

377 153
UNIVERSITATEA ROMÂNĂ DIN CLUJ.

DACOROMANIA

BULETINUL „MUZEULUI LIMBEI ROMÂNE“

CONDUS DE

SEXTIL PUȘCARIU

Profesor la Universitatea din Cluj,
Membru al Academiei Române.

ANUL I.

1920—1921

CLUJ,
EDITURA INSTITUTULUI DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL“
1921.

Dacoromania

Buletinul „Muzeului limbei române“.

Anul I

1920.

Muzeul limbei române.

Universitatea română din Cluj și-a fixat de la început planul de activitate cu un întreit scop.

Menirea ei principală este și va trebui să rămână cea de școală superioară, care are să pregătească generațiile viitoare de muncitori intelectuali, cultivând *învățământul clasic*. Studenții acestei Universități vor trebui să-și agonisească din cursurile profesorilor lor, în curent cu rezultatele cele din urmă ale științei, cunoștințele temeinice pentru cariera lor viitoare, iar în seminariile, clinicele, institutele și laboratoriile universitare, în contact nemijlocit cu profesorii lor, cunoștințele teoretice au să fie aprofundate prin lucrări practice, grupându-se într'un sistem de cugetare științifică. Pentru studiul limbei și literaturii române există, la Universitatea din Cluj, afară de cursurile profesorilor de specialitate, seminarul de limba și literatura română.

Universitatea nu are însă voie să se restrângă la activitatea aceasta școlară, mai mult reproductivă, care dă elevilor ei rezultatele științei și-i introduce în metoda investigațiilor științifice, ci ea trebuie să fie și un *lăcaș al cercetărilor originale*.

In institute speciale, create pe lângă Facultăți, în care începe opera de savant a profesorilor, se va face munca productivă care are să ducă știința cu un pas mai departe spre progres. In aceste institute se întâlnesc, în calitate de colaboratori, dascălii cu elevii lor care au trecut ucenicia, sau care, după ce au părăsit Universitatea, se întorc ca oameni de știință la sânul almei mater.

E firesc ca obiectul studiilor întreprinse în astfel de institute să fie, înainte de toate, scrutarea țării în care e adăpostită Universitatea, cu comorile nescapate ce le deschide ea cercetătorului, în toate ramurile științei. *Muzeul limbei române* este un astfel de institut, creat pe lângă Facultatea de litere și filosofie a Universității din Cluj.

Dacă în aceste institute speciale, un număr restrâns de cercetători se izolează de zgomotul lumii și de preocupările ei imediate, spre a se dedica scrutării vecinicului adevăr, Universitatea românească — cel puțin pentru un șir de ani de aci înainte, până vom avea și noi, ca popoarele cu o cultură veche, o pleiadă de învățați în afară de cadrele universitare — mai are și o altă datorie de împlinit, cea de *popularizare a științei*. Spiritul democratic care stăpânește epoca în care trăim și nevoia de a răspândi cât mai multă lumină în cercurile largi ale populației, uitate de înaintașii noștri în întunec, pretind ca școala studiilor superioare se țină viu contactul cu intelectualii țării și să desvolte dragostea de știință în toate păturile sociale.

De la această datorie națională și cerință a vremii nu se poate sustrage nici Muzeul limbei române; cu atât mai puțin, cu cât interesul științific pentru limba maternă există de fapt la aproape fiecare om. Dacă studiile filologice nu mai interesează astăzi publicul mare în măsura în care ele pasionau pe părinții și moșii noștri, vina o poartă înainte de toate filologii înșiși. Aceștia, rupând în mod laudabil cu romantismul ce stăpânește generația trecută, în loc de a păstra cald interesul pentru studiul limbei, popularizând mijloacele științifice ale școlii cele nouă, s'au închis în turnul lor de fildeș, pierzându-se în lucrări de amănunt pe care diletanții nu le mai puteau urmări.

Astfel se explică scopul dublu și mijloacele varii pe care Muzeul limbei române le definește prin următoarele articole din statutele sale :

Art. 2. — Scopul acestui Muzeu al limbei române este :

a) Strângerea și prelucrarea științifică a materialului lexicografic al limbei române din toate timpurile și din toate regiunile locuite de Români ;

b) Pregătirea de studii și lucrări speciale în vederea unificării limbei literare și a terminologiei tehnice și speciale în toate ținuturile românești ;

c) Deșteptarea interesului obștesc pentru studiul și cultivarea limbei române ;

d) Pregătirea de filologi români.

Art. 3. — Spre atingerea acestui scop, Muzeul limbei române va avea dreptul :

a) Să intre în corespondență directă cu toate autoritățile din țară și cu instituțiile streine similare ;

b) Să primească donațiuni, care vor fi întrebuințate exclusiv pentru scopurile științifice ale Muzeului și să împrumute spre studiere sau publicare orice manuscrise, documente, tipăriri, sau obiecte de muzeu ;

c) Să delege pentru studii științifice în bibliotecile, arhivele, muzeele sau colecțiile din țară și streinătate cercetători pregătiți, cărora le dă mijloacele materiale pentru aceste cercetări.

Art. 4. — Lucrările Muzeului limbei române pot cuprinde orice ramură a filologiei române. În deosebi se va face :

a) Extragerea pe fișe și ordonarea întregului material lexicografic al limbei române după alfabet și categorii ;

b) Înființarea unei biblioteci de specialitate cât se poate de completă.

c) Indrumarea de studii dialectale și lexicografice prin adunarea de material la fața locului, prin chestionare trimise în toate ținuturile românești și prin îndemnarea specialiștilor la conlucrare.

d) Publicarea de monografii, dicționare speciale, glosare, hărți lexicale, studii, bibliografii, scrieri de popularizare și prin

editarea unei publicații periodice, care va fi buletinul Muzeului limbii române.

Botanistul are în institutul său herbarii bogate, petrograful dulapurile sale cu pietre așezate frumos după categorii, entomologul cutiile sale de gândaci, numismatul colecțiile sale de monete, pe care le poate consulta de câteori are nevoie de ele. Nenumărate planșe, ilustrații și fotografii completează lipsurile acestor colecții. Numai filologului îi lipsește acest aparat atât de necesar pentru studiile sale. Fiecare filolog în parte e nevoit să-și dedice o parte însemnată a muncii sale adunării materialului indispensabil, umplându-și rafturile cu fișe, în care un strein — și uneori el însuși — nu se poate orienta. Totdeauna moartea îl surprinde pe savant cu lucrări neterminate. Fișele filologului, în care sânt îngropați atâția ani din viața-i laborioasă, se împrăstie după moartea lui, fără să poată fi utilizate, de cele mai multe ori, de cei chemați să-i continue opera.

Știința s'a dezvoltat atât de mult în fiecare specialitate încât principiul economiei celei mai mari de timp a devenit un postulat pentru fiecare cercetător. Bibliotecile cu cataloage raționale, bibliografiile care să te informeze repede și exact asupra lucrărilor înaintașilor, și mai ales muzeele care să-ți cruțe vremea și osteneala de a-ți aduna însuși materialul de studiu, au devenit o necesitate pentru progresul științei în fiecare specialitate.

Din recunoașterea acestei necesități s'a născut gândul de a întemeia și pentru studiul limbii române un *Muzeu*.

În primul rând trebuie strâns *materialul lexicografic*.

În privința această Muzeul limbii române își începe activitatea în împrejurări cât se poate de prielnice. Directorul lui fiind în același timp însărcinat din partea Academiei Române cu redactarea Dicționarului limbii române, tot materialul acestuia stă, cu învoirea Academiei, la îndemâna cercetătorilor din Muzeul limbii române, într-o sală anume întocmită — *Sala Dicționarului* — în care trei dulapuri cuprind 520 de cutii, cu peste un milion de fișe așezate după alfabet. Acest material se îmbogățește pe

zi ce merge prin noi extrageri de cuvinte care se adaugă la cele de până acum. El se va îmbogăți mai ales de aci înainte prin colecțiile de material lexical pe care le va întreprinde Muzeul. Astfel, între Muzeu și Dicționar se stabilește o legătură firească: materialul Dicționarului stă la dispoziția cercetătorilor Muzeului, iar aceștia, prin studiile lor speciale, fac lucrările pregătitoare pentru Dicționarul limbii.

Aceste lucrări pregătitoare vor cuprinde toate ramurile gramaticii, dar preocuparea principală rămâne lexicografia.

Voim înainte de toate să pornim o colecție sistematică a materialului limbii vorbite în toate părțile locuite de Români, prin studii dialectale făcute la fața locului și prin chestionare care vor fi trimise în toate părțile. Credem că chiar în anul viitor vom putea întocmi cel dintâiu chestionar rațional, după un program binechibzuit. Pe baza răspunsurilor ce vom primi la aceste chestionare se vor alcătui hărțile lexicale pe care Muzeul limbii române și-a pus de gând să le editeze.

Până atunci vom prelucra materialul bogat adunat în Răspunsurile la chestionarul lui Hasdeu și se va întreprinde o serie de glosare după monumente de limbă veche, după ce mai întâi vom stabili tipul de glosar și tipul monografiei unei comune — în cât privește partea lingvistică — spre a da amatorilor și diletanților un model de imitat și spre a-i îndemna la lucru.

Cu timpul, când între studenții Universității noastre vom găsi elemente pregătite, se va face opera grea de catalogare a întregului material lexical — așezat astăzi după alfabet — după categorii și noțiuni.

Până atunci vom alcătui — pentru a pune în circulație bogăția limbii — mici dicționare de terminologie tehnică, atât de mult așteptate mai ales în provinciile alipite, unde domnește cea mai mare anarhie, chiar și în manualele de școală, cu privire la terminologie.

Lovindu-mă de dificultăți tehnice și de o lipsă de înțelegere pentru utilitatea ilustrației, n'am izbutit s'o introduc în Dicționarul Academiei. Fotografiile și ilustrațiile vor completa însă în Muzeul limbii române materialul lexical strâns pe fișe, iar o

arhivă de fonograme va căuta să fixeze pentru posteritate pronunțarea exactă a limbei noastre vorbită în diferite regiuni. Imaginabil ar fi chiar — deși deocamdată nu credem realizabil acest gând — ca filmuri cinematografice să redea (în locul unor definiții, totdeauna necomplete) în mod perceptibil noțiunile exprimate prin unele verbe ale limbei, având astfel pe lângă fotografia „războiului de țesut“ sau a „meliței“ și ilustrația pentru verbul „a țese“ sau „a meliță“.

Vom căuta în același timp să punem la dispoziția cercetătorilor o bibliotecă de specialitate cât mai bogată. Inceputul s'a făcut prin procurarea a peste o mie cinci sute de cărți referitoare la studiul limbei și literaturii noastre și la studiile auxiliare, precum filologia romanică, slavă etc. Această bibliotecă cuprinde câteva cărți rare și e bogată mai ales în extrase și articole de reviste și ziare.

Cu timpul vom să întocmim o bibliografie completă privitoare la tot ce s'a scris cu privire la limba română, cu deosebire în reviste și publicații periodice, în formă de indice general, după materii.

Astfel nădăduim să pûnem la dispoziția cercetătorilor aparatul necesar pentru studiile lor. Încăperile Muzeului, adăpostit într'un edificiu de sine stătător al Universității (Cluj, strada Elisaveta No. 23), stau la dispoziție, în cursul anului, încălzite și luminate, tuturor cercetătorilor serioși.

*

În același timp Muzeul limbei române a început o serie de publicațiuni.

În Biblioteca Muzeului limbei române vor apărea lucrări mai mari cu cuprins științific sau de popularizare. Trei lucrări, una de istorie literară și două studii asupra dialectului istroromân și meglenit sânt gata de tipar.

Pentru publicul mare s'a început a se publica în gazete o serie de articole, prin care am voit înainte de toate să relevăm greșelile de limbă pe care le fac de obicei intelectualii români

din provinciile eliberate, crescuți în școli streine. Fără a avea pretenția să îndreptăm limba, voim să contribuim la unificarea limbei noastre literare. Am crezut că astfel vom stabili mai ușor contactul cu toți cei ce au dorința de a-și cultiva limba și se punem în circulație o parte din comoara de cuvinte și expresii fericite pe care munca filologilor au adunat-o în curs de ani de zile în rafturile cu fișe ale Muzeului. Prin articole de popularizare vom continua să ținem treaz interesul pentru studiul limbei noastre.

Pentru specialiști și pentru toți cei ce se ocupă cu studiul limbei și literaturii noastre, apare *Dacoromania*, deocamdată în formă de anuar, cu care acum ne prezentăm întâia oară publicului. În ea se vor publica studii mai mici, mai ales de natură metodică și principiară, material și notițe. Ea înlocuiește deci revista de specialitate care ne lipsește. Mai ales părții bibliografice, atât de săracă în anul acesta, când lucrări științifice nu au putut să apară și legătura cu apusul e întreruptă, voim să-i dăm o importanță deosebită, luând asupra noastră sarcina atât de nemulțumitoare de a face dări de seamă despre toate lucrările de filologie și istorie literară care ni se vor trimite sau pe care ni le vom putea procura. Un indice va căuta, la sfârșitul fiecărui volum, să orienteze repede și îndeajuns asupra materiei tratate.

*

Cu programul desfășurat în aceste câteva cuvinte ne-am început activitatea.

În fiecare Luni seara, de la 6 până la 8, ne-am adunat la Muzeu câțiva prietini și colaboratori, făcând comunicări, discutând chestiuni de limbă și literatură, primind unul de la altul învățătură și idei nouă. Articolele ce se publică în acest Buletin și altele, care vor apărea aiurea sau încă nu și-au găsit forma matură pentru tipar, au fost cetite mai întâiu în aceste ședințe săptămânale. Cu deosebită bucurie au fost salutate articolele

venite de la colaboratorii noștri externi, al căror număr am dorit să crească cât mai mult și să dăm de minciună pe cei ce susțin că o colaborare prietenească între filologi nu este cu putință.

Cluj, 25 Aprilie 1920.

Sextil Pușcariu.

EROTOCRITUL lui CORNARO în LITERATURA ROMÂNEASCĂ
de VASILE GRECU.

PREFAȚĂ.

Țin de neapărată datorie să mulțumesc din tot sufletul și la acest loc dlui D. Russo, Profesor la Universitatea din București pentru îndemnurile și ajutorul ce mi l-a dat la alcătuirea acestei lucrări, punându-mi la dispoziție orice carte din biblioteca d-sale particulară, atât de bogată în cărți foarte rari sau chiar unice. Mulțumesc de asemenea dlui profesor universitar Ioan Bianu, bibliotecarul Academiei Române, pentru inlesnirile ce mi le-a făcut la consultarea manuscriselor din biblioteca Academiei, precum și dlui Iuliu Tuducescu, paleograful Academiei, pentru ajutorul dat la descifrarea locurilor mai grele. În sfârșit mulțumesc foarte mult dlui Sextil Pușcariu, rectorul Universității din Cluj, fără bunăvoință căruia tipărirea, în împrejurările actuale, a acestei lucrări ar fi fost o imposibilitate.

BIBLIOGRAFIE.

- Bianu Cat.   Biblioteca Academiei Române: Catalogul
manuscrisurilor românești întocmit de Ioan
Bianu, tom. I, n-rele 1—300, București 1907.
- Bianu-Caracaș Cat.   Tom. II, n-rele 301—728, întocmit de Ioan
Bianu și R. Caracaș, București 1913.
- Câmpinin   Duoi amanți: Filerot și Antusa, estragere
și compunere de R. S. Câmpinin, Brăila,
tipogr. D. Samollada, 1857.
- Courrière   Courrière, Histoire de la littérature chez
les Slaves, Paris, 1879.

- Εὐαγγελίδης Τρυφῶνος Ε. Εὐαγγελίδου Ἱστορία τῆς ποντικῆς Τραπεζοῦντος, Odessa, 1898.
- Fotino Νέος Ἐρωτόκριτος παρὰ Διονυσίου Φωτεινοῦ, ἐν Βιέννῃ, 1818, 2 volume.
- Gaster Chrest M. Gaster, Chrestomatia română, 2 vol. București, 1891.
- Gaster Gesch. M. Gaster, Geschichte der rumänischen Litteratur, in Gröber's Grundriss der romanischen Philologie, II. Band. 3 Abt., Strassburg, 1896.
- Gaster Lit. pop. M. Gaster, Literatura populară română, București, 1882—1883.
- Iorga, XVIII Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821) de N. Iorga, 2 vol. București 1901.
- Iorga XIX. Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea (1821—1866) de N. Iorga, 3 vol. București, 1907—1908, Vălenii de munte,
- Krumbacher 1909. Geschichte der byzantinischen Litteratur (527—1453) von Karl Krumbacher, 2 Aufl. München, 1897 in Ivan Müller's Handbuch der klass. Altertumswissenschaft, IX. Band. 1 Abt.
- Κυριακίδης Βιογρ. Επαμεινώνδα Θ. Κυριακίδου Βιογραφίαι τῶν ἐκ Τραπεζοῦντος καὶ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρις ἡμῶν ἀκμαζόντων Λογίων, Atena, 1897.
- Κυριακίδης Ἱστ. Ἐπαμεινώνδα Θ. Κυριακίδου Ἱστορία τῆς παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα ἱεράς βασιλικῆς πατριαρχικῆς σταυροπηγιακῆς μόνης τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Σουμελά, Atena, 1898.

- Lambros Cat. Spyr. P. Lambros, Catalogue of the greek manuscripts on mount Athous, Cambridge, 1895—1900, 2 vol.
- Legrand Bibl. Bibliothèque grecque vulgaire publiée par E. Legrand, 10 tomes, Paris, 1880 urm.
- Murko Geschichte der süd-slawischen Litteraturen von M. Murko, Leipzig, 1908.
- Murnu George Murnu : Istoria Românilor din Pind, Vlahia Mare (980—1259). Studiu istoric după izvoare bizantine. București, Minerva 1913.
- Pann Erot. Noul Erotocrit, compus în versuri de Anton Pann în 5 tomuri, Sibiiu, 1837.
- Παπαδόπουλος-Βρεττός A. Παπαδόπουλος-Βρεττός, Νεοελληνική Φιλολογία ἤτοι Κατάλογος, etc. 2 vol.
- Παπαδόπουλος-Κεραμεύς A. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Ἱεροσολυμιτική βιβλιοθήκη, ἐν Περτρούπολει, 1891, 4 vol.
- Παρανίκα-Σχεδ. Ματθαίου Κ. Παρανίκα, Σχεδιάσμα περὶ τῆς ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων, Constantinopol, 1867.
- Pypin și Spasovič A. N. Pypin și V. D. Spasovič : Geschichte der slawischen Litteraturen, übers. von T. Pech, 3 vol. Leipzig, 1880—1883.
- Russo El. D. Russo : Elenizmul în România, epoca bizantină și fanariotă, București, 1912.
- Russo St. și Crit. D. Russo : Studii și Critice, București, 1910.
- Σάθας Βιβλ. Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη ἐπιστομὴ Κ. Ν. Σάθας, 7 vol. Venetia-Paris, 1872 urm.
- Σάθας Φιλ. Κ. Ν. Σάθας, Νεοελληνική Φιλολογία, Atena, 1868.

Εανθ.

Βιτζέντζου Κορνάρου Ἐρωτόκριτος, ἔκδοσις κριτικὴ γενομένη ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν πρώτων πηγῶν μετ' εἰσαγωγῆς, σημειώσεων καὶ γλωσσarioύ ὑπὸ Στεφάνου Α. Εανθουδίδου, ἐφόρου ἀρχαιοτήτων ἐν Κρήτῃ, ἣ ἐπισυνάπτονται πραγματεία τοῦ καθηγητοῦ τῆς γλωσσολογίας Γεωργίου Ν. Χατζιδάκι περὶ τῆς γλώσσης καὶ γραμματικῆς τοῦ Ἐρωτοκρίτου καὶ ὁκτὼ φωτοτυπικοὶ πίνακες ἐκ τοῦ χειρογράφου. Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης, 1915, CLXXX + 784 pag.

Infocata și nenorocita dragoste a lui Filerot și Antusei, o povestire foarte frumoasă în versuri, păstrată din bătrâni. Ciurcu, Brașov, 1900.

MANUSCRISE.

- A** = manuscrisul No 3514
M = manuscris nenumerotat al „Muzeului limbei române“ de pe lângă Universitatea din Cluj.
a = manuscrisul No 2605 f 10^v — 88^v
B = „ No 158
C = „ No 145
b = „ No 2606f1—10^r
F = „ No 197
f = „ No 582

Apoi manuscrisele No 3205, 3206, 3207 și 3208.

Toate aceste manuscrise, afară de **M**, se află în biblioteca Academiei Române din București.

Introducere.

Cele două mai însemnate și mai alese popoare din Grecia și României. creștinătatea dominată de Turci au fost, fără îndoială, Grecii și României.

Viața culturală a acestor două națiuni, veacuri întregi, a stat mereu în legături excepțional de strânse, ajutorându-se și influențându-se.

Țările românești au oferit „Muzelor elenice rătăcitoare“, din cauza jugului turcesc asupritor, un adăpost însoțit de cel mai larg sprijin material și moral²⁾. Și acest adăpost a ținut mai bine de trei veacuri. Mai din belșug a fost dat însă cu deosebire de pe la mijlocul veacului al 17-lea și până pe la sfârșitul veacului al 18-lea, când în sfârșit, după puține decenii, Grecii izbutiră a-și întemeia statul lor independent.

Supt astfel de împrejurări, n'are de ce să ne prindă mirarea, dacă traduceri și prelucrări în românește din literatura bizantină și neogrească sânt într'un număr considerabil.³⁾ O bună parte din literatura noastră populară scrisă a pornit din aceste prelucrări și traduceri.⁴⁾

Insemnătatea literaturii populare scrise n'a fost încă apreciată în de-ajuns. Hasdeu în fundamentala sa operă „Cuvente den bătrâni“ i-a dat oarecare importanță, reproducând și comentând câteva fragmente vechi din literatura populară scrisă. Luându-și probabil de aici îndemnul, M. Gaster a scris cartea sa îndrumătoare „Literatura populară română“, în care a fixat contururi generale, lăsând însă în marginile lor câmp larg de muncă. Fiecare capitol din această carte are nevoie să mai fie tratat într'o monografie deosebită. Până acuma însă s'a dat o astfel de monografie numai asupra Alexandriei.⁵⁾

1) Iorga, XVIII, vol. II, pag. 8.

2) Iorga, XVIII, vol. I, p. 28—60, 443—457.

3) Vezi D. Russo *El.* pag. 54—57.

4) Vezi Gaster *Lit. pop. passim* și Gaster *Gesch.* pag. 312—317, 337—339, 379—386, 388, 391, 392, 395—401, 415, 418, 420.

5) N. Cartoian : *Alexandria în literatura românească*, București, 1910, IV 101 pag.

M. Gaster în „Chrestomatiã română“ a dat literaturii populare scrise atenție mai mare, reproducând fragmente mai multe și mai bogate din ea. De asemenea și în a sa „Geschichte der rumänischen Litteratur“, până la 1830 istoria literaturii populare scrise cuprinde un loc mai mare.¹⁾ În monumentală operă care e „Istoria literaturii românești“ de N. Iorga, literatura populară scrisă nu-și are capitolul său deosebit, ci e tratată numai incidental.

Lucrarea de față vine să mai adauge o monografie asupra unei prelucrări din literatura veche neogreacă, prelucrare care în românește are să devie o carte populară. E vorba de Erotocritul lui Cornaro.

Numai când se vor scrie astfel de monografii asupra celor mai multe cărți populare, — un lucru destul de anevoios, deoarece cele mai multe stau ascunse încă în manuscrise, cari sânt accesibile mai cu anevoie și mai greu de studiat, — abia atunci ne vom putea da seama pe deplin de influența covârșitoare ce-a avut-o literatura bizantină și literatura veche neogreacă asupra literaturii populare românești, fie direct sau indirect.

Erotocritul lui V. Cornaro. Erotocritul lui Cornaro e o poemă romantică medievală, scrisă în dialectul ce se vorbește, cu puține schimbări, încă și astăzi în partea de răsărit a insulei Creta.³⁾ Autorul se chiamă Βυζέντιος Κορνάρου. El s'a născut în orașul Sitia (Σητεία) din Creta, astăzi Limani

1) Vezi Gaster *Gesch.* pag. 379—418.

2) O colecție bogată de manuscrise de acest fel e în posesia Academiei Române.

O colecție foarte importantă, ca la 400 de manuscrise, în partea cea mai mare cărți populare, se află în posesiunea d-lui M. Gaster la Londra. Ar fi o mare pagubă pentru știința românească, dacă aceste manuscrise nu s'ar întoarce la una din bibliotecile sau Universitățile românești, căci în Londra cu anevoie vor putea fi cetite și studiate.

Multe manuscrise se mai află încă prin bibliotecile particulare, ai căror proprietari ar face un bun serviciu științei, dând la iveală, într-o revistă mai răspândită, tipăriturile devenite rare și manuscrisele ce le posedă, cu o descriere scurtă și o indicație sumară a conținutului lor.

Bănuim că și în Biblioteca centrală din Iași se vor fi aflând încă lucruri necunoscute. Publicarea cataloagelor tuturor bibliotecilor mai mari din România, ca un adaos la Creșterile colecțiilor Academiei, ar fi un lucru de mare folos.

3) Xanth, pag. XLIII.

(Διμάνι τῆς Σητείας), și s'a înșurat la Castron, capitala Cretei, (astăzi Iraclion, Ἡράκλειον), precum spune însuși în epilogul poemei sale.¹⁾ Poetul a nimerit așa de bine spiritul poeziei populare, încât poema sa, în puțină vreme, a devenit, la întreg poporul grec, mai populară ca oricare altă operă literară artistică, iar această popularitate și-a păstrat-o până în ziua de astăzi.²⁾

Părintele limbii literare neelenice, Adamantios Corais (Ἀδαμάντιος Κοραΐης, 1748—1833), l-a numit pe autorul Erotocritului, Homer al literaturii grecești, scrisă în limba populară (Ὅμηρος τῆς χυδαϊκῆς φιλολογίας). Deși numirea aceasta i s'a dat mai mult ironic, totuși e potrivită și binemeritată. Cornaro, ca și un al doilea Homer, a stârnit în jurul poemei și persoanei sale vâlvă mare. Părerile cele mai variate și uneori diametral opuse s'au spus asupra lui. Locul unde s'a alcătuit, dacă nu poema întreagă, cel puțin primul sâmbure al ei, a fost căutat din Tesalia și Atena (Sathas) până în Creta, unitatea operei a fost discutată (Politis), timpul când s'a alcătuit a fost căutat în diferite epoci, cari încep dela 961 (Sathas) și sfârșesc la 1677 (Xanthudidis); poema a fost declarată drept cel mai nefalsificat produs medieval de import francez (Sotiriadis), dar și cea mai desăvârșită poezie populară și națională grecească (Politis) ș. a. m. d.³⁾

**Ediția critică
a lui
Xanthudidis.** In 1915 a apărut în capitala Cretei, Ἡράκλειον, prima ediție critică a lui Erotocrit, îngrijită de S. A. Xanthudidis. E o ediție făcută cu multă erudiție și cu o deosebită îngrijire. — Intr'o introducere lungă de 180 de pagini, octav mare, dar foarte interesantă, Xanth. arată soarta textului lui Erotocrit; descrie primele două ediții, cari au mare importanță pentru restabilirea textului; arată și discută totul ce s'a scris despre locul alcătuirii și despre timpul compoziției Erotocritului; caută să identifice pe autorul lui; rezumează totul ce s'a scris despre izvoarele întrebuițate de Cornaro și despre operele cari l-au in-

1) *E vers. 1545 și 1547.*

2) *Krumbacher, pag. 871.*

3) *Vezi Xanth. introducere.*

fluentat; arată toate aprecierile ce s'au scris despre Erotocrit și sfârșește cu un capitol despre limba și versificația lui Cornaro. Citind această temeinică introducere, nu putem decât repeta cuvintele cu cari Xanth. încheie capitolul asupra aprecierilor lui Erotocrit: după părerile atâtor învățați însemnați și serioși asupra poemei lui Cornaro credem că e de prisos să mai adaogăm și noi ceva; n'a rămas aproape nimic nou ce-ar mai putea fi spus.¹⁾ Dar fiindcă tot Xanth. adaoge că cititorul, care a străbătuț părerile și concluziile de mai sus, poate, *mutatis mutandis*, să-și formeze din ele părerea lui proprie,²⁾ vom adăoga câteva observațiuni.

Aprecierea lui Erotocrit.

E vădit că valoarea literară a lui Erotocrit nu poate fi judecată după vederile învățaților de la sfârșitul veacului al 18-lea și începutul celui de al 19-lea, cari, în întreaga literatură grecească, nu puteau vedea adevărate valori artistice decât numai în operele antichității clasice. Dar nici judecata poporului elenic care a arătat neîntrerupt, în cursul veacurilor, pentru Erotocrit o admirație nemărginită,³⁾ nu poate fi hotăritoare. E drept că în Erotocrit întâlnim multă poezie adevărată și artă desăvârșită, totuși interminabilele tânguiri ale Aretusei și sfaturile pline mereu de aceeași înțelepciune ale Frosinei, cari cuprind, bună oară, numai la începutul părții a treia din Erotocrit, mai bine de 500 de versuri după o altă, rămân o scădere.⁴⁾

Datorea lui Erotocrit.

În privința fixării timpului când s'a scris Erotocritul, nu s'a ajuns încă la o înțelegere deplină. Cel mai multe păreri oscilează între veacul al 15-lea și al 17-lea. Xanthudidis caută să scoată o dată cât mai nouă, ajungând până la 1677. Trebuie să mărturisesc însă că citind motivările lui Xanth. am rămas cu impresia, că se lasă îndemnat de oarecare patriotism

1) Xanth. p. CLXIV: „μετὰ τὰς... κρίσεις τούτων σοφῶν καὶ σβαρῶν ἀνδρῶν περὶ τοῦ ποιήματος τοῦ Κορνάρου... κρίνομεν περὶ τὸν ἡμεῖς σήμερον νὰ προσθέσωμέν τι δὲν ἔμεινε σχεδόν τι δυνάμενον νὰ λεχθῆ νέον.“

2) Ibid.: „ὁ ἀναγνώστης, ὅστις διήλθε τὰς ἀνωτέρας γνώμας καὶ κρίσεις, δύναται *mutatis mutandis* νὰ μορφώσῃ ἐξ αὐτῶν τὴν ἰδίαν γνώμην.“

3) Xanth. p. CLXV.

4) Krumbacher, pag. 871.

local,¹⁾ când caută să-l scoată pe Cornaro cretan cât mai curat și din această cauză îl duce cât se poate mai mult spre sfârșitul veacului al 17-lea, ca astfel grecizarea poetului de origine venețiană să fie cât mai completă.

Primul editor venețian al lui Erotocrit, vorbind la 1713 despre această poemă, o numește *ποίημα παλαιόν*. Pentru o poemă scrisă abia de 50 de ani, cred că atributul de *παλαιόν* (veche) nu se potrivește. — E drept că Xanth. citează două exemple, unul în care orașul Rethemnos fălindu-se, în *Războiul cretan al lui Bunialis*, cu poetul Chortatzis, îl numește *ἕνα παιδίον παλαιόν*, deși nu trecuseră decât 60 de ani de când trăise Chortatzis; iar altul, în care fiind vorba de o ediție apărută cu 39 de ani în urmă, totuși se spune despre ea că *εἶχε γίνει πρόπαλαι*. Cred însă că e cu totul alt ceva, când se vorbește despre o persoană sau despre o ediție și i se spune veche, și cu totul alt ceva, când un editor, editând o operă literară, îi spune că e o poemă veche. În cazul întâiu cred că sânt de ajuns câteva decenii, în cel de al doilea însă e nevoie de cel puțin un veac.

G. Hatzidakis, din motive lingvistice — și în materie de limbă medio-grecească și neo-greacă Hatzidakis este o autoritate în deobște recunoscută²⁾ — propune sfârșitul veacului al 16-lea sau începutul celui de al 17-lea.³⁾ Această dată cred că se apropie mai mult de adevăr. Pentru părerea că Erotocrit a fost scris în cei din urmă ani ai veacului al 16-lea sau în cei dintâi ai celui de al 17-lea, cred că voi putea să aduc încă o dovadă, când voi vorbi despre Vlahii din Erotocrit.

Restabilirea lui Erotocrit. Și în privința restabilirii textului lui Erotocrit, Xanthudidis e influențat de patriotism local. Din multele manuscrise ale lui Erotocrit, amintite de primul editor, nu ni s'a păstrat decât unul singur, Harleianus 5644, din 1710. Drept bază pentru restabilirea textului trebuie luat deci sau acest manuscris sau prima ediție din 1713. Xanthu-

1) *Di Xanthudidis e cretan, vezi Xanth. pag. XI.*

2) *Vezi Xanth. pag. LV.*

3) „*Ἐρωτόκριτος... πρέπει: νὰ τεθῆ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 16 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17 αἰῶνος*“. Xanth. pag. LII.

didis se hotărăște pentru primele ediții, din 1713 și 1737, totuși corectează tradiția după dialectul din Creta.¹⁾

Edițiile lui Erotocrit. Afară de vechile ediții amintite de Xanthudidis,²⁾ se mai află în biblioteca Academiei Române în București o ediție din 1802, cu titlul: Πόημα ἑρωτικὸν λεγόμενον Ἐρωτόκριτος, συντεθὲν ἀπὸ τὸν ποτὲ εὐγενέστατον Βιτζέντζον τὸν Κορνάρου, ἀπὸ τὴν χώραν τῆς Σικτίας τοῦ νησιοῦ τῆς Κρήτης. Νεωστὶ μετατυπωθὲν καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθὲν. αὐθ' Ἐνετίηων 1802 παρὰ Νικολάου Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. Intocmai cu același titlu citează Krumbacher³⁾ o ediție din 1804, aflătoare în biblioteca statului din München, pe care Xanthudidis de asemenea nu o înregistrează.

Rezumat din Erotocritul lui Cornaro.

Înainte de a trece la cercetarea traducerilor și prelucrărilor lui Erotocrit în românește, dăm un rezumat al operei lui Cornaro, ca să se poată urmări mai ușor schimbările ce s'au făcut în românește. Acele locuri cari în românește au suferit mai multe schimbări, le vom da mai pe larg.

Cornaro ne arată la început motivul ce l-a îndemnat să scrie această povestire. Schimbările norocului, vălmășagurile și dușmăniile războiului, puterea iubirii și frumusețea prieteniei l-au îndemnat să povestească cum s'au arătat toate acestea în desfășurarea unei iubiri adevărate. Si a povestit ca să dea și altora o pildă, că o prietenie adevărată și o iubire neprefăcută și fără viclesug învinge până la urmă toată piedicile.

În vremile vechi eră în Atena un împărat mare cu numele *Iracli*. Împărăteasa lui se chemă *Artemi* și eră prea înțeleaptă, dar nu făcea copii. Prin rugăminti dese către cer și soare însă au

1) Vezi Xanth. pag. CLXXXV și CLXXXVI: Κριτικαὶ παραλλαγαὶ καὶ παρατηρήσεις, de ex. τελικόν ν, apoi το, τοι ἀντὶ τῆς, τοῦς, ταῖς. Pag. CLXXXVII: Αὔξεις ἤ, ἐ φ. a. Mai vezi și schimbările numelor, pag. 367—370, fără să mai amintim și cazuri singulare din aparatului critic.

2) Xanth. p. III,

3) Krumbacher, pag. 871.

dobândit împlinirea dorinței, născându-li-se o fată prea frumoasă și înțeleaptă, căreia i-au pus numele *Aretusa* și care a fost crescută cu foarte multă învățătură. Împăratul avea mulți sfetnici, dar cel mai de aproape îi era *Pezostrat*. Acesta avea un singur fecior prea frumos și învățat întru toate, pe care-l chema *Erotocrit*. De dragul tatălui său, împăratul îl avea ca pre un fiu al său. Mergând pe la curtea împărătească, *Erotocrit* prinse dragoste de fata împăratului, robindu-se de la o vreme cu totul patimei sale, fără ca *Aretusa* să știe ceva.¹⁾ Toate încercările sale de a-și innăbuși iubirea, sânt zădarnice. Ocolirea curții împărătești, prîmblările, vânătoarea neajutându-i nimica, se destăinuește prietenului său *Polidor*, care îi era ca și un frate. Acesta caută prin sfaturi să-l dezbrace de această iubire, care numai nenorocire poate să-i aducă lui și părintelui său, căci cine a văzut ca slujitorul împăratului să fie îngăduit a iubi odraslă împărătească?! *Erotocrit* se hotărăște, la sfatul prietenului său, a nu mai merge pe la curtea împărătească, dar ca să-și mai aline focul dragostei ce-l ardeă, își luă lăuta și dimpreună cu *Polidor* mergea în fiecare seară în apropierea palatului împărătesc, unde își vărsa focul inimii sale în cântece cu glas de privighitoare. În curtea împărătească toți ascultă plini de admirare. *Aretusa* își face cele mai alese inchipuiri despre acest minunat cântăreț, așa încât focul dragostei o cuprinde încă înainte de a-l vedea. Împăratul, curios să afle cine este acel cântăreț, dă o masă mare, la care invită multă lume și pe toți cântăreții, punându-i să cânte, doară-l va cunoaște. Dar nu izbutește, și nici bucuria *Aretusei* de a afla pe alesul inimei sale nu se împlinește, deoarece *Erotocrit* nu cântă la acea masă. Atunci împăratul trimite într'o seară zece slujitori, ca să prindă pe cântăreț. Aceștia, neputând să-l aducă cu buna, încearcă cu puterea. *Erotocrit* și *Polidor* însă pe doi îiucid, iar pe ceilalți îi rănesc și-i alungă. Numai doi scapă teferi, de aduc împăratului veste despre strașnica vitejie a cântărețului, pe care nici nu l-au putut cunoaște, fiind și el și tovarășul său

1) Pe lângă cele înșirate de *Xanth*, pag. CXXX--CXXXIII, și acesta e încă un motiv luat din literatura populară. Conf. *Erotopaignia* ed. *Hesseling-Pernot*, pag. XXIV. „Ἀγούρος κόρην ἀγαπᾷ κ' ἢ κόρη δὲν τὸ ἔσῳπει.“

cu măști pe obraz. Aretusa auzind că e așa de viteaz, se aprinde și mai tare de dragoste, cu atât mai mult, cu cât cântărețul nici nu mai cântă de acu înainte. Bănuind că acele cântece erau cântate de dragul ei, mărturisește dădacei sale *Frosina* focul ce-o arde. Aceasta o sfătuiește și o învață să nu se lase robită dragostei, dar fără nici un folos. Împăratul ia măsuri, spre a-l prinde pe cântăreț, dar Erotocrit, care slăbise de dragoste, încât și părintele său încapă la griji, sfătuit de Polidor, pleacă în streinătate, în țara Egrifului, cu nădejdea că poate îi va mai trece focul. Cheile dela palatul său le încredințează maicii sale, cu mare rugămintă să nu le dea nimăru, căci în saltarele sale are hârtii pe cari nimeni nu trebuie să le știe. Maică-sa îl încredințează, că nici tatălui său nu i le va da, dacă le-ar cere.

Aretusa, de dragoste, slăbește tot mai tare și împăratul ca să o distreze, hotărăște să facă o mare serbare la care să vie viteji din toate părțile, ca să se ia la întrecere cu lancea. Biruitorul va lua o cunună de mare preț, făcută chiar de mâna Aretusei. Aretusa se bucură de hotărârea împăratului, deoarece are nădejde că la această luptă de întrecere va veni și viteazul ei cântăreț. În timpul acesta, Pezostrat, tatăl lui Erotocrit, cade greu bolnav, așa încât trimite după Erotocrit, să se întoarcă acasă. Încă înainte de venirea lui Erotocrit, împărăteasa cu Aretusa merg să vadă pe Pezostrat la boală. — Maica lui Erotocrit, uitând de făgăduința dată fiului ei, arată distinșilor oaspeți grădina și palatul minunat al lui Erotocrit. Aretusa e încântată de podoabele ce le vede. Zărind o ușă tănuită, o deschide și află o cheie, cu care descuie ușa dela odaia cea scumpă a lui Erotocrit, unde își scria el cântecele sale. Acolo Aretusa trage un sărtar și găsește în el un cântec, de care își aduce aminte că l-a auzit cântat fiind de cântărețul cel misterios. Se face că nu i-e bine și că are nevoie de odihnă. Rămânind singură cu dădaca, ia toate cântecele și mai găsește și un portret al ei, zugrăvit de Erotocrit. Astfel e lămurită pe deplin despre iubirea ei, cu toată împotrivirea și cu toate interpretările contrarii ale Frosinii.

Când Erotocrit vine acasă și vede lipsa hârtiilor, se înspăi-

mântă, că Aretusa năcăjită de îndrăzneala lui, le va fi arătat împăratului. Se face bolnav și trimite pe Polidor să vadă cum e împăratul. Împăratul însă nu știe nimica și întreabă mult despre Erotocrit, arătând mare părere de rău, când aude că e bolnav. Dar mai ales îi pare rău Aretusei, care și ea eră de față. Polidor spune lui Erotocrit cele aflate, dar mai adaugă că Aretusa s'a arătat foarte mânioasă de îndrăzneala lui. El nădăjduia că astfel poate îl va îndepărta de iubirea-i nenorocită. Aretusa însă îi trimite lui Erotocrit patru mere, cari îl fac îndată sănătos, alungându-i orice îndoială. Erotocrit se prezintă împăratului, cu care prilej schimbă priviri pline de înțeles cu Aretusa. Mergerile la palat se îndesesc și iubirea crește tot mai mare. (A vers. 1—2255.).

În timpul acesta se apropie și ziua serbării hotărâte de împăratul. Erotocrit, cu toată împotrivirea lui Polidor, se hotărăște să ia parte la lupta de întrecere. La această luptă mai vin următorii viteji: *Dimofanis*, feciorul domnului din Mitilene, *Andromachos*, feciorul împăratului din Anapli, *Filaretos*, domnul din Mothoni, *Iracli*, domnul din Egripos, *Nicostratos*, domnul Macedoniei, *Dracomachos*, domnul din Corone, *Tripolemos*, domnul Sclavoniei, *Liocaretis*, domnul din Axia, *Spitholiondas* din Caramania, *Pistoforos*, feciorul împăratului din Bizanț, *Dracocardos*, domnul din Patra, *Chipridimos*, feciorul împăratului din Cipru și *Haridimos*, feciorul domnului din Creta. Se descrie alaiul, îmbrăcămintea și semnul ce-l aveă zugrăvit pe coif fiecare viteaz.

Haridimos, dimpreună cu toți ai săi, fiind îmbrăcat numai în haine cernite, se povestește pricina tristeții lui, care e următoarea: Mergând cu soția-i la vânatoare, a adormit lângă un izvor. Iar nevasta lui, temându-l cu o fată de cioban de prin partea locului, se duce de lângă el și se ascunde într'un tufiș, spre a-l pândi. Haridimos visând că un leu sare asupra lui, se trezește, ia arcul și merge să-și caute soția. Vede o tufă mișcându-se, crede că e o fiară, dă cu săgeata și-și omoară nevasta. De atunci cu toți ai săi umblă numai cernit.

Iscându-se între el și Spitholiondas un duel pentru o sabie, Spitholiondas e ucis. Din cauza aceasta serbarea se

amână pe a doua zi. A doua zi împăratul hotărăște ca Erotocrit să se ia la întrecere cu Iracli, Filaretos și Dracocardos, apoi Chipridimos cu Dimofanis, Andromachos, Liocaretis și Pistoforos, în sfârșit Haridimos cu Dracomachos, Nicostratos și Tripolemos. Erotocrit, Chipridimos și Haridimos rămân învingători. Fiind ei trei, împăratul hotărăște să se arunce sorți; cei doi dintâiu se vor lua la întrecere, iar al treilea va renunța la luptă. La sorți iese Erotocrit și cu Chipridimos. Erotocrit rămâne biruitor și ia coroana biruinții, spre cea mai mare fericire a lui și a Aretusei. Toată lumea îl laudă, înțețind astfel focul Aretusei. (B vers. 1—2464).

Aretusa ne mai putând să rabde focul dragostei ei, se întâlnește în taină cu Erotocrit, într'o cămăruță lângă un hambar împărătesc, cu toate împotrivrile și sfaturile nesfârșite ale Frosinei, care trebuie să cedeze în sfârșit. Odată Erotocrit cere să-i sărute mâna. Aretusa îi refuză această grație, muștrându-l, dar îl sfătuește să trimită pe tatăl său la împăratul, ca să o ceară de noră. Pezostrat nu îndrăznește, dar la urmă cedează rugămintelor stăruitoare ale fiului său. Împăratul însă e cuprins de o mare mânie pentru atâta îndrăzneală și, drept pedeapsă, hotărăște că Pezostrat să nu mai iasă toată viața din casele sale, iar Erotocrit în cel mult 4 zile să plece în surghiun. Aretusa auzind hotărîrea împăratului, îl chiamă pe Erotocrit la întâlnirea obicinuită și, în fața Frosinei, se logodește cu el, dându-i un inel și jurându-și unul altuia credință pe viață (I vers. 1—1760.)

Împăratul bănuind că trebuie să fie ceva la mijloc între Erotocrit și Aretusa, hotărăște s'o mărite în grabă după feciorul împăratului din Bizanț, de la care veniseră tocmai pețitori. Aretusa însă, căreia un vis i-a prevestit nenorocirea ce-o așteaptă, nu se sâpune dorinții părinților, pretextând că nu se poate despărți de ei. Împăratul necăjit de încăpățănarea ei, o aruncă în temniță dimpreună cu dădaca ei Frosina, orânduind să li se dea în fiecare zi numai puțină pâine și apă.

Trecură trei ani, când de-odată un mare războiu se iscă pentru o cetate între împăratul Iracli și *Vladistrat*, împăratul *Vlahiei*, care cu oștile sale ajunge arzând și jefuind până sub

zidurile Atenei. Erotocrit, din țara Egiptului, unde se află în surghiun, auzind de năvălirea Vlahilor, merge la o vrăjitoare, care îi dă o apă ce-l înegrește ca pe un arap, și mânat de iubirea Aretusei, pleacă să-și ajute patria și împăratul la nevoie. La parte la mai multe lupte, făcând minuni de vitejie și băgând mare spaimă în Vlahi, iar, seara, după luptă, se retrage într'un loc tănuit și neștiut de nimeni. Vladistrat, băgând de seamă că Erotocrit apare todeauna după începutul luptei, dă poruncă să se facă o mare năvală de cu noapte. Planul reușește. Împăratul Iracli și cu Polidor, pe care Erotocrit, la plecarea sa în surghiun, îl lăsase drept mângâiere părinților săi, ajung în primejdie de moarte. Erotocrit adus de vuetul neobicinuit, vine de-i scapă. A fost o bătălie din cele mai groaznice. Pentru înmormântarea morților se încheie un armistițiu de 12 zile. În timpul acesta vine din Franția întru ajutorul lui Vladistrat Arist, nepotul său. În loc de a se mai bate oștile, se hotărăște luptă dreaptă între Arist și Erotocrit. Împărații se leagă cu mare jurământ, ca acela al cărui reprezentant va fi biruit, să se supuiă cu toate ale sale împăratului biruitor. După o luptă grea și aprigă Arist cade mort, iar Erotocrit e greu rănit. Lui Arist i se face un alaiu mare și frumos; Vladistrat îl bocește cu glas mare, apoi îl duce în Vlahia, ca să-l înmormânteze. (Δ, vers. 1—2022).

Cu mare jale și cu multă băgare de seamă, e dus și Erotocrit la palat și culcat chiar în camera Aretusei. După însănătoșire, împăratul îl face moștenitor, oferindu-i orice răsplată. Erotocrit cere însă numai pe Aretusa de soție. Împăratul știind încăpățânarea Aretusei de a nu voi să se mărite, se întristează foarte. Și în adevăr, Aretusa îl refuză. Atunci Erotocrit arată inelul ce l-a primit la logodnă. Spre a se încredința de iubirea Aretusei, îi spune că inelul l-a luat dela un tânăr pe care l-au sfâșiat fiarele și care a murit cu cuvintele pe buze: «Te-am pierdut, Aretusa». Cu acest prilej, Erotocrit încredințându-se de iubirea și credința neschimbată a Aretusei, i se descoperă, spălându-se cu una din apele ce le avea dela vrăjitoarea din Egipt, și anume cu apa care înalbea. La sfatul Aretusei, se face iar negru, spălându-se cu apa care înegrea, și merge la împăratul de-i anunță hotărîrea favorabilă a Aretusei, care e a-

dusă cu multă bucurie la palat. Erotocrit chiamă și pe părinte săi și în mijlocul nunții, după ce face împăratului imputări pentru toate cele suferite, se descoperă iarăși, spălându-se cu apă cea fermecată. Erotocrit ia scaunul împărăției și duce cu Arctusa un traiu fericit.

Poetul termină cu asigurarea că orice iubire credincioasă se împlinește cu bucurie și nimeni deci să nu piardă nici la o primejdie nădejdea. Apoi își arată bucuria de a fi terminat lucrarea și dă o mică biografie a sa. (E vers. 1—1550.)

Erotocritul în literatura românească.

I. Manuscrisele românești ale lui Erotocrit.

Manuscrisul A, Cel mai aproape de original e manuscrisul **A**, copiat în Bucu-
rești în 1787. E în cvart, format mare, și legat în piele roșie, împodobită cu chepură aurite. Hârtia e foarte bună. Scrierea caligrafică, deși e de trei feluri, totuși vine din aceeași mână a logofătului Ionită. Numele proprii și inițialele pasajilor și ale versurilor sânt scrise cu roșu. Manuscrisul are 224 foi, numerotate de copist, și e bogat împodobit cu ilustrații în colorii, 132 la număr, reprezentând felurite scene din Erotocrit. Ilustrațiile sânt făcute de Petrache logofăt, care la urmă își adaugă și autoportretul. Acesta, deși nu e artist pare să fi fost zugrav de profesie, precum dovedesc și ilustrațiile din ms M. Comparând aceste ilustrații cu altele dintr'un ms contemporan al Alexandriei¹⁾, unele din ele se dovedesc a fi convenționale, altele fiind luate din viață, sânt interesante pentru cunoașterea portului boieresc, a uniformelor ostășești și a harnașamentului din vremea lui Petrache.

Îngrijirea cu care a fost scris și împodobit manuscrisul, arată că era menit pentru o bibliotecă mai distinsă. În posesiunea bibliotecii Academiei Române a ajuns prin cumpărare la 1920.

Manuscrisul **A** e relativ bine păstrat, au căzut însă foile 75 și 76 cu descrierea luptei dintre Erotocrit și Filaret și foaia cu tragerea sorților pentru lupta dintre Erotocrit și Chipridim.

1) Vezi ms 648 al Acad. Rom.

La sfârșitul povestirii, pe foaia 223^v, se află însemnarea: „Sfârșit, lui Dumnezeu laudă. Zugrăvit de Petrache logofăt, pisah log. Ioniță“.

Îar pe verso al foii 224 care e nescrisă, se află, scrisă de aceeași mână, notița: „S'au scris această carte ce să numește Erotocrit în orașul Bucureștilor în zilele Măriei sale Nicolae Petru Mavrogheni Voevod, let 1787 Iulie 1.“

Ceva mai jos, se află scrisă de altă mână, însemnarea: „1792 ghenar 13 decând s'au făcut pace Turcii cu Nemții, domnând în București Măria sa Mihail Duțu voevod, pentru care am însemnat întru această carte să se știe.“

Pe pagina întâia a manuscrisului se mai însemnează următoarele: Καὶ τὸδε κτῆμα ἰδίων ἐμοῦ τοῦ Γεωργίου

Λασκάρως γραμματικοῦ τοῦ Πελοποννησίου.

A începe pe pagina întâia cu traducerea în versuri a introducerii lui Cornaro, dându-i titlul:

„Istorie deosebită.

A vremilor învântejiri ce sânt toate cu schimbare
și a nenorocirii întâmplări ce sânt nestătătoare
A dragostei lanțuri și mreje ce pururea lucrează
și inimile multora rănește și vânează.

Multe pricini au arătat vrednice de a se scrie
între cari s'au aflat și această istorie,
Scrisă în stihuri așa lungi, date în tipar grecescu,
și vruiu și eu în limba mea pe larg se tălmăcescu...“

Continuă astfel încă 10 versuri, până în josul paginei, unde pune un *iproci* și pe verso începe din nou, de astădată în proză, astfel: „In vremile vechi, pe când stăpânea Elinii și eră împărățiile mai mici și mai multe, fost-au și la țara Athinii un împărat sângur stăpânitoru ce-lu chemă Iraclie.

Om foarte învățat și iscusitu, după cum această numită țară Athina eră vesită cumcă ar fi fost scaunul învățaturii și a înțelepciunii a toată lumea. Și numit împărat Iraclie eră vestitu și alesu decât mulți împărați ai acei vremi.

Avea și împărăteasă ce o chema Artimiia și eră foarte ghizdava și iscusită și între amândoi se hrăniă o întristare a nerodirii de fii“.

Povestirea urmează, partea cea mai mare, în proză, dar și cu intreruperi în versuri, și sfârșește astfel: „Stăpână și mumă s'au făcut Aretusa asupra fiilor săi. Și de acestu înțelept nu se pierde viața nici decum și patima lui. Căci copaciul cel cu bun rod și frumos înflorit, și în mărăcini să va naște, nimica nu-i strică. Aceasta este dragostea cea credincioasă, că multe răsplătiri cu nevoi mari li s'au dat și nunta li s'au isprăvit. Și fiișticare unde ce au învățat, acum să cunoască și prin nevoi să nu se piarză, ci totdeauna nădejde să aibă. Și cel ce au ostenit, să fie bun stăpânitor și să i se ierte greșala aceea, care i se va cunoaște. Acuma au venit lemnul, rădăcină își caută, căci prin multe adâncimi ale apei au trecut și de acum nu se mai nevoești, căci vede cerul răzând pământul și se închide luna astâmpărare și-au aruncat cârma. Văd mulți și nădăjduesc să învețe pe celea ostenitoare de mai sus scrise, ci și eu nu voiu necunoscut să mă aibă, dar voiu să mă arăt cu toții să mă știe“.

Ultimele trei fraze arată că sau traducătorul n'a înțeles epilogul lui Cornaro, sau că copiiștii traducerii românești au stricat acest loc în așa chip, încât abea de se mai poate ști ce vrea să spună.

Aceeași versiune a *Ērotocritului* românesc ca și **A**, **Manuscrisul M** cca 1790. o are și manuscrisul **M**. E în cvart, același format ca **A**, având aceeași legătură în piele roșie, cu aceleași podoabe și aceeași hârtie bună ca și **A**. Scrisoarea nu e așa de îngrijită, se aseamănă însă foarte mult cu cea a logofătului Ioniță. Numele proprii, titlurile și inițialele pasagiilor sânt scrise de asemenea cu roșu. Și **M** e împodobit cu ilustrații în același stil ca cele din **A**, cele mai multe părând a fi de-a dreptul copiate. **A** și **M** sânt copiate după un arhetip comun și au ieșit cam în aceeași vreme, din aceeași officină, o dovadă că istoria lui *Ērotocrit* era o carte căutată de mulți și comandată mereu.

M s'a păstrat foarte rău. La început au fost rupte cel puțin 14 foi, cari cuprindeau povestirea din cele dintâiu o mie de versuri ale *Ērotocritului*. La sfârșit de asemenea lipsesc mai multe foi, povestirea ajungând numai până la tânguirea Aretusei, când travestitul *Ērotocrit* îi povestește cum a ajuns în mâinile sale

ineiul adăvăratului Erotocrit, pe care l-au mâncat fiarele. Din restul foilor au mai fost rupte ca la vreo 80 de foi, mai ales de acelea cu ilustrații, încât n'au mai rămas decât 136 de foi, dintre cari unele pe jumătate rupte, iar altele amestecate, nefiind la locul lor.

Lipsind începutul și sfârșitul manuscrisului, lipsesc și însemnările obicinuite asupra copistului, precum și asupra locului și a vremii unde și când s'a scris msul. Numai la pag. 86 un cetitor, al cărui nume nu l-am putut descifra, pune însemnarea că a „cetit toată această carte la Iulie 1821.“

Paginile msului n'au fost numerotate decât mai târziu și numai până la pag. 76. Atuncia se aflau încă mai multe foi la început, căci prima pag. păstrată e 28. Am continuat numerotarea paginilor, fără însă a mai putea țineă seama de foile pierdute ajungând astfel până la pagina 299.

Ms **M** înainte de a ajunge în posesiunea „Muzeului limbii române“ din Cluj circulă în Bucovina, unde nu se știe cum a ajuns.

Mai depărtat de original e **B**, care a fost copiat în apropierea Bucovinei sau poate chiar în Bucovina, căci la foaia 128^v se însemnează: „Această carte s'au scris de mini în zilele prea luminatului Domnul nostru Io Alexandru Mavrocordat Voevod la velleatu nașterii 1785 August 15. Iar comandir Bucovinii Ințănberg gheniral-maior. Ioniță Tăutul“. Pe foaia 124, la margine, e iarăși iscălit *Ioan Teut*, cu litere latinești. În mai multe locuri se găsește semnătura lui *Iancu Scorțanu*, care, la f. 12^v și 13^r pe marginea din lăuntru a paginilor, adoagă: „Den orașul Eșului, de loc este din Cordun“, adecă din Bucovina.

La sfârșit se află o listă a „obrazelor din Erotocrit“, confuză și necompletă.¹⁾

Povestirea începe astfel: „În vremile vechi, când împărățea Elinii, eră în târgul Athenii un împărat pe carele îl chemă Eraclie și pre împărăteasa o chemă Artemii și erau oameni foarte buni și învățați și iubiți de toți ceialanți împărați. Dar aveă și o mare grijă și voe rea, pentrucă nu aveă un ficior din trupul lor, pen-

1) Vezi descrierea lui **B** în *Blanu Cat. I, pag. 352.*

tru că împărăteasa nu făcea copii și totdeauna erau mahniiți de aceasta". Continuă numai în proză și sfârșește astfel: „Și așa au șezut Erotocrit în scaunul împărăției, giudecând cu dreptate mare și atâta eră de strașnic și prea învățat, cât toți împărații, ceilalți i se închinau“.¹⁾

Manuscrisul C din 1800 Apróape cu aceleași cuvinte începe și sfârșește și povestirea în C.²⁾

Pe pag. 135, la mijloc, pe un loc rămas gol, se află iscălitura *Alexandru Leon, 1818 Oct. 15*, iar la pag. 186 se găsește în C următoarea însemnare foarte importantă: „Această carte foarte iscusită și frumoasă s'au scos și s'au tălmăcit de pe elinească pe limba moldovenească de Hristodor Ioanu Trapezontu. Și eu am scos-o de pe niște tetraji ce eră iscălit Vasile ot Botoșani, cine a fi, că eu nu știu. Și am scris-o dela 1800 Mart 22 până la 1800 Iuli 15, scriind-o pe apucate, când n'aveam treabă, în 85 zile. Alexandru, logofăt al sărăriei domnești ce am fost și taingiu“.

Rari sânt copiștii cu atâta conștiinciozitate istorică-literară ca logofătul Alexandru, căci el nu pregetă a ne da toate informațiile istorice literare câte le poate afla despre povestirea ce-o copiază. Ne comunică cine a fost primul traducător, ne spune că manuscrisul de pe care a copiat el, purtă semnătura Vasile ot Botoșani, pe care Iorga îl indentifică cu Vasile Vârnab³⁾, ne mai spune când și cât a copiat și ne dă amănunte și asupra persoanei sale, că este logofătul sărăriei domnești și că a fost și taingiu, adecă cel ce împărțeă tainul, porția cuvenită de sare. Va să zică a fost distribuitor la sărăria domnească înainte de a ajunge logofăt.⁴⁾

Relația între C și B. C e scris cu 15 ani mai în urmă ca B și are aceeași redacțiune a Erotocritului românesc ca și B. Totuși C nu e copiat după B, deoarece C are o listă completă și corectă a obrazelor ce sânt în istoria lui Erotocrit, pe când B are o listă confuză și defectuoasă.

1) B foaia 127r

2) Descrierea mai amănunțită a lui C, în *Bianu Cat. I, pag. 327-329. Despre acest manuscris vorbește și Gaster Lit. pop. pag. 130 și Gesch. p. 339.*

3) Vezi Iorga. *XVIIu., vol. II, pag. 439 și Gaster Gesch. p. 339.*

4) Gaster loc. cit. a citit greși „tan“

Apoi **B** nu conține însemnarea importantă ce-am semnalat-o în **C**. Dar e în afară de orice îndoială că **B** și **C** au același arhetip, căci amândouă au o lacună și un loc corupt întocmai la fel. Locul corupt e următorul: Când, la lupta de întrecere,¹⁾ se împartesc vitejii cine cu cine să se lupte,²⁾ se face aceeași confuzie. Lui Erotocrit i se dau adversarii lui Haridim, iar acesta rămâne fără adversari.³⁾ Mai încolo însă, când se descriu luptele, fiecare se luptă cu adversarii săi ca și în original. Iar lacuna e următoarea: Amândouă manuscrisele omit versurile **E** 1398—1438 din original, așa că iese un nonsens. În original, împăratul o ferecește pe Aretusa că a fost atât de stăruitoare în credința ei față de Erotocrit. Aretusa însă pretinde că ea numai n'a vrut să se despărtească de părinți și ridicând sprâncenele se face a nu ști nimica de Erotocrit. În **B** și **C** însă împăratul hiritisește pe Erotocrit la suirea sa în scaun, zicând: „Și tu cu strașnică puterea ta să chivernisești toate împărățiile și crăiile noastre și acestea zicând Erotocrit își încordă sprâncenele și se făcă că nu știe că-i Erotocrit și foarte se minună“.⁴⁾

Pecând **A** și **M** ne dau o versiune a Erotocritului românesc, iar **B** și **C** altă versiune, manuscrisul ce l-am însemnat cu **b a**, ne dă până la foaia

**Manuscrisul
b a din 1918.**

10^r ultimul rând versiunea din **B** și **C**, (ajungând până la **B** f. 27^r, rândul 9 de jos sau **C** pag. 39, rândul 4 de sus), de aceea am și însemnat această parte a manuscrisului cu sigla **b mic**. Din mijlocul ultimului rând de pe foaia 10^r până la sfârșit cuprinde aceeași versiune ca și **A M**, începând de la **A** f. 65^v, rândul 7 de jos sau **M** p. 99 rândul 11 de jos; — de aceea acestei părți i-am și dat sigla **a**.

Manuscrisul întreg e scris de aceeași mână și are 2 foi nenumerotate și 88 numerotate, de mărimea unei jumătăți de coală.

1) **B** și **C** îi spun „jocul giredului“ sau „cu giriturite“. Vezi **B** f. 36^r, **C** p. 54, 57, 61 ș. a. Vezi și explicația lui Pann *Erot. II*, pag. 160: „Sulitele... erau tâmpete și scurte, de putea să le azvârle ca jiretul.“

2) Vezi distribuția corectă în Rezumat.

3) Cf. **B** foaia 38^r și **C** pag. 56 cu *Erotocr. B* vers. 1271—1298.

4) **B** f. 127^r, **C** pag. 184. Cf. același loc în **A** f. 220^r: „Cu multă dragoste se făcă Aretusa că nu știe aceasta mai denainte. Și cu multă minte ce avea cea copilă și-au rădicat sprâncenele cu multe meșezuguri și cu ochi căutând spre cer, arată că se minunează și arată că fără de știre îi este aceasta“.

Au căzut foile 25—28, cuprinzând convorbiri de ale Aretusei cu Frosina și începutul primei întâlniri a Aretusei cu Erotocrit.

Pe pagina întâia a manuscrisului se află însemnarea următoare: „Începutul acestui Irotocrit să faci în zilele preluminatului domnului nostru Scărlat Alecsandru Calimah voevod, 1818 octv. 8“. Iar la sfârșitul manuscrisului, foaia 88^v, se însemnează următoarele: „S'au isprăvit la novemb. 28, 1818, scrisă de mine Simion Popa“. Apoi ceva mai jos: „Din porunca D-sale sulger Simion Oprișan, am scris acest Erotocrit, fiind eu slugă în casă a D-lui. Și s'au (scris) la târgul Pietrii, ținutul Neamțului. Și cine s'ar ispiți, ca să-l fure, să fie afurisit și blăstămat de toți sfinții și de maica Domnului nostru Is. Hr. și de mine păcătosul Simion Oprișan“. Iar pe o foaie adaosă la sfârșit de legător, se mai însemnează că „acest Erotocrit au fosta protopopului și mi l-au dăruit mie, iar cine s'ar ispiți să-l fure, să fie . . . 825 genari 12“.

Manuscrisul a fost mai înainte în Biblioteca centrală din București și de acolo a trecut în biblioteca Academiei Române.¹⁾

Copistul lui **ba** a fost om fără multă învățătură. Trece de la o versiune la altă în mijlocul propozițiunii, fără să bage de seamă că fraza îi rămâne incurcată. Pe Aretusa o face „împărăteasa Franghii“²⁾; „poeticul“ — care e traducerea lui ποιητής din original — îl transcrie mereu „political“, până la foaia 35, când bagă de seamă greșala ce-o face. „Paremiia“ din fraza „la vreme de nevoie, zice paremiia, că se cunceaște prietenul cel bun“³⁾ devine „Irimie“⁴⁾, iar din „țara Egiptului“⁵⁾ face „țara Egepetului.“⁶⁾

Povestirea din **ba** începe ca în **B** și **C** și are același sfârșit confuz ca și **A**. Copistul începuse întâiu pe foaia a treia să copieze traducerea introducerii din Cornaro, în aceleași versuri ca și **A**, afară de două pe cari le adaogă, și-a tras apoi pe seamă și, fără să termine introducerea, a început a copia, începând de astă dată de pe pagina întâia, versiunea din **B**. și **C**.

1) *Gaster Chrest. II. p. 179—183 reproduce din a două fragmente. Despre ba vezi și Gaster Lit. pop. p. 130 și Gesch. p. 339.*

2) **b**, foaia 1^r paginația copistului.

3) **A**, f. 133^r.

4) **a**, f. 41^r.

5) **A**, f. 158^r.

6) **a** f. 55^r. La greșala aceasta îl are soț și pe copistul unicului manuscris grecesc al lui Erotocrit. Vezi Xanth. p. 90, ap. crit. la v. 201 și 203 și pag. 412, στ. 203: Ἐγυπτος.

Alte manu-
scrise.

Afără de manuscrisele de mai sus ale Erotocritului românesc, mai sânt încă două, despre cari avem știre: Unul, din 1806, e msul n-rul 72 din colecția de mse a d-lui M. Gaster în Londra¹⁾, iar din cellalt, care eră de pe la 1800, M. Eminescu a avut șase foi.²⁾ Inceputul povestirii din aceste foi a fost publicat de Gaster, *Crest.*, II, p. 178—179. Judecând după acest fragment, manuscrisul lui Eminescu cuprindea o versiune a Erotocritului românesc asemănătoare cu cea din **BCb**, dar și mai prescurtată.

II. Traducerile românești ale Erotocritului lui Cornaro.

Cum a ajuns
Erotocritul în
literatura
românească.

Numărul relativ mare al manuscriselor, răspândirea lor, precum și prelucrările ce le-a suferit Erotocrit ulterior în românește, arată popularitatea de care s'a bucurat această carte la Români. Popularitatea ei ne-o mărturisește și Anton Pann, când spune că această carte

Numa'n rumânește, până astădată

Nu s'a văzut încă în tipărire dată.

Dar tradusă în prosă la mulți se găsește,

Si la alți în versuri ca și în grecește.³⁾

Astfel fiind, nevrând ni se pune întrebarea pe ce cale a putut să ajungă la Români poema romantică creștină care e Erotocritul lui Cornaro,

În literatura slavă de unde ar fi putut ajunge la Români nu este nici o urmă a Erotocritului.⁴⁾ În literatura românească, Erotocritul lui Cornaro a intrat cu siguranță de-a dreptul de la Greci.

Poema lui Cornaro, îndată după apariția ei, a devenit foarte populară în Creta. Când, în anul 1669, această insulă fu cucerită

1) Gaster *Gesch.* p. 339.

2) Gaster *Lit. pop.* p. 129 și *Gesch.* p. 339, unde se spune că e de pe la 1812, pe când în *Chrest.* II, p. 178, că e din 1800.

3) Pann *Erot.* I. către cititori.

4) Vezi indicele în *Courrière, Murko, Pypin și Spasovic.*

de Turci, mulți Cretani luând toiagul pribegiei, au luat cu ei manuscrise de ale lui Erotocrit.¹⁾ Incepând cu anul 1713, Erotocrit a fost și tipărit în Veneția de repetite ori, aflând astfel o largă răspândire în toate țările, pe unde ajungeau oameni mai culți de ai Grecilor.

Și e în de obște cunoscut că atunci, când Turci căutau să înăbușe, în marginile stăpânirii lor, orice pornire culturală a Grecilor, cele mai alese spirite ale elenismului s'au refugiat în țările românești.²⁾ Mai ales în timpul domnilor fanarioți, mare a fost imigrația grecească în Principate. În Iași și în București au existat, un veac și jumătate, școli înalte grecești.³⁾ Cu Greci învățați cari au abătut și au trăit pe pământul românesc, și între cari unii au fost chiar de origine cretană,⁴⁾ a venit cu siguranță și Erotocritul lui Cornaro.

Că în românește a fost tradus de-a dreptul din grecește ne-o mărturisesc și manuscrisele **A** și **C**. **A** ne spune că această istorie s'a aflat „scrisă în stihuri așa lungi, dată în tipar grecescu și vruiu și eu în limba mea pe larg să tălmăcescu“.⁵⁾ Iar **C**: „Această carte foarte incusită și frumoasă s'au scos și s'au tălmăcit de pe elinească pe limba moldovenească de Hristodor Ioanu Trapezontu“.⁶⁾

Hristodor Ioanu Trapezontu. Cine să fi fost acest Hristodor Ioanu din Trapezunt, care a tradus pe Erotocritul lui Cornaro în românește și când să fi trăit?

Din Trapezunt, dar mai ales din mănăstirea Sumelà de lângă acest oraș, au venit mulți călugări și învățați în țările

1) *Xanth. p. XXIV.*

2) *Πατριάρχης Σφεδ. p. 182—185 și C. Erbiceanu, Bărbați culți greci și români și profesorii din Academiile din Iași și București, Anal. A. R. tom. XXVII (1905). Mem. Sect. ist. p. 143—178.*

3) *Vezi Iorga Geschichte des rum. Volkes, Gotha, 1905, vol. II, p. 63 și 65; Xenopol-Erbicianu, Serbarea școlară dela Iași, 1885, pag. 98—105.*

4) *Iorga, XVIII, vol. I, pag. 520, nota 4 și C. Erbiceanu, Bărbați culți etc. pag. 154.*

5) *Vezi pag. 27.*

6) *Vezi pag. 32.*

românești. ¹⁾ An de an, plecau din Trapezunt în Țara românească și Moldova călugări după milostenii și ajutoare. ²⁾ Dar nici pe unul nu-l găsim având numele Hristodor Ioanu.

Un Σουμελίτης X. Ἰωάννου Τραπεζούντιος a scris pe la 1780 în Constantinopol o culegere de citate, adunate din felurite cărți. ³⁾ Tot în același an, îl găsim semnând la fel-o scrisoare ce-o tri-

1) Vezi Κυριακίδης: Βιογρ. pag. 61: Παρθένιος ὁ Μολδαβίας; p. 63 și 67: Σεβαστὸς ὁ Κυμνητής (Iorga XVIII, v. I. p. 34); p. 83—84: Θεόδωρος ὁ Συμεῶνος; 91: Παναγιώτης Σινωπεὺς; 97: Ἰγνάτιος Χαλδίας; 98: Γεώργιος Θεοδώρου (Iorga XVIII, v. I. p. 59); p. 98—102: Γεώργιος ὁ Ὑπομενᾶς (Iorga XVIII, v. I. p. 59); 104: Ἰωάννης ὁ Ὑπομενᾶς (Παπαδόπουλος-Κεραμεύς v. I, p. 411, nr. 406); 105: Θεόδωρος Χατζῆ Πέτρου; 107: Λάζαρος Σκρόβας, fost secretar al lui Ioan Mavrocordat și învățătorul beizadelei (Iorga XVIII, v. I, p. 465); 113: Διονύσιος Κουζάνος, care a scris în anul 1769 o istorie a mănăstirii Sumela și rânduiala slujbei sf. părinți Varnava și Sofronie, tipărită în București; p. 120, nota 127 și p. 121 n. 129: Ἰωάννης ὁ Οἰκονόμος; 123: Γερβάσιος ἐξ Ἰβηρίας; 125: Ἱερεμίας Περιστερωίτης; 129 și 131: Φιλότης Ἀρχιμανδρίτης; 144: Ἀγνίας Κουζάνος; 147 și 148: Ἠλίας Κωνδῆλογλους; 149: Ἰωάννης Χατζῆ-Γεωργίου; 153: Γεράσιμος Δομνηνός, care a obținut de la Alex. Moruzi 400 și de la Ghica, al Țării românești, 200 de lei ajutor anual pentru școala Φροντιστήριον (Academie) din Trapezunt. Dintre aceștia Sevastos Chiminitul, Teodor Simion, Gheorghe Teodor, Gheorghe Ipomenās și Lazar Scrivas (adecă scriba, secretar; Russo, Sf. și Criț. p. 99—101) au fost directori sau profesori ai școlii domnești (academie).

Vezi și Κυριακίδης Ἰστ. pp. 98, 140, 150, 152, 172, 173; Εὐαγγελίδης pp. 252—255; 257—261; 264—265; Σάβας Φιλ. p. 458—459.

2) Κυριακίδης Βιογρ. pag. 102, Ἰστ. p. 187. Iar Domnii țărilor românești Scarlat Ghica, Mihail Racoviță, Alex. Ipsilanti au hotărât, să se plătească în fiecare an din veniturile salinelor ajutoare fixe de 100 lei argint M-tirei Sumelei. Vezi Κυριακίδης Ἰστ. p. 141—147, unde se dau hrisoavele domnești și Βιογρ. p. 128.

3) La sfârșitul citatelor culese din Grigore Teologul se află însemnarea: „ἐγράφησαν παρ' ἐμοῦ Σουμελίτη X. Ἰωάννου Τραπεζούντιου ἐπὶ ἔτους σωτηρίου αψφθ' ιδ' η' Δεκεμβρίου ἱσταμένου“, adecă s'au scris de mine H. Ioanu din Trapezunt dela mănăstirea Sumelă, la anul mântuirii 1779, 14 Dec. Iar la sfârșitul culegerii: „Ἐν ἔτει σωτηρίου αψφθ' Φεβρουαρίου ἱσταμένου ἐν Κωνσταντινουπόλει.“, adecă în anul mântuirii 1780, Februar în Cpol. Vezi Lambros Cat. I, pag. 294 ms nr. 3256 și Εὐαγγελίδης p. 263.

mite mitropolitului din Trapezunt. 1) Pe acest X. Ἰωάννου, Lambros îl citește Χατζηιωάννου Τραπεζούντιος Σουμελίτης. 2) Cum însă pe acest Σουμελίτης îl întâlnim încă odată numai sub numele X. Σουμελίτης 3) și χατζῆ nu se pune decât numai înaintea numelui de botez și nu înaintea numelui ca Σουμελίτης bună oară, care indică originea, X. nu poate fi decât prescurtarea numelui de botez și nu prescurtarea apelativului χατζῆ care arată că cutare Ioan sau Grigore a vizitat locurile sfinte. Dacă X. în X. Ἰωάννου ar fi χατζῆ, atunci prin Ἰωάννου s'ar arăta numele de botez al tatălui, fără a se indica și numele fiului; și doar despre aceasta e vorba.

Dacă din X., care e prescurtarea numelui de botez, s'ar citi *Hristodor*, am primi numele traducătorului în românește al Erotocritului lui Cornaro: *Hristodor Ioanu Trapezontu*. Din punct de vedere cronologic s'ar potrivi foarte bine. Căci cel mai vechiu manuscris al Erotocritului românesc B, care are aceiași versiune ca C, unde se amintește Hristodor Ioanu Trapezontu, e din 1785, iar X. Ἰωάννου Τραπεζούντιος a scris pe la 1780 cu- legerea de citate amintită.

Acest Hristodor Ioanu trebuie să se fi așezat după aceea în România, căci pe la 1818 întâlnim la Iași un mare negustor de lipscănie cu numele Hristodor Ioan. 4) Un alt Hristodor Ioan, probabil tot negustor, în București se găsește într'un document din 10 Maiu 1823. 5)

1) *Vezi* Γ. Α. Πάλλη και Μ. Ποτλή Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμεων Ἀποστόλων, etc. *Ateha*, 1852, pag. ια'-ιβ', nota 1, unde e reproducă scrisoarea pe care o semnează: Ὁ τῶν εὐλιχρινεστάτων, κατὰ πνεῦμα αὐτῆς υἱῶν ἐλάχιστος Σουμελίτης X, Ἰωάννου, ὁ Τραπεζούντιος.

2) *Vezi* *Indicele în Lambros Cat. II, p. 581.*

3) „Τὸ παρὸν χειρίσιον κἀμοῦ X. Σουμελίτη ἐγγράφει ἐν ἔτει σωτηρίου τῷ αὐε' (1805) κατὰ μῆνα Ἰανουάριον.“ *Lambros Cat. I. p. 287, ms nrul 3219 și vol. II, p. 581 sub voce χατζηιωάννου.*

4) *Vezi* Teodor Várnay, *Istoria vieții mele, scrisă la 1845, Bibl. Minerva, 1908, pag. 57.*

5) *Furnică, Din istoria comerțului la Români, București, 1907, pag 317.*

Traducerea românească a lui Hristodor Ioan trebuie să se fi făcut cam între anii 1770 și 1780, căci **C**, care e din 1785, e un început de localizare în românește a lui Erotocrit. Și această localizare cu greu se va fi făcut de-a dreptul din original de către Hristodor Ioanu, mult mai ușor însă, precum vom vedea mai la vale, de un Român, după traducerea lui Hristodor Ioanu, care circulă acuma de vreo câțiva ani în românește.

Gaster spune că „die rumänische Übersetzung wurde nach einer Prosaauflösung dieses Gedichtes hergestellt, jedoch nur die Erzählung ist in Prosa, die Dialoge und Briefe dagegen in Reimen“¹⁾ E o aserțiune cam nelămurită. Și în original și în traduceriile românești, partea cea mai mare a poemei e în dialog, povestire fiind puțină. În original scrisori nu sânt de loc. Asemănarea dintre original și traduceriile românești e prea mare decât să se fi putut face după o parafrazăre în proză. Și apoi nu avem nici o știre din altă parte, că Erotocrit ar fi suferit în grecește și o prelucrare în proză.

În românește, Erotocritul lui Cornaro a fost tradus de două ori. O traducere, reprezentată prin **B C b**, a fost făcută de un Grec știutor de românește, Hristodor Ioanu din Trapezunt, precum ne-o mărturisește **C**.²⁾ Traducerea e scrisă în întregime în proză și a fost făcută după originalul în versuri al lui Cornaro, căci desfășurarea întregii acțiuni, afară de părțile, unde se încearcă localizări și cari sânt mai târzii, se ține prea fidel, chiar în amănunte, de original, decât să se poată închipui un intermediar între original și traducător. Traducerea lui Hristodor nu ni s'a păstrat în forma ei primitivă, ci într'o formă prelucrată cu localizări. Asupra acestei prelucrări vom mai reveni. Traducătorul fiind grec, se explică puținele grecisme și reminiscențe clasice ce se mai găsesc încă, precum bună oră: „în frunzile inimei“³⁾ **B** f. 5, 79; **C** p. 8, 115 și aiurea; „dumnezeii Olimbului“ **B** f. 98r, 107r; **C** p. 141, 155.⁴⁾

1) Gaster Gesch. p. 339.

2) Vezi p. 32.

3) Grecismul „frunzile inimei“ devine în ms Eminescu: „lespizile inimei“. Vezi Garter Cărest. II, p. 179.

4) Fără ca „Olimpul“ să fie amintit în Cornaro.

Cealaltă traducere, reprezentată prin **A M a**, a fost făcută deasemenea după originalul în versuri al lui Cornaro, de un Român, precum ne spune traducătorul însuși că această istorie a găsit-o scrisă în stihuri lungi, tipărite în grecește, și că el a vrut s'o tălmăcească în limba lui.¹⁾ Traducerea e scrisă, partea cea mai mare, în proză și numai părți mai mici, de obicei părțile cu un fond pronunțat liric și scrisorile, sânt în versuri felurite.

Dar și în afară de mărturiile traducătorilor însuși, Erotocritul românesc, așa precum ni s'a păstrat în manuscrisele ce le avem, arată că avem a face cu două traduceri deosebite. Căci versiunea **A M a**, deși e cea mai apropiată de original, totuși în unele locuri diferă. Și tocmai în aceste locuri versiunea **B C b**, cu toate că se depărtează cel mai mult de original, fiind un început de prelucrare, redă întocmai originalul. Astfel bună oră în locul, unde Haridimos își omoară din neștiință nevasta, în original și în **B C b**, cari redau toate amănunțele originalului, Haridimos merge împreună cu soția sa la vânătoare, adoarme la marginea unui izvor, nevastă-sa se furișează și se ascunde în niște tufe punându-se la pândă, ca să vadă, dacă nu o înseală soțul cu o fată de păstor din partea locului. Haridimos visează că o fiară îl sfășie, se trezește, ia arcul și văzând mișcându-se ceva, dă cu două săgeți, crezând că e o fiară, și astfel își omoară soția.²⁾ În **A M a**, toată povestea e redată mult mai pe scurt, fără toate amănunțele. Haridimos pleacă singur la vânătoare. Nevastă-sa se ia pe urma lui în caretă, lasă careta într'un loc ascuns de lângă stâna cu fata de păstor și se ascunde într'un crâng din apropiere. De odată vede pe Haridim venind dela vânat, i se pare că nu e ascunsă și ascunzându-se mai bine, tufa se clatină ș. a. m. d.³⁾

Alt loc de felul acesta e cel în care se descrie începutul luptei între Haridimos și Spitholionda. Acesta îl învinovățește că tatăl lui i-a furat sabia, iar Haridimos spune că părintele său a luat sabia în luptă dreaptă de la tatăl lui Spitholionda. Și-atunci: „La spusăle Criticosului veni mărturie însuși ficiorul craiului de la

1) Vezi pag. 27.

2) **B** f. 24^v-28^r, **G** p. 35-40 și **b** f. 9^r-10^r.

3) **A** f. 64^v-66^v și **a** f. 10^v-11^r **M** p. 97-100.

Chipru care ştia toată pricina, fiindcă la Chipru se întâmplase şi-i spusese totă-său cum au cursu gâlceava şi ce viteaz s'au arătat. Criticosul atunci. Aşijderea mărturisă şi toţi ceilalţi după auzite; precum spusese Criticosul.

Împăratul:

Căutând cătră Caramanitis zice: N'aş fi vrut fătul meu" ş. a. m. d. 1)

È interesant că în această versiune se adăagă amănuntul că lupta dintre părinţii vitejilor ce se ceartă pentru sabie, s'ar fi petrecut în insula Cipru; şi acest pasagiu chiar are în A. M. titlul deosebit de „Istorie”. Amănuntul acesta nu se află nici în original²⁾ nici în prelucrările lui Fotino şi Pan³⁾ şi nici B. C. nu-l au, ci redau întocmai şi pe de-a întregul locul din original: „Dar într'aceste amestecături şi mari vrăjbi alergă mulţimea de norod şi de voinici, ca să vadă ce este pricina vrăjbi acestor doi voinici. Şi auzind pe Spithalion caramanlău ce vorbea şi ce strigă cu străşnicii în norod, auzea şi lua seama şi la vorbele lui Haridim şi aşteptă şi pre împăratul ca să vorbească şi poate că să auză şi ceva să poruncească. Iar împăratul cu mare linişte s'au întorsu şi cu neajunsă şi nemărginită înţelepciune cu faţa cătră Caramanlău şi îi zice așa.

Împăratul zice cătră dânsii:

Eu nu socoteam că să auz astăzi⁴⁾ ş. a. m. d.”

De unde o fi luat A. M. a amănuntul că lupta dintre părinţii lui Haridimos şi Spitholionda a avut loc la Cipru-său cum de-a venit să spună aceasta, nu se poate şti.

În sfârşit încă un loc pe care traducătorul român îl traduce greşit, iar Histodor Ioan^u îl dă corect. Sânt versurile: ⁵⁾

Κράζουν - τὸ 'Πήγα' εἰς μιά μερά, καὶ λέσιν - τοῦ με γυνῶσι,

Πῶς τὰ πενήντα νὰ χαθῆ, καὶ τὸ 'να νὰ γλυτώσῃ.

Va să zică, după biruirea lui Arist, Erotocrit fiind greu rănit, doctorii cercetându-l „cheamă pe împărat de-o parte şi-i spun cu înţelepciune, că pe cincizăci de părţi e să se piardă

1) A f. 69^r M p. 107 şi a f. 12^r

2) Xanth. Erot. B vers. 913—920.

3) Fotino I, p. 203—204; Pan^u Erot. II, p. 60.

4) B f. 31^v şi C p. 46.

5) Xanth. Erot. E vers. 41—42.

și pe o parte numai să scape.“ Hristodor Ioanu a redat înțelesul corect, căci în **B C** se spune: „O miie este ca să moară și una să se școale,¹⁾ în vreme ce traducătorul român scrie: Prea puternice împărate, noi câte 50 sântem bucuroși să ne prăpădim, numai ca să câștige împărația ta și patriă un giuvaer ca acesta. Dar avem prea puțină nădejde²⁾.”

Afară de aceste deosebiri, Hristodor Ioanu pune în locul *Vlahilor* din original³⁾ pe *Unguri*⁴⁾, pe când traducătorul român îi păstrează pe *Vlahii* din Cornaro.⁵⁾ Mai face să amintim încă, că **B C b** împărtășesc povestirea prin mulțime de titluri, ca bună oră: „Facem cuvânt pentru scularea lui Erotocrit din boală,⁶⁾ Venim pentru adunarea feciorilor de împărat și acelor de crai și a altor voinici viteji,⁷⁾ Pildă cătră cei ce iubesc așisderea,⁸⁾ Purcedirea lui Erotocrit,⁹⁾ Aretusa zice cătră Frosina¹⁰⁾ ș. a. m. d., pecând **A M a**, pun ca și în original sau numai numele celui ce vorbește sau calificativul ca: *împăratul*, *soldații*, sau în sfârșit *poeticul*, traducerea lui ποιητής.

Traducătorul român, a cărui traducere ni s'a păstrat în mss. **A. M. a**, trebuie să spunem că în general se ține destul de fidel de original. Pagini întregi sânt traduse aproape cuvânt cu cuvânt.¹¹⁾ Totuși trebuie să subliniem cuvintele *în general*, căci fiind vorba de o povestire poetică desvoltată de multe ori prea pe larg, atât traducătorul cât și copiatorii n'au stat pe gânduri să redea mai pe scurt unele locuri ce li-se păreau prea amplificate, să introducă modificări, să-și adoagă reflexiile lor, să scoată cuvinte, ba chiar fraze întregi, dacă nu se stingherea înțelesul. Astfel, de pildă, descrierea luptei dintre Haridim și Spitholionda e redată mai

1) **B f. 113r, C p. 164.**

2) **A f. 190v și a f. 69**

3) **Xanth. Erot. Δ v. 851 urm.**

4) **B f. 10l, C p. 144.**

5) **A f. 159r, a f. 56v M p. 213.**

6) **B f. 10r C p. 15.**

7) **B f. 10r, C p. 16.**

8) **B p. 87r, C p. 126.**

9) **B f. 91r, C p. 131.**

10) **B f. 94r, C p. 136.**

11) **Vezi bunđoară Erot. Δ v. 1—590 și A f. 137v—151v, a f. 43—52.**

pe scurt, decât în original. ¹⁾ Câte odată sânt introduse chiar inovații, dacă se credea că așa ar fi mai potrivit, Astfel, după terminarea luptelor de întrecere, la încoronarea lui Erotocrit, au loc și dialoguri între împărat și Erotocrit, dialoguri pe cari în original înzadaf le-am căutat. ²⁾ Deasemnea și scrisorile lungi în versuri ce și le trimit Erotocrit și Aretusa, sânt o inovație a traducătorului român. ³⁾

Valoarea
literară a
traducerii
A M a.

Traducerea e scrisă, precum am spus, partea cea mai mare, în proză, dar sânt părți mai mici și în versuri. Versurile redau de obicei locul respectiv din original. ⁴⁾ Totuși uneori sânt inspirații de ale traducătorului, după situația dată din Erotocrit. ⁵⁾

Versurile sânt slabe și cu reminiscențe din poezia populară ca

„Apoi mă duceam acasă
Cu inima friptă arsă.“ ⁶⁾

Sau:

Ci ah, soare și tu lună,
Ascultă fă vreme bună,
Mijlociți să biruesc,
Ce doresc să izbândesc.“ ⁷⁾

Proza nu e lipsită de valoare literară și traducătorul izbutește să traducă de multe ori frumos, în icoane neașteptate și puternice.

Erot. A. versul v. 468: μη γνώθοντας, κί ὁ ἔρωτας ὄντε γελᾷ, μάς κρούει: îl face pe românește: „nu știe primejdia dragostei, că-i este urzeala dulce și bătătura amară.“ ⁸⁾

1) Vezi Erot. B v. 987—1238 și A f. 70^r—73^v, a f. 12^v—13^v Conf. și Erot. A v. 2111—2255 cu A f. 46^v—29^v; E v. 1—525 c1 A f. 97^r—101^v a f. 22^v—24^v.

2) Vezi Erot. B v. 2415—2458 și A f. 97^r—95^r, a f. 22^r.

3) A f. 102^r—108^v, 112^v—113^v, 126^v—129^v, M p. 137—147, 175—178.

4) Conf. Erot. A v. 705—710 cu A f. 16^r; A v. 893—940 cu A f. 20 A v. 1195—1200 cu A f. 26^r; A v. 1233—1264 cu A f. 26^v—27^r; A v. 1394—1410 cu A f. 30 ș. a.

5) Vezi de pildă A f. 33^v—34^r unde traducătorul adoage dela el versuri, precum și l-ea închipuit că Erotocrot trebuie să le fi scris sub portretul Aretusei. Mai vezi și A f. 37, 155^v—156^r; a f. 54^v ș. a.

6) A f. 107^r.

7) A f. 161^r, a f. 57^v, M p. 217.

8) A f. 11^r

B v. 1239—40: Μὰ ἡ -'Αρετούσα δὲ μπορεῖ νὰ κοιμηθῆ ἔπου πάει
 ἀμ' ἐστρουφογυρίζοντον στό 'να κ' εἰς τ' ἄλλο πλάι.
 e tradus: „Intr'o asemenea patimă se află și Aretusa, în vifor
 de gânduri că nu închideă ochii toată noaptea.“¹⁾

B v. 179—180: Ἐκείνη ποῦ με λάβωσα, κ' ἔπου πολλά με κρίνει
 ἡ -ὁμορφιά κ' ἡ λάψι τοῦ ἡλίου το' ἀχτίνες σβήνει

Traducerea românească întrece chiar frumusețea originalului. Căci în original „frumusețea ei întunecă până și razele soarelui“, în românește însă

„Frumusețea ce iubesc este a lumii rază,
 Soarele din lumina ei luând, luminează.“²⁾

În sfârșit să mai dăm încă un exemplu:

B v. 531—532: Τῆ λαμπιράδα τοῖ φωτιάς ὠρέχτηκα κ' ἐθώρου,
 κ' ἐσίμωσα κ' ἐκάρηκα, νὰ φεύγω δὲν ἐμπόρου.

„Din scrisa norocului
 Iubii para focului,
 Care măcar că m'au ars,
 Dar tot nu pociu săo las.
 Văz răpunere de cap
 Și nici pociu nici voi să scap.“³⁾

Aceste puține pilde arată că traducătorul nu era lipsit de orice iscusință literară.

Limba din povestire e cea din epoca fanarioților, împestrițată cu multe neologisme grecești din acea vreme.⁴⁾

III. Prelucrările românești ale Erotocritului lui Cornaro.

a) Prelucrarea din B C b.

Schimbări și localizări. Mss B C b ne dau un Erotocrit românesc modificat. Modificările acestea sânt de obicei localizări mai mult sau mai puțin pronunțate.

Astfel, Erotocrit și Aretusa cresc de copii mici la un loc în

1) A f. 63v. M p. 114—115.

2) A f. 55v.

3) A f. 64r.

4) A f. 142r M p. 186: *parigorisească*; f. 159v: *paraclinisi*; f. 123r: *ploroforisi* f. 9v *epihiriz*; ș. a.

harem, învățând la același dascăl. Când Erotocrit ajunge voinic, împăratul îl scoate din harem. Deprins fiind să stea de vorbă cu Aretusa, cearcă într-o zi să intre în harem, dar e oprit. Întorcându-se acasă „căzû la voe rea și la grele și mari gânduri, că s'au nebunit de dragostea Aretusei.“ Silințele sale de a se întâlni cu ea fiind zadarnice, își face, de mângâiere, în grădină, în mijlocul unui havuz, un chioșc frumos și „așa în toate zilele mergeă și se pedepseă în chioșc singur, făcând stihuri de dragoste Aretusei.“ Acolo a zugrăvit și chipul Aretusei ca și când ar fi fost aeeva, deși nu știa meșteșugul zugrăviei. Nimică însă nu-i ajută, căci focul dragostei îl arde grozav. Iubirea-țâinuită însă nimărui nu o spuneă de frica împăratului și a tatălui său.

Ca la doi ani după aceea și-a făcut un prieten, tot fecior de boier, cu numele Polidor. I se destăinuiește, dar nici mângâierile și sfaturile acestuia nu-i ajută mult. După câțva timp îl chiamă să meargă împreună, la 3 ceasuri de noapte, să cânte sub seraiul împărătesc. Cântă din gură și din tambur. Aretusa ascultă cu însuflețire.

După mai multe seri, împăratul auzind și el, a chemat zapcii curții și i-a întrebat: „Supt săraiurile mele, cărșmă este, de nu pot să mă odihnesc de cântările bețivilor?“ Un căpitan cu 8 străjeri sânt trimiși să prindă pe cântăreți. Cei trimiși încearcă dintr'odată să puie mâna pe ei cu puterea, dar Erotocrit și cu prietenul său taie pe trei, pe doi îi rănește, iar trei scapă teferi. Aceștia raportează împăratului cele întâmplate. Se întăresc pazele. Erotocrit trimite la curte pe Polidor, ca să vadă ce se vorbește. De teamă să nu fie descoperit, ascultă de sfatul prietenului său și pleacă la moșie. Cheile dela chioșc le lasă la maică-sa, cu jurământ că nu le va da nimărui.

După trei luni, Pezostrat, tatăl lui Erotocrit, se îmbolnăvește de moarte. Sânt trimiși „călărași din moșie în moșie, să găsească pe Erotocrit, că moare taică-său . . . iar păr a-l găsi călărașii pe Erotocrit, pentru că nu știau în ce parte de loc se află, și păr a veni călărașii cu Erotocrit, s'au însănoșat Pezostrat taică-său.“¹⁾ Și a venit împărăteasa cu Aretusa să here-

1) Până aici e reprodusă și versiunea asemănătoare, dar mult mai prescurtată, din ms Eminescu, de Gaster, Chrest. II, p. 178—179.

tesească pe Pezostrat, că s'a făcut bine. Ieșind la plimbare în grădină, Aretusa zărește chioșcul din mijlocul iazului și, la dorința ei, maica lui Erotocrit, neavând încotro, îi dă cheile de la chioșc. Aretusa pricepând stihurile de pe pereți, se face că are nevoie de odihnă, trimițând astfel roabele afară și rămâind numai cu Frosina, dadaca ei. Uitându-se la zugrăvelile de pe pereți, zărește o cheie de argint. Cu ea deschide un dulap, în care a găsit „niște tetraji“ cu stihuri scrise de Erotocrit despre dragostea ei; iar în fundul dulapului zărește un cuiu de argint și pe cuiu o cheie de aur. Cu ea a deschis un „sanducel de aur bătut cu rubinuri și cu smaragduri și cu diamanturi și cu rânduri de mărgăritare“. În el, într'o mușama învelită, află chipul ei zugrăvit de Erotocrit. Văzând ea toate acestea, „s'a aprins inima ei, ca un foc iute ce arde, cu dragoste cătră Erotocrit... și dintr'acel ceas, zi bună, păr la împreunarea lor, n'a mai văzut“.¹⁾

Astfel aproape întreg cântul întâiu din Erotocritul lui Cornaro e localizat și redat mult mai pe scurt: Ospățul dat de împăratul Iracli spre a descoperi pe cântăreți e scos afară, iar convorbirile dintre Erotocrit și Polidor, dintre Aretusa și Frosina sânt parte șterse cu totul, parte date pe scurt de tot.

Nunta dela sfârșit e descrisă ca o nuntă românească, cu masă mare și multă veselie, „care nuntă eră nespusă, și a ținut nunta cincizăci de zile, făcând și mare dunalma.“²⁾ De asemenea, când Erotocrit s'a dat pe față, „a poruncit împăratul să se facă dunalma pentru venirea lui Erotocrit patruzeci de zile... și au aruncat la vreo cinci mii de tunuri.“³⁾ Iar când Erotocrit se luptă cu potrivnicii, mai ales cu Arist, îi aruncă în sus de trei stânjeni, de intră cu capul în pământ, când cad în jos, în tocmai ca în luptele lui Făt-frumos cu zmeii din poveștile noastre.

Pe lângă localizări, versiunea Erotocritului românesc din **B C b** cuprinde și adăogiri noi. Astfel Erotocrit se întoarce acasă, după biruința dela „ipodromie“, cu un alaiu aproape

1) **B f.** 7r, **C p.** 10.

2) **B f.** 125r, **C p.** 181.

3) **B f.** 126r, **C p.** 183.

domnesc, a cărui descriere lipsește în original. Nou e și alaiul cu care e dus Erotocrit leșinat și rănit, la curtea împărătească, după biruința câștigată asupra lui Arist. „Și îndată au gătit alaiu mare împărătesc întru carele alaiu eră o mie de mii de ostași îmbrăcați cu haine verzi și roșii, care închipuia mare bucurie, eră și o sutăcincizăci de mii de căpitani, și cu săbiile scoase, și eră și nouăzeci de mii de maiori și toți cu straele vinete, iarăși cu săbiile scoase... iar înaintea caretii eră toți șfetnicii cu coroane împărătești în cap... au ieșit înaintea alaiului toți preoții dumnăzăilor, cari țineau în mânilor afumători, asișderea preoții cei mai tineri aveau în mânilor făclii aurite, și voiniciii cântau cu versuri ca de îngeri... iar preoții erau ca la zece mii.”¹⁾ Împăratul de bucuria biruinții a dăruit fiecărui preot câte zece galbeni. Și astfel l-au dus pe Erotocrit la curtea împărătească.

Un exemplu instructiv cum Erotocritul românesc eră modificat mereu prin adăogiri de la copist la copist, ne oferă ms C. Copistul copiind aceiași versiune ca în B b, află de binē la un loc potrivit să facă un adaos pe care îl și pune în paranteză. După ce adecă Erotocrit bagă spaima în Unguri, Vladistrat ține sfat cu boierii și voievozii săi și dă poruncă să se aducă un prizonier, de la care să se poată afla cine e acel arap (care e Erotocrit), căci poate îl vor putea îndemna să nu se lupte sau poate vor izbuti să-l atragă de partea lor, prin daruri „ori că l-om face vreun voievod într'o țară care a cere el din ceea ce sânt supt stăpânirea noastră... Și așa, după două zile s'a prins omu și au luat limbă dela el, cumcă nu știe de unde vine și unde se duce” și nici cine este.²⁾ Și astfel abia se hotărăște să se dea lupta desdemineață, înainte de ce vine Erotocrit pe câmpul de luptă.

Valoarea literară a preluării B C b.

Povestirea din mss B C b e numai în proză și e superioară celei din mss A M a. Versurile monotone sânt scoase cu totul, dialogele lungi și plictisitoare, plângătoare sau moralizatoare sânt date în rezumate scurte sau chiar suprimate. Aici nu

1) B f. 113 C p. 164—165; conf. și B f. 64, C p. 93.

2) C p. 146—147.

mai poate fi vorba de o traducere a Erotocritului, ci de o re-povestire și prelucrare a poemei. Povestirea devine astfel mai zglobie și mai vioaie și se citește ușor și cu plăcere. Iar limba e mult mai curată ca în **A M a**. Grecismele fanariote¹⁾ sânt aproape disparente față de numărul lor din **A M a**.

**Autorul
prelucrării
B C b.**

Provine Erotocritul românesc, așa precum ni s'a păstrat în mss **B C b**, chiar dela Hristodor Ioanu din Trapezunt? Nu credem! El a făcut o traducere care cu siguranță că țineă seama mai mult de original decât prelucrarea. Și apoi schimbările au caracter prea local, decât să fie făcute de un Grec din Trapezunt. Povestirea prescurtată și modificată prin localizări provine dela unul din copiatorii de mai târziu, care trebuia să aibă și oarecari înclinări literare. Și acesta nu poate fi decât Vasile (Vârnav) ot Botoșani pe care-l amintește ms **C**. Familia Vârnavilor a fost doară o familie de literați.²⁾

b) Filerot și Antusa.

**Sâmburele
povestirii
e luat din
Erotocrit.**

Schimbările Erotocritului românesc nu s'au oprit la forma păstrată în **B C b**, ci au continuat. E mai presus de orice îndoială că scrierea populară, cu titlul *Filerot și Antusa*, care, în cele dintâi decenii ale veacului al 19-lea, a circulat mult în manuscrise, iar mai târziu a fost și tipărită, nu e decât o prelucrare schimbată și adăogită a Erotocritului lui Cornaro.³⁾ Ca și Erotocrit, și Filerot, binevăzut și cinstit pentru destoinicia și slujbele sale, la curtea împăratului Eladei *Periandros*, e iubit de fiica acestuia, cu numele *Antusa*. Aceasta neputând să-și ascundă patima ei, este cunoscută de una de însoțitoarele ei, cu numele *Lucsandra*, care îndeplinește întocmai rolul Frosinei din Erotocrit. Și ea încearcă întâiu să o abată pe Antusa dela patima ei, prin fel de fel de sfaturi și îndemnuri. Văzând însă că totul e

1) **B f. 94v, C p. 136: parataxis, B f. 24r, C p. 34, b. f. 9: meta-hirisești.**

2) *Iorga XVIII, vol. II, pag. 432-433, 432 nota 3, 439 nota 3 și 6. O spiță genealogică a familiei Vârnav, în care se găsește cam spre sfârșitul veacului al 18-lea, un Vasile, vezi la D. Z. Furnică, Din istoria Comerțului la Roma, București, 1908, pag. XIII-XIV.*

3) *Vezi și Gaster, Lit. pop. pag. 129-131.*

zădarnic, se schimbă în sfătuitoarea și păstrătoarea tainelor ei. Filerot, încurajat prin biruințele câștigate asupra dușmanilor împărăției, cari de astădată sânt Perșii, iar nu Vlahii sau Ungurii, și pus la cale de Antusa, întocmai ca și în Erotocrit, trimite pe prietinel său *Alexandru*, care e o figură ștearsă a lui Polidor, la împăratul, ca să ceară în numele său mâna Antusei. Împăratul necăjit foc de această îndrăzneală a lui Filerot, îl trimite în surghiun, iar pe Antusa hotărăște s'o mărite în grabă după feciorul împăratului din Atena. Antusa împotrivindu-se, iar împăratul auzind că ea iubește pe Filerot, poruncește s'o ducă și pe ea în surghiun la o capiște elinească ce eră într'o pustietate, iar pe împăratul Atenei îl roagă să aibă adăstare, de oarece Antusa ar fi bolnavă.

În timpul acesta, toți împărații ai căror feciori fuseseră la un *zaifet* dat de Periandros, îi cer încuscrirea. Periandros se hotărăște de astădată pentru feciorul împăratului din Macedonia, fiind el mai puternic. Ceilalți prind mânie asupra împăratului Eladei și pornesc cu războiu asupra lui.¹⁾ Se ia hotărîrea, ca să se lupte numai câte un viteaz din partea fiecărei împărății. Împăratul Eladei dă veste în toate părțile întrebând: că cine s'ar prinde să se lupte pentru împărăția lui. Vestea a ajuns până la Filerot care se afla tocmai în *India*. Fiindu-i milă de patria sa, pornеște spre Elada. Mai întâiu însă se schimbă în arap, spălându-se cu o apă ce-o luase dintr'un izvor fermecat. Drept răsplată pentru biruința ce-o făgăduеște împăratului, necunoscutul arap cere să-i dea de soție pe Antusa. Încă înainte de luptă, se face logodna. La schimbul inelelor, împăratul se minunează de inelul dat de Filerot, „și făcând perjerghie inelului, fiind foarte zarif, văzū marca cu numele lui Filerot.“²⁾ Întrebat de-

1) *La fel, feciorii de împărați jigniți de a nu fi primiți gineri, se pornesc eu războiu și în basmul românesc „Făt frumos cu părul de aur“.* Vezi *B. Ispirescu: Legende sau Basmele Românilor, ed. nouă ilustr. Minerva, Bucur. 1908, vol. I, pag. 240. Tot așa și pag. 203 din același volum se aseamănă cu F pag. 4. De altfel credem a fi observat la Ispirescu și unele întorsături de frază pe cari pare a le fi luat din Filerot și Antusa (conf. Isp. vol. I, pag. 190 cu F pag. 29), ceea ce se prea poate, deoarece ms F a fost în posesiunea lui P. Ispirescu. Vezi *Bianu Cat. vol. I, p. 439.**

2) F pag. 207.

unde-l are, spune că de la Filerot, pe care l-au mâncat fiarele Jalea Antusei e foarte mare, iar Lucsandra o mângâie.

În ziua hotărîtă pentru luptă vin toți feciorii de împărați, cu mare alaiu, îmbrăcați și împodobiți ca și vitejii cari iau parte la *γλοστροα* din Erotocritul lui Cornaro. Întâiu vine alaiul feciorului de împărat din Atena. Acesta a fost logodit cu o fată bogată de boier. Umblând însă și după Antusa, le pierde pe amândouă. Această pățanie a lui e închipuită printr'o zugrăveală pe coroana lui. E un câmp frumos cu o floare și două albini. Albina nu vrea să meargă la floarea de lângă ea, ci așteaptă să treacă fortuna de lângă floarea cea mai frumoasă, de la cellalt capăt al câmpului. Dar floarea de lângă dânsa se vestejește de prea multă arsură a soarelui, iar cea de la marginea câmpului se frânge de ploaie și albina rămâne păgubașă de amândouă.¹⁾

După aceea vine alaiul lui *Emilian*, feciorul împăratului Traciei. Acesta foarte se planisise la nevasta unui boier, *Fevronie*. Și ea cu mult meșteșug îi înșelă pe amândoi. Plecând ei amândoi odată la vânătoare cu împăratul, nevasta lui Fevronie „vrând a face și celui dintâiu al ei ibovnic odată voia cu tot șartul“, îl chemă la ea. *Emilian* însă de dorul iubitei sale, fușișându-se de la vânătoare, o prinde, și de atunci umblă numai cernit și numai vrea să știe de dragoste muierească, știind că e amăgitoare.²⁾ Și astfel vin și ceilalți feciori de împărat, și anume feciorul împăratului de la Crit, Sparta, Italia, Corint, pe care-l chiamă *Lisimach*, și în sfârșit *Evghenie*, feciorul împăratului din Macedonia, fiecare cu povestea și zugrăveala sa, cari sânt plăsmuite după zugrăvelile și poveștile vitejilor din cântul al 2-lea al Erotocritului.

La urmă apare Filerot; el e îmbrăcat în haine albe, spre a arăta că negreața ce-o are e numai pe de-asupra și nu din fire. În fața coifului își zugrăvise și el istoria sa într'acest chip: În jurul unui foc stătea un șarpe mare. În gură ținea o pasăre de-o aripă. Pe de-asupra focului zbură altă pasăre. De

1) F p. 214.

2) F pag. 215. E vădit că povestea lui *Emilian* a fost plăsmuită după pățania lui *Haridimos* din Erotocrit.

fum însă cea de jos nu o putea vede. Iar sub zugrăveală erau stihurile:

„Cu tovarăș am venit, vrând să ne'ncălzim la foc,
Dar șarpele au simțit și ne-au apucat pe loc.

Tovarășul au scăpat. Dar eu tot mă chinuesc,
Dar cu o aripă mă lupt și gândesc să biruesc.“¹⁾

Într'o zi Filerot învinge pe patru viteji, iar a doua zi pe ceilalți patru. Se face nuntă. Împăratul îl întreabă cine e. Filerot spune o poveste asemănătoare cu povestea lui, apoi scoate „din sân o sticlă cu apă de cea albă, se spală pe obraz și se face albu ca și întâiu, încât îl cunosc și împăratul și toți ceilalți, că cu adevărat el este Filerot.“²⁾

Rezumatul acesta arată până la evidență că în Filerot și Antusa, sâmburele povestirii a fost luat din Erotocritul lui Cornaro. Chiar și numele eroilor *Filerot și Antusa* e format după *Erotocrit și Aretusa*. Precum *Aretusa* e cea cu virtute, astfel și *Antusa* e cea ca o floare înflorită și precum *Erotocrit* e cel pus la încercare de zeul iubirii, tot așa și *Filerot* e cel ce iubește pe zeul iubirii.

Motivete luate din Erotocrit au fost apoi repetate și amplificate. Astfel în Filerot și Antusa dușmanii năvălesc de două ori asupra Eladei. Filerot având oaste puțină, ca să-i doboare, întreprinde felurite stratageme pe cari autorul cu siguranță le-a luat din vreo scriere populară. El știe că lovitura întâia trebuie s'o facă bine, căci după aceea li se moaie dușmanilor „hărzul cel falnic și semețu și ai noștri dobândesc îndrăzneală.“³⁾ De aceea împarte oastea în patru părți, dând poruncă numai uneia să se bată, iar celelalte să intervie din ascunzișul lor numai când le va face semn. „Peste puține zile văzură pe Perși ca o negură viind asupra lor, asemănându-se întocmai lăcustelor, că numai cu aburii cailor putea să fi înecat pe bieții Elini.“⁴⁾ Filerot însă având, așa zicând, rezerve mereu

1) F p. 227.

2) F pag. 249. Rezumatul dat până aci cuprinde mai ales paginile 120—250 din F.

3) F p. 113.

4) F p. 114.

proaspete, îi birue. Când se face catagrafia celor căzuți, sânt din Perși 25.000 morți, 8000 răniți, 3000 luați robi, iar din Elini 250 morți, 200 răniți. La a doua luptă, Filerot face gropi acoperite și, amăgindu-i pe Perși în locurile cu gropi, iarăși îi învinge. Iar a treia oară îmbracă o parte din oastea sa în port strein și Perșii crezând că sânt ajutoare noi, o rup la fugă.

Deasemenea și în lupte de întrecere, Filerot se luptă în două râuduri. Înainte de lupta ce-am văzut că a avut-o cu pețitorii Antusei, a mai susținut una cu un viteaz strașnic, numit *Carol*. Împăratul adevă văzând pe Flierot atât de destoinic în „dregătoria cămărășiei cei mari“, ¹⁾ a vroit să-l încerce, dacă și la luptă e tot așa de destoinic. De aceea poruncește lui *Leonat*, mai marele oștirilor, să-i aducă vre-o 20 de voinici, cu cari să se lupte Filerot. Autorul ține să-și arete cunoștințele sale, când ne spune numele tuturor acestor voinici cari sânt: Cimon, Diodor, Comod, Petian, Lefstimia, Casandros, Lisimah, Nicanor, Ilionim, Seleft, Filip, Carol, Lionor, Arestofor, Prohor, Prov, Alexandru, Tindar, Priscu și Lichin.²⁾ Filerot biruește pe doi, apoi rănește de moarte pe Carol care, fiind cel mai tare, se oferă să se lupte în numele tuturor și care în laudele sale îngâmfate e un al doilea Spitholionda Caramanlău din Erotocrit.

Prelucrătorul nu se mulțumește însă numai cu **Adăogiri**. ceea ce-a aflat în Erotocrit, ci adaoage și elemente noi în povestirea sa. Nașterea Antusei e povestită supt influența Alexandriei, căci pe împărăteasa, pe care o chiamă *Eftalia* de astă dată, o dobândește nu numai în urma rugăciunilor ce le făcea «la o căpiște elinească, unde erau doi idoli ai dumnezeilor Apolon și Amon»,³⁾ ci și prin intervenția travestită a unuia din preoții acestor dumnezei.

Lucsandra când dă Antusei povețe cum să se poarte, ca nimeni să nu-i cunoască dragostea, îi înșiră mai multe povețe cari par că-s scoase dintr'o carte de bună cuviință. Astfel la pontul al 4-lea îi spune: „Cătră toți ai casei arătă-te cu dra-

1) F p. 14.

2) F p. 15-16

3) F p. 5.

goste, iar nu o deosebi mai mult cătră cel de care ai interes, nici vorbi cu acela mai des, nici în șoaptă la ureche, când sânt și ceilalți față, ci pre toți ca unul să-i aibi, când vor fi toți la un loc, — iar când te afli cu cel ce-ți știe taina, atunci vorbește fără sfială, — pentrucă de vei arătă dragoste mai multă înaintea tuturor numai unuia și cu acela vei vorbi mai des sau îi vei spune cevași prin taină, toți ceilalți întră în bănuială“. ¹⁾

Adaosul cel mai mare e însă povestea originii lui Filerot și a aventurilor lui. Filerot e fiul lui *Agathon* din Thiva, care s'a distins în slujba lui *Periandros*. După moartea lui *Agathon*, *Periandros* scrie voievodului din Thiva, *Antipatros*, să-i trimeată pe careva din urmașii lui *Agathon*. Acesta însă a lăsat în urmăi numai un singur fecior care de zece ani urmează la Athena învățăturile celor mai vestiți dascăli. Astfel ajunge Filerot la curtea lui *Periandros*.

Câtva timp după biruința câștigată de Filerot asupra lui Carol, împăratul face o vânătoare mare. Filerot se ia după o ciută și se rătăcește, ajungând pe vârful unui munte. Acolo găsește o colibă cu o mătușă bătrână înlăuntru. Aceasta îi spune: „Voinice, cum ai cutezat de ai venit în vârful acestui munte și nu ți-au fost frică, căci sânt cincizăci de ani, de când locuesc singură într'această colibă; și om n'am văzut până acuma decât pe tine. Ci ia de te du de aici, că eu sânt închinată unui smău foarte puternic din pânțelele maicii mele și de va veni și te va găsi aicia, piei și tu și eu“. ²⁾

Îndreptat de mătușa din colibă, ajunge la malul mării, unde niște corăbieri din China, îl iau în corabie. După o furtună și naufragiu, scapă pe-o bucată de lemn la țarm. Mergând mai departe, ajunge la un foșor, minune de frumos, dar fermecat, de al lui Solomon. Căci de-o dată începe a vui și a țipă și a ieși fum, iar el cade mort la pământ. Când se trezește, e în vârful unui munte. Temându-se să nu-și fi schimbat și chipul «după multe asemenea întâmplări ce au găsit în cărți scrise“.³⁾

1) Vezi F p. 161—163.

2) F p. 54—55. Motiv luat de prin povești.

3) F p. 57.

se uită într'o fântână și se vede arap; cu cât se spală, cu atât negreața lucește mai tare. Un cioban îl scoate la Atena, unde se prinde slugă la un negustor.

În Elada, împăratul îl caută în zădar, iar Antusa, de dorul lui Filerot, se îmbolnăvește de moarte, încât împăratul o lasă «în mila marilor dumnezei». ¹⁾ Filerot, auzind despre boala Antusei și bănuind adevărata ei pricină, vine la Elada. După ce scapă din temniță, unde fusese aruncat de străjeri, se introduce la curtea împărătească drept doctor. Împăratul îl duce la Antusa și-i făgăduiește orice, numai s'o facă bine. Iar Filerot îi spune, mai întâiu «să-mi dea mâna Măria Sa domnița, ca să văz vâna cum âmbă, și apoi voi arătă împărăției tale părerea mea în adevăr.» ²⁾ Și așa «Filerot luând voe dela împăratul, se sculă și merse lângă Antusa pe care apucându-o de mână, prea puțin o ținū, că i se înmuiașe tot trupul, învrednicindu-se la un lucru care în altă vreme prea cu anevoie l-ar fi doșândit.» ³⁾ Făcându-i cunoscut că Filerot trăește și e prin aprăpire, Antusa în 40 de zile e pe deplin sănătoasă. Iar Filerot necăjit pleacă mai departe, spre a-și găsi leacul, ca să scape de negreața-i blăstămată. Căci rămânând în Elada, «mă aseamăn cu un om flămând, când are feluri de bucate bune înaintea lui și durându-l gura, nu poate să mănânce, sau cu un orbu fără vederi care întră într'o grădină împodobită cu feluri de pomi și flori frumoase, dar nu le vede, ci alții spuindu-i, el se întristează. Mai bine să iau lumea în cap, să mă duc, unde mă vor duce ochii. Să umblu din loc în loc și din țară în țară, până voiū găsi un leac, ca să mă albesc. Trebuie să gășesc vre-o buruiană sau apă pe la atâtea academii ce voiū întâlni prin locuri străine, să-mi cureze negreala trupului, să mă fac albu ca întâiu. Și atunci lesne mă voiū întoarce aici, fie din cel mai depărtat loc.» ⁴⁾ Ajungând în țara Perșilor, se înscrie între ostași și ajunge hiliarh. Pornind Perșii războiu asupra Elinilor, oastea tăbărăște odată într'un loc, în apropierea căruia i se pare lui Filerot că se afl

1) F. p. 64.

2) F. p. 76.

3) F p. 77. Asemănarea cu Erot. F v. 679—686, 1483 1498 e vădită.

4) F p. 101—102.

munții cei fermecați, unde a fost innegrit. Cercetând locul, dă peste două fântâni clocotitoare. Vără degetul în una. Se frige, dar se înălbește. Vără în celaltă. Apa e rece dar și innegrește. Luând două vase cu apă de aceasta fermecată și doi soldați, supt pretext că merge în iscoadă, trece în tabăra Elinilor și, luând conducerea oștilor, bate pe Persi.

Caracterizarea eroilor.

Autorul istoriei lui Filerot și a Antusei nu s'a mulțumit numai cu modificările și adaosurile arătate, ci a schimbat și caracterizarea eroilor principali.

E drept că și în Erotocrit: ἦτονε πρῶτ' ἡ-Αρετή, π'ἀσχίτισε νὰ λέγη καὶ τρόπο πλιὰ 'μορφότερο καὶ ταχτικὸ γυρεύγει¹⁾, în istoria lui Filerot însă Antusa, e prea îndrăzneată, în asemănarea cu prototipul ei. Ea „ochii dela dânsul nu-i luă, că doar se va uita și asupra ei, să-i arete vreun semn. Filerot însă fiind și din fire rușinat, alta, neavând și nici o știre din cele ce ea gândea, sta cu capul plecat în jos, neuitându-se nu numai la dânsa, ci nici la împăratul, până când își isprăvea treaba și ieșea afară.“²⁾ Ca să-i dea de cunoscut dragostea ei, Aretusa se face a scăpa un măr și, când Filerot i-l ridică, ea îl strânge de mână. Filerot e nu numai timid în ce privește iubirea Antusei, ci și prevăzător. El îi arată că dragostea lor nu poate aduce decât numai nenorocire pentru amândoi și de aceea

„Decât în urmă căire

Mai bine acuma ferire.“³⁾

Antusa însă știe cum să-l încurajeze, căutându-l chiar în chioșcul lui, unde aflându-l dormind, îi face imputări în mai multe scrisori că e un somnoros.

Analiza sumară ce-am făcut-o, a arătat, că „Istoria lui Filerot și a Antusei“ e o compilație în care cuprinsul principal îl formează partea luată din Erotocritul lui Cornaro. Această compilație nu e făcută întotdeauna în chipul cel mai iscusit. Stângăcii și naivități nu lipsesc. Adaosurile și schimbările numeroase precum și amplificarea și repetarea aceluiași motive fac ca dezvoltarea acțiunii să fie în-

1) Erot. Γ v. 601—602. Adecă: Aretusa a fost cea dintâiu care a început să vorbească într'un chip foarte frumos și cuvîncios.

2) F. p. 31.

3) F. p. 43.

curcată și oarecum greu de urmărit, revenindu-se de multe ori la același loc. Povestirea e scrisă, ca și în Erotocritul românesc din mss A M a, în proză și în versuri. Proza cuprinde partea covârșitoare narativă, versurile fiind rezervate pentru partea lirică. Versurile de obicei sânt slabe și rar întâlnim o scăpărare poetică. Iar dacă o întâlnim, e o reminiscență din poezia populară sau un loc comun, ca invocarea naturii, asemănarea cu soarta turturelei, ce-și pierde soțul¹⁾ ș. a. Proza e superioară versurilor și autorul lui Filerot dă câte odată dovadă de multă îndămânare. Emoția Antusei de pildă, când aude dela împăratul că Filerot, pe care-l credea mort, trăește, e prinsă cu măiestrie: „Antusa auzind aceasta dela tatăl său, de bucurie mare i se părură²⁾ că atunci s’au născut în lume. Și nu știa de ce să se apuce și ce să facă, că ieșea afară, apoi iar intra în casă, ședeă câte puțin jos, apoi iară se ridică și se plimbă și iar ședeă și iar se mai sculă. Sta în vorbă cu câte cineva, una începea să spuie, alta isprăvea; în scurt, întocmai ca o ieșită din minte, petrecu într’aceea zi. Iar noaptea nici cum nu închise ochii până în ziuă, nefurându-i-se gândurile de la Filerot. De zărea pe câte cineva din boierii palatului, tot Filerot i-se părea că este. Și de-odată sta în loc cu fața obrazului schimbată, încât și slujnicile o pricepură, dar nu știau ce-i este bucuria.“³⁾

Limba mai are încă puține grecisme fanariote ca: parigorisi⁴⁾, pliioforisi⁵⁾, metahirisi⁶⁾, ipolipsis⁷⁾, prohorisesc⁸⁾, distihie⁹⁾, pe lângă cari încep a se furișă acuma și neologisme ca amurezați¹⁰⁾, bagatelă¹¹⁾, ș. a.

Cine o fi fost autorul Istoriei lui Filerot și a Antusei, nu avem nici o indicație, atâta putem vedea din povestirea lui că

1) F. p. 190—192.

2) In F: *miră*.

3) F p. 118—119.

4) F p. 21.

5) F p. 52, 94.

6) F p. 81, 101

7) F p. 165

8) F p. 103

9) F p. 104

10) F p. 249

11) F p. 204

a fost un harnic cititor al cărților populare și un bun cunoscător al Alexandriei.

**Manuscrisele
Istoriei lui Filerot și a Antusei. Ms F
din 1837.**

Istoria lui Filerot și a Antusei în forma pe care am analizat-o mai sus se păstrează în ms F din anul 1837.¹⁾ Manuscrisul cuprinde mai întâiu o introducere asupra puterii amorului și apoi povestirea începe astfel: „Pe vremea Elinilor era un împărat la Elada, anume Periandros, foarte

tare și puternic, încât prin tot ținutul și locul și pe la toate celelalte împărății i se dusesse vestea. Și fieștecare se temeă de dânsul. Acesta neavând nici o supărare despre nici o altă împărăție, petreceă o viață foarte lină și fără griji, bucurându-se de norocirea împărăției sale. Dar pe lângă bucurie hrăneă întru sine și o nemărginită întristare pentru nerodire de fii, căci împărăteasa era stearpă și nu făcea copii“.²⁾ Iar sfârșitul povestirii e următorul: „Deci toți de obște bucurându-se și înveselindu-se, se prelungi desfătarea nunții două săptămâni în ospățuri și jocuri și luminății, pe toate ulițele. Apoi rămaseră tinerii locuind împreună și dezmierdându-se ca niște patimași din copilărie. Iar eu privindu-i de departe și râvnind la petrecerea vieții lor cei de cătră toți amurezații vrednică de laudă, m'am îndemnat de am scris istoria vieții lor.

Dar cel cu umilință pe cel cititor, găsind vreo greșală întru alcătuirea cuvintelor acestei istorii, de va fi patimaș, să o treacă cu vederea și să-mi dea iertăciune, pentru că un patimaș nu poate cunoaște greșalele unei acestei istorii, ca unul ce în această grădină desfătându-se și printr'insa primblându-se, poate să vază măracini, ci se va fi pripășit lângă flori. Iar de nu va fi patimaș, să nu mă ocărăscă că mă supăr. Sfârșit.“

Un fragment din Istoria lui Filerot și a Antusei s'a păstrat și în ms f, nedatat, având titlul: „Istoria lui Filerot, partea adoua, tomul al 2-lea.“³⁾ După scri-soare, f e mai nou ca F. Fragmentul începe cu „Iar după ce trecu vreme la mijloc și de Filerot nici o știre nu aveă“ și sfâr-

1) *Descrierea mai amănunțită a lui F în Bianu, Cat. vol. I, pag, 439.*

2) *F p. 4,*

3) *Vezi Bianu Cat. vol. II. pag. 336.*

șește cu „iată îți arăt printr'aceste ponturi cum să urmezi, ca să nu greșești: A) Când“ și răspunde paginilor 133—161 din F, având aceeași redacțiune. Totuși f nu e copiat după F, deoarece pe pagina unde încetează, are însemnarea „până la fața 189“, adică a copiat dintr'un ms până la acea pagină, ceea ce nu se potrivește cu F. Ms f cuprinde din istoria lui Filerot și a Antusei partea unde Lucsandra descopere iubirea Antusei, precum și sfaturile și indemnurile ei, de a se lăsa de această iubire.

Afară de F f, se mai găsește în colecția de mss a d-lui M. Gaster în Londra un ms nr 181 care conține Istoria lui Filerot și a Antusei.¹⁾ Manuscrisul e probabil din 1826.²⁾ Alte două manuscrise și anume unul de pe la 1819, în posesiunea lui G. Lahovari, iar cellalt în posesiunea lui Odobescu, le amintește tot Gaster, fără a spune însă precis, dacă conțin Erotocritul românesc sau Istoria lui Filerot și a Antusei.¹⁾ Și H. Sihleanu a avut de la Boliac un codice miscelaneu din 1826 care, între altele, cuprinde și câteva poezii sub titlul „Noul Erotocrit“, fără text în proză.¹⁾ Se vede că aceste poezii erau traducerea poeziilor adăogate de Dionisie Fotino în al său „Νέος Ἐρωτόκριτος“, căci numai așa, titlul „Noul Erotocrit“ își poate avea explicarea sa. În sfârșit mai avem știre încă despre două mss ale lui Filerot și Antusa. Unul din 1810 se află în posesiunea unui domn Nae Stăncescu,³⁾ iar cellalt, din 1813, a fost al lui Nicolaie Hagi Gavriil Ciurcu din Brașov.⁴⁾

Edițiile Istoriei lui Filerot și a Antusei.

Istoria lui Filerot și a Antusei a fost tipărită după manuscrisul lui Nae Stăncescu, la 1857 în Brăila, de R. S. Cămpiniu. E aceeași redacțiune ca și în F. Modificările introduse de Cămpiniu, ceea ce însuși o mărturisește în prefață, sânt puține și fără nici un gust, iar forma ce-a dat-o povestirii, e o formă imposibilă. Un singur exemplu o va dovedi în de-ajuns. Antusa lui Cămpiniu se plânge împotriva sorții vitrege cu vorbe ca acestea :

„Ah destinație vrășmașă,
Spune-mi ce sânt eu culpașă,
Să-ți rămâiu îndatorată.
A-ți sluji ca o servantă.“⁵⁾

Exemple de acestea, în versuri și în proză, se pot scoate din redacțiunea lui Cămpiniu cu duiumul.

1) Vezi Gaster *Gesch* p. 339.

2) Vezi Gaster *Lit. pop.* pag. 131.

3) Vezi Cămpiniu p. VI.

4) Vezi Filerot și Antușa, Ciuzeu, Brașov, 1900.

5) Cămpiniu pag. 8.

Câmpiniu a avut cunoștință de „Noul Erotocrit“ al lui Fotino sau Anton Pann, căci în prefață spune în același fel, că cele povestite nu sânt în măsură a avea vreo influență rea asupra tineretului, ci din potrivă pot să-i servească cu pilde bune.1)

La 1900 s'a tipărit, după manuscrisul din 1813 al lui Nicolae Hagi Gavriil Ciurcu, în biblioteca populară a librăriei Ciurcu din Brașov, o cărțuție cuprinzând fragmente în versuri de la începutul Istoriei lui Filerot și a Antusei, și anume până la rătăcirea lui Filerot cu prilejul vânătoarei împărătești, supt pretențiosul titlu: „Infocata și nenorocita dragoste a lui Filerot și a Antusei, o povestire foarte frumoasă în versuri, păstrată din bătrâni.“ Fragmentele sânt amestecate întreolaltă, tipărite greșit și din ele nu se poate face nici o concluzie asupra manuscrisului, ce cuprins avea.

Altă ediție a lui Filerot și Antusa, într'o formă prescurtată, a apărut la Buzău în 1878, scoasă iarăși dintr'un manuscris și prelucrată de Ecaterina Jantil.2) Regret că această ediție n'am putut-o găsi nicăiera.

Manuscrisele destul de numeroase, precum și edițiile tipărite, arată că Istoria lui Filerot și a Antusei eră o carte populară care se citea foarte mult.

VI. Noul Erotocrit al lui Dionisie Fotino.

Tot în România, Erotocritul lui Cornaro a avut parte și de o prelucrare în grecește și anume în *καθαρεύουσα*. E vorba de Νέος Ἐρωτόκριτος de Dionisie Fotino,3) tipărit la Viena în 1818, în două volume4), cu frumoase ilustrații, cari au devenit apoi populare pentru înfățișarea eroilor din poema lui Cornaro5)

1) Conf. Câmpiniu p. V. cu Fotino, vol. I, p. 8' și Pann Erot. introducere

2) Vezi Gaster, Lit. pop. p. 129-130.

3) Despre viața și scrierile lui Dionisie Fotino, vezi Iorga, XVIII, vol. II, pag. 104-106, XIX vol. I, p. 125 și Iorga, Contribuții la Ist. lit. rom. An. Acad. Rom. Tom. XXIX, Mem. Secț. Lit. (1906) pag. 1-8. De adăogat ar mai fi că s'a născut în Palea Patra în Peloponés (vezi Fotino p. η' unde semnează: Διονύσιος Φωτεινός δ' ἐκ Παλαιῶν Πατρῶν τῆς ἐν Πελοποννησίῳ Ἀχάειας) a fost un vestit cântăreț și a scris multe cărți de muzică bisericească. Anton Pann, care a fost elevul lui Fotino, avea cea mai mare admirație pentru maestrul său, scriind despre el că „a făcut și alte versuri originale care-l vădesc că a fost un bun istoric, poet și ritor“. Vezi Ant. Pann: Basul teoretic și practic al muzicii bisericești sau gramatica melodică, Bucureștii, 1845, pag. XXV, XXVI, și XXVII, nota I.

4) La începutul vodumului al 2-lea se dă lista prenumeranților, înșirați după rangurile slujbelor ce le aveau.

5) Xanth p. VI.

Fotino nu amintește nicăiri numele lui Cornaro, totuși în prelucrarea sa în ce privește cuprinsul poemei, se ține în tocmai de original, cel mult doară, dacă ici colo, câteva amănunte mai neînsemnate sânt trecute cu vederea. Astfel bună oră, Fotino nu aminteste că Erotocrit și Polidor purtau măști, când se duceau să cânte seara la palatul împărătesc¹⁾; sau nu spune dorința Aretusei, ca Erotocrit să iasă cel dia urmă la sorși, spre a nu mai lua parte la lupta de întrecere ce a rămas să se dea între cei trei biruitori, ca nu cumva să ise întâmple vreă nenorocire.²⁾

Fotino schimbă însă limba, înlocuind dialectul cretan cu limba literară neogreacă. Povestește apoi mult mai pe larg și intercalează o mulțime de cântece, încât numărul versurilor și așa destul de mare în Cornaro, la Fotino sporește în mod considerabil.

Introducerea și epilogul lui Cornaro, Fotino le suprimă, în schimb în introducerea în proză ce-o pune înainte, stăruie asupra pildelor celor bune ce se pot scoate din Erotocrit³⁾, iar în locul epilogului încheie cu felurite coruri, imitate destul de neiscusit după corurile din drama antică.⁴⁾

Cornaro transpune poema sa în antichitatea clasică, nu paradează însă cu cunostinți clasice, precum o face Fotino care schimbă numele populare ale persoanelor în nume clasice și aseamănează pe Erotocrit dintr'odată cu toți eroi clasici, ca Achil, Ercule, Odiseu, Perseu ș. a.,⁵⁾ ceea ce numai valoarea literară a prelucrării sale nu o sporește.

1) *Conf. Erot. A v. 617 cu Fotino v. I, p. 55, Pann Erot. I, p. 43.*

2) *Conf. Erot. B v. 2251—2262 cu Fotino, vol. I, p. 296, Pann Erot. II, p. 148. Mai face să amintim că Fotino, probabil îndemnat de patriotism local, pune în locul lui Dracocardos, care e din Patra, patria lui Fotino, pe Dracomachos să fie prietenul sălbatecului caramanlău Spithondas. Conf. Erot. B v. 1028 și 1221 cu Fotino, v. I, p. 210—211 și 220, Pann Erot. II, p. 67.*

3) *Vezi Fotino p. 2-4, Pann Erot. introducere.*

4) *Vezi Fotino, vol. II, p. 375—384 și Pann Erot. V, p. 103—110.*

5) *Conf. Erot. B v. 1261—1266. 1437—1352 cu Fotino vol. I, pag. 223, 227, Pann Erot. II, p. 79, 83 și Erot. A v. 1527—1550 cu Fotino, vol. I, p. 104, Pann Erot. I, p. 89, unde se spune că pictura Aretusei făcută de Erotocrit, de ca și de Apelles.*

Lui Fotino i s'au și făcut impătări grele pentru felul, cum a făcut prelucrarea sa.¹⁾ În adevăr, Fotino cu toate că Ant. Pann îi dă certificatul de bun poet,²⁾ n'a avut scânteia divină a poeziei și a stricat efectul ce ni-l lasă poezia adevărată și comunicativă din poema lui Cornaro, dând o parafrază prozaică. Totuși nu merită judecata aspră ce i-o face Xanthudidis, căci cu drept cuvânt, însuși Xanth. adăogă „αὐτὸ ἦτο τοἰνεύμα τῆς ἐποχῆς του“.

Prelucrarea lui Fotino trebuie judecată după spiritul vremii, când a fost scrisă. Limba în care e scris Erotocritul lui Cornaro, n'a fost înțeleasă, de bună seamă, nici de mulți din cititorii săi greci din București, dară mite de cititorii români știutori de grecește. Bănuim că și Grecii îl citeau mai mult în traduceri românești decît în dialectul cretan.³⁾ Că prelucrarea lui Fotino a fost urmărită cu interes, o dovedește mărturisirea sa din prefață, că la indemnul τῶν ἐν Βουκουρεστίῳ τῆς Βλαχίας ἑλλογίμων καὶ εὐγενῶν φίλων μου s'a hotărît să nupăstreze aceeași formă metrică, precum e în original, ci să o varieze.⁴⁾ Că a adăos apoi și mulțime de cântece, mai ales de iubire, și de jale, n'a făcut decît să cedeze gustului vremii. Căci cât de gustate erau aceste povestiri interminabile de dragoste nenorocită, ne-o arată faptul, că până chiar și traducerea prelucrării lui Fotino, făcută și tipărită de Ant. Pann, a fost copiată și circulă în manuscrise.⁵⁾ În caiete cu cântece de felul celor introduse de Fotino în prelucrarea sa, circulau multe.⁶⁾

Fotino introduce aceste cântece (τραγούδια) ca serenăzi cântate de Erotocrit supt palaturile împără și, Opt seri de-a rândul cântă Erotocrit câte un cântec de dragoste, arătând iubirea-i puternică și nenorocită sau preamărind frumusețile iubitei sale. Când Erotocrit pleacă în streinătate, trei zile, după o altă cântă

1) Vezi Xanth. p. IV—V, CXLVIII și CLXXIII care o numește στρέβλωσις τοῦ πρωτοτύπου (maltratarea originalului).

2) Vezi pag. 76 nota h.

3) Astfel ms A a și fost în biblioteca unuia dintre prenumeranții din Iași la Noul Erotocrit al lui Fotino, anume Gramaticul Gheorghe Lascar din Pelopones. Vezi pag. 28.

4) Fotino vol. I, pag. γ'-δ'.

5) Vezi mss 3205—3208 din biblioteca Academiei Române.

6) Vezi mss. 877, 3238, 3243, 4425, din biblioteca Acad. Rom.

în fiecare zi iarăși câte un cântec, deasemenea și la întâlnirile de rămas-bun și după despărțirea întâmplată în urma surghiunirii lui Erotocrit, atât Aretusa, cât și Erotocrit spun iarăși cântece în cari își arată iubirea și nenorocirea lor, invocând natura întreagă, ca să ia parte la durerea lor și să le facă dreptate. Când Aretusa e aruncată în închisoare, iarăși spune cântece, blestemându-și soarta. La moartea lui Arist și la rănirea lui Erotocrit, fiecare împărat își jelește eroul său cu cântece asemănătoare bocetelor noastre populare. Ba, odată chiar în mijlocul visului prevestitor, că părinții se gâtesc s'o mărite împotriva dorinței ei, Aretusa spune un cântec de tânguire.) Astfel Fotino distribue la cântece mai mult decât trebuie, unde se potrivește și unde nu se potrivește.

Cântecele lui Fotino au forme metrice felurite și unele sânt făcute de el după situația dată din Erotocrit, iar altele sânt chiar însemnate cu nota ξέρον.

De unde să le fi luat Fotino? Izvorul direct, cred că numai printr'o întâmplare s'ar mai putea găsi, dacă mai e undeva. Cântece de felul celor introduse în Noul Erotocrit al lui Fotino, circulau, precum am spus mai sus, foarte multe la începutul veacului al 19-lea, în manuscrise și din gură în gură. Ele formau, așa zicând, poezia populară scrisă. Și cum treceau de la un cântăreț la altul, s'au dintr'un manuscris în altul, nu-și mai păstrau forma lor veche, ci sufereau mereu schimbări, evoluând în bine sau în rău, după talentul și priceperea cântărețului sau a copistului. Cântecele acestea erau parte cântece populare, parte însă și creațiunile devenite populare ale copiștilor și cetitorilor, mai mult sau mai puțin poeți. Din aceste cântece a luat și Fotino acelea cari i s'au părut potrivite și le-a așezat în Erotocritul său adăogând și el modificările ce le-a crezut de cuviință.²⁾

Fiind aceasta proveniența cântecelor lui Fotino, înțelegem cum de se întâlnesc în ele, în măsură atât de largă, motive din poezia populară, ca invocarea naturii, blestemarea sorții ș. a.,

1) Fotino, vol. II, p. 154—155, Pann Erot. IV, p. 4—5.

2) O asemănare, cel puțin după formă, o găsim între cântecele, din Fotino, v. II, p. 110 și 139—140; Pann Erot. III, p. 100—101 și 129 110 și din F p. 138.

și acum de se face, că sânt atât de inegale. Căci pe lângă multe versuri prozaice, întâlnim și locuri originale și cu adevărat frumoase, ca versurile în cari se descrie frica îndrăgostitului care se teme să plângă spre a nu-și șterge din ochi icoana iubitei sale¹⁾, versuri ca :

Ζέφυρε δ' ἄν τὸ στήθος τῆς θεᾶς μου τὸ ἰδίης,
μὴ δροσιτικὰ φυσήσῃς, ἀλλὰ ὡς πυροειδής.

Κι' ἂν σὲ πῆ, πῶς δὲν δροσίσεις, μόνον καίεις σάν φωτιά,
στεναγμός, εἶπέ, πῶς εἶσαι ἀπὸ μίαν πιστὴν καρδιά.

pe cari Pann le traduce :

Oricând întâlnești, zefire,
Pieptul prea iubitei mele,
Nu suflă cu răcorire,
Ci cu foc și vâpăi grele.
Și de-ți va face întrebare,
De ce ai suflări arzoase,
Spune-i că ești o oftare
Unei inimi credincioase.³⁾

Fotino și manuscrisele românești ale Erotocritului.

Circulând, precum am văzut mai sus, multe mss românești cu Erotocritul lui Cornaro, se pune întrebarea, dacă Fotino, la prelucrarea sa, nu s'a folosit și de aceste mss ale Erotocritului românesc. Drept răspuns, putem spune, bazându-ne pe mssele ce le-am studiat în lucrarea de față, că aceste mss cel mult i-au sporit îndemnul ce-l primea de la prietenii săi, admiratori ai lui Erotocrit, ca să dea prelucrării sale o formă mai ușoară și mai pe placul publicului cititor. Tot mssele românești i-au servit ca pildă și îndemn să intercaleze în Erotocritul său felurite cântece. Totuși ce privește aceste intercalări, e o deosebire între mssele Erotocritului românesc și prelucrarea lui Fotino. În Fotino aproape toate cântecele intercalate sânt streine de original, în mssele românești însă versurile intercalate redau totdeauna textul lui Cornaro. Numai o singură dată întâlnim în mssele românești un cântec care pare să fie introdus din altă parte, care însă nu se găsește nici în Fotino.⁴⁾

Mai e încă o deosebire mare între prelucrarea lui Fotino și mss Erotocritului românesc. Tocmai locurile din original

1) Fotino I, p. 48, Pann Erot. I, p. 36—37.

2) Fotino I, p. 34.

3) Pann Erot. I, p. 22—23.

4) Conf. A f. 155^r M p. 206 207, a f. 54^v cu Fotino II, p. 189.

pe cari Fotino le desfășură pe larg și le amplifică și le modifică prin cântece și forme metrice felurite, mssele românești le redau în proză și mai pe scurt sau chiar așa ca în original.¹⁾ Iar locurile cari în msse sânt amplificate sau în versuri, în Fotino se apropie mai mult de original.²⁾ De asemenea în Fotino ca și în original, nu se introduc scrisorile ce și le trimit Erotocrit și Aretusa, o inovație pe care mssele românești însă o au.

O asemănare, făcută cât de pe fugă, între prelucrarea lui Fotino și mssele Erotocritului românesc pe de-o parte și între Fotino și originalul lui Cornaro pe de altă parte, arată vădit că *Fotino a scris prelucrarea sa numai după textul lui Cornaro*, deși nu e exclus ca din mssele românești să fi primit oarecari pilde și îndemnuri. Faptul acesta ni-l mărturisește de altfel însuși când spune în prefață că poema fiind scrisă în dialectul crețan, nepriceput de cei mai mulți, s'a văzut îndemnat să o prefacă în limba neogreacă literară.

V. Noul Erotocrit al lui Anton Pann.

Ant. Pann
traduce pe
Fotino.

Prelucrarea lui Fotino a fost tradusă în românește de Anton Pann³⁾ dimpreună cu unul Tudorache Iliad⁴⁾ și tipărită în Sibiu la 1837⁵⁾ în 5 tomuri, sub titlul „Noul Erotocrit, compus în versuri de Anton Pann”. La sfârșitul fiecărui tom, Pann adoage și alte

1) Conf. Erot. p. 24 Σολδατοι cu A f. 14^v—15, Fotino I, p. 54—55, Pann Erot. I, p. 42—43. Erot. p. 31—32 ποιητής cu A f. 19, Fotino I, p. 64—65, Pann Erot. I, p. 52—53. Erot. p. 32—34: Ἀρετούσα cu A f. 20^r—21^r, Fotino I, p. 66—68, Pann Erot. I, p. 53—55. Erot. p. 38—40 ποιητής cu A f. 24, Fotino I, p. 74—78, Pann Erot. I, p. 61—64, etc.

2) Conf. Erot. p. 54—55 ποιητής cu A f. 33^v—35^r, Fotino I, p. 104, Pann Erot. I, p. 89, Erot. p. 58—60 Ἀρετούσα cu A f. 36^r—38^r, Fotino I, p. 110—113, Pann Erot. I, p. 94—97. Erot. p. 66—67 Ἐρωτόκριτος și ποιητής cu A f. 41^v—44^r, Fotino I, p. 120—122, Pann Erot. I, p. 103—105, etc. In ultimele două note, neavând la îndemână ediția lui Xanthudidis, citatele din Erotocrit sânt date după ediția din 1862, apărută în Veneția în tipografia grec. τοῦ Φοίνικος.

3) Despre viața și opera lui Anton Pann, vezi G. Dem. Teodorescu, *Viața și activitatea lui A. P., București 1893 și Operele lui A. P., recenziune bibliografică, București 1891*. Despre numele lui adăvărat: D. Russo, *St. și Crit.* p. 44, nota 2. Despre importanța sa literară: Iorga XIX, vol. I, pag. 230—236.

4) Vezi „Numele domnilor prenumeranți” la sfârșitul tomului al doilea. Intre prenumeranții din București e trecut cu 5 exemplare hârtie velină și 5 hârtie ordinară, ca ultimul „Tudorache Iliad, ajutorul la traducerea acestei istorii”.

5) O ediție a 2-a, Sibiu 1867, e citată de M. Gaster *Lit. pop.* p. 131, pe care însă n'am putut-o afla nicăiurea.

poezii și cântece atât de ale sale, cât și de ale altora, de pildă Petrache Naniescu, P. Mumuleanu ș. a.

Pann amintește pe autorul originalului numai în versurile către cetitori, când spune :

Astă poezie în limba grecească
S'afle 'nprăștiată 'n Țara românească,
Că ceea ce este 'n București lucrată,
Trasă din altă și adăogată
De Dionisachi Fotino serdarul,
Cum și la lumină dată cu tiparul.

Nefiind tipărită și în românește, ci numai în manuscrise, fie în versuri, fie în proză, dar neisprăvită, și indemnat fiind adese ori și de mulți prietini, a găsit cu cale să lucreze le dînsa, ca să nu șadă de geaba, când n'avea treabă.

Astfel cu incetul luă săvârșire,
Iat'o și ieșită de sub tipărire.
Primiți-o dară câți doreați de dînsa,
Și moral culegeți c' albina dintr'însa,
Să fiți sănătoși.

Anton Pann.

Se vede că ajutorul dat la traducere de Tudorache Iliad n'o fi fost așa de însemnat și se va fi restrâns mai mult la partea mehanică, încât nu-l mai amintește. Pann traduce apoi în întregime introducerea lui Fotino, semnându-se *autorul*.

Anton Pann când a scris noul său Erotocrit, n'a avut înaintea sa nici vreun manuscris al Erotocritului românesc, nici originalul lui Cornaro. Noul Erotocrit al lui Anton Pann e o traducere fidelă, în versuri, a textului din Noul Erotocrit al lui Dionisie Fotino și Pann nu-și permite nici o schimbare sau modificare și nu adoage nimica de la el, cel mult doară dacă schimbă în vreocâteva locuri forma metrică în adaosurile lui Fotino¹⁾. Noul Erotocrit al lui Ant. Pann nu are a face nimic cu vreunul din mssele românești, fie ale lui Erotocrit, fie ale lui Filerot și Artusa, așa încât e o greșală, când M. Gaster scrie : „So lauter (adecă *Noul Erotocrit*) die Bearbeitung des Dio-

1) Conf. Fotino I, pag 34—35 cu Pann Erot. I. p. ag. 22—23 ; Fotino II, pag. 154—155 cu Pann Erot. IV, pag. 4—5.

nisie Fotino, welche von Anton Pann ebenfalls in Reimen als *Filerot*, Sibiu 1837, wahrscheinlich ein wenig veränderter Text einer älteren Handschrift, gedruckt wurde“.¹⁾

Traducerea lui A. Pann, deși în versuri, e mai mult proză rimată decât poezie. Versurile sânt nesfârșit de multe și „adormitoare“. Dacă întâlnim câteo scăpărare poetică, câteo vorbă de spirit, pe lângă multe de prost gust, acestea sânt innecate în povestirea afânată și lungită prin vorbărie fără sfârșit, ceea ce, la urma urmei nu e vina atât de mult a traducătorului, icât a originalului pe care-l traduce. Astăzi cu greu s'ar mai găsi cititori pentru astfel de povestiri. Totuși, în vremea când s'a făcut și mulți ani după aceea, traducerea lui A. Pann a fost citită mult și chiar copiată. În biblioteca Academiei Române se află patru mss cuprinzând tomul 1, 2, 4 și 5 din *Noul Erotocrit* al lui Anton Pann.²⁾ Mssele au fost copiate în Brașov de Dimitrie. D. Ianovici în timpul de la 5 Oct. până la 3 Noembrie 1842. Și cu siguranță eră și tomul al 3-lea, care lipsește.³⁾

1) Vezi *Gaster Gesch* pag. 339. Aceeași greșală e și în *Gaster Lit. pop.* p. 131: „In *Erotocritul* lui Anton Pann și acțiunea a fost prelucrată în versuri, cuprinsul este asemenea cu *Filerot*“.

2) Vezi mss nrele 3205, 3206, 3207 și 3208.

3) Ca și în tomurile lui Anton Pann, la sfârșitul manuscriselor se daog felurite poezii și cântece populare sau și de altele mai răspândite, precum e *CÂNELE SOLDATULUI* de Gr. Alexandrescu (ms 3207 p. 134, fără a se indică autorul).

Mai amintim cunoscutul cântec al *TURTURELII AMARÎTE* (ms 3205 p. 104) care nu-și are originea în poezia populară, ci în scrierea bizantină *Phisiologos* (Vezi *Russo St.* și *Crit.* p. 23—26) și poezia patriotică: *SABIA LUI TRAIAN*:

Ah, Sabia lui Traian

Într'o mână de Roman

Mai învârte-te odată

Să cuprinză lumea toată (ms 3205 d. 122).

Vrednice de amintit, pentru-că au fost scrise la Brașov, sânt „*VERSURI A'LUI ALEXANDRU GHICA VOEVOD*“

Veniți, toți copii,

C'un cuget curat

Jurământ să facem

Tronului înalt

At prințului nostru

Alexandru Ghica

Prințul românesc.

(Vezi continuare pe p. 63).

VI. Vlahii din Erotocritul lui Cornaro.

Împăratul Iracli urgiseşte greu pe Erotocrit, pentru-că a îndrăznit să iubească odraslă împărătească. Duşmani puternici însă năvălesc în ţara lui, de ajuns până supt zidurile cetăţii împărăteşti, şi din această mare priméjdie îl scapă tocmai cel urgisit. Această acţiune, brodată cu motive populare din cele mai obicinuite ¹⁾, e firească şi foarte potrivită pentru felul cum concepuse Cornaro poema sa. Nouă însă ne vine pe limbă întrebarea cum de a ajuns un poet din evul mediu să puie în poema sa romantică, pe care a scris-o în patria sa, în Creta, tocmai pe Vlahi cari să vie ca duşmani asupra Atenei, având doară la îndemână atâtea alte popoare mai potrivite pentru treaba aceasta sau cel puţin tot atât de potrivite ca şi Vlahii? Şi apoi cari Vlahi să fie aceştia? Cornaro însuşi nu ne dă nici o desluşire care ar putea satisface curiozitatea noastră.

Au trecut trei ani deplini, de când Aretusa e urgisită în temniţă, iar Erotocrit în surghiun, departe unul de altul, însă ou gândul mereu lângă olaltă, când de-odată:

Φέρνουν οἱ χρόνοι κ' οἱ καιροί, πού κατατάσσου λίγα,
 'ς μάχην ἐπιάστ' ὁ Βασιλεὺς μὲ τῶν Βλαχιάς τὸ Ρῆγα.
 Γιὰ μιὰ χώρα 'χοῦ διαφορά, κ' εἰς ὄχθριταν ἐμπήκα,
 Κι ὁ γέεις τ' ἄλλου λογαριασμοῦ σὲ τοῦτο δὲν ἐγρίκα.
 Καθημερνὸν ἐπλήθηνεν ἡ - ὄχθριτα κ' ἡ μάχη.
 Κι ὁ γέεις κι ὁ ἄλλος ἦθελε 'ς νῆκος τῆ χώρα νά, 'χη.
 Ἐμπαινουσιν εἰς τὰ βαθιά κ' εἰς τὰ κακὰ μαντόα,

Supt alé lui steaguri
 Fieşce voinic
 Sângele să-şi verse
 Pân' la cel mai mic. (ms 3205 p. 125).

şi două poezii erotice greceşti, dintre care una are tot un vers grecesc şi unul românesc:

Φῶς μου, φῶς μου εὐσπλαγχίσου
 Σὶ nu mă tot pedepsi
 Καὶ ἐλπίζω πῶς θὰ λάβῃς

De la mine ce-i gândi ş. a. m. d. (ms 3207 d. 133).

Poeziile greceşti sânt o dovadă că, pe la 1842, colonia greacă din Braşov eră încă destul de puternică şi numeroasă.

1) Vezi P. Ispirescu: *Legendele sau basmele Românilor*, Minerva Bucureşti 108 vol. I. pag. 240-248 şi 263-270 (Ediţia ilustrată).

Καταρδινιάζουν - πόλεμο, μαζώνουν - τὰ φουσσᾶτα.
 Ο Βασιλέας τοῖ Βλαχιᾶς δέ στέκει ν'ανιμένη,
 λαὸν ἐμάζωξεν-πολύ, κ' εἰς τὴν Ἀθήνα πηγαίνει.
 Τεντών' ἀπόξω στὰ τειχιά, τῆ χώρα φοβερίζει,
 μὲ καρβαλλάρους καὶ πεζοὺς τοῖ κάμπους τριγυρίζει,
 Ἦκαψε δάση καὶ χωριά, κ' ἀθρώπους ἔχμαλωτίζει,
 κὶ πόλεμος ὁ φοβερὸς μὲ σκοτωμούς ἀρχίζει,
 Βλαδίστρατον-τὸ λέγασι τοῦτον-τὸν-ξένο Ρῆγα,
 πολλὰ τὸν ἐπαινοῦσανε κείνοι, ποὺ τὸν ἐσιμῆγα.
 Εἶχε φουσσᾶτα δυνατὰ κ' ἡ μὲ μὲρὰ κ' ἡ ἄλλη,
 γιὰτὶ κ' οἱ δυὸ ἴσα μπορετοὶ καὶ βασιλεῖοι μεγάλοι.
 Στὸ ἴνα φουσσᾶτον ἦσανε κ' εἰς τ' ἄλλ' ἀντρειωμένοι,
 Κι ὁπού ἔχε χάσει σήμερο, τοδε ταχιά κερδαίνει.

(Δυ 851—870, Xanth. p. 266—267).

Adecă : „Vremea și anii cari sânt puțin statormici, aduc de se prinde în luptă Impăratul cu Domnul Vlahiei. Au ceartă și au căzut la dușmănie pentru o cetate, și în privința aceasta ci unul nu voia să se uite la socoteala celuilalt. Zi de zi, dușmănia și lupta se măreă și unul și altul doreă să aibă orașul spre biruință. Intră la adânci și rele gălcevi, se pregătesc de războiu și strâng oști. Impăratul Vlahiei nu stă să aștepte, strânse norod mult și merge spre Atena. Intinde corturile afară supt zidurile cetății și bagă frica în Țară, încunjură cu călăreți și pedestrași câmpiile, arse pădurile și satele și duce în robie oameni și războiul înfricoșat cu omoruri începe. Vladistrat se chemă împăratul acesta strein și mult îl laudau cei ce s'au întâlnit cu el. Și o parte și celaltă aveă oști tari, căci amândoi erau împărați mari și puternici. Și într'o oaste și în cealaltă erau viteji; și care a pierdut astăzi, câștigă mâne“.

Toată lupta, până la sfârșitul ei, e descrisă în termeni comuni, fără vreo indicație precisă și fără vreo trăsătură caracteristică pentru Vlahii și împăratul lor. Pe la mijlocul luptei intervine și nepotul lui Vladistrat. Acesta e un viteaz mare, cu numele Arist, și s'a pornit din Francia¹⁾, adecă din apus²⁾, să vie

1) Xanth. Erot. Δ υ. 1259: ὁχ τὴν Φραγγιᾶν ἐμίσσεψε.

2) Vezi Murnu, pag. 17. notă: „Φραγγία e expresia populară pentru statele apusene, în special cătolică“. De aceea și spune Fotino în preluarea sa că Arist vine din Italia.

întru ajutor unchiului său. De sigur, amănunte cari nu dezleagă întru nimic chestiunea pusă. Dimpotrivă, numele grecesc Arist arată că acest personajiu nu ne poate da nici un indiciu istoric și că e numai o plăsmuire poetică a lui Cornaro, care avea nevoie de un viteaz care să se ia la luptă dreaptă cu Erotocrit, spre a-și promovă desfășurarea acțiunii din poema sa.

Dar nici traducerile și prelucrările românești ale lui Erotocrit nu dau nici o lămurire. În loc să ne lumineze care să fie pricina ce l-a îndemnat pe Cornaro să introducă pe Vlahi în poema sa și în loc să ne dea vreun indiciu, ca să cunoaștem la cari Vlahi s'a putut gândi autorul lui Erotocrit, sânt mai de grabă în măsură a complica și mai mult dezlegarea acestei chestiuni. **A M** a redau locul din Etotocrit, unde se ivesc Vlahii, ca și în original, fără vreo lămurire sau modificare deosebită.

„Deci aduc¹⁾ și vremile cu învătegierea lor multe pricini; așa și împăratul Athinii, luându-se în mânie cu împăratul Vlahilor pentru un oraș bogat²⁾ amândoi au intrat în dușmănie și nici au vrut să mai aștepte sau să se mai socotească, ci au început din zi în zi a se înmulți mâniile și dușmăniile. Și amândoi pohtea ca acel oraș și cetate să se ia cu biruință, fiindcă³⁾ fără războiu nu se puteau învoi, că unul cerea să o ia el, iar altul cerea să o ia cela. Și așa intră la adânci gâlcevuri⁴⁾ și la rele vești.⁵⁾ Deschid războiu și strâng oști. Dar împăratul Vlahiei⁶⁾ nu așteptă, până să se gătească și celalalt⁷⁾ împărat sau să-i dea și lui de veste, ci de grabă își strânge⁸⁾ norod mult și viind intră în țara Athinii, jăfuind și scuturând⁹⁾ marginile țării, ca să infricoșeze vestea Athiniei. Și ocolea¹⁰⁾ orașile prin pre-

1) Aduce A M, aduci a.

2) Cu învărtijirea lor, unde luându-l în mânie împărat Athinii cu împăratul Valah pentru un oraș bogatu A M.

3) amândoi pohtesc ca aeel oras să fie hotărîre și biruință cetăței sale, fiindcă a

4) gâlcevi a

5) și la rele vești om. a.

6) Oști. Pentru care împăratul valah A M

7) celalant a

8) și-au strâns a

9) norod mult și fără a mai înștiință, veni și intră în Athina și ncepe a jăful și a scutură marginile A M

10) Athinii, ocolind A ocolește M

giur¹⁾ cu călărime și pedestrași,²⁾ arzând orașele și tăind oamenii și mare rău făcea locuitorilor³⁾ acei țări.⁴⁾ Pe acestu împărat îl chemă Vladistrat și mult îl laudă toți. Lovindu-se⁵⁾ oștile într'acea zi, făcură mare războiu cu Alhenienii, fiindcă amândoi erau puternici și mari. Inșă la unul eră oastea foarte multă, iar la altul erau mai puțini oareșce, dar mai viteji. Și cela ce astăzi pierde, mâine câștigă⁶⁾“ (A foaia 159^{rv}, M p. 213—214 și a foaia 56^v).

Astfel **A M a** nu lămuresc întru nimic chestiunea, **B C** însă o incurcă și mai mult, punând în locul Vlahilor pe Unguri. **A M a** continuă povestirea, fără întrerupere, ca și în original, **B C** însă încep a povesti lupta dintre Iraclii și Vladistrat sub un titlu deosebit care e:

„*Inceputul bătăliei lui Iraclie împărat și cu craiul Ungurilor.*”

Dar într'acea vreme s'au ridicat craiul Ungurilor Vladistrat, cu multă oaste asupra lui Eraclie, pentru-o cetate foarte frumoasă. Care fiind foarte mânios, au mers Vladistrat, craiul Ungurilor, cu oaste nenumărată și au întins corturile oștii aproape de Athina, ca o jumătate de ceas. Și câte țări erau ale lui Eraclie, toate le-au călcat și le-au lăsat tot pustii. Și așa a început o strașnică bătălie în toate zilele și nici unul nu se cunoștea biruitoriu și bătăuș.“ (B f, 101^r, C p. 114).

Care să fi fost pricina ce l-a determinat pe autorul preluurării **B C** să înlocuiască pe Vlahi cu Ungurii?

Fotino în al său Νέος Ἐρωτόκριτος înlocuește Vlahia din originalul lui Cornaro prin denumirea clasică *Misiodacia*, explicându-o pe aceasta prin denumirea vulgară *Cuțovlahia*.

Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τούτῳ, παρ' ἑλπίδ' ἀκολουθεῖ,
διὰ μίαν ἐπαρχίαν, πόλεμος νὰ κηρυχθῆ.

1) de prin prejiur a

2) călărași și ped. M cu călărime și pedestrași om. a

3) pedestrași și așa începū (începă M) a arde orașile și a tăia oamenii, făcând mare răzurătire (m. raz. face M) maidlailor (mahlalelor M) și lăcuitarilor A M

4) acestui finut M

5) Căci că lor. M

6) îl chemă Vladistrat. Și amândoi împărații eră puternici și mari, însă la împărat Vladistrat era oaste mai multă, iară la împăratul de Athina, adecă Eraclii, eră oșteni mai puțini dar mai viteji a.

Ἐνας Μισιοδακίας, βασιλεὺς γειτονικός,
 (ταύτην καὶ Κουτζοβλαχίαν λέγουν καταχρηστικῶς).
 Ἐχοντας φιλονεικίαν καὶ διχόνοιαν πολλή
 μετὰ τοῦ τῶν Ἀθηναίων βασιλέως Ἑρακλῆ,
 Στράτευμα εἶχε συνάξῃ, αἰφνιδίως ἰκάνόν,
 καὶ ὑπὸ τὰ τείχη ἅμα ἔφθασε τῶν Ἀθηνῶν.
 Βλαδιστράτης ἐκαλεῖτο, εἰς τὸ ἄκρον ἰσχυρός,
 ὅθεν ἄρχισε τὴν πόλιν νὰ στεναχωρῇ σκληρῶς.

(Fotino, vol. II, p. 199).

Ca să dăm câte o probă din toate versurile în românește ale Erotocritului lui Cornaro, mai cităm încă și traducerea acestor versuri din Fotino, făcută de Ant. Pann. Iată-o :

Intr' aceasta tot d'odată fără a nădăjdui
 S-a 'ntâmpnat un războiu grabnic de a se publicui,
 Cu un al Misiodachii împărat învecinat,
 (Acestui neam ce pe urmă Cuțovlahi nume i-a dat
 Având pentru un ținut intrigi și dispute ne'ncetat,
 Cu acesta al Atenii Eraclie împărat.
 Strânse oștire multă și fără veste viind,
 Sub zidurile Atenii s'așezat nezăbovind.
 Vladistrat eră anume, puternic desăvârșit,
 Care începū cetatea a o strămtoră cumplit.

(Pann Erot. IV, p. 50).¹⁾

Precum Fotino a înțeles supt Vlahii lui Cornaro pe Macedo-Români și i-a numit Misiodaci sau Cuțovlahi, tot așa se vede că și Hristodor Ioanu din Trapezunt, traducătorul versiunii **B C**, a înțeles supt Vlahii din original pe Unguri, făcând o confuzie între amândouă denumirile²⁾, sau că perlucrătorul de mai târziu al traducerii lui Hristodor Ioanu a înțeles sub Vlahi pe Români din Țara-românească și, părându-i-se nepotriviti ca asediatori ai Ate-

1) Am citat același loc din Cornaro în toate versurile lui, cu intențiune mai pe larg, spre a servi drept probă, cum a lucrat fiecare traducător și perlucrător al Erotocritului deosebi.

2) Denumirea de Ungro-Vlahia a Țării-românești se poate să fi contribuit încă la sporirea acestei confuzii. În adevăr, în viața sf. Nifon Neagoe e numit și Ighimonul PANONIEI, iar Țara-românească MISIEA, vezi Russo El. p. 21 nota 3. În istoriografia bizantină, Ungurii au nu mai puțin de 6 denumiri diferite. Vezi, J. Darkó: Die auf Ungarn bezügl. Volksnamen bei den Byzantinern, in Byz. Zeitschr. 21 (1913) p. 473—474. Vlahii nu se găsesc printre aceste denumiri, însă numele de Daci li s'a dat și Ungurilor. Vezi Russo El. p. 22.

nei, i-a înlocuit cu Ungurii. Aceste două posibilități sânt mai probabile. Oricum, un răspuns precis și definitiv de ce au fost înlocuiți în **B C** Vlahii cu Ungurii, nu se poate da, lipsind orice dovezi sau mărturii suficiente.

Totul ce am spus însă până acuma, tot nu ne-a lămurit încă, de ce Cornaro având nevoie de dușmani puternici, cari să aducă în mare primejdie pe împăratul Atenei Iraeli, i-a găsit pe aceștia tocmai în Vlahi și în împăratul lor Vladistrat. Cu siguranță că Cornaro putea să aleagă orice alt popor, fiind doară vorba de o operă literară, fără ca opera sa să sufere din cauza aceasta vreo scădere. De aceea, deși din aducerea Vlahilor în poema sa cu greu s'ar putea face vreo deducție de ordin istoric, totuși trebuie să fi fost și un oarecare motiv special, care a determinat pe autor, ca să-i aleagă tocmai pe Vlahi.

N. Politis, profesor la Universitatea din Atena, e de părerea chiar că amintirea Vlahiei ar putea fi un indiciu istoric, și de oare ce Țara-românească a ajuns în anul 1391, tributară Turcilor, aceasta ar fi o dovadă că Erotocritul, sau cel puțin primul sâmbure al lui, e anterior acestei date.) Cred că astfel de deducții nu se pot face dintr'o simplă amintire a unui popor într'o operă literară. Un lucru e însă sigur, că atât Cornaro cât și cititorii săi trebuie să fi avut, fie în urma unor fapte istorice sau numai în urma unor legende, astfel de știri despre Vlahi, încât povestirea sa să pară oarecum verosimilă și nu imposibilă.

De asemenea e greu de admis că autorul Erotocritului supt denumirea de Vlahi ar fi înțeles alt popor decât pe Români sau numai simplu *nomazi* și *păstori*²⁾. Am văzut că Politis crede că Cornaro s'a gândit chiar la Țara-românească. Fotino dimpotrivă spune că Vlahii din Erotocrit sânt Macedo-românii. De aceeași părere e și Xanthudidis,³⁾ care adoagă însă că nu știe de unde

1) Xanth. p. XXXIV.

2) Murnu p. 13 și nota 1 și p. 60.

3) „Βλαχία. Διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐδηλοῦτο κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν ἡ Θεσσαλία καὶ μέρος τῆς πλησιοχώρου Μακεδονίας (ἀπὸ Θεσσαλονίκης καὶ ἐντεῦθεν) κατεχομένη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὑπὸ τῶν λεγομένων Βλάχων, „φυλῆς μυστηριώδους καὶ περιέργου“ (citată după Μίλερ-Λάμπρου Ἱστορία Φραγκοκρατίας Α 11) ὄν ἀπόγονοι θεωροῦνται οἱ σημερινοὶ Κουτσόβλαχοι τῶν χωρῶν αὐτῶν.“ Xanth. pag. 376—377
 Trebuie să mărturisesc că nu prea pot pricepe cum în anul 1915, după cercetările lingvistice și etnografice ce sau făcut asupra Macedo-Românilor, să se mai poată spune că Vlahii medievali sânt „o seminiție misterioasă și curioasă“. Că mai pot fi discuții asupra locului unde s'a ivit pentru întâia oră în mase compacte neamul românesc, fie în stânga sau în dreapta sau chiar pe amândouă malurile ale Dunării, sau asupra feluritelor emigrări ale Românilor, aceasta o credem, dar că s'ar mai putea trage la îndoială originea Vlahilor din Peninsula balcanică, aceasta nu se mai poate admite.

și-a luat Cornaro cunoștințele sale asupra Vlahilor, întru cât nu s'a putut afla izvorul nemijlocit al celor spuse de el, și nu se știe dacă în genere există acest izvor. Cred că nu există și că totul ce se spune despre Vlăhi: că ar fi avut o ceartă cu Atenienii pentru o cetate și că din cauza aceasta au năvălit până supt zidurile Atenei și că împărăția lui Vladistrat s'ar fi mărginit cu împărăția lui Iracli, sânt numai plăsmuiri poetice. Singurul adevăr istoric care rămâne, e, precum am spus, că faima despre Vlăhi, fie în urma unor fapte istorice săvârșite de ei, fie în urma unor legende plăsmuite în jurul numelui lor, trebuie să fi ajuns până în Creta, fiind destul de răspândită.

Să fie aceștia Vlahii din Peninsula balcanică? E drept că Românii din Tesalia au încercat în veacul al XI-lea o răscoală mpotriva împăratului din Bizanț, supt conducerea protospatarului Niculița.¹⁾ Mai cunoscută e încă răscoala, de la sfârșitul veacului al XII-lea, a populației românești din Balcani de sub conducerea fraților Petru și Asan.²⁾ Cu siguranță însă aceste isprăvi întâmplăte cu veacuri în urmă, n'au ajuns să fie populare în Creta și cu greu să fi știut ceva despre ele autorul lui Erotocrit.

E drept că numele savant și oficial *Tesalia* a fost înlocuit, din veacul al XIII-lea până după venirea Turcilor, prin Μεγαλή Βλαχία³⁾ și că chiar părți din munții Etoliei și Acarnaniei au avut numele de Μικρά Βλαχία.⁴⁾ Aceste vechi numiri geografice bizantine cu greu vor fi fost cunoscute cretanului Cornaro de supt stăpânirea bizantină. Și chiar dacă le va fi știut, cred că nu e un motiv îndestulător, spre a-l determina, ca să introducă pe Vlăhi în poema sa.

Alteceva, și anume ceva foarte bătător la ochi, nu s'a subliniat încă de nimoni. Toate porsoanele adevărate din Erotocrit au nume curat grecești. Chiar și domnul Sclavoniei, adevărat al Slavicilor de sud,⁵⁾ primește de la Cornaro clasicul nume grecesc de Tripolemus, singur numai împăratul Vlahilor e numit *Vladistratos*.

1) Murnu p. 92—106 și 211—213.

2) Murnu p. 222—225 și G. Murnu, *Din Nichita Acominatos Honiatul*, în *Anal. Acad. Rom. Tom. XXVIII, Mem. Secf. Ist. p. 376*.

3) Murnu. 23.

4) Murnu p. 20 nota 1.

5) Xanth. τ. 374 sub voce Σκλαβουνιά.

În partea a doua a acestei formațiuni hibride e grecescul *στρατός* dar în partea întâia e evident numele *Vlad* care derivă din paleosl. *vlasti* a domni¹⁾, un nume așa de obicinuit la domnii Țării-românești din veacul al 15-lea. În răstimpul de la 1364—1535 au fost în Țara-românească nu mai puțin de 8 domni cu numele *Vlad* și cu numele *Vladislav*²⁾.

Cu greu ne putem inchipui, ca întrebuițarea numelui *Vlad* să fie numai o întâmp'are și mai de grabă inclinăm a crede, ca și N. Politis, că Cornaro cu Vlahii din Erotocrit, s'a gândit la Țara-românească.

Se pune însă acuma întrebarea, când și sub ce împrejurări să fi ajuns faima Țării-românești așa de răspândită în Grecia, încât să fi putut pătrunde până în Creta. Aceasta nu poate fi decât epoca lui Mihaiu-Viteazul. Acest domn român, care în vremea lui n'a fost așa de popular la propriul său popor,³⁾ a ajuns, în viață fiind, foarte popular la Grecii din Peninsula balcanică. Doi Greci contoporani i-au făcut în grecește două poeme de preamărire, dintre cari cea a lui Stavrinou a ajuns o carte populară,⁴⁾ iar despre autorul celeilalte poeme, Gheorghe Palamed, se crede că a fost chiar cretan.⁵⁾

Grecii din vremea lui Mihaiu-Viteazul și-au legat mari nădejdi de spada Domnului român, că le va da înapoi stăpânirea asupra Constantinopolului.⁶⁾

1) Vezi Fr. Miklosich, *Etymol Wörterbuch der slav. Sprachen*, Viena, 1886, pag. 378 sub v. *VELD*.

2) Vezi N. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, vol. II, p. 529—530.

3) Vezi N. Iorga, *Soarta faimei lui Mihaiu-Viteazul, conferință*, București 1919, pag. 8—12.

4) „En outre, les nombreuses éditions de celui de Stavrinou sont une preuve irrécusable de l'immense popularité dont Michel le Brave a joui en Grèce pendant plus de deux siècles“. Legrand Bibl. vol. II, p. LXXII și pag. LXXXII, unde se citează începutul unei poezii populare grecești despre Mihaiu-Viteazul.

5) Vezi Legrand Bibl. Vol. II pag. LXXXI și Iorga, XVIII, vol. II, pag. 609. O. Tafrali: *Poema lui Gheorghe Palamide*, București 1905, p. 2 nota 3 crede că argumentul (adecă urme de dialect cretan în poema lui Pal.) adus de Legrand pentru originea cretană a lui Palamed, în lipsa altor probe, nu este convingător.

6) Vezi Hurmuzachi, *Documente*, vol. XII, pag. 370, n.-rul DLXII: „duce Michaelae vaivoda . . . . . tota Macedonia adeoque Graecia iugum Tyranny excutiant“. Apoi *Cronică lui Mateiu al Mirelor*, v. 2326—27 (ed. Legrand Bibl. vol. II, pag. 314):

κ'ἡμεῖς τὸ θάρρος ἔχομεν εἰς τὸν νετλή Μιχάλη,
νὰ τὸ ἐβγάλη μὲ σπαθὶ καὶ μᾶς νὰ μᾶς τὸ δῶση.

Mai vezi și Iorga, *Soarta faimei lui M. V. p. 16 și Faze suflătești și cărți reprezentative la Români, cu specială privire la legăturile „Alexandriei“ cu Mihaiu-Viteazul*, An. Acad. Rom. Tom. XXXI, Mem. Sect. 915) p. 582.

În sfârșit Xanthudidis a băgat de seamă asemănarea ce este între înmormântarea lui Arist din Erotocrit și între descrierea înmormântării lui Andreiu Báthory din poezia lui Stavrinós.¹⁾

Dacă deci Vichentje Cornaro, autorul Erotocritului, a introdus în poezia sa pe Vlăhi supt influența faimei ce o avea Țara-Românească pe timpul domniei lui Mihai-Viteazul, atunci am dobândit și o dovadă pentru datarea lui Erotocrit. Prin această dovadă se confirmă datarea, propusă din motive lingvistice de Gh. Hatzidachis, adecă sau sfârșitul veacului al 16-lea sau începutul celui de al 17-lea, ceea ce coincide cu timpul domniei lui Mihai-Viteazul, care a domnit de la 1593—1601. De fapt, în timpul acesta a trăit un notar al orașului Sitia din Creta, cu numele Βιτςέντζος Κορνάρου, precum arată dosarele scrise de el în Sitia între anii 1619—1635, cari se păstrează și acuma încă în arhivele statului venețian.²⁾

VII. Încheiere.

Recapitulând cercetările asupra Erotocritului românesc, trebuie să spunem că s'au dobândit următoarele rezultate:

1. *Erotocritul lui Cornaro* a fost introdus la Români de Grecii ce au venit în număr mare în țările românești, mai ales în cursul veacului al 18-lea, și a fost tradus în românește de două ori. Odată, de un Grec din Trapezunt, cu numele *Hristodor Ioanu*, cam între anii 1770 și 1780, iar altă dată de un traducător român. Traducerea lui Hristodor Ioanu nu ni s'a păstrat în forma ei originală, ci într'o prelucrare cu localizări, probabil a lui Vasile Vârnav.

2) Ultima formă a prelucrărilor Erotocritului românesc e cartea populară *Filerot și Antusa* care își ia partea principală a conținutului din Erotocrit, compilează însă în chip vădit și din alte cărți populare, ca Alexandria ș. a.

Prin urmare, cărțile populare, cărora încă nu li s'a dat importanța cuvenită, în veacul al 18-lea erau nu numai citite mult

1) Conf. *Erot.* Δ v. 1941—1942 cu Stavrinós, v. 701—710; Xanth. pag. 448. 48. Cu greu însă s'ar putea face concluzia că Cornaro a cunoscut poezia lui Stavrinós. Asemănările sânt mai de grabă loci communes obicinuiți.

(2) Vezi Xanth. pag. LXX.

și copiate, ci chiar prefăcute și compilate. Acesta e un fapt foarte interesant pentru istoria literaturii românești și merită să fie urmărit la fiecare carte populară în deosebi.

3) *Noul Erotocrit* al lui Anton Pann nu e decât o traducere fidelă a lui Νέος Ἐρωτόκριτος al lui Dionisie Fotino.

4) „Νέος Ἐρωτόκριτος“ al lui Dionisie Fotino e o parafrază amplificată în limba literară neogrecescă a Erotocritului lui Cornaro scris în dialectul popular cretan. Fotino a avut înaintea ochilor textul original al lui Cornaro, iar o utilizare a manuscriselor românești existente n'a avut loc.

5) Cornaro când a introdus pe Vlăhi în poema sa, s'a gândit la Țara-Românească din stânga Dunării. Aceasta s'a putut întâmpla numai în epoca lui Mihăiu-Viteazul (1593-1601). Astfel datarea Erotocritului, propușă de Gh. Hatzidakis din motive lingvistice, primește o nouă confirmare.

Nu pot sfârși această mică cercetare decât cu dorința și îndemnul ca scrierile populare românești cari stau până acuma aproape toate în manuscrise, să fie tipărite în ediții critice bine îngrijite. Căci numai astfel, când cărțile populare vor fi studiate și editate, se va putea scrie și istoria literaturii populare scrise, ceea ce nu s'a făcut până acuma decât într'o măsură neîndeplătoare de M. Gaster care a avut fericirea de a dispune de o colecție mai mare de manuscrise.¹⁾

---

1) D. profesor N. Bănescu ne-a atras atenția asupra recentei lucrări a lui H. Pernot, *Études de littérature grecque moderne*, 2e série: *le roman crétois d' Erotocritos*, André Kalvos, *autobiographie d' André Laskaratos*, Paris, Garnier, 1918. Nu mi-a fost cu puțință a o avea încă la timp spre a lua în băgare de seamă rezultatele lucrării lui Pernot. De asemenea nu mi-a fost cu puțință să văd ms. cu File-rot și Antusa, copiat în 1826 de Constantin Racoviță, semnalat de d. N. Iorga în *Studii și Documente* vol. XVI, p. 22, asupra căruia mi-a atras atenția d. profesor S. Pușcariu după ce lucrarea a fost dată la tipar.

Din perspectiva Dicționarului.

de Sextil Pușcariu.

În opera înaintașilor noștri adesea ne oprim la niște chestiuni neelucidate încă sau la explicații necomplete ori greșite. O observație nouă ne face să bănuim că ceea ce duce spre aflarea vecinului adevăr și atunci materialul din care au să se desprindă argumentele și dovezile devine cu mult mai bogat decât cel cunoscut de cercetătorii dinaintea noastră. Eliminând tot ce nu aparține chestiunii, nepreocupați în alte direcții, încetul cu încetul ajungem să vedem clar și just.

Lexicograful nu este în situația avantajoasă a cercetătorului care din multe probleme ce-l interesează își alege una, mărginindu-și câmpul de cercetare și aprofundându-l, fără să-l preocupe chestiuni de alt ordin. Înțeleg pe autorul unui dicționar care nu urmărește numai scopuri practice, ci în opera sa caută să dea pentru fiecare cuvânt o monografie, făcând oarecum biografia acestuia, arătându-i originea, dezvoltările de sens în mod istoric, poziția cuvântului în societatea altor cuvinte asemănătoare ca formă sau înrudite ca înțeles (care adesea îi schimbă forma și îi măresc sau micșorează cuprinsul), extensiunea lui geografică, funcțiunile lui sintactice și stilistice, etc. Adesea un singur cuvânt te silește să atingi chestiuni din toate ramurile gramaticii. Prezentându-ți-se cuvintele în ordine alfabetică nu poți elimina pe cele care nu intră în cadrul preocupărilor tale momentane, ci trebuie să ataci toate problemele ce le întâmpini, așa cum ele se ivesc, cu laturile lor nouă și adesea nebănuite.

E de sine înțeles că nici timpul, nici puterile nu-ți permit să adâncești toate aceste chestiuni, iar cadrele unui Dicționar (care înainte de toate trebuie să economisească pe cât se poate spațiul și nu se pretează la excursiuni teoretice) te silesc să atingi numai, fără să le desvolți, multe probleme pe care aproape

fiecare cuvânt și le pune. Dar încetul cu încetul, repetându-se mereu unele observări pe care ai ocazia să le faci, însuși începi să înțelegi unele lucruri care la început și se păreau neobicinuite, din observațiile de amănunt se desprinde o convingere, iar în fișele cu însemnări se înmulțesc exemplele pentru stabilirea unor reguli nouă. Scepticismul pentru unele principii de limbă dispăre cu timpul și în fața cazurilor nouă ce se adună în notițele tale, te simți îndemnat să ștergi semnul de întrebare cu care le întovărășeai pe cele dintâiu.

Cât ar fi de frumos dacă, după terminarea unei lucrări mari lexicografice, ai mai avea vremea și energia tinerească ca să prelucrezi în mod sistematic tot materialul de observațiuni pe care l-ai acumulat pe fișe în cursul anilor! Dar, din nenorocire, viața omului e prea scurtă și puterea lui de muncă prea limitată ca să mai poată face și această operă de sinteză.

De aceea cred că nu va fi inutil dacă din timp în timp voi arăta cum se prezintă din perspectiva Dicționarului unele fenomene de limbă. Publicând astfel de observațiuni, vreau să le desgrop din volumele groase ale unei opere pe care nu o citești, ci o consulți numai. De cele mai multe ori nu voi putea da soluțiuni, ci numai indicații și material nou, pe care punându-l în circulație voiu deșteptă, sper, în alți cercetători, interesul pentru problema care merită să a fie discutată.

Un lucru aș vrea să accentuez de la început. Multe din observațiile care vor urmă au fost făcute probabil și de alții înaintea mea. Mai ales cele ce aparțin lexicografiei propriu zise, acestui capitol al gramaticii, asupra căruia nu avem încă o scriere sintetică fundamentală, deși avem o mulțime de observațiuni de amănunte foarte importante, răspândite în nenumărate scrieri. În privința aceasta să mi se dea voie să-mi însușesc frumoasele cuvinte pe care le găsesc în prefața lui G. von der Gabelentz la scrierea sa *Die Sprachwissenschaft*: „În istoria științei se întâmplă adesea că un cercetător exprimă incidental, fără să-i dea toată importanța cuvenită, o idee mare, pe care o exploatează cu mult mai târziu altul, influențat adesea, în mod înconștient, de predecesorul său. Dar acest altul poate să fie tot atât

de bine cel ce a conceput independent ideea aceasta. Nu am pretenția de a fi cetit tot ce au scris înaintașii miei și pretenția aceasta n'o poate avea un om serios în ziua de azi, când literatura specială e atât de vastă. Unele lucruri, pe care le cred originale, pot deci să se găsească și în scrierile altora . . ."

I.

Despre onomatopee în limba română.

1. Problema cuvintelor onomatopoetice a preocupat foarte mult pe cei ce studiau, în vremile mai vechi, limba omenească. Fiind-că în judecarea lor se amestecă o bună doză de apreciere subiectivă — căci nu e greu să găsești, mai ales când ești autosugestionat de rezultatul la care vrei să ajungi, o legătură între combinația de sunete care alcătuește un cuvânt și între înțelesul lui — au crezut unii că în cele mai multe țulpine indoeuropene pot recunoaște onomatopee¹⁾. Prin exagerarea aceasta, întreaga chestiune a fost compromisă și s'a ivit, prin reacțiune, un fel de scepticism față de ea, cu atât mai mult, cu cât în deceniile din urmă, în cercetările neogramaticilor germani, stăpâneă direcția *istorică* și *exactă*. Cuvintele onomatopoetice aparținând mai mult graiului familiar și popular, în scrierile literare le întâlnim mai rar, cu atât mai rar, cu cât o literatură se depărtează mai mult de popor și devine mai artistică. Deei, ele neputând fi urmărite istoricește în textele vechi, nu interesau în deosebi pe cercetători, cărora le plăcea să argumenteze pe baza unor date exacte, cu norme obiective și ocoleau tot ce putea fi interpretat, în mod subiectiv, în mai multe feluri. În sfârșit, în epoca credinței în legi fonetice, aceste cuvinte, care arată variante, în aparență cel puțin, absolut nemotivate din punct de vedere fonologic, cu schimbări de sunete cu totul neașteptate, nu interesau pe cei preocupați să legezeze cât mai precis transformările unei limbi.

În timpul din urmă se observă, mai ales la lingviștii mai tineri și la măștrii lor, un interes din ce în ce mai viu pentru

1) Părerile acestea rezumate la Wundt, *Völkerpsychologie II Die Sprache*, Leipzig, 1904, pag. 619 ș. u.

chestiunile care ating mai mult partea filosofică decât cea istorică în cercetările lingvistice. Ei dau mai multă importanță extensiunii în spațiu decât în timp, înțelesului decât formei, comparației cu alte cuvinte decât a cuvântului cu sine însuși în diferite faze, iar fenomenele nouă, care se petrec în nemijlocita lor apropiere și pot fi observate direct, îi interesează cu deosebire.

Astfel, ca să rămânem pe terenul limbilor romanice, Schuchardt, acest premergător al generației nouă, de mult a atras atențiunea asupra cuvintelor onomatopoeice, căutând să stabilească principii și revenind în repetite rânduri asupra lor (cfr. mai ales studiile sale publicate în *Zeitschrift für romanische Philologie* XV, 119 ș. u. și XXI, 201—205). Intr'un articol publicat în *Germanisch-romanische Monatsschrift* I, 636 ș. u. Meyer-Lübke relevă importanța acestei chestiuni și stabilește o origine onomatopoeică pentru cuvintele românești *tont*, *a se pișa* (în *Einführung* § 75 și pentru *corlă*). În monumentalul său *Dicționar al limbilor romanice* a dat o deosebită atenție tulpinelor onomatopoeice și termenii „Schallwort“, „Lallwort“, „Kinderwort“, etc. se întâlnesc foarte adesea. O elevă a lui, A. Sperber, într'un articol care face parte din vol. II al omagiului dedicat maestrului, arată o seamă de cuvinte de natură onomatopoeică din limbile romanice, care însemnează „côpil“ și care la origine sânt numiri de păsări. Intre acestea numără și pe franțuzescul *petit*, despre care s'a scris atât de mult, fără să i se fi putut stabili originea. Fără îndoială că acest cuvânt e înrudit de aproape — dificultățile fonetice sânt numai aparente — cu verbul nostru *a se pitî* „a se face mic (ascunzându-se)“, și cu derivatul *a se pitula* (cu metateză, *tupila*), care reapare în numirea păsării *pitulice*. O interesantă lucrare, bogată mai ales în material, a dat și Lazare Sainéan în scrierea sa *La création métaphorique en français et en roman* Halle a. S., Niemeyer, 1907.

În cele următoare voi încercă să dau o contribuție la studiul onomatopeelor românești. Nu mă voi ocupa cu partea filosofică a chestiunii, care caută să stabilească rolul onomatopeei ca factor creator al limbii primitive omenești (Urschöpfung).

Cel ce se interesează mai de aproape de această chestiune va consulta *Principiile* lui Paul (ed. 3, cap. IX.) și cu deosebire pe Wundt, *Völkerpsychologie*, I. Bd.,² I. Teil (Leipzig, 1904), p. 307 ș. u., unde e indicată și o bibliografie bogată, iar dintre scrierile mai nouă: Hermann Hilmer, *Schallnachahmung, Wort-schöpfung und Bedeutungswandel*, Halle, Niemeyer, 1914, (cu bibliografie, cf. cu deosebire pag. 160).

Scopul meu este să relev, pe baza câtorva exemple scoase din limba română, câteva trăsături comune celor mai multe onomatopee, să stabilesc câteva principii și să arăt care este rolul lor în îmbogățirea tezaurului nostru lexical. Mi se pare că momentan acest lucru trebuie făcut. Când se vor fi stabilit principii și se vor fi aflat reguli generale pe care le urmează onomatopeele în diferite limbi, va fi dat și substratul spre a trece apoi la studii comparative și a încerca aflarea principiilor generale pentru acest soi de cuvinte.

2. Deoarece e bine ca, tratând o chestiune dintr'un anumit punct de vedere, să o îngrădești de la început, stabilindu-i granițele, voi urmări și eu această metodă de descojire a sâmburelui chestiunii, eliminând din capul locului tot ce nu-i aparține și scoțând în relief miezul care ne preocupă.

Acesta va fi format în cazul nostru de adevăratele onomatopee, adică de **cuvintele imitative** (germ. *Schallwörter*, franțuzește *mots expressifs*, după numirea dată de M. Grammont). Nur ne vor interesa decât incidental așa numitele **sunete reflexe** (Steinthal-Paul) sau, mai bine zis, **interjecțiile primare** (Wundt), adică strigătele de durere, mirare, bucurie, etc. precum: *ah, oi, uf, aoleu, valeu!* etc., care pot fi considerate ca un rest al interjecțiilor cu mult mai variate ale omului primitiv. Omul modern, având la dispoziție, în limba sa, un număr nemăsurat mai mare de cuvinte și fiind obicinuit să se stăpânească, a redus numărul acestor interjecții în mod considerabil. Să ne fie îngăduit să facem, în treacăt, o singură constatare cu privire la ele. Nu numai numărul lor a scăzut cu timpul, ci și întrebuințarea lor a devenit mai precisă. Tendința de a stabili pentru fiecare cuvânt un înțeles propriu și, invers, de a avea pentru

fiecare noțiune, pe cât este cu putință, o expresie neechivocă, a făcut ca și aceste interjecțiuni primare (odinioară foarte variate și întrebuințate fără premeditare) să se supună unui sistem lexicografic, precizându-se și cu privire la ele, ca la oricare alt cuvânt al limbii, o întrebuințare neechivocă. Astăzi, Românul care depune o sarcină din spinare, va exclamă, ca semn de ușurare, *uf!* și nu *valeu!*, cel ce simte o durere sau un regret, *ah!* iar nu *uf!* De aceea, aceste interjecții pot fi clasificate astăzi de lexicograf după aceleași norme, după care se stabilesc înțelesurile oricărui alt cuvânt al limbii și de aceea ele pot primi funcțiuni sintactice pe care nu le aveau la început.

Granița între aceste interjecții primare și cuvintele imitative nu este totdeauna ușor de stabilit, deoarece exclamația care involuntar ne vine pe buze poate fi în același timp și o imitare a unui sunet auzit. Astfel când un copil cade, exclamația părinților poate fi *poc!* sau *buf!* prin care se imită sunetul produs de lovirea copilului.

Tot între interjecțiile primare trebuie socotite și acele cuvinte prin care, mai ales copiii, dau expresie sentimentelor lor de satisfacție când altul a pățit ceva, precum sânt *sâc!* *bâc!* *bâz!* etc. De cele mai multe ori ele sânt întovărășite de un gest tradițional: la *sâc!* și *bâc!* se bate în pumni, la *bâz!* se freacă degetele arătătoare unul de altul, etc.

Am relevat anume aceste interjecții, pentru-că une-ori e iarăși greu a stabili o graniță între ele și între adevăratele cuvinte imitative. Bunăoară *bâz* e, precum vom vedea, și cuvânt imitativ. Există o legătură între unul și altul? E oare același cuvânt întrebuințat în altă funcțiune? Iată întrebări la care, în stadiul actual al cercetărilor, cu greu se va găsi un răspuns.

Tot astfel nu sânt imitative **cuvintele cu care chemăm sau alungăm animalele***, precum *cuțu* (pentru câni), *ciuș* (pentru măgar, întocmai ca la Neogreci), *piri-piri* (pentru găini) *piță-piță* (pentru capre) etc., decât doar când le contrafacem strigătul (germ. „Lockrufe“).

*) *DI. V. Bogrea* îmi comunică că „cele mai multe din strigătele de acest soi sunt înseși numele animalelor respective la popoare vecine. Astfel:

liba pentru chemarea găștelor (*Marian, Ornitologia II, 375*) e ung. **liba** „gâscă“

Vom elimina din cadrul preocupărilor noastre momentane și cu vintele din graiul copiilor (germ. *Lallwörter*, *Kindewörter*). E știut că în fiecare limbă se nasc cuvinte nouă din gânguritul copiilor. Astăzi mai știm că aceste silabe (totdeauna simple,

tiugu-tiugu-tiugu pentru rhematul găinilor (Șezătoarea III, 90) e ung. *tyák* „găină”, ro m. dial. *tiucă* „găină” (ibid V, 162)

uți-uti pentru chemarea rașelor e slav. *uți* „rață” (rus. *utka*, idem)

cușu-cușu pentru chemarea cânilor e de fapt vocativul unui cușă „câne”, cf. friul. *cuzzo* „canile”, precum

țabă, interjecție pentru gonit câni e ung. *csiba*, sâs. *tsiba* „câne ciobănesc”

ciuș-ciuș interjecție pentru gonit măgarul (Arhiva d. Iași XXIII, 292, cf. Șezătoarea XIII, 50: *ciuș-ciuș*, *măgaruș*, un jdc de copii) e identic cu *ciuciu*, nume de măgar, cf. ital. dial. *ciuccio*=*ciuco* „asino giovine”, sârb. *čuš* „junger Esel”, megl. *ciuș* „în căreă” (Pupăhagi, Megleno-Români II, 68)

țagă-țagă-țagălie, interjecție pentru chemat caprele (rev. Ion Creangă IX, 195) nu poate fi despărțit de radicalul *Zieg* din germ. *Ziege* „capră”; în *țagălie* (cf. diminut. germ. *Ziegeli*=*Zieglein*) avem a face, probabil, cu amestecul lui *țacălie* „barbiche”: aluzie la harba țapulului (turc. *tekè çaqualı* „barbe de bouc” Meynard I, 481), — același care stă la baza poreclilor binecunoscute pentru Greci și Evrei: *cațaron* (grec. *κατσάρ* „capră”, cf. numele de familie *Cațichi* = *κατσίκι* „căpriță” și *hep-hep!* și *he-pe-pe!* (rev. Ion Creangă VIII, 273), cf. germ. *hep* „*Lockruf für Ziegen*”, *Hepe* „*Bocksbart*”

bigi-bigi-bigi interjecție de chemat mânjii (jud. Dâmbovița, com. de T. Pamflet), nu poate fi separat de *bigioc*, *bigioacă* „mânz, mânăz” (ibid.), interpretat de Dicț. Acad. ca *bijoagă*, *bijog* „haridelle, rosse”, *ghijoagă*, *ghijog* (Mold. Bucov.)

Dr. N. Drăganu îmi comunică:

„Cuvântul *bociu*, dat de Dicț. Acad. după Pompiliu, întrebunțat în Biharia, ca „interjecție cu care se cheamă vișeli” și ca „numele oricărui vișel, până nu i se dă un nume propriu”, în acest din urmă înțeles, cu diminutivul *bociuș*, este cuvântul sâsesc *Botsch* „vișel” (v. V. Luntzer și I. Melich, *Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter des ungarischen Sprachschatzes*, Innsbruck, 1900 p. 70), pătruns la Unguri sub forma *bocs* (ibid). Noi l-am luat parte de la Sași, bunăoară prin părțile Năsăudului, unde l-am auzit întrebunțat de Români, parte prin intermediare ungurească, bunăoară în Biharia.

Cuvântul *piran* din următoarele versuri spuse de copii:

Merge, merge mătra'n târg.

Cumătra,

• *Să cumpere o găscuță*

Cumătra,

Gâsca face gă-ga-ga,

Rașa face rigu-rigu,

Cocoș face cucurigu,

Curca face piran-piran (și piram)

Cumătra,

se derivă din rus. *piran* „*curcan*”.

constând dintr'o consonantă și dintr'o vocală) repetate, nu au, în mintea copilului, un înțeles, ci primesc un sens numai prin interpretarea ce le-o dau cei din jurul lui. Când copilul spune *ma ma*, face un simplu exercițiu de a vorbi, începe să-și exerciteze organele vorbirii pentru funcțiunea lor viitoare. Numai prin faptul că mămă-sa dorește a comunica cu odrasla sa, prin faptul că de obicei ea e mai mult în jurul copilului și deci aude mai întâiu aceste silabe articulate, prin faptul că interpretează și gestul mânilor ca o chemare, numai acestui concurs de accidente, fără legătură între ele, se datorește rezultatul că din *ma ma* copilului se naște cuvântul *mamă*, care apoi se clasează de sine în aceeași categorie cu *frate* și *soră*, vechi cuvinte ale limbii¹⁾). Deci aceste cuvinte nu sânt imitative la origine, ci devin imitative prin împrumutare. Wundt le-a numit foarte nimerit vorbe ale **limbei-ecou** (*Echosprache*) între copii și părinți; căci, la rândul lor, copiii învață de la părinți a da un înțeles gânguriturii lor de odinioară.

Tot în legătură cu limba copiilor stau diferitele interjecții, precum *baubau*, *bâja*, *bibi* etc. Ele sânt de obicei exclamații prin care căutăm să speriem sau să avertizăm pe copii: prin *baubau* se sperie copiii, prin *bâja* îi facem atenți asupra focului, etc.

Și în cazurile acestea e greu a stabili une-ori granița între cuvintele din graiul copilăresc și între cuvintele imitative. Astfel *bau-bau* poate să fie la origine o onomatopee prin care se redă lătratul cânelui.

În sfârșit, e bine să se facă distincție între cuvintele onomatopoeice care poartă timbrul **creării imediate** și între cele ce nu mai au această îmfațișare, devenind cuvinte ca oricare altele. Pentru noi, Români, cuvântul *mamă* — pentru ca să rămânem numai la materialul despre care a fost vorba până aci — e un cuvânt moștenit din latinește, întocmai ca *frate* și *soră*. Vorbind despre astfel de vorbe, le putem atribui cel mult o *origine onomatopoeică*. Tot astfel verbul *băuna* conținutarea lui *baubulare*, *anina* a lui **anninnare*, fără să ne mai gândim la *bau-bau* al cânelui sau la *ninna-ninna* (*nani*) cu

1) Cf. G v. der Gabelenz, Die Sprachwissenschaft p. 65-66.

care se leagăna copiii. Atențiunea noastră se va îndreptă în mod exclusiv asupra onomatopeelor care au păstrat încă toate semnele caracteristice ale creării' imediate.

Firește, că în privința aceasta, e foarte greu a arăta ce e românesc și ce strein în limba noastră, căci la o mare parte a cuvintelor imitative găsim corespondente și aiurea. Astfel cu *babaua* românească se aseamăna în mod surprinzător ital. *far bau bau* «a speria copiii, în Italia de nord *babao*« a speria copiii», în Genua *babau*, în Sicilia *babbau*, în Piemont *baboya*, în Bergamo și Friaul *babó*, în Provența *babao*, toate cu înțelesul de «gogoriță», în Lombardia *bau* «drac». Dar în același timp găsim și la Ruși *babá* (cfr. la Cehi. *bobák*), la Nemți *Wauwau*, la Neo-greci *μπάμπουλας*, cu același înțeles, ca în românește¹⁾. De unde l-au luat Românii? Apărține tezaurului de cuvinte moștenite? L-au împrumutat de la popoarele împrejmuitoare? L-au format ei, urmând aceleași condiții de creare imediată, ca celelalte limbi?

În stadiul actual al științei este imposibil a da un răspuns pozitiv tuturor acestor întrebări și mi se pare greșit a aplica cuvintelor care au caracterul creării imediate aceleași criterii pe care etimologul le întrebunțează la celelalte cuvinte ale limbii. A cercetă dacă *ah!* ori *baubau* e de origine latină sau streină îmi pare o muncă zadarnică. Oricine observă răspândirea acestor cuvinte, va constată că zonele lor de extensiune nu se acoper cu granițele etnice și cele de înrudiri de limbă. De aceea în *Dicționarul Academiei*, de câte ori am putut găsi forme apropiate la alte popoare, le-am indicat, fără să încerc a stabili filiațiunea exactă, cf. *bâlbâi*, *bûfni*, *buhă*, *hăpăi*, etc.

Nu trebuie să uităm mai ales un lucru. Condițiile care au creat astfel de cuvinte la strămoșii noștri există mai departe, încât ele pot fi create din nou de noi. Astfel din gânguritul copiilor s'a născut combinația *ba-ba*, pe care Romanii au interpretat-o ca „tată“ (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Wb.* supt **Babbus*) și tot astfel — de sigur independent — Turcii. Slavii au dat aceluiași cuvânt copilăresc înțelesul de „bunică, moașă, femeie

1) Cf. *Dicționarul Academiei s. v., Meyer-Lübke, Rom. Wb. No. 999.*

bătrână". Cuvântul latin s'a pierdut la noi, am primit însă, prin împrumut, de la Turci pe *baba* (în *Baba Novac*, *babaie*, *babaică*, *babalâc*) și de la Slavi pe *babă* „femeie bătrână". Alături de aceste sensuri, cuvântul *babă* are la noi, în unele regiuni, înțelesul de „mamă" iar în altele întâlnim o formă *babu* „frate mai mare, nene". Aceste înțelesuri cu greu pot fi explicate din cel de „femeie bătrână" (slav) sau de „tată" (turcesc), ci probabil avem de a face cu vorbe nouă, născute din gânguritul copiilor, pe teren românesc.

3. Cât privește cuvintele imitative propriu zise, sântem nevoiți să restrângem câmpul cercetărilor noastre și cu privire la ele, considerând numai pe cele ce redau prin sunete o **impresie acustică**. Cele care redau prin sunete o **impresie vizuală** sânt cu mult mai greu de explicat și mărturisesc că dacă le eliminez deocamdată, o fac pentru că am un oarecare scepticism, nu față de existența lor, care nu se poate tăgădui, ci față de roadele ce le-ar putea da studiul lor.

De multe ori aceste onomatopее, care simbolizează prin sunete o mișcare, se nasc din cele care imită un sunet. Astfel dacă *a bâjbâi* se întrebuițează astăzi mai ales cu înțelesul de „a umbla repede înapoi și încolo, mulți de-odată", e sigur că acest înțeles este secundar, iar cel original este „a face bâjbâi"; mulțimea a produs mai întâiu impresie prin sunetul nelămurit produs de mișcarea ei și numai în al doilea rând prin mișcarea însăși.

Un exemplu instructiv cum o impresie acustică se poate preface într'o impresie vizuală ni-l dă cuvântul *a gâlgâi*. Acesta înseamnă „a face gâl-gâl" și se întrebuițează despre sunetul produs de lichide când curg în cantitate mare printr'o deschizătură mică, cu deosebire despre sângele care țâșnește în zvâcnituri dintr'o arteră deschisă, despre valurile unui izvor abundent, despre băuturile vărsate repede pe gât, etc. Forma în care se prezintă ochiului valurile de sânge ce gâlgâie dintr'o rană sau valurile apei ce gâlgâie din izvor, fiind asemănătoare cu a fumului ce iese dintr'o locomotivă, s'a putut spune, prin analogie, și: *fumul gâlgâie din ogeag*, fără ca acest fum să producă cel mai mic sunet.

4. Dar nici cu aceste onomatopee, care simbolizează prin sunete o mișcare, nu s'a sfârșit șirul cuvintelor create imediat într'o limbă. Există mai ales o clasă de cuvinte care au toate caracteristicile vorbelor **plăsmuite în mod simbolic** și care de obicei nu au un sens precis, ci exprimă în mod vag toate obiectele care se prezintă ochilor supt o anumită formă. Astfel e în limba română tipul reprezentat prin cuvântul *folomoc*, cu înțelesul vag de „ceva cu formă rotundă și moale la pipăit“, care în *Dicționarul Academiei* este definit în modul următor: „formațiune spontană cu înțelesul vag de „gomoloz, mototol, ghemuit,“ în special, materii moi (lână, cârpe etc.) strânse mototol, formând ca un ghem“. Acest cuvânt are o mulțime de variante: *fălmătuc* „făcut ghem“, *folmotoc* „lucru strâns ca un ghem“, *fofoloc*, *fofolog*, *fofotoc*, *foștomoc* „șomoiaș, sucitură de paie“, *foșmotoc* „mototol“, *foșmotoacă* „ghem“, *foștomoc*, cf. și *homăltoc*, *șomoltoc*, etc.

E posibil ca la baza acestor forme să stea tulpina vreunui cuvânt obicinuit al limbei, precum în *ghemotoc* avem pe *ghem*, în *mototol* (*motocol*, *motocel*) pe slavul *mot* „jurubiță“ (Tiktin, *Dicț. rom.-germ.*).

Aceste cuvinte expresive, care nu imită sunete auzite, ci simbolizează mișcări și forme, se nasc, pe cât se pare, după anumite legi, din combinații de sunete care se găsesc în cuvintele existente ale limbii, și care au un sens apropiat. Astfel, în Bucovina, pentru a exprima ninsoarea lină, cu fulgi mari și deși, pe care o admirăm cu deosebire în întâiele zile de iarnă, se întrebuințează verbul *a fufulă*. Acesta este de sigur un cuvânt onomatopoetic, născut din reduplicarea grupei de sunete *fu-*. Nu este oare cu puțință ca acest *fu-* să fie extras din însuși cuvântul *fulg*? Fără să cutez a afirmă acest lucru, totuși am impresia că o cercetare amănunțită în direcția aceasta ar scoate la iveală și alte cazuri analoage.

5. Trecând acum la cuvintele imitative propriu zise, vom începe cu câteva observații de ordin **fonetic**.

E aproape de prisos a spune că organele noastre vocale nu sânt în stare a reproduce exact decât foarte puține su-

nete din natură. De aceea și cuvintele imitative nu vor fi o reproducere fidelă a acestora, ci vor prezenta o asemănare numai relativă cu ele, une-ori mai mare, alte-ori mai mică. De cele mai multe ori ne mulțumim să reproducem din complexul de sunete ce-l auzim numai nota dominantă, pe care o exprimăm de obicei prin consonante.

Partea subiectivă în aceste reproduceri consistă, mai mult decât în felul cum redăm sunetele auzite în jurul nostru prin sunetele organului nostru vocal, în felul cum le percepem cu organul nostru auditiv. Știm că în privința aceasta există adesea deosebiri foarte mari la diferite popoare. Spre a nu cită decât un caz tipic, relevat adesea, pentru noi cocoșul cântă *cucurigu*, pentru Germani el face *kikeriki*! Dar deoarece în privința aceasta convenționalismul joacă un rol important, putem trece ușor peste aceste deosebiri: odată ce te-ai obicinuit să auzi în cântecul cocoșului *cucurigu*, îți pare că'ntr'adevăr el cântă așa.

Mai importantă e constatarea, că **scrisoarea** obicinuită dispune de mijloace cât se poate de imperfecte spre a reproduce sunetele pe care le putem imita. Noi, care cunoaștem onomatopëele din limba vorbită, le vom ceti, în scrierile românești, de cele mai multe ori, bine, dar un strein va da greș în cele mai multe cazuri. Astfel, de câte ori nu găsim în cărți exclamația *hâm* pe care dacă am ceti-o așa cum e scrisă, ar ieși cu totul altceva decât ceea ce a intenționat scriitorul, adică un *m* pronunțat cu coardele vocale deschise în poziția lui *h*. Sau să luăm următorul exemplu din Delavrancea (*Paraziții*, 164): „Strângi tu, băiete, strângi [bani], și într'o zi — *fiut, fiut*, p'acile e drumu', și iai de unde nu-s!“ O exclamație care să conștie din sunetele *f-i-u-t* nu există în limba română și ceea ce a voit să redea Delavrancea prin ele nu e altceva decât o simplă fluierătură scurtă, prin care Românul obicinuește să exprime dispariția grabnică a cuivă (însoțind-o de obicei cu un gest făcut cu palma în-vânt).

Sau să luăm bunăoară exclamația *bâr* (*br, brrr*). Ceea ce în literatura noastră apare astfel scris, se reduce la diferite interjecții din limba vorbită, care nu se deosebesc numai după

înțelesul lor, ci și după felul lor de a fi pronunțate. Și anume (după *Dicționarul Academiei*):

I. 1. Exclamație reflexă (interjecție primară, a omului când simte desgust sau greață (de o mâncare): Borșul mi-a înăcrit stomahul, mămăliga mi s'a prins în gât și curechiul cel cu rață ... (oțerindu-se) *brrrrrr!* de-aș avea un pic de colonie, să-mi mai dreg mirosul!" (Alecsandri, Teatru, 1007)

2° Exclamație reflexă (interjecție primară) a celui cuprins de frig: „*Brrr...*, da frig îi! ... da frig îi... *Brrrr...*, parcă-mi curg sloiuri de ghiță pe spinare". (Alecsandri, Teatru 1006); *Br!* că frige! (Pamfile, Jocuri, II, glosar). [Variante: „*Bruch!* mi-i frīg! (Eminescu, Nuvele, 43). „Frig îi... *brrr!* ... par'că-i o ghețarie!" (Alecsandri, Teatru, 645].

În amândouă aceste cazuri, toate formele citate (*br* — cu unu sau mai mulți *r* —, *bâr*, *bruh*) sânt o încercare neizbită de a redă un sunet, pentru care nu avem o literă în alfabetul nostru: un *r* lung și fonic, bilabial. Nu avem deci a face cu o combinație de sunete, precum ar rezulta din imaginea scrisă a cuvântului, ci cu un singur sunet care se naște prin vibrarea buzelor noastre, cu care articulăm un fel de *r*. Iată ce cetim la Jespersen (*Lehrbuch der Phonetik*, Leipzig u. Berlin, 1904, pag. 15) despre acest sunet: „Die Lippen können zum „Schnurren“, Zittern oder Vibrieren (englisch trill) gebracht werden, indem man sie straff zieht und einander nähert, worauf ein starker Atmungsstrom sie einen Augenblick auseinander und auswärts treibt, bis die Elastizität der Lippen den Druck der Luft überwindet und diese ein wenig zurücktreibt; dieselbe Bewegung hin und her wird rhythmisch mehr oder weniger male wiederholt... Als Interjektion kommt [dieser Laut] nicht selten als Ausdruck desjenigen Unbehagens vor, das sowohl durch Wärme (in der Regel in schwächerer Form), als durch Kälte (in kräftigerer Form) hervorgerufen wird, und es kann auch als Zeichen des Abscheues und der Verachtung benutzt werden; in diesen Fällen ist der Laut stimmlos¹⁾. Die grösste

1) La noi e fonic.

Rolle spielt der Laut jedoch, bei uns wenigstens, als Ruf an die Pferde, um diesen Halt zu gebieten“. Și la noi există exclamația aceasta — însă a fonică — întrebuințată de vizitii spre a-și îndemna caii și am găsit-o și la Istoromâni (subt forma — scrisă — *prroughi*).

II. Pe lângă exclamările aceste există o interjecție, care constă într'adevăr din combinația sunetelor *b* și *r* (acesta lung), spre a imită sunetul tobei (de obicei *drrr*): „Face iute o darabană... și începe a o bate ca de războiu: *brr... brr...*“ (Creangă, Povești, 310).

III. In sfârșit avem și combinația *b â r* în strigătui ciobanului român cu care cheamă, îndeamnă, mână sau alungă oile: „*Bâr, oiță, bâr!*“ [Variante: *bârrea! bârcobâr!* cfr. *t â r, h â r*].

Probabil, la început, și această exclamație a fost un *r* bilabial, ca și interjecția cu care se îndeamnă caii, despre care a fost vorba mai sus, și numai mai târziu, după ce a devenit un cuvânt uzual în limbă, a primit forma de astăzi.

6. Putem observa anume o tendință în limba română de a înlocui sunetele și combinațiile de sunete neobicinuite, chiar când Românul le poate exprima, prin altele, care sânt uzuale. Astfel bunăoară combinația *bz* (cu *z* lung) o poate pronunța ușor orice Român, și de fapt, când voim să imităm sunetul produs de albina zburătoare, spunem: *auzi-o cum face bzz!* Indată ce însă nu mai imităm sunetul produs de albină în mod interjecțional ca „tulpină pură“, ci vrem să formăm un cuvânt supus flexiunii, nu vom mai spune: „albina *bzzâe*, *bzzâit* de albine, ci: „albina *bâzâe*, *bâzâit* de albine“. Ce s'a întâmplat? Același fenomen, care din pronumele conjuncte *mi ț(i)*, când nu se puteau lega enclitic sau proclitic de vocala cuvântului precedent sau următor, a făcut pe *îmi*, *îți*: din *el mi dă*, deși propoziția aceasta o poate exprima orice Român — și incidental o și exprimă — sau din *acel mpărat s'a născut el în(i) dă*, *acel împărat*.¹⁾

Acest â care în majoritatea onomatopeelor românești apare în grupele de consonante prin care se imită sunete

1) Cf. în urmă Fr. Schürr în *Mitteilungen des rumänischen Instituts, an der Universität Wien* p. 55.

din natură nu este deci propriu zis ceea ce gramaticii indici numeau *svarabhacti*, ci este sunetul prin care Românul înlocuiește sonicitatea unei consonante. Când copiii în școlile noastre elementare învață consonantele și trebuie să le rotească singure, deci să formeze cu ele silabe, ei le pronunță *bâ, câ, dâ, fâ* etc. Tot astfel, împrumutând de la Slavi cuvinte ca *drz, mrșav*, noi am înlocuit pe *r* silabic prin *âr* (*dârz, mârșav*), pe care eram obicinuiți să-l rostim și care, ca impresie acustică, este foarte apropiat de *r*.)

De aceea tot acest *â* este în mod firesc sunetul pe care îl alegem când la o onomatopée constătătoare dintr'un singur sunet repetat — nu lung — voim să producem **impresia unei silabe nouă**. Astfel sunetul produs de găscan ne face impresia unui *s* repetat („Aude *sss!*... *sss!*... *sss!* un zgomot cum face găscă când e cloșcă. *Șezătoarea* V. 132) și aceeași impresie ne-o face sunetul produs de lăcuste sau de nisipul ce cade pe o sticlă. De aceea verbul corespunzător va fi *a sâsâi*: *Sâsâe* găscanii când trece trăsura (Brătescu-Voinești, *In lumea dreptății* 87) Lăcustele... prin iarbă *sâsâi*nd pe întrecute (M. Florian, *Sămănătorul* II 107) Pe. geamuri *sâsâe* o ploaie de nisip (G. Vâlsan, *Conv. lit.* XLII 145). De asemenea, un *ț* repetat ne apare în onomatopoea *a fâfâi*: li *fâfâe* inima de frică (*Șezătoarea* IV 190) Băbăreasa... își strânge buzele și scoate un fel de *fâfâit* (ib. IV 34.²)

Une-ori însă în sunetele pe care le imităm distingem de la început și vocale. Astfel zbierătul oii constă, pentru cele mai multe popoare, din sunetele *b e*: grec. βῆ, germ *bäh*, slav *be-kati*, etc. Latini îl redau prin *bee*. Prin redublarea vocalei ei voiau

1) Un German care învață românește și de mult timp își dedea cea mai mare osteneală — în zadar — de a pronunța pe *â*, veni într-o zi fericit la mine. „Ascultă“ îmi zise, și pronunță: **Cmpulung, în loc de Câmpulung. Într'adevăr, din punct de vedere acustic — nu șt fiziologic — pronunțarea aceasta, fără vocală între c și mp eră cea mai apropiată pe care a putu'o ajunge. De sigur că, invers, dacă am împrumutată noi, din vreo limbă streină un cuvânt cmpu l-am pronunțat câmpu, precum foarte mulți Români își închipue că au „accent“ franțuzesc sau nemțesc când redau prin *â* vocalele reduse și murmurate ale acestor limbi, pronunțând lă per (le père) sau raitän (reiten), etc.**

2) În regiunile în care *ț* se pronunță muiat, în loc de *â* apare, *i*; Nu grămujdeau nici *țiț* (Reteganul, Pov. ardelen. I, 42--23), Daed în vreun stup *țiție matca*... (Marian, *Insectele* 162).

să exprime de sigur că acest *be* e polisilab, precum și în românește îl găsim scris de obicei *beee*, *behehe* *beahealea*. Transcrise foneticeste, interjecțiile acestea sânt *be'e'e* sau *be'e'e*. Avem dar a face cu un *b* urmat de un *e* deschis, lung și tremurat. Spre a redă tremuratură, care face impresia unor silabe repetate, noi întrerupem rostirea lui, fie închizând coardele (deci întrebuițând spiritul lin, cf. Jespersen, *op. cit.* § 76 ș. u.) sau deschizându-le mai tare (deci întrebuițând „spiritul aspru“, cf. id. *ib.* § 88 ș. u.¹)

7. Intre exemplele pe care le-am citat pentru exclamația omului cuprins de frig, pe lângă forma *b(â)r*, am mai dat varianta *bruh*, care vrea să redea același *r* bilabial (cu mai puține oscilațiuni și cu buzele ascuțite înainte), și varianta *brt!*

Aceasta din urmă merită o atenție deosebită, căci **adăogarea unui *t*** la aceste tulpini onomatopoetice este un fenomen pe care îl întâlnim adesea și care nu poate fi neînsemnător.

Când sântem în teatru și în mijlocul reprezentării se produce un zgomot turburător, putem auzi un *pss!* general și prelung. Când însă nu se iscă o astfel de turburare a reprezentației, ci îndărățul nostru șoptesc doi inși, atunci ne întoarcem indignați cu un *pst!* scurt dar apăsător. Tot cu această exclamare atragem atențiunea unuia, care merge, pe stradă, înaintea noastră.

Deosebirea între *pss* și *pst* este deci lungimea duratei lor, motivată perfect și din punct de vedere fonetic: după *p* urmează o consonantă continuă pe care pot s'o țin cât timp voesc: *pssss...* Dacă doresc ca exclamația mea să fie scurtă, n'aș avea decât să pronunț un *s* scurt: *ps*. Impresia acustică în cazul acesta e într'adevăr scurtă, dar îi lipsește sfârșitul net și tranșant. De aceea în loc să întrerup sunetul *s* prin depărtarea limbei de alveolă, deschizând strâmtoarea necesară pentru articularea sunetului *s*, îl întrerup în mod cu mult mai eficace, dacă închid mai întâiu această strâmtoare cu totu', ridicând limba și lipind-o de alveolă. Astfel după *s* se naște dentala homorgană, de durată momentană: *t*. Se fapt, *pst* e mai scurt — sau cel puțin face impresia acustică de a fi mai scurt — de cât *ps*, cu un *s* oricât de puțin ținut.

1) În sfârșit avem și formele *meee* și *mehehe*, care prin *m* încercă să redea timbrul nazal al zbierăturii oii.

Dacă examinăm exemplele cele două din Alecsandri, citate mai sus, vedem că prin *brrr* poetul a vrut să exprime senzația continuă de frig, iar prin *brt* o senzație de frig mai scurtă „un singur fior de frig ce-l trece pe cineva”, precum definește *Dicționarul Academiei*.

Asemenea exemple se găsesc multe în limba română. Chiar și *fiut*, citat din Delavrancea, înseamnă o fluerătură scurtă (limba, alipindu-se repede de dosul dinților, întrerupe brusc ieșirea aerului printre buze) și explică pentru ce, mai ales în derivate, apare la aceste onomatopee un *t* neexplicabil de altfel: *buf* — *buftui*, *fost* („imită un sunet asemănător cu foșnetul de frunze” Pasculescu, *Lit. pop. glosar*) și *ft* (Goroveiu, *Cimilituri* 162). Tot astfel francezul *chut* cred că este un *ș* (pronunțat cu buzele rotunzite tare, ceea ce explică pe *ü*) cu adaosul acestui *t*, prin care se curmă în mod brusc interjecția; cred că și exclamația franceză *zut!* are un astfel de *t*. Este posibil ca și *aht* (substantiv), aături de *ah*, care se găsește în toate limbile balcanice, să cuprindă de asemenea un astfel de *t* și tot așa să se explice *t* în *ofta*, alături de exclamația *of*.

Când consonanta precedentă e palatală, în loc de *t* apare sunetul *t'*, transcris *ti* sau *chi*: *băști* (*bășchi*) — de unde verbul *a băști*, *flîș* și *flîșchi* — de unde verbul *a flîșchii*, *hârș* și *hârști*, de unde verbul *a hârști*, *hâi* și *hâiti* (*hâichi*), *țâș* (de unde *țâș-nesc*) și *țâști*, *țuști*, etc. Tot astfel am explicat în *Dicționarul Academiei* pe *hait(i)!* alături de *hai!* ca „exclamație de regret prin care se arată dispariția repede a ceva”.¹⁾

1) De sigur că consonanta care curmă în mod brusc o interjecție nu trebuie să fie *t*, ci poate fi oricare altă consonantă cluzivă. La Turci, bunăoară, care pronunță pe *h* faringal, lui *aht* al nostru îi corespunde un *ahk*, cu cluziune în partea dinapoi a gurii.

Este probabil că și în limba română să existe și alte sunete de acestea, care se adaogă, cu o anumită funcțiune fonetică, la sfârșitul unei tulpine onomatopoeice. Astfel după *r* se pare une-ori că se poate ivi un *p*, ca în *horp* (alături de *hor*), care, în *Glosarul la Operele lui Creangă* e explicat ca „zgomotul ce-l faci când sorbi dintr'odată și repede” — sau un *c*, ca în *g iorc*, care imită sunetul produs când apa înghite un corp ce cade sau se aruncă în ea (*Dict. Acad.*).

Nu tot astfel trebuie însă să judecăm pe *cârc-* alături de *cârcăci* forma cu *c* este reconstruită din verbul *cârcâi*, derivat din *câr-* prin sufixul *-căi*, sau pe *bârn-* (alături de *bâr-*), care e refăcut din *bârnăi*, derivat prin sufixul *-năi* din *bâr-*.

La foarte multe interjecții, care imită mai ales o mișcare sau o cădere repede, se adaogă, după vocală însă, un element final *c*, care poate are același rost ca elementul fonetic *t* în onomatopee ce imită sunete, d. ex. *băidăbăc*, *băitâc*, *băzdăc*, *berbeleac*, *bustubuc*, *hăltăc*, *huștiuluc*, *popăc*, *șontăc* (cf. ung. *sânta „șchiop”*) *tâlbăc*, *țopăc*, etc.

8. Tulpinele onomatopetice apar adesea **rotacizate**.

O seamă de onomatopee imită un zgomot din jurul nostru care se naște printr'o mișcare repede. Dintre toate sunetele produse de organul nostru vocal, acela care se caracterizează tocmai prin oscilațiunea ritmică a unei părți a organelor noastre de articulare este *r*. E deci firesc, ca o parte însemnată a tulpinelor imitative să fie formate cu ajutorul acestei consonante. Dar ea apare adesea ca un plus chiar și în tulpine care, la origine, nu conțineau un *r*. Ca să rămânem la materialul cunoscut din cele precedente, putem cită exemplul lui *bz*, tulpină prin care se imită, precum am spus, zgomotul produs de zborul albinelor. Alături de această tulpină, de la care derivă verbul a *bâzâi*, întâlnim o tulpină *brz*, în *bârzăun*, *bârzoiu* (alături de *bâzoiu*), etc.

Cum s'a născut această variantă rotacizată? Zgomotul produs de zborul albinei face asupra urechii noastre impresia unui ton continuu și muzical. La *bârzăun*, nu numai că tonul acesta este mai profund, dar el nu e atât de continuu. Astfel, pe lângă *bz* se adoagă plusul acela al unui *r*, care voește să redea tocmai nota intermitentă în sunetul produs de zborul acestei insecte.

Astfel de variante rotacizate nu sânt rare în limba română, d. ex. *dudui* — *durdui*, *fâfâi* — *fârțâi*, *fișcă* — *frișcă*, *gâgâi* — *gârgâi* etc.; ele se întâlnesc și în alte limbi, d. ex. germ. *pusten* — *prusten*, *ziepen* — *zierpen*¹⁾, ital. *bulicare* — *brulicare* (Meyer-Lübke, *Etym. Wb.* 1388) *buf(f)are* — *brufolo* (*ib.* 1021), franc. *dorloter* (*ib.* 2713), etc.

9. Zborul *bârzăunelui* însă poate produce și altă impresie asupra urechii noastre, pe care, cercând s'o imităm, credem c'o nimerim mai bine, dând vocii noastre un timbru nazal (precum bună-oară imitatorii de instrumente muzicale dau acest timbru vocii lor, când imită sunetul violoncelului sau al unor trâmbițe). Intr'adevăr, **nazalizarea** tulpinei onomatopetice este un fenomen destul de des în limba noastră: alături de *bârdăun*, care arată

1) Oskar Hauschild, *Naturlaute der Tiere in Schriftsprache und Mundart* (în *Zeitschrift für deutsche Wortforschung* XII—1910, p. 33), citează varianta *büllen brüllen* „a mugl, a urlă“, precum și *gellen grellen*, adăogând „sunetul *r* are un oarecare rol modificator în aceste onomatopee.“

aceeași tulpină imitativă ca fran. *bourdon*, ital. *bordone*, span. *bordon*, etc., avem noi forma *bondar*. Tot astfel alături de *ff* (șoarecele țâțâe) avem *fânț-* în *fânțar*, alături de *bț*, care a dat naștere lui *bățan* (un fel de fânțar), avem *bņț* în varianta *bânțan* și chiar alături de *bâz-âi*, *bârz-ăun*, avem *bonz-ălău* (cfr. *bâzălău*), etc. Nu știi dacă și *clămpănitul* berzii (alături de a *clăpăni*) trebuie socotit între aceste exemple.?)

10. În sfârșit, **reduplicarea**, unul din semnele caracteristice ale onomatopeelor, se explică chiar prin faptul că interjecțiile onomatopoetice le întrebuițăm de obicei repetate: „Hagiul... ia binișor o măslină, o aduce la gură ș' o strecoară printre gingii, *Fol, fol, fol*, o mestecă.“ (Delavrancea). „*Făș făș prin păis, paci paci prin copaci*“ (=coasa; Gorovei, Cimilituri 114). Dacă deci, în loc de aceste interjecțiuni voim să punem verbul-predicat, putem să-l derivăm sau direct din interjecția simplă: *făș: fășăi*, sau din interjecția repetată: *fol: folfăi*.

Din exemplul acesta din urmă vedem că reduplicarea în limba română nu e completă, ci se reduce la repetarea consonantei inițiale. Tot astfel e format:

<i>bălbăi</i>	din	<i>băl-b[âl]</i>
<i>băjbăi</i>	„	<i>bâj-b[âj]</i>
<i>bombăni</i>	„	<i>bom-b[om]</i>
<i>dărdăi</i>	„	<i>dâr-d[âr]</i>
<i>fălfăi</i>	„	<i>fâl-f[âl]</i>
<i>foșfăi</i>	„	<i>foș-f[oș]</i>
<i>gălgăi</i>	„	<i>gâl-g[âl]</i>
<i>mormăi</i>	„	<i>mor-m[or]</i> , etc.

Modul acesta de reduplicare se repetă atât de des în limba română, încât avem și cazuri ca *hărtăp-ăni*, derivat din *harta-p[arta]* și chiar *guzg-an*, alături de *guzan*, format din *guz* (ung. *güzü*), după felul onomatopeelor (cf. *chițcan* din *chițcăi*).

El nu este însă specific limbii noastre, ci îl întâlnim și în alte limbi. Astfel lui *gălgăi* al nostru îi corespunde o tulpină onomatopoetică *glg* și în limbile slave (cf. slov. *glg* 'înghițatură'. *glgat* 'a murmură', etc. Berneker, *Slav. Wb.* p. 310), lui *bombăni*

²⁾ *Hauschild op. cit.* 17 vorbește de varianta nazalizată a strigătu-lui pisicii: *maunen*, alături de *mauen* în limba germană.

un latinesc *bomb-us* (grec. βόμβος), lui *bâlbâi* un lat. *balb-us*, cf. și *baub-or*, *bulb-us*¹⁾, etc.

În afară de acest fel de reduplicare necompletă, există însă ca în alte limbi, și repetarea completă a tulpinei, ca în *bubui*, care imită descărcăturile electrice din atmosferă, pe care le imităm prin repetiția silabei *bu-bu*, întocmai precum din *tu-tu* (sunetul trâmbiței) noi avem *tutu*, iar Germanii *tuten*.

Reduplicările complete sânt mai ales caracteristice pentru cuvintele din graiul copilăresc: *mamă*, *tată*, *nene*, *lele*, *țată*, etc. iar repetiția unei silabe, pentru cuvintele care imită o mișcare ritmică, precum: *bănânăi*, *bălălăi*, mai rar pentru un strigăt prelungit, precum *chelălăi*, etc.²⁾

1) Poate și bulbuc al nostru să reprezinte o tulpină reduplicată a cărei formă simplă o regăsim în lat. *BULLA*, precum reduplicarea se găsește și în sardul (logudorez) *burbudda* 'bășică' (campidanez) *bum-bulla* 'bășică', span. *borbollar* 'a gălgâi', *borbolla* 'bășică', ital. *borbugliare* 'a bâlbâi', franc. *barbouiller* (etc. cf. Meyer-Lübke, *Etym. Wb. No. 1385—1386*).

2) De sigur că variantele onomatopeelor se pot produce și prin alte mijloace fonetice, precum ar fi substituția conșonanțelor de același gen întreolaltă. Astfel în blească-fleașcă-plească sau fleoscpliosc, labiala de la începutul cuvântului se schimbă, fără să putem preciza de ce.

Tot astfel nu pot fi întâmplătoare nici variantele ce se nasc prin schimbul între conșonanțele afone și fonice. Alături de tulpina câr- avem tulpina înrudită gâr-, alături de chiorăi pe ghiorăi, alături de foș-căi pe foj-găi, alături de hârșcăi (hârșcăi), hârșăi pe hârșii, etc. Care sânt condițiile ce determină alegerea acestor variante? Deocamdată nu putem răspunde. — Și în scara vocalică aflăm variante care au un rost simbolic. G. v. der Gabelenz, *Die Sprachwissenschaft*² citează cazuri interesante de simbolizare prin vocale, între altele (pag. 223, și 379 un exemplu din limba Batta, care în cuvântul pentru 'a se târî' are trei fomez djurar ca termen general, djirir când e vorba de ființe mici și djurur de animale mari și înspăimântătoare. Tot astfel observăm une-ori variante cu i pentru sunete sau obiecte ascuțite, cu o pentru sunete înăbușite și obiecte rotunde, ca u pentru sunete profunde și obiecte mătăhăloase (cf. pic și poc în românește și variantele Knack-Knick-Knoche; tapp-tipp-topp, Zapfen-Ziptel-Zopf în germană, citate de Hilmer op. cit. p. 168 ș. u. Dar adesea exemplele nu se potrivesc cu această regulă (cf. la Hilmer tulpina top pag. 193, care exprimă „vârful” unor obiecte) și prin ea nu se explică schimbul, vocalei în onomatopee ca tilinc-talanc sau germ. tick-tack, bing-bang. — Dacă asemănând cuvintele imitative în diferite limbi vedem că la strigătele unor animale diferă mai mult sau mai puțin sunetele prin care sânt reproduse, dar rămâne pretutindeni, ca notă caracteristică, numărul silabelor și rimul lor. Astfel e strigătul cocoșului cu-cu-ri-gu, dar și cât-cârri-gă, germanul ki-ke-ri-ki; în strigătul prepeliței noi auzim pit-

*

11. Dacă ne îndreptăm privirile spre schimbările **fonologice** pe care le sufer onomatopeele, observăm, ca și la celelalte cuvinte ale limbii, aceleași două principii conducătoare: principiul clarității, care caută să mențină nealterată forma expresivă, și al economiei de puteri, care modifică combinațiile de sunete spre a înlesni pronunțarea lor cu cel mai mic efort posibil.

Atât că la onomatopee, în măsură mai mare decât la cuvintele vechi ale limbei, e mai puternică tendința de a nu modifica o formă recunoscută odată ca expresivă. Cât timp onomatopeele se simt ca vorbe imitative, cât timp există deci conștiința că onomatopeea redă prin imitație niște sunete din jurul nostru, atâta timp asociația între sunetul imitat și între onomatopee **oprește o dezvoltare a cuvântului după legile fonologiei**, întru cât această evoluțiune ar schimba în mod vădit asemănarea între sunetul din natură și cel redat prin limbă. Gabelenz (*op. cit.* 208) arată că cuvintele germane *Kikeriki*, *Kuckuck*, *piepen* au rezistat transformărilor cunoscute sub numirea de „hochdeutsche Lautverschiebung“. Meyer-Lübke (*Etym. Wb.* No. 1171) citează cuvinte onomatopoetice care în dialectele italiene păstrează grupul consonantic *bl* — nealterat în *bi* — la începutul cuvintelor, iar Berneker (*Slav. Wb.* p. 290 și 84) citând pe cehul *gagati*, — cu *g* păstrat — alături de rusescul *gagati*, sârbescul, sloveanul *gagati*, etc. adaugă »*g* indică onomatopeea«, iar după ce arată corespondentele regulate ale vechiului *brenkati* (*brencati*), păstrate în limbile slave moderne care au pierdut nazalizarea, citează și forme cu *n*, care s'a reintrodus spre a corecta sunetul („zur Lautberichtigung wieder eingeführter Nasal“). Tot astfel cetim în *Dicționarul Academiei* despre *bălăi*, întrebuințat în Ardeal despre oaie: Cuvânt onomatopoetic, care e de comparat pe de o parte cu lat. *balare belare* pe de altă parte cu slavul *blêjati* (rus. *blejati*, rut.

pa-lac, Germanul *pik-de-rik*, Ungurul *pit-pal-lot*; în unele părți ale Bucovinei se zice că prepelița strigă: *prind pădûchi!* Cucul are un strigăt bisilab: *cu-cu*, pe când pupăza de trei relabe: *pu-u-pu*. (Cf. Gabelenz, *op. cit.* 255 S. Șutu Strigătele animalelor). — Tot astfel rima e desigur un factor important al onomatopeei. Forme ca *fâța-mâța*, *hurduc-burduc*, *tercea-percea*, *treanca-fleanca*, *hodoronc-tronc etc.*, au fost plăsmuite după legi analoage ca *talmoș-balmoș*, *calea-valea*, *mură'n-gură*, *sfară'n-țară*, *luntre și punte*, *târîș-gropiș etc.*

blejaty, blijaty, bulg. *blêja*, sârb. *blejati*; cfr. și germ. *blöcken*, cu formele vechi și dialectale *bloejen, blên*, etc.) Alăturând cuvântul românesc de cel latin, am adăogat: »este posibil ca în astfel de cuvinte, care reproduc un sunet, regula fonetică a trecerii lui *l* intervocalic în *r* să nu fi fost valabilă; și sufixul *-âl* denotă natura onomatopoetică a cuvântului.« Străbunii noștri romani ziceau deci despre oaie că *balat* sau *belat*, voind să mite prin combinația *b-l* sunetele ce le auzeau la acest animal. Așa vor fi continuat a spune câteva veacuri după ce se așezaseră în părțile noastre. Când *l* începuse să treacă, între vocale, în *r*, fiind încă vie conștiința că această combinație de sunete *b+l* este imitativă, din *balare* (s. *belare*) nu s'a putut naște *bără* (s. *bera*), căci grupul *b-r* nu se mai potrivea cu behăitul oilor.

De aceea nu este nici o piedecă de a aduce în legătură pe *tont* al nostru — deși o s'a păstrat înaintea nazalei — cu cuvintele romanice citate de Meyer-Lübke (*Rom. Wb.* No. 8988) sau de a derivă, precum am amintit mai sus, pe francezul *petit* din onomatopeea *pit-*, fără să fie nevoie să reconstruim un tip **pitt-*.

Greu este numai a constată astăzi, când un cuvânt de origine onomatopoetică încetează de mai fi simțit ca atare într'o limbă, căci raportul lui cu sunetul din natură, care i-a dat naștere, poate să fie simțit de unii, iar de alții nu. În general „simbolul“ exprimat prin sunete va fi simțit mai mult timp la acele cuvinte care în mintea noastră nu se leagă de o imagine precisă, dar deșteaptă imediat ideea sunetului respectiv: dacă între toate păsările, cucul păstrează mai bine numirea sa de natură onomatopoetică, cauza e de sigur că cei mai mulți dintre noi nu avem o imagine exactă despre această pasăre sperioasă, pe care n'am văzut-o niciodată, ci am auzit-o numai atât de des¹⁾.

Dinpotrivă simțul de onomatopee se va pierde mai întâiu la acele cuvinte care prin dezvoltarea lor semantică s'au depărtat de înțelesul original care să amintească sunetul natural ce

1) Se pare că în limba germană, într'o vreme, din numirea *Kuckuck* s'a dezvoltat, după legile fonetice, forma *Gauch*, sinonimul lui *Kuckuck*, dar că mai târziu, prin imitația strigătului acestei păsări, s'a născut din nou cuvântul onomatopoetic *Kuckuck* (cf. Hildebrand, ap. Hilmer, op. cit. pag. 166).

le-a dat naștere, prin imitație. Astfel în expresia *o țără* „puțin“ numai cu greu mai simțim legătura cu verbul onomatopoetic *a țărâi*, iar *un pic* ‘puțin’ și *a pică*, care în Bucovina bună-oară a substituit cu totul pe ‘a cădeà’, cu greu va mai deșteptă azi în mintea cuiva sunetul produs de lovirea (*pic-pic*) stropilor de apă pe pământ. A fost deci firesc ca în dilecțele care prefac pe *p* în *k'* înainte de *i*, acest cuvânt să se pronunțe, după legile fonetice, *chic*.

12. Căci și celălalt principiu lingvistic, a cărei urmare este modificarea sunetelor unei limbi după anumite norme, se găsește la onomatopee, care uneori **se desvoltă** în mod normal, **după legile fonologiei**.

Fiind-că onomatopeele imită de obicei zgomote iar nu tonuri (muzicale) din natură, scheletul propriu zis al lor îl formează consonantele, iar nu vocalele. De aceea cele spuse mai sus se rapoartă cu deosebire la transformările fonetice ale consonantelor. Dacă bunăoară, alături de tulpinele *bâj-*, *fâs-*, *fâș-* aflăm și variantele *boj-* (*bojbăi* = băjbăi), *fos-* (*fos!* interj. *fosăi* = fâșăi), *foș-* (*foș* interj., *foșăi* = fâșăi, *foșlăi*, *foșloi*), *mor-* (*mormăi*, cf. *mâr*) s'ar putea prea ușor ca acestea din urmă să nu fie niște variante cu altă vocală, ci să se fi desvoltat în mod fonologic din cele dintâiu prin cunoscutul fenomen de schimbare a lui *ă* sau *â* în *o* după labială (și chiar înaintea ei, d. ex. *gâfăi* și *gofăi*).

13. Dar și celelalte fenomene, pe care fonologia le subsuimează de obicei sub titlul colectiv de **accidente generale** se pot observa la onomatopee.

Astfel tulpinele onomatopoetice se pot augmenta prin adăogarea unui *s* protetic. Alături de tulpina *fâr-*, cu variata *for-*, avem variantele *sfâr-* și *sfor-*, despre care vom mai avea ocazia să vorbim.

Un caz de disimilare avem în latinul valgar *urulare* în locul clasicului *ululare* (românescul *urlă*). Tot astfel forma *mornăi* ar putea fi disimilată din *mormăi*. Nu știm întru cât se

pot admite cazuri de metateză și dacă între tulpina *bârz-* (cf. *bârzăun* etc.) și *zbâr* (cf. *zbâr-năi*) există vreo legătură.

*

14. Trecând acum la observările ce ar fi de făcut asupra **derivațiunii** cuvintelor din tulpine onomatopoeice, trebuie să mărturisim din capul locului că în privința aceasta terenul e atât de puțin cercetat și s'ar putea spune foarte multe. Dar cadrele acestui articol ne constrâng a ne mărgini numai la câteva observări, relevând ceea ce ni s'a părut mai caracteristic.

Vom cerceta mai întâiu *verbele*, care formează contingentul principal de cuvinte onomatopoeice.

Verbele acestea sânt aproape toate de conjugarea IV, dar **sufixul** prin care sânt derivate nu este *-esc* (la inf.-i), ci *-ăesc* sau *-ăiu* (la inf.-ăi!). A da exemple aici cred că e de prisos. O listă bogată, dar care nici pe departe nu e completă, se găsește la Hasdeu, *Etym. magn.* 2209—2211₂). Intercalarea acestui *ă* între tulpină și sufix n'a fost încă explicată; vom cercă deci să-i găsim originea.

1) În cele mai multe regiuni, și în limba literară, acest-ăi dacă tulpina are un *â*; se zice deci *fâlfâi* (în Ardeal *fâlfâi*), dar *ciofăi*; după sunete muate apare și forma-ii.

2) În loc de a completă lista lui Hasdeu cu exemple adunate de mine, voi cercă să arăt cele patru categorii mai obicinuite ale onomatopoeilor în-ăi:

a) Producerea sunetului caracteristic pentru diferitele animale: musca *bâzâe* (face *bâz*), oaia *behăește* (face *behehe*), cerbul *boncăe*, șoarecele *chițăește* (cf. *chițcan*), purcelul *covițăește*, găscă *gâgâe*, porcul *grohăe*, rațele *hăcăesc* sau *măcăesc*, capra *măcăește*, broaștele *ocăcăesc*, greierii *țiriesc*, etc.

b) Producerea din partea omului a unui sunet care nu este un element al vorbirii: *bălăi* 'stottern', *bâlbâi* 'stammeln' (cf. lat. *balbus*, bulg. *bîb.*), *bombăi* 'murmeln', *buhăi* (la plâns), *ciofăi* și *clefăi* (la mâncare), *fonfăi* 'näseln', *gâfăi* (de oboseală), *horcăi* (în somn), *lălăi*, *molfăi* (mâncând), *pufăi* (de căldură), *ronțai* (cu dinții), etc.

c) Producerea unui zgomot: *mațele corăe*, *chiorăe* sau *gorăe*, *roatele durăe*, *frunzele fășăe*, *apa gâlgăe*, *lucrul târit hârșăe*, *focul pâlăe*, *bradul pârăe în foc*, *omul pleoscăe prin apă*, *găina răcăe* (în pământ), *pasărea răpăe cu aripele*, *apa țărăe*, *omul torăe* (din gură) și *topăe* cu picioarele, *ceasul ticăe*, *vântul vâjăe*, *mașina stricată zbrânăe* sau *hârăe*, *pintenii zornăe*, etc.

d) Producerea unei mișcări repezi sau repetate, de cele mai multe ori împreunate cu un zgomot: *bălălăi* sau *bănănăi* (cu picioarele), *dărdău* (din dinți), *steagul fâlfăe*, *a se fâfăi*, *a se hârțăi*, *a hopăi*, *a se huțăi*, *a moțăi*, *a pâlălăi* etc.

De la interjecția *cloc!* prin care găina își chiamă puii, avem substantivul postinterjecțional *clocă*, care însemnează tocmai o găină cu pui, sau o găină care e capabilă de a scoate pui din ouă. Acțiunea „a scoate pui din ouă“ se exprimă prin verbul *cloci*, care nu e o onomatopee, ci e un derivat din substantivul *clocă*, în același fel ca cele mai multe verbe postsubstantivale. Limba noastră nu se mulțumește însă cu aceste derivate; ei îi mai trebuie un verb de natură imitativă, care să redea strigătul caracteristic al *clocelor*.

Dacă de la interjecția *cloc!* am derivă, prin sufixul obicnuit *-i* (*-esc*), un verb, am ajunge iarăși la forma *cloci*. Imprejurarea că în modul acesta s'ar naște omonime, că am aveă deci o singură formă pentru două cuvinte deosebite ca formațiune și ca înțeles, n'ar fi cel mai mare inconvenient. Dar există altul, mai grav: Verbul ce va exprimă strigătul produs de *clocă* trebuie să păstreze caracterul său imitativ, să reproducă cât se poate de fidel tulpina onomatopoetică, care, pentru Român în cazul acesta e *cloc*. Transformările fonetice ale limbei noastre cer însă ca orice *c* urmat de *e* sau *i* să se schimbe în *ç*; astfel *clocesc*, *cloci* nu mai poate conservă intactă tulpina *cloc*; ci o preface în *cloç*. Pentru menținerea deci a acestui caracter imitativ s'a ales sufixul *-ăesc* și verbul onomatopoetic este în limba noastră: *clocăi*.

Cele spuse aici firește că nu explică originea sufixului *-ăi*, ci ne dau numai o lămurire, de ce acest sufix a ajuns la o răspândire atât de mare în limba noastră. Originea însăși a lui a rămas încă neexplicată, căci, pentru a conservă pe *c* sau *g* intact înainte de sufix, se putea intercală, între tulpină și sufix, tot atât de bine un *-o-* sau un *-u-*, cu atât mai ușor, cu cât un sufix *-ui* există în limbă, deși cu altă funcțiune¹⁾. De ce s'a ales tocmai forma *-ăi*?

Originea acestui *-ă-* trebuie căutată în verbele iterative de origine slavă.

Alături de *târâsc* avem în limba română forma *târâiu* sau *târâesc*, care însemnează o »târîre încoace și încolo«, cele

1) Verbe ca *brohoi*, *foroi*, *zurui* sânt forme secundare, născute din *brohăi*, *forăi*, *zurăi* prin asimilare vocalică; ele nu conțin deci un sufix *-oi*, *-ui*, ci tot sufixul *-ăi*, alterat mai târziu.

două verbe deosebindu-se cam ca francezul »tirer« și »tirailleur« sau germanul »ziehen« și „zerren“. Cu toată mica deosebire de înțeles, cuvântul nostru pare a derivă din paleosl. *treti* »a frecă« (în înțeles perfectiv) și *tirati* „a frecă mereu“ (în înțeles iterativ) ¹⁾. Verbele slave au trecut în limba română cu tulpina prezentică, așa că de la *t(i)r-a* avem *târ-ăsc*, iar de la *tira-ja* avem *târâesc* (s. *târâiu*). Pe lângă sufixul indiferent pentru înțeles -esc, s'a născut deci un sufix -ăesc care e caracteristic pentru verbe cu înțeles iterativ.

De la acestea el a putut fi împrumutat cu ușurință pentru derivarea verbelor onomatopoetice (unde se simțea trebuința de a avea alt sufix decât -esc). Acestea în cea mai mare parte însemnează tocmai o *mişcare repetată*, deci sânt înrudite în ceea ce privește înțelesul lor cu iterativele. Intr'adevăr, spre a nu cită decât un singur exemplu din o sută, *fâlfâesc* însemnează, »mă mișc încoace și încolo, purtat de vânt“, întocmai precum *târâesc* însemnează „târâsc încoace și încolo“. Împrumutul acesta de sufix de la o categorie de verbe la alta s'a putut întâmplă cu atât mai ușor, cu cât un număr destul de însemnat dintre iterativele slave în -ati trecute în limba română, au toate semnele distinctive ale onomatopeelor, astfel *lăpâi* din bulg. *lapam* „schlürfe“, *măhâi* din paleosl. *mahati* (bulg. *macham*) „bewege hin und her“ (*Cihac*, II, 182), *râgâi*, din paleosl. *rygati* „ructare“ (*ib.* 312) etc.

15. Alături de formele iterative *mahati*, *rygati*, există, în limbile slave, și forme *perfective* formate prin adăogarea sufixului -*nați*: *ma(h)-nați*, *ryg-nați*.

Astfel de derivate în -*nați* au trecut și în limba română. Pe unele din ele nu le mai simțim ca derivate: în cuvântul *îndrăzni* (din paleosl. *drúznați*) nu mai simțim nici o legătură cu *dârz*, iar pe *răcni* (din paleosl. *ryknați*), neexistând alături de el un derivat de la tulpina slavă *rŭk-*, iarăși nu-l putem despărți în tulpină și în sufix. În schimb, alături de *plesni* (paleosl. *plesnați* din **plesk-nați*) s'a păstrat și forma *plescâi* (din iterativul *pleskati*). Din astfel de cazuri s'a putut despărți un sufix -nesc, care, alipit la tulpine onomatopoetice, servește spre a formă verbe

1) *Cihac*, II, 412

care exprimă „o acțiune scurtă sau momentană», deci scot la iveală tocmai nota aceea care formează și în limbile slave trăsătura caracteristică a perfectivelor în *-năti* față de iterativele în *-ati*. Astfel de derivate în *-nesc* sânt: *bufnesc* (cf. bulg. *buhnuvam* 'lovesc, bat', sârb. *buhnuti* 'a frânge'), *foșnesc*, *pocnesc*, *pufnesc*, *scrâșnesc*, *svâcnesc*, *fâșnesc*, etc.

Ele nu trebuie confundate cu **verbele în -ănesc**, dintre care cele mai multe au variante în *-ăesc*, și care s'au născut după analogia lui *ciocănesc* (*ciocane+sc*), despărțit greșit în *cioc-ănesc*. Astfel de verbe sânt: *bocănesc*, *bombănesc*, *clămpănesc*, *clănțănesc*, *cloncănesc*, *păcănesc*, *țacănesc*, *trăncănesc*, *troncănesc*, *zângănesc*, etc.

Din contaminarea sufixelor *-ăesc* și *-nesc* s'a născut **sufixul -năesc** pe care-l întăinim în *foșnăi* (*foșăi+foșni*), *zbâr-năi*, etc.

Precum vedem din cele precedente, limbile slave au avut o influență mare asupra dezvoltării onomatopeelor românești, cărora le împrumută chiar ceva din „genul verbal“, caracteristic pentru limbile slave și strein de spiritul limbii noastre.

Influența aceasta se recunoaște și în alt sufix care servește la formațiunea verbelor din tulpine onomatopoetice, **sufixul -căi**. Dacă cetim ceea ce spune Miklosich în a sa *Gramatică comparativă a limbilor slave*, vol. II, pag. 470 ș. u. despre sufixul *-kati* în limbile slave, e greu să ne facem o idee lămurită despre funcțiunea lui. Din materialul bogat ce-l dă însă putem constata mai ales două lucruri și anume că el se întrebuintează cu predicție a) spre a formă, de la interjecții, verbe care exprimă producerea acelei interjecții, d. e. rusește *ajkati* „a face aj!“, *aukati* „a strigă au!“ sârbește *gickati* „a face gic!“ *kitkati* „a zice kit!“ *iškati* „a hâșăi găinile, strigându-le iș!“ etc. (cfr. Miklosich, *op. cit.* II, 473), — b.) a da un înțeles diminutival-frecventativ noțiunii verbale, d. e. sârb. *griskati* „mordicare“, *stipkati* și *cupkati* „a ciupeli“, etc. (*ibid*, 472). Aceste două înțelesuri le au și derivatele românești cu **sufixul -căi**, precum *foșcăi*, *horcăi* etc.

16. Trecând de la verb la celelalte părți ale vorbirii derivate de la onomatopee, ne bate la ochi mai ales **caracterul spontan** al multora din ele: din *bărâi* s'a născut (după analogia lui *berbec*) substantival *bârâec* 'miel'.

Astfel avem derivații directe — fără sufix — de la tulpina onomatopoetică, deci un fel de derivate **postinterjecționale** precum și multe derivate directe **postverbale**, care au mai adesea înțeles *concret*, însemnând obiectul sau chiar ființa care produce acel sunet sau face mișcarea pe care o redă onomatopeea. Am pomenit mai sus pe *clocă*, mai adăogem pe *bază*, *băță* (în *codobăță*), *boanză*, *boarnă*, *boarză*, *cârcotă* (cârcoti), *fleașcă* (fleașc), *forfoană* (forfoni), *gâfă* 'om gras care gâfăe', *ghioarcă*, *pleasnă* (plesni), *șfichiu*, *țacă* etc. poate și *gotcă* reconstruit din *cotcodăci*.

Avem și **adverbe** formate direct din interjecție sau din tulpina verbală prin adăogarea unui *-a* final, precum: *făță*, *forfa*, *forfota*.

Foarte multe **numiri de animale** se derivă din onomatopee cu sufixele cunoscute ale limbii. Deoarece formațiunile acestea le-a studiat pe larg Martin Hiecke în lucrarea sa *Die Neubildung der rumänischen Tiernamen* (în al XII-lea Anuar al Seminarului din Lipsca, 1906), nu mai e nevoie să mă opresc asupra lor.

Nici despre **abstractele verbale** nu e mult de spus, atât doar că infinitivele în funcțiune de substantive sânt foarte puțin întrebuințate; ceva mai des participiile substantive și derivatele în *-tură*. Sufixul propriu zis al acestor abstracte este însă *-et* și slavonescul *-ot* (care la rândul său a dat naștere sufixului verbal *-oti*, d. ex *bleh-oti*, *boc-oti*, *cârc-oti* etc).

Când avem a face cu verbe onomatopoetice, mai ales când acestea exprimă un defect a organului vorbirii, ne bate la ochiu că adjectivele verbale în *-tor* sânt foarte rar întrebuințate și în locul lor se întrebuințează, cu înțeles *activ* și *prezentic*, forma **participiului adjectiv**: om *bâlbâit* — care bâlbăește, *fonfăit* — care e fonf, fată *fățâită* — care se fățăe mereu, *gâjâit*, etc.

*

17. Cele mai interesante probleme le pune onomatopeea **lexicografului**, căci ea este — pe lângă derivate și împrumuturile din alte limbi — aproape singurul mijloc de îmbogățire a limbii cu elemente nouă lexicale. Setea de a-și îmbogăți tezaurul lexical e nepotolită în fiecare limbă și este mai mare decât trebuința

reală după cuvinte nouă. Asemenea zgârcitului care adună părțile și din ce adună ar vrea să aibă mai multe, primim cuvintele nouă, chiar când ele sânt un lux, chiar când nu exprimă atât de bine, ca vorbele vechi și uzuale, noțiunea ce-o reprezintă. Dreptul tinereții, farmecul noului le ajută să prindă rădăcini. Astfel se explică răspândirea rapidă a onomatopeelor, care în cele mai multe cazuri sânt formații spontane și individuale. Mai ales cuvintele imitative sânt menite să fie primite repede, căci ele deșteaptă totdeauna în noi o asemănare (mai mult sau mai puțin reală) între sunet și noțiune.

Dacă vechiul *taur*, aromânește *tavru*, este înlocuit în multe regiuni d. ex. la Megleniți sau în Bucovina prin *bugă* (din turc. *buga*) sau prin *buhaiu* (din slav. *bugaj*, *buhaj*), de sigur că în parte la această înlocuire e de vină coloritul onomatopoeic al acestor cuvinte.

Mai instructiv e un alt exemplu. Sunetul produs de albină când zboară se redă în românește, în diferite regiuni, prin cuvintele imitative: *bâzâit*, *bombănit* (*bombăit*, *bombănat*), *zuzăit*, *vâjâit*, *zbârnăit*. În limba literară se întrebuițează aproape exclusiv termenul dintâiu și de sigur nu numai fiind-că e mai răspândit geograficește decât celelalte, ci și pentru că l-a prins atât de frumos Eminescu în versul pe care-l știm cei mai mulți de-a rostul:

Dar ce zgomot se aude? *Bâzâit* ca de albine...

Observatorului atent nu-i va fi scăpat din vedere că în timpul din urmă se introduce, la scriitorii tineri, tot mai mult un alt cuvânt, care-i dispută locul. E cuvântul *zumzet*. Poate mă'nșel, dar îmi pare că acestuia îi putem stabili originea. E strofa poetului Coșbuc:

Numai *zumzetul* de-albine
Fără 'ncepere și-adaos
Curge 'ntr'una, par'că vine
Din adâncul firii pline
De repaos

(În Miezul verii, *Fire de tort*, p. 58)

Dela Coșbuc a trecut la Iosif:

În auz îmi sună blând
Zumzetul de-albine...

(Visul, *Patriarhale*, p. 19)

iar de la acesta la poezii și prozatorii din jurul său, la D. Anghel și la Sadoveanu („Auzi *zumzetul* albinelor. *Povestiri de seară*, p. 18).

Presupun că la Coșbuc însuși, el e o simplă — și inconștientă — românizare a germanului *Summen*. Românizarea aceasta e făcută atât de absolut în spiritul limbii noastre — iarăși în mod inconștient și datorindu-se numai simțului de limbă deosebit de fin al poetului Coșbuc — cu reduplicarea caracteristică și cu sufixul *et*, încât nu-i nici o mirare dacă a prins în timp atât de scurt rădăcini așa puternice în limba noastră literară. Și iată că n'a lipsit nici fuziunea acestui element nou cu cele vechi ale limbei: din *zumzet* și *bombăit* s'a născut forma *zumbăit* („Albinele, cu *zumbăit* auriu rupeau tăcerea. I. Boteni, *Sămănătorul*, IV, p. 287).

Dar chiar și când limba are cuvinte vechi și destul de expresive, vine adesea onomatopeea să se alăture la ele. Astfel pentru ideea „a umbla repede încoace și încolo, mulți de odată“ avem, prin asemănare cu un *furnicar*, cu un *roi*u de albine sau cu un corp în putrefacțiune năpădit de *viermi*, cuvintele *a furnică* (latin) și *a roi*, *a viermii* (formații românești), la care se mai adaugă *a fol* (latin), propriu „a se mișcă încoace și încolo ca niște foi“, *a mișună* (latin), propriu „a se amesteca unul într'altul“ și *a mișui* de la aceeași tulpină. La acești cinci termeni mai vin onomatopeele *a bâjbâi*, *a forfoti*, *a foșcălui*, și *a fojgâi*.

18. Urmărind cu atenție aceste onomatopee lexicograficul poate să facă interesante constatări asupra răspândirii geografice a cuvintelor, să descopere dezvoltări semantice dintre cele mai instructive¹⁾, alunecări dintr'o sferă de idei într'alta și întrebunțări figurate, cu un cuvânt, să urmărească toată gama de dezvoltări de înțeles pe care o întâlnim și la celelalte cuvinte ale limbii.

1) Părerea lui Wundt, op. cit. p. 451 că onomatopeele nu sufer dezvoltări semantice este greșită și arată că învățatul german n'a cetit cu atențiune opere lexicografice.

Cu deosebire interesant este a urmări cum aceste cuvinte nouă, intrând în limbă, **i-i caută un razăm în cuvintele** existente și îl găesc, fie printr'o asemănare formală sau semantică. Astfel, de la tulpina *bz* s'a format numirea insectei *bâză*, ca sinonim a cuvântului 'streche'. E cunoscut că dobitoacele mușcate de streche, fug ca nebune, cu coada ridicată. Pentru aceste manifestări ale dobitocului strechiat germanul are verbul *biesen*, care de sigur e de aceeași origine onomatopoetică, iar Românul zice că animalele fug „cu coada *bâzoiu* (sau *bârzoiu*)”. Intrat odată în limbă acest cuvânt și-a putut întinde sfera de întrebuițare și s'a zis, prin analogie, și despre un om cu părul nepieptănat (cf. 'cu părul măciucă') că e cu *părul bârzoiu*, sau *bâzoiu*. Dar pentru noțiunea de nepieptănat limba mai are alte cuvinte, împrumutate din ungară: *borz* (cf. *borzos* 'nepieptănat') d. ex. *bo(a)rză*, *a se burzului* etc. Eră aproape fatal ca cele două tulpine asemănătoare ca formă, ajungând pe aceeși cale în dezvoltarea lor semantică, să se amestece. Astfel vedem că verbul *a se bârzoia* însemnează și 's'emporter, s'irriter', înțeles care ne aduce aminte de vita strechiată, dar și 'se pavanner', care se leagă de înțelesul verbului de origine ungurească.

Astfel de **contaminări** de tulpine onomatopoetice cu cuvinte vechi ale limbii sânt la ordinea zilei și ele explică multe forme neașteptate. Voiu cită câteva exemple. Alături de *flutură* (din lat. **fluctulare*) avem o formă *fluștură* cu un ș neexplicat. „Se pare că verbul *flutură* s'a contaminat cu tulpina *flisc*, adăogându-se astfel, la noțiunea 'mișcării fâlfăitoare', ideia 'sunetului șuerător', produs de ea în aer“ (*Dicționarul Academiei*). Din cuvântul *larmă* și onomatopoeticul *halalaie* „zgomot, gălăgie, larmă, gâlcevă“ s'a născut, pe cât se pare, forma *har-malaie* 'harababură, confuziune împreună cu larmă mare'. Varianta *gâsâi* a onomatopeelor *fâsâi* sau *sâsâi*, prin care se exprimă sunete produs de găscă speriată, datorește, probabil, pe *g* printr'o apropiere de cuvântul *gâscă*.

Uneori vorbe vechi ale limbei (moștenite sau împrumutate) fac impresie de cuvinte onomatopoetice. Atunci se poate întâmplă că tulpina lor se **onomatopeizează**, se modifică în felul cu-

vintelor imitative. Câteva exemple vor arăta ce voim să spunem. Verbul *a suflă* (din lat. *sufflare*) poate deșteptă, prin sunetele sale, impresia acustică pe care o face vântul asupra urechii noastre. În graiul copilăresc am auzit adesea forma *fuflă* care s'a născut prin asimilarea, lui *s* față de *f* următor, care însă în același timp aduce foarte mult cu verbele onomatopoeice cu tulpină reduplicată. În Bucovina (comuna Roș) se aude un cuvânt *fuflită* cu înțelesul de 'viscol', care este derivat tocmai din această tulpină *full-*, în loc de *suff-*. (*H)alaiu*, cuvânt de origine turcească, care înseamnă 'cortegiu, procesiune, convoiu' ajunsese cu timpul să însemneze 'adunare gălăgioasă de oameni'. Din acest cuvânt, cu sensul din urmă, s'a derivat verbul *hălăi* 'a face gură, a se certă', care (și din pricina terminațiunii) fiind considerat ca onomatopee, a primit forma mai lungă *hălălăi* 'a vorbi cu toți de odată, a face gură mare' (cu derivatul *hălălăie* și cu varianta *hălăcâi*). Din cuvântul *hălpav* 'lacom' s'a extras tulpina *hălp-*, derivându-se verbul onomatopoeic *hălpăcâi* 'a înghiți lacom' (ca și când ar exista o interjecție *hălpăc!*).

Că de fapt simțul nostru de limbă stabilește imediat un raport între onomatopee și celelalte cuvinte ale limbii o dovedesc exemple ca următorul. Din n.-grec. *καρανάξα* am împrumutat pe *caragața* 'țarcă, coțofană'. Cuvântul acesta face atât de mult impresia unei onomatopee, încât Delavrancea (*Sultă-nica* 224) vorbind despre o femeie vorbăreață, scria: „Taci... muiere; și ce-ai văzut și ce-ai auzit mai bine le vedeă și le auzea *coțofenile*, că tot atâta eră. *Gara-gața*, ca și ele.“ E același fenomen care face ca Românul să audă în diferite strigăte ale animalelor cuvinte ale limbei lui: Bibilica *păcâe* sau face *păcat-păcat!*“ (*Dict. Acad.*), „puiul zice *puiu-puiu*“, „curca zice *chior-chior*“, etc.

*

19. Despre raportul **sintactic** al onomatopeei cu celelalte părți ale propoziției nu e mult de spus, nefiind altul decât al vorbelor uzuale ale limbei. Numai câteva observații.

Verbele care imită sunete din jurul nostru sânt de la natură **intransitive**. Cu toate acestea printr'o lărgire a funcţiunii ușor de explicat se poate naște un raport între predicat și complement atunci când verbul nu e o imitare simplă a vocii animalelor, ci exprimă un îndemn, sau o alungare a lor. Astfel intransitivul *bârâi* 'a strigă oilor *bâr-bâr*, ca să le faci să meargă înainte' apare în funcțiune transitivă: *a bârâi oile* 'a le mână, strigându-le *bâr-bâr*'; de asemenea: *a hâșâi găinile* 'a le speria strigându-le *hâș*, etc. Tot astfel se zice că *sfârâe* cărbunele, când îl bagi în apă; prin întrebuițare **factivă** se poate zice și „sfârâi (=făcû să sfârâe, stinse) în ulcică trei cărbuni“ (Sandu, *Două neamuri*, 264).

Foarte adesea **interjecția** onomatopoetică se întrebuițează ca predicat, având funcțiunea unui **verb**: „**Și** — *hârști*, o palmă“ însemnează 'ii plesni o palmă', „**Și** — *bâldâbâc*, în apă“ însemnează 'sări eu zgomot în apă' sau 'se scufundă de odată în apă'. Funcțiunea sintactică o dă acestor interjecțiuni ascultătorul, prin interpretarea ei potrivită cu împrejurările. Astfel când copilul vrea să pună mâna pe sobă și părintele îi strigă *bâja* (sau *bâia*), această exclamare poate fi interpretată sau ca un **verb** 'arde' sau ca un **substantiv** 'foc' sau ca un **adjectiv** 'fierbinte'. Nimic mai firesc decî decît ca să se nască din interjecția aceasta verbul prin care ea se clasează în mod firesc și nechivoc între cuvintele limbei: Nu pune mâna pe sobă că *bijește* (frige)!

20. Terminăm cu câteva observații de natură **stilistică**.

Inavuțirea limbei prin onomatopee va însemna numai atunci o bogăție reală a ei, când intrarea lor în limba literară nu va urmă fără selecțiune. Scriitorii noștri din generațiile mai tinere, cu tendința de a colora limba cu expresii și cuvinte populare, merg adesea prea departe și o încarcă cu vorbe dialectale neînțelese de cei mai mulți cetitori și cu expresiuni care se potrivesc în limba vie și figurată a țaranului, dar nu au loc adesea în grăul mai concis și mai clar al cărturarului. Dar nici chiar țaranul nostru, cumpătat din fire, nu întrebuițează, fără măsură, aceste interjecții onomatopoetice, cu care știe să-și înviorze atât

de frumos stilul. Voiu cită un pasaj dintr'o novela iscălită Izabela Sadoveanu și publicată în *Noua revistă română* (III, 410), în care se descrie o vânătoare: „Păs-păs . . . venea dihania printre stoguri . . . *Bang!* . . . dă Sandu drumu pistolului și eu, *tiva*, băiete spre pârleaz. Matahala turbată, după mine. O auzeam *gâfâind* și i simțeam par'că suflarea fierbinte după ceafă... *Tuști* peste pârleaz! Odată am simțit matahala în spinare. În-hățase cojocul și-l scutură de-i mergeau petecele. Eu, cât ai clipi din ochi, mă'ntorc, și *paș*, cuțitul între ochi. N'a zis nici *păs!* și a căzut grămadă la pământ“. Astfel de descrieri fac mai mult impresia unei bucăți artificiale date ca exercițiu la capitolul 'Interjecțiunea' într'o gramatică, decât să semene cu povestirea unui țaran.

O îmbogățire reală a limbii literare o alcătuiesc numai acele onomatopoeie care nu intră ca simple sinonime, din diferitele regiuni, pe lângă termeni existenți și cunoscuți, ci exprimă nuanțe nouă de înțeles. Astfel, pentru omul cult, trăit la oraș, găina *cotcodăcește*. Pentru țaran însă limba e mai bogată în termeni care să arate sunetul produs de găină la diferite ocazii. Găinile *cotcodăcesc* înainte sau după ce au ouat sau când se adună speriate (de uliu) în jurul cocoșului; când sânt sătule umblă prin curte încoace și încolo *cărcăind*; când se află în primejdie *cârâe* cu penele zborșite, iar cloșca *cloncă(n)este*. (Datele sânt scoase din lucrarea lui S. Șutu despre *Strigătele animalelor*). De sigur că n'ar fi o operă inutilă dacă manualele noastre școlare ar stăruî mai mult asupra acestor diferite expresii considerate pe nedrept de sinonime. Autorii lor ar găsi de sigur la scriitorii noștri îngrijiți exemple destule. Astfel M. Sadoveanu în *Povestirile* sale (p. 127) povestește despre un vânător rătăcit, care se apropie de o casă. Câinii îl simt și încep să latre. Cuvântul acesta obicinuit și deci lipsit de relief e înlocuit prin alte trei, care exprimă foarte potrivit diferitele stadii ale lătrăturii: „Doi câni mari se repeziră din întunerec la mine *zăpăind* . . . [În casă nici o mișcare] Câinii, întărâtați dedeau ocol, *hămăind* mâniași . . . [Ușa se deschide, un glas se răstește către câni care] tăcură și se retraseră *mârâind* în umbră“ . . . Alt exemplu din Brătescu-Voinesti (*Nuvele și schițe* p. 55—56): „Să mai auzi și *fășăiturile* periilor, *țacăniturile* armelor, *pocnetul* deschis și cinstit al palmelor, *bufnitul* mut și infundat al pumnilor . . . și atunci o să ai deplină idee de ce va să zică o pregătire de inspecție de Don Colonel.“

Cu deosebire poezii întrebuințează onomatopoeia spre a simboliza și prin sunete ideea exprimată. Traducerea lui St. O. Iosif „Cataracta Londrei“ după Southey, publicată în revista *Cum-*

păna (a. 1910) p. 213—215 e deosebit de bogată, în partea finală, în astfel de onomatopee (26 în 24 de versuri).

21. Spre a demonstra, în fine, ce mare e numărul de cuvinte expresive în limba noastră, voi aduce trei exemple, căutând să arăt și variantele și derivatele lor, explicabile după cele expuse până acuma. Sânt tulpinele BR-, FR- și FȘ-.

Iată tabloul variantelor acestor tulpine:

a)	Varianta cu vocala <i>ă</i> (§ 6) :	băr- făr- făș-
b)	" cu adausul lui <i>t</i> (§ 7) :	fășt-
c)	" rotacizată (§ 8) :	bâr-
d)	" nazalizată (§ 9) :	bân-
e)	" reduplicată (§ 10) :	fârf-
f)	" cu o din <i>ă</i> (§ 12) :	for- foș-
g)	" cu <i>s</i> -protetic (§ 13) :	sfâr-

Toate aceste variante putându-se combina una cu alta dau naștere unui număr extraordinar de mare de nouă variante. Voi nota numai pe acelea care de fapt pot fi urmărite în limba noastră:

h)	c f :	borz-
i)	d f :	bonz-
j)	e f :	bozb- forf- foșf-
l)	g f :	sfor-

Iată acum exemple pentru toate aceste 11 variante:

a) Derivate directe: *bâză* 'muscă, albină'.

Derivate cu sufixe: *bâzâi*: 'bourdonner' (*bâzâire*, *bâzâit*, *bâzâitură*, *bâzâială*, *bâzâitor*), *bâzâitoare* 'jucărie de copii făcută dintr'o coajă de nucă, astfel încât să producă un sunet *bâzâitor*' *bâzălău* 'gărgăun', *bâzalnic*, -ă 'care are obiceiul s'o pornească nebunește (ca vita strechiată), *bâzău* (în expresia: „a ține coada *bâzău* = ridicată, ca vitele strechiate)

fârnâi 'a vorbi pe nas, a fonfâi' (*fârnâire*, *fârnâit*), *fârnâit*, -ă 'fonf'

fășâi 'bruire, frémir, froufouter, crier (la soie)' și *fășii* (*fășâire*, *fășâit*, *fășâitor*, *fășâitură*); — *fășcâi* 'siffler entre les dents' (*fășcâit*, *fășcâitură*) *fășc* (?) 'croupion', *fășcău* (?) 'sorte d'herbe' — *fășni, de la care e derivat *fășneală* 'frou-frou', *fășnêt* 'țanțoș'

b) *făști!* interjecție care arată sunetul produs printr'o dispariție repede.

c) Derivate cu sufixe: *bârzăun* 'bondar', *bârzoiu* (în expresia: cu coada *bârzoiu* = ridicată, ca la vitele strechiate), [+ ung. borz-] *bârzoia* 'a se irita', 'a se umfla în pene', *bârzolea* '(vacă) care se bârzoiește repede'.

d) Derivate cu sufixe: *bânzâi* 'bâzâi', *bânzar* 'streche, bondar', *bânzoiu* 'viespe', 'partea cimpoiului care produce *bâzâiala* caracteristică acestui instrument'.

e) Derivate cu sufixe: *fârfâi* 'forfoti', *fârfâli* (?) 's. pavaner',

f) Derivate cu sufixe: *forăi* și *foroi* 'a sforăi, a suflă tare și zgomotos pe nas' (*forăire, forăială, forăit*), *forăilă*, poreclă ce se dă unui om care forăe; — *forcăi* 'a produce sunetul caracteristic pentru șerpi și ariciu'; — *forcoți*, 'a produce sunetul caracteristic pentru ariciu' 'a fâșăi ca fierul înfierbântat muiat în apă', *forcoteală, foarcăt*; — *fornăi* 'a forăi (despre cai)' 'a fonfăi (pe nas)', *fornăit* 'fonf', *fornăială, fornăilă*, poreclă ce se dă unui fonf *foșăi* 'fâșăi' (*foșăit* și *foșeit*), *foșni* 'a produce un fâșăit scurt și nerepețit' (*foșnire, foșnit, foșnătură, foșnitor*), *foșnet, foșnăi* 'a fonși de mai multe ori'; — *foșcăi* 'a produce un sunet ca foile unei cărți când le lăsăm să cadă repede una peste alta', 'a forfoti' (în acest înțeles și *fojgăi*) (*foșcăitor, foșcăitură*); — *foșcăli* 'a mișună'.

g) Derivate cu sufixe: *sfărâi* 'grésiller, crépiter, etc.' (despre cai, coșai; fus, titirez, roate care se mișcă repede; untură, lumânare, fier roșu muiat în apă, lemne ude când ard, etc.), (*sfărâială, sfărâit, sfărâitor, sfărâitură*), *sfărâioc* o jucărie de copii care sfărâie¹).

h) Derivat direct: *boază* 'o insectă' 'gurdună'.

Derivat cu sufixe; *burzoi* 'a se bârzoia'.

i) Derivate cu sufixe: *bonzar* 'streche', *bonzălău* 'streche'.

j) Derivate directe: *forfa* 'forfota'.

Derivate cu sufixe: *bozbăi* 'bojbăi'; *forfăi* 'a mișună'; — *forfoti* 'a fierbe fără multă apă' 'a flecări, 'a umbli de colo până colo, grăbit și preocupat' 'a mișună' (*forfoteală, forfota* (adverb postverbal)²); *foșfăi* 'fâșăi'.

k) Derivate cu sufixe: *sforăi* 'forăi' 'a toarce (despre pisică) (*sforăire, sforăit, sforăiță, sforăitor, sforăială*), *sforăeciu*, poreclă dată unuia ce sforăe pe nas, *sforcăi* (ar putea fi și *sforăr* + *horcăi*); — *sfornăesc* 'horcăesc'³)

Aceste aproape 100 de cuvinte, care s'au născut din trei tulpini, arată în deajuns ce izvor mănos de îmbogățire sânt pentru limba română onomatopoele.

1) *Sfărâi* se aseamănă cu unele onomatopoeie ale Slavilor, la care înțelegem pe de o parte familia *svirati* 'a șueră' (Cihac II, 340), pe de altă parte pe *forkati*, 'schwirren, kräuseln' (Cihac II, 110, Berneker Sl. Wb. 287). N'am citat între derivatele românești de la tulpina *sfâr*, pe *sfâr*, apoi pe *sfârli*, *sfârtează*, *sfârloagă*, pe care Tiktin (*Dict. rom.-germ.*) le aduce în legătură cu *azvârlî*, dar citează și n.-grec. φροῦρα, σφοῦρος, Kreisel. — Cât despre tulpina *fâș*, —, prin adăogarea unui s-protetic, am avea *sfâș*-care ar fi trebuit să se contopească cu vechea tulpină *sfâș*-din *sfâșli*.

2) Prin contaminare cu *fâlfăi* s'a născut forma *fâlfota* și *folfota*.

3) Prin părțile Năsăudului se aude forma *sfor* cu înțelesul de 'izvor'; Se poate ca *sfor* să se fi dezvoltat din *izvor* pe cale fonologică; se poate însă ca să fie și un derivat din ungurescul *for-ni* 'a izvor' (*forrás izvor*), dar nu e exclus ca să fie și un cuvânt onomatopoeic născut din tulpina *sfor*-

Din vechea noastră toponimie

de Nicolae Drăganu.

1. Tâmpa.

Fără să încercăm un studiu asupra tuturor numirilor de înălțimi românești, studiu care ni se pare foarte important pentru trecutul poporului nostru, ne vom opri de astă dată numai asupra a două numiri de înălțimi, care n'au atras până acum atențiunea filologilor în măsura cuvenită, cu toate că ele ne păstrează niște urme foarte interesante ale unor nume comune dintre care unul a dispărut, celalalt e pe cale să dispară.

Cel dintâiu este *Tâmpa*, al doilea *Chicera*.

Afară de *Tâmpa* Brașovului (săsește *Zinne*, ungurește *Czenkktető*), înaltă după unii de 961, după alții de 964 m. peste suprafața mării, pe hărțile militare austriace și pe cea publicată de V. Merușiu mai găsim următoarele *Tâmpo*:

Tempa, înaltă de 1639 m., la granița Galiției, spre V. de la Frasin (ung. *Körösmező*, rut. *Iasina*) și NO. de la Călinești (ung. *Kalinalú*), j. Maramurăș, între următoarele nume românești: spre N. *Brustura* (sat), *Berliaszka* (1560 m.), *Latundur* (= „Rotundul“, 1447 m.); spre O.: *Tataruka* (1710 m.), *Todiasca* (1764 m.); spre S.: *Curpen*, *Mentul* (= „Muncel“, 1234 m.); spre SV. *Cobila*, *Deluț* etc.

Tempa înaltă de 1091 m. lângă *Lunca*, spre O. de la Sighetul Maramurășului, j. Maramurăș. Spre NO. de la ea găsim următoarele numiri toponimice românești: *Menczul* (= „Muncel“, 1241 m.), *Mentul* (= „Muncel“, 1500 m.), *Mentul* (= „Muncel“, 1330 m.), *Șoimul* (1228 m.), *Butin* (1046 m.) etc.

Tâmpa de 1241 m., spre NO. de la Cârlibaba, în Bucovina.

Tâmpa sau *Tâmpetele* de 1631 m. în județul Gorj, plasa Novaci, la frontieră (spre O. de la Petroșeni și NO. de la Parângu),

pe stânga râului Lotrul, situat între munții : *Tărtăraul*, *Largile* și *Balul*. Aci se află sucursala vama *Novaci-Tâmpa* și pichetul de pază No. 16, numit *Tâmpa* sau *Florile-Albe*. Pe aci trece o potecă în Transilvania.¹⁾

Probabil tot *Tâmpa* va trebui să se citească ori se va fi rostit vreodată și înălțimea *Tompó* (*Tompó tető*, 961 m.) din Munții Gurghiului, spre O. dela Chiheriu-de-sus (ung. Felső-Köher) și NO. de la Chișiniș-Remetea (ung. Kőszó-Remete, Kőszvényremete), j. Murăș-Turda.

Cu *Tâmpa* se numesc nu numai înălțimi, ci și sate și pâraie, cele dintâi probabil fiindcă se găseau lângă o înălțime numită *Tâmpa*, cele din urmă fiindcă izvorau din o înălțime cu același nume ori treceau pe lângă ea. Astfel un sat *Tâmpa* (ung. *Tompa*) se găsește în j. Hunedoara, pl. Deva. Nu putem afirma cu siguranță dacă numele satului *Tâmpăhaza* (ung. *Tompaháza*) din j. Alba-inf., pl. Aiud, se poate înșira la acest loc pentru partea întâie a sa, ori nu. Partea a doua arată proveniență ungurească evidentă.²⁾

Am amintit pichetul *Tâmpa*, cu No. 16, numit și *Florile-Albe*, j. Gorj, situat pe clina de S. a muntelui *Tâmpa*.³⁾

Tâmpa se numește și un pârâu, j. Prahova, pl. Teleajenul⁴⁾. Forme derivate sânt: *Tâmpeni*, com. rur. j. Olt, pl. Șerb-nești, situată pe pârâul Dorofeiul; *Tâmpeni*, cătun, atârnat de com. Vizirul, pl. Balta, j. Vaslui⁵⁾, și numele de familie *Tâmpean* (scris și *Tempean*) și *Tâmpănar*. Nu știm dacă *Tempea* (Rădu etc.) n'ar trebui citit *Tâmpea* și înșirat tot la acest loc.⁶⁾

Dacă examinăm locurile numite *Tâmpa*, este evident că acest cuvânt a numit la început un „munte prăpăstios” sau „râpos”, „clina sau coasta stâncoasă a muntelui”, „povârniș”.

1) *Marele Dicționar geografic al României*, V: p. 607.

2) v. S. Moldovan și N. Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu populație română din Ungaria, Sibiu*, 1909, p. 223.

3) *M. D. G.* V,607.

4) *M. D. G.* V,607.

5) *M. D. G.* V,607.

6) *Tâmpa* „Tâmpea” se întâlnește încă în veacul XIV, v. I. Bogdan. *De la cine și când au împrumutat Românii alfabetul cirilic?* în *Lui Maiorescu Omagiu*, București, 1900, p. 569.

De cele mai multe ori „povârnișul“ s'a născut din ruperea muntelui sau „tâmpei“ în două părți care au continuat să se numească cu formă de plural a „tâmpei“ (cf. *Tâmpa* sau *Tâmpetele* din j. Gorj). În acest caz însăși prăpastia sau strămoșoara a ajuns să se întrebuițeze ca trecătoare sau pas. Ori cum, nu trebuie să trecem cu vederea faptul că aproape toate *Tâmpetele* menționate mai sus sânt în apropierea unui pas, cf. d. p. cea din apropierea Brașovului, Frasinului, Cârlibabei și din j. Gorj. O situație asemănătoare cu a acestora poate să aibă și cea de lângă Lunca din j. Maramurașului. Satul *Tâmpa* din j. Hunedoara nu e departe de „Poarta de fier“.

Cum am arătat, de la acest fel de munți sau coaste de munți, povârnișuri sau prăpăstii și-au primit numirea păraiele și satele din apropiere. Având înțelesul de „munte prăpăstios“ sau „râpos“, „clină sau coastă stâncoasă“, „povârniș“, *tâmpa* care cu timpul a încetat de a fi nume comun, izolându-se ca nume propriu, nu poate să aibă nimic comun cu adjectivul *tâmp* = < „tâmpit“ v. bulg. *tâmpŭ* „obtusus“, care ne-a mai dat și *Toampa* ca nume de oaie¹⁾, nici cu ungurescul *tompa*, care are același înțeles și aceeași origine slavă.

Dintre limbile care au avut influență asupra limbii române numai în albaneză se găsește un cuvânt cu înțeles înrudit: *timp*, *timbi* m. „Fels“²⁾. Acest cuvânt albanez însă se aude numai în Calabria și după cum crede W. Meyer-Lübke (*Rom. Et. Wörterbuch* No. 8739, p. 660—1) a pătruns în limba albaneză din sudul Italiei, fiind de origine preromană, poate chiar messapică ori sabină, căci se mai aude în mai multe dialecte italiene cu următoarele forme și înțelesuri: calabr. *timpa* „Felsabsturz“, sic. *timpa* „Hügel“, mallorc. catal. *timpes* „Bergabhänge“, valenc. *timpa*, *timba* „Bergabhang“. În unele regiuni cuvântul apare contaminat cu forma *tippa răspândită și ea — ca și varianta *tiffa — în Italia întregă și în Provența și Peninsula iberică (*ibid.*, No. 8731, p. 660).

1) Ov. Densusianu, *Gratul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 83 și 85.

2) G. Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, 1891, p. 430

La Varro, *r. r.* 3, 1, 6 e amintit sabinul *teba* 'Hügel', cu care au adus unii în legătură numele *Tibur*; umbrul *Tifernum* arată forma caracteristică acestui dialect cu *f* în loc de lat. *b* (cf. și G. Meyer, *AETWb.*, p. 430).

Cu acel *timp a preroman, despre care am vorbit mai sus, credem că avem de a face în românescul *Tâmpa*, care din nume comun cu înțelesul de „deal, munte prăpăstios“, „clină sau coastă stâncoasă“ a ajuns să se izoleze ca nume propriu pentru înălțimile, pârâul și localitățile amintite.

Rămâne de clarificat numai dacă în limba română a rămas de a dreptul din limba latină ori a trecut prin limba albaneză la noi, cum pare a se fi întâmplat și cu alte nume de acest fel. Împotriva venirii lui prin albaneză găsește împrejurarea că cuvântul *timp* se aude în această limbă numai în Calabria, iar aici, evident, a trebuit să străbată numai într'o epocă mai târzie din dialectele italice de sud.

Ar urma deci ca *Tâmpa* să fie un element latin al limbii române care din punctul de vedere al dezvoltării limbii românești ar avea însemnătatea de a da încă o dovadă de strânsă legătură a acesteia cu dialectele italice de sud, cum și din punct de vedere fonetic că *-i-* în situații similare a dat mai întâi *-â-* (cf. *tempus* > *tâmp*, iar *timp* e datorit influenței pluralului *timi*, v. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II, 1, p. 19; *tâmplă*, < *templum*, Pl.-ă, etc.)

Dar lucrul a putut să se petreacă și altfel. Nu e exclusă adică o legătură oarecare între acest preroman **timp*a și thesalicul *Τέμπη*, *Τέμπρα*,¹⁾ care însemnează „vale între două coaste

1) Amintim la acest loc că apropierea între un românesc *Tempe* și grecescul *Τέμπη* a făcut-o întâi G. Kisch în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, fasc., pe Aug.-Sept. 1910 (subt titlul: *Zur Wortforschung: 1. Altgriechische Ortsnamen in Siebenbürgen*, p. 29: „Vgl. noch den (rum.) Riednamen *Tempe*, ein in einer Verengerung unseres Sajótales gelegenes Ried = griech. *τέμπη* „Einschnitt“ (Tal zwischen Olymp und Ossa) zu *τέμπω* = *τέμνω* [Wurzel *τεμ*] „schneide“. (Cf. și fasc pe Nov.-Dec. 1911). Constatăm însă împreună cu O. Asboth, *Nyelvtudomány*, vol. III (1910), fasc. 2, p. 108 și vol. IV (1912), p. 54, că un românesc *Tempe* derivat din un v. gr. *Τέμπη* din punct de vedere fonetic este cu neputință. Dacă rostirea populară a cuvântului este în adevăr *Tempe*, ei n'ar putea fi decât de o proveniență nouă și nu găsim cine l-ar fi putut aduce de la Greci tocmai în Valea Șieului. Dacă rostirea populară este *Tâmpa*, explicarea este cea dată de noi acestui cuvânt, cu totul deosebită de cea a lui Kisch.

de munte“, cum și între tracicul Τέμπουρα „Bergklause“.)¹⁾ Și atunci, chiar dacă le-am derivă din o rădăcină idg. *tem-p* „schneiden“, cum crede Kretschmer,²⁾ — ceea ce nu e însă probabil, deoarece însemnarea primitivă a fost alta; apropierea lui Τέμπη, Τέμπεα de rădăcina *tem-* „taiu“ e mai mult o etimologie populară grecească — „ori din *tem-p-* „ziehen“, „spannen“ (cf. *templa,-orum* „die über die Dachsparren gespannten Querhölzer“), cum crede Thomaschek și Walde (*l. c.*), ele ne-ar redă tocmai cuvântul tracic care ar fi dat naștere *Tâmpei* românești, firește, cu felul de rostire și scriere al scriitorilor greci, care neavând sunetul *î(â)*, a cărui prezență în limba română înainte de întâlnirea cu Slavii e dovedită (v. Ov. Densusianu, *H. l. r.* I, p. 33 și 271), au încercat să-l transcrie cu o literă menită pentru un sunet apropiat.

Dar să examinăm puțin înțelesul cuvântului Τέμπη, Τέμπεα. Suidas, raportându-se la Herodot, scrie: Τέμπη τὰ μεταξὺ τῶν Θεσσαλίας ὄρων περὶ τὸν Ὀλυμπον καὶ τὴν Ὀσσαν στενά. καθόλου δὲ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὄρεσι στενόταται διεκβολαί. καὶ οἱ σύνδενδροι τόποι. ἰδίως δὲ Μακεδονικὰ ὄρη οὕτω καλούμενα, καὶ οἱ στενοὶ τόποι.

Tempe așadar însemnează nu numai „strâmtoare, pas“, „vale între munți“, ci și „munte“.

De fapt „munte stâncos“ a trebuit să fie însemnarea tracică primitivă, iar valea romantică a Tempei și-a luat acest nume (cf. mai sus numele pârâului *Tâmpa*) de la coastele stâncoase (de culoare roșietică) și sălbătice, aproape perpendiculare și pline de crepături ale muntelui rupt în două în urma unui cutremur de pământ, care a făcut cu puțință scurgerea prin râul Peneios a locului format de munții care încercuiau odinioară complet și mai încercuesc încă în cea mai mare parte șesul Thesaliei.

Herodot, VII, 129 ne spune adică că Thessalia eră la început o câldare (κοίλη) plină de apă și închisă la răsărit de muntele Pelion și Ossa, la miez-noapte de Olimp, la asfințit

1) Die Korpilische Bergklause Τέμπουρα westl. von Dymae- Traianopolis erinnert an die Thessalischen Τέμπεα, v. Wz. *tem-p-* „spannen“ vgl. gr. kap-pad. *Tempere* (cu *e* deschis în silaba penultimă). Engpass im Norden von Faraș im Taurus“ Thomaschek, *Die alten Traker*, II, 2 în *Anal. acad. din Viena*, fil.-ist., CXXXI, Wien, 1894, p. 89 și Dr. A. Walde, *LEf. Wb.* ed. II, p. 769.

2) *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen, 1896, p. 411; *Kuhns Zeitschrift*, XXXVI, p. 264 ș. u.

de Pînd, iar la miază-zi de Othrys. Cinci râuri (Peneios, Apidanos, Onochonos, Enipeus și Pamisos) își vărsau apa în această căldare. Valăa, prin care s'a scurs apa râului Peneios, care a luat asupra-și numele tuturor celorlalte, s'a născut în urma unui cutremur de pământ: αὐτοὶ μὲν γυν Θεσσαλοὶ φασὶ Ποσειδέωνα ποιῆσαι τὸν ἀλλῶνα δι' οὗ ῥέει ὁ Πηγεῖος, οἰκόντα λέγοντες. ὅστις γὰρ νομίζει Ποσειδέωνα τὴν γῆν σειεῖν καὶ τὰ διεστεῶτα ὑπὸ σεισμοῦ τοῦ θεοῦ τούτου ἔργα εἶναι, κἂν ἐκεῖνο ἰδῶν φαίη Ποσειδέωνα ποιῆσαι· ἔστι γὰρ σεισμῶ ἔργον, ὡς ἐμοὶ φαίνεται εἶναι, ἢ διαστάσις τῶν ὀρέων.

Scriitorii greci, și chiar și poporul grecesc, până târziu pe vremea imperiului bizantin, când cuvântul a început să fie în locuit cu mai noul κλεισοῦρα (lat. *Clusura*) și cu πύλη, numeau strămtorile de munți τέμπη (Pl. lui τέμπος). Așa Anna Comnena Alex. c. X, p. 272 ne spune: τὰ γὰρ τέμπη, ἀπερ κλεισοῦρας ἢ διώτας οἶδε γλώσσα, iar c. VII, p. 190 găsim Τὰ Τέμπη τοῦ Ἄμμου „Tempe Montis Haemi“, etc.)

Scriitorii romani cu cultură grecească au numit deosebite văi romantice și fermecătoare prin frumusețea lor naturală *Tempe* după Τέμπη, Τέμπεα din Thessalia. Astfel Ovidiu (Fast., IV, 477) amintește *Heloria Tempe* din Sicilia, prin mijlocul căreia curge râul Helorus, iar Cicero (Ad Att. IV, 15) valea străbătută de râul Velinus de lângă Reate, în țara Sabinilor. Această numire analogică și de proveniență curat literară nu schimbă întru nimic bănuiala că thess. Τέμπη, Τέμπεα a avut înțelesul inițial de „munte stâncos“, apoi de „povârniș“, „coastele stâncoase“ printre care a curs noua vale, și în sfârșit „vale romantică de munte“.

În urma legăturilor strânse dintre părțile vestice și sudice ale Peninsulei Balcanice și cele sudice ale Italiei a putut ușor să pătrundă forma populară a cuvântului tracic *tâmpa în graiul locuitorilor acestor din urmă, și anume cu -e- de la Greci, cu -i- de la ceilalți vecini (Cf. alb. *timp*).

1) Cf. relativ la acestea notele lui Carol Ducange în *Annae Comnenae Libri XV*. Editit Ludovicus Schöperus. Vol. II. Bonnæ: MDCCCLXVIII, p. 524 și 563, apoi „Index Graecitafis“, p. 814.

Ar fi făcut cam aceeași cale pe care a făcut-o și *plaiu* „flanc d'une montagne“, „défilé, chemin étroit entre deux montagnes“, „région montagneuse“ (ar. *plaiu* „versant d'une montagne“) care nu poate veni din slavul *planŭ* „eben“, cf. ceh. *planj*, nslov. *planja* „Ebene“, cum crede Tiktin *RDWb.*, p. 1180, ci cum dovedește Meyer-Lübke, *Mitteilungen des Rumänischen Instituts an der Universität Wien*, I. Bd. Heidelberg, 1914, p. 9—10 și *REtWb.*, No 6564 (p. 492) din latinescul *plagium*, care însuși se derivă din grecescul *πλάγιον*, cf. veigl. *plui*, bellun. *piai* „Abhang“ ital. (s) *piaggia* (> fr. *plage*, catal. *platja*), prov. *playa*, (> span. *playa*, portg. *praya*¹).

Cât pentru tracicul *Τάπει* (*Tape*), pe care Thomaschek, *o. c.*, p. 91 îl amintește alături de *Τέμπουρα* cu înțelesul de „intrarea principală dinspre SV. spre Dacia așezată nemijlocit înaintea Sarmisegetuzei, Poarta de fier de astăzi²“, pe care el îl derivă din un aric *Tapa* ‚drücken, einengen‘, și despre care Dr. G. Popovici, *Ist. Românilor bândăeni*, Lugoj, 1904, p. 52 crede că trebuie identificat cu satul *Tapia* din apropierea Lugojului (j. Caraș-Severin, pl. Timiș), e greu să-l tratăm aici, mai întâiu fiindcă prezintă în trupină *-a-* în loc de *-e-* ori *-i-*, iar apoi pentru că lipsește *-m-*. Înțelesul însă, cum arată Thomaschek, îi e identic cu al grecescului *Τέμπη*, *Τέμπεια*, care încă prezintă formă de plural, și întrucât poporul nostru a conservat nume de locuri de origine tracică, și în cazul lui *Τάπει* (*Tape*) ar putea fi vorba de niște *Tâmpe*, căci satul *Tâmpa*, amintit la început, se găsește tocmai în apropiere de vărsarea Streiului în Mureș, nu departe de gara Simeria (ung. Piski), care e un punct strategic din cele mai însemnate dincolo de Poarta de fier, la intrarea în Ardeal, chiar în fața fostei Sarmisegetuze (Grădiște).

Ori care din cele două explicări date mai sus ar fi cea

1) Am primit etimologia și explicările date de Meyer-Lübke, căci ni se par mai bine dovedite decât *plagius*, - um < *plaga* „bande de terre, étendue, contrée“ al lui Candrea, cf. Candrea-Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*. Fasc. IV, No. 1400 (p. 212).

2) „*Τάπει*, der Haupteingang nach Dacia von Sw. her, unmittelbar vor Sarmizegetusa gelegen, das heutige ‚eiserne Thor‘ oder Vașkapu, Cass. Dio 67 fr. 10, 68 fr. 8, Tabae lord. Get. 12; ähnlich wie *Τέμπουρα* zu deuten, zunächst von arisch *tapa* ‚drücken, einengen‘.

adevărată, — a doua, evident, se reazimă pe o bază mai labilă — un lucru este afară de orice îndoială, anume că *Tâmpa* la noi este un cuvânt foarte vechiu.

Când regele Ungariei Andrei II, cheamă în Țara Bârsei la 1211 ordinul cavalerilor teutoni (Cruciferi hospitales Sanctae Mariae) ca s'o colonizeze, aceștia, împreună cu coloniștii germani veniți de la Rinul de jos și din Turingia — strămoșii Sașilor de azi, pe care i-au invitat ei și care au apărut în trei grupe: un grup la Vest, altul la Nord, pentru ca, mai târziu, un al treilea grup să apară la Sud în vecinătatea Brașovului¹⁾ — găesc lângă Brașovul numit în hrisoavele cele mai vechi (până la 1355) *Brassovia* sau *Barassu*, iar mai târziu *Corona* (sau *Krunen*)²⁾, *Tâmpa*, pe care o traduc cu *Zinne*.

Acest *Zinne* mai are, și poate avea odinioară și în graiul amintiților coloniști germani, și forma secundară *Zinke*, cu înțelesul de „hervorstehende besonders abgezweigte Spitze, an einer Gabel, am Hirschgeweih, auch Bergspitze vorspringender Stadt- od. Dorfteil (els., auf dem Swarzwald“: cf. „Mhd. *zinke* m., ahd. (selten) *zinko* m. Daneben mhd. *zanke* m. und *zint* m. „Zacke, Gipfel“, Fr. L. K. Weigand, *Deutsches Wörterbuch*, ed. V, (prelucrată și completată de K. v. Bahder, H. Hirt și K. Kant), v. II, Gieszen, 1910, p. 1330³⁾).

Ungurii, care au ajuns la Brașov după și prin Sași, au luat din această *Zinke* pe al lor *Czenk*, a cărui efimologie nu s'a găsit până acum („eredete ismeretlen“, v. Gombocz-Zoltán și Melich János, *Magyar etymologiai szótár*, f. V, p. 641).

1) N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, v. I, București 1915, p. 41.

2) D-l N. Iorga arată că la venirea Tătarilor de la 1241 orașele săsești abia începuseră a se desvoltă, fără să ajungă încă la deplinătatea caracterului lor orașenesc. „Căci încă pe la începutul veacului al XIV-lea există o Corona și un Brassó, un Brașov deci, deosebit de ceea ce a fost Kronstadt, pe când mai târziu Kronstadt și Brassó înseamnă exact același lucru“ (*l. c.*, p. 53—54).

3) Cam același lucru îl spune și H. Paul în *Deutsches Wörterbuch*, Halle, 1908, p. 681: „Zinken st. M. = mhd. *Zinke* schw. M. (s. Backen), daneben *Zinke* F. (von Ad. als normal angegeben), gewöhnlich im Pl. ohne erkennbares Geschlecht. 1) „hervorstehender spitzer Zacken“, z. B. an einer Gabel, Harke, am Geweih des Hirsches, an einem Felsenberge, scherzhaft für eine lange Nase. In Schwarzwald wird es für eine Abteilung einer über einem grössern Raum ausgedehnten Ortschaft gebraucht 2) „eine Art Biasinstrument (it. cornetto), wohl nach der Gestalt benannt“.

4) Iată ce ne spune D-l Iorga în această privință (*l. c.*, p. 31—32): „Negarea totală a stăpânirii ungurești în Ardeal până la 1074, negarea exi- (Vezi continuarea pe p. 117).

Același german *Zinke* a trebuit să dea naștere și celorlalte *Czenk-*uri ungurești, orașului și satului din comitatul Sopron citate de Gombocz și Melich, l. c.: „[első adat 1281-ből „Villa *Tothchynk*“ CSÁNKI III., 604; alakv. *Czink* (irva *Chynk* u. o.); *Szink* (irva *Zynk*); *Szenk* (irva *Zenk*, *Senk*, *Gudur zenk*); birt. személyraggal *Zenky*, *Chenky*, *Czynky*, *Czenke* CSÁNKI i. h.] „város és falu Sopron m.-ben: Nagy-Kiscenk“ (németül *Zinkendorf* LIPSZKY Rep.; *Zickendorf* MÁRT. 1807, 1811)“.

2. Chicera.

Al doilea cuvânt pe care avem să-l studiem este *chicera*. Acest nume propriu care însemnează „deal“, mai ales „deal înalt“. „vârf de deal“, „munte“ este atât de frecvent, încât, afară de Bănat, în care, afară de un loc — două, îl găsim înlocuit cu *Tálva* sau *Tilva*, cum se găsește scris pe hărțile militare austriace și a lui Meruțiu, nu este aproape nici un județ muntos locuit de Români în care să nu-l găsim sub una din formele: *Ticera*, *Tic'era*, *Ts'is'era*, *Chicera*, *Chicerea*, *Cicera*, *Chiciora*, *Ts'i-s'ora*, *Chicioara*, *Chiciura*, *Chicerul* și *Chicerna*.

Înto mai ca și *Măgura* și *Muncelul*, a pătruns peste Bucovina până adânc în Galiția ca nume de munte rutenesc.

Astfel găsim — ca să începem de la N. la S. — *Kicsera* (601 m.) spre NV. și *Kičera* (687 m.) spre NO. de la Dolha, *Lazora Kicsera* (703 m.) lângă Kövesliget (Drahova) — la N.

stentei însași a unui Ardeal — numele vine din ungurescul Erdély „pădure“, „pădurea regelui“ — o întâlnim, de alminterea, categorică, deslușită și sprîjinită pe o rece și sigură argumentare, într'un articol mai vechiu, datorit unui erudit sas. Iată înseși cuvintele lui: „În tot veacul al XI-lea, Ardealul nu e pomenit, de scriitori ca și în acte, decât foarte rar; în documente numai o singură dată *castrum quod vocatur Turda*, — dar nu Ardealul *ca nume* — la 1075, într'o înșirare a veniturilor abației Sfântului Benedict de lângă Gran... În interstiliu, până la 1075, trebuie să se considere fara ca un teritoriu de hotar disputat, între Pecenegi și Unguri. Încă regii Solomon și Ladislau se luptă pentru această provincie și în cuprinsul ei cu Cumani; spre sfârșitul Domniei celui din urmă rege, această luptă, cel puțin în ce privește stăpânirea părții nord-vestice, se poate privi ca terminată. Dar partea sud-vestică rămâne până la mijlocul veacului al XII-lea ca o stăpânire neasigurată, deși pretinsă, a Coroanei ungurești, un *desertum*, care numai prin colonizarea (Sașilor) de Geysa, ba în parte, încă mai târziu, prin întinderea ordinului teutonic în Bârsa — 1211 — se câștigă de fapt“.

acesteia se găsește *Menčul* de 1487 m., *Konjec Menčula* de 1346 m., „Muncel“, NV. *Gușa* ș. a. — mai spre SO. de la aceasta *Kicsera* (586 m.), nu departe de satul Gánya, *Kicsera* (550 și 559 m.) în apropierea Tisei spre N. de la satele Remetea, Tarackköz, Körtvélyes, Câmpulung (ung. Hosszumező) și Apșa, j. Maramurăș, între o mulțime de alte nume românești (*Ruptura*, *Strâmtura*, *Frasin*, *Cârligata*, *Măgura* ș. a.) găsim Vk. („Velika“) *Kiczera* — „Chicera mare“ (830 m.) și *Malá Kiczera* — „Chicera mică“ (795 m.) spre SO. de la Berhomet, *Kiczera* (787 m.) lângă și spre NO. de la Berhomet, *Kruhla kiczerka* — „Chicera rotundă“ (1431 m.) lângă *Calău* spre NV. de la Cârlibaba; *Chicera* (1201 m.) spre O. de la Frasin (Jasina, Körösmező, j. Maramureș) lângă *Cucul* (1542 m.), nu departe de *Pietrosu* (2020 m.).

Pentru vechiul Regat, *Marele Dicționar Geografic al României*, II, p. 360 ne dă următoarele date topografice:

Chicera, de al pe teritoriul com. Crucea-de-sus, pl. Gârlele, j. Putna; deal în județul Roman, pl. Siretul de-sus, com. Păucești, spre S. de satul Păucești, de al înalt, în j. Neamțu, pl. Piatra-Muntele, com. Dobreni și Roman, pl. Moldova, com. Tupilați, spre S. de satul Tupilați; deal, spre S. de satul Matca, pl. Nicorești, j. Tecuciu, străbate pădurea cu acelaș nume; pădure foioasă, j. Bacău, pl. Tazlăul-de-sus, com. Luncani, cu o întindere de 83 hectare.

Chicerea, vârf de deal, Bacău, pl. Tazlăul-de-sus, de pe dreapta Bistriței, dintre comunele Luncani și Gârlele; deal se întinde din pârâul *Chicerea*, de la V. spre E., în partea despre S. a com. Tomești, pl. Codrul, j. Iași, iar creasta lui face hotarul cu com. Poeni, formând pe toată întinderea lui șase piscuri înalte: Logofeteasa, Glodul, Ochiana, Paraleul, Crucișoara și Stânca, pisc cu care se sfârșește spre E., și având toate coastele acoperite cu păduri și cu multe vii și livezi; deal ascuțit și acoperit cu păduri mari în com. Mogoșești, pl. Starnicul, Iași; deal acoperit de pădure de fag, pe moșia Stolniceni-Costandache, Suceava; piscul principal al șirului de dealuri ce se întinde de la N. spre S. prin com. Zăpodeni, pl. Mijlocul, j. Vaslui, și pe care e așezat și satul Zăpodeni.

Probabil tot *Chicera* trebuie să se cetească și *Cherica*, vârf de deal, j. Bacău, pl. Tazjăul-de-sus, com. Luncani, căci se găsește între două *Chicera*.

Dealul Chicerei, deal, situat în raionul com. Matca, pl. Nicorești, Tecuciu.

Chicerna, deal, în Tutova, pl. Tutova, com. Cârjoani, spre S. V. de satul Cârjaoani.

Chicerul, munte, la hotarul Transilvaniei, j. Neamțu, situat între muntele Curmătura-Pântecului și Făgețelul.

Chicera, cătun, în comuna Crucea-de-sus, pl. Zăbrăntul, j. Putna; sat, în j. Roman, pl. Siretul-de-sus, com. Stănița; sat, face parte din comuna Matoșeni, Tecuciu.

Chicerea, pârâu, j. Iași, izvoarește de sub dealul Păunul și curge printre dealurile: *Chicerea* și Isac și se varsă în dreapta pârâului Tătarca; vale, j. Bacău, pl. Tazlăul-de-jos, com. Bărsănești, de lângă pădurea cu același nume.

Pentru Ardeal, Maramureș, Crișana etc., în lipsa unui dicționar asemănător Marelui dicționar geografic al României, am întrebuințat harta lui Meruțiu. Firește, pe aceasta nu pot să fie înregistrate toate dealurile și mai puțin eventualele pârăe numite *Chicera*. Totuși ele sânt destul de numeroase. Astfel găsim: *Chicera* (1021 m.) între Apșița și Hândal (j. Maramureș), *Vârful Chicerei* (1056 m.) spre N. de la comuna Telci (j. Bistrița-Năsăud); *Chicera* (331 m.) lângă Năsăud (j. Bistrița-Năsăud), *Dealul Cicerii* (575 m.) lângă Solomon, aproape de Ciachi-Gârbău (Solnoc-Dobâca); *Chiciora* (532 m.) lângă Pruni, spre NV. de la Olpret (j. Solnoc-Dobâca); *Chicera* (405 m.) spre NV. de la Jibău (j. Sălagiu); *Cicera comorii* (1418 m.) lângă Iencești și Măgud (j. Cojocna), spre S. de la aceasta, *Chicera Negruului* (1512 m.) lângă Tica (j. Cojocna) spre N. de la Albac (j. Turda-Arieș); *Chicera* (1324 m.) spre N. și în apropiere de Bicaz, spre V. de la Piatra (j. Ciuc); *Culmea Cicerii* (503 m.) în Munții Plopișului lângă Culeșd spre O. de la Oradea-Mare (j. Bihor); *Chicera Șoimului* (761 m.) în Pădurea Craiului spre V. de la Damoș (j. Bihor); *Cicera cu colac* (1548 m.) în Munții Bihorului în apropierea Someșului cald; *Chicera* (551 m.) în Munții Co-

drului spre SV. de la Beiuș (j. Bihor); *Chicioara* (626 m.) lângă Șelcău în apropiere de Șaldorf spre S. de la Mediaș, NO. de la Sibiiu (j. Târnava-mare); *Chiciora Amnașului* (608 m.) lângă Amnaș spre SV. de la Sibiiu, nu departe de Piciorul Ocnei (j. Sibiiu); *Chiciora* (1417 m.) alătura de *Tomnaticul* și *Crăciuneasa* spre SV. de la Sibiiu (j. Sibiiu); *Chicera* (678 m.) între Slimnic și Vurpăr, spre NO. de la Sibiiu (j. Sibiiu); *Chiciora* (405 m.) spre SO. de la Șiria (j. Arad); *Dealul Chiciorii* (776 m.) între Vâlcelele rele și Greblă, spre NV. de la Grădiște (j. Hunedoara); *Ticera Izvoarașului* (1177 m.) în Munții Sebișului spre S. dela Grădiște (j. Hunedoara); *Ticera Pinului* spre ost de la Ponor și Ohăba Ponor (j. Hunedoara); *Chiciora* (1161 și 1201 m.) spre O. de la satul Rușchița (j. Caransebeș).

Derivat din *Chiciora* este numele satului *Chicioreni* așezat spre N. de la Târgul-Stănic și Ploiești (j. Prahova).

Dincolo de Caransebeș în Bănat, întâlnim *Chicera* o singură dată: Vf. *Chicera* de lângă Iabalcea (j. Carașseverin). Încolo e înlocuit, cum am amintit, cu *Tâlva* sau *Tilva*, cum e scris pe hărțile militare austriace și pe cea a lui Meruțiu.¹⁾

Din mulțimea numelor *Chicera* și a variantelor lor constatăm că ele trebuie să aibă la bază un nume comun. De fapt pe *Chicera* îl și găsim întrebuințat în acest fel în Munții Apuseni. T. Frâncu și G. Candrea, *Românii din Munții Apuseni* (Moții), București, 1888, p. 99 ne atestază aceasta dându-ne următoarea explicație: „citeră: piscul muntelui“. Cuvântul *citeră*, despre a cărui formă vom vorbi mai târziu, însă e evident *ticeră*.

Această „formă interesantă pe care o întâlnim foarte des și în toponimie ca nume de dealuri“, ne spune Ov. Densușianu, se întâlnește ca nume comun cu înțelesul de „deal“ și în graiul din Țara Hațegului²⁾ și după cum îmi comunică D-l pro-

1) Amintim la acest loc că cuvântul îl certifică ca nume de deal în hotarul comunei Maidan din Bănat Sofronie Liuba și Aurelie Iana, *Topografia satului și hotarului Maidan* [urmată de „Studiu despre Celli și numele de localități“ de dr. At. M. Marieșescu], Caransebeș, 1895, p. 88—89. Ei ne spun că „toate dealurile și munții cu coamă (culme) lungăreată, rotundă, se zic *Tâlva*“.

2) Ov. Densușianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 58.

fesor universitar Dr. G. Bilaşcu, și în Maramureș cu înțelesul de „deal în forma coperișului casei“.

Ca nume toponimic *Kičeri* apare și în Croația¹⁾, iar ca nume comun cu înțelesul „vârf de munte“ în sârb. *kičer*, pentru care găsim câteva citate în *Rječnik hrvatskoga jezika*, IV, 943, și *kičelj*, pe care ni-l dă O. Densusianu (*l. c.*) după un izvor care nouă nu ne stă la îndemână.

Această împrejurare îl face pe O. Densusianu să creadă că cuvântul românesc „se înrudește cu diferite forme slave derivând din tema *kič* (*kik-*): vbulg. *kyčiti* (refl.), sârb. *kičiti se*, *kičeljati se*, rus. *kičiti sja*, rut. *kičiti sja* „a se îngâmfă“, vbulg. *kyčenie* „mândrie, îngâmfare“, rus. *kičerü* „om mândru, îngâmfat“, sârb. *kičeljiv* „mândru, îngâmfat“ (Berneker, *Sl. Et. Wb.*, p. 677); înțelesul primitiv de la care pleacă toate aceste forme pare să fie acela de „țeapăn, tare, ce stă drept“, semnificațiunea de „deal“ se poate de altfel explica și din noțiunea de „a se umflă“ cuprinsă în formele amintite cu înțelesul de „a se îngâmfă“ (comp. lat. *tumulus* față de *tumes*). Cuvântul românesc presupune o formă slavică *kičera (pentru formațiune, comp. ceh. *kučera*, rus. *kučeri* < *kuk-* Berneker, *l. c.*, p. 637)“.

Explicarea dată de O. Densusianu însă ni se pare forțată. Chiar și ingenioasa analogie a „umflării“, a lat. *tumulus* față de *tumes*, nu ni se pare tocmai potrivită, mai ales că însuși O. Densusianu ne spune după Berneker (*l. c.*) că toate formele slavice citate mai sus au la bază înțelesul de „țeapăn, tare, care stă drept“.

Afară de aceea lui Densusianu i-a scăpat din vedere că cuvântul se găsește, afară de toponimia ruteană, și în limba albaneză în formele *k'ikel'e* f. 'Gipfel' și *k'ikel'* m. 'Spitzgipfel von Bergen, Bäumen und Gebäude', pe care ni le dă G. Meyer în al său *AEtWb.*, p. 226, apropiindu-le de sârb. *kika* 'Zopf' ori rom. *țiclău*, *țucluiu*, *ciclău*, 'Gipfel', adăugând: „für das man allerdings anderweitige Anlehnung gesucht hat“ și punând după amândouă semnul întrebării.

De fapt, chiar dacă întâlnim expresii ca „coama muntelui“, cu greu putem să explicăm din punct de vedere fonetic cuvântul

1) *Rječnik hrvatskoga jezika*, IV, 943.

românesc și pe cel albanez din sârb. *kika*. Nu le putem explica nici din rus. *kyča* 'Hauften', ori *kyčera*, *kyčera* 'Locken', cu toată asemănarea fonetică, căci rus. -y- cu greu ne-ar fi dat -i- și din rusește eră cu neputință să pătrundă peste tot teritoriul locuit de Români și chiar în limba albaneză.

Dar rădăcina cuvântului despre care vorbim trebuie să fie îndrudită cu v. ind *çikharās* 'spitzig, zackig', *çikharan* n. 'Spitze, Gipfel, Zinne', *çeckharas* m. 'Scheitel, Gipfel, Diadem' (cf. *çikha* 'Spitze, Haarbüschel'), pe care le întâlnim la Dr. C. C. Uhlenbeck, *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch der altindischen Sprache*, Amsterdam, 1898, p. 309, care pentru partea întâie a sa ne lasă să presupunem un idg. **kik-* (pentru $\zeta < k$ cf. v. ind *çatām*, lat. *centum*, gr. $\acute{\epsilon}\text{-}\kappa\alpha\tau\acute{\omicron}\nu$ etc., v. ind. *çiṇa* „Erbse“, lat. *cicer* ș. a.).

Cât privește originea cuvântului românesc vom porni din principiul care a condus și pe O. Densusianu la stabilirea elementelor albaneze în limba română: „Când un cuvânt se apropie foarte mult prin fonetica sa de forma albaneză, e mai bine să-l derivăm direct din aceasta decât din ilirică“ (*H. l. r.*, I, p. 350), numai „când fonetica ori sensul se opune ipotezei unei proveniențe mai nouă ne rămâne să presupunem că cuvântul românesc vine de a dreptul din vechia ilirică“ (*o. c.* p. 28).

La derivarea din limba albaneză a cuvântului românesc *Chiceră* și a variantelor sale în adevăr întâmpinăm oarecare greutate.

Și anume *ke* albanez neînțonat — cel puțin în poziție tonică — a dat în românește de obicei *că*, cf. *ke/baze* (*ge/baze*) > *călbază* (*gălbază*), *ke/puše* > *căpușă* etc., deci am așteptă o formă *cicără.

Totuși nu se pare cu neputință ca cuvântul *chiceră* să ne fi venit de a dreptul din albaneză. Din punct de vedere fonetic limba noastră a putut să trateze la fel pe albanezul *k'ikē* f. și *k'ikē* m. ca pe latinescul *cicer*, *cicere* [m] 'Kichererbse', care a dat în alb. *k'ikēre* f., în arom. *tseatsire*, știut fiind că *l* velar și poate uneori și *l'* albanez între două vocale și la sfârșitul cuvintelor a dat românește *r*, cf. *magul* (e) (*gamul* (e)) care, după unii,

a dat rom. *măgură*; *mugul* (cu *l* velar) $\rhd$ *mugur*, *Ńumbal'* $\rhd$ *sămbur*, *sămbure* etc.¹⁾ Astfel albanezul *k'ikəl'e*, *k'ikəl'* a trebuit să ne deămai întâiu *ciceră*, *cicer*. Din *ciceră*, *cicer* a putut să se desvolte forma *ticeră*, *ticer* în urma disimilației celui dintâu *č*, iar din aceasta celelalte în felul următor: *ciceră* $\rhd$ *ticeră* $\rhd$ *t'ic'eră*, *chiceră*, *ts'is'eră*, ca să ajungă iarăși la *ciceră*.

Forma *citeră* dată de Frâncu-Candrea, *l. c.*, dacă nu e cumva greșeală de tipar ori, de altă natură, ar fi un exemplu de disimilație progresivă față de *ticeră*, care e regresivă și care ne-a dat forma generală *chiceră*. Exemple pentru astfel de disimilări dă S. Pușcariu la alt loc al acestui *Buletin*.

Forma *Chicerea* s'a născut din *Chiceră* prin apropierea de cuvintele terminate în *-e*, *Chicioră* din forma **Chičără*, prin apropierea de *chicior* $\langle$ *picior**, care de asemenea se întrebuițează în terminologia privitoare la munți și dealuri), ori de un **chicioră* = „chiciură“, iar *Chicioara*, din aceasta din urmă prin mutarea accentului pe silaba penultimă și schimbările fonetice urmate în mod natural după aceasta; *Chiciură*, s'a putut desvoltă din punct de vedere fonetic atât după analogia lui *chiciură*, *piciură* 'pruina', 'Reif' de pe pomi ($\langle$ bulg. *kičoră*, *ură* 'Büschel, Strausz, Traube; Eiszapfen'), cât și după a lui *măgură*. În *Chicerna* sufixul *-na* e tot analogic, fiind obișnuit în terminologia topografică (cf. *Căpâlna*, *Cojocna*, *Coșna*, *Dorna*, *Lozna*, *Moșna*, *Ocna*, *Rodna* s. *Rogna*, *Rocna*, *Zlatna*, *Zlagna* ș. a). Pentru forma masculină, cum am amintit, cf. alb. *k'ikəl'* m.

Dar, considerând că și în vechea indică gășim un cuvânt cu formă și înțeles înrudit, s'ar putea admite că atât rom. *chiceră*, cu toate celelalte forme ale sale, cât și alb. *k'ikəl'e* și *k'ikəl'*, pot să fie un împrumut comun din o limbă mai veche, având la bază o formă **kikhera*, din care s'ar fi desvoltat *chicera* ro-

1) Intenționat n'am citat cuvintele *módule* (cu *l* velar) „erbse“ — *mazăre* și *vledule* (cu *l* velar) — *viezure*, pe care O. Densusianu (*H. l. r.* 1, 28) tocmai din pricina sensului lor deosebit le consideră de origine ilirică.

*) Prefacerea lui *e* în *o* după *č* și *š* poate fi și fonetică, paralelă cu cunoscuta trecere alui *i* în *u* după aceleași sunete pronunțate cu buzele rotunzite spre înainte. S. P.]

mânească în forma cum am arătat că s'a dezvoltat din albaneză.

Imprumutul e probabil pentru limba albaneză și pentru că ea aparține grupei de limbi *satem-* sau indoeuropene de est¹⁾, deci n'ar fi putut să-l păstreze așa cum e ca original.

El, n'a putut veni din limba tracă din același motiv.²⁾ Singura limbă din care a putut veni e cea ilirică, care nu se poate despărți de limba venetă din Italia de sus și se pare că a aparținut grupei de limbi *centum*³⁾.

În limba albaneză a putut să între cuvântul foarte ușor, căci iată ce ne spune Hirt, *o. c.*, p. 142: „Nun weist aber das Albanesische in der Lautvertretung so viel Unregelmässigkeiten und Doppelheiten auf, dass man den Gedanken nicht abweisen kann, schon das Uralbanesische sei eine Mischsprache gewesen, an der das illyrische Element, das ja zweifellos im Gebiet der Albanesen gesessen hat, einen Anteil gehabt hätte. In dem rauhen Albanien konnten die eindringenden Thraker sicher die einheimische Bevölkerung nicht völlig verdrängen, und so war der beste Boden für eine Mischsprache gegeben“.

Pentru intrarea în acest chip a *chicerei* în limba română vorbește analogia altor cuvinte cu înțeles înrudit.

Istoria cuvântului *chicera* trebuie să fie, de pildă, foarte asemănătoare cu aceea a cuvântului *mal*.

Pornind pe urma cercetărilor lui Hasdeu (*Cuv. d. b. I*, 288—290), care consideră cuvântul *mal* de element tracic, pe care Ungurii la intrarea lor în Panonia l-au găsit acolo cu sensul de „munte“, întocmai cum găsiseră în Dacia pe *malva*, Ov. Densusianu (*Urme vechi de limbă în Studii de filologie română*, București, 1898, p. 12 și urm.) constată că: „Sânt nenumărate colinele, dealurile și munții care apar în județele noastre cu această numire. Dacă luăm în considerare înțelesul obicinuit pe care-l are *mal* în daco-română, ne întrebăm cum se poate ca acest substantiv să fi fost dat ca nume unui munte. Și aici ca

1) cf. H. Hirt, *Die Indogermanen, ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur*, Strassburg, 1905, p. 140—141.

2) cf. Hirt, *o. c.*, p. 130.

3) cf. Hirt, *o. c.* p. 141 și 154.

și la *Bucura*, limba albaneză ne vine în ajutor. În albaneză *mal* însemnează tocmai „munte”. Românescul *mal*, fie că vine din albaneză, fie că este un împrumut din altă limbă), a trebuit să aibă și el mai întâiu înțelesul de „munte”. Și această semnificațiune, păstrată în numele localităților amintite, ne este atestată și de istriianul *mal* cu înțelesul de „deal”²).

În unele părți din România chiar, se mai aude, după cât șantem informați, *mal* cu aceeași accepțiune.³) Cât despre schimbarea de înțeles, G. Meyer compară vechiul slavon *brěgŭ* (țarm) cu germ. *Berg* (munte)⁴).

Dacă *mal* a avut odată în limba română înțelesul de „munte”, de „ridicătură de pământ” în general, aceasta ne va înlesni să explicăm câteva nume interesante de localități din documentele vechi ungurești. Densusianu arată apoi că Hasdeu a atras atențiunea asupra mai multor localități din Ungaria, atestate în documente din sec. al XIII-lea și XIV-lea, al căror nume este compus cu *mal*, iar el însuși (*Urme vechi de limbă*), p. 13, nota, completează lista lui Hasdeu, apoi continuă: „După cum rezultă din textul documentelor, asemenea numiri erau date numai munților, dealurilor și oricăror localități așezate pe o înălțime. În limba ungurească cuvântul *mal* nu există astăzi și nici nu este atestat în trecut. De unde să-l fi luat Ungurii? Dacă luăm în considerare cele spuse mai sus asupra românescului *mal*, nu mai încapе îndoială că partea din urmă a numelor de localități ungurești amintite este un element românesc. Ungurii au găsit la Români cuvântul *mal* cu înțelesul de munte în momentul în care s'au așezat între Tisa și Carpați. Și cât de timpuriu au trebuit să împrumute ei acest cuvânt de la Români, aceasta se poate vedea din faptul că încă la a. 1219 găsim localitatea *Zevlevmal* care prezintă în partea din urmă tocmai forma

1) Densusianu crede că poate fi un element iliric (*H. l. r.* 1,349—350).

2) Miklosich, *Rumunische Untersuchungen*, 1881, II, p. 34.—N. A.

3) D. A. Argenti îmi comunică că în județul Tecuci (com. Buda) *mal* există „cu înțelesul de ridicătură (dâmb), dincolo de care terenul se nivelează”. Același lucru și în județul Prahova, în împrejurimile Ploestilor. Pentru județul Râmnicul-sărat, d. F. Drugescu mă asigură că în satele Vâlceni, Sulicuta, Grebăn, Costienii mici și Boldul, *mal* are înțelesul de „deal”. — N. A.

(4) *Etymologisches Wörterbuch der alb. Sprache*. p. 257. — N. A.

românească *mal*. Iată dar cum și acest cuvânt vorbește în contra lui Rösler“.

Trecutul cuvântului *Chiceră* e foarte asemănător și cu acela al lui *măgură*, singurul care poate îl întrece în extensiune ca nume propriu de înălțime. *Măgură* e cunoscut cu înțelesul de „munte“ și de textele vechi:

E eu pusu sămtu împăratū de la densu pre-a Sionului măgură sfântă. Ps. Șch. 2 v°. *Și merse în măgura Eleonului*. C. Sturdz., 31. *De să munces'cu în pustii și în măguri*. C. Todorescu, f. 48 v°, r. 9. *Ar'de tot pământulū și toți mun'ții și toate măgurile*. C. Tod., f. 77 v°, r. 8. *Munții săriia ca berbecii și măgurile ca mieii oilor*. Psalt 1651. Ps. 113, 6. *Hs. carele căută rătăcita oae pren măguri și pren munți*. Indr., 597. Cu același înțeles se întrebuințează și astăzi ca nume comun: *Zotkiewsky... se urcă pe o măgură de unde putea să vadă tot ce se petrecea în tabăra noastră*. Bălc., 593. [*Orășelul*] *Corabia, sentinela dundreană așezată ntre măguri* Vlah. Rp. 19.

Prin păstorii români a fost dus acest cuvânt până prin Galiția, Polonia și Moravia (cf. Miklosich, *Wand. d. Rum.*, 23) păstrându-se până astăzi ca nume de munte: rut. *Magu'ra*, ceh.-sl. *Magura* (nume de munte în Carpații Zipsului).

Cihac (*Dictionnaire d'étymologie daco-romane*. I. *Éléments latins*, Francfort s./M. 1870, p. 152), ca și Taverney în *Études romanes dédiées à G. Paris*, p. 277, care se gândia la lat. *maculum*, îl credea latin și-l derivă din *macula* 'tache', adică „pată“. Hasdeu (*Cuv. d. bătrâni*, I, p. 288) constată că această etimologie este inadmisibilă. „Românescul *măgură*,“ spune el, „e pur și simplu albanezul *măgulă* „*λῶφος*, *collis*, *côteau*). Bohemul *mahura* „*măgură*“, neavând nici o afiliațiune în celelalte dialecte slavice este un împrumut de la Români, probabilmente prin intermediul așa numiților Valachi din Moravia²⁾. Prin radicalele *mag-*, nu însă și prin duplul sufix *-u-la* sau *-u-ra*, *măgura* pare a fi înrudită: pe de o parte cu slavicul *mogila* „*movilă*“, pe de alta cu spaniolul *mogote* „*montagne isolée*“, vechiul portugez *mogo* „*piatră de hotar*“, ambele acestea de o provenință nelatină³⁾.

1) Reinhold, *Noctes Pelasgicae*, Athenis, 1855, p. 32. — N. A.

2) Cf. Liereček, *Entstehen christlicher Reiche im Gebiete d. österr. Kaiserstaates*. — N. A.

3) cf. Diez, *Etymol. Wörterb.*, t. 2, p. 152. — N. A.

G. Meyer (*EtWbAS.*, p. 118—9) tratează cuvântul la articolul *gdmuſe* f. 'Haufen von Erde, Gras u. dgl.' *ma'guſe* f. 'Hügel' și constată că aceste două cuvinte nu se pot despărți unul de altul și trebuie aduse în legătură cu p.-sl. *mogyla* și *gomila* 'tumulus', care se reflectează în bulg. rus. *mogila*, pol. *mogila* și în slov., sc. *gomila*, etc. Din pol. a pătruns cuvântul în litv. (*mogila* 'Kirchhof' Brückner 109), din rus. în rom. (*moghilă, movilă, mohilă*). Alb. prezintă *a* și *u*; slav. *o* și *y*, întocmai ca în cuvintele de înrudire străveche. Dar deoarece înrudirea străveche o putem admite cu greu, ar trebui ca amândouă să fi fost împrumutate din o a treia limbă. Din alb. *maguſe* se derivă rom. *măgură* 'Hügel'; acesta a fost dus de păstorii nomazi români la Cehi și Poloni (M. Wand. 23).

Berneker, *SLEtWb.*, Lieferung 11, p. 68—69 admite întocmai părerea lui G. Meyer adăugând că din alb. se derivă, afară de rom. *măgură*, și ngr. *μαγούλα, μογούλα*, și respinge apropierea, cu parelele semasiologice neîndestulitoare, făcută de de Charpentier (*Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, 40,467) la av. *maga-m, maga* f. 'Loch im Erdboden, Grube', deoarece însemnarea fundamentală a cuvintelor despre care vorbim este în mod evident „Hügel, Steinhäufen“ și nu „Grab, Grube“. Nu admite nici împrumutul din celt. *mogo* 'gross' (impotriva lui Šachmatov) (*Archiv für slawische Philologie*, 33, 91).

Pornind probabil de la părerea mai sus amintită a lui G. Meyer, că adică cuvântul *măgură-mogyla* ar fi împrumutat din o a treia limbă, Pericle Papahagi (*Notițe etimologice în An. Acad. Rom. Seria II, T. XXIX, 1906—7, Mem. Sect. Lit.*, p. 233—235) crede că *măgură* = „colină“, „munte“ ar fi de origine latină și se poate derivă din *măgulum* „das Maul“, Georges, *Lat.-Deutsches Wb.*, cu însemnarea de: *gena, bucca*, graecobarbaris = *μαγούλον* „genam, buccam“, *Duc.*, cf. ar. „dzeană“, care înseamnă și „colină“, „deal“. În ar. are forma *măgu'ră* (Muzachia, Albania), *măgulă* (Epir—Tesalia), în alb. *ma'guſe*, ngr. *μαγούλα*

Tratând elementul romanic *magulum în *REtWb.*, p. 379, W. Meyer-Lübke referitor la această părere însă zice: „Rum.

măgură, Berg“ A. A. Rom. XXIX 33, sic, in loc de 233) gehört Kaum hierher“.

Tiktin și de astă dată este foarte precaut. În *RDWb.*, p. 940 nu ne dă o etimologie sigură a cuvântului măgură, ci scrie: „Vgl. alb. *ma'guljă*. Desselben Ursprunges scheint ksl. *mogyla* (rum. *movilă*, id.) u. ngr. μάγουλον „Wange“ „zu sein“. Ne lasă deci și el să bănuim o altă etimologie decât alb. *ma'guljă* și de bună seamă nu se gândește la vre-un element latin, care cu greu ar fi putut pătrunde în toate limbile slavice, ca derivat al v. bulg. *mogyla*, ci mai curând la un element necunoscut tracic ori iliric. După cele constatate în legătură cu *Tâmpa*, *chicera* și *mal*, acest lucru ni se pare chiar foarte probabil. Și nu e exclus că sufixul (la început cuvânt independent) —*ră* (cf. Τέμπουρα, *Chic-e-ră*, *Măg-u-ră*) ne indică tocmai această origine tracică ori ilirică.

Afară de o mulțime de nume de localități terminate în, *para*, —*pera*, —*paros*, —*sara*, —*sura*, —*sure*, —*zara*, —*zura*, —*zera* —*bara*, —*stýron*, —*stura*, *storos*, —*skera*, —*skara*, care sânt de altă natură, la Thomaschek, o. c., p. 53—91, întâlnim în Dacia și Moesia: Ἀππίαρα, Ἀρκο-βαΐδαρα, Βίμερος, Βρίττουρα, Δίμερος, Σούβαραι în dep. Remesiana, apoi Σικέρα lângă Beroë, pentru care se gândește chiar la rădăcina *čick-* „spitzig sein“ etc.

Formele sârbești cu *r* (*kičer* și *Kičeri*) se explică ușor admitând că ele pot să vină de la poporul la care *l* străvechiu și *l* velar, și poate uneori și *l'* albanez, treceă în *r*, și la care cuvântul *chicera*, *chicer* are întrebuițarea cea mai largă, poporul peste care s'a așezat cel sârbesc și care le-a lăsat Muntene-grenilor *Durmitorul* și le-a dat Rutenilor *Măgura*, *Muncelul*, *Tâmpa*, *Kičera*¹⁾ etc.

1) Pentru a fi completi amintim că proveniența de la Români la Ru-teni a *Chicerei* a relevat-o încă Hasdeu (*Cuv. d. b.*, I, p. 283—4) care, în baza unei informațiuni probabil tendentioase în privința sensului și chiar a formei, îl consideră identic cu mold. *ehțior* < *picior*. Iată ce ne spune el: „Amicul meu, cunoscutul antropolog Dr. I. Kopernicki din Cracovia, într'o epistolă din 30 Apr. 1873, îmi scrie că locuitorii din Galiția, în regiunea mai apropiată de Bucovina, numesc munții foarte înalți (*góry bardzo wysokie*): *gorgany* sau *gtergany*, iar picioarele de o formă oarecare deosebită ale acelor munți (odnogi pewnego kształtu): *kiczory* sau *kiczery*. *Kiczor* moldovenește *kictor* = *picior*, fiind vorbă învederat română, rezultă că și *gorgan* a pătruns în Galiția de la Români. Când însă? Aștăzi în Moldova *gorgan* nu se mai aude.“

În celelalte limbi slavice ea nu se găsește, ceea ce e o dovadă pentru acest punct de vedere. Forma *Kičelj* pe care, cum am amintit, ne-o dă Densusianu, fără să fi avut puțința să o găsim și noi, ne pricinuește deosebită greutate la explicarea lui *lj*. Singura explicație ar fi influența analogică mai nouă a albanezului *k'ikel*.

3. Abrud.

E neîndoios că pe teren lingvistic Ungurii în vremea din urmă au lucrat cu mai multă râvnă și mai mult sistem de cât noi, stându-le la îndemână mai multe reviste de specialitate subvenționate de deosebite societăți științifice. Și cum în filologie aceeași particularitate fonetică, morfologică, lexică ori sintactică poate să intereseze în același timp două ori mai multe popoare învecinate, e natural, ca anumite rezultate, la care ajung ei, să aibă oarecare interes și valoare și pentru noi. Acestea ar trebui relevate ori de câte ori se ivesc.

De astădată îmi iau voie să fac o dare de seamă despre cele din urmă etimologii propuse de savanții unguri pentru *Abrud* și *Bârsa*, firește, adăugând și unele observări.

Încep cu o părere personală. Cred că s'a făcut o greșală în redactarea *Dicționarului Academiei române* neluându-se în considerare nici un nume propriu, probabil pentru proporțiile onomastice românești, care singură ar constitui un dicționar mult mai voluminos decât însuși dicționarul graiului comun, căci „mapa cea mai amănunțită, acoperind cu litere aproape imperceptibile un părete întreg, nu ne împărtășește decât *notabilia*, fără a se putea pogori la atâtea movile, stânci, pârâiașe, fel de fel de accidente teritoriale, pentru cari la fața locului există generalmente câte un nume propriu”, ne spune cu dreptate Hasdeu și citează următorul pasaj din Brandes, *Die Heiligen und die Teufel mit Himmel und Hölle in den geographischen Namen*, Lemgo, 1866, p. 3: „Wie die Sterne am Himmel und die Sandhörner am Meeresgestade nicht zu zählen sind, so unzählbar sind auf unserer Erde die Städte, Flecken, Dörfer, Weiler, die Ströme, Flüsse, Bäche, Berge und Wälder, und alle ha-

ben ihre Namen bekommen; und nicht allein jene, sondern auch fast jeder Fleck in den Feldmarken und Waldrevieren ist benannt worden...“¹⁾.

Dicționarul Academiei române nu e numai etimologic, ci și istoric. Se poate însă să lipsească din el numele proprii care pot să lumineze o pagină din cele mai întunecate ale trecutului nostru celui mai îndepărtat și mai mult discutat? Această întrebare mi-am pus-o răsfoindu-l și comparându-l cu *Magyar etimologiai szótár* publicat de Gombócz Zoltán și Melich János, în care la p. 10 a fasc. I întâlnim o frumoasă și pentru noi deosebit de importantă etimologie a numelui orașului și râului *Abrud*.

Etimologia acestui „nom d'un bourg très-historique en Transylvanie“, care este punctul de căpetenie al minelor de aur de aici și de Unguri e numit în același chip, iar nemțește i se zice „Gross-schatten“ (Altenburg) a încercat s'o dea mai întâiu Hasdeu în al său *Et. Magnum Rom.*, I, p. 91—92. După ce arată rolul însemnat al Abrudului în istoria politică și culturală a poporului românesc din Ardeal, el continuă:

„La 1786 s'au descoperit la Roșia (Verespatak) lângă Abrud prețioase table cerate romane, scrise între anii 140—160 după Crist, adică nu mult după colonizarea Daciei, și din cari rezultă că această localitate se numea atunci *Alburnus*. Deja Massmann (*Libellus aurarius*, 114) observă că între *Abrud* și *Alburnus* este o prea mare asemănare, admitându-se o formă intermediară *Albrud*; dar pe de altă parte, el atrage în același timp atențiunea asupra numelui orașului tracic din Mesia *Abrutum*, unde se bătuse împăratul Deciu contra Goșilor. Cu alte cuvinte, *Abrud* ar putea să fie numele dacic al localității pe care colonii romani prin asonanță au numit-o apoi *Alburnus*. Noi vom adăoga cătră aceasta, că în Tracia există orașul Ἀβρολέβα, adică prin obicinuita confuziune paleografică greacă Δ=Α: *Abrudeva* sau *Abrudava* (Du Mont, *Inscript. de la Thrace*, p. 76), de unde *Abrud* fără nici o modificare fonetică. Ar urmăde aci că numele roman oficial *Alburnus* s'a uitat, dar numele dacic poporan *Abrudava* s'a conservat până astăzi“.

1) Hasdeu, *Et. Magnum Rom.*, I, p. LVII.

Argumentația lui Hasdeu nu ne captivează, căci nu ne dă un etymon evident, ci e clădită mai mult pe o combinație a fantaziei.

Dar să vedem într'o formă ceva mai dezvoltată ce ne spun cât se poate de concis autorii susnumitului dicționar etimologic unguresc.

Cel mai vechiu document în care se întâlnește numele Abrudului e de la 1271: „*terram Orbuth vocatam*“ (Székely Oklevélt. I, 17)¹⁾. Alte date: 1320: *Obrudbania*; 1338: *Obrud*; 1366: *Terrae Obrugh cum Zalathna... terrae Obrugh ac Zalathna*“ (Zimmermann-Werner, Urkundenb.); 1366—70: „*terrae Obrugh... super possessionibus Obrud et Zalathnabánya vocatis*“ (ibid.)

1. Orașul *Abrud* se numește ungurește *Abrudbánya* începând abia din secolul al XVI-lea, cf. *Abrugbanija* (Reychersdorff, Chorogr. Transylv. 1550, p. 14); *Abrudbánya* (PP). Numele latinesc al acestui oraș de la secolul al XVI-lea încoace e *Abrotania* (v. Fabritius K., Erdély... térképe 7; — *Aurarium* PP. Românește a fost numit de când se știe *Abrud*. Pentru această formă se citează Tiktin, care și de astădată e cât se poate de cu rezervă și adaugă acel „Et. unbek.“ atât de obișnuit la el. Mai citează forma *Avrud* găsită la Lipszky care, cum se știe dă numele românești ale localităților de multe ori pocit.

Nemțește i-se zice *Grossschatten* (Lipszky, Márt. 1807). Noi mai putem adaugă și forma secundară *Altenburg* (cf. Moldovan și N. Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Ungaria, Sibiiu, 1909, p. 3*).

2. *Abrud* se numește și apa care curge pe lângă orașul *Abrud* (Lipszky, Kr. Cz. F.).

Și acum să cităm textual ce ni se spune privitor la etimologie. „Ungurescul *Abrud* (< *Obrugy*) e probabil imprumul unui cuvânt dac cu înțelesul de ‚aurum‘, cf. gr. ὄβρυζον [la scholiastul lui Thukydidēs și la scriitorii de mai târziu, v. Stephanus; variante: ὄβρυζή, ὄβρυζη; ὄβρυζος, ὄβρυζιαχός adj. Herwerden, *Lex. graecum suppletorium*], ‚Aurum purum‘; din grecește e lat. *obrussa, obrusa, obryzum, obryza*, Forc.; *obridium, obritium; obridiacus, obfiziatus* DuC.²⁾

1) Dăm felul de scurtare al autorilor.

2) La acestea noi mai putem adaugă formele: *obryziacus* și *obryzatus, -a-, -um*, v. Georges, *Ausf. Lat.-Deutsch. Wb.*, s. v. — N. D.

Grecescul ὄβρουζον [$\left\langle \text{*ob-rud-io-m} \right\rangle$] e probabil de origine barbară (tracă).

Altfel Kočubinskij, O ruscom plen. 21 ($\left\langle \text{sl. ruda, 'metall' originar, rotes erz' Mikl. EtWb. 284). Greșit Nagy, Ethn. I, 212} \right\rangle$ ($\left\langle \text{aurum} \right\rangle$).

Etimologia dată, probabil de Melich, e cât se poate de ingenioasă și o putem primi cu o singură rezervă. De ce adică să fi trecut dacul *Abrud* de a dreptul în ungurește?

În sprijinul acestei teorii, evident tendențioase și dictate de interese mai înalte împotriva convingerii, asupra căreia revine desvoltând-o mai clar în alt articol, de care ne vom ocupa mai târziu, se pare că este împrejurarea că forma ungurească *Abrud* (rostit cu *e* — *o* deschis—), și mai ales forma mai veche, cea grecească și latinească, toate cu *o*, și chiar și sfârșitul cuvântului (*-d* $\leftarrow$ *gy* $\leftarrow$ *d-io-m*), sânt mai aproape din punct de vedere fonetic de etimonul presupus **ob-rud-io-m* decât românescul *Abrud* rostit cu *a*. Cunoștințele noastre asupra limbii dacice nu ne dau putința să spunem precis cum s'a putut întâmpla această schimbare fonetică pentru limba română, mai ales deoarece o influență slavă s'ar fi exercitat tot în direcția lui *o* (cf. *Aluta* $\leftarrow$ *Olt*)¹⁾. Împrejurarea că mai avem exemple analoge în formele *Ampoiu* (lat. *Ampelum*, ung. *Ompoly*), *Ampoița* (ung. *Ompolyicza*), — în locul cărora am așteptă mai curând **Impoiu* și **Impoița*, — și *Trâmpoiele* (comună și râu, ung. *Trimpoel*), care se crede că ar fi compus, scurtat prin afereză, din *Intre-Ampoile*, și *Argeș*, despre care nu se prea poate spune că-l avem din ungurește, ne face se bănuim că în limba dacică ar fi existat un *e* foarte potrivit să fie înțeles de străini când *o*, când *a*. Astfel Grecii l-au înțeles odată *o* (Ὀρθησός, ὄβρουζον, biz. Ὀσμος), altădată *a* (Ἀλούτας, Σάμος, Ἀσαμος), așa cum au înțeles și Sașii mai târziu pe *Oltul* nostru *All*.

Romanii l-au înțeles mai mult *a* (*Alutus*, *Ampelum*, *Samus*). Slavii *o* (*Olt*, bulg. *Osem*). Cum vedem așa dar, împrejurarea

1) Notăm că și în latina vulgară a trebuit să se schimbe *a* cu *e*, cf. *codru* $\leftarrow$ **quodrum* (= clas. *quadrum*, O. Densusianu, *H. l. r. I, 71, P. Skok, Einige Worterklärungen II. Arch. f. sl. Ph. XXXVII. Bd., 1—2 Heft, p. 83—4*), *lăcustă* $\leftarrow$ **lausta-am* (= clas. *locusta*, O. Densusianu, *o. c. I, 94*).

că documentele Ungurești prezintă forma mai veche cu *o*, ca și formele grecești corespunzătoare, nu spune prea mult. De la coloniștii romani și Dacii romanizați noi am moștenit probabil formele cu *a* sau, în ori ce caz, apropiate în rostire de *a* (*Abrud*, *Ampoiu*, *Aișes*). Unele dintre acestea s'au modificat spre *o* sub influența Slavilor cu care am locuit mult timp împreună (*Olt*, *Someș*). Formele ungurești *Ompoly*, *Ompolyicza* sânt evident forme românești modificate probabil tot de Slavi în acest sens. Pentru originea românească a lui *Trimpoel* nu încapem îndoială,

Rostirea cu *e*, înțeles de noi mai mult *a*, ajutată de influența slavă care l-a înțeles mai mult *o*, a putut să dureze destul de îndelungat până să treacă în românește definitiv la *a*, poate chiar atâta timp cât a durat procesul formării definitive a limbii românești. În graiul viu unguresc a putut deci să pătrundă *Abrudul* cu *e*, ca și *Someșul* (ung. *Szamos*), încă în această epocă.

Dar să nu clădim pe ipoteze. Chiar și în cazul că *Abrudul* se rostea în românește cu *a*, a putut să pătrundă în ungurește cu *e*, mai ales dacă *a* eră scurt, căci Ungurii în cea mai mare parte au numai *á* (lung) și *a*, rostit *e* (scurt), iar pe *a* scurt din limbile străine îl reproduc de obicei cu *e* (scris *a*): *Adorján* < lat. bis. *A d r i a n u s*, *agítál* < lat. *ăgitare*, *agyintus* < lat. *ădjunctus*; *angyal* < ven. it. *angelo* (< lat. *ăngelus*, gr. *ăγγελος*); *abriktoi* < germ. *abrichten*; *adrez* < germ., fr. *adresse*; *amarit* < rom. *amărit* etc. Regula aceasta nu e de o generalitate absolută, căci se găsesc în ungurește și cuvinte cu *á* desvoltat din *ă* (*ăngolna* 'Aal' < lat. *ăngilla*, *Ădám* < lat. bis. *Ă d a m*, *Ăgota* < lat. bis. *Ăgatha*; *ăfonya*, dar și *afonya* < rom. *afină*!), *ăfună*; *ăfuriszál* < rom. *ăfurisesc*, *ăgoda* < rom. *ăgud*, *ărmesszár* < rom. *ărmăsar*, *ărděj* < rom. *ărdeiu*, *ărvona* < rom. *ărvună*, *ărnics* < rom. *ărniciu* etc.).

Pentru punctul nostru de vedere însă sânt deosebit de edificatoare următoarele cuvinte: *abruta* 'Stabwurz, Gürtelkraut' (*Artemisia abrotanum*) < lat. med. *abruta (< lat. *abrota-*

1) Cuvânt vechiu, căci se găsește și în dial ar., și foarte important pentru noi căci de la noi, afară de Ungurii, a pătruns și la Ruteni. Istoria lui poate să fie deci asemănătoare numelor topice pe care le tratăm.

num, a brutanum, iar acesta din gr. ἀβρότονov) și în special: *Ajton*, care are formele mai vechi cu *o*: *Oython*, *Ohton*, *Oktum*, *Otham*, *Achtum*, și se derivă din turc. *Altyn*, *Aladár* < *Olodár* < *Aladári (cf. lat. *Aladarius*) < *Aldári < germ. *Ardarich* < *Al-darik*, și *alma*, care are în limba mai veche și forma *olma* (cf. și *olmäs*), < turc. *alma*.¹⁾

Grafia cu *o* a documentelor dinainte de sec. al XVI-lea poate să reproducă deci tocmai rostirea unguerească de astăzi. Pentru *e* adică nu se găsește semn special în alfabetul latin și diecii scriitorii de documente se pare că l-au reprodus la început cu *o*, care eră și scurt în limba lor și de care de fapt se apropie în rostire, și nu cu *a*, cu care reproduceau pe *ă* care eră lung. Numai mai târziu se va fi cimentat scrierea lui *e* cu *a*.

În cazul că grafia documentelor însă ar reproduce în adevăr un *o*, ar trebui să presupunem că Ungurii au primit cuvântul *Abrud* în o formă alterată de Slavi și de la aceștia, iar dezvoltarea fonetică a trebuit să fie identică cu a cuvântului *Barcza* (rom. *Bârsa*), al cărui *o* însă s'a născut din *u*: *Bursza* (scris *Burza*, *Bursa*, *Burcza*, *Burcia*, *Burcya*, s. XIV.) > *Borsa* (scris *Borza*, s. XIII—XIV) > *Barsza* (scris *Barza*) > *Barcza* (scris *Barsza*, *Barcza*, s. XIV—XX).

Cât privește păstrarea grupei de sunete *-br-* după vocală în *Abrud* (cf. *făurăr* < februarus -um = clas. februarus, -um, *lăuruscă*, *lăuruscă* < labrusca, -am; *faur* < faber, -rum etc.) observăm de o parte că ea a putut fi menținută prin etimologia populară care, ori a despărțit cuvântul în *a* (< a d) și *brud*, considerându-l de compus, după analogia altor cuvinte privitoare la toponimie (cf. *a-locuri*, *a-munte*, *a-mijloc*, *a-vale* etc.), ori l-a apropiat de vreun cuvânt latinesc (cf. lat. *Alburnus*),²⁾ de altă parte că numele topice sânt mai conservative în privința dezvoltării fonetice decât cele comune.³⁾

1) Pentru etimologii v. Gombocz și Melich, o. c., s. v.

2) În cazul că documentul dela 1271 ne redă în adevăr rostirea din acel timp a cuvântului *Abrud* (= „*Orbuth*“), s'ar putea admite că *Albrud > *Arbrud (de aici prin disimilație *Arbud*) sau *Abrud* este forma alterată care a ajutat menținerea grupei *-br-*. Dar poate să fie vorba și numai de o particularitate, ori chiar eroare grafică.

3) Un exemplu interesant cum uneori, încetând pricina numirii unui loc și uitându-se înțelesul acesteia, ea nu se mai supune legilor fonetice cărora

În slârșit, în privința finalului în *-d*, amintim că numele *Abrutum* și *Abrudeva* sau *Abrudava*, citate de Hasdeu, ne dau puțința să presupunem că, alături de *obrud-io-m din care se derivă cuvintele grecești și latinești cu înțelesul 'aurum purum', a putut să existe și un *obrud-o-m sau *abrud-o-m, din care s'ar derivă *Abrud-ul* românesc¹).

4. Bârsa.

Și acum să ne ocupăm de un alt articol, acesta de revistă, al lui Melich, în care tratează etimologia numelui propriu *Bârsa*, și-și dezvoltă mai clar teoria despre păstrarea prin limba ungurească a elementelor dacice ale limbii române.

Articolul e intitulat „*Barcza, Barczaság, Bârcza*” și s'a publicat în revista *Magyar Nyelv*, XI (1915), No. 6, pp. 241—245, iar traducerea germană a lui a apărut în acelaș timp în săsescul *Korrespondenzblatt*.

Autorul, după ce constată că numele râului ardelean *Barcza* și al ținutului numit *Barczaság* (rom. *Bârsa* și *Țara Bârsei*, săs. *Burzen* și *Burzenland*) trebuie despărțite de numele de localități *Alsó-* și *Felső-bârcza* din com. *Abaujtorna* și de *Kis-* și *Nagy-bârcza* din com. *Borsód*, care prezintă o dezvoltare fonetică de tot deosebită: *Borcza* (1194: *Terra Borchia*, Csánki, I, 169) > *Barcza* > (s. XII—XVII) > *Bârcza*, trece la documentele, în care se pot întâlni numele ardelenesti, și constată că în documentele latino-ungurești, publicate în *Urkundenbuch-ul* lui Zimmermann-Werner etc., *Barcza* se găsește scris:

1. *Burza* ZW. 1218: „*terram de Burza*”, 1222: *terram Burza*”, 1222: „*ad ortum aquae, quae vocatur Burza*”; declinat latinește în 1232: „*terram Burze*”);

s'a supus numele comun din care vine, este, de pildă, numele satului *Tăure* din j. Bistrița-Năsăud. Cuvântul e indentic cu pluralul lui *tău*: *tăuri*. Satul și-a căpătat numele de la mlaștinile, „tăurile” care-l încunjurau. Cu timpul ele au dispărut, așa încât numai niște mici băltoage le mai arată urma. Oamenii schimbându-se, au uitat pentru ce au numit satul cum i se zice. Numele *Tăure* s'a fixat acum pentru sat fără să se mai supună evoluției fonetice a „tăuri”-lor și și-a schimbat genul articulându-se *Tăurea*.

1) Cu toate grafiile documentelor adică, nici în ungurește nu e de crezut să fi fost forma mai veche *Obrugy, căci am așteptă însă i se fi păstrat finalul în *-gy*, cum s'a păstrat d. p. în *Sztrigy* (rom. *Streiu*), care are tot origine dacică ca și *Abrudul*.

2. *Bursa* (Z.W. 1222: „*terram de Bursa*“);
3. *Burcia, Burcya* (Z.W. 1240: „*in Burcia*“, 1385: „*de Burcya*“);
4. *Borza* (Z.W. 1211: „*terram Borza*... *terra Borza*“, 1212: *cruciferi de Borza*... *de Borza*“, cel din urmă exemplu de acest fel fiind din 1373: „*in Borza*“; în genitivul latinesc din 1231: „*terram Borze*“, 1225: „*in terra Borze*“; cu greșală de scrisoare de mai multe ori „*terra Boza*“, „*terram Boze*“);
5. *Barza* (Z.W. 1349: „*terrae Barza*“);
6. *Barcsza* (Z.W. 1407: „*de districtu Barcsza*“);
7. *Barcza* (*Székely Okltár*, I, 1484/1568: „*terra Barcza*“, *ibid.* III, 75: „*molendina terre Barcza*“).

Sășii numesc râul amintit *Burzen*, iar ținutul *Burzenland* (*z* = ung. *cz* și rom. *ț*). Mai de mult numele săsească a fost și *Burtza* (cf. *Székely Okltár*, IV, p. 142, 1600: „*durch Burtzaland*“). Fiindcă în limba săsească ardeleană germanul apusean *u* înainte de *r+z* de obicei rămâne neschimbat, așa de pildă cuvântul *kurz* „scurt“ se rostește totdeauna cu *u* (cf. Kisch, *Bistritzer Mundart*, 21; A. Scheiner 8. § 7), urmează că *Borza, Barza* documentelor nu poate fi formă săsească ardeleană.

Ce privește numele românești, constată următoarele:

După Lipszky, *Repertorium*, râul numit ungurește *Barcza*, săsește *Burzen*, se numește românește *Burcă* (după Melich cit. *Burța*). Dar el mai are și numele *Bârșă* (v. Tiktin, *Dict. rom.-germ.*, p. 193), iar ținutul e numit *Bârșia* (sic), *Țara Bârșei* (Tiktin, *ibid.*). După Tiktin originea acestui nume e necunoscută. Dar e probabil că această formă fonetică o au Românii încă de prin s. XIV. Cel puțin aceasta o dovedesc documentele slavone date de deosebiți voievozi munteni (v. Dr. I. Bogdan, *Documente și regeste*, Buc. 1912), în care cetim din 1375—80: „*prăgarem Braševskim i Ražnovcem i vāsei zemli Brāsēnskoj*“ = pârșarilor brașoveni și Râșnovenilor și întregii Bârșe (v. acest document slavonește în *Sbornik-ul bulgar XIII*, 47), din 1431—33: „*zemli Brāsi*“ = Țării Bârșei (*Sbornik XIII*, 49), din sec. XV: „*vāsei Brāse*“ = întregii Bârșe (*Sbornik XIII*, 60), din s. XV: „*ot zemle Brāse*“ = „*dela Țara Bârșei*“ (*Sbornik XIII*, 88), etc. Deci în aceste documente Țara Bârșei e numită; zemlja *Brāsēnū-*

skajá, zemlja Brásy(i) ~ Bráse, Brása. Iar Brása acestor documente slavo-române poate fi tocmai formă ortografică a rostirii românescului Bârsa.

Recapitulând deci, constată că ardeleanul unguresc *Barcza* prezintă în șir istoric următoarele forme fonetice: *Bursza* (scris *Burza*, *Bursa*: s. XIII) ~ *Burcza* (scris *Burcia*, *Bureya*: s. XIV) > *Borsza* (scris *Borza*) ~ *Borcza (s. XIII—XIV > *Barsza* (scris *Barza*) ~ *Barcza* (scris *Barcsza*, *Barcza*: s. XIV—XX). Din vechiul unguresc *Burcza* și-au imprumutat Sașii *Burzen*-ul lor, iar din *Borsza* au făcut Românii *Bârsa* (cf. *hordó* > *hârdău*, *szorg-áni* (*szorgalmas*) > *sârgui*, *polgár* ~ *porgár > *pârgar* scris în documentele slavo-române *prăgar*). Din sășescul *Burzen* și din *Burza* (cet. *Bursza*) al documentelor latino-ungurești adică nu s'ar fi putut naște românescul *Bârsă*, căci lat. *ur* + consoanantă a rămas neschimbat: *cursus* > *curs*, *furnus* > ar. *furnu* „Backofen“, *furca* > *furcă* „*Spinnrocken*“, „*Heugabel*“, *sursum* ~ *susum* > *sus*, etc.

În privința originii cuvântului unguresc, cu deosebitele sale forme, Melich acum își părăsește părerea de mai nainte (*MNy.* II., 103), adică că: „*Barcza* e de origine bulgară; în privința originii e identic cu dacul *Berzovia* (*Berzava* de astăzi, afluentul Timișului) din Tab. Peutingeriana. Amândouă numele sânt derivatele adjectivului dac *berz, slav *bržŭ* („iute“)¹⁾“. Și adaugă textual:

„Acum, când cunosc mai bine dezvoltarea fonetică a numelui râului *Barcza*, am convingerea că vechiul unguresc *Bursza* nu poate să fie imprumutat din femininul adjectivului bulgar *brăza „iute“, ba peste tot nu poate fi de origine slavă. Bănu-

1) Și după W Tomascheck e cuvânt traco-dac, dar înțelesul fi e „*Birkenbach*“, (cf. sl. *brěza* „*Birke*“, os. *bärzä*, wakhn. furz. „*Birke*“, adică „*weissgefleckt*“ (*Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, Bd. CXXXI, Wien 1894, p. 59). — N. A. Cf. și cele spuse în Pauly-Wissowa, *Realencyklopedie*, s. v.: »*Bersovia* (Tab. Peut. Geogr. Rav. IV 14 p. 204, 3, Ortschaft in Dacia an der Strasse von Viminacium nach Sarmizegethusa, m. p. XXIV *Arcidava* (*Verséc*), XXV *Tibisco* (Zupa bei Karansebes), vgl. *Traianus Commentar. libro I* (Priscianus VI p. 682 P.): inde *Berzobim*, inde Aizizi processimus. Noch jetzt erinnert die bei Židovin vorbeifliessende *Berzava*, die sich mit dem Temeš vereinigt, an den alten Namen, der im Dakischen „*Birkenbach*“ bedeuten mochte vgl. os. *bärze*, lit. *berža*, slav. *brěza* (aus *berza*), „*Birke*“.

esc că *Olt, Sztrigy, Szamos, Ompoly, Barcza, Temes, Maros, Kőrös, Zsil* sunt din limba, din care e și numele râului *Abrud* și al orașului *Abrudbánya*. Iar acesta, după părerea mea, în limba ungurească e de origine dacică și din ungurește a străbătut în românește, v. EtSz. Numele de râuri amintite mai sus toate sânt rămășițe dacice în ungurește; și toate până la unul au ajuns din ungurește în românește și în săseasca ardeleană. Astăzi n'am atâtea cunoștințe de limba dacică, încât să-mi pot dovedi definitiv această presupunere, dar observ și acum că această presupunere e rezultatul studiilor mele mai îndelungate și amănunțite. Deocamdată cetitorul să se îndeustulească cu aceea, că vechiul unguresc *Bursza* > *Borsza*, etc., din care a rezultat actualul *Barcza*, în ungurește a venit din limba dacică; și în românește și săsește a străbătut din ungurește“.

Admit fără îndoială originea dacică a numelor râurilor *Olt, Streiu, Someș, Ampoiu, Bârsa, Timiș, Mureș, Criș, Jiu* și *Abrud*, dar în privința celor spuse despre numele românesc al *Bârsei* și despre trecerea acestuia din o limbă în alta am oarecare nedumeriri, și m'aș bucura mult dacă Melich, cu un prilej bine venit, ar putea și ar binevoi să mă dumerească.

Observ deci următoarele:

1. Numele românesc *Burcza*, dat de Lipszky, nu se va ceti săsește cu *u* în loc de *â*: *Burța*, cum l-a scris el și cum ne recomandă Melich, ci românește: *Bârța* (cf. *Rumân*, care în graiul Sașilor se schimbă în *Rumun*, iar în al Ungurilor în *rumuny*, etc.¹⁾).

2. *Bârsa* și *Țara Bârsei* (u. *Barcza* și *Barczaság*, s. *Burzen* și *Burzenland*, ca și numele de localități *Bârsa* (u. *Berza*) din j. Arad, *Bârsa* (u. *Dabjonuffalu*) din j. Sălăgiu, *Bârsana* (u. *Barczánfalva*) din j. Maramureș, apoi probabil *Bârsău* (u. *Berekszó*) din j. Solnoc-Dobâca, *Bârsăul-de-jos* (u. *Alsóberekszó*) și *Bârsăul-de-sus* (u. *Felsóberekszó*) din j. Sălăgiu, *Bârsăuța*

1) În cazul că Românii rostiau *Bărfă*, Sașii și Nemții au auzit și scris -e-; cf. *Bertse*, „ein Dorf in der koloscher Gespanschaft“ și *Bertz* „ein Gebirg auf der Gränze“ în scaunele secuiești, care se va ceti *Bărf*, date de Ignaz Lenk von Treuenfeld, *Siebenbürgens geographisch, topographisch, statistisch Lexikon*, Wien 1839.

(u. *Kisborszó*) din j. Solnoc-Dobâca¹⁾, apoi următoarele numeroase numiri de păraie, văi, păduri, moșii, sate din Muntenia și Moldova: *Bârsan*, *Bârsana*, *Bârsanul*, *Bârsănești*, *Bârseasca*, *Bârșeni*, *Bârșești*, *Bârșoiul*²⁾, negreșit trebuie despărțite din punct de vedere fonetic de numele râului *Bârzava* s. *Bârzova* (u. *Berzava*), afluentul Timișului, și al râulețului *Bârzasca* (u. *Berzâszka*), din j. Caraș-Severin, precum și al localităților *Bârza* (u. *Börza*) și *Bârzasca* (u. *Berzâszka*) din j. Caraș-Severin și *Bârzava* s. *Bârzova* din jud. Arad³⁾, cum și de următoarele numiri topice din Muntenia și Moldova: *Bârza*, *Bârzan*, *Bârzani*, *Bârzeasca*, *Bârzei*, *Bârzeiul*, *Bârzescul*, *Bârzești*, *Bârzila*, *Bârzoști*, *Bârzota*, *Bârzoteni*, *Bârzotești*, *Bârzoțelul*, *Bârzoiiul*, *Bârzotei*, *Bârzul*⁴⁾. Chiar și dacă pentru acestea din urmă am putea presupune un prototip dacic cu -s-, deoarece vechiul *Berzovia* se găsește scris și *Bersovia*, acest prototip cu vremea a trebuit să fie apropiat de etimologia populară la slavul *brăzŭ* „iute“.

În forma lor actuală, *Bârza*, *Bârzasca* și *Bârzava* s. *Bârzova*, apoi *Bârzan*, *Bârzani*, *Bârzeasca*, *Bârzei*, *Bârzeiul*, *Bârzescul*, *Bârzești*, *Bârzila*, *Bârzoști*, *Bârzota*, *Bârzoteni*, *Bârzotești*, *Bârzoțelul*, *Bârzoiiul*, *Bârzotei*, *Bârzul* nu se pot despărți de slavul *brăzŭ* „iute“, și în limba românească astăzi trebuie considerate de origine slavă (cf. *Brzava* pe valea *Lim*-ului, etc).

3. Nu e nici o deosebire fonetică între numele râului și al ținutului *Bârsa*. Acel *ἄραξ λεγόμενον Bârsi'a* dat de Tiktin după Miron Costin (Kogălniceanu, *Let.*² l. 360) cred că e greșală de copiere, sau chiar de tipar, și trebuie cetit *Bârsia*, deci e tot *Bârsa*: „Ostea Ghicăi Vodă aŭ luatŭ atunci în țera Brașeului, ce se chiamă *Bârsia*, trii pălănci“, căci ceva mai la vale pe aceeași pagină cetim: „Den țera *Bârsei* aŭ purcesŭ oștile pren midlocul (*sic*, = „mijlocul“) Ardélului“, iar genitivul *Bârsei* nu poate avea decât nominativul *Bârsa*.

4. După cum constată singur Melich, forma cea mai veche e cea cu -s-. Dintre limbile de-acum numai limba româ-

1) v. S. Moldovan și N. Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Ungaria*, Sibiu 1909, p. 18. — *Bârzăști* (u. *Barzest*) din j. Bihor pare a fi derivatul lui *Barză*.

2) *Marele Dicționar geografic*, p. 454—456.

3) v. S. Moldovan și N. Togan, *o. c.*

4) *Marele Dicționar geografic*, p. 456 ș. u.

nească mai are numele *Bârsei* cu *-s-*; ungurește e *Barcza*, iar săsește *Burzen*.

Nu înțeleg acum de ce limba, care păstrează forma cea veche atestată de documentele latino-ungurești (ca să nu mai vorbim de cele slavo-române de dată mai târzie, deși putem să atribuim chiar curat numai întâmplării împrejurarea că în de acestea nu se găsește mai curând de sfârșitul sec. XIV), a trebuit să imprumute cuvântul din alta, care prezintă o formă mai nouă. Apoi, dată fiind împrejurarea că streinii nu pot rosti vocala *â*¹⁾, care în limba românească e de proveniență foarte veche, iar scriitorii documentelor erau streini de limba românească, întocmai ca și Lipszky, oare nu e cu putință că variantele date de ei să fie încercări de a redă în rostirea proprie limbii lor și în alfabetul latin, care nu are semn anume pentru acest sunet, numele românesc al *Bârsei*? Oare românescul *Bârșa* n'ar fi putut da naștere ungurescului *Bursza* > *Borsza*, > *Barcza* (cf. *Rumân* > *rumuny*, *mâncare* > *munekâr*; *fărtat* ~ *fărtat* > *fortât*; *vârcolac*, pl. *-ci* > *varkulács*, etc.) și săsescului *Burzen* (cf. *Rumân* > *Rumun*, *mâncă* > *munkă*, etc.)? Aceasta cu atât mai mult, deoarece:

5. Dintre cele trei limbi, în care se găsește numele râului de la care se trage cel al ținutului vestit odinioară pentru oierit, pentru „bârsanele“ sau „bârsăncile“ cu coadă scurtă și lată, „bune de lapte, dar slabe la lână“, lână țigaie numită tot „bârsană“, singură limba românească mai numește, cum am arătat mai sus (p. 2), tot *Bârșa* încă două localități, iar cu derivatele acesteia (*Bârsan*, *Bârsana*, *Bârșeni*, *Bârșeasca*, *Bârșești*, *Bârsănești*, *Bârsău*, *Bârsăuța*, *Bârșoiul*) mai multe păraie, moșii, sate, și are *bârșa* ca nume comun pentru a însemna: „lopățica

1) Fiziologia acesteia și raportul cu sunetele asemănătoare, cu toate că s'au ocupat de ea mulți specialiști și nespecialiști (R. I. Sbiera, I. Bărbulescu, I. Popovici, G. Weigand, Mladenov, E. Dăianu etc.), încă nu sânt studiate de ajuns.

2) Ca să nu mai pomenim de trecerea lui *i* la *î* în grupele *in-*, *im-* (*împărat*, etc.), de pildă, trecerea grupei lat. *an* la *ân* e mai veche decât întâlnirea cu Slavii (sec VI.), căci *a* slavon accentuat urmat de *n* s'a păstrat intact, afară de cuvintele: *jupân*, *smântână*, *stăpân* și *stână*. „Ces formes doivent avoir pénétré de bonne heure en roumain, avant que le passage du groupe *an* lat. à *în* se soit définitivement accompli“ (Ov. Densusianu, *H. I. r. I*, p. 33 și 271).

cea perpendiculară și ca de un lat de mână de lată, care imbină grindeiul cu plazul și 'n care e întărită partea dinainte a cucurei [= cormanei]. Ea servește spre slobozirea sau ridicarea plazului dimpreună cu fierul cel lat, anume ca plugul să între mai puțin sau mai adânc în pământ" (v. *Dicț. Acad.* I, p. 503; Tiktin, *l. c.*, îl traduce cu: „Griessäule“, „Scharbaum“, „Sech-“, „Kolterholz am Pfluge“).

Ce e drept, nici *Dicț. Acad.* (*l. c.*), nici al lui Tiktin (*l. c.*) nu ne dă etimologia acestui cuvânt. În lipsă de izvoare suficiente pentru limba dacică de bună seamă nici Pușcariu, nici Tiktin n'a vrut să se aventureze în presupuneri nebazate pe fapte lingvistice care nu se pot trage la îndoială.

Dar să examinăm puțin părerea amintită mai sus a lui Thomaschek, după care numele râului *Bârșa* ar însemna „Birkenbach“.

Înainte de toate trebuie să constatăm că în adevăr, întocmai ca și la *Moldova, Țara Oltului, a Crișanei, și a Maramureșului*, la baza numirii *Țării Bârsei* trebuie să steie numirea văii sau apei *Bârsei*, căci accidente naturale (apele, dealurile, munții etc.) au fost numite totdeauna înaintea satelor, orașelor și organizațiilor administrative; provincia și a primit de obicei numirea dela râu.¹⁾

Dacă ne gândim acum că în vremile vechi *bârșa* plugului putea să se facă de obicei din lemn de „mesteacăn“ ori „frasin“, care se întrebuințează în rotărie, deoarece e destul de tare și nu crapă, am putea să admitem ca prototip al acestuia o formă traco-dacică a vechiului indic *bhurjas* „Art Birke“, care a putut să aibă o formă cu -s-, apropiată de derivatul lat. *fraxinus* „Esche“ (cf. osset. *barse*, v. pr. *berse*, apoi alb. *barð* „weisz“), nu cu -z- ca în derivatele slavice (*berza* > rus. *berëza* „Birke“, rut. *berëza*, bg. *brëza*, scr. *brëza*, sl. *brëza*, ceh. *břiza*, pol. *brzowa* „Birke“, apoi pamird. *furz, brug* etc.) ori cu -k- ca în cele germanice (v. g. *pirihha, bircha*; v. e. *beorc, birce* „Birke“;

1) Nu insist asupra împrejurării că însuși cuvântul *țară* < *tërra*, cum se găsește și în documentele latine, e dovadă de existența unei împărțiri administrative vechi în care intră și *Țara Bârsei*, pe care am avut-o mai întâiu noi și de la noi a trecut la vecini.

g.-n. *barke, borke*; v.-isl. *berkr* „Rinde“; .lit. *bēržas* „Birke“; *Biřžlis* „Birkenzweig“).

Analogii de felul acesta mai avem. Astfel, de pildă, „arțar“ se numește nu numai arborele, ci și o parte a războiului de țesut: „bățul (de lemn de arțar), care ține brâgtele, numit în alte părți *brâglar(e)* (Oltenia), *jug* (Maramureș) sau bățul vatalelor (v. *Dicț. Acad. I*, p. 272), ș. a. Obiectul așa dar a putut să se numească după lemnul din care s'a făcut!).

Râul *Bârșa* „Birkenbach“, al cărui nume există și în munte încunjurat exclusiv de numiri românești și având trei ramuri, care toate „poartă pe lângă numele generic de *Bârșa* și un determinativ curat românesc 2). fie în urma împrejurării că izvoarea lângă niște mesteceni sau frasini, fie după forma albiei sau cursului său, care seamănă cu o *bârșă* de plug, căci multe râuri și-au luat numirile de la deosebite însușiri ale lor (cf. *Prahova, Bistrița*, care în cursul său superior are numele de *Repedele* etc.).

Pentru eventualitatea întâie, care ni se pare cea mai probabilă, am avea o convingătoare analogie în *Moldova*, nume de râu și țară, în cazul că etimologia dată de Iordan (*Viața românească*, XII—1920, No. 2, p. 274—276) este cea adevărată. Impreună cu *Moldișul* (pârâu) din *Prahova* și *Moldovișul* din *Vâl-*

1) Tocmai întors s'a întâmplat la *jugastru* „acer campestre“, pentru care trebuie să presupunem o formă *jugastrer, astrum*, derivată din *jugum* (∇ *jug*), deoarece din lemnul acestui arbore se făceau juguri; o formă paralelă este gr. *ζυγία* „sorte d'orme“ care, după mărturia lui Vitruviu, II, 9, se numia astfel pentru că din el se făceau juguri (v. I.-A. Candrea și Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, p. 138—139).

2) A. D. Xenopol *Teoria lui Rösler*, Iași 1884, p. 204. Din expunerea regretatului Xenopol nu se vede destul de clar dacă cele trei ramuri sânt pâraiele înșirate pe p. 203: *Bârșa fierului, Bârșa lui Bucur, Bârșa Croșetului*, ori trebuie să ne gândim la alte nume. În cazul că sânt acestea, a'ributul a trebuit să se alătore numai când cuvântul *bârșa* își pierduse înțelesul original apelativ și luase pe cel propriu pentru a numi respectivul pârâu. Numirea *Bârșa fierului* nu eră altfel cu puțință. Cităm la acest loc și concluzia lui Xenopol în privința *Bârsei*: „Este deci mai firesc lucru a admite că numele dat râului de Români în munte s'a coborât în vale! unde a fost adoptat de Germanii așezați acolo, decât că el să fi luat naștere în câmp din gura Germanilor și apoi să se fi urcat la munte între Români, (p. 204).

cea le derivă din numele, cu etimonul altfel neclar, al arborelui *molid* (*molift*, *molidv* etc.), care ar fi primit sufixele topice românești *-ova*, *-iș* și *-oviș*. Am fi avut deci mai întâiu *Molidova* (cf. pentru accent *Craiova*), înaintea căruia a trebuit să fie la început cuvântul *valea ori apa (râul)*, iar cu sincoparea lui *-i*-neaccentuat *Moldova*.¹⁾ Deosebit de importantă pentru noi, ca și pentru sprijinirea etimologiei propuse de Iordan, este împrejurarea că, chiar în județul Neamțu, de unde curge Moldova, se găsește un părâiaș numit *Molidul*, deci numai cu numele arborelui, fără nici un sufix, ca și *Bârsa*.

Numele ținutului *Țara Bârsei* în acest caz așa dar ar putea să însemneze: „ținutul apei (văii, râului) mesteacănului sau frasinului“, „Țara Mesteacănului“ sau „Frasinului (cf. numele de sate sau părți de hotar *Mesteacăn*, *Mestecăniș*, *Frasin*, *Frăsințiș*, *Făget*, *Nucet*, apoi numele comune: *aluniș*, *brădiș* și *brădet*, *cărpiniș* etc.)²⁾.

1) Până acum filologii se gândiau la o origine gotică: $\angle$ got. *molda* (= „praf“) + suf. *-ova* (cf. *Prahova*), analog *Moldei* din Bohemia. Dar etimologia aceasta, deși are un reazem în numele căței *Molda* păstrat la cronicari, (cf. și trans., olt. *Moldă* „albie, troacă“ $\angle$ germ. *Mulde*) se poate admite cu greu. Mai întâiu în limba noastră nu s'au păstrat elemente a căror origine gotică ar fi sigură. Ar fi greu de explicat cum a putut să rămână tocmai din limba gotică un nume de râu și țară care a avut și are o însemnătate atât de mare în viața poporului românesc ca *Moldova*. În sfârșit *Moldau*-l din Boemia pare a fi o etimologizare populară germană a cehului *Vltava*. A doua, derivația ar fi hibridă ceea ce încă trebuie să ne dea de gândit.

2) În acest caz s'ar putea să fie oarecare legătură între cuvântul nostru și m-lat *bersa*, deși e greu de spus cum ar fi putut ajunge un element tracic în limba franceză, căci fr. *berser* „mit dem Pfeil jagen“ e un derivat al acestuia (cf. germ. *Birsch*, f. și *Pirsch* f. „Waldjagd mit Spürhund“, *birschen*, *pirschen* $\angle$ mai vechiu *birsen*, iar acesta din v. fr. *berser*, apoi engl. *berselet*). Altfel originea m-lat. *bersa* și a fr. *berser* nu e clară. O. Schrader, *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*. I. Halbband. Strassburg, 1901, p. 386, ne spune: „Ein anderer mlat. Ausdruck für den Wildpark ist *bersa*, eigentlich der Zaun des Brühl (vgl. oben lat. *robarräum*), womit altfrz. *berser* ‚mit dem Pfeil jagen‘, mhd. *birsen* zusammenhängen scheint, deren Grundbedeutung demnach wäre: ‚in einem brotlum jagen‘. Nach Lu Cang.² u. *bersa* wäre auch dieses Wort keltischer Provenienz (arem. *berse* ‚prohibitio‘, *bersa* ‚Schutzzaun‘), allerdings bezweifeln sowohl Diez S. 520 wie Körting (Lat.-rom. W.) diese Erklärung der Sippe *berser*; — *birsen*, ohne freilich selbst etwas einleuchtendes vorbringen zu können.“ Între elementele romanice din *REtwb*-ul lui Meyer-Lübke nu-l găsim: Cîmpotriva acesta adaugă în o notă din „Wortverzeichnisse“, p. 775'

În cazul al doilea, care e mai puțin probabil, deci nu insistăm mai amănunțit asupra lui, ar putea să însemneze „ținutul râului al cărui curs sau albie se aseamănă unei bărse de plug“.

Adaugem încă că *bârșa* plugului se numește în multe locuri *Bârță* (v. *Dict. Acad.*, *ibid* Tiktin, *l. c.*), deci tocmai cetirea pe care o recomandăm pentru *Burza* lui Lipszky, din care s'ar putea explica ușor ungurescul *Barcza* și sășescul *Burza* și *Burzen*¹⁾.

6. În sfârșit, dacă Melich admite originea dacică a numelui râului și al ținutului pus în fruntea acestei notițe, fie ea cea bănuită de Thomaschek, ori alta²⁾, dar nu admite împrumu-

„*berser* frz Zu 1051 (adică: *bersium „Wiege“) ist ausgeschlossen, da die afrz. Form. *berser*, nicht *bercier* lautet“. Dacă admitem pentru m.-lat. *bersa* o proveniență celtică cu *Du Cange*, ar fi greu să explicăm cum a ajuns acest cuvânt, cum crede D-l *Bogrea*, *Drum drept*, XII, No. 4, p. 62, în românește unde e popular, foarte lăit, cu înțeleșurile și formele anintite în acest studiu. E și vechiu, căci îl găsim încă din sec. XII în documentele latino-ungurești în o formă care însă nu arată o origine cu -e- (sec. XII: *Borcha*; sec. XIII: *Burza*, *Bursa*, *Burcia*, *Burcya*, *Borza*), iar în cele slavonești din sec. XIV, cu forma actuală românească. Dacă cea latino-ungurească n'a fost, care ar fi putut fi calea pe care ne-ar fi putut veni un lat.-medieval *bersa*, fie de origine celtică, ori de alt fel, care n'ar fi suferit metaforia lui -e- după care în silaba următoare se găsește un *a*, ci după labialăi și-l-ar fi modificat în *ă*? E sigur adică că din un lat. *bersa* n'am putea avea românește decât *bearsă, *barsă.

1) Element românesc vede în *Burzen* și *Burzenland*-ul sășesc I. Brenndörfer în un serios studiu intitulat *Román (oláh) elemek az erdélyi szász nyelvben*, Budapest, 902, p. 63: „*Burzen*, *Burzenland*, *Barcza*, *Bârca*, *Barczaság*: rom. *Bârșa*, *Țara Bîrsii* (Slav. *Berzova*)“.

2) După cele spuse despre Țara Bârsei ne m. putea gândi, de pildă la o vale a „oii“, la o legătură oarecare cu alb. *ber* m. „Schaf, Weidevieh“, un vechu în cuvânt alpin care se întâlnește și în dialectele din Italia de nord în formele *bar*, *berr*, „Widder“, *bera*, *bero* „Widder, Schaf“, *birr* (v. G. Meyer *AETwb*, p. 33 și Meyer-Lübke *REtwb*. No. 149, p. 75; cf. încă gr. βάρυχοι ἄρνες, βάριον, πρόβατον Hes. și deosebitele forme slavice ale v. bulg. *baranŭ*; în sfârșit sued. *bårse*, *barre* „Widder“; a cărui legătură cu celela te de mai înainte e contestată de unii, Berneker, *SIETwb*, p. 43).

Considerând că trebuie să pornim de la numirea văii, nu a țării, cum am amintit, cea mai puțin probabilă e legătură cu alb. *bërst* „Wein- und Öltrestern; Dungerde“; care a pătruns în albaneză din lat. *brisa*, și încă destul de târziu, cum ne arată fonetismul, care cere -ș- în loc de -s- cf. Diez, *Wb*, op. 433, Walde, *LETwb*, p. 97, Meyer-Lübke, *REtwb*, No. 1307 p. 95). Și accentul (în albaneză cuvântul e accentuat pe ultima, în românește pe penultima) ne face greuțăți. Altfel cuvântul latinesc cum arată Walde *l. c.*, poate să fie înrudit cu gr. βρῦτα, βρῦτα „Trestern“ (Athenaeus) și cu tracicul βρῦτον, βρῦτος „Bier“ (cf. v. germ. *briuwat* „bräuen“, lat. *defrutum* „eingekochter Most“).

Ori cum însă, nu se poate despărți numele comun *bârșă*, *bârță*, care există în limba noastră, de cel al apei și ținutului *Bârsei*, și în acest caz singura etimologie acceptabilă e a lui Thomaschek.

tarea ungurescului *Barza* și *Bărczaság* și a săsescului *Burzen* și *Burzenland* din românescul *Bârsa*, *Țara Bârsei* din pricina că pe timpul venirii Ungurilor și a Sașilor nu ar fi putut să fie Români pe aceste plaiuri; apoi dacă Ungurii veniți în Ungaria în secolul al IX-lea, ajunși în *Țara Bârsei* după Sași, care înșiși au venit acolo numai după invitarea cavalerilor Teutoni veniți la 1211¹⁾, n'au împrumutat aceste nume nici de la Slavii veniți în secolul al VI-lea; care popor să le fi păstrat până la venirea lor, împreună cu numele de origine dacică ale celorlalte râuri despre care a fost vorba mai sus? Goții și Gepizii? Ori să fi fost Daci neromanizați până la venirea Ungurilor? Ori totuși Dacii romanizați le-au păstrat? Cine sânt acum urmașii acestor Daci romanizați, Ungurii ori Români? Iată niște întrebări la care Melich ne e dator cu răspunsul.

Ov. Densusianu (*H. l. r.* I, p. 293), vorbind de teoria lui Rösler, spune între altele următoarele:

„Si quelques noms de rivières présentent une certaine ressemblance avec ceux qui nous sont donnés par les historiens et les géographes anciens, cela ne peut prouver grand'chose. Il faudrait trouver des formes qui montrent dant (*sic*, = „dans”) leur phonétique des particularités propres au roumain, puisque seulement dans ce cas on pourrait soutenir que l'élément roumain continue directement celui de l'époque romaine. Or, de telle formes n'ont pas encore été produites, car nous ne pouvons comprendre comment on saurait tirer quelque chose de noms tels que *Argeș*, *Olt*, qu'on a souvent cités et à tort pour prouver qu'ils reproduisent, d'après les lois phonétiques roumaines, les anciens *Ardessus*, *Aluta*”.

Aș avea mare mângâiere sufletească dacă cetitorii acestei notițe-polemice ar fi rămas cu convingerea că, alături de numele muntelui *Tâmpa*, s'a găsit și un nume de râu care în fonetismul său arată particularități proprii limbii românești, care se reflectă și în forma pe care i-au dat-o vecinii care l-au luat de la noi.

1) v. N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. II București, 1915, p. 31—32.

5. Aușeu.

Am amintit că multe cuvinte își pierd în limbă funcțiunea de nume comune, dar rămân în aceasta încă mult timp, legându-se de un loc ori o persoană, ca numele propriu al acesteia (*Tâmpa, Chicera, Măgura* etc.). Așa e și cuvântul *Aușeu* o comună din județul Bihor, pl. Aleșd.

El ne păstrează un derivat al substantivului *auș* $\angle$ *avus* + suf. *uș*, care după Hasdeu, *Etym. Magn.* 2139 se mai întrebuințează la Olteni, apoi îl găsim în *aușel* și, cum crede Weigand (*Jahresbericht*, XIII, 108) în *deăoș* și *neăoș*. *Auș* e, la Aromâni, cuvântul obicinuit pentru „moș”. Traducerea ungurească *Őssi* ne dovedește că avem de a face în numele satului *Aușeu* cu un nume care înseamnă „străvechiu”, însemnare care se potrivește foarte bine unui derivat al lui *auș*, care s'a întrebuințat odinioară și în Bihor.

Câteva urme ale organizației de stat slavo-române.

de Silviu Dragomir.

1. In județul Caraș-Severinului există și astăzi patru comune cu nume foarte caracteristic. La nord de Caransebeș găsim *Jupa*, la sud de Făget satul *Jupănești* și la nord de Orșova comuna *Jupalnicul*, care apare, ce-i drept, abia în secolul XVIII când administrația austriacă o scrie *Supan*¹⁾ In fine la nord-est de Lugoj e *Jupani*, o comună, care în sec. XV formă centrul unui district românesc.

In sec. XIV mai există o comună *Supafalva* (1389) în comitatul *Cărașului*²⁾ și în veacul următor alt sat cu același nume *Zsupafalva* (1447) spre sud-est de Timișoara, între comunele aparținătoare cetății *Duboz*.³⁾

Toate aceste nume păstrează amintirea vechei organizații slave cu jupele ca unități teritoriale, cari aveau în frunte un *jupan*. Jupele slave nu aveau întindere mai mare decât valea unui râu, de la care își luau numele, și de regulă centrul lor eră într-o cetate unde stetea *jupanul*, conducător de oaste și totodată judecător în procese. *Jireček* crede că *jupanii* erau dintru început bătrânii localnici ai câte unui neam, asistați de adunarea tuturor oamenilor liberi din coprinsul unei jupe. Dinastiile sârbești își trăgeau originea din asemenea familii de *jupani*, cari încetul cu încetul dobândiseră o influență mai mare peste jupele învecinate. Instituția *jupelor* și a *jupanilor* cu acest nume de origine necunoscută, este foarte veche. Ea se dezvoltase la Sârbi complet, până în sec. X (*Const. Porfirogen.*) și izbutise a se menține încă până prin veacul XIII, când centralizarea ad-

1) *Pesty Fr. A Szörényi Bánság vol. II. Bud. 1878, p. 572.*

2) *Csánki D. Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában v. II. p. 107.*

3) *Csánki o. c. II. p. 33 34.*

ministrației săvârșită de Stefan Nemanja îi dote o lovitură de moarte, așa încât pe la 1400 cuvintele jupa și jupan nu le mai găsim în documentele sârbești. Cei din urmă cari au părăsit instituția aceasta au fost Bosniecii, la cari mai întâlnim jupani până la căderea statului național (sec. XV). În Croația jupa și jupania au avut altă însemnare și cu totul altă dezvoltare.¹⁾

La noi, în afară de numele de localități, arătate în Banat, cuvântul *jupân* mai păstrează amintirea unei instituții, care a dispărut de mult, învinsă de împrejurările politice, cari au dat altă înfățișare organizației noastre vechi. Astfel jupele slave au trebuit să facă loc, și în Banat, scaunelor și districtelor românești și în măsura în care progresează romanizarea Slavilor, voevozii și cnejii români au izbutit să înlăture pe jupanii streini. Dar când, după înjghiebară prinicipatului muntean, documentele cancelariei domnești ne prezintă organizarea Curții Voevodului, boerii săi sânt toți jupani, întocmai așa cum erau jupani toți demnitarii Curții regale din vechea Croație de pe timpul Carolingilor ori magnații regilor din Dioclitia în sec. XII.²⁾

În tot cazul originea acestor nume din Banat e mai veche decât secolul XI, când la popoarele slave învecinate instituția jupelor pornește spre declin, iar pe teritoriul ungar se dezvoltă sistemul comitatelor.

Adaugăm că Jireček, în istoria mai nouă a Sârbilor, constată o asemănare surprinzătoare între organizația Curții regale din Croația și între organizația Curții vechiului voevodat muntean. Ca și în Croația găsim și la voevozii munteni un *ban*, care stă la Craiova, cum de altminteri, nu departe, la Severin, steteau banii craiului unguresc. *Vornicul* (dela dvornik) și *postelnicul* (dela postelja) se numesc așa numai la Curtea regilor croați și a voevozilor noștri. Pe când funcția spatarului (*σπαθάριος*), vistiariului și a comisului (*κόμης*) arată originea lor bizantină, atribuțiile boerilor munteni seamănă mai mult cu ale jupanilor croați din sec. X și XI. În Bizanț, spre pildă, spatarul sau protostratorul erau nobili distinși, dar serviciul de la

1) C. Jireček, *Staat und Gesellschaft im mittelalt. Serbien in Denkschriften der k. Akademie der Wissenschaften in Wien*, 1912, I. Teil, p. 3 și urm.

2) *Idem*, p. 15.

Curte îl îndeplineau totuși numai sclavii și eunucii, cari erau camerieri, ușieri, paharnici etc. „Instituțiile aceste ale Slavilor de sud și ale Românilor“, incheie Jireček¹⁾ „amintesc mai mult pe demnitarii Curții Longobarzilor și a Francilor, decât ierarhia Curții bizantine“.

2. În Banat, în județele Arad, Hunedoara, Alba de jos, Făgăraș, Gorj, Dolj și Mehedinți găsim comune cu numele de *Ohaba* sau *Ohabița*. Pesty Frigyes constată pentru vechiul comitat al Carașului 10 localități cu acest nume,²⁾ iar Csánki găsește în evul mediu, numai în comitatul Timișului 7 *Ohabe* și 6 *Ohabițe*.³⁾ În Județul Aradului sânt cunoscute 2 *Ohabe* și o *Ohabiță*,⁴⁾ iar în al Hunedoarei 10 *Ohabe* și mai multe *Ohabițe*,⁵⁾ și în fine Marele Dicționar Geografic găsește în cele 3 județe din Oltenia 9 *Ohabe*.

Regretatul nostru învățat I. Bogdan a aratat⁶⁾, că cuvântul *Ohabă* înseamnă scutire, exemptio, immunitas și că formula atât de deasă din documentele noastre slave „da estj na ohabu“, sau „da im sutj vā ohabu“ înseamnă „să-i fie scutire“ sau „să-le fie spre scutire“ și că dacă găsim formula aceasta într'un hrisov de donațiune, atunci noua proprietate eră scutită de dăjdiile către Domn și aveă să treacă de la tată la fiu, cu tot privilegiul ei, dacă mai eră și ocină.

Trebue să remarcăm că această expresie slavo-română nu o găsim decât la noi, întocmai așa precum numele de *Ohaba* și *Ohabița* nu le întâmpinăm decât numai pe pământ românesc, limitate la un anume teritoriu, partea sudică a Transilvaniei, Bănat și Oltenia, unde ele păstrează, fără îndoială amintirea unei organizații de stat, anterioare stăpânirii ungurești, sub care nu s'ar fi putut încetățeni astfel de numiri. Cancelaria ungurească știă să traducă exact cuvântul *Ohabă*, ceea ce o dovedește faptul că *Ohaba* de lângă Streiu se numește la 1440

1) Ibidem

2) Pesty Fr. *Krassó vármegye tört.* II, vol. Bud. 1884 p. 72 și urm.

3) Csánki D. *Magyarország tört. földrajza* vol. II, la comitatul Timiș, s.v.

4) Márki S. *Arad vármegye monografiája* I, p. 211.

5) Csánki D. *o. c.* vol. V, la com. Hunedoarei, s. v.

6) *Convorbiri Literare* pe 1906 p. 295—299.

*Szabadfalu*¹⁾ și tot așa Ohaba de lângă Sibiușel la 1439.²⁾ În Banat de asemenea se vorbește, la 1369, de două sate „Szabadfalva et aliam Szabadfalva“, cari erau, de sigur, sate ohabnice.³⁾

Numele comunelor *Uric*⁴⁾ și *Uricani*, din județul Hunedoarei confirmă presupunerile noastre despre originea acestor sate. Dintru început înțelesul cuvântului uric eră „moșie de veci“ sau „moșie ohabnică“, obținută prin donațiune domnească, pentru-ca mai târziu să se numească în chipul acesta însuși hrisovul de donațiune.⁵⁾ Este deci de neînțeles, cum un savant serios ca Melich poate afirma, că Românii imigrând pe teritoriu unguresc au adus și cuvântul „Ohabă“ numind cu el satele românești donate de regi unor nobili unguri.⁶⁾ Dacă instituția ohabelor ar fi fost adusă din Peninsula balcanică, ea nu ar fi rămas mărginită pe un teritoriu atât de restrâns, ci s'ar fi întins, deodată cu imigrarea elementului românesc, în toate părțile, deci în nordul Transilvaniei, ca și mai pe urmă, în Moldova, unde cancelaria domnească, nici pe timpul lui Ștefan cel Mare, nici mai târziu, nu cunoaște această instituție.

3. E posibil, ca această veche organizație de stat slavoromân să ne fi lăsat moștenire și alte instituții, originea cărora abia dacă o mai putem distinge. Mă gândesc la *jitarii* (zito bucate) și *gornicii* (gora = pădure, deal) din satele ardelenene, cari au păstrat acest nume slav sub îndelungata stăpânire ungurescă, sau la *voinicii* și *slobodnicii* de pe vremuri. Dar e sigur că din epoca aceasta datează *instituția crainicilor*, pe care o găsim în ținuturile vestice ale Transilvaniei până în sec. XV“.

Glosariul lui Bartal⁷⁾ ne dă următoarea explicație asupra acestui cuvânt: „Krajnik (a slav. Kraj: districtus) judex nobilium, szolgabiró Pesty. Ször. II. 111“.

1) Csánki o. c. p. 117 și 134.

2) Ibidem

3) Ortway T. *Oklevelek Temesmegye és Temesváros történetéhez*, p. 109.

4) Csánki o. c. vol. V. p. 120 Poss Wryk (1473. 1476, 1519). Possio Playsor alio nomine Erwk (1478). Poss. Vrik (1498). Poss Ewryk (1515), Poss Wryk (1518).

5) I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare* II, p. 609.

6) Századok 1907 p. 330 și Cf. Karácsonyi în Századok 1908 p. 94.

7) Bartal A: *A magyarországi latinság szótára*.

Mărturiile istorice sânt destul de precise pentru a explica însemnătatea instituției crainicilor.

Cea dintâiu mărturie care vorbește despre crainici datează de la finea secolului XIV. Într'un document din anul 1387. se amintesc crainicii din districtul Hațegului, de pe valea Streiului, din Huniedoara, de pe teritoriul comitatului și din Dobra. 1) Alt document din 1434 ne dă indicații mai clare despre crainicii din Dobra. În acest an toți nobilii și cnejii, poporenii și iobagi din districtul Dobrei s'au prezentat la voievodul Ardealului Ladis'au Csáki, rugându-l să le mențină și aprobe libertățile și obiceiurile dobândite și aprobate de răposatul voievod transilvănean Nicolae Csáki. Voievodul Ladislau ținând seamă de interesele acestei proprietăți regale, de credința și de serviciile lor, le asigură următoarele libertăți: 1. Să rămână în toate libertățile obținute dela răposatul voievod Nicolae Csáki și oficianții voievozilor ardeleni să nu aibă dreptul a exclude de la ele pe nimeni dintre ei. 2. Nici oamenii oficianților și cu ei nici *crainicul* să n'aibă dreptul a merge la casele lor pentru vreun birșag, decât numai după ce se va fi desbătut cauza, pe calea legii (ordine iudicaria) la scaunul lor ori după-ce se va fi desbătut și judecat definitiv la scaunele din Deva și Hațeg (sedes Deva et Haczok). Dar chiar și după încheierea aceasta a cauzei, oamenii oficianților să nu pornească asupra casei lor, și nici *crainicul* cu ei, pentru ca să-i păgubească, ci dacă cei pedepsiți refuză a plăti oficianților birșagul, înșiși cnejii și nobilii din district (comprovincialis) să trimită pe *crainicul* la casa celui pedepsit, pentru a despăgubi pe oficianți din averea aceluia. Excepțiune formează însă cei pedepsiți pentru crime mai mari, cum sânt furtul, jaful sau incendiul, deoarece-ce atât persoana, cât și avutul acestora aparțin cu tot dreptul oficianților. 6. Oficianții vor fi datori să primească, an de an, din fiecare chineziat, carul de fân, ce-l va primi prin acord un trimșe al oficianților și *crainicul ales de district*. 7. La sf. Nicolae oficianții să se mulțumească cu porcul din fiecare chineziat, pe care-l vor

1) Csánki o. c. V, p. 36 n. 1 „Nos iudices, iurati et universi hospites, kenezis nec non *Kalaynuk* de districtu Hathzak, de fluvio Strig, de Hunyad, de varmegye et de Jwfiw“.

prezentă de o parte oficianții, iar de alta, patru oameni cinstiți aleși de district.¹⁾

Din textul acestui document se vede clar ce eră crainicul din Dobra: un funcționar ales de district, a cărui atribuție de căpetenie o constituia dreptul să culeagă birșagurile dictate de către scaunele de judecată. Tot el făcea pe mijlocitorul între oficianții regelui și oamenii din district, apărând interesele acestor din urmă.

Intre anii 1391—1396 se amintește în Maramurăș o comună *Karaynokfalva*, care astăzi se cheamă românește *Crainicovo* (ung. *Mihálka*). Tot aici găsim la 1389 un sat *Karaynokháza*.²⁾

Intr'un document din anul 1402 episcopul latin din Oradea-Mare regulează situația Românilor din districtul (provincia) Beiușului. După-ce precizează drepturile chinezilor, cari stau sub un voevod din Beiuș, vorbește și de modalitatea cu care au să se culeagă birșagurile dictate de scaunul de judecată al cnejilor și aprobate de curtea episcopiască din Oradea. Execuția nu se poate face, decât la 15 zile după pronunțarea sentinței, de către voevod sau de către oficiantul districtului, care se numește *crainic* (*Vaida et officialis provinciae illae, qui aliter krajnik apellatur*). În mod categoric se oprește execuția făcută în alt chip (*Nec unquam ipsi castellani aut vicecastellani huius modi birsagia suis propriis manibus, potestate et auctoritate aliter, nisi per medium dictorum Vaidae et Krainik exigendi habeant facultatem*).³⁾

Cam aceeași atribuție o aveau în sec. XVI și crainicii din nordul Ardealului, din Sălagiu, Sătmar și comitatele învecinate⁴⁾. Voievodul fiecărui district (*processus*) avea lângă sine un *crainic*, care eră un oficiant însărcinat să culeagă darea anuală și să îndeplinească anume servicii pe lângă scaunul de judecată, cum îl arată urbariile păstrate din acea epocă.

În Banat îi găsim pe *crainici* relativ târziu, abia în veacul

1) Csánki V, p. 62—63. La 1481 se menționează crainicul din jurul Devei împreună cu chenejii și ceilalți locuitori. V. Hurmuzaki II, 2 p. 270.

2) Csánki II, p. 449.

3) Bunyitai V : *A váradi püspökség* II. 301—302.

4) Takács Z.: *Rajzok a török világból*, Budapest 1916. II. p. 322—23. În ținutul Bistriței se amintesc la începutul sec. XVIII v. N. Iorga, *Docum. Bistriței* II. p. 108

XVI. La 1544 Petru Petrovici adresează o poruncă către cnejii și crainicii din comitatul Severinului.¹⁾ Intre 1514—16 aproape de Marginea se amintește un sat Crainicești, în posesia marchizului de Brandenburg.²⁾ În același ținut, pe malul stâng al Murășului, apare la 1597 ca martor la delimitarea unei moșii „crainicul“ Syfko Stoici, (în comuna Zăbalți).³⁾

Pentru-ca să arătăm întinderea geografică neîntreruptă a acestei insti uții, în partea vestică a teritorului etnic românesc, mai amintesc, că și în județul Aradului întâlnim urmele ei probabile în numele de familie Crainic de prin câteva sate.⁴⁾

Instituția crainicilor pe deplin dezvoltată o găsim începând cu sec. XV în Polonia. Crainicii de aici apar ca adevărați șefi de districte, așezați în fruntea cnejilor și înzestrați cu anume drepturi administrative și judecătorești. Cei mai mulți stau pe proprietățile regale, dar îi găsim, deși în număr mai mic, și pe proprietățile nobililor poloni. În Galiția, unde există un mare număr de sate colonizate după dreptul românesc, cunoaștem spre pildă, pe pământul regal, încă din secolul XV, pe crainicul din starostia Sanok (*krajnik omnium villarum iuris valachici capitaneatus Sanocensis*). În starostia Přemysl erau trei craine (*krajina*, căci așa se numea districtul în fruntea căruia stetea crainicul) cea din Brillince, cea din Korosno și cea din Ustrzyki. În starostia Sambor, la 1568, erau două craine, una pe Nistru cu 24 sate și cealaltă pe Stryj cu 27 sate. Cât privește crainele și crainicii de pe proprietățile nobililor amintim, că Petru Kmita posedă, în starostia Sanok, câteva sate (sec. 16) cari aparțineau la două craine, la cea din Subieńsko (Zwiniaca și Rovień) și la cea din Olszarnica (Boberka și Ternowa).⁵⁾

Iată cum descrie, în sec. XVI, un „lustrator“ instituția crainicilor: „Fiecare *Crajina* își are crainicul ei, de care au să asculte cnejii și fiecare sat are câte nu cnez căruia îi sânt supuși țărani și care trebuie să supravegheze ordinea. De două ori pe an se adună într'un loc toți oamenii din satele acelea (*hromada*);

1) Pesty Fr. *A szörényi bánság* II. p. 111.

2) Pesty Fr. *Krassó vm. tört.* II. I. p. 256.

3) Pesty o. c. p. 287.

4) Márki o. c. vol. I. p. 320 Cf. registrul.

5) Dr. K. Kadlec. *Valaši a valašské právo*, Praga 1916 pp. 378 și 380.

o adunare se ține la sf. Petru și se numește de primăvară, cealaltă la Sf. Martin, de toamnă, acolo aduc cnejii dobânzile (czynsze) și plățile (davky) de la oameni, acolo se fac judecățile se măsoară și adună pedepsele judecătorești: . . . . . Crainicii au pentru slujba lor, de la fiecare om, care ține oi, câte un burduf de brânză. Pe crainic îl numesc starostii dintre cnejii . . .¹⁾

În linii generale se poate vedea din această descriere în ce anume consista funcțiunea crainicului în Polonia. Numit de către staroste dintre cnejii crainei (deci nu ales) el avea să ușureze administrarea economică a proprietății regale sau particulare. Deci crainicul strângea, cu prilejul celor două adunări, dobânzile și plățile aduse de cnejii. La asemenea adunări anuale ținea crainicul împreună cu cnejii din craină așa zisele judecăți românești sub președinția unor funcționari orășănești, apoi împreună cu organele alese ale judecătorei, avea să execute sentințele date contra cnejilor. În fine, ca organ polițienesc crainicul avea să urmărească pe răufăcătorii din toată craina pentru a-i da pe mâna judecătorei penale.²⁾

Dacă comparăm instituția crainicilor din Polonia cu a crainicilor pe cari i-am arătat în mai multe ținuturi din Transilvania, vom găsi, că ea este aceeași, de o parte și de alta, firește cu unele deosebiri, produse de împrejurările istorice și locale, atât de variate. Reținem în deosebi cea ce e caracteristic: crainicii din toate părțile sânt legați, cu funcția lor, de scaunul de judecată: ori ei înșiși fac judecată și o execută (ca în Polonia) ori sivesc ca organe auxiliare la aducerea și executarea sentinței (ea în Hunedoara, Bihor și în nordul Transilvaniei). În schimb însă găsim și unele deosebiri, dintre cari mai ales una are o deosebită importanță: faptul, că crainicii din Polonia sânt înzestrați și cu atribuții administrative; ei înlocuiesc pe voevozii români din Transilvania, a căror activitate e bine cunoscută în Bihor la începutul secolului XV, iar în județele din nordul Transilvaniei, până în veacul XVIII.

Ceea-ce ne interesează, în cadrul articolului de față, e să stabilim originea și vechimea acestei instituții. Intinderea geogra-

1) Kadlec o. c. p. 332.

2) Kadlec o. c. p. 380.

fică a crainicilor dovedește că obârșia lor trebuie căutată la nordul teritoriului etnic românesc, acolo, unde prin atingerea cu elementul malo-rus, a putut intra această instituție în organizația noastră veche. Dar ceea ce privește timpul când s'a împrumutat ea, nu se poate fixa decât cu oarecare aproximație din pricină că informațiile pe cari le avem cu privire la imigrarea Rutenilor în Ungaria de nord nu sânt nici ele precise. Unii scriitori mai noi cred că aceste imigrări au început abia în jumătatea a doua a secolului XIII, deși mici colonii de Ruteni vor fi existat și mai înainte.¹⁾ Părerea aceasta e întemeiată însă pe o presupunere eronată; că teritoriul muntos din nordul Ungariei, până la ocuparea lui de către Ruteni, ar fi fost pustiu și nelocuit. E sigur însă, că acest teritoriu n'a fost deșert, ceea-ce o dovedește vechea penetrațiune (sec. 12) a Românilor în Galiția vestică și Polonia, care a plecat tocmai de pe acest teritoriu. De fapt până târziu în secolul XV se poate observa un curent, care duce populația românească de pe panta sudică a Carpaților nordici în Galiția, câtă vreme cea ruteană din ținutul Haliciului se coboară în Ungaria nordică. Așa se va fi petrecut lucrul acesta și înainte de a-și întinde Ungurii stăpânirea peste aceste teritorii.

Faptul, că găsim instituția Crainicilor în jum. II. a sec. 14 deja în sudul Murășului și totuși mai târziu rămâne limitată la un anume teritoriu pare a vorbi pentru un împrumut mai vechiu, într'o epocă, în care, părțile nordice ale Ardealului cu Bihorul și cu regiunile muntoase până la Murăș, aparțineau unei formațiuni de stat slavo-român. De aici instituția crainicilor s'a putut întinde ceva mai târziu și asupra Bănatului, unde, până în sec. XV, știm că există o organizație puternică a districtelor românești.

4. Săpăturile făcute în Bănat și în părțile Crișanei dovedesc, că teritoriul acesta a fost locuit fără întrerupere, dela colonizația română încoace. Intr'adevăr, Banatul a fost, până la invaziunea ungurească, poarta Europei centrale, pe unde trecea drumul barbarilor spre apus. Două mari imperii, al Hunilor și al Avarilor, și-au fixat reședința chiar pe teritoriul dintre apele Du-

1) Hodinka A. A munkácsi gör. kath. püspökség története, Budapest 1910. pp. 22—24, 71 și urm.

nării, Tisei, Murășului și a Crișurilor și tot aici a fost și vădudunărean al unei părți din Slavii cari au trecut în Peninsula balcanică.

Castelele și cetățile romane, ruinate de năvălitori, pe acest teritoriu, au fost înlocuite de barbari prin fortificațiile lor cu mult mai simple și mai puțin durabile, dar mai corespunzătoare tacticei militare, cu care se atacau și se apărau atunci astfel de opere. În loc de ziduri groase și înalte, clădite pe un loc înalțat, Slavii construiau cetăți de pământ, ridicând valuri întărite și săpând șanțuri adânci, cu cari își împrejmuiau așezările, pentru a le scuti de suprinderea dușmanului. Spațiul din lăuntru astfel îngrădit, cuprindea câte odată chiar și o populație mai numeroasă cu vitele ei. Slavii le numeau grad-uri și le construiau nu departe de cursul râurilor, pentru a avea la îndemână apa cu care să umple șanțurile.¹⁾

În Banat găsim numeroase urme de cetăți de pământ. Așa, spre pildă, în valea Carașului, lângă satul Duplai, se văd clar pe o ridicătură în formă de triunghi neregulat urmele unei cetăți de pământ. Poporul îi zice acestui loc și astăzi „la cetate”. Pe valea aceleiași râu mai sânt astfel de cetăți la Oreșăț și Grebenaț. Pe malul Timișului e situată *cetatea* de la Drăgșina și apoi cea de la Secaș și Obad. Lângă Begheiu: Buna și Gladna și încă o cetate de pământ în hotarul Ictarului și al Girodului. Pe valea Pogănișului găsim astfel de *cetăți* la Berendia și la Sacoș, iar pe Nirău la Seciani, St. Andreiu, Mașloc și în fine lângă Murăș la Alioș și Szépfalu. Un sistem întreg de astfel de cetăți se întinde și peste Murăș și încinge munții Bihorului,²⁾ așa însă că cetățile de pământ se găsesc totdeauna spre est de vechiul „limes dacicus,”

Acest sistem de apărare, care nu e de origine slavă, ci mult mai veche, dar pe care l-au întrebuițat mai ales Slavii, pare să fi avut mai mult decât o importanță locală și anume menirea de-a apăra o organizație de stat situată la est de linia cetăților de pământ.

Ca termeni tehnici în legătură cu astfel de fortificații servesc, pe lângă *grad*, *ograda* și *ogradena* și cuvintele *greben*

1) Borovszky S. *A honfoglalás története* Bud. 1894. p. 54 și urm.

2) *ibidem*.

(după Miklosich pecten, nsl. scopulus serb. promontorium)¹⁾ *iama* (-fovea) și *iar*, *iara* (-șanț). Reminiscentă a acestui soi de apărare sânt și gardurile trase împrejurul unor sate din Bihor și de pe Murăș, cu porți mobile la gura satului ori chiar și ogrăzile și curțile țaranilor noștri, cari păstrează tipul de fortificație descris mai sus.

5. Dar cetățile de pământ așezate la granița vestică, pentru a prinde și paraliza cel dintâiu atac al dușmanului nu erau în stare să apere singure țara și populația. În afară de aceste cetăți, după obiceiul vremii, se construiau și alte fortificații. Pădurile, atunci mult mai dese și întinse, se îmbiiau dela sine pentru a împiedecă pătrunderea dușmanului, dacă se închideau drumurile cari treceau prin ele. De aceea oamenii se sileau să construiască în deschizături de pădure ori în strâmtoni de pasuri stavile artificiale, corespunzătoare terenului: șanțuri adânci și garduri tari, valuri de pământ ori iazuri construite din piatră și lemn. Astfel de întărituri se numesc în limba documentelor latine medievale *indagines*, nemțește *Hagen* sau *Gehage*, iar ungurește *gyepű*²⁾. La Celi ele se numeau *preseka* (succisio silvae quod presceca dicitur)³⁾ iar la Poloni⁴⁾ *oseka* (osecones et firmitates).⁵⁾

În limba română termenul tehnic corespunzător a fost cuvântul *prisacă*, din vechiul slav *prisêka*⁶⁾ (*sêk*-secare *prisêkati* ἐπιτέμειν incidere), care cuvânt s'a păstrat atât în limba vie, cât și în toponimie⁷⁾. Astăzi *prisaca* are mai multe înțelesuri: 1. pă-

1) V Dolgozatok 1912. p. 108 și 109. Un deal din jurul cetății Moigrad se numește și astăzi „Dealul Grebenului“, un alt punct de acolo se numește „grebin“.

2) Tagányi K. în *Magyar Nyelv*. IX vol. (1903) p. 97, 145, 201 și 254 în articolul *Gyepű és gyepűelve*.

3) Dr. H. Jireček, *Prove*, Praga 1904 p. 20, 93, 216—223, 289 și 352.

4) I Pervolff, *Slavjane ih vzaimnyja otnošaniija i svjazi* Varșovia 1886 I 158, 159. Amândoi citați de Tagányi.

5) Sârbii deasemenea aveau un val de apărare la graniță (trap srpski) menționat în 1300, la granița macedoneană. C. Jireček *o. c.* p. 4.

6) Învățatul ungar Asbóth O. (*Nyelvtudomány* I p. 208) credea, că cuvântul românesc e format din vsl. *presêka*. Tot așa și Tiktin (*Rom. Deutsches Wörterbuch* Lief. 20). Dar atât înțelesul cuvântului din vechea slavă (*prisêkati* dissecare, *prisêkati* incidere), cât și forma sa aproape generală în limba noastră mă fac să îl deriv din vsl. *prisêka*.

7) Marele dicționar geografic al României cunoaște, în toate părțile țării foarte numeroase numiri formate din acest cuvânt.

dure tăiată,¹⁾ loc curățit din codru, pădure din anul prim curățită,²⁾ 2. un gard, împrejmuitură lată, formată prin îngrămădire de lemne și gunoiete, paie etc. răzimată mai ales pe răchiti,³⁾ și 3. stupină, locul unde se țin stupii vara.⁴⁾ E mai pre sus de orice îndoială, că cele două înțelesuri dintâiu ale cuvântului păstrează încă noțiunea vechilor prisăci, cel puțin într'o parte a Transilvaniei, unde ele au fost cunoscute odinioară, pe când dincolo de Carpați, în Moldova și Muntenia, „prisaca“ a evoluat, generalizându-se cu înțelesul de stupină.⁵⁾

Prisecile vechi steteau în legătură neîntreruptă unele cu altele și formau un veritabil brâu de apărare, străpuns numai unde eră trebuință să treacă drumurile de comunicație. Aceste puncte se numeau porți (porta regni) și erau întărite și păzite foarte bine. Câte odată, pentru siguranța mai deplină, se construiau câte trei porți după oaltă. Expresii ca „Poarta de fer“ arată puterea de rezistență ce li-se atribuia. La Cehi ele se numea *brana*, iar la Poloni *brona*.⁶⁾

Paza prisăcilor și a porților eră dată unor oameni liberi, cari în latinește se numeau *speculatores* sau *exploratores*, în slavonește *straže* (straža, custodia) iar în ungurește *ör, örök*.⁷⁾ Câteva nume de localitate mai păstrează și astăzi amintirea lor.

Ca termeni tehnici în legătură cu construcția prisăcilor mai însemnăm cuvintele slave *rov*⁸⁾ (rov=fovea, sepulcrum), *rovište, revište, reva, recia*,⁹⁾ *obrova, iarnik, prekopa, iaz*, cari toate în-

1) Dictionarul A. R. (în fișe):

2) G. Alexici în *Nyelvtudomány* I, 203, din Maramurăș.

3) Dictionarul A. R. (în fișe) din com. Zagra, jud. Bistriței.

4) Dictionarul A. R. (în fișe).

5) Intocmai ca și cuvântul rutean *pasika*, după Želechovskij: 1. ausgehauene, ausgerodete Waldpartie für den Ackerbau. 2. Umhegter Waideplatz 3. Bienengarten, Bienenhof.

6) Tagányi o. c. p. 103.

7) La Cehi *chod-ones* (custodes confinii), serviciul de paza *straža*, iar la Poloni *stroža* (custodia strasa).

8) După Jireček, în bulg. *rovina* înseamnă Erdspalt, Wasserriss, Wassergraben, în *Archiv f. slav. Phil.* XIV. p. 269.

9) Despre comit. *Rece* sau *Rojča* la Csánki D. *Körösm. a XV. században* p. 17—19. și la Tagányi o. c. p. 256.

seamnă „șant, groapă“, în cazul nostru, prisacă înșăntuită. Pe când urmele cetăților de pământ au dispărut aproape de tot din toponimie, prisăcile s'au menținut timp mai îndelungat, deoarece-ce sistemul lor de apărare a fost împrumutat și păstrat de Unguri, până prin secolii XIV și XV. În 1478, voievodul Gereb dispune locuitorilor din Cernavoda, Săcel și Orlat să grăbească fiecare la astuparea drumurilor (ad insectionem viarum) și la paza lor (ut adventui inimicorum eadem viae minus pateant).) Că și Românii din Principate cunoșteau acest metod de apărare o dovedesc luptele ce le-au dat cu Ungurii sub regii angevini,²⁾ supt Sigismund³⁾ și supt Matia.⁴⁾

Dar linia prisăcilor vechi se poate stabili cu oarecare aproximație, la granița apuseană a teritoriului românesc din Transilvania⁵⁾. În valea Borșei (Maramurăș) comuna Bronjka ne face să bănuim existența unei prisăci, care în acest punct va fi avut o poartă apărată de cetatea, care într'adevăr se chiamă „Baranca“. Dar cel mai de căpetenie pas al nordvestului Transilvaniei eră la Meseș, pe unde trece o șosea romană, în punctul, unde și Anonymus⁶⁾ știe de „Poarta Meseșului“. Ceva mai jos, la Șimleul Silvaniei, un deal se numește⁷⁾ și astăzi „Örhegy“, iar între Șimleu și Zălau găsim comuna Recea⁸⁾. Pe valea Crișului Repede există un sat,

1) Tagányi *art. cit.* p. 150 n. 2.

2) *Cronica lui Küküllei János* cap. XXX, și XXXVIII.

3) Regele Sigismund spune într'un document din anul 1408: *Myrcha etiam Vayvoda . . . tandem cum felici triumpho versus regnum nostrum Hungariae remeantibus, in alpibus Pazara dictis, strictissimis indaginitibus conclusa et obdurata multitudo Valachorum . . . . exercitum nostrum circumdedit*. *Pesty Ször. bántág I*, p. 270.

4) După Bonfini Dec. IV, lib. I, regele Matia a găsit în 1467 pasurile Oituzului și Ghimeșului astupate cu lemne tăiate și pline cu oameni înarmați.

5) Istoricul Karácsonyi I. s'a ocupat mai întâiu cu problema aceasta în *Kathol. Szemle* pe 1896, în articolul *Erdély és a honfoglalás*, și apoi în *A Székelyek eredete*, mai pe urmă în *Századok* 1901 p. 1039 și urm. și *Erdélyi Muzeum* pe 1915.

6) *Mane autem facto Zoboisu, Thorn et Tuhutum inito consilio constituerunt, ut meta regni ducis Arpad esset in porta Mezesina. Tunc incolae terrae iussu eorum portas lapideas edificant et clausuram magnam de arboribus per confinium regni fecerunt* Cap. 22,

7) Karácsonyi *art. cit.*

8) Csánky D. o. c. v. I. Rewchew (1359 și 1449).

căruia i-se zice *Hotar* și tot pe valea acestui râu e trecătoarea „Baranea“, cu un vârf de deal numit „Culmea Bărăni“. Aici se întinde, în fine, și pădurea regală, Királyerdő, care și-a căpătat numele pe timpul când formă hotarul Țării ungurești și când toate confiniile erau în proprietatea regelui unguresc, care singur eră în drept să dispună peste prisăcile ungurești.¹⁾ „Culmea Craiului“ situată în aceeași pădure regală, ca și „Coasta Craiului“ și „Dealul Craiului“ serveau deci același interes al regelui ungar.

Pe valea Crișului Negru găsim și azi comuna Prisaca, numită ungurește Gyapjupataka. În hotarul Feneșului este 1. Valea Prisăcii și 2. dealul Prisăcii.²⁾ Printr'un document istoric din anul 1294 este dealtminteri atestată existența prisăcilor păzite, în această vale, de Unguri și Români.³⁾

La sud de munții Bihorului avem satul Prisaca lângă Zimbru și încă o Prisacă, între Aciu și Groși. Valea Murășului a fost apărată în deosebite locuri, poate la marginea șirului de munți, la Șoimuș și la Șiria, mai târziu la Zam, cărei localități i-se zicea, la 1323, în ungurește, Kapu „poartă“.⁴⁾ Într'o epocă ce pare a fi mai veche decât venirea Ungurilor, defileul de la Branișca, în fața Devei, unde valea Murășului nu are nici măcar lărgimea unui kilometru, va fi servit de asemenea de poartă a țării.

În Banat văile Timișului și a Cărașului par să fi fost întărite cu prisăci. Pe malul stâng al Timișului există încă satul Prisaca, despre care cancelaria ungurească dă, la 1496, explicația următoare⁵⁾: „Gyepu alio nomine Prezaka“. Ceva mai la vale e Găvoșdia, care stăpânește intrarea în valea Bistrei, în care găsim o *Poartă de fer*, cu mult mai redusă în importanță, decât adevărata Poartă de fer. Pădurea din valea Bârzavei se numea⁶⁾ la 1323 „silva regia custodialis“ și, în fine, nume de

1) Tagányi și Karácsonyi *art. cit.*

2) Gyórfly *o. c.* p. 19.

3) *Monumenta Hung, Hist. Okmánytárak* 18. p. 153.

4) *Karácsonyi art. cit. Századok* 1901 p. 1053.

5) Csánki *o. c.* II. com. Timiș s. v.

6) *Karácsonyi art. cit.*

localități ca Bran(falva),¹⁾ Baranca,²⁾ Straja,³⁾ Jamul, Grebenat, anterioare imigrării în Banat a Sârbilor, indică anume puncte din prisăcile vechi.

Concluzia. Rezultatul acestor cercetări, unele nouă, altele făcute și de câțiva învățați streini, cari însă preferă a susține ipoteze imposibile⁴⁾, în loc de a recunoaște adevărul simplu, nu pot să dea încă indicații sigure despre amănuntele comunității de stat slavo-române. Totuși ne este permis a încerca unele precizări, pe cari cu altă ocazie le vom întregi, pentru a pune o concluzie probabilă.

1. Amintirea jupeilor, pe care a păstrat-o populația românească din Banat, dovedește existența în acest ținut a unei comunități de stat slavo-român. Constatările lui Jireček ne îndreptățesc a presupune, că o astfel de organizație de stat a existat cel puțin în veacul IX.

2. Existența Ohabelor numai în Banat și în partea sudică a Transilvaniei pare a arăta întinderea geografică a acestei organizații de stat, iar lipsa ohabelor în Peninsula balcanică exclude presupunerea că Românii ar fi adus de acolo instituția dreptului ohabnic.

3. Presupunerea din urmă o înlătură și existența instituției crainicilor, limitată la o anume parte a pământului românesc. Dar am văzut, că patria acestei instituții e nord-vestul Transilvaniei, din Maramurăș și județele nordice, peste Bihor, până în apa Murașului, ceea ce ne face să presupunem, pe acest teritoriu, o altă formațiune de stat slavo-român.

4. În fine *cețările* de pământ și amintirea prisăcilor, par a indica liniile granițelor noastre de vest într'o epocă mult mai veche decât năvălirea Ungurilor.

1) Csánki o. c. II. p. 30.

[Nu poate fi întâmplător că din complexul de sate în SE Transilvaniei numit Bran, tocmai comuna în care se găsește castelul teuton care stă până trecătoarea spre Câmpulung, se numește Poarta. Satul vecin e Predealul < și predel „graniță“ Conv., lit. 38, 468. Nu știm, dacă în numirea muntelui Piatra Craiului sau Piatra lui Craiu, cum îi zic Brănenii, avem să vedem craiu „rege“ precum reiese din traducerea nemțească Königstein, sau crai „margine“. S. P.]

2) Temes vm. Monográfiája de Borovszki S. p. 252, pe timpul Arpadinilor se numesc numai 30 de localități, între cari Baranca și Ursova.

3) Csánki o. c. II. p. 107. Strézfalva și Strizfalva (1421).

4) V. părerea imposibilă a lui Melich despre Ohabă în Századok pe 1907.

Eccum.

de Alecu Procopovici.

Particula *eccum* este un element de compoziție destul de frecvent în limba românească. O regăsim în numeroase forme pronominale și adverbiale sub deosebite înfățișări. S'a păstrat sub forma de

1. *ac-*: *acest, acel, aci, acolò, acmù, acoace, ar. acși*;
2. *acă-*: *acăutare*;
3. *acu-*: *ar. aculò*;
4. *aco-*; *acolo*;
5. *af-*: *ar. aftare*;
6. *ah-*: *ir. ahmò, ar. ahtare, ar. ahtât*;
7. *a-*: *așà, atare, atât*;
8. *că-*: *cătare (pron.)*;
9. *co-*: *colo*;
10. *c-*: *cesta, ceta, ci (= „aci“), cmu, ar. clo, ar. mgl. ir. cmo*;
11. *f-*: *mgl. ftari*;
12. *h-*: *ir. hmo, mgl. htari*;

sau a dispărut cu totul: *mgl. șa, ar. tare*.¹⁾

---

1) Tabloul acesta nu este complet, întru cât nu cuprinde și numărul mare de variante ca *acela, acia, acice, acilea*, *ar. aclofe, ar. ahât, așși, cicea, ir. cole* *mgl. moți* etc. Formele citate aici și în cursul lucrării se pot găsi în diferite dicționare și glosare: Academia Română, *Dicționarul limbii române*; Dr. Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rum. Sprache I, Lat. El*; Per. Papahagi, *Basme aromâne*; I. Dalametra, *Dicționar macedo-român*; Gustav Weigand, *Die Aromunen*; Candrea-Densușianu, *Dicționar general al limbii române și Dicționarul etimologic al limbii române* (Elementele latine); W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*; M. Gaster, *Chrestomatie română* vol. II; Dr. H. Tiktin, *Dicționar român-german*; Per. Papahagi, *Scritorii aromâni în secolul al XVIII*; Dr. M. I. Obedenaru, *Texte macedo-române (Basme și poezii populare de la Crușova), publicate după manuscrisele originale* de prof. I. Bianu; Per. Papahagi, *Românii din Meglenia* etc. — Operele citate sânt prea cunoscute, încât mă pot dispensa de indicații bibliografice și mai precise.

Nu vom trata aici chestiunea, dacă regula dată de Dl. Candrea-Hecht,¹⁾ după care orice *e*- inițial neaccentuat dispare înaintea unui grup de consoanante și se preface în *a*- înaintea de consoanante simple și consoanante lungi, ajunge spre a-l explica pe *a*- în acest, acătare, acolo etc. Relevăm numai faptul că forme fără de *a*- (cfr. *colo*, *ar. tare* etc.) se găsesc în toate dialectele și că lipsa acestui *a*- este prin urmare, după toate probabilitățile, străromână.

Pentru unele dintre formele citate s'ar putea pleca și dela *atque* — în loc de *eccum* — Chestiunea n'a fost lămurită îndeajuns nici pentru celelalte limbi romanice.²⁾ Și în vest se găsesc forme cu *a*- alătura de forme fără de *a*- și par a alternă câteodată și acolo chiar în aceeași limbă.³⁾ Se impune deci întrebarea dacă nu trebuie să admitem cel puțin în anumite cazuri dispariția lui *e*- din *eccum*-, la care s'ar fi adăogat apoi un element străin, din care a rezultat acel *a*-. Cât despre limba românească, lucrul mi se pare evident. Dar de chestiunea aceasta, care nu prea are importanță pentru problema pusă în lucrarea de față, mă voiu ocupa altă dată.

Voiu încerca să explic deosebitele forme românești ale lui *eccum*- numai cu privire la soarta lui *-cc-* și a lui *u* din silaba a doua, vocală care a fost sincopată întotdeauna în limba românească. Numai *aculo*, *acolo* și *acolea* și variantele lor par a face abatere, fără ca să putem descoperi motive suficiente pentru menținerea vocaliei în cazurile acestea. Este prin urmare foarte probabil că avem de a face aici cu un *u* și *o* secundar. În contra ipotezei acesteia nu vor putea fi citate cuvintele *acuma* și *cutare*, pentru cari mi se pare că trebuie să admitem alte etimologii decât cele obișnuite până acuma.

1) *Les éléments latins de la langue roumaine*. Paris 1902, Introduction, pag. XX. ●

2) Cfr. W. Meyer-Lübke, *Gramm. der rom. Sprachen* II, § 564 și mai ales Gust. Rydberg, *Geschichte des französischen* 1, Band, Upsala, 1907, pag. 32.

3) Cfr. veđl. *kol*, it. *quello*, sard. *kuđdu*, eng. *quel*, prov. *aquel*, catal. *aquell*, span. *aquel*, port. *aquelle*; span. port. prov. *aquí*, it. *ci*, *qui*, franc. *ici*, eng. *quí(a)*, *acquia* etc.

Adverbul *ecce* este o particulă deictică, întrebuințată adese în mod proclitic înaintea pronumelor demonstrative. Înaintea unei vocale următoare a pierdut de obicei pe *e* final. Astfel se nasc formele *eccum, eccam, eccos, eccas* (= *ecce hum, ecce ham, ecce hos, ecce has*) și *eccillum, eccillam, eccistum, eccistam, cari* au fost desigur foarte obișnuite în limba latină vulgară. La Plautus și Terentius se găsesc multe exemple ca acestea: *certe eccistum video; apud nos eccilla festinat; eccillum video; eccos tris nummos habeo; sed video eccos; sed eccum video ipsum; eccum Parmenonem; eccum adest* etc.¹⁾ Dintre formele acestea s'a generalizat forma *eccum*, când nu s'a mai simțit compoziția cu *hum*, după ce a dispărut orice deosebire între exemple ca *eccum Tarmenonem* și *ecce Parmenonem*. Astfel *eccum* a devenit identic cu *ecce*. „*Eccum* este forma primitivă din care s'a dezvoltat interjecțiunea italiană *ecco*“, zice Lindsay „și se apropie, la Plautus, foarte mult de cuvântul *ecce*, d. p. Mil. 25 *ubi tu es? Eccum*. Poen. 279 *assum apud te eccum*“.²⁾ Acest *eccum* este prototipul prefixului nostru.

Adverbul *acmù* este sinonim cu *acù, acum(u), acnù, acnuma acrù, acruma* și *amù*. Formele *acmù* și *acum* au fost derivate din *eccum mo[do]*, *acù* din *eccumhuc*, *acnù* din *eccum-nunc*, iar *amù*, ar fi *ad-mo[do]* sau s'ar explica din *acmù* „prin schimbul cunoscut între *ac-* și *a-* (cfr. *atât, atare* etc.)“ După analogia lui *acuma* — *acù*, s'ar fi format *acnuma* dela *acnù*, prin disimilare *acruma*, iar dela acesta *acrù*, deasemenea după *acuma* — *acù*.³⁾

Dnii Candrea-Densușianu, admitând etimologia *acum* < *eccum modo*, cred că „*acù* se explică prin fonetică sin'actică (*acum mi-a spus*) și poate încă prin influența lui *amù*. Formele din Banat⁴⁾ nu pot fi *eccum-nunc, eccere-nunc* (Hasdeu 194, 233), ci o contopire sintactică din *acu + numa*, devenit *acnuma* (comp. vic. *nomadesso* „or, ora“ < *noma + adeso*), prin disimilațiune *acruma*, și prin scurtare (după modelul lui *acù*) *acnù. acrù*.“⁵⁾

1) Vezi K. E. Georges, *Ausführliches lat.-deutsches Handwörterbuch*, 7. Aufl., vol. I, pag. 79 și I. M. Stowasser, *Lat. deutsches Schulwörterbuch*, 1894, pag. 352.

2) W. M. Lindsay, *Die lat. Sprache. Ihre Laute, Stämme und Flexionen*. Vom Verfasser genehmigte und durchgesehene Übersetzung von Hans Nohl. Leipzig 1897, pag. 708. — cfr. v.-mil. *eca, log. ekku, prov. ac.*

3) Vezi dicționarele citate.

4) băn. *acnu, acru, acnuma, acruma* (Weigand, Jb. III. 312).

5) Candrea-Densușianu, *Dicționarul etimologic al limbii române* nrul 14.

Explicarea lui *acu* din *acum* prin fonetică sintactică nu este convingătoare. În același fel s'ar putea motiva dispariția oricărei consoanțe finale. Nu ajunge o alăturare arbitrară a două cuvinte, ci trebuie să se adauge motive mai hotărâtoare spre a se putea trage astfel de concluziuni. Dacă admitem d. p. că din *cantayisti* a rezultat *cântaști* și că din forma aceasta al doilea *t* a dispărut mai întâiu când urmă pronumele *tu*, deci din *cântașt[ist]tu*, despărțit în *cântaș[ist]tu* (cfr. it. *cantasta* = *cartas itiu*),¹⁾ explicarea aceasta nu se întemeiază pe o alăturare întâmplătoare a două cuvinte, ci are la baza ei faptul hotărâtor că *tu* a fost un însoțitor foarte obișnuit al lui *cântașt*. Apoi *acum* se găsește oarecum în opoziție cu *acuma*, o împrejurare care fără îndoială ar fi trebuit să-i dea lui *-m* mai multă consistență. Cât despre „contopirea sintactică” a lui *acu* și *numa*, aceasta nu poate fi motivată îndeajuns prin forma vlcentină *nomadesso* „or oră”, care nici nu se găsește din punct de vedere al înțelesului în același raport față de *adesso* „ora” ca și *acuma* față de sinonimul său *acu*, și forma contaminată *acnuma* ar mai avea deci nevoie și de o explicație semantică.

Textele vechi nu ne dau posibilitatea de a hotări dacă *acu* sau *acuma* este forma mai veche. Pe cât am putut constata, forma *acu* nu este atestată decât pentru sec. al XVIII-lea,²⁾ iar pe *acumă* nu-l întîmpinăm decât în jumătatea a doua a sec. al XVI-lea.³⁾ Formele *acnuma*, *acruma*, *acru*, *acnu* sînt băniățene,

1) W. Mayer-Lübke, *Gramm. d. rom. Sprachen*, II, pag. 301.

2) Vezi articolul *acu* din „*Dicț. l. rom.*”, din ale cărui citații se poate vedea de obicei când apare un cuvânt pentru întâia oară în scrisul românesc.

3) Pușcariu-Procopovici „*Diaconul Coresi: Carte cu învățătură*” Buc. 1914, pag. 3/5, 269/29, 504/27, 526/9; cfr. și I. A. Candrea *Psaltirea Șchelănă* Buc. 1916, pag. 33/18, unde psaltirile consultate de dl Candrea, până și cea slavo-română a lui Dșosofteiu, din 1680, și deci și cele două psaltiri ale Diaconului Coresi, au toate *acmu* în afară de *Psaltirea slavo-română* (1588 ?), care ar putea fi a lui Șerban fiul lui Coresi (cfr. ib. I, pag. LX=LXIII), psaltire în care *acmu* este înlocuit prin forma *acumă*. Deci Diaconul Coresi și colaborătorii lui au cunoscut forma *acumă*, dar folosindu-se pentru psaltirile lor, precum mai fac și altă dată, de un text mai vechiu, care în cazul acesta n'a putut fi decât o psaltire din epoca husită, păstrează formele vechi și le preferă chiar când nu sînt streine de graiu lor de toate zilele. Probabil că tradiția moștenită din oărzile vechi face ca și în „*Cartea cu învățătură*”, o traducere originală, forma *acumă* să fie mult mai rară decât *acmă*.

deci mai caracteristice pentru un ținut destul de îndepărtat de regiunea în care au fost scrise cele dintâi texte românești. Totuși *acnuma* va fi existat pe aproape întreg teritoriul daco-românesc, precum arată variantele¹⁾ lui: *acuma* și *acu*, atât de răspândite astăzi. Se pare însă că a lipsit din ținuturile rotacizate și că *acumă* a câștigat tot mai mult teren de la Coresi înainte.²⁾

Dacă nu admitem că *acu* datorește existența sa dispariției lui *-m* din *acum*, atunci firește că nu mai avem ce începe, cu atât mai puțin, cu „contopirea sintactică“ *acu + numa*. Totuși dnii Candrea-Densușianu sânt destul de aproape de adevăr, căci în *acnuma* se cuprinde de fapt, precum vom vedea, lat. *non magis*, iar în contra explicării pe care o dau apoi variantelelor *acruma*, *acnu*, *acru* desigur că nu se poate obiecta nimic.

Ca să putem deriva pe *acu* din *eccumhuc* (= „încoace“), ar trebui să presupunem că *acū* a devenit mai întâiu sinonim cu *aci* < *eccum-hic* și că din adverbul local al apropierei s'a dezvoltat apoi un adverb temporal al prezentului. Dar dacă acest adverb ar fi avut la început funcțiune locală cu înțelesul de „aici“ devenind adverb temporal, probabil că n'ar fi putut primi accepțiunea de „acum“ și că ar fi avut aceeași evoluție semantică ca și *aci*, care, ca adverb temporal, înseamnă „atunci, în acel moment“, sau ca și *aciă*, care, ca adverb de timp, înseamnă „îndată, numai decât“³⁾ și se apropie de *acum* cel mult într'o construcție ca *până aci(a)* = „până, acu(m)“. Deosebirea între *aci*, ca adverb de timp, și *acū* s'ar putea explica doară din trebuința de a se diferenția două cuvinte devenite sinonime. Dar astfel de diferențieri ivorite din tendința de a se distinge două forme deosebite cu funcțiuni semantice egale, fac de obicei ca ele în cele din urmă să nu se mai poată substitui una pe alta.

Pentruca *acū* să ajungă până la înțelesul de „acum“, ar fi trebuit să treacă mai întâiu prin aceeași evoluție semantică ca și *aci*. Diferențierea n'ar putea fi prin urmare decât relativ

1) Vezi mai jos, unde se explică aceste variante.

2) Vezi nota de mai sus despre *acmu* și *acumă* la Coresi și în psaltrile până la 1680. Cod. Vor. nu cunoaște decât forma *acmu*.

3) Se găsește în funcțiunea aceasta foarte adesea la Coresi.

recentă. Nu este probabil ca *huc*, al cărui înțeles primitiv este „incoace“, devenind mai întâiu „aici“, să aibă în urmă o evoluție semantică mult mai progresată decât *aci*, pierzând chiar cu totul funcțiunea sa de adverb local. Să nu uităm că *acù* se găsește în texte vechi numai foarte rar, ori cum mult mai rar și mai târziu decât *aci*, și că este prin urmare, ca un cuvânt mai puțin frecvent, mai puțin capabil de modificări semantice decât acesta. De altfel *huc* nu s'a păstrat decât în limba sardă — numai cu funcțiune locală — în care în schimb, nu există *hic*¹⁾, și poate și în limba dalmatină.²⁾

Și etimologia lui Hasdeu *eccum nunc* > *acù* n'ar putea o motivă decât doară imposibilitatea de a explica altfel forma aceasta. S-a relevat faptul că în cazul acesta limba română ar fi singura dintre limbile romanice în care s'ar fi păstrat adverbul *nunc*. Dar chiar dacă am presupune că în limba preromână s'a spus și *eccum-nune* și *eccum-mo[do]* pare cu neputință cauzul să nu se fi hotărît pentru una dintre cele două compoziții, suprimând-o pe cealaltă.

Amù și *acmù* se prezintă ca două cuvinte deosebite, căci funcțiunile lor semantice nu sânt identice (v. *Dict. Acad.*); ele putând fi chiar împreunate într'o locuțiune ca *acmù amù* (și *amù acmù*), pe care o întâlnim atât de adese în textele vechi. Lucrul ar fi de tot neobișnuit, dacă am admite că *amù* este numai o variantă a lui *acmù*. Dar s'ar putea obiecta și aici că deosebirea formală dintre *acmù* și *amù* a avut drept urmare și diferențierea lor semantică. În cazul acesta ar fi curios ca ch'ar forma mai nouă *amù* să aibă mult mai variate funcțiuni semantice decât *acmù* care păstrează numai vechiul său înțeles de „acum“.

Cel puțin la început, evoluția semantică a formelor acestora, între cari *nu* există decât o deosebire formală ar fi trebuit să fie aceeași. În baza exemplelor pe cari le găsim în vechea noastră literatură, se pare însă că *amù*, din punct de vedere semantic, se apropie tot mai mult de *acmù*, iar nu

1) Vezi Meyer-Lübke, *Etym. Wörterb. der rom. Spr.* No 4223 și 412 Cf. Dr.2) Matteo Giulio Bartoli, *Das Dalmatische II*, Viena 1906, §. 519.

că se îndepărtează de el. Cronologia exemplului nu trebuie să fie totdeauna hotăritoare pentru stabilirea evoluției semantice a unui cuvânt, dar faptul că pe de o parte *amù* nu se găsește în textele cele mai vechi cu înțelesul de „acum“ și că pe de altă parte ar. *amò* și mgl. *mo, mo'i* nu au decât acest înțeles, s'ar putea explica admitându-se că *amù* s'a identificat, în special în dialectele din sudul Dunării (v. însă mai jos), tot mai mult cu *acmù*, fie că a putut fi din capul locului și sinonim cu acesta, fie că înțelesul lui de „acum“ s'a dezvoltat din celelalte funcțiuni ale lui.

Pentru dialectul dacoromânesc *amù* este atestat în funcțiunea semantică de „acum“ de abia în sec. al XVII-lea (v. Dicț. Acad.). În textele husite nu-l găsim nici o singură dată cu această accepțiune¹⁾. Dl Candrea, făcând comparația între Psaltirea Șcheiană și celelalte psaltiri, nu poate cită în glosarul său decât două exemple (⁸⁴/₁₆, ²⁷⁵/₃₁) în cari lui *acmù* din Psaltirea Scheiană îi corespunde un *amù* în Psaltirea slavo-română a lui Dosofteiu. Celelalte două exemple (²⁴⁷/₂₃, din Dosofteiu Psalt. slav. rom. și ²⁴⁷/₂₇, din aceeași psaltire și cea Voronețeană), în cari după dl Candrea *amù* ar însemna deasemenea „acmù (иаму)“ au fost greșit interpretate de dsa. În aceste două locuri Psaltirea Scheiană nu are nici o particulă, iar Psaltirea Hurmuzaki îl adaugă pe *iatà*²⁾. Prin urmare și *amù* al lui Dosofteiu și din Psaltirea Voronețeană trebuie să aibă aici înțelesul de „iatà“, oricare ar fi cuvântul care îi corespunde în textul slavon consultat de dl Candrea. Cu această funcțiune semantică îl aflăm de altfel și în Psaltirea Scheiană³⁾.

În aromânește *amò* se găsește, după dl Weigand, numai ea lui Aspros, la Românii porecliți Amuneni după această particularitate a lor; încolo Aromânii au numai pe grecescul *tora*). Dar și în basmele crușovene ale lui Obedenaru întâlnim de două ori forma *amò*. Întâia oară alături de *amo*

1) Vezi glosarele din Sbiera *Codicele Voronețean* și I. A. Candrea *Psaltirea Scheiană*.

2) Vezi variantele date de dl Candrea.

3) Vezi glosarul dlui Candrea; cfr. Dicț. Acad.

4) Weigand, *Die Aromunen* II, pag. 292. Și dl Papahagi citează forma *amò* în glosarul *Basmeilor sale aromâne*, după dl. Weigand.

a fost pus *tora* în paranteză, a doua oară însă *tora* are locul de cinste, iar *amo* este surghiunit în paranteză¹⁾. *Amò* se prezintă deci în cazul acesta ca o formă condamnată de a dispăre.

Faptul că ar. *amò* și mgl. *mo*, *moți*, spre deosebire de drom. *amù*, au numai funcțiunea de adverb temporal, ne-ar putea face să credem că formele acestea s'au dezvoltat dintr'un mai vechiu *acmò*, din care *c* ar fi dispărut pentru motive ca cele cari au făcut din *actare* > *atare* (cfr. mgl. *ša* = „*aša*“; v. mai jos despre *atare* și ir. *ahmo*, *hmo* etc.). În cazul acesta o formă identică cu drom. *amù* n'ar exista în sudul Dunării. Dar fără de acest *amù* nu putem explica, precum vom vedea, formele cu *ù* în loc de *-ò*. După Dalametra, *Dicționar Macedo-român*, însă — cartea aceasta trebuie utilizată cu mare precauțiune — în aromânește se găsește alătura de *amò* și forma *amù*, ba, după *Dicț. Acad.*, Aromânii cunosc și forma *acmù*. Totuși s'ar putea ca ar. *amò*, mgl. *mo*, *moți*, să-l cuprindă și pe *amò* = „*amù*“ și pe un mai vechiu *acmò.

Înainte de a încheia însă considerațiile noastre asupra lui *acum* și a sinonimelor sale, ne vom ocupa de soarta lui *eccumtalis*, a cărei evoluție fonetică prezintă fenomene foarte instructive pentru raportul dintre *acum*, *acmù* și *amù*.

Eccum talis a trebuit să dea mai întâiu *actare. N'avem de a face în cazul acesta cu grupul *ct⁻¹*, ci cu *cct⁻¹*,¹⁾ deci cu un *c* lung. Soarta acestui *cc* n'a fost peste tot aceeași ca a lui *c*, d. p. în *fluctulare* > *flutură* etc.³⁾ În epoca în care *ct⁻¹* devine *t⁻¹*, pronunțarea grupului *cct* a fost desigur anevoioasă. Dificultatea aceasta a fost înlăturată, sau prin aceea că *c* lung din *acctare* a urmat evoluția lui *c* din cuvinte ca *fluctulare* > *flutură*, sau prin epenteza unui *ă* între *cc* și *t*. Astfel se explică formele *atare* și *acătare* (cfr. *hrăbor* — *hărăbor*, slav. *trice* > *tărăță*) cu funcțiuni semantice identice ca pronume indefinite.⁴⁾ Nu avem

1) Dr. M. G. Obedenaru, *Texte macedo-române* publ. de prof. I. Bi-
anu Buc. 1891 pag. 68 și 70.

2) *ct⁻¹* și *cct⁻¹* = *ct* și *cct* urmat de accent.

3) Cfr. Pușcariu *Probleme nouă în cercetările lingvistice*, Conv. Lit.
XLIV. vol. II. pag. 533 urm.

4) cfr. *Dicț. Acad.* — Firește că nu trebuie să-l confundăm pe *acătare* = „*atare*“ cu *acătare* = „de seamă“, *acătării*, *acătărea*, *acătărilea*.

de a face deci în cazul acesta cu un prefix de origine albanesă, ci alb. *akë*, neexplicat nici el până acuma, pare că își are originea de aici și probabil și dela o formă ca *acătânt.¹⁾

Aromânii spun *atare*, *ahtare* și *aftare*, iar formele meglenite sânt *tari*, *ftari* și *htari*, fără de inițialul *a*. Nu putem atribui o etate prea mare formelor cu *h* și *f*. Atunci când *ct* se prefăcea în *t* sau *pt*, *h* probabil că nici n'a existat încă în limba străromână. Iar dacă și *ct* înainte de a deveni *t* a trebuit să se prefacă în *pt*,²⁾ un stadiu intermediar între *ct* și *pt* trebuind să fie *ft*,³⁾ n'am înțelege de ce *aftare* s'ar fi oprit în mijlocul evoluției sale, în opoziție cu toate celelalte cazuri similare în cari *ct* se prefacă în *t* și dezvoltându-se totuși și forma *atare*. Presupun că și în sudul Dunării se găseă cândva forma *acătare alătura de *atare*⁴⁾, că *acătare a devenit prin sincopă *actare și apoi — *ct* fiind un grup neobișnuit de consonante — *aftare* și *ahtare*, forme a căror explicare nu mai întimpină nici o greutate în fața unor treceri recente ca *doctor* — *doftor*, *actor* — *af-tor*, ngr. *ὄφτια* > *oflică* etc. Formele meglenite se înțelege că presupun aceeași evoluție ca și cele aromânești.

La fel s'a dezvoltat și *eccum-tantum* în *atât* și *acătât > *actât > ar. *ahât*. Nu sânt atestate, pentru dialectul dacoromân forma *acătât, iar pentru cel aromân o formă *aftât, care i-ar corespunde lui *aftare*. În dialectul aromân mai poate să dispară și cel dintâiu *t*: *ahât*, *ahātu* și *ahântu*⁵⁾.

1) Pe *acă-* și alb. *akë* l-a derivat Miklosich din *ecce*. G. Mayer crede că explicarea aceasta întimpină oarecari dificultăți, v. *Etym. Wörterb. der alb. Sprache* Strassburg 1891, pag. 6.

2) Cfr. E. Herzog în *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXVIII. pag. 381, Pușcariu *ib.* XXIX 632 și *Probleme nouă în cercetările lingvistice*. Conv. Lit. XLIV vol. II pag. 534.

3) *ib.* pag. 536.

4) Prin urmare pref. *acă-* trebuie scos din lista elementelor comune numai dialectului dacoromân și limbii albaneze. v. Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, pag. 59.

5) Desigur că nu avem de a face cu o disimilare totală față de *t* următor. O disimilare de felul acesta ar fi de tot neobișnuită și n'am mai putea cită un alt exemplu cu un *t* dispărut pe calea aceasta. În urma unei tendințe de asimilare față de velarul *h*, a tendinței de a simplifica trecerea de la articularea velară la cea dentală, vârful limbii s'a îndepărțat de regiunea dentală și *t* a amuțit. Același efect îl are câteodată asupra unui *t* următor în Norvegia și Suedia, un *r* articulat mai spre partea de dinapoi a cerului gurii. Vezi Otto Jespersen, *Lehrbuch der Phonetik*, autorisierte Übersetzung

Nu-l putem deriva și pe *cutare* din *eccum-talis*, etimologie în contra căreia n'a fost făcută până acuma nici o obiecțiune. Adevărat că *atare* și *acătare* se pot apropia foarte mult ca funcțiune semantică de *cutare*, ba pot fi chiar sinonime cu acesta, dar împotriva etimologiei *eccum-talis* $\succ$ *cutare* vorbește faptul că *cutare* nu poate primi prefixul *a* și că nu se poate admite că după sincopa lui *u* din *eccum-* (**actare*) s'ar mai fi menținut alături de forma sincopată și forma nesincopată (*cutare* sau **acutare*).

În exemple ca *De ce ni[și] bună noao atare viață?* (Țichindeal, F. 189)¹⁾ *atare* cu înțelesul de „astfel, așa fel, așa“ nu poate fi înlocuit prin *cutare*, dar când se seamă „oarecare, oarecine, neștine, vreun, vreo“²⁾, devine aproape identic cu acesta d. p. în *Văzură că de-bună-seamă e copil mic, care crezură că atare blăstâmată l-a aruncat, ori poate vreo muiere prăpădită, ca să se s ape de el* Reteganul, P. I ¹⁴/₅)²⁾ În dacoromânește funcțiunea semantică mult mai obișnuită și generală a lui *atare* este cea dintâiu, pe când cea de a doua nu este atestată decât pentru Transilvania. În schimb, în aromânește, *atare* a putut să primească întocmai funcțiunea lui *cutare*³⁾ și acesta a dispărut apoi: *Nă dzuă i' yine amirăului tu știri că atare amiră yini so-l' bată*⁴⁾

von Hermann Davidsen, Teubner 1904, pag. 33 cfr. ib. pag. 40 § 37 și pag. 166 § 172. Dnii Candrea-Densușianu (*Dicționarul etimologic al limbii române* nrul 110) cred că *eccum-tantum* a devenit mai întâiu **acutânt*, „din care prin sincopa lui *u* și trecerea târzie a lui *ct* la *ht* (cf. *ahitare* s. *Tare*) *ahântu*, formă păstrată în ar.; în dr. *h* a căzut dinaintea lui *t*“. Intrucât forma *ahântu* ar fi existat deci și în dacoromânește, prefacerea lui **acutântu* în *ahântu* ar fi prin urmare antedialectală și nu s'ar prea putea vorbi de o trecere „târzie“ a lui *ct* la *ht*, pe lângă că dispariția lui *h* în dacoromânește ar rămâneă neexplicată. Spuneam mai sus că nu este probabil ca în epoca în care ar fi trebuit să se întâmple acea „trecere târzie“ să fi existat în românește sunetul *h*. O „trecere târzie“ s'ar putea admite numai întrucât, în conformitate cu explicarea dată de dnii Candrea-Densușianu, forma **acutântu*, cu *u* nesincopat, ar fi trebuit să se menție până după evoluția lui *ct* la *t*. Dar am văzut, și vom mai vedea, că acestui *u*, sincopat foarte de cu vreme, nu i se poate atribui nici un rol în evoluția fonetică a cuvintelor din chestiune. Cât despre dispariția lui *n*, care după dnii Candrea-Densușianu s'ar explică „prin influența lui *tot* în construcțiunea *tot atânt* $\succ$ *tot atăt*“, fără ca să înțelegem de ce ar fi avut *tot* această influență, vorbesc de ea la alt loc în lucrarea aceasta

1) Citez după Dicț. Acad.; vezi și celelalte citații la *atare* 1°.

2) v. *ib.* *atare* 2°. Anonimul din Caransebeș îl traduce pe *acătare* prin „quidam“.

3) Vezi Per Papahagi „*Bas ne Aromâne*“, Glosarul.

4) *ib.* pag. 156₄, cfr. 349₄₁.

Toate cuvintele compuse cu *eccum-* pot avea și prefixul *a-*, care nu-l poate însoți însă pe *cutare*, încât trebuie să presupunem că în cazul acesta *cu-* nu poate să se fi dezvoltat din acea particulă deictică, al cărei tovarăș caracteristic este acest *a-*.

În limba latină *quotus* a fost întrebuințat și pentru formarea unor numerale sau pronume nedefinite, ca *quotus-cumque* sau *quotus-libet*. Putem presupune deci și un **quotus-talis* (pentru *talis* ca element de compoziție pronominală etc. și *talis-cumque* = „von solcher Beschaffenheit, ungefähr, so etwa“ Georges) cu funcțiunea semantică corespunzătoare lui *cutare*. Din punct de vedere fonetic **quotus-talis* n'a putut să dea în românește decât *cutare*. Se pare însă că trebuie să reconstruim o formă **quotalis*, care s'ar explica prin haplogogie din **quota-talis*. Haplogogia aceasta ar putea să fie și motivul că *cutare*, și prin analogia acestuia și *atare*, au putut să devie cuvinte invariabile ca gen și apoi și ca număr: *cutare (atare) bărbat, cutare (atare) femeie, cutare (atare) bărbăți, cutare (atare) femei*. Dar se găsesc — oricum mai rar — și plurale ca *atari*, în aromânește chiar *ahțari* (cfr. adj. *mare* pl. *mări*¹⁾: *ahțari graire*²⁾. Și pentru it. *cotale* se potrivește **quotalis*, iar *b-* din sard. *botale*³⁾ și-ar afla de asemenea explicarea prin *qu-* din **quotalis*.

Cred că în limba românească se mai pot descoperi și alte urme ale lui *quotus*. În *atât* a dispărut un *n* înaintea celui de al doilea *t*, lucru care a trebuit să se întâmple când acest *nt* a fost urmat de accent, deci când cuvântul a fost neaccentuat în frază, căci de altfel *n* ar fi trebuit să se mențină.⁴⁾ În aromânește s'au păstrat și formele cu *n* și cele fără de *n*: *ahțântu*, *ahântu*, *ahât*, *ahâtu*, iar o formă ca *atânt* este atestată și pentru dialectul dacoromânesc într'un sat din Serbia.⁵⁾ Făcând abstrac-

1) Cfr. Pușcariu *Zur Rekonstr.* pag. 30.

2) Obedenaru *Texte macedo-române* publ. de prof. I. Bianu, Buc. 1891, pag. 109|14.

3) Meyer-Lübke *Rom. etym. Wörterb.* Nr. 8543.

4) *contremulo* > *cutremur*, ar. *cutreambur, cutreamur*; *contribulo* > *cutreier* ar. *cutriyir*; *conturbulo* > ar. *cuturbur*; însă *cânto* > *cânt* ar. *cântu* etc.

5) Candrea-Densușianu, *Dicț. et. al limbii rom.*, nrul 110.

ție de la acest caz izolat, la noi s'a generalizat forma fără *n*, desigur o urmare a nazalizării care aparține numai nordului Dunării.¹⁾ În epoca nazalizării am spus deci *atât și atât*. Când vocalele nazale au devenit iar orale, *atât* a putut desigur să-l înlocuească pe *atât*, în loc ca terminațiunea *-ât* a acestuia să se refacă în *-ânt*. Dar aceeași soartă ca și *atât* ar fi trebuit s'o aibă și *cât* < *quantum*, care deasemenea poate fi accentuat și neaccentuat în frază. Un **cânt* în loc de *cât* nu se mai găsește însă nici la Aromâni*). Nu va fi numai un simplu capriciu al limbii că într'un caz s'a păstrat și forma cu *n*, pe când în cazul celalalt s'a generalizat peste tot forma fără de *n*. Cred că a intervenit cuvântul *quotus*. Mențiu etimologia *quantus* > *cât*, dar acest *cât* s'a confundat desigur cu *cât* < *quotus**), care s'a mai păstrat în *al cătelea* (în loc de *al cătul*, cfr. *al patrul*, *al op'ul* în limba veche). Astfel se explică că nu-l găsim pe **cânt* alături de *cât*, iar influenței acestuia se datorește forma

1) Vezi *Analele A. R.* Tom XXX. Mem. Sect. Lit. pag. 289—299 și 305. Dl. Candrea (*Psaltirea Scheiană* I. Buc. 1916, pag. 158—160) este de altă părere. Nu trebuie explicată însă dispariția oricărei *n* pe calea acestei nazalizări (cfr. și Meyer-Lübke, *Gramm. d. rom. Spr.* II. §§. 389 urm., 403 c, 484 urm. și Pușcariu „*Probleme nouă în cercetările lingvistice*.” Conv. Lit. XLIV. vol. II. pag. 531). În special amuțirea lui *n* din *con-* nu trebuie pusă în legătură cu nazalizarea, căci de altfel în textele rotacizate cuvinte ca *cuorind*, *cuvânt*, *cuceresc*, *cufund*, *cutremur* ar trebui să se găsească scrise și cu *†* (Despoe *†* v. lucrarea citată din *Analele A. R.*) Nu înțeleg de ce, după dl Candrea, pentru ar. *al'umtrea* trebuie presupusă o formă intermediară *al'ut(ere)a* din **alumitrea*. Raportul dintre diferitele forme ale verbului *mâncă* și *manducare* încă n'a fost clarificat îndeajuns. Probabil că aici și-a avut influența și graiul desmierdător de pe lângă legănul copiilor (v. Pușcariu *Etym. Wörterb.* pag. 88), dar forma *măcu* (inf. *măcari*) s'ar putea explica și de la forma sincopată *mcafi* (pers. 2 pl. v. Papahagi *Basme Arom.*, glosar). Forma analogă pentru pers I. sing. nu poate fi decât **mca* > *măcu*) sau *măc(u)*. *Arucari* ar putea fi influențat de *arucitre* „a rostogoli”, care pare a se confunda și din punct de vedere semantic cu *arucari* (cfr. Dalametra. *Dicț. maced.-rom.* și glosarul din Weigand, *Die Aromunen*). *Firmitare* în loc de *firmintare* se explică probabil prin disimilarea completă a lui *n* față de naz. la precedentă. În toate cazurile acestea, formele cu *n* s'au păstrat alături de cele fără de *n*, spre deosebire de cuvinte ca *cutreambur*, *cutriyir* etc. și de dialectul daco-românesc, care nu cunoaște astfel de șovăiri. Pe când în cazurile discutate în nota aceasta formele cu *n* sânt cele mai obișnuite, raportul între ar. *ahât* și *ahânt* pare a fi chiar invers.

[*] Totuși ar. *niscântu*. Existența unui *quotus* (cu *o* lung) corelativ al lui *totus*, deosebit de *quôtus*, e admis în latinește de Bréal, *Sémantique* pag. 94. S'a zis dar: *tota terra, quota est*. Confuziunea lui *cât* < *quantus*, cu *cât* din *quotus* în exemple ca *tot pământul cât există* eră fatală. S. P.]

al câtelea în loc de *al câtelea. Pe de altă parte analogia cu *cât* a făcut ca la corelativul *atât* uzul să șovăie în aromânește între formele cu și fără de *n* și ca în dacoromânește formele fără de nazală să se poată generaliza cu *atât* mai ușor.

Ne întoarcem acum la *acnù*, *acmù*, *acuma* și variantele celui din urmă. Nu încapă nici o îndoială că *acmù* derivă din *eccum-mo[do]*, iar pentru *amù*, pe care nu-l putem considera, precum am văzut, numai ca pe o variantă a lui *acmù*, trebuie să admitem explicarea *ad-mo[do]*. Dacă *amù* n'ar fi decât un *acmù* al cărui prefix *ac-* ar fi fost înlocuit de prefixul *a-*, ca și în *atât*, *atare* etc. — unde de fapt nu avem de a face cu un schimb de prefixe — forma *acmù* probabil că ar fi dispărut din dialectul nostru, întocmai precum a dispărut și *actât, *actare etc. După cele spuse despre *eccum-falis* nu mai putem crede însă că din *eccum mo[do]* s'a putut desvoltă, pe lângă *acmù*, și *acum*, cu un *u* care nu numai că a rămas nesincopat, dar a mai primit chiar și accentul. Obiecțiunile cari se impun cu privire la etimologiile *eccum-huc* $\triangleright$ *acù* și *eccum-nunc* $\triangleright$ *acnù* și cu privire la explicațiile pe cari au încercat să le dea dnii Candrea-Densușianu ne conduc pe altă cale, în căutarea unei singure etimologii pentru *acù*, *acnù*, *acuma* etc.

Cred că forma primitivă este *acnuma din *eccam-non-magis (cfr. *numa* - *numai* $\triangleleft$ *non magis*.) Înțelesul de „acum“, lat. „nunc“ s'a putut desvoltă în modul următor: *eccum non magis pluit* („iată nu mai plouă“, deci aproape identic cu „[a plouat, dar] acuma nu plouă“) a trebuit să dea *acnuma plouă*. *Acnuma* devenind un singur cuvânt, elementele lui constitutive nu se mai disting, silaba *-nu-* nu mai este simțită ca având valoarea lui *non*¹⁾ și spre a exprima aceeași idee, trebuie adăogată o nouă negațiune: *acnuma nu plouă*. Astfel *acnuma* nu mai neagă acțiunea — rolul acesta l-a primit al doilea *nu* — ci indică numai, ca adverb al prezentului, momentul în care acțiunea *nu* se mai întâmplă sau *nu* se întâmplă, și *magis* pierzându-și valoarea semnificativă, deodată cu *nu-*, cu care este în

1) La fel a pierdut *non* valoarea de [negațiune și în *numai* $\triangleleft$ [*non magis*].

strânsă legătură. La început *acnuma* n'a putut să stea decât în propozițiuni negative, dar în urma evoluției sale semantice arătate aici poate intra și în propozițiuni pozitive: *acnuma este vreme bună* = *acnuma nu plouă*.

Din *acnuma* s'a format, prin disimilarea lui *n* față de nazala următoare, *acruma* și, prin disimilare totală, *acuma*. Prefăcându-se *acmû* prin apropiere de sinonimul său *acnuma* în *acnû*, s'a format apoi după analogia lui *acnû*- *acnuma* și *acrû*: *acruma*, *acrû*: *acuma*. Silaba *-ma* primește astfel valoarea unui sufix și se adaugă în Oltenia comuna Crasna și lui *amû*: *amama*¹⁾. Formelor cu *-a* din *-ma* (<*magis*) le corespund de obicei și forme fără de acest *-a* care a fost confundat cu adverbialul *-a* pe care îl întâlnim atât de adese cu deosebire la compusele lui *eccum*:- *acel*: *acela*, *aci*: *acia* etc. Acest *a* se poate adăuga apoi și celorlalte variante ale lui *acnuma*, cf. *bân*, *aciua* etc.

Că *acuma*, *acnû* și *acrû* nu prezintă trei etimologii deosebite, probează și faptul că tustrele forme și variantele lor lipsesc în sudul Dunării. Argumentul acesta nu este de o absolută putere convingătoare, dar ar fi destul de curioasă lipsa tuturor sinonimelor acestora, foarte obișnuite la noi, din dialectul aromân și meglenit, fără ca între ele să existe și vreo altă legătură decât a identității semantice. *Acuma* pricepem însă că acolo unde a dispărut din vreme forma *acnuma*, n'au mai fost cu puțință nici toate celelalte variante ale lui.

Formele dialectale pentru adverbul prezentului sânt: (*eccum*-*mo*[*do*]) ir. *acmo*, *ahmo*, *hmo*, ar. ir. mgl. *cmo*; (*ad-mo*[*do*]) ar. *amo*, mgl. *mo*; (cu suf. *-ce*) ir. (*a*)*cmoțe*, (*a*)*hmoțe*, mgl. *cmoți*, *moți*. Dificultăți la pronunțarea grupului rar *cm* (cfr. și soarta grupului *gm*) explică formele istroromânești cu *h*. De altfel, la Moți se găsește și forma *amnu*, cu aceeași trecere fonetică a grupului *cm* ca în *tocma* > *tomna* (v. Dicț. Acad).

Prefixul *a-* a putut să lipsească și în dacoromânește. Dicț. Acad. citează după *etymologicul* lui Hasdeu 226 p. dintr'un manu-

1) Tudor Pamfile „Jocuri de copii” II. în *Analele Acad. Rom.* tom, XXIX. Mem. sect. lit. pag. 378.

scris din sec. XVIII., următorul exemplu: *Deci de cmu să nu avem a părî unul pre altul.**) De altfel comparația cu dialectul Istroromânilor — un grup desfăcut de Români din nordul Dunării — (ir. *cmo*, *hmo*) și cu dialectele din sudul Dunării (v. formele citate mai sus fără de *a-*) impune concluziunea că și la noi a existat cândva forma *cmo.

După *Dict. Acad.* forma *acmû* daco- și aromânească, s'ar explica din *acmò* prin influența lui *acû*. În urma celor spuse mai sus nu mai poate fi vorba în cazul acesta de un amestec a lui *acû* nici pentru dialectul dacoromânesc, deci cu atât mai puțin pentru dialectul aromânesc, pentru care această *acû* nu este atestat. Un *acmû* aromânesc¹⁾ (cu *-û*) nici n'ar putea fi pus în legătură directă cu drom. *acmû*, căci ir. *acmò* (variante cu *-û* nu se găsesc în dialectul acesta) arată că forma dacoromânească în *-û* trebuie să fie mult ulterioară despărțirii Românilor din stânga Dunării de cei din sudul Dunării.

În Bucovina *amû* este o particulă foarte obișnuită. Când *amû* nu are înțelesul de „acum“, anunță de obicei o nouă ordine de idei, sau ca simplă particulă introductivă neaccentuată, aproape fără de orice funcțiune semantică, sau ca un fel de particulă demonstrativă, accentuată, atrăgând atențiunea asupra întorsăturii pe care o ia narațiunea. În cazul din urmă *amû* este urmat de regulă de o pauză scurtă care îi servește de obicei povestitorului — adese nu are decât acest scop — spre a pregăti și rândul în gândul său cele ce urmează. Desigur că în exemple ca *Miașulu amu lăsă giurele și-i dzișe* Cod. Vor. 53|4. (Noul Test. 1648: *iară căpitanulū dereptū aceiea slobozi pre voi-nicū, poruncindū lui*; a se observa că și *iară* pierde accentul când nu are funcțiune temporală, ci primește înțelesul de „însă“!) și *Atunce înțelegiū amu și văzuū că toate ceaste de aici departe sânt* Năsturel (a. 1648) ap. GCR. I. 132,²⁾ *amu* nu mai are decât cel mult accent secundar, alipindu-se în mod enclitic de

[*) Acest *de cmu* trebuie cetit, probabil, *de acmu*, chiar dacă în original eră cu *ε* și nu cu *ι*. S. P.]

1) În lucrările pe cari le am la îndemână pentru dialectul aromânesc n'am putut da de forma *acmû* dar nici de *acmò*.

2) Citațiile sânt luate din *Dict. Acad.*

cuvântul precedent. Începutul unei fraze ca *amû, cîcã a fost un împãrat*, poate fi dupã împrejurãri și *amu cîcã a fost un împãrat*, deci *amu* poate fi accentuat sau neaccentuat în frazã. În cazul din urmã *amò* a devenit *amu*, iar dupã analogia aceia, s'a prefãcut și *acmò* în *acmû*.¹⁾

Din expunerile de pãnã aici rezultã cã sincoparea lui *u* din *eccum-* este un fenomen general în limba româneascã. Nu mai trebuie sã fac uz de argumente de felul celor aduse cu privire la *u* din *cutare* și *acum*: *u* din ar. *aculò* nu poate fi identificat cu *u* din *eccum-*, iar formele aromãnești *aclò* și *aculò* nu pot fi de aceeași etate, cea dintãiu fiind cea mai veche. De altfel forma *aclò* se gãsește și în Banat (localitatea Remete, v. *Dicț. Acad.*). Cã-l aflãm pe *aclò* și la mitropolitul Dosofteiu, nu poate fi un argument hotãritor cã în Moldova se spuneã pe acele vremuri și *aclò*, cãci la Dosofteiu gãsim și de altfel cãte o particularitate aromãneascã, pe care n'o mai întãlnim pe la alți scriitori moldoveni.

Sincoparea lui *u* din *eccum-* este strãromãnã, dar ar puteã fi totuși ulterioarã palatalizãrii grupului *cl* (cfr. *auricula* > drom. *ureche*, ar. *ureacl'e*, mgl. *uręcl'ã*, ir. *urecl'e* și veql. *orakla*, it. *orecchio* etc.) Cum însã în rãstimpul relativ scurt de la separarea României de est de România de vest și pãnã la diferențierea dialectelor romãnești palatalizarea lui *cl* pare a mai fi fost un fenomen în plinã dezvoltare (cfr. *slavus* > *sclavus > drom. *schiau*, ar. *şkl'au*), altul este desigur motivul cã n'am putut ajunge la forme ca drom. *achìò* ar. *akl'ò*. În cazul acesta nu avem de a face cu grupul *cl*, ci cu *cell*.

Motive ca cele cari au dat-naștere lui *ã* în *acãtare* au fãcut cã între *c* și *l* din *acto* s'a ivit prin epentezã un sunet vocalic, care asimilãndu-se sunetelor din apropiere (velarul *c*; cfr. paleosl. *gnojъ* > *gunoiũ*, *ll*, care în *ijllam* d. p. s'a prefãcut mai întãiu în *u*: *uã* > *o*, și vocala labialã *o*) a devenit *u*. Formã

1) Tiktin, *Dicț. rom. germ.* vol. I Buc. 1903 propune, desigur spre a-l explicã pe *-u*, etimologia *acum(a)* < *eccu[m]-mo[do h]uc*. Neadmițãndu-l pe *huc* nici pentru *acũ*, ni se pare cu atãt mai imposibil în aceastã compoziție greoaie

aculò este atestată pentru dialectul aromân (Cod. Dimonie 82/25)¹⁾ Sincopa foarte frecventă acolo i-a redat forma mai veche *aclo*.

S'ar putea obiecta poate că dificultățile pe cari le întimpină pronunțarea grupului *cl* ar fi împiedecat sincoparea lui *u* din *eccum-illoc*, dar atunci desigur că s'ar fi păstrat *u* și în *eccum-talis* și n'am fi ajuns la *actare > *acătare* și *atare*.

În dacoromânește nu mai există forma *aculò*, dar se găsesec lângă oaltă formele *acolò* și *acólo*, *o* din silaba a doua explicându-se prin asimilare față de *o* următor (cfr. *incătrò* > *incotrò*). În tulpina unor anumite verbe apare câteodată un *o* accentuat în locul unui *u* accentuat, că d. p. în *scol* < *excúbulo (inf. *sculà*) (cfr. ar. *aroamig* < *rúmigo*), după analogia altor verbe ca *poț*: *puteà* etc. În cazul acesta accentul este cauza apariției lui *o* în locul lui *u*. S'ar părea că în *aculò* > *acolò* > *acólo* avem de a face cu cazul invers. Apariția unui *o* în locul lui *u* ar avea astfel drept urmare schimbarea accentului. Dar desigur că lucrurile nu s'au petrecut așa, căci substituirea lui *ú* prin *ó* se întâmplă numai în cuvinte supuse flexiunii și și în cuvintele flexibile se substituie câteodată prin analogie un *o* neaccentuat unui *u* neaccentuat fără de orice schimb de accent (cfr. *dormi* alătura de *durmì*). Nu se poate admite apoi că chiar un *o* accentuat, cel de al doilea *o* din *acolò*, să-și piardă accentul, pentruca să-l primească *o* din *u* în *acólo*.²⁾

La întrebarea *incotrò?* răspunde adese *incolo*. Astfel analogia cu *incotrò* ar fi putut să contribuie la păstrarea accentului pe silaba ultimă în *incolò* și *acolò*. Se pare că *incotrò* este de vină că *incòlo* și *acòlo*. n'au putut să înlocuească peste tot pe *incolò* și *acolò*, odată ce s'a născut tendința de a se accentua silaba penultimă.

Se prea poate că *a ólo* și-a schimbat accentul și în urma analogiei lui *incoace*³⁾, adese în opoziție cu *incolo*, dar alătura

1) Cfr. și *nculeà* v. „Vocabular aromân“ în „*Scritorii Aromânii în sec. XVIII.*“ de Per. Papahagi, Buc. 1909, pag. 231.

2) Expunerile atât de convingătoare ale dlui Pușcariu din *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXVII. pag. 741-742 cari explică înlocuirea unui *u* neaccentuat printr'un *o* accentuat și invers în baza unui schimb de sufixe, nu pot lămuri (cfr. *ib.* XXIX. pag. 635) și cazul lui *acolò* > *acólo*.

3) Cfr. *Dict. Acad. și Pușcariu Etym. Wörterb. d. rum.* **SCU CLUJ**

de *incoace* nu pot fi puse în cazul de față și adverbele *acólea* și *acilea*¹⁾, cari și ele ar fi avut o asemenea influență. La *acólea* problema accentului este aceeași ca și la *acólo*, iar *acilea* nu s'a format decât în urma analogiei cu *acólea*, căci *illic*, ca adverb al depărțării, nu s'a putut lega din capul locului de adverbul apropierii *eccum-hic* > *aci*. *Acolò*, cu accentul pe silaba din urmă și cu un *o* final de care nu se pot alipi, cel puțin în dialectul dacoromânesc — și numai acesta ne privește aici — sufixele *-a* și *-ce*, pe cari le întâlnim atât de adese la celelalte adverbe (*acia*, *acice*, *acicea*, *acolea* etc.), se deosebește de acestea atât de mult, din punct de vedere formal, încât analogia lui *incoace* nu poate motiva îndeajuns acel schimb de accent, mai ales că se adaugă și reacțiunea lui *incotrò*.

Forma ir. *colè* (Pușcariu *Etym. Wörterb.*) nu arată numai că trecerea lui *aculò* în *acolò* nu poate să fie de dată prea recentă dar și că forma *acolea* trebuie să fie destul de veche. Se pare că trebuie să admintem fără de rezerve etimologia pe care o crede posibilă *Dicț. Acad.* și că trebuie să-l derivăm pe *acolè* din *eccum-illic*. Analog cu *eccum illoc* > *aculò*, a dat și *eccum-ilic* > *aculè* care s'a prefăcut în *acolè* după analogia lui *acolò* și în *acolea*, adaogându-i-se sufixul *-a*.

Dr. Densușianu crede că drom. *acolea* și ir. *colè*, după modelul cărora s'ar fi format și *acilea*; își datoresc terminațiunea influenței sufixului adverbial slav, —lè din v.-bulg. *kolè*, *selè* etc.²⁾ Probabil că asemănarea formală cu slav. *kolè* îl determină să plece de la *acolea* și nu și de la *acilea*, care numai mai apoi ar fi primit același sufix. Dar prin adverbele acestea sufixul slavon —lè nu și-a putut face intrarea în limba românească. În slavonește se formează cu sufixul —lè adverbe ale intensității, cari primesc foarte adese funcțiune temporală.³⁾ Pătrunzând

1) Cfr. idem în *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXIX, pag. 635. Explicările date acolo se deosebesc în mod esențial de ale noastre.

2) *Histoire de la langue roumaine* I, pag. 245; cfr. și Candrea—Densușianu *Dicț. etim. al limbii rom.* numărul 12.

3) Cfr. Erich Bernecker *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg Carl Winter, pag. 418, și A. Leskien *Grammatik der altbulgarischen Sprache* Heidelberg 1909, pag. 155—156 și *Handbuch der altbulgarischen (Kirchenslavischen) Sprache*, Weimar, 1905, pag. 105, apoi pag. 292 („коли: quantum, quando, доколи: wie lange, bis wann“) și pag. 326 („сѣаи, сѣаи: adv. eig. in dieser Beziehung, in diesem Grade; досѣаи: bis jetzt, отсѣаи, отъсѣаи: von jetzt an“).

în limba românească, sufixul acesta ar fi trebuit să-și schimbe funcțiunea semantică sau s'o piardă cu totul, ceea ce nu este de loc probabil. Sufixul românesc *-lea* este desigur antedialectal, căci numai pentru dialectul meglent nu este atestat: drom. *acolea*, ir. *cole*, ar. *nculea*.

Acolò și *acoleà* neavând decât terminațiuni deosebite, acestea au putut fi simțite ca sulixe, și aceasta cu atât mai mult, cu cât în limba veche a existat desigur și un *acò (*eccum hoc*¹⁾) = „aici“ (cfr v.-log. *inoke*, n.-log. *inoge* = „aici“), cu sufixul *-ce*: *acoace* (= „incoace, aici“, cf. *aci* — *acice*). Acest *acò*²⁾ se mai găsește și astăzi în aromânește, dar cu înțelesul de „acolo“: *Și acò nuntru aveà nă față de nă feată*, Papahagi „*Basme Aromâne*“ 243/25, *acò află nă casă ib.* 243/32, *Acò miși ațea casă goală aveà ib.* 245/5, *șădzî fiçorlu acò ib.* 245/15, *ș-când ațumsi acò ib.* 476/3, *acò vătămă niscânti l'epuri ib.* 476/16³⁾ etc.

În articolul său despre *aoace*⁴⁾ cu cele două sensuri opuse de 1. „aici, incoace“ și 2. „acolo, încolo“, dl Pușcariu crede că avem de a face cu un omonim al cărui *-oace* derivă în cazul întâiu din *hoc-ce*, în cazul al doilea din *illac-ce*. Acest omonim ar fi cauza confuziunii caracteristice limbii românești între adverbele locale ale apropierii și ale depărțării. Despre acest *aoace* voiu mai vorbi altă dată, într'un studiu despre *illac*. Deocamdată mi se pare că etimologia *-oace*/*illac-ce* întimpină dificultăți formale, *ua* din *lla* păstrându-se ca atare, deci fără de-a-l pierde pe *u* numai după *a* accentuat (cfr. *steaua a frumoasă*/*stellam illam illamformosam* și *casa = casă* / *a < casam illam*) și că nu se prea poate admite că din cele mai îndepărtate vremuri și până

1) Și d-nii Candrea-Densușianu presupun că *acò* a existat cândva în dacoromânește și cred că lui *i* se datorește schimbul accentului în *acolò* / *acòlo*: „forma *acolò* se explică prin influența lui *acò* (care probabil a existat și în daco-româna) și a adverbilor înrudite ca înțeles *acice*, *acoace* (Dicț. et. al limbii rom. numărul 12). A rămas ca să se arate în ce împrejurări s'a putut produce influența aceasta a lui *acò*, care la început trebuie să fi avut înțelesul de „aici“, și pe ce cale a ajuns *acò* la funcțiunea semantică a lui „acolo“.

2) Cf. Candrea-Hecht *Les éléments lat.* pag. 33, Mayer-Lübke *Rom. etym. Wörterb.* nrul 4159.

3) Exemplele sânt luate din două basme, unul din Macedonia, celalalt din Albania.

4) *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXXII, pag. 478 urm.

în zilele noastre să fi existat alături de două adverbe identice ca formă, dar cu accepțiuni diametral opuse. Desigur că limba n'ar fi putut suporta acest echivoc.*)

De altfel confuziunea promenită mai sus nici nu este așa de mare. Adv. *încoă* desigur că nu este *în+eccum illac*, ci *încoace* (= *în+hocce*) fără de sufixul *-ce*, analog cu *acice—aci*.¹⁾ La fel ar. *auă*, mgl. *uă* nu derivă din *illac*, ci se explică din *aoațe* (= *a+hocce*), forma aromânească fiind lipsită de sufixul *-țe* (cfr. ar. *acloțe—aclò*), cea meglinită și de prefixul *a-*. În *Basmele Aromâne* ale dlui Papahagi se găsesc formele *aod*, *aoaea* și *aoațe*, iar *aoă* este adese în opoziție cu *aclò*, d. p. în *aoă l'are*, *aclò l'are* 80/35, 272/14, *de-aoă*, *de-aclò* 36/18 etc.

Am rămas deci pe lângă acel *aoace* numai cu ar. *acò* = „acolo” și ar. *aia*, care, după dl Papahagi, înseamnă în Epir deasemenea „acolo”. Il mai adaog pe ar. *nculeă* = „în coace”: *șută-ți pròsopa nculeă și așteardze-ni toate paranomil'le ameele* (Constantin Ucuta)²⁾. Punctul de plecare al acestei „confuziuni” este desigur *acò*.

Am arătat mai sus că terminațiunile *-lò* și *-leă* au putut fi considerate ca sufixe. Existând adverbul *acò* = „încoace, aici”, *-lò* și *leă* mai primesc și o funcțiune semantică, care adăogându-i-se lui *acò*, îi schimbă înțelesul din „ici” în „acolo”. În același timp *acò* din *acolò* și *acoleă* devine tulpină față de

[*) Acest echivoc e mai mult aparent. Precum autorul însuși observă foarte bine la sfârșitul acestui articol, ideile de „aici” și „acolo”, opuse pentru omul cult, deprins să opereze cu noțiuni precise, se confundă în graiul vlioi al povestitorului care se transpune în situația depărtată pe care o evoacă, întocmai precum „acum” poate substitui pe „atunci”, „acel” pe „acel” etc. În noua sa lucrare despre dialectele olteneste, despre care se vorbește la alt loc al acestei publicații, Gamillscheg arată (pag. 9—10) că *aci* înseamnă „dort”, iar *aici* „hier” și explică această evoluție semantică prin întrebuințarea deosebită sintactică a acestor două cuvinte. S. P.]

1) Dni Candrea-Densușianu (*Dicț. etim. al l. rom. nr. 850 și 851*) îl derivă pe *încoă* din *eccum-hac*, pe *încoace* din *eccum *hacce*, forme la cari mai târziu, după afereza lui *a-*, s'a adăogat prefixul *în-*. Admițându-l aici pe *hac* am avea în cazul acesta un unic exemplu de *eccum* — cu *u* nesincopat, pe lângă că analogia cu *acò* ne face să-l preferim pe *hoc*. Apoi *u* urmat de *a*, mai ales de *a* accentuat, dispăre regulat: *Februarium > Febrarium > făurar, suam > sa, tuam > ta. cuatiam > cață*, de unde *cățuie* (Pușcariu *Etym. Wörterb.* nrul 320) etc. De aceea și etimologia *a+illac-ce > aoaceeste* cu atât mai inadmisibilă. Nu s'ar putea obiecta că în cazul acesta avem de a face cu un *u* secundar din *ll*, căci și acest *u* amuștește foarte adese.

2) Per. Papahagi *Scriitorii Aromâni în sec. XVIII.* pag. 83.

sufixele *-lo* și *lea*. Dar sufixele celorlalte adverbe de obicei nu au nici o funcțiune semantică și nici accentuate nu sânt (cfr. *acu* — *acum* — *acuma*, *aci* — *acia* — *acicea* etc.)¹⁾ Astfel și la adverbele *acolò* și *acoleà* funcțiunea semantică a putut fi simțită ca aparținând lui *aco-*, care, considerat ca tulpină, poate primi apoi și accentul, rezultând în felul acesta *acólo* și *acólea* pe lângă *acolò* și *acoleà*.

Acum *acò* poate însemna și „acolo”, iar prin analogia lui pot deveni adverbe ale depărtării și sinonimele lui ar. *ația* și drom. *aoace*, pe când ar. *nculeà* ajunge chiar să însemneze „înceace”. Cu noua lui funcțiune semantică, și numai cu aceasta, din cauza apropierii lui de *aculò*, *acolò*, *acò*, s'a păstrat numai în aromânește, pe când dialectul dacoromânesc a evitat echivocul, când uzul semantic mai șovăia, preferind peste tot ca adverb al apropierii pe *acoace* (*∠eccum-hocce*) și *aci*.

Forma *acolò* este atestată și pentru dialectul aromânesc,²⁾ dar pentru explicarea noastră ar ajunge și forma *aculò*. Lui *o* accentuat corespunzându-i adese și în derivațiune un *u* neaccentuat, *acu* — din *aculò* a putut fi identificat cu *acò*. Concluziunile cu privire la schimbul accentului în *acolò acólea* privesc numai dialectul dacoromânesc, căci dialectul aromânesc păstrează accentul pe silaba din urmă.

Un adverb al apropierii ar putea deveni un adverb al depărtării și pe altă cale. În versetul *Se suiru în ceriu, tu ești acie; de deștinseru în iadu, acia ești* Ps. Șch. ^{450/4,6} pe *acie*, dar nu și pe *acia* (între cele două forme nu poate fi nici o deosebire semantică), îl înlocuește în Psaltirea Hurmuzachi forma *acole*, iar în psaltirea slavo-română a lui Dosofteiu forma *acolo*.³⁾ Și

1) Este evidentă tendința de o nu se da nici o importanță semantică sufixelor adverbiale, Pușcariu despre *-ce* în *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXIX, pag. 635 și apoi în *Etyim. Wörterb. d. rum. Spr.* No. 14.

2) Papahagi *Scrittori Arom. în sec. XVII*, pag. 187.

3) Vezi Candrea *Psaltirea Scheină* vol. II ^{283/37}. Coniecturile dlui Candrea: *suire* și *deștinsere* pentru *suiru* și *deștinseru* sânt nemotivate.

[*Cred că nu avem a face cu fenomene mai vechi și mai recente — căci metafora fiind o trecere fonetică cu o repercutare mare asupra morfologiei, simțul pentru ea există și astăzi și o întâlnim și în împrumuturi recente ca *persoană*, *coloană*, *provoacă*, *ecsadroane* etc., cf. recensia la lucrarea lui Jordan, în acest volum — ci lipsa ei în cazuri ca ar *aclofe*, *acmoțe*, dacor. *acolea* etc. se explică, ca și păstrarea lui *e* nemetafonizat, în *acela*. Elementele de compoziție *-ce* (din *eçe*), *illic*, *Illac* fiind la ori-

astăzi îl auzim adese pe *aici* aplicat în mod „greșit“ în loc de *acolo* în exemple ca: *In sfârșit a ajuns la Paris. Aici a avut prilejul să învețe multe.* Vorbitorul se transpune, împreună cu persoana despre care vorbește, la fața locului. Fenomenul se găsește și în alte limbi, cf. germ. „hier“. Este în defenitiv același proces psihologic, în urma căruia prezentul istoric poate înlocui perfectul. Poate că au contribuit toate împrejurările relevate în cursul acestui studiu la evoluția lui *acoló* > *acólo*; și analogia lui *încoace* (v. mai sus), și influența lui *acò* și și acest moment psihologic. Oricum, rolul hotărîtor îl are *acò*.

Și adverbul *aci* primește apoi sufixul *-lea* din *acólea*; *aci* + *lea* > *acílea*. La Aromâni se găsește pe lângă *acò* și forma *aclofe* nu *acloafe* cu metafonie (cfr. *încoace*), desigur pentru că prezența sufixului *fe* pe lângă acest adverb este numai de dată recentă, și și în urma analogiei cu forma *acò* fără de sufix. Și la noi se spune *acóle* și *acólea*, nu *acoále* și *acoálea*. Faptul că poartă un accent relativ nou, dar mai ales analogia cu *acólé* *acolea*, *acólo* *acolò* îl păstrează pe *o* neschimbat în *acole*. Astfel nici *acólea* = *acole*+*a* nu poate să apară supt forma de *acoalea*, pe lângă că *ó* nu trece în *oa* înaintea unui *a* precedat de *i* sau *e* (cfr. *apropiat* > *apropie*, *floare* însă *Florea*). De aceea trebuie să întimpinăm cu toată rezerva forma *acoalea* din Gaster *Chrest. Rom. II, pag. 296* ^{b/3}. Dar o influență reciprocă între *acolea* și *acoace* ar fi totuși cu puțință, căci găsim și forma *acóce* în următorul exemplu citat de Tiktin (*Dic. rom.-germ.*): *Eu sânt Rafail arhanghelul carele te-am adus într'acóce* (Doș. VS. Oct. 23), deși *acóce* s'ar explica mai bine prin analogia cu *acò, *acóle(a)*.¹⁾

gline demontstrative, aveau accent. Accentuarea aceasta s'a păstrat, deși cu mai puțină intensitate, și după ce *e* pierduseră sensul pregnant de odinioară. Altfel ar trebui să avem *ă*, iar nu *a* la sfârșitul cuvântului *acela* și probabil că și în *acolea* diftongul final nu se explică din *e*, cu adăogarea adverbialului *-a*, ci prin diftongarea lui *e* supt accent ca în celelalte oxitoane românești (*dea*, *nea* etc.). Acest accent secundar a oprit metafohia lui *o* și *e* în *aclofe* *acmofe* și *acela*. Dacă însă acest lucru e adevărat, atunci aromânescul *quafe* și dacoromânescul *încoace* nu se pot deriva din *hoc-ce*, ci ajungem tot la *ilfac-ce*, precum propuseseam cu altă ocazie. Explicarea lipsei de metafonie pe care autorul o dă în cele următoare nu mă poate convinge. S. P.]

1) În dialectul aromân se mai găsesc formele *acloea*, *clo* (Papahagi) și *acloși* (Dalametra).

Lipsei metafoniei în *acela* (adecă: i se) dă în *Dict. Acad.* pag. 15 următoarea explicație foarte ingenioasă: „Dintr'un *eccu-illu-illac* derivă românescul *acela*, care la început a trebuit să fie accentuat pe silaba din urmă: *acelă*. Numai astfel se explică pe de o parte finalul *-a* netrecut în *-ă*, pe de altă parte *e* neditongat în *ea* (forma mold. *aceala* e recentă). Mai în urmă accentul s'a mutat, sub influența lui *acel*, iar finalul *-a* (= etimologicește *-la*) a trecut și la alte pronume“. Dar *acel* (*<eccum illum*) și *a* (*<illac*) au format fără îndoială mai întâiu două cuvinte deosebite. Din clipa însă în care *a* și-a pierdut sau a început să-și piardă funcțiunea semantică și s'a contopit cu *acel*, devenind un corolar fără de orice cuprins semantic al acestuia, desigur că a fost neaccentuat și că *acel-*, purtătorul funcțiunii semantice, a fost și purtătorul accentului. Metafonia nu s'a produs, pentru că *acela* a fost simțit ca *acel*, care există alături de el, *-a*. Acest *-a* rămânând un element caracteristic care i se atașează lui *acel* în anumite condițiuni sintactice, n'a devenit *-ă*, întocmai ca și *-a* din *casa* etc., care deosebește forma articulată de cea nearticulată. După ce și-au pierdut accentul, lucru care trebuie să se fi întâmplat foarte de vreme, adverbialul *-a* și articolul *-a* desigur că au avut încă destul timp, ca să devie *-ă*, *é* destul timp ca să se prefacă în *ea*!) Dar regulile fonetice nu sânt de o putere absolută, mai ales când motive de toată greutatea intervin în contra lor.

Dacă am admite că *-a <-illac* a fost accentuat și după ce a format un singur cuvânt cu *acel* și că împrejurarea aceasta a împiedecat metafonia lui *e*, ar trebui să presupunem că și *-illic* și *-ce* au fost la început elemente enclitice accentuate — este de fapt o contradicție între enclitic și accentuat — și atunci etimologia — *oace* (în *uoace*, *inuoace* etc.) *<-hocce* nu mai este cu puțință din cauza metafoniei lui *o*. Dar acesta este singurul exemplu în care metafonia n'a putut fi împiedecată pe calea

1) Nu numai în Moldova se găsește o formă ca *aceala*; dñii Candrea-Densușianu citează pentru dial. ar forma *ațeală*. V. *Dict. et. al limbii rom.*, pag. 86, unde se mai dă această curioasă explicație: „*Acela* a fost refăcut după pl. *acea*, f. sg. *ace(a)ia* pl. *acelea*, rezultate din *ecce*-, *eccum-illi-illac*, *ecce*-, *eccum-illam* + *illac*, *ecce*-, *eccum-illae* + *illac* > **acel'iea*, *aceaea* *acelea, devenite apoi *acea*, *acea* (+*aceaia*), *acelea* (din *ecce*-, *eccum-illum* + *illac* n'am fi putut avea decât *aceluia*.)“!

analogiei și a trebuit deci să se producă, căci o formă core-spunzătoare sinonimă fără de —*ce* n'a existat.!) Alătura de *oace* etc. nu pot fi puse din acest punct de vedere forme ca *acela*, *acmoțe*, *acclea*.

Același raport, în ce privește, soarta lui *eccum-*, ca și între *actare (> ar. *aftare*, *ahtare*) și *atare* este d. p. între ar. *acși* și *ași*; ca și mgl. *tari* sânt lipsite de prefixul *a-* ir. *șă* și mgl. *șă*; *ecum-hic* a dat *aci*. Pentru varianta lui *așa* și *aci vezi* dicționarele și glosarele citate, pentru limba veche mai ales glosarul din Candra *Psaltirea Scheiană* II. Explicarea diferitelor variante ale lui *aci* a fost dată în *Dicț. Acad.*

Cernăuți, Aprilie 1920.

Originea vocativului în -le

de Teodor Capidan.

La substantivele masculine și neutre terminate în consonantă sau *-u*, în afară de vocativul în *-e*, mai avem și unul în *-le*: *doamne* și *doamnăle*. Dintre aceste două feluri, cel în *-e* se întrebuințează mai rar și mai mult la nume de persoană și la adjective substantivate: *voinice*, *tinere*, dar și acestea pot face voc. în *-le*: *bunule*, *drăguțule* etc.

Cu originea acestui voc. s'a ocupat mai întâiu Fr. Miklosich în *Beiträge zur Lautlehre der rumänischen Dialekte*. După ce, la pag. 58 din *Vocalismus* II, vorbește despre terminațiunea *o* de la vocativul subst. feminine, spunând că «das *o* im Auslaute des Vocativs und des Imperativs ist eine Interjection; *doamnă o*, *vino* für *vină o*» la pag. 70, vorbind mai pe larg tot despre vocativul subst. feminine, adaugă: «Analog zu erklären sind die Vocative der masc. wie *Jankule* . . .; der wahre Vocativ ist *Janku* und *le* eine Interjection». După dânsul, H. Tiktin (în *Grundriss der rom. Phil.* I., 451) a emis cel dintâiu ideea că acest *-le* de la voc. substantivelor masculine și neutre în *-u* nu este de cât subst. articulat plus *e* de la vocativ. Tot în acest

1) Vezi mai sus despre drom. *încoa* și ar. *aoa*.

sens se exprimă el și în *Rumänisches Elementarbuch* p. 86. În ediția a doua din Grundriss p. 592 renunță la această explicație și se mulțumește să adauge numai că în *-le* «man die gleichlautende bulgarische Interjektion (bože le «o Gott») sehen möchte». În fine, W. Meyer-Lübke într'un articol „Zur Syntax des Substantivums“ publicat în *Z. f. r. Ph.*, XIX. 478, după ce explică, că nu există, ca înțeles, nici o deosebire între *voinice* și *voinicule*, presupune că *-ule* din a doua formă reprezintă interjecțiunea cu înțeles alintător *-le*, care se întrebuințează în poezia poporană bulgară. Totodata dă și trei exemple *libele*, *božele* (bog) și *malele* (majka), toate luate din Cankov, *Bulgarische Grammatik* p. 27. (1)

Această explicare dată de Meyer-Lübke a fost admisă de toți filologii, care s'au ocupat, în seris, cu flexiunea substantivului, reproducând toți și exemplele citate de el, afară de ultimul exemplu *malele* care este de genul feminin și nu se potrivea cu funcțiunea lui *le* la subst. masculine(2). Astfel O. Densușianu în *Histoire de langue roumaine* I, p. 244, după ce nu exclude posibilitatea de a vedea în voc. *omule* un pendant articulat. (*omul+e*) a formei vechi nearticulate *oame* (*om+e*), admite că acest *-le* ar putea reprezenta foarte bine și interjecțiunea slavă *le*, dând și un exemplu din cele citate de Meyer-Lübke: *libe-libele* «mon bien aimé». Înainte de O. Densușianu, Weigand, într'un studiu asupra dialectului din regiunea Someșului și al Tisei (3) dând de interjecțiunea *le* întrebuințată la sfârșitul subst. fem. ca în *fată le, ! maică le!*

Vez fată le ulița

lău o vād da nu prea bine (ib. p. 47)

(1) Aceste trei exemple fuseseră citate cu mult mai înainte și de Fr. Miklosich, vorbind despre voc. substantivelor din limba bulgară: „Dem voc. auf *-e* wird in Volksliedern *le*, denen auf *-o ljo* angefügt: *bože le, libe le, male le*, mater: *bulfo ljo* . . .” *Vezi Vergleichende Grammatik der slav. Sprachen*. Vol. III. p. 181.

(2) Numai Sandfeld Jensen, vorbind în studiul său din *Grundriss* „Die nicht lateinischen Bestandteile im Rumänischen» p. 530, despre origina slavă a voc. în *-o* de la substantivele feminine, nu pomenește nimic despre voc. subst masculine în *-le*, deși presupune că și voc. *e* ar putea fi de origine slavă

(3) *Samosch und Theissdialekte* în *Jahresber. d. Inst. f. rum. Spr.* VI. p. 3.

conchide în modul următor: „Meine Erklärung der Entstehung des Voc. auf *-le* aus der Interjektion *le!* die bulg. Ursprungs ist, wird bekräftigt durch die Anwendung derselben auch bei Frauen im Samoschgebiete, besonders in der Gegend von Şişeşti.“ Va să zică și Weigand admite originea bulgărească a lui *-le*, aducând pentru aceasta ca dovadă și faptul că *le* se întrebuițează ca interjecțiune și după subst. feminine. Întrebuițarea lui *-le* în această funcțiune are așa de mare însemnătate pentru Weigand, încât el reamintește că tot după substantive fem. se întrebuițează și în dialectul aromân.

După ce am văzut care sânt părerile asupra originii lui *-le*, să vedem acum care este vechimea și întinderea lui. În scrierile vechi vocativul în *le* apare din ce în ce mai rar; întrebuițarea lui se mărginește mai mult în literatura poporană și cea nouă precum și în limba vorbită. În ce privește întinderea lui, în afară de dialectul dacor., se mai întrebuițează tot așa și poate și mai mult în dialectul meglenoromân. Dialectul istror., nu-l cunoaște, iar cel arom., deși după cum vom vedea mai jos întrebuițează *-le* foarte des numai ca interjecțiune urmând numai după subst. feminine, ca desinență a vocativului, așa cum se întâlnește în dacor. și meglenor., nu se întâlnește decât la un singur subst. masculin: *dumnidzale*.

Înșiți soațe cu capitle goale.

Să strigaț tute Dumnidzale! Pap. Lit. Pop. 928/16, din *dumnidză*, (*Voi nu mi tihisitū ca dumnidză* Cod. Dim. p. 139/29 din *Jahresb. IV.*) mai vechiu *dumnidzäu* cu *ü* final (*Dumnidzäu-i mare Știe a mea turnare. Pap. L. P. 876/1*), care apare la forma articulată *dumnidzäu-lu*. În *dumnidzale* avem a secundar rezultat din *ea < é* urmat în silaba următoare de *e* din *-le*, ceea ce ne dovedește că acest *-le* nu este nou. Weigand, în studiul citat mai sus, dă pentru dialectul arom. și forma *džuneale* de la *džone* (juvenem). Însă ea, după cum am arătat în lucrarea mea *Die nominalen Suffixe im Aromunischen* p. 45 nu poate fi socotită ca un vocativ, din cauza accentului. Un *džone* ne-ar. fi dat la voc. *džonele* s. *džónile*, ca *códru-codrute*, în nici un caz însă nu *dzuneale*, cu schimbare de accent, în afară de aceasta,

și în dialectul arom. ca și în cel dacor. voc. în *-le* îl formează numai subst. masc. și neutre terminate în consonantă și *-u*, nu și masc. în *-e*, cum este *džone*. În *džunealc* avem un diminutiv: *džone*+suf. *-el* > *džunel¹⁾*; de aci apoi voc. *džuneale*, care mie îmi este cunoscut numai ca subiect, și chiar în această funcțiune îl întâlnim și în lit. pop.

Ș' angănește un lai džuneale, Oftează un biet tânăr.
Un džuneale vătămat. Un tânăr ucis.

Din toate acestea rezultă că oricare ar fi întrebuintărea vocativului în *-le* în dial. dacor., întru cât el se află și în dial. meglenor. și chiar într'un singur cuvânt și în cel arom., noi trebuie să admitem că prezența lui în limba română este relativ foarte veche și anume din timpul încă pe când Dacoromânii, Meglenoromânii și Aromânii trăiau la olaltă, prin urmare înainte de veacul al VIII și al IX.

Admițând acum că *-le* este de origine bulgară, să ne oprim un moment ca să vedem care este întrebuintărea lui în această limbă. Aceasta cred că este cu atât mai de trebuință. cu cât de la Meyer-Lübke, care a dat această explicațiune, ilustrându-o prin trei exemple luate dintr'o gramatică bulgară veche și până la Weigand, care dintre toți filologii, după Miklosich, s'a ocupat cel mai mult cu studiul elementului slav din limba română, toți au reprodus câte un exemplu două dintre cele citate de Meyer Lübke, fără ca cineva să se fi ocupat să studieze funcțiunea lui în limba bulgară.

Din cercetarea poeziilor poporane bulgărești publicate în numerile din *Zbornik*¹⁾ ce avem în biblioteca Muzeului limbii române, precum și din versurile ce am întâlnit întâmplător în dicționarul lui Gerov²⁾, am constatat că acest *le* este o simplă. interjecțiune care însă se întrebuintează, după cum a susținut Markoff, în regulă generală, după substantivele *femenine*. Iată acum și câteva citate:

1) Cuvântul se găsește și în literatura veche dacoromână: *džunelu* (Psalt. Sch. p. 415), *džurelu* (Codicele Vor. p. 51) și *junelu* (Coresi, Psalt. pp. 175, 347, 415). De asemenea și în literatura poporană: *Toți junel D'ăi tineri*. (G. D. Teodorescu, *Poesii Populare*, p. 54) *Junelaș*, (Mera, *Basme* p. 266).

1) *Sbornik za narodni motvorenija nauka i knižina*.

2) N. Gerov, *Rěčnik na bālgarskii jazik*.

Sestro le, Gane sestro le,
Da ideš doma da kažeš

Surioară Gane, surioară,
Să mergi acasă să spui
(Sb. XI, 14) *

Stano le, Stano, ubava
Ade Stano, da se zememe

Stano fă, Stano frumoasă,
Haide, Stano, să ne luăm (ib. 12)

Goro le, goro, Rila planino,

Codrule, codru, Rila munte,

Halal mi struvai goro le. . . Dăruește-mi codrule (G. 393)

și tot așa am întâlnit de zeci de ori și mai bine: *male le* (G. 432), *ružo le* (Sb. VII, 25), *babo le* (ib. 91), *bulne le* (ib. 88), *goro le* (XI 46), *biso le* (ib. 63), *baljo le* (ib. 45), *duškje le* (ib. 16), *done le* (G. 428), *anko le*, *mila dušo le* (XVII, 74), *Todorke le* (ib. 63), *mamo le* (ib. 51), *Ghinke le* (ib.), *Kato le*, *moia dušo le*, (ib. 62), *Spaso le leljo* (ib.), *maino le* (XVIII, 107), *Dražano le*, *běla Dražano* (ib. 141), *Radke le*, *Rudo hubava* (ib.) etc.

De asemenea *le* se întrebuințează și după subst. masc., însă de origine turcă, care se termină în -ă, cum sânt și în românește *agă*, *pașă* etc, și care, prin urmare, după terminațiune, puteau fi socotite ca subst. feminine. Așa avem:

Ago le, ago Soliman,
İlaide sja ti zabălgari,
Da bideš mlado Bălgarče.

Tu aga Soliman,
Haide fă-mi-te Bulgar,
Să fii june Bulgăraș (G. 35)

Tot așa:

Pașo le, naș gospodarjul Tu pașă, stăpânul nostru, (Sb. VII. 88) cfr. XVII, 78.

Dintre celelalte subst. masc. de origine bulgară am întâlnit abia patru-cinci urmate de interjecțiunea *le*, între 75 de cazuri, în care toate subst. erau de genul feminin.

Starče le ti neznaino
Șto sivi volove prodavaș

Tu moșule necunoscut
Care vinzi boi suri (Sb. VII 41)

și tot așa *Rojne-le gospodine* (ib. XI 26), *bože le višni gospodi* (XVII, 53), *ludo le* (ib. 208), *bae le* (ib. 212).

Acest *le* sună în unele regiuni și *lea*, așa, după cum vom vedea că se aude și în dialectul aromân.

Momnea lea mari hubava
lela mi porti etvuri.

Tu, fetiță drăguță,
Vino de-mi deșchide porțile
(Sb. VII 40)

și tot așa: *malea lea, mila malea lea* (mamă dragă mamă; ib. 40). Dar acest *le s. lea* nu se întrebuițează numai în urma substantivelor feminine, ci, până azi, având numai funcțiunea de interje țione, se pune și înaintea lor:

Oi le sestro, oi le mila sestro! Alei soră. alei dragă soră! (Sb. XI 37) sau: *Ioi le sestru, mila sestru* (XVII, 181). *Ioi le ženi, mili ženi* (ib.) În această pozițiune îl întâlnim și înaintea subst. masc. *Oi le Marko, oi le mili sinu* (ib. 34). *Oi le mili bratko* (ib.). D'n această întrebuițare, *Oi le* se identifică cu românescul *alei*, întrebuițat numai în poezia populară și mai ales în cea epică ca introducere la invocațiuni (cf. *Dict. Limbii Române*). *Alei moarte grabnică, Când în sat tu ai intrat*. MARIAN, I. 178, *Alei tu stea de seară*. ȘEZ. IV 143.

Acest *alei*, prin reduplicarea lui *le*, ajunge *alelei* și *alele*; de asemenea *dale*, *dalelei* și *dalele*, cum se poate vedea în *Dict. L. R.*, întocmai după cum bulgărescul *le* ajunge *lele*.¹⁾

Lele bože, kakvo sega stana Alei Doamne, cum a ajuns acum
Brat na brata kräfta da ispie Frate să bea sânge la frate
(Sb. XI 29)

și tot așa: *Lele Iane, lele nașa sestro* (ib. VI 32). *Lele male, stara male* (ib. 23). *Lele kerko, lele sestro* (ib. 16).

După ce am văzut că *le* nu este de cât primitivul interjecțiunii *oi le* și *lele* din limba bulgară și a formelor române *alei*, *alele*, *alelei*; după ce am mai văzut că în această formă nu stă numai în urma subst. feminine, ci și înaintea lor și a subst. ma culine, să vedem întrebuițarea lui în dialectul arom., acolo unde, ca terminațiune a vocativului, îl întâlnim la un singur cuvânt.

Din cele ce știu asupra întrebuițării lui *le* ca interj. în graiul viu și din cercetarea poeziilor poporane publicate de P. Papahagi, *le* pus la sfârșitul cuvântului se întrebuițează exclusiv numai după subst. fem., ca și în bulgărește. Iată și câteva citate cu traducerea dată în text:

Feată le, mușată
Țe-n stai nverinată

Dragă fată frumoasă,
De ce-mi stai întristată (Pap
L. P. 876/32)

1) Despre *lele*, *alei*, *alelei* vezi și Fr. Miklosich, *Vergl. Gramm. d. Sl. Spr.* III, 181

*

Vrută le, s-nu ascult caniva Fă, dragă, să nu ascuți pe
nimenea
Mea niți laea dadă-ta Dar nici pe biata mamă-ta
(lb. 917|20).

După subst. masculine *le* se întâlnește numai una singură dată, după nu cuvânt: *tate*, care, după mine, este un bulgărisim, de oare ce forma obicinuită în tot dialectul este *tată*.¹⁾

Tate le, tate mărat Tată, biet tată,
Bagă-ți mâna tu ațel sin Pune mâna în acel sân
Să scoți șarpile ațel yiu Să scoți șarpele cel viu. (lb.944)

Dar întrebuițarea cea mai deasă în dialectul arom. o are *le* sub forma *lea*.

Feată lea feată arumână, Fată, fă, fată aromâncă,
Țe stai cu caplu tu mână Dece stai cu capul în mână?
(lb. 877|8)

și tot așa. *Ată lea, ată ți va-n ți fac.* ib. 947|40. În această formă se întrebuițează și înaintea subst. fem, având însemnarea pronominală de „tu“ sau „fă“.²⁾

Lea feată, lea mușată, Fă, fată, fă, frumoasă,
Cându-ń te-am bășată. Când te-am sărutat (lb. 863|23).

și tot așa: *Stai lea feată nu ți-o arșine, Că yin ș-mine după tine.* ib. 840|39 *Armâna mea lea armâna mea, Di iu-ń yiu di iu-ń dipuń?* ib. 859|66 ef., 251|67, 877|7, 927|37 etc.

Dar *le* nu se întrebuițează numai în urma sau înaintea subst. fem., ci și înaintea și în urma ori cărui cuvânt: *Le! țe-i arăulu țe pățam Noi mărătl'i di furi* ib. 1028|45. *Nu-ți buisea le, perli ahântu Nu-l'adară ahântu lăi* (nu-ți vopsi atăta perii, nu-i fă atăta negri) ib. 884|24 cf. 920|17. În această funcțiune se identifică cu *le* și *lele* din bulgărește.

Sedna'la e lana S'a așezat lana

1) Cf. varianta publicată de Weigand, *Die Aromunen* II, p. 150.

2) Miklosich, vorbind despre interj. *le* din dialectul aromân, susține că ea se pune și înaintea substantivelor feminine, ceea ce nu este cu neputință, dând și un exemplu: *le șurori* (o. c.).

Lele pod bela loznița	Subt o viță albă
Iana le, pod bela groznița	Iana, subt o viță albă
Aide le, pod senka senița	Subt o umbră umbrișoară (Sb. XX 14).

Și tot așa: Idi le, idi stara maiku (XVII, 181) Văzludeha le, poludeha (ib.).

După cum în bulg. avem din *le* un *lele*, tot așa și în dialectul arom. avem un *lele* cu aceeași întrebuințare: *Lele hil'u al Zafirache, Lele piștoale ufumate. Lele cordzi afumate* ib. 1025|41 *S-făteă nă nuntă mare, Lele Vanghea mea* ib. 923|26.

Din toate aceste citate extrase din literatura pop. aromână, reiese că întrebuințarea lui *le* în arom. ca interj. se identifică peste tot, în toate formele (*le, lea, lele*) și în toate pozițiunile, după și înaintea subst. fem., cu *le, lea, lele*, din limba bulgară.

În dialectul meglinit, *le* nu se întrebuințează de cât numai ca terminațiune a vocativului: *domnuli* 3|50, *ampiratuli* 6|10, *țomuli* 17|38 etc; iar în locul lui *le* pus înaintea vocativului, se întrebuințează interj. *bra*: *bra pul'* 4|32 pe lângă *pul'uli* (puiule) 4|56, *bra deadu* 4|6 pe lângă *deaduli* (moșule) 17|16, *bra milu* 13|31, pe lângă *miluli* 2|31 etc.¹⁾ În cântecele populare strănse de mine din acest dialect, în locul interj. *le* sau *lea* din dial. arom. întrebuințat la sfârșitul subst. fem., se întrebuințează interj. *mari, mări, mori*: *Iel să-ñ dară mamu mori, Taslu di mațșcali* 5|XIII. *Al' zis-au la Lazi mamu moari, Nu la voi Traiu prus-măcintu* 3|VII, etc.

Din cele expuse asupra întrebuințării lui *le* în bulgărește și în dialectele dacor., arom. și meglenor. rezultă că trebuie făcută o deosebire între întrebuințarea lui *le* ca terminațiune a vocativului în cele trei dialecte române pe de o parte, și între întrebuințarea lui *le*, cu toate celelalte variante, ca simplă interjecțiune în bulgărește și în dialectele aromân și dacoromân pe de altă parte. Această deosebire trebuie făcută cu atât mai mult, cu cât introducerea lui *le* în dacor. și arom. nu putea să se păstreze până azi în două funcțiuni. Căci dacă am admite

1) Exemplele sânt date din studiul meu *Meglenoromânii* Vol. I, „Istoria și graiul lor” care este gata de tipar.

că acest *le* a intrat în l. română în funcțiune de interjecțiune așa cum se găsește până azi în bulgărește, și numai mai târziu a ajuns să se cristalizeze pe lângă subst. masculine, nu feminine — ceea ce iarăși este o imposibilitate — ca dezinență a vocativului, atunci nu ne-am putea explica prezența lui *le* ca interjecțiune. Iar în cazul când am trece și peste aceeași greutate și am admite această dublă funcțiune a lui *le*, nu ne-am putea explica faptul că în dialectul arom. în care îl întâlnim așa de des, pot spune tot așa de des ca și în bulgărește, în funcțiune de interjecțiune după subst. feminine, nu-l întâlnim de cât una singură dată ca terminațiune a vocativului la un subst. masculin, atunci când în dialectul dacor. ca interj. se întâlnește numai de două ori și aceasta regional, iar ca terminațiune a voc. este așa de des întrebuințat. În fine, dacă acest *le* ar fi fost așa de des întrebuințat, la început, ca interj., în sânul limbii române, încât mai târziu să fi ajuns și ca terminațiune a voc., atunci eră lucru firesc ca în această dublă funcțiune să se fi păstrat și în dialectul meglenior., care, după cum se știe dintre toate dialectele române, după cel istrian, este cel mai influențat de elementul slav.

Dar în afară de aceasta, întrebuințarea lui *le* în bulg. numai după subst. feminine, exclude orice posibilitate de a vedea în acest *le* pe acela de la vocativul substantivelor masculine din limba română. Mai natural ar fi fost ca el să se fi lipit de subst. feminine, căci numai la sfârșitul lor îl întâlnim nu numai în bulgărește, dar și în cele două exemple din dialectul dacor., iar în aromâna aceasta este o regulă generală. Acele câteva cazuri, când *le* în bulg. se pune ca interj. și după subst. masc. (bože le, libe le etc.), nu cred să fi influențat așa de mult asupra limbii române, încât să fi ajuns, cu timpul, a se generaliza, ca terminațiune a voc. la toate subst. masculine. Cred mai de grabă că *le* interj. după subst. masc. în limba bulgară este nouă de tot, iar o dovadă despre aceasta este că el n'a putut pătrunde ca interj. pusă după subst. mascuine *deloc* în dialectul dacoromân și aromân, căci singurul caz (*tate le*) citat mai sus în dialectul arom. nu poate fi decât un bulgărisim sau cel mult o formă analoagă, ca și în bulg. *ago le*, în care ă

final de la *tală* ca și de la *agă*, făcând impresia unor subst. feminine, după formă, au atras după sine și întrebuințarea lui *le* interj., ca după subst. feminine.

*

Cred că originea lui *le* de la vocativ, trebuie căutată în întrebuințarea lui *exclusiv* la subst. masculine. La aceasta ne conduce nu numai întrebuințarea lui generală din dialectele dacor. și meglenor., dar și unicul exemplu de voc. în *-le* (dumnidzale) din dialectul aromân.

Printre poeziile din literatura poporană bulgară cetite de mine, am întâlnit și versuri ca acestea :

Ni sam došāl da idem, da piem	N'am venit să mănânc și să beau
Ami sam došāl, <i>Jankule</i> ,	Ci am venit, <i>Iancule</i> ,
Da popleniem toja pārvo ljube	Să-ți răpesc prima ta dragoste (Sb. VII 99)

și tot așa foarte des: *Sinko, Iankule, Iankule* (fiule *Iancule*, *Iancule*, ib. VIII 103) *Mili sinu mlad Iankule* (dragă fiule, june *Iancule*, ib. VII 62.) O singură dată am dat de *Dragule* ib. 46, iar Weigand (o. c.) dă după cum am văzut, și *Janule, Stoele, Dragule*.

În aceste versuri se vede cât de colo că avem a face cu vocative ca în limba română; *Iancule, Rađule!* De altfel chiar autorii care au transcris cântecele, nu mai scriu despărțit (*Ianku le*), cum am văzut că a fost cazul cu *le* interj. pus la sfârșitul subst. feminine. Acum se naște întrebarea, dacă aceste vocative din limba bulg. sânt formate cu terminațiunea *le*, așa cum s'a admis pentru voc. românesc, sau că trebuie să vedem în ele vocative formate cu terminațiunea *-e*, așa cum se obișnuște în limba bulgară, ca și în limba română. Strofele care urmează ne vor da lămuriri și asupra acestui punct:

Ta si stana <i>Jankul</i> gospodarja	Și se sculă Iancul gospodarul
Ta si obze tenka puška . .	Și-și luă pușca subțire (Sb. VII 99)

Din funcțiunea lui de subiect din aceste versuri se vede clar că în forma *Jankule* avem un voc. format cu terminațiunea *-e* și nu cu *-le*. Odată acest punct lămurit, se naște o altă întrebare și anume dacă aceste nume de persoană terminate în *-l* sânt de origine bulgară sau, după cum ne arată terminațiunea, sânt nume de persoană cu articolul românesc trezute din limba noastră la Bulgari.

Ca să putem răspunde la această întrebare, de care stă strâns legată și chestiunea despre originea lui *le* românesc de la vocativ, trebuie mai întâiu să știm ce reprezintă acest *-l* din numele proprii românești *Iancul*, *Radul* etc., care cu timpul a dispărut, odată cu dispariția articolului *-l* de la subst. comune, și astăzi au rămas *Iancu*, *Radu* ca și *omu*, *bărbatu* pentru *omul*, *bărbatul*.

Se știe că din elementul românesc răspândit pe teritoriul iliric, dealungul Mării Adriatice, încă de pe vremea când Străromânii locuiau la olaltă și chiar după aceasta, când mai târziu a trebuit să se despartă din cauza năvălirii tot mai crescânde a poporului slav, din acel element despre care documentele dalmatine, începând din veacul al IX—XI și documentele vechi sârbești și raguzene din veacul al XIII—XIV ne vorbesc ca despre o populație românească, numindu-i *Nigrî Latini*, *Moroblachi*, *Morolacchi*, iar de la 1420 scurt *Morlachi* (1), din acest element care a trăit până pe la începutul veacului al XVI și a dispărut, contopindu-se, la început, cu elementul roman băștinaș de pe coasta Adriatice, iar mai pe urmă pierzându-se împreună cu acesta în masa mare a poporului slav, ne-a rămas, odată cu numele citate mai sus, și câteva nume de persoană în care ușor se poate cunoaște originea lor română.

Cele dintâiu nume de persoană în *-l*, cu tulpină de origine slavă, dar care se întâlnesc până astăzi și în limba română, sânt acelea reproduse din documentele raguzane de C. Jireček în capitolul „Slavische Vornamen in den alten Städten Dalmatiens im X—XV. Jahrhundert“ din *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters* II. Teil. Aci întâlnim nume ca *Dobrul* (Zara, a. 1385—1395), *Produl* (Spalato, a. 1327), *Vâlciul* (scris: *Vlićul*, Spalato, a. 1430). Weigand mai dă și *Radul* cu *Radula*; cel dintâiu stă scris în capitolul în chestiune: „*Radolo* f[ilius] di Giovanni“ (Spalato, a. 1178) și ca atare cred că n'are a face nimic cu *Radul*, după cum voiu arăta mai jos, vorbind de sufixul italian *-olo*. În capitolul intitulat „Vorslavische Elemente der lokalen Nomenclatur der Norddalmatinischen Inseln“ găsim și nume de localități în *-l*:

(1) C. Jireček, *Geschichte der Serben*. I. p. 154.

Ogurul, Vircul, Bavkul, Riciul și Sisul. Asupra acestui din urmă nume C. Jireček spune: „Ob *Sisul*, Berg in Istrien, dem rumänischen Sprachstamm entstammt, wäre es festzustellen“. Dar nume de localități cu terminațiune românească se întâlnesc pe coasta Dalmației până în Friaul: „Aus den Ortsnamen mit walachischer Endung die im XII. und XIII. Jahrh. auf diesem Gebiete vorkommen, erhellt, dass die slavische Ansiedlung von Friaul bis zu den dinarischen Alpen zum Sar-Dach auch dieses Hirtenvolk [Vlahii] vorfand“. (1) Într'un document din 1170—1180 se întâlnește aproape de Tagliamento numele *Radul* (ib.).

O altă serie de nume de persoană în *-l*, printre care câteva și cu tulpina românească, sânt acele cunoscute din chrisovul lui *Stefan Dușan* publicat de P. B. Hasdeu (2). Aci găsim: *Surdulă* (раде красавиште и раточел мой соурдоула „Rad Crasaviște și vărul- sau nepotul său de frate-Surdul“) *Neagulă* (Нѣгоула) de mai multe ori, *Stanulă* (стаюула), *Vladulă* (владуула), *Raiulă Roman* (раюль романь), *Opăritulă* (опаритоуль). În afară de acestea mai avem; *Hraiulă* (храдль), *Daiulă* (даюль) de mai multe ori, *Doiolă* (доюль), *Hranulă* (храноула), *Staiulă* (стаила), *Raşulă* (рашоула), *Drajulă Marăcine* (дражоуле мръчина), *Gradulă Şarbanoviki* (градоула шарбановицъ). Printre acestea găsim unele, deşi nu sânt terminate în *-l*, dar care se dovedesc ca fiind de origine română: *Mihă Brădelă* (михо брадэль), *Marcu Fecioră* (марко фечорь), *Mire* (мире), *Bogdea Ursuloviki* (богде оуроуловицъ) în care avem un derivat din *Ursul*; *Draghia Vlahiotă* (драгы влахиотъ). Tot în acest chrisov întâlnim și câteva nume de localități românești presărate printre numele românești de persoană: *Vlahov grob* (марко фечорь оу влаховъ гробъ Marcu Fecior la Mormântul Vlahului), *Necatu* (от семетиште на некатоу на голоу-роудиноу de la Semetiște spre câmpia cea goală Necata), *Valea Romană* (романъ доль), *Milișoara* (милишоара).

În chrisovul lui *Stefan Milutin* (3) care este și mai vechiu

(1) Dr. Ludwig v. Thalloczy *Illyrisch-Albanische Forschungen* I, 61.

(2) „Resturile unei cărți de donațiune de la anul 1348, emanată de la imperiule sârbesc Dușan și relativ la starea socială a Românilor de peste Dunăre“, în *Arhiva Istorică a României*. Vol. III. p. 85.

(3) I. Bogdan, *Un chrisovul al regelui sârbesc Stefan Milutin*, în *Conv. Lit.* XXIV. p. 488.

(a. 1318); printre locuitorii cătunelor datorite mănăstirii Sf. Stefan din Bańska găsim nume ca: *Miculă* (МИКОУЛЬ), *Ursulă* (ОУРСОУЛЬ), *Radulă* (РАДОУЛЬ), *Neagulă* (НІРГОУЛЬ), *Bogdulă* (БОГДОУЛЬ), *Raiulă* (РАЮУЛЬ). În afară de acestea găsim alte nume care deși nu sânt terminate în *-ul*, însă fiind formațiuni românești, contribuie la dovedirea romanității celor sfârșite în *-ul*. Astfel avem *Măcicată* (МАЧКАТА) cu înțelesul păstrat astăzi numai în dialectul meglenoromân de „mare“, după aceea *Minuta* (МИНОУТА) nume de femeie și ca înțeles opusul lui *Măcicată*. În dialectele arom. și meglr. *minut* are și înțelesul de „mic, care n'a ajuns încă a fi în vârstă, scund“ (1), *Bucură* (БОУКОРЬ), *Copilă* (КОПИЛ). Tot în acest hrisov întâlnim și un număr destul de mare de nume terminate în *-ilo*, ca: *Bolilo*, *Budilo*, *Bunilo*, *Neajilo*, *Radilo*, *Stanilo*, *Stroilo* etc. care ar putea fi tot nume românești și prin urmare ar fi pentru: *Bolilă*, *Budilă*, *Bunilă* etc. cu sufixul slav -ило > -ilă, mai ales că trecerea lui *o* > *ă* din limba slavă este anterioară despărțirii Aromânilor și Meglenoromânilor de Dacoromâni. (2)

Dacă vom trece acum la documentele românești, vom vedea că aci numele de persoană în *-l* abundă. În letopisețul lui Grigore Ureche întâlnim: *Iancul-vodă* fiind plin de lăcomie. (LET. I 201/16); Petru vodă dacă l-au bătut *Crețul* cu Căzaccii (ib. 199/9); Au ridicat dintre ei pre *Lungul* domn (ib. 201/19); *Pârful* Părcălabul (ib. 204/4); etc. Foarte multe dintre aceste nume sânt și fără *-l*. Toate acestea se datoresc sau transcrierii greșite a copiștilor, mai ales că în aceeași pagină în care găsim *Iancul*, după câteva rânduri dăm și de *Iancu* (Multe lucruri spurcate făcea Iancu-vodă în domniea sa ib. 201/27), sau reprezintă forme cu *-l* final căzut, ca la substantivele comune m. articulate. Dar cele mai multe dintre aceste nume de persoană în *-l* le găsim în *Studii și Documente* publicate de dl. N. Iorga. Aci avem *Radul* (при днн на радѡла Кѡевоѡдъ „în zilele lui Radul voievod“ a.1546)

(1) Nu știu de ce, aceste două nume n'au fost însemnate de I. Bogdan printre formele românești, în articolul despre care este vorba

(2) Trecerea lui *o* final în poziție neaccentuată din elementele vechi bulgare în *ă* este comună tuturor dialectelor: сѣто, сѣто. чоудо, блато > dr., megl., ar. sută, sită, ciudă, ar. și ciudie, baltă. În megl. mai avem: носило > nusilă, оградѡло > ugliedală etc.

vol XI; *Vladul Vel Legof't* (a. 1629) V. V, 439; *Barbul de Poiană* (a. 1632) ib. 442; *Lupul* (a. 1676) ib. 446; *Vâlcul Vel Vornic* (a. 1676) ib. 44; *Ursulü* (Eu Ursul de-Bohotinü) vol XVI, 100, (același ca în cele două chisoave sârbești), *Albulü*. (a. 1615) ib. 70. *Taatul* (a. 1682) vol. V 449; *Neagul, Dragul, Barbul* (a. 1682) ib. 451 etc. etc. Dintre cele cu *-l* final căzut sânt foarte multe și ele se întrebuintează și astăzi, încât nu mai e nevoie a cită din ele.

În fine, nu voi termina înșirarea acestor nume, fără a menționa, în treacăt, și numele terminat în *-l* în una din inscripțiile de pe vasele din tesaurul găsit în 1799, în *Sân-Miclăuș* (comitatul Torontal) și cunoscut sub numele de „tesaurul lui Atila”.⁽¹⁾ Iată această inscripție în întregime: †Βουηλα ζοαπαν. τση Δυγεταυγη, βουταουλ ζοαπαν. Ταχρογη. Ητσηγη. Ταιση. Din aceste nume, Βουηλα ζοαπαν și βουταουλ ζοαπαν ar corespunde în românește lui *Boilă jupân* și *Butăul jupân*. Nu stă în intențiunea mea de a mă ocupa mai cu deamănuntul de originea acestor nume; însă întru cât s'a constatat că acest tesaur e din veacul al VIII-X, el nu mai poate fi nici al lui Atila și nici a oricărui alt Ungur. Prin urmare n'ar fi cu neputință ca printre numele de inscripție, cele două însemnate de noi să fie românești, iar ultimul care ne interesează, să fie un nume terminat în *-l*.

Ce este acest *-l* sau *-ul* de la sfârșitul acestor cuvinte? Este articolul românesc, sau reprezintă un sufix slav?

Weigand, în articolul sau asupra suf. *-ulescu* (*Jahresb.* XII, p. 110.), vede în *-ul* un sufix slav *-ulo* pătruns din limba italiană în limba sârbă și de aici apoi răspândit în româna și bulgara. Astfel dânsul spune: „Radul, das so oft in mittelalterlichen Urkunden belegt ist, ist also durchaus keine rumänische, sondern eine italo-slavisches Bildung. (Der Namenträger braucht also kein Rumäne zu sein, doch kann er einer sein)“. După aceasta, dă și un exemplu de un caz paralel de desvoltare a sufixului în chestiune. Astfel italianescului *Dandolo*, atestât la Jireček (o. c. p. 75) îi corespunde în sârbește, bulgărește și românește un *Radul*.

(1) Joseph Hampel, *Altertümer fröhren Mittelalters in Ungarn.* B. II, p. 421.

Ceea ce mă face pe mine să nu admit părerea aceasta, este faptul că dacă într'adevăr sufixul *-ul* atât din românește cât și din cele două limbi slave reprezintă pe italianescul *-olo*, atunci acest *-olo* trebuia să dea în limba sârbă tot *-olo*, iar în limba română să fi ajuns sau *-ulu* sau, în cazul când ar fi pătruns și mai de timpuriu, *-ulă* cu *-o* final trecut în *u*, după cum am văzut mai sus, dar în nici un caz *-ul*. Doar sânt atâtea nume de persoană în sârbește, în *-ilo*, și, în afară de aceasta, mai avem și în *-olo*: *Radolo* despre care a fost vorba mai sus. În aceste cuvinte *o* final n'a amuțit. Chiar în sufixul de origine slavă *-lo*, care a servit la formarea participiilor în *-la*, *o* final n'a amuțit decât foarte de timpuriu; iar acela care a rămas până azi — căci erau două feluri de suf. *lo-*, *-lo* (llo) și cu care se derivă cuvintele ca *greblo*, *pometlo* și-a păstrat *o* final neschimbat¹⁾

Dar în afară de aceste considerațiuni, care, după mine sânt hotărâtoare în stabilirea originii lui *-ul*, mai trebuie să ținem seamă și de faptul că existența elementului românesc dealungul coastei Mării Adoratrice, înainte de veacul al X, astăzi este dovedită. În afară de dovezile istorice care ne vorbesc jâmurit despre acest fapt, mai vin și unele [considerațiuni lingvistice. Printre elementele streine de care este împestrit dialectul de astăzi al Raguzanilor, sânt unele cuvinte care, după cum a arătat P. Budmani în studiul său *Dubrovački dijalekat kako se sada govori* (dialectul din Dubrovnik, așa cum se vorbește acum) (2) nu reprezintă decât forme românești. Aci reproduc la fel cuvintele relevate de Budmani «făca ([citește fața] facies. rom. față ital. faccia — obraz; lăc (laqueus rom. laț ital. laccio — zamka; kopsa (coxa rom. coapsă ital. coscia), tēmpla (tempora rom. tâmple ital. tempia — slijepo oko etc.»

Toate aceste cuvinte, pe lângă mulțimea numelor de persoană de origine românească din documentele sârbești citate mai sus ea: *Mihu Brädel*, *Marcu Fecior*, *Măcicat*, *Minuta*, *Bucur*,

(1) W. Vondrák, *Vergleichende Slavische Grammatik*. I, 434—5.

(2) *Rad jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti*. Vol. LXV. p. 162.

Copil, dovedesc că nume ca *Surdulă*, *Opăritulă*, *Ursulă*, cu tulpini românești, nu puteau fi formațiuni streine de limba română, căci le lipsește analogia. În sârbește, unde se găsesc cele mai vechi nume cu *-ul*, nu existau cuvinte cu acest sufix. Se înțelege dar că ele se puteau forma numai în sânul limbii române, cu ajutorul articolului propriu *-l*. De altfel, despre acest lucru ne încredințează și Novacovici, care susține că din elementul român din veacul al XIII, și XIV, contopit cu masa mare slavă, n'a mai rămas astăzi decât numai numele de persoană, ca o urmă despre existența lui. Tot Novacovici spune că chiar dintre numele în *-ul* sânt foarte multe ca *Radul*, *Stanul* *Dražul* cu tulpina de origine slăvă.¹⁾ Iar T. Maretič, în studiul său asupra numelor și prenumelor populare din limba sârbă și croată (1) ocupându-se mai cu de amănuntul de originea sufixului *-ul*, *-ulo*, *-ula* în sârbește, după ce ia în considerare și părerile lui Miklosich în această privință, spune că *-ul* nu poate veni din limba slavă, „de aceea este de crezut că sufixul vine din limba română“. (Za to je vjerojatno, da je taj nastavak prodro iz rumuńskoga jezjka).(3) Iată acum și numele de persoană întâlnite în documentele sârbești și studiate de autor: *Antul* (Novak. -pom), **Bogul* (dedus din derivatul *Bogulič* atestat în deč.-hris. 22), **Bratul* (dedus din *Bratulič* în imenik 27), **Budul* (din *Budulič* în acta croat.), *Cepul* (din *Cepulič* în zvanim 159), *Crnul* (ca prenume: akad. rječn.), *Do-j-ul* (în Daničić, rječn.), *Drakul* (Novak.-pom.), *Dražul* (astăzi numai ca prenume: imenik 58), *Dušul* (deč.-hris. 52). *Gradul* (în rječn Daničić), *Hranul* (ib.), **Jadrul* (dedus din *Jadrulič* în acta croat.), *Krecul* (cetit în românește *Crețul*, deč.-hris. 50), *Krstul* (în acta croat. 89), *Makul* (nume: Vuk-sovjet 142), *Markul* (în rječn. Daničić), *Mitul* (astăzi numai ca prenume: rat 27), Acest nume care derivă din *Dumitru* astăzi se i. trebuiețează și la Aromâni prescurtat: Mitu. *Mrgul* (desigur din *Murgul*), păstrat în derivatul *Mrgulovič* (šem. karl. 98), *Nicul* (numai ca nume, derivat, după cum foarte clar se vede, din *Niculae*: rat 27), *Negul* (în rječn. Daničić), *Pejul* (derivat din *Petru*), în bulg.

1) *Archiv f. slv. Phil.* Vol. XV, p. 100.

(2) Rad Jugosjavienske Akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga LXXXII. p. 67.

(3) Ib. p. 127.

din Macedonia cunoscut sub forma *Peio* (în Novak.-pom.), *Prvul* (în Vuk.-sovjet 125), *Radul*, *Radulo* (Novak.-rom.), *Rujul* (în rječn. Daničić), *Rakul* (Novak.-rom.), *Rašul* (în rječn. Daničić), *Sandul, după autor, refăcut din forma feminină *Sanda* (= Roksanda) și dedus din derivatul *Sandulović*. *Secul* (Novak.-pom.). *Secula* (nume bărbătesc: rat. 44. 250) *Srdul dedus din *Srdulović* și reprezentând, de sigur, un *Surdul* (astăzi numai ca prenume), *Stajul* (în rječn. Daničić), *Stanul* (ib.), *Sarul* (deč. -hris 31) *Șcepul* (derivat din Stefan) în *Șcepulović* (astăzi la Sârbi), *Vidul din *Vidulić* (acta croat.), *Vitul (derivat din Vitomir) în *Vitulović* (acta croat.), *Vladul* (în rječn. Daničić) și *Žival* (în rječnik-Vuk p. 854).

Din Cele ce preced rezultă că sufixul *-ul*, chiar după părerea filologilor slavi, nu este decât articolul propriu din limba română, iar cuvintele ca *Miculă*, *Surdulă* etc. reprezintă niște forme articulate. Că acest *-ul* ar fi trebuit să se audă *-ulu*, în epoca trecerii în limbile slave de sud, aceasta nu prezintă mare greutate, din motivul că pe atunci u final nu mai era plenison ci mai mult șoptit, așa cum se aude încă în dialectul aromân. Aceste nume formate din apelative și adjective erau socotite la început ca niște porecle și îndeplineau rolul unor compliniri pe lângă adevăratul nume propriu, cum ar fi bunăoară *Ioan surdul*. Mai târziu, determinantul luând locul determinatului, cum se întâmplă aceasta foarte des, ele au ajuns nume propii, păstrându-și articolul. Aceste nume articulate cu tulpina de origine română, la început, trebuie să fi fost numeroase. Și de oare ce între ele se aflau și nume cu tulpina de origine slavă, acestea au înlesnit introducerea articolului românesc și în limbile slave de sud: sârba și bulgara, în care limbi, *-ul* final putea fi simțit foarte ușor ca un sufix. Acest sufix, a continuat încă până în vremea noastră în limba bulgară. În limba sârbă nu s'a mai putut păstra din cauza lui *-l* final, care, după cum se știe, trebuia să dispară. Cu toate acestea, și aici ca și în limba bulgară, îl întâlnim numai în literatura poporană. În colecțiunea de poezii populare publicate de Vuk Stefan Karagić¹⁾ se află poezia *Radul-beg i bulgarski kralj Sišman* (Radul beg și regele bulgar Sișman), în care se spune cum Radul a fost chemat din „Karavlaško“ și „Karabogdansko“ de către Sișman,

1) Vuk Stef. Karagić, *Srpske narodne pjesme* II, Biograd. 1895 p. 436,

ca să-i boteze un fiu și cum acesta a încercat să-l ucidă, însă a fost scăpat de Sârbul Radosave. În această poezie se menționează cel puțin de vre-o zece ori numele Radul beg: *On otide grčki govoriti da pogubi bega Radul-bega... No Manoljo grčki razabrao, Pa podviknu Srba Radosava. Te pogubi kralja Sišmanina* (El [adică Șişman] se duse să spună grecește ca să ucidă pe Radul. Dar Manole [unul dintre cei trei țovarăși ai lui Radul] a înțeles și a chemat pe sârbul Radosave, care ucise pe regele Șişman). Intr'o altă poezie din aceeași colecțiune (p. 512) intitulată *Ženidba Vlašića Radula* (înșurătoarea Vlahului Radul) pentru care, la notă, autorul ne spune că Radul-beg din Muntenia s'a înșurat în Muntenegru cu fiica lui Ioan Trnojević, că această înșurătoare se cântă și se povestește în Muntenegru mult mai pe larg și că i pare rău că n'a putut-o obține întreagă¹⁾ — întâlnim forma Radul, la vocativ și la nominativ.

O naš brate, Vlašiću Radule!	O frate al nostru Radule!
Neće snaha konja da odjaše	Nora nu vrea să descalece
Dok ne vidi, za koga je došla	Până nu vede pentru cine a venit (p. 514)

La cuvintele mamei sale, Radul se mânie și poruncind miresei să se dea jos de pe cal, aceasta îi răspunde;

Gospodaru Vlašiću Radule!	Stăpâne române Radule!
Ne ljuti se, ne imaš se za što;	Nu te mâniă, că n'ai de ce;
Ne ću tebe konja odjahati	Nu mă voiui da jos de pe cal
Dok mi ne daš ključe od tavnitse.	Până nu-mi dai cheile de la temniță (p. 515)

Radul, înțelegând pricina, începe să râdă cu hohot, dându-i cheile, după care mireasa se dă jos de pe cal.

Grohotom se Radul nasimjao
Dade ņojz ključe od tavnitse
Pa je onda konja odsjednula

Și, după cum în literatura populară bulgară, *lankul* nu se întrebuințează ca subiect numai sub această formă, ci și sub *aceea de la vocativ*, tot așa avem și în sârbește *Radule* întrebuințat ca subiect:

1) T. j. Radul-bega iz Karavlaške, a oženio se iz Tsrnegore sinovtsom Ivana Tsrnojevića. U Tsrnoi se gori ova ženidba i pieva i pripovijeda mnogo prostranije, i vrlo mi je žao, što pjesam mogao dobiti čitave pjesme po redu.

Naljuti se Vlašiću Radule,   Se mânîe Vlahul Radul,
 Golu sablju u rukama nosi   Ține' n mână sabia goală.

Această construcție se explică, desigur din pre deasa întrebunțare a vocativului și, mai cu seamă, din cauza neobicinuinței în întrebunțarea sufixului *-ul* și *-le*, care se întâlnește în sârbește ca și în bulgărește, numai la câteva nume proprii de origine românească.

Dar cum că într'adevăr atât în *Radul* cât și în *Iankul* din limbile slave de sud (bulg. și sârba) avem a face cu două nume de persoană curat românești, care s'au putut răspândi numai în urma faimei de eroi o acestor două personaje, aceasta se poate vedea și din existența lui *Iankul* în poezia populară sârba.

La Sârbi, pentru numele propriu *Ioan* avem astăzi, ca forme întrebunțate în graiul zilnic, *Ivan*, cel mai vechiu, și *Jovan*. Acest din urmă corespunde propriu zis lui *Ioan* și se serbează la 7 Ianuarie st. v. *O Jovanu, po božitsu danu* (de Sfântul Ivan, după Crăciun), pe când *Ioan* la 27 Iunie. În afară de aceste două mai avem *Janko*, care nu este același cu *Ioan* și *Jovan*. Iată ce ne spune *Rječnik* în privința acestui din urmă: „*Ianko* este nume masc. care se aude foarte des în părțile de miazănoapte și se deosebește de *Ivan*. S'a format ca deminutiv din *Jan* cu suf. *-zko*; nu trebuie să ne gândim la ung. *Jankó*, Se pomenește foarte des în scrierile istorice ca și în poezia populară în legătură cu faimosul erou ungar s. român *Iancul Sibiianul* s. *Iancul Ungurul* s. *Iancul voivodul* (în ung. *Huniadi Iános*)”¹

După cum se vede, chiar numele *Ianku* se referă la *Iancu Corvin*, fiul fruntașului țaran român din Transilvania *Voicul Românul*. De altfel, numele *Janku*, la Sârbi, nu se întâlnește numai în părțile de miazănoapte, ale Serbiei dar și în mai toată Macedonia: Poezia populară a lui *Jurišić' Ianko* este cunoscută și în Macedonia „*Kopilane Jurišiću Janko! Koj a ti je golema nevolja*” (Băiete Jurišić' Iancu, Ce nevoie mare te muncește). Nu se știe dacă cuvântul este o formațiune sârbească, după cum se

1) *Janko* ime muško. Osobito po sjevernijem krajevima čuje se često, a *Ivan* je drugo ime . . . Postaje kao deminutiv od *Jan* nastavkom *-zko*: ne treba misliti na mag' *Jankó*. — Naj češće se u istoriji i u narodnijem pjesmama pominje glasoviti ugarski, (rumuński) junak *Sibiianin* ili *Ugrin* ili *vojevoda Janko*“.

spune în *Rječnik*. Sufixul este de bună seamă slav., însă numele poate să fie românesc. În limba vorbită sârbă ca și bulg. cuvântul nu se întrebuițează. În bulg. se aude numai *Ioanče* și *Ianče*, pe când, în domeniul limbei române *Iancu* (precum și alte nume proprii în *-cu*, ca Voicu, Vlaicu, etc.) este întrebuițat peste tot, la Dacoromâni ca și la Aromâni. Într'o poezie pop. sârbească găsim *Tintsar Jančo od Ohrida grada* (Aromânul Iancu din orașul Ohrida) cf. *Rječnik*, s. Janko. Cu toate acestea, suf. *-ko* este foarte productiv în bulgărește: Traiko, Petko, Tsvetko, Tsepenko, etc. și este aproape sigur că toate numele de persoană în *-cu* din limba română sânt împrumuturi vechi din limba slavă. Unele din aceste nume, cum este *Iancu*, astăzi nu se mai păstrează în bulgărește. De aceea nu este exclus faptul ca acest nume să fie o formațiune românească, mai ales că suf. *-ko* trebuie să fi devenit productiv și în românește.

În ce privește acum numele românesc *Iancul*, acesta există și la Sârbi. Nu l-am putut întâlni în poezia populară sârbească din colecția lui Vuk Stefan Karagić; el însă trebuie să existe, de oare ce îl întâlnim în documentele vechi slavo-sârbești: *Bysti boj na Sitnici, carz Nuratz i Janzkulz i ubijenz bystz Janzkulz* (fu războiul la Sitniți între sultanul Murat și Iancul și Iancul fu ucis) Șafarik ap. *Rječnik. Razbyjenz bystz carz Mahomedz' podz Beogradomz (sic) od Jankula* (Sultanul Mahomet fu bătut în spre Belgrad de către Iancul) ib.

După cum, acum, din conținutul citatelor de mai sus reiese, că atât în poezia populară bulgară și sârbească cât și în documentele sârbești, când întâlnim nume ca *Iancul* și *Radul* avem a face cu nume românești, tot așa și numele citate de Weigand (6. c.) ca *Dragul*, *Neagul* etc. găsite în lucrarea lui Milétić, *Staroto bulgarsko naselenie va severoiztočna Bălgarija* (vechea populațiune bulgărească în Bulgaria de nord-est) trebuie considerate tot românești, cu toate că se găsesc în Bulgaria de răsărit și, după Weigand, n'ar fi avut pe unde să ajungă până acolo. În veacurile despre care este vorba, nu cred ca Bulgarii de răsărit să nu fi venit în contact cu Români, cu toate că marea majoritate a acestora își aveau locuințele mai în spre apus și legăturile lor erau mai strânse cu Bulgarii din Bulgaria apuseană

La rigoare, și dacă într'adevăr existența lor este asigurată numai pentru Bulgaria de răsărit, ele se pot considera ca forme rătăcite din graiul din apus. În orice caz, ele sânt prea puține și întrebuintarea lor în limba bulgară vorbită nu este prea obișnuită, iar în sârbește nu există decât în poezia populară și în documente, ca să putem trage concluziuni asupra originii lor, ținând seamă numai de regiunea unde se găsesc.

În afară de acestea și în ce privește numai numele ce ne interesează, întâlnite în poezia populară, ca nume de eroi, ele colindă dintr'o regiune într'alta. *Tsintsar Marko od Ohrida grada* este cântat aproape de Belgrad. Și dacă ar fi fost un erou sârb, tot ar fi fost mai ușor de priceput cum ar fi putut ajunge până la Belgrad, dar un *Ăromân*, cum eră *Mareu* din Ōhrida! Tot așa se prezintă și cazul lui *Marko Kralevichi* din Perlepe. El este cântat de o potrivă în Bulgaria, în Serbia și pomenit de Moxa și la Rovine.

Desigur că acei care sânt obișnuiți să vadă elemente slave în orice fenomen lingvistic care s'ar dovedi același la Români ca și la Slavii de sud, nu cu ușurință s'ar putea decide a admite că nume de eroi ca acelea ale lui *Jankul* și *Radul*, cântați în poezia populară slavă, ar putea fi de origine română. Și cu toate acestea, în afară de dovezile lingvistice care ne vorbesc clar despre originea acestor nume, mai vine și istoria popoarelor balcanice care ne învață că, atunci, când Iancul Huniadi se puse în fruntea armatelor ca să redeă Orientul european vechilor stăpânitori, faima lui ajunsese nu numai în Bulgaria și Serbia, dar până la țărmurile Adriei, căci așa se explică cum prinți din vechile familii albaneze ca: Musachi, Ducașin, Topia etc. cu legendarul Sanderbeg în frunte, se oferiseră să ajute cu armele în noua cruciadă pornită în contra Turcilor.¹⁾ Și chiar folclorul popoarelor balcanice, studiat în mod comparativ, ne-ar putea da multe lămuriri în chestiunea care ne preocupă, intru cât am putea da și de alte nume, în felul celor două citate mai sus, care ne-ar dovedi cu prisosință că numele eroilor români au putut trece și dincolo de Dunăre.

1) N. Iorga, *Brève histoire de l'Albanie et du peuple albanais*. Bucarest, 1919 p. 44.

Aici mă mai refer încă la un singur caz.

Într'o poezie epică culeasă din apropierea Sofiei și intitulată *Smărta na Krali Marko i vojvoda Dejana* (Moartea lui Marko Krăle și vojvoda Deiana), publicată în Sbornik (XI, în partea folclorică p. 28), este vorba de o eroină care, văzând jalea de care îi eră cuprinsă țara, a plecat în munți, în fruntea unei cete, ca să-și răzbune patria de Turci. Pe drum se oprește în pădurea apropiată de la poalele munților și o întreabă să-i spună care-i pricina de pare așa de tristă. Pădurea, după ce printre altele multe, îi răspunde că nu trece zi fără să nu vadă cete de Bulgari încătușați și conduși de păgâni, spre a fi uciși, mai adaogă:

Znaete li turska razmirija?

Cunoașteți războaiele turcești?

Pomnite li turska robija?

Vă reamintiți de robia turcească?

Nadoidoa Turtsi i arape,

Năvăliră Turci și arapi,

Porobia Bela-Bulgarija.

Robiră Alba Bulgarie,

Porobia i Kara Vlaija,

Robiră și Țara-Românească,

Porobia i Mala Sărbija,

Robiră și Mica Sârbie.

I mislea ponatak d'idat.

Și gândeau să meargă mai departe.

Pa se mina ni ma'iu ni mnogu,

Dar nu trecu nici puțin nici mult,

Razbunti se Kara-Romanija,1)

Se răsculă România,

Kara-Vlaška i Kara Bogdanska,

Țara românească și Moldova,

Povede gi Mihail Vitezno

Le conduse Mihaiul Viteazul,

Da odrobat svoi sestri brakja,

Să desrobească ai săi frați și surori,

Da odrobat Bela-Bulgarija

Să desrobească Alba Bulgarie.

De sigur că *Mihail Vitezno* din aceste versuri este același cu Mihaiul Viteazul. Că faima acestui erou al nostru trecuse cu mult hotarele Țării în Balcani până în munții Albaniei, în privința aceasta tot istoria ne spune că, cu prilejul revoluției din Albania, condusă de Gărdan-vojvoda în 1580, mai mulți șefi

1) Prin *Kara-Romanija* cred că trebuie să se înțeleagă *România* (Muntenia cu Moldova) deși acest nume, după cum se știe, apare abia pe la începutul veacului al XIX. Înțelesul acesta reese și din versul următor „Kara-Vlaška i Kara Bogdanska” (propriu zis Muntenia și Moldova) și care este o complinire la *Kara-Romanija*.

de triburi albaneze, auzind de faima armelor lui Mihai, i se adresară lui, întocmai după cum cu un veac și mai bine înainte se adresaseră lui Iancu, cu promisiunea ca să-l susțină în războiul pentru desrobirea creștinătății.¹⁾ Și dacă Albanzii, aflători în cealaltă extremitate a Macedoniei bulgărești, nădăduiau într'o biruință a eroilor români, ce trebuie să ne închipuim că se petrecea în sufletul Bulgarilor și Sârbilor, vecini de aproape ai Românilor, asupra cărora jugul tiraniei turcești apăsă și mai mult. Același lucru se petrecu și cu Radul, care pare ar fi identic cu Radul I., confundat în tradiția noastră istorică cu Negru-vodă și cunoscut ca Radul-Negru.

După ce acum sântem clarificați asupra originii terminațiunii *-ul*, de la numele de persoană discutate mai sus, întorcându-ne la originea vocativului în *-le*, trebuie să admitem că el este un vocativ obicinuit în *-e*, care la început se întrebuițea numai la numele de persoană derivate din apelative, iar mai târziu când *-l* final de la articol a dispărut și prin urmare, orice nume propriu nu se sfârșea în *-ul*, *-ule* de la vocativ a fost simțit ca o terminațiune a vocativului aparte și deosebită de aceea obicinută în *-e*. În această calitate *-ule* s'a întrebuițat ca o dezinență a vocativului nu numai la numele de persoană terminate în *u* sau consonantă, dar și la toate celelalte nume masculine sau neutre comune. De aceea cred că despărțirea lui *-ule* s'a întâmplat mai ales în acele din dialectele limbii române, în care articolul enclitic *-l* de la substantive începuse să dispară. Acestea nu puteau fi de cât dialectul dacoromân și meglenoromân, căci numai în aceste două dialecte avem forme articulate: *omu* (ȳomu) pentru *omul* (ȳomul). De fapt, numai în aceste dialecte avem vocativul *omule* (ȳomule). În dialectul aromân, în care avem numai *omlu* din *omulu*, introducerea lui *-le* la vocativ era cu nepuțință. De aceea socotesc că și unica formă aromână *dumnidzale* nu este o creațiune a dialectului arom., ci mai de grabă reprezintă una din acele cuvinte comune ale străromânei, dinainte de despărțire, sau și mai concret, un dacoromânism, care a pătruns numai în epoca din urmă de contact cu restul românismului și a putut să se pă-

1) N, Iorga o. c. 54.

streze până azi, fără ca sufixul *-le* să fi putut ajunge productiv, din motivele expuse mai sus.

În legătură cu vocativul în *-le* stă și originea sufixului *-ulescu(l)*, pentru care Weigand (o. c. p. 111) crede că este o formațiune după numele de familie bulgărești în *-uloff*: „Im Bulgarischen, wo Radul, Jankul bis auf den heutigen Tag als Vornamen vorkommen, lautete der Familienname Raduloff, Jankuloff etc., die Rumänen der Walachei haben dementsprechend Rădulescu, Janculescu etc. gebildet, es handelt sich also nicht um die artikulierte Form, sondern um die feststehende, schon früher vom Bulgarischen entliehene Radul, Jankul.“

Că formațiunile numelor de familie în românește în *-escu(l)* sânt de dată recentă, se înțelege de la sine; dar a deduce de aci că toate derivatele în *-ulescu(l)* s'au format în felul suf. bulgăresc *-uloff*, este o eroare. Cele mai multe nume de familie în românește, nu sânt cele terminate în *-ulescu(l)*, ci cele în *-escu(l)*. Nume patronimice ca *Popescu, Georgescu, Ionescu, Dumitrescu* etc. sânt cele mai răspândite. Acest *-escu(l)* care s'a adăugat la toate numele proprii terminate într'o consoană, n'a întârziat să se adauge și la numele terminate în *-ul*, care reprezentau vechile forme articulate și la care *-l* căzuse, cum se întâmplase și la numele comune.

Ceea ce susține Weigand pentru formațiunile românești se poate aplica asupra numelor bulgărești și sârbești în *-ulov*. În aceste limbi derivatele în *-ulov* au pornit la început, de la un nume românesc terminat în *-ul*. În bulgărește, un nume de familie ca *Radulov* (*Radu'off*) nu reprezintă de cât un *Rade* + art. rom. *-ul* + suf. bulg. *-ov*. Derivatul specific bulgăresc și care este cel mai răspândit în limba bulgară este *Radeŭ*. Tot așa un *Iankulov* (*Iankuloff*) trebuie redus la *Ianko* + *-ul* + *-ov*, căci și aci derivatul specific bulgăresc este *Iančef*. Și tot așa și cu formele sârbești: *Iankulov* este *Iankul* + *ov* care însemnează fiul lui Iancul; *Mateaš*, syn. *Jankulov*. Șafarik ap. Rječnik.

După studiul citat mai sus al lui T. Maretić, după cum din *-ul*, prin înlanțuire de sufixe s'a format un *-ulov*, tot așa din acesta, prin adaosul sufixului *-ić* a rezultat un *-ulović*. Ast-

fel avem *Mrgulovic* din *Mrgul* (*Murgul*), *Prvulović* din *Prvul*, *Radulović* din *Radul*, *Sandulović* din *Sandul*, *Seculović* din *Secul*, *Srdulović* din *Srdul* (*Surdul*) astăzi numai ca prenume, *Stanulović* din *Stanul*, *Šćepulović* din *Šćepul*, *Vidulović* din *Vidul*, *Vladulović* din *Vladul* etc. Și tot așa din unirea lui *-ul* cu *-ić* avem sufixul *-ulić*: *Dragulić* din *Dragul*, *Drakulić* (după Rječnikul lui Daničić „vojvoda vlaški“) din *Dracul*, *Ma'ulić* din *Matul*, *Sekulić* din *Sekul*, *Vidululić* din *Vidul*. etc.¹⁾ De sigur că nu tot așa pot fi socotite și sufixele patronimice sârbești: *-ulin*, *-ulinka*, *-uleta*, *-uletić*, în care avem *Bogulin*, *Dragulin*, *Markulin* etc.; *Radulinka*, *Draguleta*, *Draguletić* etc. Aceste toate sânt formate din *-ulin*, care este de origine romană, afară de *-uleta* care poate fi de origine italiană.

Ca să mă rezum, din cele expuse mai sus am vroit să stabilesc următoarele patru puncte:

1. Că *-le* de la vocativ nu poate fi același ca interjecțiunea bulgară *le*, de oare ce, în bulgărește, ea se întrebuințează, în regulă generală, după substantivele feminine și în această funcțiune o întâlmin și în dialectul dacoromân — deși ceva mai rar — iar în dialectul aromân peste tot, ca și în bulgărește.

2. Că *-le* trebuie adus în legătură cu terminațiunea *-ul* de la numele de persoană din documentele despre care a fost vorba, și că acest *-ul* în nici un caz nu poate fi sufixul italo-sârb admis de Weigand, ci reprezintă articolul enclitic *-l*.

3. Că *-le* reprezintă vocativul normal tocmai al acestor nume de persoană, de la care apoi s'a răspândit și la celelalte nume comune terminate în *u* sau consonantă.

4. Că, în fine, sufixul *-ulescu* derivă din *-ul* (articolul românesc) + suf. *-escu(l)*.²⁾

1) Rad, LXXXII, p. 127.

2) După imprimarea studiului de față, dintr'un articol publicat de P. Skok în *Glasnik* XXX, 307—310, aflu că și dânsul susține originea română a sufixului *-ul* în limba sârbo-croată.

Câteva considerații asupra toponimiei românești

de V. Bogrea.

În „Viața românească” din April 1920, p. 274, se exprimă mirarea, că „numiri geografice românești dintre cele mai răspândite au rămas până astăzi, în ceea ce privește originea lor, necunoscute, nu numai marelui public, dar chiar specialiștilor.”

Afirmația trebuie luată cum grano salis. Adevărul e, că toponimia românească, dacă n'a fost până acum sistematic explorată, n'a fost nici cu totul neglijată de cercetătorii noștri. Așa, lăsând la o parte pe cei mai vechi, ca: Hasdeu, Melhisedec, etc. (o schită bibliografică, v. la Șăineanu, *Istoria Filologiei*, p. 252, nota 1), și, dintre cei mai noi, pe cei fără chemare (legiune!), am putea pomeni studiile d-lor Iosif Balan (*Numiri de localități*, Caransebeș 1898), D. Dan (*Din toponimia românească*), O. Densusianu (*Urme vechi de limbă în toponimie*, în „Studii de filologie română” pe 1898), Giuglea (în „Anuarul de Geografie și Antropogeografie” pe 1909—10, p. 39 și urm.), N. Iorga (*passim*), G. Pascu (în „Arhiva” din Iași), A. Philippide (în „Viața românească”), S. Pușcariu (în „Convorbiri literare”), V. Vircol (în „Viața nouă”).

Dar, chiar dacă constatarea citată ar fi riguros exactă, — cum este, într'un fel, nu numai pentru toponimia românească, ci pentru oricare alta! —, explicația e foarte simplă.

Exceptând categoria, așa de numeroasă, a numelor topice derivate din nume de persoană (al „moșului” eponim, întemeietor!): *Ștefănești* (cf. *Tețcani* = *Șteffcani); *Mihăileni*, *Corlăteni*

(1) Din corespondentul ngr. πρωτόγερος, „ancien [= ancêtre] d'un village” (Contopoulos), avem n. de fam. dobrogean *Protoghiru* („Analele Dobrogei”, I, p. 389). — *Protosinger*, s. în j. Prahova (Poni, *Statistica răzeșilor*, p. 158) = *protosinzel* (rang bisericesc).

(*Corlat*), *Rădăuți* (cf. *Pilipăuți* = *Fillipăuți ?), *Bădărăi*, etc., — cazul se regăsește, identic, la Greci: Φίλιπποι, Ἀθῆναι, etc.); la Slavi: *Martincics*, *Lobkovics*, etc., de fapt, plurale ale patronimicelor în -ic, însemnând: „urmașii lui Martin“, etc.; în Nivernais, unde cele mai multe sate poartă numele familiei întemeietoare: *les Gariots*, etc. —; exceptând, apoi, numele derivate din apelative românești, care se identifică de la sine, și pe cele derivate din apelative străine (majoritatea, slave) pentru a căror identificare e destul să deschizi pe Miklosich *ad loc.* (astfel: *Târnuța*, „Spinoasa“, — cf. *Târnova*, *Câmpina* —, *Proboțești* = *Pobrățești* (sl. *Pobrato*, „Fârtat“, *Pobrata*), *Co-bâla*, „Iapa“, *Volovăț*, „Bouleni“, etc.), — restul constituie un mănunchiu de enigme.

Ajutorul, întru deslegarea lor, trebuie căutat în documentele istorice. Acestea oferă adesea forma arhaică, primordială, sau măcar una intermediară, care denunță originea. Mai mult: fără ele, etimologiile cele mai plausibile în aparență pot fi, de fapt, false și, din contra, cu ele, cele mai neverosimile se pot dovedi juste. Câteva exemple. Există, în jud. Vaslui, numele de loc. *Ferești*. Care-i originea lui? Câmpul ipoteselor e deschis: *fier*, *fiere*, *Fierea*, *Fiera*, *Herea*, *ferești*, etc.; documentul însă (I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan-cel-Mare*, I, 292) închide orice controversă, dând forma originară: *Feerești*, care indică eponimul *Feer*, *Feir* = ung. *Fehér*, „Albu“.² — *Bala-de-jos*, n. de sat, din jud. Mehedinți, pe care ai fi dispus a o considera ca *bala*, „fiară“, „șarpe“, se revelează, în cutare hrisov de la Mircea-cel-Bătrân (publicat de I. Bogdan, în „Analele Academiei Române“ pe 1908, p. 7), ca *Beala*, fem. lui *bel*, *oăl*, „alb“ (slav.). — *Vocotești* din jud. Iași (v. Frunzescu, p. 529), față cu *vocot*, „furtună, vijelie“ (Frâncu-Candrea, *Moșii*, p. 107) ar fi greu de explicat sigur, fără formele primitive: *Văcotești* atestată într'un document din 1685 (v. C. Erbiceanu, *Istoria*

1) Pentru *Nicolina* (cartier al Iașului), cf. și ngr. Νικόλινα, Παύλινα, Ἰωάννινα, etc. (v. „Anuarul științific“ al Univ. din Atena, pe 1915, p. 1 și urm.).

2) Un *Ferești* (Fejérfalva) maramureșan, v. la Bunea, *Incercare de Ist. Românilor*, ed. Academiei Române, p. 157.

Mitropoliei Moldovei și Sucevei, p. 7), *Vacotă*, n. de localitate lângă Iași (*ibid.*, p. 331), evident după „moșul“ *Vacotă*, de la *vacă* (cf. *Bootă, Çalotă, Iapotă*, etc.; tot așa: *Bealotă, Bărhotă, Borbotă, Casota, Cernota, Cosotă, Dracota, Dirobotă, Gogotă, Grănot, Hobotă, Harçotă, Horhotă, Junotă, Lopotă, Milot(eanu), Mănot(ești), Momot(ești), Ochiota, Oota, Oprot(escu), Pâncotă, Plumbotă, Radota, Rascotă, Secotă, Tacotă*, — profităm de ocazie, pentru a întregi listele date în „*Neamul românesc*“ din 24 Iulie 1916 și 20 April 1917).

Numai cu dicționarul geografic într-o mână și cu colecțiile de documente în cealaltă se poate ajunge la rezultate temeinice în acest domeniu.¹⁾

„Simon *Herța*, de la care să numești târgul *Herțai*, din leat 7123 Mart 24“, glăsuiește o însemnare în mss. Acad., no. 4104, f. 39 (după excerptele d-lui G. T.-Kirileanu), întărind definitiv originea numelui de orașel din jud. Dorohoiu; cf. *Cetatea Herții, Movila Herțului* (Ciocoiu, *Note la monografia bisericilor din jud. Dorohoiu*, s. a., p. 64); un *Hiarțea*, la 1599, în N. Iorga, *Studii și documente*, XI, p. 85. (Pentru etimologia numelui personal însuși, cf. rom.-dial. *hercz*, consemnat în Anonimul Bănățean ca sinonim al lui *shomek* = *șomâc, șoarece*, și n. d. fam. *Șoarec*). — Numele satului *Ibănești*, din același județ, ca și al apei care-l străbate, se lămurește ca un derivat din n. de pers. (slav) *Liuban, Iuban*, prin intermediarul *Liubăneasa, Iubăneasa*, atestat în documentele de la Ștefan-cel-Mare (Bogdan, II, 563); cf. *Ibăneștii Ardealului*, ung. *Libánfalva*. (Un sat *Ibana*, în Tutova). — „Nepoata bătrânului Iuban, fiica lui Andreica *Cordaru*“, pomenită într'un document slavon din 1519 (v. *Arhiva istorică*, I¹, p. 86), explică numele altui sat dor-

1) Un criteriu decisiv poate fi, uneori, „cercetarea la fața locului“ a elementului topografic: ea arată, d. ex., dacă un nume ca *Arinoasa* s. *Ariniș* (*Aninoasa* s. *Aniniș*) derivă din *arina, anină*, „nisip“ (de unde, și *renie* = *arenie*, „plăvă“, din Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, p. 374), ori din *arin, anin*, „aulne“. — Că *Suceava* are la basă pe *soc* (cf. *Soci*), se dovedește, nu numai prin arhaicul *Sociav(a)*, ci și prin apelativul *suceava*, numele „evii de leșut“ când e „de soc“ (Pamfile, *Industria căsnică la Români*, p. 277). — *Ciric* = *cicric* (*ibid.*, p. 261), de origine turcească (cuman. *sicric*, „cursor“: Kuun, p. 295), să nu fie apelativul corespunzător numelui din topicul (*Dealul*) *Ciricului* (lângă Iași)? Cf. și ung. *csirik*, „perdrix“.

hoian: *Cordărenii* (de la *Cordaru* = *cordar*, „arcufex“). *Macsut*, Vornic de Botoșani în 1712, care nu era Grec, ci Tătar (v. Papadopol-Calimah, *Note istorice despre orașul Botoșani*, p. 50), cum îl arată însuși numele (turc. *macsud*, „țintă, țel“ : *Calfa*, *Dictionnaire françois-turc*, p. 139, cf. *Murat-Murad*), clarifică originea *Macsulului* botoșănean. — *Sârca*, n. de apă și loc. din jud. Iași, e, foarte probabil: *Sârbea* = „Sârboaică“ (cf. *Sârbețe*, n. de sat în Craiina; *Sârșca* = *Sârbsca, *Srpska*, sat și deal, în j. Dolj, unde și *Serca* = *Serbea*; *Srbaca*, n. de fem., la Iorga, *Scr. și îns.*, I, 246; apoi: *Românca*, *Frânțușca*, *Rusca*, *Sasca*, n. de moșie Frunzescu), atestat documentar ca nume al surorii lui Miron Barnovschi (v. „Arhiva genealogică“ a d-lui Sever Zotta, II, 35), mai verosimil decât *Scripca* (cf. Miron Costin, ed. Ureche, I, 209).¹⁾ Pentru formă, cf. *Săcele*, *Muncel*, *Târșor*, *Molceanu* = *Săt(ă)cele*, *Târg(u)șor*, *Moln(i)ceanu* (de la *Molnița*; cf. *Molna*, dar și sârb. *molnica*, „Betthaus“), poate și *Mârșani* = *Mârșani (de la *Mârșă*; cf. *Vâlșan* = *Vâlșan*). Numele, firește, nu implică neapărat o origină sârbească a satului; cf. totuși satele *Sârbii*, *Filosofii*, din j. Vaslui, despre care v. Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, 81, precum și satul teucean *Vitorogi*, de la un *Vitorog* = sârb. *vitrogŭ*, „mit ungewundenen Hörnern“ (veștii din același județ pornesc de un *Ivo*). Să adăugim cunoscutul patronimic *Sârca* (= *Sârbea*?). Un n. de fam. *Sârca*, la N. Iorga, *Privilegiile șanșailor de la Tîrgu-Ocna*, p. 6.

O altă cauză de rătăcire în materie de toponomastică e tendința spre arhaisare cu orice preț.

Băznoasa, d. ex., sat ca oricare altul, din jud. Botoșani, trebuie să-și urcă obârșia până la Bissenii: „In quibusdam nominibus geographicis Moldaviae Bissenorum memoria adhuc viget, ita pagus quidam Moldaviae *Beznoasa*, alius pagus *Bezest* no-

1) *Viorica* nu poate fi adus în sprijin, el neraportându-se la *vioară*, „scripca“, ci fiind numele plantei, întrebuintat ca nume de femeie: *Floarea*, *Călina*, *Calowfira*, ba chiar *Cânepa* (n. alegoric al „spânzurătorii“ — obișnuit: *Vișa Cârpenișa*, de la sl. *višu*, „suspendat“ — într-o variantă a baladei „Corbea“, la Pamfile, *Cântece de țară*, p. 28), pentru care cf. sârb. *Konop'lia*. — Etnice, ca n. de femeie (de bolez), nu sânt ceva neobișnuit: bulg. *Gărcina*, lit.: Greaca“, apoi: *Englessa*, *Ungara*, n. de femei din Dalmația evului mediu (Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, I², pp. 35-61), etc.; cf. *Roman*, *Roméo* (Ρωμαίος), *Francisc*, etc.

minatur“ (Géza Kuun, *Codex Cumanicus*, p. LXXVIII), când, *Bezești* e un simplu derivat din *Beza*, iar *Bâznoasa* nu e, în realitate, decât sl. (rut. s. pol.) *beznosy*, „fără nas, cârn“, ca atâtea alte *Cârna*, s. în j. Tecuciu, *Cârnel*, s. în j. Neamț, *Cârnecea*, s. în Ardeal, unde și: *Cârna*, *Cârnești*.¹⁾ Un *bazanas*, „cârn“, se află, de altfel, într'un recitativ copilăresc: „nas *bazanas*“ (Pamfile, *Jocuri de copii*, în „Analele Acad. Rom.“ pe 1906, p. 366), precum, într'o variantă a aceluiași recitativ (rev. „Ion Creangă“ pe 1914, p. 101), se găsește și *bazaochi* („ochi *bazaochi*“); cf. același, *o. c.*, Buc. 1909, p. 64: „nasul *fârtănasul*“ = făr' de nas? — În treacăt, amintim că *bezmetic*, a cărui etimologie, datorită lui Weigand (rut. *besmatok*, „roiū fără matcă“), ni se pare neîndoioasă, se zicea, originar, și la noi în special despre albine: „*bezmeticesc* roiī fără matcă“ (Conachi, citat de însuși Cihac, s. v.), „un roiū de albine se învârtia în sbor deasupra capului său și umblau *bezmetice* de colo până colo, neavând unde să se așeze“ (Creangă, *Opere complete*, ed. I „Minerva“, p. 317; cf. Dicț. Acad., s. v., și M. Costin, ap. Kogăln.², 350: „o oaste ce era ca un roiū fără matcă“) și că același înțeles propriu îl întâlnim în sârb. *bezmato*k, „Bienenstock ohne Königin“, *obezmaticiti se*, „die Bienenkönigin verlieren“.

Iașul chiar, a cărui etimologie a fost căutată până în pecenegă (după horda *Iasy-huban*: Tomaschek; cf. *gyász ország* din cântecele populare secuiești: Kuun, *Additamenta*, n. s., p. 3) și cumană (Șăineanu), — alte explicații, v. la N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, ed. II, p. 13 și urm., care uită pe Cihac, Ghibănescu... —, s'ar putea să-și aibă originea în numele de persoană al unui *Iașu*, întemeietor al satului *Iași*, cum spunea deja Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. Socec, p. 43: „un mormărit bătrân *Ioan*, căruia îi zicea și *Iassi*“. De fapt, pol. *iaś*, *Iasia*, *Iasiul* înseamnă: „Jeannot“, „Ionică“; cf. pol.-dial. *ias*, „Teufel, Hase“ (Berneker, s. v. *Ivan*). — Pentru eponimul „văcar“ al lui Bandinus, cf. *Iaș purcăraș* din poesia populară (v.

1) Interesant. că Maretic, într'un studiu asupra numelor proprii publicat în Memoriile Academiei Iugoslave, LXXXI, p. 95, derivă pe *Krnul*, evident: rom. *Cârnel*, din „palaeosl. *крукъ*, *ὠτότμητος*, cui aures amputatae sunt“.

N. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, 179) și sârb. *Iašo*, „Iacob“.

Ceeace dă o deosebită autoritate mărturiei lui Cantemir și Bandini e faptul, că ele se bazează, de sigur, pe tradiția populară.

Aceasta nu însemnează, totuși, de loc, că tradiția populară trebuie urmată în genere și că, în speță, numele Iașului n'ar putea fi de origine cu mult mai veche,¹ — cum e, cu siguranță, cazul la altele. Fantasiile „etimologiei populare“, care din *Cernagora* Neamțului („Munte negru“), lângă Piatra, face *Cer-negura*, pretinzând că „cerul e înnegurat“ într'acolo, când stă să ploaie, sânt prea cunoscute, ca să nu ne pună „en garde“. De altfel, „etimologiile populare“ nu sânt monopolul poporului: în „Pseudokynegetikos“ al său, Odobescu vorbește de muntele buzoian *Curcubeta* așa fel, încât e vădit că se gândește la — *curcubeu*, pe când, din nenorocire, adevăratul etymon al numelui e prosaicul „bostan“: *cucurbetă* (cf. piscul *Cucurbeta* din munții Bihorului, precum și sinonimele: *Tigva*, munte în j. Buzău, iar, la Românii din Bănat și Serbia: *Tâlva Frâsinelului*, etc.).

Un element din cele mai de preț în cercetările toponomastice sânt *dubletele* (luând cuvântul în înțelesul larg), mai exact: *paralelele* toponimice. *Cozla*, numele de munte din Neamț, trebuie comparat cu *Cozla*, n. de localitate din Ardeal, cu *Kozgrad* de lângă Bistrița bosniacă, precum și cu acele „*Cozles* seu tumuli, vulgo *Mogilii* dicti, altissimi et maximi et frequentissimi maximorum et cruentissimorum, ut plurimi asserunt, ac verisimile rationique consonum videtur, quondam bellorum certissima signa, seu illustrium virorum sepultura conspiciuntur“ (Broniovius, *Descriptio Tartariae*, în *Scriptores rerum Hungaricarum*,

1) *Basbazarj*, „lieu de la résidence du prince de Moldavie“, din memoriile lui La Croix, secretarul ambasadei din Constantinopol, 1670—3 (N. Iorga, *Acte și Fragmente*, I, 83), e mai curând turc. *Başbazar*, „Hauptstadt, Capitale“, decât încă un exemplu de acel *Iasbazar*, *Jászvásár*, atestat mai întâiu la Schiltberger, în 1424: „Asparsery“ (ed. Langmantel, p. 111); cf. *Stepanovița* (= Ștefanovița): „Stepanovetia vel Iassi“ (Broniovius, *loc. infra cit.*, p. 2). Pentru „Gessmark“ = *Jassmark*, v. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, I, p. 176. — Să adăugăm pe „forum *Iassutam*“ din tratatul de la Lublau (1412) și pe *Bahloifazwar* din Reichersdorf (la Papiu, *Tesauru de mon. ist.*, III, 138).

I, p. 815), — deci, *cozlă* ca apelativ, în felul unui *movilă*, *holm*, *dâlm*, *gâlm*, *glâmie*, *gruiu*, *dâmb*¹, *măgură*, *gorgan*, — iar, împreună cu acestea, el trebuie raportat la sl. *kozla*, „țap“, *kozlea*, „ied“, *koz*, „capră“ (cf. n. de fam. *Buznea*, idem, *Coșbuc*, lit.: 'Ziegenbock'?). Explicația câștigă în siguranță prin această comparație, datorită căreia numele nu mai apare izolat, ci ca membru al unei numeroase familii onomastice.

Cordun, numele popular al Bucovinei (despre cetalalt, v. studiul d-lui Nistor), din *cordoanul* militar al „anexatorilor“, se asigură prin comparația cu *Cheia Cordunului*, „numire ce se dă punctului Cheia, jud. Buzău, din com. Nehoiașul, pe unde râul Buzău intră din Transilvania în județ“, *Cordunița*, în aceeași comună, făcând hotar între ea și Chiojdul-din-Bâasca, *Cordunul*, sat în jud. Mehedinți, etc. (v. *Marele Dicț. Geografic*): pretutindeni, ideia de „hotar“ (cordon grăniceresc²), — și aiurea: „Nous avons parcouru ce qu'on appelle, dans le pays, le *Cordon*, la route qui conduit à la frontière; sous le régime turc, il n'y avait qu'un affreux sentier“ (A. Bordeaux, *La Bosnie populaire*, p. 258). Cf. în același înțeles, de „graniță“: *bouri* și *pajură*: „Printre Arvați [= Croați], în tabăra lui Ipsilante, era și un popă grec, ăla de care vorbește și acuma lumea și-i zice: *Popa de la pajură*“ (Rădulescu-Codin, *Legende, tradiții și amintiri istorice*, p. 101.)³

1) Pentru înțelesul de „tumulus“, cf. și dr. *tumbă* din *a se da de-a tumba*, „culbater“, cu fr. *tomber*, apoi mr. *culutumba*, idem, ngr.-dial. *κουλουμου-τρούζω*, idem (după G Meyer, *Ngr. Stud.*, IV, 39, dintr'un it. *culomontare*; altfel, Xanthoudidis, în *Αθήναι* pe 1915, p. 153), mr. *tumba*, „tombe(au)“, „colina“ = lat. *tumba*, „mormânt“.

2) Aici se raportează acei *Kordany* turci și români, de cari se vorbește în scrisoarea latinească din Ungaria (1663), al cărei extras îl publică d. N. Iorga, în *Acte și fragmente*, I, p. 261. — „Kordonstellung“ a trupelor e, de altfel, începând de la Adrian, organizația tipică a pazei hotarului (*limes*).

3) *Arade*, n. de movilă în Dolj, n'are a face cu *Aradul*, de care-l apropie Hasdeu (*Etym.*, III, 1449); el e, poate, plur. unui* *aradă* = ngr. *ἀράδα* „șir rând“ (acesta însuși, din it. *arada*, ml. *rada*, fr. *rate*, după Triandaphyllidis, *Die Lehnwörter der mgr. Vulgärliteratur*), care se găsește în mr. *gumaradă*, „grămadă de pietre strânse, stog de pietre strânse într'un ogor“ (*Dalamestra*) = *grumaradă, lit.: „aradă (șir) de grămezi de acest soi“ (din *grum = lat. *grumus*, „petit tas de terre, petit tertre, petite éminence, limite d'un

Vârciorova Mehedințului merge împreună cu dubletul ei bănățean *Verciorova* (cf. *Warthalova*, într'un doc. din 1475, ap. Csánki, *Magyarország történelmi Földrajza*, II, p. 71), iar amândouă nu se pot despărți de *Vârciorogul* din Bihor = rom.-dial. *vârciolog*, „vârtejul de apă“ (Viciu) = sârb. *vr̃tlog*, idem; cf. (*a umbla*) *vârciog*, „repede, sprinten, priceput“ (Pamfile, *Stefan-cel-Mare*, p. 66) = *vârciog? (Ori *vârciorog? Cf. dubletul latinesc *vertex-vortex*, „creștet; vârtej, vir“). Numele s'a dat, în speță, prin alusie la apele Dunării, întocmai ca în cazul Munților *Virului*, din preajma Porților-de-Fier, „numiți așa, pentru că acolo, în dreptul lor, fierbe și clocotește apa“ (Rădulescu-Codin, *o. c.*, pp. 9, 109), — *Vir* însuși fiind identic cu sârb. *vir*, „bulboană, vârtej“; cf. *viroagă* (vsl. *virū*, lat. *vortex*), *An Vir*, *Viru-Ejului*, *Moara-di-la-Vir*, în Meglenia (Papahagi, II, 45, 50, unde și: *An Vrăcia*), *Lacul Virului* (jud. Fălciu), etc. (Sinonimul *dornă*, „bolboană, bolboacă“, din Viciu, explică originea numelui topic *Dornă*; cf. *Șarul-Dornei* = ung. *sar*, „viroagă“, *Toance*, „bolboană“). — Substitucia de sufix (-*ova* pro-*oga*), care nu e fără exemplu în limba noastră (cf. dubletul *Șovârlov-Sovârlichii*, n. de sat, dintr'un doc. de la Mateiu Basarab, în „Anuarul de Geografie“, IV, 59, sau *belciuv* = *belciug*, în „Herodot“, ed. N. Iorga, p. 517, dar mai ales n. de plantă *slobonov* = *slăbănog*: Panțu, p. 268), s'a făcut supt influența toponimicelor în -*ova*, caracteristice regiunii respective (cf. dubletele sârbești în -*ovo*, -*ova*), mai mult decât cele în -*adia* (cf. *Mehadia*, *Ciocadia*, *Amaradia*, sârb. *Šumadia*, „dumbravă. bunget, stejăriș“, *Sârbadia*, „sârbimea“).²⁾ Compară și varianta *Vâr-*

champ“, al cărui deminutiv, *grumulus*, a dat pe nr. *grumur*, „stog, grămadă“: *ibid*; cf. Papahagi, *Notițe etimologice*, p. 24). — *Arada* se cheamă, de altfel, și o parte din satul Albac, după pârâul cu același nume. — În legătură cu sinonimele de mai sus ale lui „cozlă“, cf. încă: *măglă*, „grămadă de bulgări de sare“, de unde *măglaș* (Cf. *Rev. p. ist.*, etc., X, p. 523).

1) *Măișoarele*, „nacazurile, dorurile“, din aceeași povestire (p. 73), e, probabil: *băișoarele*, pl. deminutivului de la *baiu*, idem.

2) Despre larga răspândire a acestui sufix poate da o idee prezența lui în numele *Moldovei* înseși (după apă; cf. *Moldova* din Bănat și cea basarabeană) și în localități ca: *Blagova*, *Rahova*, *Topolova*, ba chiar *Bucovina*, din Polopones. Un munte *Tutov* și un sat *Tutova* există și în Mehedinți (v. Frunzescu).

cioroaba (Coșin, *o. c.*, p. 12), explicabilă ca etimologie populară (cu *roaba*), dacă nu ca un simplu fenomen de disimilație.

În ce privește etymonul *vârșcior* + *-ova*, propus de d. Giuglea (*Anuarul* citat, II, 207), observăm că el se sprijine, de fapt, pe existența prototipului *Vârșciorova, care s'ar fi găsit într'un document din Arhivele Statului, după o comunicare a d-lui Nedioglu, — ceea ce, după cum mi-a confirmat-o însuși d. Nedioglu, era o eroare de amintire din partea d.-sale.

Mehedinți însuși (cu variantele: *Meadinți*, *Miedinți*) trebuie pus în legătură cu întreaga grupă a sufixului toponimic *-inți(i)*: *Dunărințu* (și n. de vânt; apoi: *Sârbiu Dunărinți*, în N. Iorga, *Oltenia în epoca lui Tudor Vladimirescu*), *Mărgininiți*, *Stroinți*, *Negrinți*, *Miculiniți* (cf. *Nicolinț*, dar și *Hudinți*), *Gădinți* (*gâde* ?), *Scobinți* (*scoabă* ?), *Serbiniți*, *Berlinți*, *Ciorlinți*, *Gorlinți*, *Răspopinți*, *Buninți*, etc. (Pentru *Voivodinț*, — din rom. *Voivod* —, *Binținț* [= *Vincentiu* ?], *Băcăinț*, etc., etc., cu desinența corespunzătoare ung. *-encz*, v. *Dicționarul numirilor de loc. cu populație română din Ungaria de Moldovan și Togan*; iar, pentru cele basarabene, v. Pamfile, *Ținutul Holinului la 1817*, p. 29 și urm.; *Maliniți* = *Mălinița*; etc., cf. Hasdeu, *Etym. Magn.*, III, col. 2879, sub *Băinți*, n. de sat bucovinean). Un *Ducărințu*, în N. Iorga, *Corespondența lui D. Aman*, p. 157. — Sufixul acesta lipsește în monografia d-lui Pascu, ca și *-lui* dintr'un *Bahlui* (cf. *Etym. Magn.*, s. v., unde nu se exclude identitatea cu *Balhuiu*, *bahnă*, din care-l derivă și Pascu, prin suf. *-uiu*), *Cătăluuiu* [*Cataloiu*!], *Covurlui*, *Derehtui*, *Dertui*, *Geamartalui*, *Sărtăluu*, *Suhuluu*, *Testu*, *Vasluu*.

Acest paralelism al dubletelor conduce uneori la rezultate surprinzătoare.

1 *Petrovo selo* din Craina ar putea ajunge, cu timpul, nu numai. *Petrovo* simplu, după obiceiul (Giuglea, *l. c.*, p. 206), ci și: *Petrovasela*, ca omonimul său ardelean (ung. *Românpetre*), iar, cu ajutorul etimologiei populare, chiar: „*Petru-Vasile*“! — Un corespondent pentru *Breb* (*ibid.*, I, p. 45) găsim în Banat: *Hodoș* (= ung. *hódos*, „loc bogat în eastori“). Alte urme de faună, arhaică sau nu, în toponimie (obișnuit, prin n. de familie): *Colun*, n. de sat în Ardeal și de pârâu în Dolj („asin sălbatic“), *Plotun* („soiu de cerb“; cf. Pârvescu, *Hora din Cartal*, p. 66.: „opinci de plotun“), *Orlea* („vultur“), *Vrancea* („Corbea“), *Socola* („șoim“), etc. — Pentru „montes nivei“ ai documentelor latinești (Giuglea, p. 50), cf. însuși numele unguresc al Munteniei: *Havasalföld*, din *havas*, „munte“, lit.: „cu zăpadă“ („*Schneeberg*“), și *alföld*, „câmpie“, „țară“.

Pe lângă *Galațul* care există în atâtea exemplare ardelenе, România transcarpatină prezintă nume topice ca: *Hurez* (în Făgăraș), *Peleş* (com. Suhodol, cf. râul cunoscut și vr. *peleş*, „fimbria“), *Hasdău* (în comit. Inidoara, ung. *Hazsdó, Hosdó*), *Hoteni* (în Maramureș ung. *Hotinka*), din același radical cu *Ho'inul* basarabean (cf. *Hoten, Hota, Hote* = *Hotimir*, n. sl. de pers., în Dalmația medievală: *Ĵirečak, Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, 1², p. 73). *Orheiul* din Basarabia nu se poate desface, etimologic, de *Orheiul* Bistriței (N. Iorga, *Istoria Romînilor prin călători*, I, p. 70, se gândește, cu drept cuvânt, la un apelativ românesc provenit din ung. *Várhely*, „loc de cetate“), nici *Chișinăul* însuși (după Hasdeu, *Étym. Magn.*, III, 2800, s. v. *Bâc*², din tătar. *keşenê*, „capelă pe mormânt“, în *Codex Cumanicus*, p. 263: *kesenâ*, „fossa, bustum“¹) de *Chișineul* arădean, la Unguri: *Kisjenö* = *Inăul* s. *Ineu-Mic* (cf. *Ineu*, ung. *Kisjenö*, în Bihor; *Inău*, ung. *Inó*, în Sălașiu; *Inău*, ung. *Ünömezö*, în Solnoc-Dobâca). — *Putna* bucovineană își are încă un „pendat“ în *Putna* Caraș-Severinului.

Lăsăm să urmeze, la sfârșit, o mică listă de nume topice din vechiul Regat, de origine ungurească: *Corod(ești)* (j. Tutova) = ung. *Coroda*, „spital“ (cf. *korház*); — *Finta* = ung. *finta*, „strâmb, pieziș“; — *Homocea* (j. Tecuci) = ung. *homok*, „nisipiște“; — *Homor* (părău în jud. Suceava) = ung. *homora* „vâlgăună“ (cf. *Gura-Humorului, Homorâciu, Omorâcea*); — *Pângărați* (mănăstire, în jud. Neamț) = ung. *Pongorác* (Pan:ratie, Pangrați); — *Rarău* (munte, tot acolo) = ung. *ráró*, „bâțlan“²); — *Urmeniș* (sat, în j. Bacău) = ung. *Örményes*, „Armeniș“ (cf. *Bâjnegi*, s. în Gorj, = Bosniaci).

1) *Ibid.*, sinonimele: *čugur*, „fossa“ (p. 283), *taraga*, „fossa“ (p. 285). — *Ottac*, „insula“ (*ibid.*, p. 257), explică pe *Otace*, deci: „Ostroave“; cf. *Seghedin* = ung. *szeged*, „insulă“ (dar și *otac*, „adăpost, cort“, turcesc, vr. *otace* = ὄτᾱς, „Herodot“, ed Iorga, p. 418).

2) *Marmădzău*, forma populară (în cântece) a numelui *Marmația*, „Maramureș“ (cf. *Viața Nouă* din 1920, p. 171, unde *fluvium* e de îndreptat: *fluvius*), ar putea fi reflexul unui *Mara-mezö*. — *Gilăul*, în schimb, are cu siguranță un arhetip românesc; numele unguresc, *Gyalu*, pe care-l reflectă imediat, e evident, rom. *Dealul* (pron.: *gialu*), iar hărțile mai vechi, indică, de fapt, acolo, un „Dealul-Mare“: adio, Gelu!

Etimologii și notițe lexicografice

I

lăpădă¹⁾

Derivarea vechie din lat. *lapidare* a întâlnit îndoieli juste. Dl. Pușcariu în Etym. Wörterbuch-ul său scrie sub Nr 936: „*lăpăd*... soll lat. *lapido*... (vgl. *dilapido*) sein, doch spricht dagegen ar. *aleapidu* (*me aleapidu* = ich eile)“ și pune articolul în paranteză; Dl Meyer-Lübke Rom. Etym. Wörterb. 4898 pune un semn de întrebare la derivarea aceasta.

Vocala trupinei se opune derivării, nu numai în dial. arom.²⁾, ci și în cel dacor. În textele cele mai vechi găsim pretutîndine vocala *ea* (*e*), v. Cod. Vor. și Ps. Sch. ed. Candrea³⁾. Și astăzi se află vocala trupinei *e*, chiar în limba literară. Dintre dialectele dacoromâne, b. o. cel din comuna Marginea (Bucovina) arată Inf. : *lăpadă* și (prin analogie cu a 3-a pers. a prezentu'ui) mai adese *liapadă*; Pr. ind. *lăpădă*⁴⁾, *lăpidz*, *liapădă*: Conj. 3: *să liăpidi*.

Având în vedere faptul evident că *e* este vocala primitivă și faptul că cuvântul are înfățișare curat latină îmi permit a propune altă etimologie: *liquidare, verb derivat din *liquidus*.

Ce privește fonetica, schimbarea lui *qu* în *p* ar putea provoca scrupule, deoarece e de altfel schimbarea aceasta se întâmplă numai înainte de *a*. Dar chiar dacă în realitate poziția înainte de *a* ar fi „*conditio sine qua non*“ pentru schimbare, s'ar putea găsi o explicație. Căci cum s'a și observat puținele cazuri

1) Dlui Prof. S. Pușcariu exprim mulțumită cordială pentru unele indicațiuni și observațiuni care mi-au fost de mare folos în timpul acesta când în Cernăuți e aproape imposibil de a-și procura operele necesare.

2) *Alipidari*, *aleapid* (Dalametra), *me aleapid* (Papahagi).

3) *leapădu-me*, *leapezi*, *leapădă*; Conj. *se leapede*; 2 pret. *leapădași*

etc.

4) cu *ă* transcriu un sunet intermediar între *â* (= *i*) și *ă* al limbei literare.

cari au *qu* > *p* concordând în mod izbitor cu cazurile sârdice.¹⁾ Concordarea aceasta ne arată că schimbarea aceasta trebuie să fie foarte veche și să aibă rădăcinele sale cumva în limba latină. Ei bine, existând la început sentimentul conexului adjectivului *liquidus* cu verbul *liquare*, care s'a păstrat pe mare întindere în limbile romanice (v. Meyer-Lübke, Rom. Etym. Wörterb. 5076) — și în verbul *liquare qu* se găseă în majoritatea preponderentă a formelor înainte de *a* — tocmai conexul cu limba sardică relativ la schimbarea lui *qu* > *p* e un sprijin puternic al etimologiei propuse de mine, căci tocmai *liquidus* sună în log. veche *libidu* (Meyer-Lübke, Rom. Etym. Wörterb. 5077).

Relativ la sens, un derivat *liquidare* din *liquidus* trebuie să fi avut la început aproape sensul pe care-l are verbul latin *fundere*: a face fluid, a topi, a vărsa, a turna — un uz, care se găsește încă în proverbul citat de Damé: *Apa limpede până nu vei vedea, cea turbure n'o lepădă*. Desvoltarea de apoi se face într'un mod analog celei pe care o putem constată la lat. *fundere*. Dela corpurile lichide trece expresia la corpurile vâtoase²⁾ și se împreună cu reprezentățiunea că mișcarea aceea se face prin inițiativa subiectului și cu o silință mai mult sau mai puțin mare, mai întâiu pentru a se desface de obiect (sensul obicinuit al cuvântului daco-român, german „wegwerfen“) apoi și pentru a-l transporta în alt loc („werfen“, aromân). Deci la sensul de „a aruncă, a azvârli“ exact de a se compară cu *tela fundere, sagittam fundere* din limba latină; întrebuințat reflexiv „a se aruncă, a se precipită“ (aromân), comp. lat. *plenis se portis fundere*.

Analogiile acestea produc impresia că în timpurile străvechi *liquidare* a luat locul verbului *fundere*, înainte de ce înșuși a fost înlocuit prin *topi* și alte cuvinte în sensul său obicinuit,

1) *aqua*: rom. apă, log. *abba*; *equa*: rom. eapă, log. *ebba*; *quattuor*: rom. patru, log. *battoro*. Mai departe comp., pentru *gu, lingua*: rom. limbă, log. *limba*. Comp. Candréa-Hecht, Les éléments latins de la l. roumaine 38, Bartoli, Mișc. Hortis 903, Pușcariu, Probleme nouă II, (Conv. lit XLIV, vol. II) pag 527 și u. Meyer-Lübke Mitl. R. Inst. I, 12.

2) Insemnarea „a slobozi din mână“ se găsește în dialecte. La Marginea nu se cunoaște încă pentru *liapadă* sensul „aruncă“ („wegwerfen“), ci numai acela de a „slobozi din mână“ („auslassen“). Comp. *comas, habenas fundere*.

păstrându-și numai unele însemnări derivate sau restrânse. — *Lăpădă* se află și pentru o restricțiune a însemnării de tot specială, care repetă în mod curios un sens analog al verbului *fundere*. Precum limba latină întrebuițează *fundere* în sensul de „*nasci*“ (*quem Maia fudit*) așa se găsește și *lăpădă* în sensul de a produce o ființă, ce-i drept, cu specializarea probabil ulterioară: a naște prea timpuriu¹⁾.

2. răbdă.

Mi-e cunoscută numai o încercare de a explica românescul *răbdă*. Cihac, în dicționarul său etimologic I, 224, îl derivă, îndoindu-se, de la *reobdurare*. Cuvântul acesta nu-i dovedit în literatura latină, dar formarea sa ca intensiv sau iterativ de la „obdurare“ se pricepe ușor. În ce privește sensul, etimologia lui Cihac e de tot acceptabilă, dar cu privire la fonetică e imposibilă. Vocala silabei celei dintâiu care nu se explică prin *reobdurare*, s'ar putea, poate, explica dacă presupunem că *reobdurare*, în urma unei schimbări a prefixului, a fost înlocuit prin *reabdurare*, așa precum verbul simplu e popular numai în forme care se derivă de la *abdurare* (vezi Meyer—Lübke Rom. Etym. Wörterb. 6011). Dar e deplin enigmatic ce s'a întâmpnat cu silaba *-ur-*, care în multe forme ale verbului latin e chiar accentuată. Din cauza aceasta nici dl. Pușcariu nici dl. Meyer—Lübke n'au luat în considerare etimologia aceasta; iar dl. Tiktin în Rum. Elementarbuch p. 226. pune lângă ea semnul întrebării.

Etimologia adevărată îmi pare că e *rigidare*, sau mai bine **rigdare*, care e un derivat al lat. vulg. **rigdus*. Privitor la fonetică, e de observat că schimbarea grupei *gd* în *bd* corespunde precis schimbării lui *ct* în *pt*; și *răbdă* ar fi singura pildă pentru această. Dialectul aromân are *vd*): Sau grupa rară *bd* s'a înlocuit prin cea uzuală *vd* (b. o. *avdu*, *alavdu*, *prăvda*) sau, dacă teoria este justă, conform căreia schimbarea lui *c* din *ct* în *p*

1) Tot astfel se spune, vorbind de vaci și alte dobitoace, în dialectele germane din Bucovina, probabil influențat de exemplul românesc, „schützen“ în sensul nașterii unui vițel etc.

2) *Arăvdare* (Dalamatra, Dict. Mac.-Rom. p. 25), *arăvdare*, *răvdare* (Papahagi, Basme Aromâne 533, 689), *arăvdare* (Weigand, die Arom. 293, 294).

a trecut prin spirantă¹⁾, pentru nexul sonor corespunzător s'a păstrat stadiul cel mai vechiu.

Dificultățile, pe care pare că vocala trupinei le arată, sânt numai aparente, *a* în formele la care trupina e accentuată, evident, nu-i primitiv.²⁾ Textele cele mai vechi, Cod. Vor. și Psalt. Sch. ne arată pretutindene *e* și *ea* supt accent; și în poziția pro-tonică se află de cele mai multe ori *e*. În redactările diferite ale Psaltirii Scheiane³⁾ se află numai 4 exemple pentru *ă* neaccentuat: Odată *răbdat*, odată substantivul *răbdarea*, de 2 ori adjectivul *răbdătoriu*. Conform regulei formulate de dl. Pușcariu despre tratarea vocalelor *e* și *i* după *r*⁴⁾ s'ar aștepta *răbd*, *răbzi*, *rabdă*, *să rabde*, *a răbdă*. Formele *rabd*, *rabzi* ar fi analogice după a 3-a persoană. Formele cu *e* și *ea* în textele cele mai vechi s'ar concordă cu formele *ride* și *reu* care nu arată influența lui *r*. Cred, deviind în punctul acesta dela dl. Pușcariu, că în formele acelea s'a păstrat, cel puțin în parte, un stadiu mai vechiu.⁵⁾ Și astăzi aflăm în Moldova scrierea cu *e*: *rebdă*, *rebdare* (de pildă în Dicționarul lui Nădejde, din care se citează și mai jos). În dialectul din Marginea conjunctivul *să réabdi* e mai uzual decât *să răbdi*; comp. din *urî*: a 3^a pers. *uréaști*. Personele întâia și a doua se pronunță acolo *răbd*, întocmai precum ne așteptăm, *răbdzi*; pers. a treia *răbdă*, infintivul *a răbdă*⁶⁾. *rigidare* se află ca „hapax legomenon“ în Epistolele lui Seneca 71 într'un pasaj, unde binele moral se aseamănă cu o riglă care nu suferă nici-o încovoicare. Locul sună după ediția

1) Pușcariu, *Conv. Lit.* XLIV, 536 ș. u.

2) Cf. și O. Densușianu, *Hist. langue roum.* II, 82, care de asemenea spune că *e* trebuie să fie vocala primitivă și declară etimologia cuvântului necunoscută (Notă la corectură).

3) Ediția dlui Candrea. II, p. 469.

4) *Conv. lit.* XXXIX, 314; extr. 22.

5) Am impresia că frumoasa „ratio“ pe care dl Pușcariu a aflat-o pentru *ă* din *e*, și *î* din *i* după *r* nu are valoare nemărginită, cel puțin cu privire la dialectul daco-român, ci este valabilă numai pentru poziția tare. În poziție moale (înainte de *e*, *i*) ar fi avut loc aceeași tratare ca și după celelalte consonante: *rea*, *rele*, *rece* (din *reace*), *reci* ar fi formele 'corecte' *răi* ar fi analogic. Totuși aș devia prea tare dacă aș frata chestia aceasta în amănunte. Aici e vorba numai de-a arată că *răbdă* are la început vocala *e*.

6) Vezi și formele citate spre sfârșitul articolului *răbdă* în Rum.-deutsch. Wörterb. de Tiktin.

lui O. Hense: *rigidari, quid amplius intendi potest?* Pasajul nu pare de tot clar din punctul de vedere critic; unul din editori îl îndreaptă întemeindu-se pe manusc. V: *rigidari quidem amplius potest, intendi non potest*. Dar partea cea dintâiu nu se potrivește bine în context și s'a exprimat bănuieala dacă nu trebuie să presupunem o deteriorare și mai mare, cam așa: *rigida res quid amplius intendi potest?* sau ceva la fel.

Dacă *rigidare* este de păstrat în acest unic loc sau ba, cuvântul acesta e un derivat ușor de priceput, care ar trebui să însemne mai întâiu „a face rigid“, în întrebuintărea pasivă sau neutrală „a se face rigid, a fi rigid“ = a nu suferi schimbări prin influențările omenești sau contrarietățile externe. Aceasta trece ușor la semnificațiunea: a *persista, persevera*), *răbdă*. O deplasare de tot analogă a însemnării a suferit-o *durare* din *durus* „tare, vârtos“ încă în epocă latină; Nădejde traduce *nequeo durare in aedibus* cu „nu pot rebdă, stă în casă“, *durate* cu „suferiți cu rebdare“; comp. *durer* franțuzesc, *indură* rumânesc etc.

Cernăuți.

E. Herzog.

II.

anchiraș

Intr'o nuvelă, „Cucoana Raluca“, de scriitorul bucovinean Em. Grigorovitză, publicată în *Noua revistă română* (anul I p. 67) se găsește cuvântul *anchiras*, care mi se părea atât de neobișnuit încât m'am sfiit să-l primesc în Dicționarul Academiei, presupunând că e tipărit greșit. De fapt avem a face cu o greșală de tipar, în loc de *anchiraș*, precum îl găsim tipărit corect la pag. 164 a volumului *Chipuri și graiuri din Bucovina* al aceluiași autor, în fraza: „lucrurile... aduse din târg așezându-le cu îngrijire într'un anchiraș de lângă odaia cea mare.“

1) Însemnarea aceasta se găsește adeseori în limba veche. Damé citează b. o. din Miron Costin: *N'au putut răbdă Leșii fără șanțuri*. De altfel se găsește încă și acuma, în întrebuintărea reflexivă, cu un asemenea sens: *nu cred că s'au răbdat să nu-i fi ospătat* (citată de Damé: „je doute qu'elle ait résisté à les croquer“).

Înțelesul e cel de „cămăruță“ și cuvântul e un diminutiv din *anchir*, care nu știu dacă e și el întrebuințat, dar care este rutenescul *alkir* „Nebenstube“. Schimbarea lui *l* în *n* se găsește incidental și în alte exemple, precum *colăcar* și *conăcar*, *alde* și *ande*, *scordolea* și *scordonea*, *zarzâl*, *zarzâr* și *zarzân*, acesta din urmă arătând calea de asimilare (*archir) și disimilare (*anchir*) pe care a putut-o urma și cuvântul cu care ne ocupăm.

aluniță

Înțelesul de „grain de beauté, envie“ pe care acest cuvânt îl are, ca și variantele *aluneă* și *alunică*, în limba română, l-am considerat ca un înțeles figurat al diminutivului *alunică* „petite noisette“ (*Dicționarul Academiei*). Se pare însă că avem a face cu o etimologie populară. În limba bulgărească *lanica* — care e un diminutiv din *lană* 'lune; grain de beauté' — înseamnă 'pișruie' (Berneker, *Sl. Wb.* p. 745), ca și *alunëtele* (plur. lui *aluneă* sau *alunică*) în unele regiuni românești (cf. *Dicț. Acad.*) Este probabil că acest cuvânt bulgăresc pătrunzând în limba română să fi fost apropiat imediat, prin etimologie populară, de *aluniță*, diminutivul lui *alună* și să fi atras după sine și diminutivele *aluneă* și *alunică*.

beleaznă

În *Dicționarul Academiei* am presupus, spre a explica acest cuvânt, un tip slav *bělězna, din *bělěg* „semn“, comparându-l cu bulg. *bělězka* „semn“. Un astfel de tip nu e însă probabil și nici comparația cu rus. *bělizna* „pată albă“, făcută acolo, nu ne duce la adevărata etimologie. Mai de grabă avem a face cu un cuvânt slav reprezentat prin rutenescul *blyzna* „rană, cicatrice“, despre care e a se consulta Berneker, *Slav. etym. Wörterb.* 61. E posibil ca asupra formei cuvântului românesc să fi avut vreo influență și cuvântul *beleă*, cf. exemplul citat în *Dicț. Acad.* *Nu-ți rupe bubulița aia, c'ai să-ți faci o beleaznă!* (priceput ca: ai să dai de beleă).

carămi

În Voila, în jud. Făgăraș, *carămi* se numesc „cele două rude paralele de la scară, în care sânt băgați fușteii“ (*Viciu, Glosar s. v.*), deci partea aceea a unei scări care se numește de obicei *drugii* scării (cf. Pamfile, *Industria casnică*, p. 156.)

Cuvântul aceste corespunde exact, ca formă, latinescului *calami*. Cuvântul *calamus*, păstrat în toate limbile romanice (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Wb.* nr. 1485), înseamnă în latinește 'trestie', apoi 'diferite obiecte de trestie sau de forma trestiei', dar și 'harac' sau 'prăjină', întrebuințată ca măsurătoare, ca semnal sau ca indicator la drumuri. Drugii scării fiind făcuți din niște prăjini, de cele mai multe ori rotunde, e posibil ca în limba noastră cuvântul să se fi specializat în acest sens.

conțin.

În *Convorbiri liberare XLII* 603 și 607 am dat o nouă explicație etimologică vorbelor *conțin* și *întrămă*. De oare ce acolo nu aveam ocazia de a motiva aceste etimologii, o voi face la acest loc.

Cuvântul *conțin* e de origine romană. Asupra acestui punct nu poate exista îndoială, căci în Codicele Voronețean și în Psaltirea Șcheienă apare cu *n* rotacizat, (cf. glosarele la edițiile Sbiera și Candrea). De aceea trebuie înlăturată de la început derivarea lui *conțin* din n.-grec. *κοτταίνω* "raccourcir", m.-grec. *κοτταίνειν, κοττινείν* etc., diminuere etc. (Cihac, II, 651). Asemănarea de sens și de formă au făcut pe cei dintâi etimologiști români, pe autorii *Lexiconului de Buda*, să-l apropie de lat. *continere*; etimologia aceasta a devenit mai apoi curentă și ea a fost adoptată de Tiktin și va fi reprodușă, pe cât se pare, și de Candrea-Densușianu în *Dicționarul lor etimologic*, căci la pag. 60 cetim: „*conțin*, v. *țineă*”.

Dacă facem abstracție deocamdată de sens și ne oprim numai la forma cuvântului, vedem că piedecile care se opun acestei etimologii sânt mai mari decât s'ar părea la întâia vedere. Scrupulul exprimat de Tiktin: „nur die Erhaltung des o könnte Bedenken erregen”, nu e piedeca cea mai mare, deoarece știm că forma mai veche a cuvântului eră *cunten* și deoarece avem, precum arată însuși, și alte cazuri de *cu- > co-*. Mai grav este motivul pentru care Cihac n'a primit etimologia aceasta: „le mot roum. ne vient pas direct. du lat., comme on le prétend; lat. *continere* aurait dû donner *cu'ineă*”. Într'adevăr, este mai puțin decât probabil că un verb compus cu *tenere* să se

depărteze atât de mult de primitivul său încât să dispară orice analogie formală între ele. Știm, dimpotrivă, că tendința limbilor romănice este de a restabili apropierea între verbul compus și între primitivul lui, când aceasta apărea tulburată din cauza legilor accentului, astfel, ca să nu cităm decât un caz foarte apropiat, lat. *attineo*, o fost refăcut în **attēneo* > rom. *ațin*. Pe de altă parte însă păstrarea lui *n* înainte de *t* e de-a dreptul potrivnică acelei legi fonologice a limbii române, care ne învață că prefixul *con-* (*com-*) a păstrat pe *n* (*m*) numai când eră accentuat *cón-gyro* > *incúnjur*, *cómparo* > *cúmpăr*, l-a pierdut însă totdeauna când accentul eră pe verb: **contrémulo* > *cutrémur*, *contribulo* > *cutréier*.¹⁾ În *continere* însă accentul urmă totdeauna după *nt*. Cihac aveă deci dreptate să se îndoiască de etimologia *contineo*, care ar fi dat **cuțin* sau **cutiu*.

Dar mai e și altă piedecă, schimbarea conjugării. Înainte de toate trebuie să constatăm că nu avem a face cu o trecere de la conjugarea II la IV, precum s'ar părea, ci cu schimbarea conjugării II în conj. I. Forma cea veche a lui *contenî* eră *cuntinâ*. Aceasta există în Banat (*cuncinâ* și *incuncinâ*). Este singura formă cunoscută la Aromâni (*acumtinâ*) și ea se găsește destul de răspândită la Dacoromâni: o atestă Tiktin din Jipescu, o mai găsim în Glosarul lui Bóceanu, la Rădulescu-Codin (*Ingerul* p. 169), în *Materialuri folcloristice* p. 159 (din Teleorman), în *Cronica* lui Zilot Românul p. 335, și mi-a fost comunicată din Săcele, lângă Brașov (*contenâ*) și din Oravița în Banat (*cuncinâ* și *incuncinâ*). Avem deci a face cu unul dintre multele cazuri de trecere de la conj. I la conj. IV²⁾. Cum s'ar explica însă trecerea lui *continere* de la

1) Cf. în urmă P. Haas, în *Anuarul lui Weigand* XXI—XXV p. 55, unde se presupune o accentuare *cóntineo* spre a se salva regula fonetică.

2) Exemplele sânt foarte numeroase. Iată câteva dintre cuvintele începătoare cu *a*: *aciună* — *aciunii*, + *adăpostă* — *adăposti*, + *adeveră* — *adeveri* (însă *adeverat*), *adumbră* > *adumbri*, + *adămână* — *ademeni*, *aiură* — *aiuri*, *amuță* — *amuți* etc. etc. Aromânii conjugă chiar: *acredzu*, *aoracrii*, *part. acrat* și *acrit*, *inf. acrare* și *acrire* etc. Schimbul acestor două conjugări e explicabil, dacă ne dăm seama că amândouă servesc de o potrivă de a formă verbe nouă din substantive, adjective și adverbe. De oare-ce însă în limba română au intrat cu timpul foarte multe vorbe streine, înai ales slave, care mai toate primiră terminațiunea *-esc*, *-ire*, conj. IV deveni cea mai numeroasă și atrase foarte multe verbe de conj. I. Și cazuri ca *ajutoră* (< **adjutulare*), care deveni sinonim cu *ajutori* (derivat din *ajutor*) au precipitat de sigur acest proces de substituire a verbelor în *-are* prin verbe în *-ire*.

conjugarea II la conjugarea I, când o astfel de schimbare de conjugare, în câteva cazuri izolate, are totdeauna o cauză formală în limba română și nu se poate atesta nici în limba poporului roman? Cu atât mai puțin eră probabilă această schimbare, cu cât *tenere* trebuia să o oprească, chiar dacă tendința schimbului de conjugare ar fi existat.

Vom părăsi deci etimologia *continere*, cu toată apropierea de sens ce o oferă cu *conteni* și după ce știm că forma veche a cuvântului eră *cunlină*, vom propune etimologia *cunctino, -are. Reflexele grupei *net* sânt aceleași ca în *francus > *frânt* față de aromânescul *frânt*. Cât despre sufix, el e iterativul -ino, care în latina vulgară avea răspândire mai mare decât s'ar părea din exemplele citate de Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* II, § 585, cf. *sufraginare* (*Archiv f. lat. Lex.* IX, 430), *derapinare (rom. *derăpână*), *lignare (rom. *legână*), *miscinare (alături de *misculare* și *miscitare) > dial. ital. (Arpino) > *smęșena* (*Archiv o. Glott.* XIII, 308), *vocinare (alături de *vocitare*) > sard. log. *abboghinare*, camo. *abbožinai*, cf. și rom. clăți: *clătina* etc., ital. *scassinare* (*scassare*), *sciorinare* (față de *exaurare* latin), sard. sass. *tuzzina* (alături de *tuzzi* < *torquere*), etc. În cele mai multe din aceste derivate vechi înțelesul iterativ s'a pierdut și verbul în -ino are sensul primitivului său latinesc.

Trecând acum la partea semantică, vom vedea că înțelesurile cuvântului românesc se potrivesc cu mult mai bine cu *cunctor* decât cu *contineo*, care înseamnă „a conțineă.“

Intr'adevăr, latinescul *cunctari* — e atestată și forma *cunctare* — exprimă ideea întreruperii unei mișcări sau a unei acțiuni începute. Când subiectul este omul, curmarea unei mișcări sau a unei acțiuni, devine, pentru cel ce-l vede sau îl observă, sau o „oprire“, „o încetare“ sau face impresia unei „șovăiri, codiri, pregetări.“ Georges îl traduce în nemțește prin „in der Bewegung nicht vorwärts gehen wollen, zurückbleiben, an sich halten“ citând exemplul: ut *custos neque tardiores [oves], dum cunctantur* (= când se opresc pe loc și rămân deci în urma celorlalte oi din turmă, care continuă mișcarea), *neque agiles, dum procurrunt, separari a ceteris sinat*. Cele mai multe exemple sânt însă pentru înțelesul de „im Handeln

zögern, zaudern“: sedendo et cunctando bellum gerebat. În acest înțeles de obicei il găsim în tovarășia altor verbe înrudite ca sens: *cunctari et cessare, cunctari et tergiversari*, etc. Față de Georges îl pun pe lordache Golescu, care pe *contenesc* românesc îl consideră sinonim cu *ostoi, încetă, precurmă* și-l explică (în Dicționarul său manuscris) prin „stau din lucru, din vorbă, adică nu mai lucrez, nu mai vorbesc.“

Pentru explicarea sensurilor românești avem să pornim de la funcțiunea intransitivă a verbului. Abia după-ce *conteni* a devenit sinonim cu „opri“, a împrumutat de la acesta nu numai unele înțelesuri speciale, ci și întrebuintărea în funcțiune reflexivă și transitivă.

Din ideea „întreruperii mișcării începute“ se explică cea de „încetare a unei mișcări începute“ și apoi cea de „încetare“, pe care o întâlnim mai ales când e vorba de ploaie, vânt etc. — sau cea de „stare pe loc“, „oprire“ când e vorba de ființe în mișcare. Când „oprirea“ este identică cu întreruperea unei călătorii începute, atunci verbul poate exprima ideea „mănerii peste noapte“ sau „adăpostirii într'un loc pentru un timp scurt“. Ca și aproape-sinonimul său „curmă“, *conteni* se întrebuințează cu deosebire în forma negat.vă: *necontenit* = necurmat, fără încetare. *O luptă necontenită* (Sbiera Povești 315) este deci o luptă ce se se dă fără ca să se admită pauze, o durere *necontenită* e fără încetare, o durere care nu-ți dă păs, care nu te slăbește. De aici apoi, când e vorba de boale, sensul „a (nu) păsuî, a (nu) slăbi“.

Câteva exemple vor ilustra toate aceste înțelesuri, care trec firește unul într'altul:

„A sta pe loc, a se opri (din mers)“: *Săreă ici, săreă colea, Șapte dealuri și-o vâlcea. . . Taman ca o păsărea Până'n codru mi-ajungeă, Ea în loc că-mi conteneă (= ajunsă în codru se opri de de odată) Și din gură că-mi ziceă. . . (Materialuri folcloristice I. 157). Transitiv (= factitiv). „A opri, a face să oprească, a reține de la ceva, a face să înceteze (sângele)“ *Stefan-vodă că-mi veneă, Calu-n. loc că-mi contină. Si din gură că-mi ziceă. . . (ib. 159). Iară Svântul, contenind cu blând graiu duhurile necurate, au tămăduit pre acei nebiruiți. (Dosoftieiu, Viața sf. 129/31). Din**

Oravița, în Banat am exemplul: *Noi l-am mai cuncinat câțva, că de nu, el ar fi făcut de mult proces, ca să-și scoată dreptul.* Dr. A. Coca care-mi comunică exemplul, traduce pe cuncină cu germ. „zurückhalten“. Aromânește: *yaturu. . . n'acumtină sândzile* = doctorul îmi opri sângele (Boiadji, ap. Tiktin). Reflexiv. „A se opri“. *S'au contenit de a râde* (Sbiera, *Povești* 178). Foarte obicinuit în aromânește: *Azboară, azboară pisti munți ș-pisti amări și veade di departe cula aușlui. Șidzû puțân pi un munte, ca s-discurmă, și de-aclò apoaia analță areapille, azboară și s-acumtină.* (=se oprește un moment) *trăș pi k'ipita di culă.* (Papahagi, *Basme* 143/35).

„A încetă, a se opri“. *Contenise focul. . . Conteni vântul și marea.* (*Tetraevangelul lui Radu din Mănăcești*, ed. Gaster 212). *Câinii nu mai conteneau din lătrat.* (Sandu-Aldea, *Sămănăt.* VI, 1074), sau *nu mai conteneau cu lătratul sau (de) a lătră* (exemple pentru aceste construcții la Tiktin). În construcția din urmă — și în latinește *cunctari* se putea construi cu infinitivul — întâlnim și compusul *inconteni* la Ienăchiță Văcărescu: *Curgerea anilor nu incontenesc de a schimbă și a preface pururea pricinile vieții* (ap. Odobescu, *Scrieri* I, 273). Aromânește: *Cum de nu-ți acumtină boatea* (Balamace). — Reflexiv. „Ă se opri, a încetă“. *Deca vădzură miiașul. . , cuntiriră-se ceia ce băteă Pavelu* (*Codicele Voronețean* 34/6; în *Noul Testament de Bălgrad: încetară de-a baterea pre Pavel*). Aromânește: *Io am un Ńiriu țe yiyintî ċireapuri di pâne măcă fără s-acumtină* (Papahagi, *Basme* 493/33) = am o jivină care mănâncă douăzeci de cuptoare de pâne fără să se oprească (= pe nerăsuflăte, fără întrerupere). „A păsuî, a da pace“. Transitiv, într'un descântec, despre o boală: *Să nu-l slăbești, să nu-l contenești.* (Păsculescu, *Lit. pop.* 134, 148).

„A se adăposti“. Reflexiv. Aromânește: *Măyistra v-acl'imă să se-acumtină* = vrăjitoarea îi chemă să se adăpostească (Papahagi, *Basme* 52/8).

Sensul „a șovăi, a se codi, a pregetă, a sta în cumpănă“, care predomină în latinește, se găsește mai rar la noi. Totuși îl are bună-oară Miron Costăn, care scrie *om contenit* (= cumpătat), *Ghi-a-Vodă plecat spre sânziuri cu mare cuntenire*, explicat de Gădei prin „cumpătare“.

dâlmă

Cuvântul nu-i înregistrat de Tiktin, deși el se găsește în *Lexiconul budan*, tradus prin 'collis, clivus, tumulus; der Hügel; Büsel', în *Dicționarul lui Costinescu* („ridicătură, crescătură rotundă în carne; crescătură de pământ simplă, izolată”), la Cihac (II, 134 sub forma *dâlm*, confundat cu *hâlm*), la Damé („testre, monticule, éminence”) ș. a.

Dar cuvântul e destul de răspândit, mai ales în Ardeal. Astfel îl întrebuințează Șincai: „Petru Vodă, rănit, au fugit, căci nu s'au uitat din dâlmă, cum scrie Vapovje” (*Hron.* II, 164/22) „Meta dintâiu . . . merge mult până la capul râșorului și de acolo se sue la o dâlmă” (*ib.* I, 274/22). Turcu (*Excursie în Țara Făgărașului* 188): „Sub o dâlmă de piatră aflarăm și acum ghiață și zăpadă”, Agârbiceanu (*Lucașfărul* IV, 450): „In partea dreaptă, pe dâlmă, merii tineri”, și-l găsim și în colecția de *Literatură populară* a lui Mândrescu (73|9): „Șade'n dâlmă și mă'n-treabă”.

Cuvântul e cunoscut și în Banat, explicat de Liuba prin „vârful unui deal”, în Bucovina, explicat de Marian prin „dâmb”, în Moldova, definit de Pamfile (*Jocuri* II glosar) prin „o mică ridicătură lungă pe un șes”, de Damé „partie d'une colline qui est dépouillé de forêt et apparaît en cône au dessous des collines boisées”, iar în Chestionarul lui Hasdeu e dat din Vasiliu: „dâlmă se chiamă lungul unui deal fără pădure pe el” (Hasdeu, *Etym. Magn.* I. 739).

Cuvântul e deci sinonim sau aproape sinonim pe de o parte cu cuvântul *gâlmă* (*hâlm, holm, holum*, cf. *Dict. Acad.* s. v.) de origine slavă, pe de altă parte cu *dâmb*, care e înrudit cu ungurescul *domb*. Cred că *dâlmă* nu este decât o contaminare a acestor două cuvinte.

îmboldori

Cuvântul întrebuințat mai ales ca verb reflexiv, înseamnă „a se înfășură, a se învăli bine cu haine multe și groase spre a se scuti de frig”: *Iacă îți dau țundra mea, îmboldorește-te bine* (Agârbiceanu, *Lucașfărul* III, 104). În sens figurat poate apoi să însemneze „a așterne un strat gros pe ceva, spre a

acoperi bine (și a scuti de frig)“: *Toate potecile . . . le-au în-
tărit cu lemne și le-au îmboldorit cu surcele* (Sincai, Hornicul I,
46/27) *Cotețele porcilor . . . trebuie pe iarnă lipite sau îmboldorite
cu gunoaie* (*Economia* 140).

Etimologia e evidentă din momentul când cunoaștem vari-
anta bucovineană *îmbondoli*: *N'ai văzut-o pe Nastasia? A trecut
de dimineață îmbondolită* (= învălită cu tulpane, îmbrăcată cu
multe haine) Comun. de G. Tofan, — și cea din Ardealul de
nord *îmbondori*: *Îmbondorit până peste cap într'o blană de vulpe*
(L. Rebreanu, *Ion* II 78).

Forma originală e cea din urmă, din care *îmbondoli* și *îmbon-
dori* au rezultat prin cunoscutele asimilări și disimilări între
l, r și n. Verbul e derivat din *bondă* (variantea moldovenească
și ardelenescă a lui *bundă* „haină blănită“) cu ajutorul su-
fixului *-uri*.

indelete.

Indelete face impresia unui cuvânt compus. Cihac (II, 93),
sprijinit și pe faptul că dicționarele, începând cu *Lexiconul Bu-
dan*, dau niște forme *deletni*: 'laboriosus, beschäftigt, geschäft-
tig', *deletni,ie* 'occupatio, Geschäft, Beschäftigung' și *mă delet-
nicesc* 'me occupo, sich. beschäftigen'¹), l-a considerat compus.

Tiktin (*Dict.-Rom.-Germ.* supt *indelete*) crede că elementele
de compoziție sânt *în de* și un *lete*, pe care nu-l poate atesta,
dar în care presupune că avem a face cu lat. *libita, -orum*
'plac'. Oricât de ademenitoare ar fi această etimologie, nu prea cred
că e admisibilă. Din punct de vedere formal am așteptă mai degrabă
un *leută, (cf. *preut*); pluralele neutre devenind singulare feminine,
în cuvintele care nu au un singular cu greu ar fi trecut *-a* final

1) De fapt forma *deletnici* n'o găsesc în tot materialul de fișe al
Dicționarului Academiei, decât o singură dată, în *Crestomația* lui Gaster,
unde cetim (vol. I, p. 169) în *Învățăturile lui Neagoe*: „și când vei să să
facă judecată, să te deletnicești de mână și de lene, căci omul cel mănios
și cel lenivos nici-o dreptate nu va face săracului“. Gaster îl traduce în
glosar cu 'se desaccoutumer', precum înțelesul ce reiese din context de fapt
'pare a fi a se desbără, a se desbrăcă (fig)'. Dar acest înțeles se depărtează
atât de mult de toate înțelesurile lui *indelete* și *indeletnic*, încât presupun
că avem a face cu un loc corupt, cu atât mai mult, cu cât cu două rân-
duri mai sus stă scris *omidistă* în loc de *obidită*.

in -e. Cât privește înțelesul, *lucrez (pe) indelete* nu exprimă ideea de 'lucrez numai ceea ce-mi place' — precum ar rezultă din etimologia lui Tiktin — ci 'lucrez fără zor, cu răgaz, un timp mai îndelungat'. În sfârșit nu e probabil ca acel *libitum*, care n'a lăsat urme în limbile romanice și nu pare a fi fost popular, să se fi păstrat la noi.

Tiktin însă a avut intuiția exactă când a despărțit pe *indelete* în prefixul compus *inde-* și *lete*. De fapt *lete* (pronunțat *lets'e*) există în Banat și prin Mehedinți, unde însemnează 'timp liber' corespunzând, ca sens, exact franțuzescului 'loisir' cf. *Noua revistă română*, a. 1910, p. 86 și 191—196. De obicei cuvântul se întrebuintează în legătură cu prepoziții, formând locuțiuni adverbiale *a lete, la lete, în lete, cu lete (a)*, toate cu înțelesurile 'încet, cu încetul, încetinel, de tot încet, comod, mereu' (după comunicările dlor Petrovici și Coca și după răspunsurile la chestionarul lui Hasdeu, vol. XVIII, p. 175 și 314), de. ex. *Am fost pe lete. Fă, umblă, lucră cu letea! Am mers în lete. Lușră tare în lete sau a lete. Mâncă, scrie la lete. Caută lucrul acesta mai cu (sau la) lete.* Compoziția *indelete* se rapoartă la bănațeanul *a lete*, cu îndemână la vechiul *a-mână*.

În *lete* cred că trebuie să căutăm adverbul slav *lětě*, forma flexionară a lui *lěto*, care în paleoslavă avea, pe lângă înțelesurile 'an', și 'vară' cunoscute în limbile slave de azi, și pe cel de 'vreme' (*χρόνος*, tempus cf. Miklosich, *Lexicon paleosl.* p. 351). Forma *lětě* se păstrează până astăzi în bulgărește cu înțelesul de 'vara' (Gherov, *Rěčnik* s. v.). Cu *ě* bulgăresc se potrivește și forma *indeleate* care se găsește la scriitorii noștri vechi, ca Dosofteiu, și care l-a făcut, probabil, pe Tiktin să se gândească la un *e* latin metafonizat.

Cât privește înțelesul cu care s'a fixat cuvântul la noi, el a rezultat din expresii ca 'lucrez tot anul la ceva', față de 'lucrez cu grabă, cu zor, cu pripă'. Astfel, din asemenea expresii, opuse, s'a născut, pentru *lete*, înțelesul de 'fără grabă, fără zor, fără pripă' deci 'cu răgaz, încet'.

Nimic mai firesc decât ca o locuțiune adverbială de felul lui *lete* să primească adaosul prepozițiilor *a, la, cu, în*, precum mai târziu chiar și *în-de-lete* a devenit *pe indelete* (Pentru astfel de

acumulări de prepoziții cf. *sub-ala* > *suară*, apoi *subsuară*, la *subsuară* și chiar *supt subsuară*, sau *de supt masă* = *de de de-subtul mesii*, etc.). Din astfel de locuțiuni adverbiale s'au desprins apoi substantivele *lete* și *îndelete* iarăși în mod firesc, căci din *cu lete* 'cu răgaz', s'a putat abstrage *lete* 'răgaz', iar din *pe îndelete*, substantivul *îndelete*, precum îl aflăm la scriitorii noștri vechi (exemple la Tiktin).

Cuvântul se mai găsește însă în Ardeal întrebuintat, în legătură cu verbele a avea, a pune, a ține, cu înțelesul de „pregătit, îndemână“. Tiktin citează, din Convorbiri literare, dintr'un basm din Transilvania: *Am eu ceva îndelete din casa noastră cu ce ne vom scăpa... și aruncă cutea* (e vorba de copiii care fug de la smeu și când sânt aproape prinși de mama acestuia, aruncă peria și cutea din care crește o pădure sau un munte). Barcianu dă: *a pune cuiva ceva la îndelete* = jemandem etwas zurecht legen, iar Viciu în Glosarul său, sub cuvântul *iesle* starpă scrie că *acolo țin îndelete fânul pentru vite*.

Cum se explică acest sens? Cred că în zadar am căută o explicare etimologică sau o desvoltare de înțeles normală, din sensurile celelalte ale cuvântului. Avem pur și simplu de a face cu unul din dese cazuri, în care un cuvânt se întâlnește, printr'o asociație de idei produsă de asemănarea formală, cu un alt cuvânt al limbei, care-l contagiază, silindu-l să primească înțelesul său. Acest cuvânt este adverbul *îndemână*, cu care are comun același prefix neobicinuit. Tot astfel vechiul *fărecă* < *fabricare*, care la Megleniți are încă înțelesul de „a potcovi“, îndată ce a ajuns la noi, prin schimbările fonetice propii dialectului dacoromân, la forma *ferecă*, a fost contagiat de cuvântul *fier*,¹⁾ care i-a modificat înțelesul („a îmbrăcă în fier, a pune în fiare“) și tot asemenea *cârni* (derivat din *cârn*), fiind apropiat de *cârmă*, a luat și înțelesul acestuia.

1) Tot sub influența lui *fer* și-a schimbat înțelesul franc. *fermer* < *firma*, înlocuind pe *clore*. *Literaturblatt f. germ. u. rom. Phil.* 1920 col. 381.

întrămă

Verbul *întrămă*, întrebuințat în funcțiune transitivă și reflexivă, are în limba română un singur înțeles, cel de „(se)remettre, (se)rétablir“ (Damé). A da exemple e inutil; oricine le poate găsi la Tikin.

Cihac (*Dict.* I 131) îl derivă din lat. *trama*, explicând trecerea de sens astfel: „ propr. tramer les fils, et de là remettre, refaire, rétablir, restaurer, guérir“. Această etimologie a fost primită de toți și o aflăm la Tikin, la Candrea-Densușianu (*Dict. etim.* p. 134) și în Dicționarul meu etimologic.

Astăzi nu mai cred însă în explicarea dată acolo: „genese, eigtl. bringe das Gewebe meines Körpers in Ordnung“.

Partea pe care țesătoria a avut-o la îmbogățirea limbei e de sigur mare. Bréal (*Sémantique* p. 128 ș. u.) a citat câteva exemple caracteristice. Însuși verbul **tramare*, pe care sântem în drept să-l presupunem ca un derivat din *trama* în latina vulgară, are în cele mai multe limbi romanice, în afară de înțelesul său propriu și de cel mai general de „ein Fachwerk bauen“ (span. *entramar*), un înțeles figurat în italienește (*tramare*), la Engadini (*tramer*), la Franezi (*tramer*), etc., sens care reapare întocmai în nemțescul „anzetteln“. Figura care stă la baza acestei expresii o înțelegem imediat, căci regăsim ceva analog în românescul „a învărti ștețele“. Am așteptă deci ca și în limba noastră *întrămă*, în sens figurat, să însemneze ceva analog și nu prea vedem de ce acțiunea de a introduce firele prin urzitura unei stofe, lovindu-le cu batalele, să se întrebuințeze ca metaforă pentru „revenirea la puteri după o boală“.

Dar analogia celorlalte limbi romanice nu este hotăritoare pentru limba română, în care avem atâtea cazuri de o dezvoltare semantică diferită.

Alceva mă face mai ales să mă îndoesc de etimologia curentă. În limba română există nu paralelism atât de perfect între verbele compuse cu prefixul *în-* și cele cu *des-*, încât nu mi-e cunoscut nici un singur exemplu ca un verb compus cu *des-* să nu exprime noțiunea opusă sau negativă față de cel compus cu *în-*. A *destrămă* nu se întrebuințează nici odată

decât în înțelesul propriu de „a scoate firele dintr'o țesătură“, în funcțiune reflexivă, despre țesături, „a se zdrențui“. Nici măcar nu se poate zice „sănătate destrămată“. Dacă *întrămă* ar avea altă origine decât *destrămă*, n'ar fi mirare ca, în cursul timpului, simțul etimologic al poporului să fi stabilit o legătură, ca la toate celelalte verbe, cu forme în *des-* și *în-*, dar e cu totul neobicinuit ca admitând originea lor comună, compusul cu *des-* să se întrebuințeze numai în înțeles propriu, iar cel cu *în-* numai în înțeles figurat.

Mai e însă o împrejurare, de natură formală, care vorbește împotriva etimologiei curente. În Moldova, și în Bucovina avem, pentru *întrămă*, varianta *întrarmă*. Iată câteva exemple: *Cât ține iarna trebuie să se dea vițeilor... o hrană bună și imbelșugată; căci dacă vor slăbi acum... , cu greu se vor întrarmă cu hrana verde de pe imașuri.* (I. Ionescu, *Calendar* 1.) *Urmează încă sistemul de cultură bazat mai mult pe răpaosul pământului, decât pe întrarmarea lui prin îngrășăminte.* (idem, *Dorohoiu* 280) *Singur mă mir cum se mai ține sufletu'n mine... Te-om părăsi pe vreo câteva zile, până ce ne-o mai întrarmă puțin* (Sbiera, *Povești*, 339/26).

Forma cu *r* eră cunoscută și lui Tiktin, care o numește „*miszbräuchlich*“. Probabil că își va fi închipuit o propagare a lui *r* din silaba primă în cea următoare, cum o putem constata în câteva cazuri, rare, precum *castravete*, *străjar* „stejar“, arom. *căprestru*, *prăstură* (disimilat în *plăstură*), *părăcrăsescu (disimilat în *pălăcrăsescu*). Cu mult mai firesc este însă să presupunem că forma *întrămă* s'a născut din *întrarmă* prin disimilarea completă a lui *r*, precum o întâlnim atât de des în limba noastră (exemple în *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXXI 618) și deci că în Moldova și în Bucovina se păstrează forma veche și originală, care trebuie să fi existat multă vreme și pe aiurea, oprind ca să se facă o apropiere etimologică cu *destrămă*.

Forma *întrarmă* s'a născut din *înarmă* prin substituirea prefixului *în-* prin *întru* înainte de vocale, ca în *întraripă* = *în-aripă*, *întrauri* = *în-auri*, *în(tr')adevăr*, *în(tr')adins* etc.

Cât despre originea acestui *înarmă*, credeam mai întâiu că el e identic cu verbul *înarmă*, derivat din *armă*, care, până

pe la mijlocul veacului al XIX-lea se întrebuițe și sub forma *întrarmă*. Asemănarea omului care se restabilește după o boală cu cel ce se înarmează pentru lupta vieții, ar fi posibilă. Se poate să se fi născut în vremile grele din evul mediu, când neamul nostru a trecut printr'o epocă continuă de luptă; la Aromâni, bunăoară, *armă* a ajuns să fie termenul curent pentru „îmbrăcăminte“ (Weigand, *Aromunen* II, 146). *A se întrarmă* ar putea fi, ca și *înțînă* ș. a., un termen milităresc rămas în limbă din aceste timpuri, când bărbatul, reînsănătoșat după rănire, putea să ia din nou *arma* în mână, sau — dacă admitem că înțelesul de azi al aromănescului *armă* era odinioară general — când bolnavul părăsea patul ca să se „îmbrace“.

Totuși trecerea aceasta semantică presupune o gândire cam abstractă. Dl G. Vâlsan mi-a inspirat altă idee, care mi se pare mai plauzibilă: *înarmă* — mai târziu *întrarmă* — e un derivat din *arm*, care este, partea de sus a piciorului la animale, din lat. *armus* (cf. *Dict. Acad.*). *A se întrarmă* ar fi deci o formație analoagă cu „a se împiciorogă“ sau cu ungureșcul *lăbadni*, cu același înțeles de „a se pune iar pe picioare“, „a prinde puteri, a și veni în fire după o boală“. Probabil că înainte de a deveni un termen general, el se va fi întrebuițat numai despre vite: *boii s'au întrarmat*, etc.

Cât pentru forma *întremă*, care se găsește în regiunile care prefac pe *samă* în *seamă* și tind să se încetățeni în literatură, ea pare a fi, ca și pronunțarea *tresură*, *breciri* și, probabil, și *tremete*, în loc de *trăsură*, *brăciri*, *trămete*, un fel de hiperurbanism. Rostirea *tră* în loc de *tre* (cf. *trăc*, *trăstie*, Gamillscheg, *Olt. Mund.* 19, *trăbue*, aproape în tot Ardealul, *strămur* < *stimulus*, *grău* = greu în Moldova de Nord, etc.) este destul de răspândită. În tot cazul această pronunțare e și ea o dovadă că în simțul etimologic al limbei nu există legătură între *întrămă* și *destrămă*.

păcăli

Verbul *a păcăli* se consideră ca derivat din *Păcală*, pe care Cihac (II. 236) crede că-l poate asemăna cu cehul *pikël* 'caba'e, complot', *pikal* 'dieu de l'enfer', polon. *pikol* 'dieu de l'enfer', *pikulik* 'bout d'homme, nabot, espèce de singe', slov.

peklenec 'satan', *pekliti* 'tourmenter', toate aduse în legătură cu paleosl. *piklŭ* 'păcură, infern' (de unde al nostru *păclă*). Dacă facem abstracție cu totul de la partea semantică, care atribuie lui *Păcală* al nostru însușiri diabolice (pe care nu le are), faptul că în limbile slavice apropiate de noi, la Bulgari, Sârbi și Ruteni, aceste cuvinte lipsesc, ne arată că Cihac apucase pe un drum greșit. Tiktin, în Dicționarul său, nu-l urmează, ci are stereotipul „Etymologie unbekannt“.

Cât privește raportul între substantivul *Păcală* și verbul *păcăli*, se poate ca verbul să fie derivat de la substantiv, însemnând 'a face ca Păcală'; dar este posibil și cazul invers, ca *Păcală* să fie o formație postverbală. Astfel de substantive postverbale, care însemnează ființe, nu sânt rare în limba română, precum voi arată în curând; însuși cuvântul *Tândală* e derivat din verbul *tândăli*, care este germanul *tändeln*.

Dacă plecăm de la verb, e bine să ne amintim că pentru noțiunea de 'a înșelă' sau 'a păcăli' pe cineva' în toate limbile avem expresuni figurate, mai ales având la bază o glumă. Germanul 'anföhren', 'anschmieren', 'zum besten haben', francezul 'mettre dedans', 'attraper', 'donner dans le panneau', românește 'a trage pe sfoară', 'a trage chiulul', 'a potcovi' etc. sânt câteva din multele exemple de felul acesta. Însuși cuvântul *înșelă* îl explică unii prin 'a pune șaua'*)

În *Lexiconul Budan* întâlnim verbul *a căli* cu acest înțeles de 'Jemanden anföhren, anplauschen, übertölpeln' și acest înțeles de 'a înșelă, a trage pe sfoară' e dat și de *Revista critică* III, 91. Calea pe care acest cuvânt, care însemnează 'tremper l'acier' a ajuns la înțelesul acesta figurat, cu greu se poate stabili astăzi — precum cu greu vom putea spune de ce același *a se căli* însemnează 'a se îmbătă' — căci la baza acestor treceri de sens e de obicei o glumă pe care n'o mai cunoaștem. E însă foarte probabil că la baza acestei expresiuni figurate avem aceeași imagine care a dat și verbelor *a se arde* și *a se*

*) În sprijinul acestei etimologii propuse mai întâiu în *Lexiconul Budan* a adus câteva analogii Papahagi *Jahresbericht* XIV, 152 (combătut de Weigand, *Jahresbericht* XIII, 110-111) S'ar mai putea cită expresia „dracul te încalecă, dracul te înșală.“

frige înțelesul de a se păcăli (la cumpărături, la joc, etc. cf. *Dicționarul Academiei*).

Față de *căli*, care e paleoslavul *kaliti*, *păcăli* poate fi un compus *pokaliti* (cfr. bulg. *pokalja*) care ar însemna 'a căli puțin' sau 'a cam căli'. Schimbarea lui *pocăli în *păcăli* prin asimilarea lui *o* față de *ă* următor, se explică fără nici o greutate.

scormoni

Cihac (II, 44) credeă că verbul *a scormoni* aparține aceleiași familii ca *a cărni* și *a scorni* și le apropie pe câteși trele de paleoslavul *săkrenati* 'deflectere', *Kratiti se* 'torquere'. Tiktin, în *Dicționarul său român-german*, desparte pe *cărni* și pe *scorni* de *scormoni*, pe care îl aduce însă în legătură cu *a scurmă*, crezând că de la acesta s'a derivat mai întâiu un abstract *scurmală*, din care apoi verbul *scurmăli, devenit *scormoni*. În sfârșit A. Scriban (în urmă *Arhiva din Iași* XXV, 1914, p. 134) îl derivă din ung. *karmolni*.

Precum *scormoni* n'are a face cu *cărni*, astfel el trebuie despărțit și de *scurmă* — care e *ex-corrigare**), precum a arătat G. Giuglea (*Cercetări lexicografice* p. 26) — și de *scorni*.** Cât despre ung. *karmolni* 'a zgâria (cu unghiile sau ghiarele)', acesta n'are nimic a face cu tipul slav *kormola* (Berneker, *Sl. Wb.* 573), cum crede Scriban (*l. c.*); ci e un derivat din *karom* 'ghiară'. Ca înțeles, etimologia aceasta nu întâmpină greutăți, căci „a scormoni“ s'ar fi putut desvoltă din „a răcăi cu ghiarele“, dar cred că pătrunzând în românește, cuvântul unguresc ar fi dat *cărmului.

Cuvântul *scormoni* este la origine nu termen agricol și însemnă 'a răscoli pământul, întorcând brazda cu *cormana* plugului'. În acest înțeles cuvântul se mai păstrează sub forma fără *s*: în Vâlcea, unde, din comuna Recea, aflu în *Chestionarul lui Hasdeu* (vol. XVI, 10) comunicarea: „cormanul *cormânește* sau răstoarnă brazda cu iarba în sus“. De la acest verb e de-

*) Probabil că și albanezul *germón* 'wiihle, grabe aus' derivă tot din *corrigo.

***) Pe acesta Hasdeu, *Columna lui Traian*, a. 1883 p. 48 ș. u. îl credeă derivat din *corn*, iar alții din bulgărescul *skorna* 'erwecken, erregen' Weigand, *Jahresbericht* XIX, 141—142 și Tiktin *Dicționar*.

riat adjectivul *cormăntor*, în *fier cormăntor* (în Buzău, *Chest. Hasdeu* vol. II, 207) sau, substantivat, *cormăntor* (Dâmbovița, ib. IV, 86), ca parte a plugului.

Întru cât privește partea formală a cuvântului, de la *corman* (cu variantele: *cormană*, *cormăn*, *cormână*, *cormână*, *cormună*, *cormulă*), din ungurescul *kormány* (care, afară de 'carmă' are și sensul special al cuvântului românesc), s'a derivat verbul *cormăni* sau *cormuni*, cu asimilarea vocalelor, *cormoni* și cu adăogarea lui *s*, după analogia unor verbe ca *scurmă*, *sociori* etc., *scormoni*, cu varianta disimilată *scormoli*.

Sensul special de 'a întoarce sau răscolii pământul cu ajutorul cormanii' s'a lărgit mai întâiu la accepțiunea 'a întoarce sau răscolii pământul' — indiferent de instrumentul care se vea spre acest scop — deci și „a scormoni cu borona“ (I. Ionescu, *Calendar* 28) sau „cu sapa“ (*Economia*, p. 119), „cu coarnele“ (Pop-Reteganul, *Povești* I, 50). Astfel de fenomene de generalizare se găsesc în toate limbile. Amintesc la acest loc numai pe „a presă'a cu zahar“, 'a cără cu spatele' „a plombi cu aur“; cf. mai la vale cele ce se vor arăta despre dezvoltarea semantică a verbului sprijini.

Înțelesul de 'a răscolii pământul' predomină încă și astăzi: Un cucuș. . . *scormonind*. . . au găsit un mărgăritar (Drăghici, *Robinson*, 81). Dacă se *scormolește* mușunoiul de furnici, se crede că are să se schimbe vremea (Marian, *Insectele* 240) Țândările unui obuz *scormonesc* aprig țărâna (Odobescu, *Scrieri* III, 565/24). Încetul cu încetul însă ideea 'răscolirii' trecând pe planul întâiu, obiectul — pământul — nu se mai ține în mod necesar de noțiune, precum instrumentul — *cormona* — devenise o notă accesorie și fără importanță. Tot astfel *încărcă*, care la început se putea spune numai despre obiectul car, astăzi se poate întrebuița și despre obiectul pușcă („încarc carul cu pietre — încarc pușca cu alce“).

Astfel cuvântul însemnează numai 'a răscolii': S'a suit în căruță și a început a *scormoli* în toate părțile (Creangă, *Povești*, 133) Începură a *scociori* și a *scormoni* prin șerpăre după cuțite (Reteganul, *Povești*, IV, 73/29). Exemplul din urmă ne arată cum noțiunii exprimate prin *scormoni* începe să i se

adaogă nota nouă de 'căutând' 'cu intenția de a găsi ceva', care o apropie de 'a scociori', cu care Pamfile (*Jocuri II*, glosar) bunăoară îl crede sinonim.

sprijini

Tiktin încă n'a ajuns în Dicționarul său român-german până la sfârșitul literei s. Cihac (*II* 229) credeă pe *sprijini* înrudit cu *opri*, *popri*, *propti*, *zăpri* și-l derivă din paleosl. *oprēti* 'sistere', *poprēti* 'fulcire'. O altă etimologie nu știu să se fi dat cuvântului.

Înțelesul primitiv al cuvântului cred că e cel dat de *Lexiconul Budan* (sub v. 2): „proptesc, p. e. vreun gard, germ. stützen, spreizen“. Acest înțeles ne conduce la cuvântul *prăjină* — care este bulgărescul *pražina*, cu același sens (Byhan, *Jahresbericht V* 328) — a *sprijini* însemnând la origine „a propti, a întări printr'o prăjină“*).

Prin Bran, în Transilvania, am auzit încă forma fără s: *prijinesc*, pe care Rădulescu-Codin o atestă din Muscelul vecin și care se găsește și prin Teleorman (*Materialuri folcloristice I* 119, 121, 177).

Toate variantele formale ale acestui verb se explică ușor. Avem să plecăm de la forma *(s)prăjinī, din care a rezultat (s)prijini prin aceeași asimilare vocalică care a prefăcut pe răpisi în risipi. Cu pronunțare dialectală (ji > jă) s'a născut *sprijâni*, din care apoi s'a desvoltat *sprijoni* (Moxa, *Cuv. d. bătr.* I 390/19, Corcea, *Balade* 126, I. Popovici, *Rumänische Dialecte* 167) și *spriuni* (Bibicescu, *Poezii pop.* 242), precum din *jinițită* > *jânțită* s'a născut *juntiă* (Vârcol, *Graiul din Vâlcea* 12), din ung. *zseréb* > *jirebie* derivatul *jurubiță*, etc. Întocmai precum din *propti* derivă substantivul postverbal *proaptă*, astfel din *sprijoni* sau *sprijuni* avem un *sprijoană* (Șincăi, *Hronicul I* 52/34, Pop Reteganul, *Povești ardelenesti III* 16/36, cf. "enigmaticul" *joavină* citat de Densușianu, *Țara Hațegului 22*, care s'a născut prin mutarea accentului, din *juvină < jivină < jivină). Forma (s)prijini a suferit o disimilare a celor doi i, rezultând sau *spri-*

*Analogia aromânescului *mi andoaplr* 'mă razim', pe care Papahagi *Notițe etimologice*, p. 4 îl deriva din lat. *deparare* 'a pune pari' e îndoioasă, întru cât cuvântul aromânesc derivă, probabil, din bulgărescul *se doptram* 'mă razim'.

jeni cu pronunțare dialectală (*je* > *jă*) *sprijani* (Russo, *Scrieri* 59), sau (ca *citi* > *ceti*), mai adesea *sprejini* (Coresi, Dosofteiu, Varlaam, Cantemir, Biblia din 1688, C. Negruzzi etc.)

Verbul *a sprijini* aparține deci, ca și *a scormoni*, vieții sătești, având la început sensul precis de 'a propti, a întări sau a răzema ceva printr'o prăjină': Leasa de pe o groapă nu eră bine *sprijinită* (Creangă, *Povești*, 32). Ca și *scormoni*, el a primit cu timpul, prin extensiune și prin întrebuintări figurate, o mulțime de accepțiuni nouă, pe care vom încerca să le schițăm în cele următoare.

Mai întâiu, prin extensiune, el s'a putut întrebuintă pentru o 'proptire', 'întărire' sau 'răzimir' și cu ajutorul altui instrument decât *prăjina*. Anania au *sprejenit în brațe* capul lui Asaria (Dosofteiu, *Viața sf.* 224 v.) Vrea să se *sprijinească în picioare* (C. Negruzzi, *Opere* I 156) *Sprijinit* cu picioarele de prichiciu (Creangă, *Povești* 23) *Sprijinindu-se* în toiagul său (Ispirescu, *Legende* 59) etc.

În mod figurat, verbul *sprijini* primește accepțiunile cunoscute de astăzi și redată de Lexiconul Budaș prin germ. 'schützen, unterstützen, beistehen, helfen'. La cei vechi el mai avea și următoarele sensuri:

'a proteja' (cf. expresia: a avea spete la cineva): Sta socru său de-l *sprijineă* tare despre Poartă (Neculcea, *Letopis.* II 275/18) *Sprejinitori* = protectorii (Dosofteiu, *Viața sfinților* 29 v.)

'a sta într'ajutor cuivă, a da ajutor': Nu putură *sprijini* Leșii pre Svezi (Neculce, *Letopis.* II 300/16)

'a apăra' (întrebuintat în acest sens adesea ca termen juridic în Pravila Moldovei) Neștiința... *sprijineaste* pre vinovat de certarea (= pedeapsa) cea mare (121 v.)

'a sări în ajutorul celui slab' (tot ca termen juridic) *Sprijenitoriul* poate să ucigă fără de certare pe cela-ce au început svada (ibid 62 v.)

'a opri (o năvală), a țineă piept (unui atac)': Iar Leșii încă pășind, *sprijineă* năvala Turcilor (Neculce, *Letopis.* II 224/6) Grecii... *sprijinesc* războiul cinci ceasuri și nici de cum nu se da (Beldinman, *Tragodia* 52).

Prin Ardeal și Muntenia cuvântului *sprijini* mai are un înțeles, pe care îl dă Lexiconul Budan ca cel dintâiu sens: „prind ceva sau pe cineva ca să nu cadă jos, germ. auffangen“. Acesta mai ales întărește etimologia noastră, căci prăjina de sprijin se pune de obicei la un gard sau alt obiect în momentul când este în primejdie de a se năruî. Astfel ‘proptesc’ poate deveni identic cu ‘prind’: Gloanțele’n palmă *prijinea* Și ndărăț că le-aruncă (Materialuri folcloristice I 177): Țiganca o îndemnă să se suie în pod când va veni clipita, iar ea, ca moașă, va sta pe scară cu un ciur în mână, *sprijinind* feții ce vor să se nască (Pop-Reteganel, *Povești ardel.* II 29|2).

Din acest sens s’a putut naște apoi cel dat de Lexiconul Budan ca cel din urmă: „sprijinesc poame în vreun vas, vin în bute, germ. aufbewahren“. Cu deosebire se întrebuințează în acest înțeles când e vorba de sângele care nu se lasă să se scurgă, ci se adună: În cele *Șapte taine* (ap. Gaster *Crest.* I, 117) numărându-se mâncările spurcate, precum „carnea inecată de va fi nădușită“, se face excepție cu „sângele vărsat cu her sau sânge *sprijini*“, La Dosofteiu (*ib.* I, 258) cetim: Deci căpeteniile înfășară în prostirile aceale. . . de *sprejiniră* sângele sființii sale. În literatura populară găsim astăzi: Sângele i s’o pornit. În pahar s’o *sprijinit* (*Șezătoarea* II 216/19 Colindă din Suceava, cf. I, 14b|21). Tatăl nu lăsă sângele să piară, că mi-l *sprijinea* în p̃har . . . (Alexici, *Liter. pop.* I, 148/10).

șuchiat

Cuvântul *șuchiat* nu s’a dezvoltat nici dintr’o formă *șuřliac, nici n’are a face nimic cu *șubred.*, cum credea Cihac (II 395), ci este ungureșcul *süket* (*siket*), care însemnează ‘surd’.

Șuchiat se întrebuințează prin Ardeal și Moldova și conține aceeași idee pe care o redăm prin ‘într’o ureche’. De fapt, omul surd, care neînțelegând ceea ce-i spui, îți răspunde anapoda, face impresia unuia care nu-i cu toate mințile. În dialectul vienez surdului i se spune *tör.sch*, care nu poate fi altceva decât *töricht* sau *törig* ‘nebun’. Dar chiar în ungurește aflu, la Szinnyei, pentru *süket* și explicația „tompă“, adică ‘idiot’, iar

compoziția *süke-boka* e tradusă prin „a ki se ért, se hall“, adică „cel care nici nu înțelege, nici nu aude.“

În glosarul făcut de Damé la *Proverbele* lui Zanne vol. II, *șuchiat* e tradus prin ‘creux, vide’. Dacă deschidem însă cartea la pag. 468, la care sântem trimiși, întâlnim locuțiunea: *își face urechea șuchiată*, în care acest cuvânt e întrebuințat încă în înțelesul original de „surd“.*)

Cât despre varianta *deșuchiat*, care se găsește în Muntenia, aceasta trebuie analizată ca *des* + *șuchiat*, iar compunerea cu prefixul *des-* se datorește influenței unei serii întregi de cuvinte cu înțeles asemănător, precum: *desmățat*, *deșănțat*, *destrăbălat* etc.

Tiktin traduce, în Dicționarul său român-german, pe *deșuchiat* prin ‘der im Kopfe nicht richtig ist, verdreht, närrisch’, deci îi dă tocmai înțelesul cuvântului *șuchiat*. Din informațiile ce le-am cules, reiese însă că *deșuchiat* are altă nuanță de sens, care explică traducerea de ‘zerfetzt, zerlumpt’ pe care o dă Polizu cuvântului. Astfel *deșuchiat* se zice de un om care are îmbrăcămintea în dizordine (comunicat de G. Vâlsan), iar unii scriitori îl întrebuințează cu sensul lui ‘deșănțat, bizar’, astfel Caragiale (*Schițe* 69/4), care vorbește de „gesturi *deșuchiate*“ și St. O. Iosif, în traducerea poeziei Lenore de Bürger:

Acum se strâng în cimitir
Stafiile la lună,
Și-o horă *deșuchiată* ’ntind
Și cântă împreună.

Sextil Pușcariu.

III

Cârlan

Este un termin păstoresc, privitor mai ales la oi, uneori și la cai. După cercetările mele personale, aproape în toate regiunile locuite de Români — la Macedoromâni și Istroromâni nu există — înseamnă „mielul după ce a fost înțarcat“. Înțarcarea

*) Explicarea „nu-i pasă, lasă greul pe altul“ mi se pare cam puțin nimerită. Probabil că expresia aceasta se întrebuințează ca și „își face urechea-toacă“ pentru omul care se face că nu aude, nevoind să înțeleagă ce-i spui, oricâte i-ai tocă.

mieilor se face de obicei cam pe la sfârșitul lunii Maiu sau la începutul lunii Iunie, după regiuni și după felul timpului. Prin urmare, cam la două luni după fătat, mieii devin *cârlani* și se numesc așa până în anul următor, când, după înțărirea noilor miei, se numesc *mioare*. Femeninul preponderază de astădată, pentru motivul că marea majoritate a lor sânt de parte femeiască (oi) — păstrate pentru prăsilă — și numai cam 10 % sânt berbeci. În perioada celor două luni de după fătat se numesc cu un nume generic „miei“, fiindcă sânt amestecați și „miei“ și „miele“. De asemenea și după înțarcare, se numesc colectiv „*cârlani*“ la masculin, pentru că formează la un loc un grup a parte, zis „turma (cioporul etc.) de cârlani“. Sânt păziți la pășune de cei mai buni ciobani (cârlanarii), pentru ca să scoată elemente cât mai bune pentru prăsierea viitoare. Dacă sânt cârlani mai puțini, încât nu pot forma singuri o turmă, atunci se amestecă cu mioarele (mieile din anul trecut) și se numesc turma de mioare sau sterpe, în deosebire de cealaltă turmă, a oilor care au fătat și dau lapte în vara respectivă. Dacă sânt multe, mioarele pasc deosebit de cârlani. Pentru a avea clară noțiunea de cârlan trebuie să mai adaug, că aceasta nu este legată de ideea de vârstă, cum e cazul pentru „mioară“, „târțiu“, „noatin“ etc.

În unele regiuni însă¹⁾ — și cunosc destul de bine viața păstorească — unde păstoritul este în decădere, sau nu este ocupațiunea de căpetenie locuitorilor, înțelesul cuvântului „câr-

1) Iată din răspunsurile date la „Chestionarul Hasdeu“, câteva:

I, Cari cuprind ideea de miel înțarcat:

Buzău II, 87, 131, 187 și 203.

Covurlui 68; Constanța 239.

II, Care cuprind ideea de *miele*, *miea* (oaie, berbeci) de 1-3 ani
Constanța 239; Buzău II, 27, 49. Mușcel IX, 482.

III, Cari cuprind ideea de *mânz*, cal de unul, doi, trei și chiar patru ani: Buzău II, 185, 222. Mușcel IX, 265; Olt XI 184.

Cum se poate observa, în unele județe se dau toate trei înțelesurile, ceea ce denotă și confuzie și nu numai evoluția sensului dela ceea ce a însemnat la început.

lan" a suferit schimbări). A început să se aplice și la mânji mai mari, confundându-se în unele părți cu „noatin" (mânz de un an). În felul acesta e legat, de cele mai multe ori, greșit de ideea de vârstă și se definește de către unii și prin »miel, oaie de un an sau doi«. Astfel se explică amestecul a două înțelesuri ce-l întâlnim în dicționare și în diferite texte privitoare la „cârlan: 1, mielul după ce a fost înțarcat și 2, miel sau mânz de un an (uneori chiar de doi și trei ani). Important de știut la înțarcatul mieilor este mai ales faptul că nu se „opresc" toți mieii pentru „prăsilă, pentru a deveni „cârlani", ci numai cei mai buni, cei mai frumoși, cei pe cari păstorii îi socotesc a fi de rasă mai bună. Când e vorba de berbecuții „de rudă" (de prasilă) alegerea se face și mai scrupulos, decât pentru miele.

Aci stă — în această selecționare — și elementul primitiv în înțelesul cuvântului „cârlan". Este adică mielul care prin structura lui din naștere și prin grăsimea la care a ajuns în cele două luni, cât a fost „suțar", până la înțarcat, devine bun de „ținut" pentru reproducere.

În felul acesta ajungem, cred, să întrezărim originea acestui cuvânt, care ca și aproape toate celelalte privitoare la oaie (berbec, miel, mioară, arete, tărțiu etc), ne duce tot la o formă latină.²⁾

Este *carnalis*, -e, însemnând propriu zis: „e carne constans, animalis". Cuvântul se întâlnește în expresii, precum: *carnales*

1) cf. Tiktin: Rum.-Deutsch. Wörterb.:

Cârlan, Junges vom Schafe od. Pferde in der Zeit v. der Entwöhnung bis zur Zuchtreife (2 bis 4 od. 5 Lebensjahr), Jährling, Zeitbock, Füllen. Fem. *cârlană*, pl. -ne; dim. *cârlănaș*, -ă; -lălor. magy. *kerlan(y)*. Cf. și următoarele: *Cârlani* (corespunzător grecescului ἀμνοί), Biblia din 1688, turmă de cârlani, păscută de opt ciobani. Alecsandri, Poezii populare, București, 58; agneau de six mois à un an, agneau sévré. E. Damé. Terminologie 68, 69, 99; *Cârlan* = mielul după înțarcat, până la un an. I. Creanga, Opere ed. Minerva, Glosar (făcut de un bun cunoscător al păstoritului, I. Gh. T. Kirileanu); *Cârlană*, meluța de un an. Șezătoarea I, 70.

2) Weigand presupune că cuvântul ar sta în legătură cu sârb. *krđ* Rudel, Herd, slov. *krđel*, care ar da *krđlan ein Schaf resp. Pferd, das der grossen Herde eingefügt werden kann. (Jahresb. XVI, p. 222). †hippide fi derivă din *cârnan — carne (Ist. I. rom. 150).

fetus, generationes; carnalem originem etc. _Ca sinonime se dau formele „corporalis“, „creatus“.¹⁾

Ca punct de plecare trebuie să luăm deci înțelesul de: „făt“ (care la început a fost tot un termen păstoresc), miel trupeș, cărnos, gras, frumos, și deci bun de ținut pentru prăsilă — *cârlan*. Foneticeste a trebuit să se dezvolte astfel: *carnalem, cârnare*, plur. *cârnari*, după care s'a refăcut un singular, *cârnar*, mai ales alături de un feminin *cârnare (sau *cârnară*), precum este astăzi *cărlan* și *cârlană*. Cf. și miel *sugar* și miea *sugară*, iar pentru *-are*, devenit *-ar*, cf., între altele, *digitale* > *degetar*.

Apoi prin disimilare, foarte explicabilă în asemenea poziție, *cârnar* a devenit *cârnal,

Și apoi prin metateză: *câr-nal* a devenit *câr-lan* (cf. *câte-lin* > *cătinel*, *rumegă* > *rumugă* > *rugumă* etc).

S'ar putea admite și o fază: *cârnar > *cârnan (cf. *farină* > *fanină*), și apoi *cârnan* > *cârlan*, prin disimilarea *n-n* > *l-n* (cf. formele *amenința* > *âmelința*, *funingine* > *fulingine* etc.) Mai ales că alături, de cu vreme au trebuit să apară dim. *cârnă-luț > *cârlănuț*; *cârlăior* < *cârnălior* (cf. *mirioară* < *milioară*). Oricum, cuvântul a trebuit să fie atras de vreme de către altele cu care acesta conviețuia, precum mai ales: *Juncan*, *băetan*, *codan* (cf. și numele de vite: *Joian*, *Plăvan*, *Bălan*, *Duman*, etc.), care aveau terminațiunea *-an*. În limbile romanice se întâlnesc formele corespunzătoare ca fonetism: it. *carnale*, sp. *carnal*, francog. *charnel*.²⁾ Aici trebuie adăugat, cred, și prov. *carnal* adj.; „charnel (jour) gras; en chair et en os, vivant; saisie de bétail surpris dans les lieux défendus; le bétail saisi“.³⁾

D-l M.-Lübke dă ca derivate din *caro* (*carne*) în limbile romanice formele: vejl. *karnuāl*, span. *carnero*, port. *carneiro* „Hammel“, „Widder“, deci cu înțeles apropiat de cel românesc, (cf. pentru evoluția înțelesului; și forma dialectală, din *Vionaz*, *tsernoa* < *carnutus*, „Kuh mit grossem Euter“).⁴⁾

1) Cf. pentru toate acestea *Thesaurus Linguae Latine* p. 475.

2) W. M.-Lübke, în *Thesaurus Linguae Latinae*.

3) Emil Levy, *Petit Dictionnaire provençal-Français*.

4) W. M.-Lübke, *Rom. Etym. Wörterbuch*.

Chepcel

Am cules în Serbia acest cuvânt, pentru lămurirea înțelesului căruia dau aceste versuri din cântecul „*Dela noi, la voi*“, cules la Românii din Serbia, satul Râtcova (Craina).

Jos la rădăcină,
O lină fântână
Cu jghiab de alamă,
Cu țuțur de fier,
Chepcel de-aurel,
Bea voinici cu el. . .

Cel de la care am cules aceste versuri mi-a explicat că chepcel „e căuc“¹⁾.

În limba latină există și diminutivul cf. *Caucellus*, „Becher“, în vechea fr. „moulin à choisel“, durch ein Reservoir gespeiste Mühle.²⁾

Din punct de vedere fonetic, indiferent dacă pornim de la un prototip latin sau de la un dim. românesc, s'a dezvoltat astfel: *căucel* < *căvcel > *căbcel > *căpcel* > *chepcel*; prin trecerea lui *u*, înaintea consoanței la *v* > *b* > *p*, fenomen care se mai întâlnește și în alte cuvinte, în graiul din Serbia, Bănat etc. (precum: *căpta* < *căvta* < *căuta*; *cheptoare* < *cheutoare*) și prin trecerea lui *că-* la *che* >, în poziție atonă (cf. formele dialectale cunoscute: *chimeșe* < *cămașe*; *închêpe* < *încape* și chiar *ghină* < *gheină* < *găină*, cum am auzit personal în Bihor).

Pentru trecerea lui *u* > *p*, *caucel a putut fi influențat și de *chipce*, (cf. nota 3, sau de *chepeca* (turc. *Kepçe*, Schaumlöffel, apud Tiktin o. c.).

Note înă (lână).

Se numește în jud. Vâlcea și în Serbia lăna de pe noatin.³⁾ În Vâlcea și mielul de un an se numește noatin. Cum sufixul *-inus* a încetat de mult, odată cu formarea limbii române, cuvântul ne duce la un derivat latin *annotininus* care trebuie

1) Cf. și Tiktin, Dic. chipcel explicat prin Becherlein (?) din fraza: „și-și scoase chipcelul lui și-l umplu de apă“ (Ioan Zlatoust, Mărgăritare, București 1691).

2) W.-M.-Lübke o. c.

3) Dl. Tiktin o. c. dă forma (lână) „noatină“.

pus alături de altele care se referă la părul sau lâna animalelor. Astfel sânt: *căprină* „lână de capră“, la Aromâni, și *Megleniți* și păstrat ca nume de oaie la Dacoromâni;¹⁾ cf. pentru sufixul *-inus* și formele *porcină* (carne de porc, în dacorom. maced, *uin* (de oaie, mai ales lapte)²⁾

A piersică (chersică³⁾).

Se întâlnește în toată Muntenia și în părțile Bârsei. Inseamnă a da cuiva o bătaie mai ușoară, mai ales când e vorba de copii. Se aude în expresii ca „am să te piersic eu“⁴⁾ „l-a piersicat rău, bine“ etc. (cu o nuiă, băț ori cu altceva, cu care nu se poate da o bătaie prea aspră). Are și înțelesul de „a „ustură, a tăia“ pe cineva cu vorba, gluma“⁵⁾

Evident, *a piersică* are o întrebuintare mai rară astăzi, cum se întâmplă cu atâtea cuvinte cari se izolează dela o vreme în anume regiuni numai, restrângându-și și înțelesul. Judecând însă după forma lui, nu poate fi decât vechiu, căci, dacă ar fi un derivat mai nou, ar trebui să fie, mai curând, de conj. IV-a.

Cercetând în dicționare înțelesurile verbului lat. *sēco*, *-are* care a trecut în limbile romanice, atât simplu cât și în formele cu prefixe *resē* ^{o6)} și *disēco* (cf. maced. *disicari*), găsim și următoarele întrebuintări: „Sectus Gallus“, „Gaulois mutilé“ (Hor.); „secare verbere terga“, „entamer le dos à coups de lanières“ (Tibull.); „Sectus flagellis“, „dechirer de coups de fouet (Hor.); „sectae unque genae“, „jouis égratignées par les ongles“ (Hor.); „secare comes“, „arracher les cheveux“ (Mart.)

1) Cf. S. Pușcariu Etym. W. d. r. Sprache.

2) Densușianu-Candrea, Dict. etim.

3) Se aude mai mult *chersica*, fiindcă se întrebuintează în regiunea labialelor alterate, în Muntenia.

4) Cf. și Chirițescu, Grânarii, p. 176: „Fugiți la o parte, diavolilor, că vă piersic, și le arătă cleștele dela sobă“. De remarcat că d. Ch. scrie într-o limbă cu un pronunțat caracter dialectal.

5) În Tiktin o. c.: *piersică*, prez. *piersic*, Munt. fam. „Jdn. fuchteln. die Rute kosten lassen, ihm ein paar Hiebe aufbrennen“. Și dă exemplele: Rumânu care nu-și piersică copiii de mici, mult păcătuiește“ (din Jipescu, Opincarul); „Epigramele. . . făceau să rădă chiar pe aceia cari erau piersicăi de verva caustică a Doctorului“. Gion, P. rtr.

6) Cf. W. M.-Lübke o. c.

(Cf. înțelesuri ce se cuprind și în verbele: a bate, zdrobi, omori în bătaii etc.).

Alături a existat și verbul *pêrsêco*, *are*, care e dat de dicționare ca mai puțin uzitat, dar care n'a putut să aibă decât aceeași întrebuințare, numai cu o unanță mai pronunțată a ideii de „a bate“.

Piêrsecia păstrat accentul normal (< *pêrsêco*), iar în ce privește poziția lui *r* din *per-* cf. pierd, pierdere (< *perdere*).

Rutes.

Se întâ'nește în psaltirile din veacul al XVI-lea și în codicele Voronețean în formele *rutes*, de cele mai multe ori fără -*u* final, de câteva ori cu -*e* și odată cu -*u* la sfârșit.¹⁾

Inseamnă „iar, iarăși“. Cuvântul acesta nu poate fi despărțit ca înțeles de latinul *rursum* (*rursus*). Ca fonetism în lat. vulg. a trebuit să devie **rusum*²⁾, ca și celalte două adverbe de aceeași origine: *deosum* (< *deorsum*) și *susum* (< *sursum*). *Rusu(m)* trebuia să devie în rom. *rus(u)*. Dar avem de a face, cred, cu un adverb compus **rusu+item* pentru întărirea sensului, care ar corespunde formelor românești de azi: „așa, iar așa, tot așa“ etc. **Rusuite(m)* a devenit *rusute și prin metateză „*rutes(u)*. Formele cu -*e* la sfârșit, fiind mai puține, ar putea să fie greșeli de transcriere.

Țuțur, cioroiu.

Sânt două creațiuni interesante onomatopice. Cel dintâiu se întâlnește în Serbia și Oltenia și cum se poate vedea și din versurile citate la tratarea lui *chepcel*, unde se vorbește de *țuțur* de-alamă, la o fântână, inseamnă tubul, țeava³⁾ prin care curge în continuu apa în jghiab, la o fântână. Iar *cioroiu* (cules de mine în jud. Cojocna⁴⁾, în satele de lângă Huedin)

1) Cf. I. A. Candrea, Psaltirea Scheiană, comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII Buc. 1916. și I. Sbiera, Codicele Voronețean (glosare)

2) Dicționarele dau un *rusum*, însă ca formă lat. arhaică.

3) Cf. și G. Giuglea și, G. Vâlsan, De la Români din Serbia, Buc. 1912 p. 11.

4) Este și un nume de izvor, în această regiune, pe lângă muntele Vlădeasa (satul Rogojelul): *Cioroiul Pchinului* (Pinului).

înseamnă „șipot“ — un onomatopeic și acesta — adică un țighebut, o scândurică scobită, sau o coajă de copac, sau chiar și numai firul apei ce țâșnește din pământ. De la înțelesul acesta din urmă s'a ajuns la acel de „tub“. *Tătur* este o reduplicare a cuvântului *țur* (țur-țur) care imită murmurul cadent al apei ce *țurue* (ori *țurăe*, *țărăe*) din tub sau izvor. Din *tărtur unul din cei doi *r* a căzut prin disimilare. Prin extensiune înțelesul s'a dat și „țurțurilor“ picătorilor ori stropilor ce se formează, prin înghețare iarna, pe diferite lucruri (haine, păr, streășini, cîngi etc.) cf. și Chest. Hasdeu, jud. Teleorman, XIV, 235: „țurțurul de ghiață“. Nu numai pentru apă se poate zice a *țurui* ori a *țurâi*, căci iată o altă întrebuințare a acestui verb, de asta dată în sens activ, prinsă în jud. Dâmbovița: „C'o mână *țuruești* [făină] și c'o mână mesteci*)“ Ceea ce înseamnă că lăsa să pice făină din mână, puțină câte puțină (cf. „cu țărăita“).

În Basarabia s'a format iarăși un verb din același cuvânt ce imită sunetul lucrurilor ce cad în mici cantități, adică *țur-țur*, ori *țâr-țâr*. Se zice aclo „*tărtăra*“) cu ūomăt“ și „cerne de ploaië“ (cf. mai jos „cioroiu“). „*Tărtăra* cu ūomăt“ se zice când cad bobițele mici și solide de zăpadă (un fel de grindină mai afânată), care se chiamă în unele părți „măzărice“ (Jalomița și Brașov) și dacă nu mă înșel, am întâlnit și forma „*tărtăriță*“, care ar fi un derivat din „țâr-țâră.“

De această familie ține, cum se știe, și „o țâr, o țără“, un sinonim cu „un pic“, tot de origine onomatopEICă și el.

Cioroiu derivă din a *ciurăi*3) care s'a născut prin imitarea sunetului căderii boabelor prin găurile ciurului, și mai pe urmă s'a extins și pentru a exprima murmurul, *țărăitul* apei. Se înțelege că mai sânt și alte derivate în legătură cu formele tratate aci, dar eu am vrut să lămuresc în special pe *tătur*, *tărtăra*, *cioroiu*.

1) Eră vorba de pregătirea mâncării numită „colărezi“.

2) Comunicat — între alți — de d. J. Codreanu, deputat, țără din Soroca.

3) Cf. Tikin o. c. și O, Densușianu — I. A. Candrea. Dicț. Etim., la forma *ciur*.

A uștă.

Lexiconul de la Buda dă acest cuvânt cu înțelesul de „a căscă” (*uș'ezu* v. *oftezu*¹⁾). Cu același înțeles se aude și în ținutul Rodnei²⁾ și în jud. Romanați²⁾.

Este lat. *oscito*, *-are*, care însemna a căscă. Înțelesul a evoluat puțin, de la „a căscă, a întredeschide gura”, la „a oftă” prin faza „a căscă cu zgomot”, cu obicinuitul quasi-oftat, cu care este de multe ori împreunat căscatul. Desvoltarea fonetică s'a făcut astfel: *oscitare* > **ușteta* > *ușta*, prin reducerea lui *e* aton.

Indic. prez. a trebuit să fie **oaștet*, apoi *uștet*, prin schimbarea lui *o* inițial în *u*, supt influența formelor neaccentuate, și apoi *uș'*, *uștez* (cf. Lex. Bud.), atras fiind de celelalte verbe de conj. I-a, care au indic. prez. în *-ez*. Cuvântul s'a păstrat în mai multe limbi romanice, ajungând în unele la același înțeles ca și în limba română.

Iată formele pe care le dă dl. Meyer-Lübke o. c. + it. *russare*: log. *ruskidare* „schnarchen”, log. *oskidu* „Schluchzen”; + *suscitare*: friaul. *soseda* „gähnen”, veneț. *sustar*, obwald. *sušdâ*, friaul. *sustâ* „seufzen”; provens. *suska* „seufzen, schluchzen”.

Păstrarea acestui cuvânt alături de *căscă* < lat. *căscare*, de la care n'au rămas urme, decât în italiană și sardă (dialectul logudorez), arată că într'o vreme nu depărtată a fost o destul de mare bogăție de termeni legați de viața fizică sau psihică a poporului român, chiar dacă între acei termeni nu existau decât nuanțe mici suptile de înțeles, cum e cazul și cu *piersică*, de care am vorbit mai sus. Limba română n'a sărăcit așa de mult în ce privește elementele latine, în tot cazul nu așa de repede, cum ne vine une ori să credem, ei după luptă îndelungată cu clementele streine ale atâtor limbi din jurul nostru ce au dat năvala pe atâtea căi, politice, etnografice, culturale, comerciale et., cum nu e cazul cu nici una din celelalte limbi romanice, cari au avut totdeauna în țările unde s'au vorbit, nenumărate mijloace de rezistență. De acestea limba noastră a fost lipsită aproape total.

G. Giuglea.

1) Comunicat de Dl. N. Drăgan.

2) Com. de d-șoara F. Florescu, profesoară.

IV.

Originea rom. SAT.

Filologia românească oscilează încă, în ce privește originea acestui cuvânt, între lat. *satus* și alb. *fșat* (din lat. *fossatum*).

Controversa dăinuște mai ales din două cauze, — una sentimentală: greutatea de a renunța la un prototip latin atât de ademenitor, alta tehnică: unghiul redus, supt care a fost privită problema, care, de fapt, trebuie pusă în cadrul larg al „filologiei comparate.“

Să încercăm a o face.

1. Pentru derivarea din lat. *satus* (de la *serere*), '(câmp, ogor) sămănat', ar vorbi următoarele considerații:

a. Vr. *sat*, 'câmp', din Coresi (invocat de d. S. Pușcariu, „Zeitschrift für rom. Philologie“, XXXVII, 113), și din Psalt. Șcheiană: „Adapă toate ferile *fsatelor*“ (Ps. e. III, v. 11; ed. Candrea, II, 214) = *potum praebeant omnibus animantibus agri* (la Dosofteiu: „câmpului“); cf. II, 96 (Ps. XLIX, 11).

b. Rom. *miriște*, 'loc unde a fost o sămănătură, lan', față cu sl. *mir*, 'lume, mundus' (cf. preot de mir), și germ. *Dorf* (got. *daurp*, 'Acker'), la a cărui basă, ca și la aceea a rus. *de-révnyia*, 'sat', dialectal: 'Pflugland' (litv. *diruvà*, 'Acker'), stă ideia de 'arătură, ogor' (cf. O. Schrader, *Die Indogermanen*, p. 40).

2. Pentru derivarea din alb. *fșat*, resp. lat. *fossatum* (*massatum*, admis ex aequo de G. Meyer, *Alb. Wörterb.*, e inutil și imposibil, pentru motivele ce se vor vedea) pledează următoarele împrejurări:

a. Vr. *fsat*, pe care etymonul *satus* îl lasă neexplicat;

b. Greutatea de a admite existența a două cuvinte de origini diferite: unul, *sat*, latinesc, altul, *fsat*, albanez;

c. Absența unei reale dificultăți semantice, în ce privește trecerea de la *fossatum* la *fșat* (*fsat*, *sat*).

D. Candrea (*Straturi de cultură și straturi de limbă*, în „Viața Nouă“, IX, p. 317 sq.) citează pe mr. *fusat* 'șanț' (Vlaho-Clisura), pe it. *fossato* și fr. *fossé*, idem, pentru a conchide că *fossatum* 'sat' se va fi dezvoltat dintr'o construcție ca: *sisto ad fossatum*, 'staș, locuiesc lângă șanț', etc., devenită apoi eliptică: (ad) *fossatum*.

Ceva este, de sigur, în această argumentare. Cred, totuși, că n'avem nevoie de asemenea artificii, pentru a înțelege procesul de prefacere a sensului.

Du Cange înregistrează o întreagă serie de *fossata*: de la *fossatum*¹, 'vallum, fossa', până la *fossatum*², 'territorium, ut videtur, certis limitibus quasi fossato circumdatum'.

Nu e *acesta*, în esență, înțelesul primitiv al cuvântului nostru? — Cheia o dă *fossatus*³, 'exercitus, seu potius castra, vallo et fossis circumdata' (*ibid.*; cf. vspan. *fonsato*, vport. *fossado*, „armată“): datele istorice-culturale confirmă, că acest *fossatus* trebuie privit ca terminul intermediar între *fossatum* 'șanț' ('tranșee'!) și (*f*)*sat*. Caracterul „militar“, războinic, al așezărilor omenești se împletește, în adevăr, pretutindeni, cu cel „civil“, pașnic, — la origine, adesea, pastoral, — și lucrul nu va surprinde prea mult într'o epocă de „armată constructivă“ *verheeren* 'a pustii' (de la *Heer* 'armată') n'a fost totdeauna și exclusiv rostul unei armate, care, cu tot *populari* 'pustiesc', rămâne, în sens pozitiv, un *populus* (cf. *Glotta*, III, pd. 196, 599), un *στρατός* = *στρατός* sau *λαός* (cf. *pâlc*, 'stol, ceată', sl. *polkū*, germ. *Fussvolk*, *Kriegsvolk*, etc.). Iar a transforma o locuință provizorie, improvizată în vederea luptei, în una definitivă, statoarnică, nu e câtuși de puțin un proces nefiresc.

Astfel, mgr. *φοσ(σ)ᾶτο(ν)*, *φουσατόν* 'στρατόπεδον' (cf. Du Cange, *Gloss. Graec.*; G. Meyer *Neugr. Stud.*, III, 72) e perfect sinonim cu ngr. *κατοβνα* 'camp, quartier, cantonnement' (Legrand, *Poèmes historiques en grec vulgaire*, p. 342), care e identic cu *cătun(ă)* al nostru¹, ca și cu vsl. *κατοβνκ* 'παρεμβολή, castra', propriu: 'catonament' (cf. *cantone*), însemnând și: 'locus mulgendis aestate ovibus' (Miklosich), 'Hirtendorf' (v. *Indogerm. Forschungen*,

1) Cf. *cătun*, „locuință de purcari și pescari“ (Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, p. 329); la Românii de Serbia (v. Giuglea-Vâlsan, glosarul): *cătun*, „colibă, bordeiū“; cf. mr. *călive*. — Despre *cătunul* meglent, v. Papahagi, *Megleno-Români*, I, p. 40 și urm. (megl. *clieti*, „cămăruța unde se păstrează haine, lăzi, etc.“, e identic cu *kleti*, *kletișta*, „locuințe de păstori“ în evul mediu; cf. vbug. *klet'b*, 'ταμείον, οἴκημα, Gemach, Zelle', etc.: Berneker, pp. 517—8). — *Catuna* își numesc „cătunarii“, lăieșii și căldărarii noștri „cortul“ (cf. *șatra*), pentru care există și termenul *șara* (Barbu Constantinescu, *Probe de limba și literatura Țiganilor din România*, p. 38): cf. bulg. *katún*, *katúnin*, „nomadisierender Zigeuner“, *katúniște*, „Zigeunerlager“ (Berneker).

XXXIII, 431 sqq.); astfel, ngr. μετατό, 'ἐταιρεία ποιμένων', 'fromagerie' (Legrand, *o. c.*, 349), it. *metato*, log.-campod. *medau*, rom. *mă cunetătesc* (*Rev. critică-literară*, IV, 87; acesta ar cadra totuși cu etymonul *comitatum*, propus de Iannarakis și respins de Legrand, *l. c.*, și G. Meyer, *Neugr. Stud.*, III, 45), etc., au la basă, toate pe lat. *metatum*, termen tehnic pentru 'cartier' militar (cf. *Rheinisches Museum f. Philologie* pe 1915, p. 157), precum fr. *château*, it. *castello*, mlat. *castellum* au la basă pe *castrum, castra*, 'lagăr, tabără'. (Cf. încă: *-chester*, paralel cu *-wick* = l. *vicus*, din n. de localități engleze; apoi: cech. *kostel*, „Kirche“ = lat. *cas, tellum*: Kretschmer, în „Archiv f. sl. Philologie“, XXVIII, p. 159; sârb. *costol*, în *Costolac* = *Viminacium*; turc.-dobr. *Chiosteli*). Rom. *cetate*, 'place-forte, forteresse', față cu lat. *civitas (civis)* și gr. πόλις (πολίτης) față cu ἀκρόπολις (cf. lat. *arx*, germ. *Burg* propr.: „jeder Ort, der Schutz [bergen!] gewährt“) sânt tot atât de instructive).

Și lucrul e foarte natural. Același „instinct (conservativ) al proprietății“ și aceeași necesitate a apărării, care fac pe gospodar să-și *îngrădească*, să-și înprejmuească cu *gărd* adecă, *ograda* sau *curtea* (cf. germ. *umfrieden, Friedhof*, lat. *cohors, hortus, χορτος*): 'ogradă', 'grădină!'), au făcut pe om să-și *îngrădească* și așezările comune (cf. *poarta țarinei* de la satele noastre³): sl.

1) Cf. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, 156: „Das Hirtendorf heisst seit dem 13. Jahrhundert „Katun“; es ist ein Lager, nach der militärischen Terminologie der Byzantiner.“ — Un interesant termen de comparație oferă și acele *katama* din Sudul Abisinieii, „des postes ou villages palissadés“, „des habitations de montagne“, de care se vorbește în „Revue Critique“ din 1920, p. 410 (după un studiu al lui H. Dehérain). — Pentru *palissade* însuși (din *pal*, lat. *palus*, „par“), cf. rom. *palancă* (cu „părînge“!), lat. *crebrisuro*, „vallum crebris suris, id est palis, munitum“ (Ennius, ap. Festus, ed. Lindsay, p. 51). — Despre raportul dintre gr. πόλις și lat. *Urbs*, v. studiul lui E. Kornemann, în rev. „Klio“, V, p. 72 și urm.

2) Pentru *Curtea-de-Argeș* (= „Palatul de reședință domnească de pe apa Argeșului“), cf. *Rușii-de-Vede, Vălenii-de-Munte*, etc.

3) Interpretarea ca „loc de percepere a vămii (rut. *caryna*)“, analog *rohatcel*, „barierei“, de la târguri, (Miklosich) e exclusă printr'un *mezökapu*, „poarta câmpului“, copia ei unguerească din Valea Crișului-Negru, unde sânt sate care-o păstrează până azi (v. St. Györfy, *Das Ungartum im Tale der Schwarzen Körös*, p. 41 și urm.), cum o păstrează și atâtea sate românești din Ardeal. În cutare localitate, din aceeași regiune crișană, poarta însăși a dispărut, păstrându-se numai numele de odinioară: „Porkolat“ (Györfy, *l. c.*). Cf. încă expresiile rom. pop. *a se îngrădi cu cineva*, „a găsi la el sprijin, bunăvoință“, *a face sat cu cineva*, „a se întovarăși, a se înțelege cu dânsul“.

grad 'oraş' (cf. *Grădişte*,¹ *Tirgovişte*, „loc unde a fost un oraş“, *Selişte*, „loc unde a fost un sat“, megl. *Cătunişt* „loc unde a fost odată cătun“, *Băcilişt*, „loc unde a fost târlă, băcie“: *Papahagi*, *Meglenu-Români*, II, 38), rus. *gorod* (cf. *gorodişte*, rom. *Horodişte*) sânt — cu toată împotrivirea lui Jagić — acelaşi cuvânt cu rom. *gard*² (v. Hasdeu, *Etym. Magn.*, III, col. 2801; cf. vr. „*grădişul cetăţii*“ din Diichiti, ed. Iorga, p. 99, de fapt: *îngrăditura*, fr. *enclos*, lat. *pomerium*, „incinta“), *grădină* (cf. mgl. *Gărdiñia*), germ. *Garten*, întocmai precum celt. *dunum* 'oraş' (cf. *Noviodunum*, „Târgu-Nou“³) şi engl. *town*, idem (cf. *Newton* = *Newtown*, „Târgu-Nou“), sânt acelaşi cuvânt cu germ. *Zaun* 'gard' (v. Schrader, o. c., p. 38); cf. danes. *Kirkegaard* şi *Kjöbenhavn* (-havn, -haga, fr. *haie*: *La Haie*). Lat. *forum* însuşi nu înseamnă, originar, alta decât 'umfriedigender Raum': de la *forus*, 'Planke' (Walde, *Indogerm. Forschungen*, XXXIX, p. 74).

Despre lat. *oppidum* ne învaţă însuşi Caesar: „*Oppidum* autem Britannii vocant, cum silvas impeditas vallo atque fossa munierunt, quo incursionis hostium vitandae causa convenire consuerunt“ (*De bello Gallico*, V, 21); iar Varro (*De lingua Latina*, V, 32): „*Oppida* condebant in Latio *etrusco ritu* multi, id est iunctis bobus, tauro et vacca, interiore aratro circumagebant sulcum (hoc faciebant religionis causa die auspicato), ut fossa et muro essent muniti. Terram unde exsculperant 'fossam' vocabant et introrsum factam 'mulum'“.

Dar, cu acestea, ne-am întors — *ad fossatum*. Cetitorul s'a lămurit, sperăm, asupra tranşiţiei lui *fossatum* de la înţelesul de 'şanţ, tranşee', la acela de (*f*)*sat*.

1) Un sens special al cuvântului *grădişte* e acela de *popine*, „urme rămase în bălţi din terasele inferioare dunărene, îngropate supt sedimente“ (v. *Analele Dobrogei*, I, p. 597); cf. *Dict. Acad.*, s. v. — *Pogârzie* din rev. „*Ion Creangă*“, VII, 203 * *pogârzie*, * *podgrăziă*: *podgrad*, „suburbie, varoş“.

2) Slav. *grad*, *gard* însuşi ar reprezintă pe vgerm. *gardas*, got. *gards* (cf. *garto*), „*Einfriedung, Saalbau*“ (cf. *sala*, fr. *terre de sale*: *Wilser. Die Germanen*, II, 329), „*Hofraum* (ogradă), *Baumgarten* (grădină) und *Holzzaun* (gard)“; obiceiul de a întemeia sate din case izolate prin ogrăzi apare ca specific german la Tacit (*Germania*, 16: „*vicos locant non in no-trum morem connexis et cohaerentibus aedificiis* [συνουκισμός!]: *suam quisque domum spatia circumdat*. . .“). Cf. însă *Tucidide*, I, 10, 2.

3) Cf. şi W. Meyer-Lübke, *Die Dunum-Namen*, în „*Zeitschr. f. fr. Spr. u. Litteratur*“, XLV (1911), p. 350 şi urm.

Etymonul lat. *fossatum* ni se pare, de fapt, preferabil rivalului său *satus*: tot atât de potrivit ca înțeles fundamental (chiar sensul de 'ar, cultiv' nu lipsește lat. *fodere*!), perfect clar ca evoluție semantică (dacă *grad* 'oraș', lit.: 'loc încunjurat cu gard' a putut fi numit după *gardul* împrejmuitor, de ce nu s'ar fi putut numi și *fsat*, 'sat', după *fossatum*, 'șanțul încunjurător'?), formal, el are netăgăduitul avantajiu de a explica varianta arhaică *fsat*, fără a trebui să recurgem la mijlocirea alb. *fšat* și, cu atât mai puțin, la ipotesa, neverosimilă, a unei duble proveniențe.

V.

Elemente latine.

Aret.

Expresia *in aretul vântului* = *obviam vento*, *vor dem Wind* (Lex. Bud.), ca și poziția accentului: *ăret* (cf. Hasdeu și Tiktin, ad voc.), trimite la lat. *halitus*, -m (sc. *venti*), lit. „suflarea (vântului)“.

La cele spuse altă dată în acest sens („Arhiva“ din Iași, XX, 528), adăugim acum: lat. *halitus* s. *aliturum* = *aura venti* (Thes. gloss. emend., I, 511), it. *alito di vento*, idem (Tommasèo), cors. *alitu*, *alda* (dell'aria), „alito, spiro, soffia“ (Fallucci).

Dintre explicațiile mai recente, aceea a lui Auerbach (în „Anuarul“ Weigand pe 1913, p. 212) reînvie pe *erectum*, iar a lui Viciu propune, din parte-i, pe sicil. *arretu*, „arrieri, arrè, addietro“ (*Limba română poporană și dialectul sicilian*, p. 79).

Berc.

Înțelesul de „scurt de coadă“ (cf. recitativul copilăresc: „melc, melc, *codobelc*“ = *codoberc, după: *codolat*, *codalb*, *codoroș*, *codobatură*; mr. *scurtabec* = *scurtaberc ? v. Dalămetra) concordă foarte bine cu lat. *brevis* (*brevis coda*), iar, supt raportul formal, dintr'un lat. *brevicus (cf. *breviculus*) am putea avea rom. *berc* (pro *brec), după cum dintr'un lat. *scrobula avem *scorbura* (pro *scobură).

Observație. — *Bereii* din „berbeci de-aceia berci” (Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, Glos.) ar putea fi și alt cuvânt (slav); varianta din Giuglea-Vâlsan (*Dela Românii din Serbia*) are: „berbeci belgi”, ‘albi’ (p. 388).

Fiulă.

Variante: *fiolă, hiulă, hiolă.*

Intrebuințat numai în Moldova (cf. Dicționarul Academiei, *ad voc.*) și numai în locuția: *a luă în hiulă*, „a lua în răs, a lua la vale, a lua înainte”, propr.: „a înțepa, a împunge, a lua în furculiță, în frigare, în coarne” (?) — Exemple, v. o. c., unde adaugă: *a luă în hiula calului*, probabil: „în pieptul (furca pieptului) calului” (în „Istoria Troadei”, la N. Iorga, *Fase sufletești și cărți reprezentative la Români*, p. 30; cf. „Povesté unui cocon de împărat cu un harap și cu un cal de lemn”, în Bianu, *Catalogul mss. rom.*, I, p. 622). *Fiul*, glosat: „coamă” (confusie între κόμη și κόμμα? — cf. totuși *buclă* = fr. *boucle*, propriu: *fibula* = *buccula*), din „Fisiologul” vr. publicat în rev. „Ion Creangă”, IX, pare a fi rezultatul unei erori de transcriere din partea editorului, care a înțeles pe -x, echivalent în speță cu -ă (*fiulă*), ca -ă, și l-a lăsat netranscris.

Dacă înțelesul propriu presupus de noi e exact (cf. fr. *brocard, brocarder*, „piquer par des railleries”, față cu fr. *broche*, „țăpușă, frigare”, ngr.-pop. σοῦβλα, „broche”, „țâglă”, propriu: „sulă”, l. *sub(ū)la*), etymonul lat. *fib(u)la* (cf. it. *fibbia*, mgr. φίβλα, ngr. φίππλα, „Schnalle”), se impune. Cf. dr.-dial. *fiulare, hiulare*, „speteaza împreunănd jugul cu policioara” (Viciu), mr. *hiurare* (Papahagi, *Notițe etimologice*, p. 21).¹)

Flaur.

Se zice la „flaut” (j. Dorohoiu, c. Târnauca).

Dacă nu e un product de contaminație (cu *fluer*), cuvântul reflectă pe lat. *flabrum*, atestat în înțeles de „flueratul vântului”.

Impătrez.

‘A *impătră-o* = a da de bucluc: — Dacă știam, nu făceam cutare lucru! — De ce? — Păi, nu vezi? Mă cheamă la judecată! *Am împătrat-o!*’ (Intr’un ms. de povești populare din Ialomița, de N. I. Dumitrașcu-Reny).

1) Obscurul *făulă*, „appearance” (v. Dicț. Acad.), să nu fie, totuși, lat. **fabulla* (= *fabella*)?

Identitatea cu lat. *impetrare*, „obțin“, e evidentă. — Pentru nuanța de înțeles, compară: *a se căpăta*, *a se procopsi*, *a se alege cu ceva* (rău, — ironic!).

Sugrunde.

Aurarii de la Novaci, jud. Gorj, zic așa la „streșină“.

Hasdeu (*Etym. Magn.*, t. IV, p. CXL sq.) decretează, că acest *sugrunde* este „exclusiv venețian“, neputând fi decât *sol[t]ogrondal* din glosariul lui Boerio („quella parte del gocciolatoio della cornice per la banda al di sotto, che si forma incavata onde l'acqua non s'appicchi alle membra della cornice o altre, ma necessariamente si spicchi e cada“), și vede în el „o dovadă dialectologică decisivă“ în favoarea tesei sale „venețianiste.“

În realitate, cuvântul nu e venețian, ci latin: *subgrunda*, *suggrunda*, -ae, „proiectura tecti, qua stillicidium a parietē arceretur“, it. *gronda*, *grondaia* (Forcellini). Atestat la scriitorii antici (Varro, *De re rustica*, III, 3: „Apes enim subter *subgrundas* ab initio villatico usae tecto“), el ne întâmpină în latina medievală (v. Du Cange, s. v. *subgrunda*, „pars tectorum proeminens, qua aquae a muro projiciuntur“) și la humaniști; Bonfinius, între alții, îl întrebuițează (supt forma unei variante cunoscute), când vorbește de palatul lui Mateiș Corvin: „In fronte *sub grundiis* [= *subgrundiis*, dat. pl.!] tectorum triglyphos subijcere decreverat et qua possit arte conspicuum opus efficere“ (*Historia Hungarica*, ed. Colonia, 1690, p. 460).

Uib.

‘Strigă așa, d’a surda, în uibul locului’ (*Conv. lit.*, XLIII, p. 924). — ‘Către stârșitul lumii . . . oamenii, nemai având apă, setea îi va înteți și vor alerga în uibul locului, căutând apă’ (Pamfile, *Cerul și podoabele lui*, p. 173). — ‘Se duceau în uibul lumii toate gozurile firii, toți hârbarii fără sălaș, rătăcitori din cășlă în cășlă’ (*Convorbiri literare*, XLVI [1912], p. 989). — ‘Uib, bucluc, pocinog’ (*Noua Revistă Română*, XIV [1913], p. 549). — *Oib*, idem (jud. Argeș, Dâmbovița, etc.).

E lat. *obvius*, -um, „à l’encontre, à la portée“. — Compară megl. *nuib*, ‘întâlneșe’, din lat. *inobviare (S. Pușcariu, în „Con-

vorbiri literare“, XXXIX [1905], p. 298), cum și ir. *ăniurba*, ‘in-timpin’ (O. Densusianu, *Antologia dialectală*, p. 112).

VI.

Elemente grece ti.

Ahândòs.

Se întâlnește în cimilitura „fusului (încărcat de tort)“, alternând cu: *folticos* (pentru care cf. și ngr. φορτικός, „de charge, grossier, encombrant“), *burduhos*, *burdios*, etc. (v. Pascu, *Despre cimilituri*, I, 241).

Probabil, corupt din *ahondròs, *hondròs = ngr. χονδρός, χοντρός, „gros, grossier“ (cf. χοντρόπανον, „lână ordinară, pânză de saci“, χονδροβέλονον, χονδροβελόνι, „ac de cusut sacii“, etc.). Ori. = *antihos* (*andihòs, *ahindos) din cimil. „ușii“ (*ibid.*, 120) = αντίχορος?

Cimilitura ar putea fi de provenință suddunăreană, importată la noi prin Țigani: un țig. *a(v)indòs*, „viind, fiind“, *acindòs*, „rămânând“, *bașindòs*, „țipând“ (*bașlò*, part. perf. al acestuia, iar nu turc. *bașlü, e țigân. „cocoș“), un *Ștefanòs*, *Gavrilòs*, *Toderòs*, chiar *Românòs*, nume de robi țigănești ai mănăstirilor bucovinene (v. Dan, *Vartolomeiu Măzăreanu*, *passim*), au același ethos specific, ca și *ahândòs*.

Cu χονδροβέλονον de mai sus ar fi de comparat *hondrobele* (lemne), *hodrobețe* din altă cimilitură (cf. ngr.-dial. γουτζουβέλλα = χονδρόν τεμάχιον καψξύλου din Glosarul lui Budona, p. 82, mgl. *bilă*, „prăjină“, din Glosariul megl. al lui Papahagi, p. 58, dr. *bilă*, „trunchiu“, „scurtătură“ din Pamfile, *Industria casnică*, p. 109, r.-dial. *bel*, „instrument de săpat“, din „Documente și regeste“ de I. Bogdan, p. 328, țig. *bel*, *beli*, „kleine Stange“). Poate că și *hondrolemne* = *hondrolene* (alterat prin ritm: *lemn*), *hodolene* dintr’o cimilitură a „scării“: două lemne *hondrolemne*, și mai multe mănânțele“ (cf. *odolean*, prin Moldova-de-Nord, nu numai nume de plantă, — v. Panțu, — ci și dublet al lui *nadolean*,

1) Un intermediar ngr. presupune, din cauza fonetismului (-nd-), și rom. *rămândă*, „iapă de soiu nobil“ (*Rev. p. Ist.*, etc., I, 185), „herghelie“ (Furtună, *Izvodiri*, 101), *caî de romândă* („An. Ac. Rom.“, XXXII, p. 1008) = fr. *remonte*.

„de Anatolia“: „găină odoleană“, în înțeles de „mare“) conține pe ngr. χοντρος, pe care-l cuprinde, după I. Caragiani (*Studii ist. asupra Rom. din Peninsula Balcanică*), nu numai patronimicul *Hondrosom*, „Grosu (la trup)“, ci și un *hondrübălat*, „bucălat“. — *Hondronesc* (v. „Revista istorică“, VI, p. 203) = ngr. χονδραίνω, „grossir, rendre gros, devenir gras“ (Contopoulos).

Ținem să observăm aici, că, dacă nu însuși *coțoflengher*, „luceafăr“ (pe care-l derivam, în „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale“, VII, 51, nota, dintr'un ngr. *κουτσοφέγγαρι, format prin analogie cu un κουτσοδαίμων, κουτσοδαίμονιο, κουτσοδαίμονάκι, etc.: cf. G. Meyer, *Neogr. Stud.*, II, 97—102), cel puțin *foflengher* și *luceflengher* s. *luceflender* (la Odobescu), care cuprind în partea întâia pe ngr. φωσφόρος și rom. *luceafăr*, în partea finală ar putea fi, în ngr. φεγγάρι, nici rom. *fleandură* (Weidelt, etc.), ci țigân. *-enghero* s. *-ender*, terminație a genitivului plural și sufix nominal foarte frecvent (v. P. Josef Ješina, *Români Cib oder die Zigeunersprache*, pp. 17, 25, 27): *ciriklengero*, „Vogelhändler, Vogelsteller“ (de la *cirikló*, „Vogel“), *dromengero*, „Wanderer“ (d. *drom*, „Weg“), *șafleengero*, „Binder“ (d. *șafli*, „das Schaf“), *verdangero*, „Wagner“ (d. *verda*, „Wagen“), etc.

Bucherea.

Într'o variantă din Romanaiți a baladei „Costea [Gelepu]“:

Avea o oaie *bucherea*,
 Care, când era vremea rea,
 Trăgea oile la perdea;
 Iar, când era vremea bună,
 Trăgea oile la pășune.
 Mai avea Costea, avea,
 D'un berbec prepeleag,
 Cu patru coarne în cap...

Păsculescu (*Lit. pop. rom.*, p. 325) explică: „lânoasă, cu lâna mare și lungă la fir“ (locul de origine, „Brăila“, greșit!).

Contextul, însă, care vorbește îndată de berbecul cu patru coarne, putând servi de „prepeleag“ (pentru atârănarea utensilelor ciobănești), pare a indica mai degrabă o „oaie rogoșă (ta-

poșă), năzdrăvană" în genul calului din „Alexandrie“, — ceea ce conduce la un prototip *vucherea = ngr. βούκερας, „cu coarne de bou“. Cf. totuși *bucălaie* (modificat supt influența ritmului?).¹⁾

Chichion.

„Embarras, mauvaise affaire“ (Cihac, II, 646, care-l derivă din ngr. κελύκιον, „cilice“).

È ngr. κυκεών, „miscellanea potio“, „confusio“, „balmoș“ (cf. lat. *polenta* = κυκεών, la Ovidiu, *Met.*, V, 450), „talmeș-balmeș“, „încurcătură“. — Etimologia am propus-o întâiu într'o notiță din „Neamul Românesc“ pe Septembrie 1914.

Chichiță.

'Chichiță sau chitiță = sertarul mesei' (*Noua Rev. Rom.*, XIV [1913], p. 349).

La înțelesurile date de Tiktin, s. v., e de adăugit acela de „Geräthkasten am Hinterteil des Bootes“, menționat în Supplement (cf. Damé, *Termin. pop. rom.*, p. 126), cu același sens fundamental de „cutie, lădiță“.

1) O mai bogată recoltă de grecisme culegem din descântece (colecția citată): »nouă zeci și nouă de tartori cu *catâroaicele* lor“ (p. 139, cf. Glosarul, recte: *cataroaicele*, de la *cataroiu*, vr. propriu: „apoplexie“ ngr. καταρροή, „fluxio“ (cf. κατάρατος = καταραμένος, „proclerul, dracul“, τρισκατάρατος, idem, mr. *triscatarat*) [păstrat și la „Trocarii“ din Brașov, în înjurătura: *loi-te-ar* [= *lovi-te-ar*] *cataroaiele!* S. P.] (Sinonimul *urcoiu*, *urcoaie* din unele variante [Pamfile, *Sărb. de toamnă*, p. 138] corespunde lat. *orcus*, „Infern, ființă infernală, drac“); — „99 de stin'i *artitori*... 99 de sfințe *eleurome*, cu *inderile* suave [!]“ (*ibid.*) = ἀρτώ, „assembler“ (ori ἄγιος ἄρτος, „anaforă“?), ἐλέου ῥῶμαι, „puteri ale îndurării“ (s. ἐλαίου-, cf. *mirosnițe*?), ἐντερα, „entrailles“ (cf. *cele din lăuntru*); — *roș-piroș* (p. 143.) (cf. *piroșeață*, „roșeață înflăcărată“ p. 368) *roș* + ngr. πυρρός, „roșu“ (totuși cf. ung. *pirős*, „roșu“). — Într'o cimilitură a fragilor sau vârtelniței (p. 83): „Într'o foaie, *cartifoai*e șede-o oaiie *oacără*“ (*cartifoai*e nu e „foaie de carte“, ci *carcifoai*e = *carciofoiu*, n. de plantă, explicat de d. A. Philippide, *Zeitschr. f. rom. Philologie* pe 1907, p. 301, din *carcis folium*; cf. totuși megl. *carti*, mr. *frândză dihicat* = plămân: alușie la culoare?), avem pe *oacără*, bine cunoscutul epitet al oilor cu cearcăn negru împrejurul ochilor (cf. *oacheș*), devenit *oacănă* în unele variante, supt influența lui *deapănă* (despre vârtelniță); dar aceasta un împiedecă pe autorul colecției să spuie în glosar, că *oacără* ar însemna: „șireată, prefăcută, hoată“: s'o fi gândind la ungrismul *ocoșă* = *okos*, „priceput, cu doxă“?), — o dovadă mai mult, pentru cine ar vedea un obstacol la etimologia noastră în explicația d-lui Păsculescu. — Aceeași interpretare fantastică a unei estropieri populare avem în cazul lui (*lac*) *chizărel* și *lac lăzărel* (Păsculescu, o. c., Glosarul) = *lac iezere*l (cf. colindul din „Analele Dobrogei“, I, 145).

E, probabil, rezultat prin asimilație din *θηκίτζα, *θηκίτσι (cf. θηκάρι, φηκάρι), deminutiv al lui θήκη, „boîte, étui, fourreau“; cf. κορήτσι, κορητσάκι, „fillette“, din κόρη, „fille“, și dubletul *tichiuță-chichiută*.

Notăm, după excerptele d-lui G. T. Kirileanu, și derivatul vr. *chichicear*, „fabricant de chichițe“, din ms. 670 al Acad. Rom., f. II, 425 (sec. XVII—XVIII).

Clapă.

In expresia: *a trage (cuiva) clapa* (chiulul, renghiul).

E, probabil, mgr. κλάπα, κλάπος, ‘cippus, instrumentum quo reorum pedes constringuntur’ (Du Cange), ngr. κλάπα, „Thürriegel“, κλάπος, „Fussfessel“, κλαπωτάνος, „gefesselt“ (G. Meyer, *Neogr. Stud.*, IV). Compară expresia sinonimă *a trage (cuiva) butucul*, în care *butuc* = „obezi“: „cu butuce la picioare“ (Giuglea-Vâlsan, *Dela Rom. din Serbia*, p. 19); cf. *a sta la gros*: „cu picioarele băgați în gros“ (Dosoftciu, citat în Dicț. Acad., s. v. *butuc*); cf. *groși* = *butuci*, într’o poezie populară din rev. „Tinerimea Română“, I, 423; *a pune la dubă*, din pol. *dyby*, „Fussfesseln“, *dyba*, „Pranger“ (Miklosich); de asemenea; *a pune în falangă* („Cron. exped. în Moreea“, ed. Iorga, p. 11), *a duce în poante*, „Bänden“ (Iorga, *Scris și inscr. ard. și mar.*, I, p. 44); cf. și gr. χοινίξ, „bois percé où l’on passait les pieds des criminels“.

Halidră.

‘Gripsori infocați, paseri cerești, carele se cheamă finix, și *halidri*’ („Intrebările lui Panaghiot filosoful“, ms. din sec. al XVIII-lea, apud N. Iorga, *Cărți și scriitori români din veac. XVII—XVIII*, p. 10).

Se identifică de la sine cu gr. ἄλυδρα, „hidră-de-Mare“.

Mătracucă.

Epitet satiric pentru o femeie urâtă, cu apucături rele (Iași).

E Μαντρακουκά (Daponte, *Κήπος Χαρίτων*, p. 27), feminin corespunzător lui Μαντρακουκος, ὁ, „πρῶτος καὶ ἀρχηγὸς τῶν καλλικαντζάρων“ (N. G. Politis, *Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ*, II, 1328), adică șeful acelor *carcadzali*, „draci de la Bobotează“, cari se întâlnesc și la Arămâni (despre carac-

terul și originea numelui lor, v. foarte pe larg: Pólitis, o. c., II, 1240 sqq.; cf. Legrand, *Mythologie néohellénique*, Paris 1872, p. 8). — Pentru *carcanzali*, „sufletele pruncilor nebotezați“ (rev. „Sânziana“ din Iași, I, 16), v. supt *moroii*.

Mischie.

‘Un voinic din Ceobălcițe [= Ciubărciu s. Ciobalacete, din Basarabia?], cu sabia de *mischie*, ‘pistoale de venetie’ (Păsculescu, *Literatură populară românească*, p. 173)'. — ‘Pistoale de venetie, săbioare de *mischie*' (ibid., 219) — ‘Amănar de *mischii*, de la Dunăre viu' (ibid., 102). — ‘Rufele de primeneală, și caii de călărie, cu săbidă *mischie*' (ibid., 218). — ‘Cuțite *mischii*' (rev. „Tiner. Română“, II, 223). — ‘Armă de *maschiu*' (în „Istoria Troadei“, la N. Iorga, *Fase sufletești și cărți reprezentative*, p. 30).²

Explicația: „oțel magnetic“, pe care o dă autorul colecției în glosar, pare inspirată de Șăineanu (*Infl. orient.*, II, 261), care se gândia la turc. *myskal*, „instrument qui sert à polir“, din *mysk* = *čelik*, *τσέλικι*, „oțel“ (cf. *čeljek* dintr'o „rumänische [?] Auf-schrift mit cyrillischen Schriftzeichen auf einem altbosnischen Säbel in Ragusa“, publicată în *Wissenschaftl. Mitteil. aus Bosnien und der Herzegowina*, I, 499, unde, la p. 498, într'un „Spottlied auf den Venetianern vor der Eroberung Kandias im Jahre 1669“, acest *incipit*: „O vi Vlasi mletački = „O, ihr Wlachen von Venedig!“). Etimologia n'a convins însă nici pe Tiktin, care, după ce adaugă, la citatele din Cantemir (relevante de Șăineanu), altele, din „Șezătoarea“ (*miscău*, *muscău*), o declară „unbekannt“.

Înțelesul de „besonders harter Stahl, spez. Wetzstahl“, totuși, împreună cu ultimele două exemple de mai sus: *dă mischie* (deși: „de premeneală“, „de călărie“) și *de maschiu*, sugerează o explicație, care e, fără îndoială, cea adevărată: *de mischie* = *demischie*, *dimischie*, *damaschie*, „de Damasc (oțel)“, „Damaszenerstahl“, „acier de Damas“: ngr. *δυναμί*, „Damas, lame de damas“ (Contopoulos), alb. *dimiski*, „Damaskenerschwert“, sârb-croat. *dimiskija* (Filipović), sârb-bulg. *dimiš-kija* = turc. *dyrnysky*, ‘damasciert’ (G. Meyer), *dimiški*, idem (O. Schrader, *Sprachvergleichung und Urgeschichte*, I, 98), it. *da-*

1) Pentru *Mistricean*, numele eroului Baladei în unele variante, cf., pe lângă *Bistrifean*, și: *Mistrițoiu*, „Român din Craina Serbiei“ = Român *mistref*, „amestecat“ (v. Giuglea, în „Anuarul de Geogr. și Antropogeografic“,

maschino, „di ferro o simile chi abbia la tempră di Damasco“; cf. turc. *damasgo* (de l'ital. *damasco*), „étouffe de soie ou de laine damassée, laine damasquinée, c'est-à-dire celle dont la surface est ornée de dessins moires“ (Barbier de Meynard, I, 727), de unde — prin rusește — rom. *adamască*; cu varianta vr. *muschi*, corespunzătoare turc. *dimišgy*, gr. *δμισκιον* (v. Hasdeu, s. v. *adamască*). — În toponomastică, cuvântul apare ca nume al unui sat doljean: *Mischii* (de la *Mischiu*).

Moroiiu.

„Strigoii (epifania) unui prunc mort nebotezat“.

Etimologia consacrată e sârb. *mora*, 'Alp' = vsl. *mora*, idem (cf. G. Meyer), mr. *mora*, mgr. *μωρ(ρ)ά*, 'nomen quo donantur strigae, maleficae et sagae mulieres, apud Graeculos' (Du Cange); cf. *strigae*, 'maleficis mulieribus nomen inditum est, quas volaticas [cf. *Sburătorul* nostru!] etiam vocant' (Festus, ed. Lindsay, p. 414), *striga*, 'venefica nimirum vetula quae diabolica virtute infantes neonatos ignotis modis interit' (Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, 142). Deci: *moroiiu* de la *mora*, ca *strigoiiu* de la *striga*. — Cuvântul a fost pus însă în legătură și cu sl. *morü*, 'moarte' (v. Tiktin, s. v.), iar o origine onomatopeică, iarăși, nu e exclusă; cf. vgr. *μωρρών*, 'strigăt de groază', 'numele unui strigoiiu de speriat copiii' (la Grecii moderni *ἀράπης*, *ἀραπάκι* = *μαῦρος*, it. *moro*, în insula Thera:

ll); apoi: gr. *μιξοβάρβαροι*, *μιξέλληνες*, cum și *Mistra*, al cărei nume a fost identificat cu *mistra*, „brânză de capră“, sau *mistră*, „Liqueur, der noch heute in Venedig zur Mischung mit dem untrinkbaren Lagunenwasser dient“ (C. Hopf, *Griechenland im Mittelalter*, ap. Ersch und Gruber, I, 85, p. 267).

2) 'Eu sânt maistor la ales, La frânghie [= marfă francească], La *mestie* (otel), Fierul bun de vitejie' (balada „Moș-Novac“ din col. Vulpian, p. 78) trebuie apropiat de pasagiul: 'Și se'ncline cu o spată de cinci degete de lată și cu una de *sider* (= ngr. *σίδηρον*, „fier“), de străbate și prin fer' din varianta Hodoș (v. „Conv. literare“, XXXVIII, 896; cf. varianta din col. Vasiliu, p. 15, unde e vorba de „ficioiiul Banului din țara *Harțagului*“ = *Hațegului* s. *Herțegului*, „Ducelui“). — Pentru *veneție*, „marfă de Veneția“, cf. în special N. Iorga, *Scris. și inscr. ardel. și maramureșene*, I, 67 și 53: „confetur de *Veneție*“, „a aduce *vineție* la Craiova“ (an. 1750); cu un timbru special, cuvântul se întâlnește și 'n descântece; „Și să vă duceți în *Veneție*, c'acolo-s mese 'ntinse, f'acții aprinse“ (în varianta din rev. „Ion Creangă“, XIII, 76: „Să vă duceți în *puneții* mari“, — evident, corupt; cf. ngr. *πουνέντης*, *πονέντες*, „vânt de Apus“ = it. *ponente*: G. Meyer, *Neogr. Stud.*, IV, 72).

μύρος și δουδοῦ, la F. Pradel, *Griech. u. Südital. Gebete, Beschwör. u. Rezepte des Mittelalters*, p. 347; cf. ἀραπάδες, 'die in den Brunnen wohnenden Geister', *ibid.*, apoi *Hărap-Alb* și *Sfântâniță*, 'dracul din fântână', 'cel din puț', al nostru: Pamfile, *Diavolul*, p. 68).

Adevărătul etymon ar putea fi, totuși, ngr. μωρό(ν), 'copilaș, prunc' (cf. μωρουδάκι, μωρόπαιδον, 'infans, puerulus': Du Cange). — Momentul principal ar fi, adecă, însușirea de „copil“ a acestui strigoiu în miniatură, care „până la al șeptelea an strigă în fiecare noapte: botez!“ (Gorovei, *Credințe și superstiții*, Glosarul, s. v. *strigă*), mai precis: noțiunea de copil (mort) *nebotezat*, „păgân“; cf. megl. *pijă*, „prunc nebotezat, păgân“, (Papahagi, *Meglano-Români*, II, 104), ngr. epirot. *παγανό* = τὸ βρέφος, cu trimitere la δράκος și μῶκος (Aravantinos, *Gloss. epirot.*, p. 72). — Formal, nu există nicio piedecă: *morò* va fi fost alipit la grupa sufixului *-oiă*.

Părtălos.

Înseamnă în megl.: „pestriț, bălțat“ (Papahagi, *Meglano-Români* II, 103) și e ngr. *παρτάλος*, idem, sau, mai precis, ngr.-dial. *παρτάλας*, [și *παρταλός*?] = ῥακένδυτος, „rufos, felegos“ (Budona, *Glosarul dialectului din Velvendò*, p. 99), de la *παρτάλι* (τὸ) = ῥάκος, „rufă, sdreanță“ (*ibid.*), „leancă, cojoleancă“ (cf. megl. *partalincă*, „țol, zdreanță“: Papahagi, *l. c.*, II, 102), — ceace corespunde perfect cu înțelesul propriu și metaforic din cimilitura megl. a „gâinii“ (Papahagi, *l. c.*, p. 51): „Ună ghiupcă părtăloasă“, etc., în care *ghiupcă* = Țigancă, lit.: Egipteancă (cf. *misircă*, „curcă“, propri.: „Egipteancă“: *ibid.*, II, 95), „pasăre neagră“ și „clește“ (*ibid.*, I, 30).

Proor, prour.

'La ciobanii români de la Pind *proor* sau *prour* însemnează timpul pe la 2—3 oare după miezul nopții. Se zice: duc oile în *prour* = duc oile să pască înainte de zori, sau: sărmî oile tu *prour* = mână oile la păscut de cu noapte' (I. Caragiani, la Hasdeu, *Etym. Magn.*, I, 1108). — '*Amproor* (cu doi *o* ca în *noor*), pe la 9—10 oare' (Liuba, Bănat, *ibid.*, 1107). — '*Prior* e timpul când merg dimineața, cu oile la pășune' (Viciu, *Glosar*, 71). — '*Ampróor*, *ampruăr*, timpul când se mulg oile înăția oară (dimineața pe la 7—3 ceasuri)' (Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, 48). — '*Proor* însemnează ajunul lui Sf. Gheorghe' (Covurluț: la

Hasdeu, l. c.). — 'Ne-a apucat *proorul* Bobotezei de-atâta chin' (Calendarul rev. „Ion Creangă“ pe 1912, p. 55).¹⁾

Ngr. πρόωρος, -ον, „frühzeitig, vorzeitig“, προώρως, „vor der Zeit, zu früh“ (Mitsotakis, cf. vgr. προώριος, „précoce“), ni se pare preferabil lui *per rorem* (Hasdeu, l. c.)²⁾, *prior* (Marienescu, *ibid.*), sau *priulus (Pascu, „Arhiva“ din Iași, XXV, 197). — Înțelesul lui *proor* din ultimele două exemple se lămurește deplin prin sinonimul *Mânicătoarea*, „serbătoare în ajunul Sf. Gheorghę“ (Codin-Mihalache, *Sărbătorile poporului*, p. 58), de la a (se) *mâneca*, „a se scula desdedimineată, de noapte, cu noaptea'n cap, până'n ziuă“. — Pentru *am-*, *au-*, cf. megl. *an zorli* = în zori (Papahagi, *Megleno-Români*, II, 35).

Se poate, în schimb, ca ngr.-pop. πουρνό, „matin“ (Contopoulos), să nu fie străin de *porneala* ciobanilor noștri. (Μπονόρα, πουνορούλα, „frühzeitig“, e it. *a buon ora*, după G. Meyer, *Ngr. Stud.*, IV, 61; cf. rom. *bună-oară*, *bunioară*).

Schilă.

„Javră, potae“ (Revista critică-literară, III, 168).

E ngr. σκόλα, „cătea“, din aceeași familie cu *schilăesc*, (s)*chelălădesc*, etc., de origine slavă (!) după Cihac (II, 330).

Spolocanie.

„Petrecere de lăsatul-secului“ (cf. Marian, *Sărbătorile la Români*, II, 3).

Însemnăm cuvântul aici, pentru că din ngr. vine confirmarea originii lui românești: σπολοκάνι = ἐπίνιπτρος, ἀπόνιπτρον „Waschwasser“ (G. Meyer, *Neugr. Studien*, II, 59), „le vin qu'on boit après s'être rincé la bouche à la fin d'un repas“ (Legrand).

Înțelesul de *spăl* e decisiv: e vorba de „clătirea, spălarea gurii (de fruct), în vederea postului“. — *Spălăcanie*, intermediarul presupus (cf. Weigand), e în același raport cu *spăl(ăcesc)*, ca *petrecanie* cu *petrec*.

1) Într'o „Carte de desfăcut farmecile“, tipărită cu cirilic la Sibiu, s. a., p. 12, găsim: „Fapt cu luatul în anii vacilor și a oilor în *prejurul* Sfântului Gheorghie“. — Că în anii = *manei*, e evident; dar, dacă *prejurul* (cf. *preajma*, *preziua*, *prozorul*) = *prourul*, am avea, aici, poate cea mai veche atestare a cuvântului după *apruer*, problematic și el, din Anon. Bănățean.

2) Un exemplu ca acesta, din Viciu („Colind zori de zori“, în *Colinde din Ardeal*, p. 35):

Și-mi veniți voi, junii buni,
Rourând și *prăurând*,
Ca vara mai greu plouând

nu confirmă decât în aparență această interpretare, — forma explicându-se, ca un joc de cuvinte popular (poate chiar cu *a ură h*). — Cf. totuși Frâncu *Moșil*, p. 129, unde se vorbește expres de „o stropitoare, numită *improor*“

Mr. Sucardi.

„Sarică“ (Papahagi, *Megleto-Români*, II, 119).

E ngr. (ἐ)σωάρδι, „Weste der Männer, Seelenwärmer“ (Dieterich), „camisole, chemisette“ (Byzantios).

Tiri(mi).

‘*Tirimi*, adv., tot una, în fel: tirimi Ioana, tirimii Stana’ (Boceanu, *Cuvinte din jud. Mehedinți*, 105). — ‘*Tirimi*...; *tirimi* = ori..., ori...; ce mî-e..., ce mî-e...’ (j. Gorj, *Conv. Liter.*, an. 1912, p. 1050, nota 1). — „*Tiri* drac, *tiri* Sotea“ (Bănat: Zanne, *Proverbele Românilor*, VI, 578; cf. Anonimul Bănăţean, ed. Creţu: *tiri* = talis, qualis, precum şi: *Sotya* = Satan). — „*Tir*, asemenea: tir mie (*sic*) dracul, tir mie lacul; tir mie baba Rada, tir mie Rada baba“ (Golescu, *Dict. ms.*, f. 240; după extrasele d-lui G. T.-Kirileanu).

Ar putea fi, [ngr. τέρι, „semblable“, τέρι μοι, „cela m’est égal“, recte: ταίρι, „paire“ (= *ἐταίρι?). — La Cihac, din vsl. *teri*, idem.

Mr. Trifiruşcu.

„Fraged, plăpând“ (Papahagi, *Basme aromâne*, Glosar).

Din ngr. τρυφερός, idem. — Pascu (*Sufixele româneşti*, 345) îl raporta la mr. *firă*, „déchet, déminution“ (Dalametra).

Troapă (tropeie, tropie).

‘Pe noi ne-o lăsat

‘Cea Sântă-Mărie

‘*Troapa* lui Iordan’.

Viciu, *C. lînde din Ardeal*, p. 92, adnotează: „De a se întoarce, — cum ş’a întors Iordanul, — ca să iasă“, şi, de fapt, aceasta e formula de plecare a „feciorilor colindători, când ies din casă“ (cf. p. 171: „*troapa* ni se’ntoarn“ [toţi ies]). Acelaşi înţeles are cuvântul într’un cântec popular profan, „Codreanu şi Mocanul“, din colecţia Pamfile (*Cîntece de ţară*, p. 41):

‘Şi’nnapoi drum că-şi făcea,

‘În *tropea* drumului,

‘La târgul Divanului. . .’

Viciu scrie, însă, *o. c.*, p. 93: „*troapa* = semnul, steagul, crucea“ (nota 2), iar „*tropea* drumului“ din Pamfile nu exclude sensul de „crucile drumului“.

Sensul fundamental pare a fi, totuși, acela de „tour, dé-tour, tourner“ al gr. τροπή (cf. τρόπαιον, „semn de biruință, trofeu“, *tropaeum*).

VII

Elemente ungurești.

Dorângă, dorungă.

‘Culme, băț, prăjină’ (*Noua Rev. Rom.*, VIII, 85), ‘dorunga, „umită încă și părângă, este un druguleț aproape de 3 m., gros de 10—12 cm. și neted; de mijloc îi atârnă, legată de un curmeiu, crucea [de unde și numele de crășne al unei spețe de dorungă!]’ (*Pamfile, Industria casnică la Români*, p. 218).

È ung. *dorong, dorung*, ‘phalanga, fustis, pertica, pâlus’ (*Szamota-Zolnai*).

Cunoscutul *dărângă*, cu înțeles obscen, e, de sigur, același cuvânt (metaforic). — Ca nume de familie, și: *Dolâng*, într’o „carte“ din 1683 a ispravnicilor de București (v. *Anuarul de Geogr. și Antropogeografie*, an. 1914—15, p. 61).

Fodormente.

‘*Fodormente* = *mentha, fodormente calului* = *Calamentha*’ (*Anonimul Bănățean*, ed. Crețu, p. 359).

Evident, ung. *fodormenthe* ‘„mintă-creață“. Cf. n. de fam. *Fodor*, „Crețu“ (dar și: Feodor = Theodor); apoi: ‘*iarbă kracze* = *mentha*’ (*ibid.*, p. 343) și *ismă-creață*, ‘*Mentha crispa, menthe frisée*’ (*Panțu*).

Adăugăm că din ung. *bodor*, sinonimul lui *fodor*, „*crispus*“ (v. *Szamota-Zolnai*), avem românește n. de bou *bodor* (*Păcală, Rășinariu*, p. 136) și de fam. *Bodor, Budur(escu)*, iar din quasi-omonimul acestuia, *blodor (= germ. *blöder?*), apelativul *blotor*, ‘*homo vanus*’ (*Anonimul Bănățean*, p. 330).

Homoc.

‘Nisip: *homok* = *sabulum*’ (*Anon. Bănățean*, p. 343 *Crețu*). Vădit, un unгурism: *homok*, *idem*. Cf. numele topic *Homocea*.

Hurduzău.

‘Pod umblător’ (rev. „*Ion Creangă*“, II, 219), ‘*Hurduzăn (sic)*, funia groasă cu care se leagă podul’ (*Vircol, Graiul în*

Vâlcea, 94), 'hărdăzău hurduzău, funia cea lungă și groasă, un ștreang rău' (Viciu, *Glosar*), 'm'au bățut tot cu hurduzău//)' (N. Iorga, *Scrisori și inscripții ardelenne și maramureșene*, I, 210).

E ung. *hordozó*, „Träger“ (cf. *hirhordozó* 'Briefträger'), de la *hordoz*, 'führen, tragen'. — Pentru ideia de legătură, cf. *hurduz* din cmilitura *fedeleșului* — acest nume, el însuși, un unguism! — : *hurduz-burduz*, lit. : 'legat *burduf* s. *fedeleș*' și, în special, amfibologia (ung. *hordó*, 'das Fass' și 'der Träger'), firește exploatată în cimilituri.

Mărădic.

'Urmaș, posteritate' (N. Iorga, *Scris. și inscr. ardel. și maramureșene*, I, p. 233).

E ungurescul *maradék*, idem.

Mereu.

'Iaste întru această biserică o biserică mai mică făcută, a lui Litus, numai dintru o peatră. Și în lung și în lat iaste di 40 coți, înșă di o peatră *meriaia*. Și acoperemântul iărăși o peatră singură, preste tot *meriae*...' (Herodot, trad. vr., ed. N. Iorga, p. 139) = "Ἔστι ἐν τῷ τεμένει τούτῳ Λητοῦς νηὸς ἕξ ἐνὸς λίθου πεποιημένος ἕς τε ὕψους καὶ ἕς μήκους, καὶ τοῖχος, ἕκαστος τούτοις ἴσος τεσσαράκοντα πηγέων τούτων ἕκαστον ἐστί. Τὸ δὲ κακαστέγασμα τῆς ὀροφῆς ἄλλος ἐπικέεται λίθος... (II, 155). — '*Mereiu*, rotund' („Șezătoarea“, II, 42). — '*Meriu*, damblagiu' (Codin, *O seamă de cuvinte*, 49; *Ingerul Românului*, 351). — '*A se merei*, a înmărmuri, înlemni, încremeni', (Frâncu-Candrea, *Moții*, 279). — '*Mereu*, încet' (O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, 324). — '*Mieriu*, trufaș, mândru' (Bud, *Poes. pop. din Maramureș*, 80; cf. *șeapan, înțepat, șanțos*, germ. *steif* — '*Mereu*, *meriu*, oblu, despre lemn' (Săghinescu, *Vocabular*, 97). — '*Un lemn retezat, nedespicat și rotund se zice mereu*' (rev. „Ion Creangă“, XIII, 50). — '*Mereu* = *rectus*, sive *merejè* = *recta*' (Anon. Bănăț.) — '*Pădure mereae*' (Ms. Ac. Rom. no. 4081, f. 32). — '*Codri merei*' (C. Stamati, *Musa Românească*, *Glosar*). — '*Merei*, sat în j Buzău' (Frunzescu), '*Tufele-Mereilor*', '*Merei*, n. de dealuri' *păduroase*, în j. Romanâți (*ibid.*). — Alte exemple, v. Tiktin, s. v.

— Formal și semantic, cuvântul românesc corespunde perfect ung. *merő*, 'steif, fest, solid, lauter', 'solidus, rigidus,

merus'. — Pentru înțelesul de 'solidus, uni, oblu' al lui *merău* din primul exemplu, cf. lat. *solido de marmore templum*, 'prisne de piatră', precum și n. topic *Piatra-obla*, într'un document din 1392 (O. Densusianu, *Hist. de la langue roumaine*, I, 394). — Sensul, curent, de 'continuuș', 'uno tenore', 'într'una', 'într'ontinsoare', care e și cel din ultimele exemple (*codri merei*; cf. *lemn mereu*), s'a dezvoltat firește din precedentul, prin ideia intermediară de 'resistență, persistentă'. — Reflexul terminațiunii e, iarăși, perfect normal: cf. *lepedeu* = *lepedö*, *melesteu* = *menesztö* (A. Scriban), *Ardeu* = *Erdö*, etc.¹⁾

Reteveiu.

'Gourdin, tricot'.

Cihac, înregistrându-l supt forma *retebeiu*, îi dă un etymon cu totul imposibil (nsl. *robotica*). Cuvântul e, probabil, o alterare din *retefeiu, *relesfeiu = ung. *retesz-fej*, 'caput pesuli, Riegelkopf', atestat la Szamota-Zolnai (*Maoyar Oklevél Szótár*). — *Retez*, 'verrou, barre', însuși, există în limba noastră (v. Cihac, II, 312).

Roni.

'Ruptura de mal, mlașniță [= mlașniță], săpătura de apă' (lord. Golescu, Dicț. ms., f. 262; după excerptele d-lui G. T.-Kirileanu).

Ar fi ung. *rona*, „*flach, die Ebene*“ (cf. *Rona* = *Rodna* și n. de fam. *Ronai*: *Bârlea, Insemn. din bis. Maramureșului*, p. 229).

Sărîntoc.

'Cersitor'.

Pascu (*Despre Cimilituri*, I, 199) îl referă la *sărac*, ... ce-ace făcuse de mult. Cihac (II, 326). — Probabil, ung. *szarándok*,

1) Deosebit de acest *meru*, ca și de *meru*, *mieriu*, „albastru“ (cf. totuși înțelesul de „albăstrele, violete“) e refrenul *mereoare*, *merioare*, dintr'un cântec de priveghiu: „Dați, mereoarelor, surioarelor!“ (v. *Calendarul rev. „Ion Creangă“*, pe 1913, p. 94), probabil, deminutiv din *mire* = ngr. *Μῆρα*, „zinele ursitoare“, nr. *miră*, idem, lat. (*tres*) *sorores*: cântecul pare, de fapt, o invocăție către Parce. — Observăm, că Hasdeu. *Etym. Magn.*, I, col. 498, consideră pe sârb. *merae*, „pustiu“ *meru*, ca românesc (din I. *merus*, cf. nsl. v *mêr*, „ununterbrochen“ (Miklosich). — Dial. *hînteu*, „trăsură“, din ung. *hîntó*, idem, propriu: „leagăn“, oferă o interesantă paralelă pentru vr. *leagăn*, „trăsură“.

zarándok, 'peregrin, călător' (sc. după milostenii; cerșitor). — Cf. zarnă = sărântoc: Viciu — Și n. geogr. Zarand?

V. Bogrea.

VII.

Contribuție la studiul elementelor orientale din limba română.

Cercetătorul per excellentiam al elementelor orientale la noi e d. L. Șăineanu. Cea dintâiu lucrare a sa în această materie (*Elemente turcești în limba română*, București 1885) este anterioară comunicării lui Hasdeu la congresul orientaliștilor din Viena (*Les éléments turcs dans la langue roumaine*, București 1886) și posterioară numai lui Rössler (Viena 1865), Cihac (Frankfurt 1879) și Miklosich (*Das türkische Element in den Südos- und Osteuropäischen Sprachen*, Viena 1884, cu *Suplemente*, 1888—90); cea din urmă lucrare mai întinsă în chestie e, iarăși, a d-lui Șăineanu: articolul din „Romania“, XXX (1901), p. 539 și urm. E drept, că geniul capricios al marelui Hasdeu a revenit, — cu ocazia „Etymologicului“, — la elementele orientale și că, de la întetirea activității lexicografice românești, o sumă de cercetători (de la Rudow până la d. Popescu-Ciocănel!) s'au ocupat cu elementele orientale din limba noastră. Dar acestea sânt numai episoade.

Biblia elementelor orientale din românește rămâne opera d-lui Șăineanu: *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, București 1900, 3 vol. (Vezi totuși: recensia d-lui N. Iorga, în „Noua Revistă Română“ pe 1901, critica d-lui I. Popoviciu, Sibiu 1904, și „Contribuțiunile“ d-lui Teofil Löbel, în „Analele Academiei Române“ pe 1908).

Nesocotirea acestei lucrări fundamentele a dus la rezultatul, că zeci de etimologii turcești, propuse în ultimul timp, sânt, în realitate, niște „plagiate“ involuntare: ele erau deja publicate într'insa.

Caracteristic, în această privință, e cazul unui învățat extrem de riguros supt acest raport, d. A. Philippide, care, criticând pe d. Tiktin (*Specialistul român*, Iași 1907, p. 31), dă ca

nouă etimologia cuvântului *beterdisesc* (*bitirdisesc*), de mult cunoscută din Șăineanu (*Infl. or.*, II², 19). Nu mai puțin caracteristic, — deși, firește, mai puțin surprinzător —, e cazul d-lui dr. Gorge Pascu, pentru care un cuvânt ca *mr. zărculă, zărculă*, „capuchon“, *vr. zarculă* (atestat și la Diichiti, ed. Iorga, p. 100), a rămas până astăzi „obscur“ (*Sufixe românești*, 280; *Beiträge zur Geschichte der r. am. Philologie*, Leipzig 1920, p. 70), deși, acum două decenii încă, el fusese explicat, indubitabil împreună cu întreaga-i familie balcanică: sârb. *zarcula*, „cal, paclă ienicerilor“, ngr. *ξερκούλα*, „bonnet, capuchon“, etc., dl. turc.-pers. *zer-kūlah*, „bonnet bordé d'or“, de Șăineanu (*o. ci. II*, 386).¹⁾

Misterele lexicografiei românești, ca și revelațiile ei recente, ar fi, de sigur, mult mai puține, dacă cercetătorii noi s'ar osteni să străbată prealabil, integral, opera înaintașilor.)

Sper că, în cele câteva etimologii din turcește ce urmează, nu voi fi căzut în același păcat. Și țin să adaug, — spre a înlătura orice neînțelegere, — că sânt departe de gândul că monografia d-lui Șăineanu ar fi epuizat subiectul.²⁾

Bozgun, „guerre“, înregistrat de Dicționarul Academiei, e turc. *bozghoun*, „trouble, dérouté“ (Kieffer-Bianchi, I, 238), „désastre, défaite“ (Barbier, I, 339).

Bulamac, „muruiala de făină de grâu, muiată cu apă caldă, cu care se unge fața mălăului sau pitanului înainte de darea-i în cuptor“ (Săghinescu, *Scrutare dicl. Șăineanu*, p. 23),

1) Nu numai Șăineanu (*o. c. II*, 142), ci însuși Cihac (*II*, 568) l-ar fi putut lămuri pe d. Gorge Pascu (*Istoria literaturii și limbii române*, București 1921, p. 68) asupra originii altui cuvânt „obscur“: *colună*, „măgar sălbatec“!

2) *Canară*, în înțelesul etimologic apărut de „*étalage de boucher, abat-toir*“ (cel de „piatră, stâncă de Mare“, atribuit de d. Ș., *II*, 84, e contestabil în ex. citate; cf. Diichiti, *Cron. exped. Turcilor în Moreea*, ed. Iorga, pp. 44, 48), se găsește la Păsculescu, *Literatură pop. rom.*, p. 221 (fals glosat!) și chiar la Ș., *III*, 403, acesta e sensul lui „vite pentru *canară*“. — *Chezi*, „tocmai“, din *Herodot.*, ed. Iorga p. 442, e de adaus la art. *chez* (*I*, 62), și, tot de acolo (pp. 525, 548): *gedia*, *țidea*, la art. *giudea*, „javelot“, care nu e, deci, un *ἀπαξ* (*II*, 92). — Sensul de „neputincios“ al lui *cârjăliu* (Giuglea-Vâlsan, *De la Rom. din Serbia*, p. 389), de fapt, cunoscutul *cârjaliu* (vezi-l la Ș.), se datorește, vădit, etimologiei populare cu *cârjă*. — *Săleaf* (*ibid.*, p. 108) nu însemnă „suflet“ (v. Glosariul), ci „tolbă s. chimir pe arme“ (v. Ș., *ad voc.*). — *Oturac* există românește, nu numai ca termen militar (*II*, 92), cum apare și 'n „Cronica“ sus-citată, p. 223, ci și 'n înțelesul de „banc de rameur dans le caïque“ (Barbier, I, 137); v. *Antipa*, *Pescăria*, Glosar (unde și varianta *hotărac*). — *Ghelbereu*, „instr. de pescuit“, (*ibid.*), *ghelberiu* la Iord. Goleșcu (v. *infra*), e turc. *ghelberi*, „vătrar“, lit.: „vino'ncoa!“ (cf. *dobr. gheal*, „haide!“): *gălbere*, *ghelberi* din cimil. plugului (Pascu, I, 158; cf. Păsculescu, p. 86) are aceiași origine.

bulamaciu, bulumaciū, „ciulamă preparată din făină de grâu în untură“ (*Biblioteca folkloristică*, no. 18, p. 58) e, probabil, turc. *bulamak*, rendre trouble, mêler“ (Zenker, 224), *bulamaç*, „une soupe épaisse et gluante, bouillie“ (Vámbéry, apud Hasdeu, *Etym. Magn.*, s. v. *balmoş*), *bulamik*, „eine Mehlspeise von Fleischbrühe mit Fett oder Käsestückchen“ (Vámbéry, *Türken-volk*, p. 505). — *Bulamăciu*, ca n. de familie: „Analele Dobrogei“, I, p. 389.

Butăş, „marcotte, bouture (‘branche tenant encore à la plante mère, que l’on couche en terre pour qu’elle y prenne racine’)“.

Dicţionarul Academiei, şovăind între ung. *bujtas*, „butăşit“, al lui Cihac, şi înrudirea cu *butuc, buciwm*, îl lasă nelămurit.

N’ar putea fi însuşi *butac*, „ramus“, din „Codex Cumanicus“, ed. Kuun, p. 303?

Cazac, în expresia: *a se face cazac*, „a se bărbieri“ (Moldova), e turc. *qazaq*, „rasé, barbifié“ (Barbier IV, 457).

Chiligi, „fercheş“ (rev. „Ion Creangă“, IX, 27).

E un turc. *kiligi, probabil derivând din *qylydj*, „sabie“ (Kieffer-Bianchi, II, 498), din care: *câlăgi, chiligi*, „sabie“; *călăciu-caftan* (*Cronica expediţiei Turcilor în Moreea*, ed. Iorğa, p. 104; la Şăineanu, *Infl. or.*, II, 25: *călăciu*) — *kălăgî-kaftan* „semnul decorativ al unui comandant“ (Löbel, p. 14), *celenghiu, celenchiu*, „surguciu, egretă de argint“ (*Cronica sus-cit.*, p. 67). Cf. *gylydjichi*, „fabricant de săbii“ (Kieffer-Bianchi, II, 499). — Toate acestea, bine-înţeles, presupunând că nu e la mijloc o simplă stropşire a lui *cilibiu*, pronunţat moldoveneşte: *cilighiu*.

Corbert, „Țigan“ (Candrea, *Poreclele la Români*, p. 108, îl derivă din *corb*), e, ca şi megl. *curbet*, idem (Parahagi, *Megleno-Români*, II, 72), sau n. de fam. *Curbet* (Ghibănescu, *Cuzeştii*, ed. mică, p. 13; la Erbiceanu, *Ist. Mitr. Moldovei*, p. 331: *Gurbet*), *gurbet*, „Țigan turcesc“, *gurbeti*, „Țiganî pribegi“ (T. Filipescu, *Coloniile române din Bosnia*, pp. 205, 236), turc.-arab. *gurbet*, „long voyage à l’étranger, éloignement de sa patrie, exil, émigration; pays étranger, misère [Elend!], malheur“ (Zenker, 646):

cf. alb. *kurbet*, 'Reise, Fremde', *kurbat*, „Zigeuner, Siebmacher“ (G. Meyer, *Alb. Wörterb.*) — Noțiunea de basăa u¹ fost coloa-rea, ci caracterul *nomad*, vagabond, al Țiganilor; cf. bulg. *karvan*, „Țigan“, din turc. *karvan*, „caravană“. ¹⁾

Cușmete, „bucată“, d. ex.: „un *cușmete* de slănină“ (Ciobanu-Plenița, *Cuvântări adâi*, p. 311), *hujmete*, „boabe, știuleți mici și necopți de păpușoi“ (rev. „Ion Creangă“, XIII, 115), ar putea fi turc. *kysmet*, „part, parte; sort“, existent în mr. și megl. — *Uidumü*, „cu grămada“ (Ciobanu, *l. c.*) = (cu) *duiumul*. — *Nagarâ*, „belea“ („Ion Creangă“, *l. c.*) n'are a face cu *nagarâ*, „instr. musical“, turcesc (cf. gr. ἀνακαρά — μετὰ βραχίων καὶ σαλπίγγων, la Nicetas Akominatos, ed. Bonn, p. 243), ci e = *angara*, *angarea*, idem (grecesc, din persană). — *Roitoman*, „bine-făcut“ (aceeași revistă, VII, 52) = *iortoman*, *otoman*, iar *mașcoală*, „femea proastă“ (*ibid.*, 312) = *paceaură* (prin *baceoară?).

Dihai, în expresia: *mai dihai*, „mai vârtos“.

Cf. turc. *diha*, interj., „voici, voilà“ (Barbier, I, 786).

Diudiuc, „instrument musical de vânt“ (Oltina, jud. Constanța; în chestionăru^l Hasdeu), e turc. *düdük*, „flûte, flageolet“ (Kieffer-Bianchi, II, 549).

„**Dubas** cu capu' ars“ = vătraru^l (Pascu, *Despre cimilituri*, II, 180).

S'ar putea să nu fie *dubas*, *dubaz*, „ponton“ (cum crede autorul cițat), ci — modificat supt influența rimei — turc. *durbas* „măciucă“ (Zenker, 538), lit.: „fii departe, ferește-te!“ (cf. *odâr*, „marș!“, în „Noua Rev. Rom.“, XIV, 235, *dur*, „stai!“, la G. Dem. Teodorescu, p. 74, țigăn. *durbač*, „biciu“, *durkalo*, „dracul“, lit.: „departe, cel negru, țălăul!“), sau sl. *dubač*, „gouge, goujon“. — Cuvântul nu are a face, în orice cas, cu *durbaciū* din cimilitura ghindei (Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, pp. 84, 337), care e, probabil, rus. *dubac*, *dumbač*, „stejar, de stejar, ghindă“. Cf. *durbace*, „răcitoare (la velnițele moldovenesti)“ (Pamfile, *Industria caspică*, p. 236; Săineanu, II¹, 165, 405).

Fă -f-ș, interj., imitând un foșnet ușor.

Cf. și turc. *feh-fech*, onomatopeie, „bruit léger, sifflement, bruissement“ (Barbier, II, 418).

¹⁾ *Modoran*, „Țigan lingurar, prost“ (Șezătoarea, III, 36), să nu fie corupt dintr'un *domodoran = sl. *domorodan*, „indigen“?

Fârlifus, 'petit homme maigre et chétif, gringalet; se zice despre oamenii slăbuți, de constituție delicată'.

Așa, *Dict. Acad.*, s. v., care nunționează, fără a o admite, etimologia d-lui Tiktin: germ. *Firlefan*, „om ușuratic“.

Adevăratul etymon pare a fi turc. *feilesouf*, „philosophe; en turc vulgaire, daus un sens péjoratif: homme dé-ravé, impie“ (Barbier, II, 437), *feiléfous*, „pierre précieuse que les Orientaux croyaient changer de couleur 72 fois en une heure“, deci un soi de „pierre philosophale“ (Keiffer-Bianchi, II, 408; cf. II, 398: *filifous*, „Philippe, Philippus“, cu care-l confundă!).

Pentru reputația „filosofilor“ în popor, cf. cunoscutul *filoscos*, *firoskos*; iar, pentru formă: pop.-dial. *filofoși*, „filosofi“ (Vârcol, în „Buletinul Soc. Filol. din București“, an. II, p. 23).

Ghimirliū, „ferestrău de mână, având o coadă, mâner sau mănunchiu, și o punte, obișnuit de fier, care ține pânza întinsă“ (Pamfile, *Industria casnică la Români*, p. 122).

Evident, din același turc. *demirli*, „de fier“, din care și *dimerlie*, „baniță de fier“ (cf. *ferie*, originar cetluită în fier, — v. rev. „Ion Creangă“, VII, 53 —, ngr. *κόπρος* s. *μέδωνος*, „măsură de capacitate“, propr.: „de aramă“, ngr.-dial. *λαμνί, βραμνί*, „Wasserkrug“, după G. Meyer *Ngr. Stud.*, IV, 75, din it. *rame*, „Kupfer, Kupfergeschirr“, rom. *arâmie*, bulg. *aranija*).

Ghiobecuri, în expresia: „lucrează în ghiobecuri — în bătaie-de-joc“ (Rădulescu-Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 34).

Legătura cu turc. *göbec*, „nombrii“, la care Șăineanu (*Infl. or.*, II¹, p. 397) raportă, fără convingere, numele brăilean al zăbunului, *ghiobec* (cf. Löbel, p. 21, și *Dict. Acad.*, ad. v.), se impune. Ea ar rămâne, însă, tot atât de neclară, pe cât e de neîndoioasă, fără ajutorul aceluși Glosariu manuscript al lui lordache Golescu, asupra importanței căruia, ca izvor de limbă, a atras atenția și d. N. Bănescu (*Viața și scrierile Marelui-Vornic lordache Golescu*, pp. 47—8). În adevăr, la f. 382 a acestui ms., — pe care nu-l cunosc decât din extrasele d lui G. T. Kirileanu —, se pot citi următoarele: „*Ghiubec*, — *uri*, partea burtei dă la buric în jos: *Ăm* [= *îmi*] *mișc*, *ăm arăt ghiubecul*, când umblă (*sic*). *Muiere* *lingușitoare* *ce-ș arată*, *ce-ș mișcă ghiubecul*, *ăș arată c. . .*, când umblă“.

E vorba, deci, de turc. *göbek atsân*, „den Nabel werfen“, terminus technicus pentru obscenul „danse du ventre“ (v. G. Jacob, *Türkische Bibliothek*, VI, p. 134).

Expresia populară se dovedește, astfel, a fi încă un ecou al influenței turcești, o „survivable“ orientală la Români.

Gujban, „vreun semn vechiū de care se serviau Domnii“ (Ciobanu-Plenița, *Cuvântări adânci*, p. 313), e o variantă a lui *guguman*, *gugiman*, „căciula de samur a lui Vodă“ (v. Șăineanu), printr'un *gugiban intermediar, mai probabil decât „o amplificare din *kaba*“, cum îl socoate Șăineanu, care nu cunoaște decât varianta *cujban* (II¹, 148).

Haîhuî(ū), interj., adv., înregistrat de Dicț. Acad., ca și mr. *hai-hai*, „om fără scaun la cap, pierde-vară“ (Papahagi, *Graie aromâne*, p. 80), e turc. *hai-houï*, „mots imitatifs des cris d'une foule quelconque, particulièrement de combattants, brouhaha“ (Kieffer-Bianchi, II, 1205). — Cf. megl. *hahă*, „haî-huî, gură-cască“ (Papahagi, *Megl.-rom.*, II, 80) = ngr. *χάχας*, δ, „badaud, bouche-béante, gobe-mouches, nigaud, benêt“ (Byzantios). — Ca o contaminație între acest *χάχας* și ngr. *λέρα*, „vaurien, coquin“, s'ar putea explica acel sinonim *hahaleră*, pe care Candrea (*Porecele la Români*, p. 76, după Baronzi) îl aduce din Spania (prin Evreii „sefaradin“, în acest cas, ca turc. *palavra*).

Hășt, -urî, „lance“ (*Herodot*, trad. vr., ed. Iorga, p. 485).

E turc. *hecht* [= *hîst*], idem (Calfa, *Dict. franç.-turc*, s. v. *lance*).

Iontâc. — Se găsește într'o găcitoare a „buricului“, reprodușă de Pascu (*Despre cimilituri*, I, p. 169) după „Șezătoarea“, VII, 78, supt forma: „În mijlocul câmpului, cuibul *iontăcului*“ (în text: *iontăcului*), la care putem adăugi, din aceeași revistă, XIII, 15: *iontăcului*, iar, din rev. „Ion Creangă“, VIII, 39: *iontăcului*.

Avem a face, probabil, cu un reflex al turc. *göndök* „nombril, Nabel“ (Zenker, 779).

Înțelesul e în deplină concordanță cu însemnarea cimiliturii, iar, formal, un *ghiondâc* (*ghiondioc*), sau *ghiontâc* putea ajunge ușor la *iontâc*, ca: *ghionteà* la *ionteà* („Ion Creangă“, IV, 7), *ghimburuc* la *iumuruc* (Șăineanu, *o. c.*, II², 56), *ghemetlic*, „revistă navală“ (*Cronica exped. Turc. în Moreea*, ed. N. Iorga, p. 22), la *iemetlic*, rău derivat de Șăineanu, *o. c.*, II², 148, din *gemigilâc*; poate chiar *iordan* din cimilitura „cintarului“ (Pascu, *o. c.*) nu e decât *ghiordan*, dublet cunoscut al lui *gherdan* = turc. *gerdan*, „cou“,

(litt.: „ce qui tourne“), „collier“ (Șăineanu, *o. c.*, II¹, 279): *goldan* din varianta publicată în rev. „Ion Creangă“, VII, p. 233, să nu fie o etimologie populară din același *ghiordan*?

Cimilitura înfățișează, prin urmare, tipul, cunoscut, al acelor care cuprind, în însuși enunțul lor, „le mot de l'énigme“, având ca pototip drastic cimilitura *ciupercii*: „Mănăstire 'ntr'un picior, găci — ciuperca! — ce-i?“ De obicei, însă, alusiile se mulțimesc să fie numai transparente (d. ex. „Natalița“ = *Nadolița*, „nadoleanca“, într'o cimilitură a cloștei prădate de „Nataloiu“ s. *Cataoiu* = cotoiu: *gatolo*?) și, în orice cas, mai puțin drastice, iar omonimia oferă, în acest scop, destule mijloace. O cimilitură a ploscei (Pascu, *o. c.*, p. 84) exploatează, astfel, echivocul *tiugă*, „ploscă“ (Panțu, *Plantele cunoscute de pop. român*, p. 299), și *tiugă* = *iucă*, „găină“ (Șezătoarea, V, 162), din ung. *tyúk*, idem (cf. *tiugu-tiugu-tiugu*, interj. p. chemat găinile: *ibid.*, III, 190). Altă cimilitură, a găinii, la Megleno-Români (Păpahagi, *Megl.-Rom.*, I, 51) exploatează echivocul obscen *curu* (bulg. *kurū*, „găină“, megl. *curișnita*, „găinaț“, de unde, poate, și *curlă*, *corlă*, „găinușă de apă“*). — *Titrișcă* dintr'o cimilitură a cloștei (Pășculescu, *Lit. pop. rom.*, 78), ca și *titrișcă plisică* din cimil. coșofenei (*ibid.*, 80), se bazează pe o amfibologie asemănătoare: *titrișcă* = *t. tirez* și *trișcă*, apoi *plisică* = *plisc* și *frișcă* (acest din urmă cuvânt însemnând, — pe lângă „femeiușcă“, în sens peiorativ, ca și „coșofană“, — și: „flurierătoare, țipătoare“, -ca *trișcă*. — „Târguț într'un vârf de *măcăuț*“ (Goroveiu, p. 216), amintește, prin acest deminutiv din *măcău*, „bătă“, pe *mac* (înțelesul cimiliturii). Foarte adesea, iarăși, se recurge la un termen regional, o glosă obscură, pe care rar cine o înțelege**, și în această privință, tesaurul de turcisme al limbii era bine-venit: cazul lui *iontăc*.

Revenind la cimilitură: *iontăc* fiind un cuvânt, pentru cei mai mulți, neînțeles, el a fost înlocuit, — fie după formă: cuibul *cionticului* (Șezătoarea, XIII, 15), *ciontăcului* (cf. *ciont* = *ciunt*

* Aici s'o fi raportând și „poame de *kurr* - Eier“ din Wolf (cf. „Ion Creangă“, XII, 75)? — Sigur, da, *curuelnic*, „coteț de hoară“ (Boceanu, p. 88), „găinărie“.

** *Cimileaga* din cimilitura albinei (Pascu, I, 140), ca și *heligă*, *meligă*, etc. din difertele-i variante (*ibid.*, 52), ar putea fi identică cu ung. *csémélyke*, *csémély* = rus. *čemel*, rut. *čemlj*, „apis terrestris, apis muscorum, bombus terrestris, abeille souterraine“ (Gombocz-Melich, s. v., cf. Bernerker, I, 167). — P. *dumbră* din cimilit. ape (Pascu, I, 30, cf. și sl. *dămbŕu*, „vale, apă“ (de origine celtă? V. Holder).

bont, „tăiat la vârf, rătezat la capăt, mutilat“, și *ciot* „os“ = ung. *csont*, idem, *csontók*, „ciolănos“: Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, p. 49; T. Bud, *Poes. pop. din Maramureș*, p. 76), sau *ciotăcului* (de la *ciot*), — fie după înțeles (continuarea ideii de „cuib“): *cocostârcului*, *cucului* („Ion Creangă“, VIII, 146), *terteleacului* („Sezătoarea“, l. c.), de fapt, cred: *teptalacă*, „prepelită“ (Marian, *Ornitologia*, II, 221), confundat cu *terteleac*, „bățul care mișcă tețca (cutia cu grăunțe), la moară“ (Damé, *Term. pop. rom.*, p. 153, nota 1); cf. *perperită*, *prepelită*, „rudă lungă de fag cu crengi pe ea“ (Viciu, *Glosar*, p. 70), *perpelită*, *prepelită*, „o bucată de fier, în care se prinde capătul fusului de fier care învârtăște piatra alergătoare a morii“ (Damé, *o. c.*, p. 153), și *prepelită*, pasărea. Adaugim că o confuzie asemănătoare există și în ngr., între *πέροδιξ*, *-ιχος*, „perdrix“, și *πέριχα* = *perlica*, „perche“. — De altfel, o piesă din mecanismul morii, tocmai aceia prin care trece fusul de fier, se chiamă *buric*; iar, pe de altă parte, rom. *ghiondic* înseamnă, ca și *ghionderă*: „prăjină“, „perche“ (v. Dicț. Acad.). — Pentru *ghiontac* (Mehedinți, *Oamenii de la Munte*, p. 23), probabil, din *ghiont*, „pumn“, cf. gr. *πυγματός*: asemănarea e pur formală și întâmplătoare.

De observat este, că multe din aceste turcisme s'au păstrat în poporul nostru prin cimilituri¹⁾ „țigănești“, dintre care unele sânt pe dea'ntregul turcești, iar altele, în bună parte. *Șaică-baică*, despre „gâsca plutind“ (Pascu, *o. c.*, II, 129), e un efect de ritm frecvent în turcește, având la basă pe *șaică* „barcă“ = „ciobacă“ (turc.-arab. *şabbak*); cf. *șundă-bundă*, *șuradă-buradă*, *șoilè-boilè*, etc. (cf. rom. *hoidea-boidea* = *treacă-meargă* din Rădulescu-Codin, *o. c.* p. 39). — *Șocarda* din cimilitura „țesutului“, explicat de d. Philippide ca *șicardi* (Pascu, *o. c.*, II, 75), ar putea fi mai curând turc. *şu-kadar* 'tant, assez' (Zenker 551), — această formă, iar nu forma *șo(l)hada(r)*, cum spune Șăineanu, *o. c.* I, CCCXXIX, e, și prototipul rom. *șucada* „atât de mare, enorm“ din Alecsandri, — sau ngr. (ἐ)σωκάρδη, „camisole

1) Pentru origina, obscură, a rom. *cimilitură*, cf. și slov. *čín*, „Zauber“ *čínilica*, „Zauberin“, (Fr. Krauss, *Volksgläubige und religiöser Brauch der Südslaven*, pp. 125, 127). — Pentru *cinel* = *cinéal (*cinlea-1!*), Imperativ de la un *a cini*, cf. *citea-1*, de la *a ceti* (= *cotește-1!*), *păzea-1*, *risipe-le* = *rispește-le* (Leca Morariu, *De la noi, povești bucovinene*, ed. a III-a, p. 76).

chemisette" (Byzantios), megl. *sucardi*, „sarică" (Papahagi, *Meglano-Români*, II, 119). Forma *socardea*, acurată, o găsim într'un joc de cuvinte dintr'un recitativ „țigănesc" (V. Păcală, *Monografia com. Rășinari*, p. 215): „Carno [cf. țig. *kanro*, „spin" = ac?] parno (cf. țig. *parnò*, „alb"), *socardea* [= soc ardea], șosarea [= ș'o șea s. șosea-rea], șunacbun [=ș'un ac bun], șocosea [ș'o cosea"¹]. — *Başcali*ii cei doi, între cari șede șoșoiul țigănesc, „iepurele" (și „Țigan": *Noua Rev. Rom.*, XIV, 236), din cimilitura acestuia (Pascu, *o. c.*, I, 123), sânt, foarte probabil, totuși „cojocarii" turcești (vânătorul și ogarul), oricât s'ar certa dd. Șăineanu și și Löbel asupra existenței ca atare a prototipului turc, *başkali*. Cf. descântecul: „De-ți găsi-o șezând c'un flăcău frumos, de *bășcăluit* s'o *bășcăluiti* [= s'o despărțiți de el] și la mine s'o porniți!" (A. S. Michailescu, *Crâmpeie din viața pop. român*, p. 29). — Cât despre *fat faur* din cimilitura aceluiași, rămas un mister pentru Pascu (*o. c.*, II, 75), el nu e decât un fonetism țigano-romănesc, pentru: *făt-faur* (cf. *fătul mieu*, *Făt-Frumos*; *fiu-fiu* e „foio", foalele", cf. megl. *fiū*, „instrument de suflat pentru a lipi ceva": Papahagi, *Meglano-Români*, I, 30; *cucioaie*, *ibid.*, e ngr. *κότσι*, „oscior"?). Relativ, apoi, la calcularea iepurelui în elemente de fierărie, așa de firească Țiganilor, compară gluma populară cu Țiganul, care, vrând să împrumute anumite unelte (șfredel, cuțitoaie, topor) de la un Turc, i se adresează „turcește": „Turchilinghili [evident, cuvântul n'are valoarea arheologică a lui *Turcilingi!*], *dă-mi on* (= un) *șoilè*, *on șe șe ș'on hacanà* cu coada la așa!" (*Graiul nostru*, I, p. 417). Pentru timbrul țigănesc al cimiliturii, cf. rolul ursarului (Țigan) din „Jocul Păpușilor" (G. Dem. Teodorescu, p. 124).

1) Cf. o altă variantă, inedită, comunicată de d. Dumitrașcu-Reny:

Un Sas ara	Sau încă:	An aram,
O sușa ra;		Soc aveam,
Soc avea,		Soc ardeam,
Soc ardea,		Ș'o șea rea aveam,
C'alte lemne nu avea.		Ș'o șea rea ardeam.

Pretutindeni, o largă exploatare a omonimiei. — *Tulumbuci* nu e „tulmbuci" (Pamfile, *Jocuri de copii*, I, 369), ci varianta unei cunoscute expresii scabroase (*tu-l în buci*). — Patent țigănească e expresia *a hânghi moiul cui*va (*a hânghi*, „chier", *moi* = țig. *muî*, „gură": Constantinescu, p. 19), ca și *a mardî* (pr. pr.: „a bate", p. 20) și *a buli* (de la *bul*, „dos": p. 29; cf. Șezătoarea, XIV, 82).

Avem chiar motive să credem, că și mult desbătutul „incipiu“ al strigăturii de la *Alimori* (și nume de sat): „*Alo, more, more, silito, silito, more!*“ e o formulă sillografică grecească, importată la noi prin Țigani (v. ce spune El. Niculiță-Voronca, *Studii în folklor*, I, 136, despre „Societatea Voevodei (*sic*) Țiganilor“ de lângă Cluj, care colectă datele de „chronique scandaleuse“ și organizează „strigarea peste sat“ în Sâmbăta Paștilor). Dar despre această, altădată. — Că în *halea-palea* din cîmilitura „lupului“ cu variantele ei (*halea-balea, halea-malea* etc.), pe lângă a *halî* și *bală*, note atât de adecvate în definiția unei fiare prin excelență vorace, sau țigano-gr. *palè*, „din nou, iarăși“ (Pascu, *o. c.*, II, ad loc.), se amestecă și turc. *halea-paià*, — se vede din epitetul satiric de „jupân *halea-palea*“, ce i se dă lupului într'o snoavă din popor (v. rev. „Ion Creangă“, XIII, 16): o notă de satiră socială.

Un studiu sistematic, din punct de vedere lexicografic, al acestor recitative și formulete copilărești, multe foarte vechi! — păstrând, d. ex., amintirea lui Mihai Viteazul¹⁾, sau parodiind rugăciuni slavone (v. mai jos), — altele de dată recentă, produs al școlilor secundare (așa, d. ex., cele din rev. „George Lazăr“, II, 27, unde însă *șe vu bre* nu e, evident, „qui vous voulez“, cum se spune, ci: *je vous prie*), — lipsește. Basa necesară pentru o asemenea cercetare nu lipsește, totuși, de loc: *Ritmica cîntecelor de copii* a răposatului Alex. Bogdan și cele trei volume de *Jocuri de copii* ale dlui Pamfile oferă un vast material. Cele mai multe din aceste recitative înfățișează numerele până la zece: fie că încep cu *uniele* (după *dodiele*, cf. vr. *dodieale*

1) Un recitativ publicat în rev. „Ion Creangă“ p. 1909, pe 150, mîntuie: Dară țapul fără coarne.

Șapte fete *pe-o mascoane*, —

după ce le așezase prealabil, „pe o *lăiață*“ (oaie laie) și „pe un *țap*“; avem deci, în forma cea mai arhaică (*mășcoanie*), pe *mășcoale*, „catărcă“.

2) O variantă gorjană inedită (comunicată de d. I. Popescu-Voitești)

Stai, ploaie,

C'un păiu, -

Stătegoaie,

C'un maiu,

Cu căciula lui Mihaiu,

C'o să vină soarele, Plină de coji de mălaiu [cf. „Mălaiu-Vodă“!]:

Să-ți taie picioarele:

Uscate de nouă ai.

Amenințarea cu „soarele“, care „taie picioarele“, — deși nu „strigoai-
cei“ —, și într'un „descîntec de deochiu“ din jud. Romanați (Păsculescu, p. 120).

„năcazuri“, *dodii*, „bâjbăieli“, și după *cărăiele* = *caraiel*, „crivăt“, lit. : „vântul negru“, din turc. *qara-yel*, „vent du nord-est-ouest“, cf. lat. *aquilo*, idem, meglén. *boari-neagră*, „vânt negru, vânt turbat“; Papahagi, *Megleno-Români*, Glosar; cf. încă: *traistă-goală*, „vântul pustiitor de Sud-vest“, în „*Revista Pădurilor*, X, 299 *cara-il*, „an[!] negru“, apoi: *coșeava*, „vânt de Răsărit“, „*gorneac*, „vânt de Apus“, propr. : „muntean“, din *Noua Rev. Rom.*, XIV, 234—5, și *iugă*, „vânt de Sud“ = sl. *jugъ*, idem), sau cu *unerogu* (probabil = *inorogu*, „unicornis“, de unde varianta: *una ruga*) și sfârșesc cu *saicoteț* (= sai, cotețe!), ori *ducă* (monetă rus. de 50 cent.), ori cu *vig* (poate ung. *vég* = șfârșit), ca acele din rev. „*Ion Creangă*“, VIII, 243; fie că disimulează supt câte un quasi-omonim românesc numele fiecărei cifre: „(B)unili, [d]oile, miile [—triile], 'mpăratuli [=patrule], mincile [=cincile], nasăle [șasele], șerpele [=șeptele], (sc)optule, [n]ouăle, berbecile [zecile]“, sau cuprind numerale grecești-moderne: „*opisena*, *sena di* (ὀπίσω, ὀπισθεν, s. εἰς ἕνα, δύο), *chistin boli* (καὶ εἰς τὴν πόλιν), *țangăr*, *mangăr*, *na* cartof, *tu* aftō (καὶ αὐτό, τοῦ αὐτοῦ, κατ' αὐτό?) *belengher* buf, *cioc* boc, *treci* la loc!“), ca formulele din Pamfil, *o. c.*, pp. 27—8 (variante ale-ultimei, v. și la Hasdeu, *Revista Nouă*, VII, p. 269, la Bogdan-Hoya, *Cântece de copii și jocuri*, p. 25, sau la Teodorescu, p. 192, care observă că originalul ei ar fi „șese versuri grecești, puțin cuviincioase“), ori chiar numerale latinești, ca *simățul*, „jocul popicilor“, ardeleanesc: „*simăl* se strigă, când se dă întâia oară în popic; a doua oară: *bist*; a treia: *terciu*“ (Pamfile, *ibid.*, III, 19) = lat. *semel*, *bis*, *ter* (cf. *tertius*), — ele sunt, oricum, foarte interesante.)

Alt recitativ copilăresc: „Unuma, dunuma, zaia, paia, chicura, cucura, hurduc, burduc, sacalie, pic, poc!“, însemnând „pușcă“ (Pamfile, care-l publică, *Cimilituri românești*, p. 7, e de părere că „nu poate să însemne *pușca*, dupăcum crede poporul, sau vrea să fie crezut!“), conține elemente de cel mai mare interes: *unuma*, *dunuma*, sânt un fel de comandă de încărcare; pentru *zaia*, cf. ung. *záj*, „vuet“ (cf. *huieste*, despre pușcă),

1) *Bimbirică*, cunoscuta poreclă pentru un om mărunțel, să nu fie o colecție glumeată de numerale turcești: *bin* (1000) + *bir* (1) + *iki* (2)? Cf. însă turc. *bin* = *ibn*, „fils“, și it. *bimbo*, „bambino“, „Kind“, de unde „ngr. dial *μπύμπικας*, „kleiner Insekt, Laus“ (G. Meyer, *Neugr. Stud.*, IV, 60), rom. *bibic*, „drăguț“, *bibică*, „amourette“; de asemenea, n. pop. dial. de plantă *bombir*, „crin“ (?), în „*Povestea numerilor*“ din col. Alexici, p. 201.

iar p. *paia*, cf. *a da paièle*, „a ațâta, a înteți“; *chicura* e *picura* (picur), iar *cucura* = „tolbă de săgeți“; *hurduc*, *burduc* se referă la încărcătură și sgomot (cf. cimiliturile fedeleșului); *sacalie* amintește pe *săcătuș*, „treasc, tun mic“ (cf. vr. *pușcă*); restul — cunoscuțe interj., imitând „picnitul“ capsei și pocnetul armei (explosia).

Cu deosebire interesant de studiat e, însă, procedeeul de transpunere și adaptare a acestor recitative în domeniul cimiliturilor.¹⁾ Un exemplu. În colecția de „Poesii populare“ a lui G. Dem. Teodorescu (p. 259), găsim următorul recitativ:

O ce nașe
 ije
 ese
 și ne b. . .
 Da pinde țarca
 dă-i buliarcă
 și chliban.

Episcopul Melhisedec încă (*Revista p. ist., arh., filologie*, III, p. 54) a recunoscut în aceste cuvinte, — ca și 'n varianța: „Oce nașca tașca, da bună-i budașca“ —, o parodie a Rugăciunii Domnești slavone: *Otce naș, ije esé na beseh* („Tatăl nostru carele ești în ceruri“¹⁾). Dar, nu numai începutul recitativului, ci și restul este, în întregime, compus cu elemente din aceeași rugăciune: *da priidet țarstfie (tvoiă)*, „vie împărăția ta“, e fără îndoială, originalul lui *da pinde țarca*; *da budet voliă tfoiă* („facă-se voia ta“) trebuie să fie la baza lui *dă-i buliarcă*, iar *chliban* e, evident, identic cu *hleb naș* („pânea noastră“), adevăratul cunoscutul *hliban*, „mêche de pain“, care derivă, în ultima analiză, din vsl. *hlebū*, „panis“ (v. Cihac, s. v.), exact; l. *clibanicius*, sc. *panis*, gr. *κλιβανίτης*, de la *κλιβανος*, „cuptorașul de lut, tuciu, fier sau argint, în care se cocea pânea“ (v. Blümner, *Technologie und Terminologie der Gewerbe u. Künste bei den Griechen und Römern*, I, p. 82).

1) Cf. cimilitura „șerpelui“ din Pascu (I, 196) și descântecul de șerpe din Frâncu-Candrea, *Moșii*, d. la p. 180; de asemenea, cea din farmecul de la p. 182 („laumă daumă“ = *lau-mă, dau-mă* ?), *sa* = începutul baladei „Petrea“ (*ibid.*, p. 226).

Odată format astfel, ca parte integrantă a parodiei, acest final s'a izolat, apoi, supt forma; „Dă-i prinde țarca, dă-i *bulească* și chiliban“ (Pamfile, *o. e.*, II, 317), în care țarca nu se mai înțelege în legătură cu textul slavon, ci cu numele păsării (ajuns, ca și sinonimu-i *coțofană*, la înțelesul de „femeie depravată“; iar restul echivalează cu: „dă-i băntură, udătură (= *buliarcă* de sus, cf. ud *blească* s. *lioarcă*, etc.) și mâncare (țâne)“. Ca atare, țarcă *bulearcă* apare, însă, în cimilitura coasei: „Am o țarcă *bulearcă*, tot câmpul aleargă“ (Pascu, *o. e.*, I, 132). — Pentru *bulearcă* (ritmul va fi ajutat, ca și sus, la formațiunea cuvântului), mai ales în legătură cu cositul, ar fi, poate, de comparat, pe lângă *lioarcă*, *holercă*, „băntură de calitate inferioară, rachiu“, și: *buleacăr*, „tot felul de iarbă, amestecată cu uscături și spini“ (Viciu); iar, pentru *bulească*, pe lângă varianta *ocenas budașca = budașcă*, „fiind“, „carele ești!“ a parodiei citate, sânt de însemnat: rom.-dial. *bulă*, „dihanie, despre femei rele“ (Conv. lit., XX, 1006), *bulă*, „turcica mulier“, *bulașcă*, *bulașkë*, „quod turcicae mulieres conficiunt“ (Anonimul Bănățean), turc. *bulașic-su*; „Spülwasser“ (Zenker, 575), *bulamac* (v. mai sus). . . Amalgamul e prea complex pentru a putea fi lămurit cu certitudine!)

Un alt teren care rămâne de exploatat supt raportul turcismelor, — d. Șăineanu neatingându-l decât foarte în treacăt, — e *onomastica*.

Un studiu special, amănunțit, ar trebui, neapărat, să distingă strict patronimicele turcești de cele tătărăști (o listă de acestea, v. acum în „Analele Dobrogei“, I, p. 163), obișnuite mai ales la Armeni (v. N. Iorga, *Armenii și Românii*, — o paralelă istorică, — *passim*).²⁾ Astfel, un *Hulubei*, cu tot aspectul

1) *Avel favel domene* dintr'o formuletă copilărească (Bogdan-Hoya, p. 27) ar putea fi o parodie a lui „*ave, fave, Domine!*“ (cf. p. 18), tot așa de bine, ca și o estropiere din *Avel (Abel), Pavel, domnule!* (cf. p. 32). — Pentru *ățâla, băfâla* de la începutul formuletei (p. 18), cf. ngr. *ἄζαλος*, „sale“, de unde mr. *ațial*, idem, și, în legătură cu bulg. *mațialo*, „boue“, mr. *ațiala-mațiala*, despre un om murdar (v. Pascu, *Rév. de dial. rom.*, V, 227). — Interesante dublete de sens (prin glosare), în formuletele de la pp. 15 (*chi a far = ki, „afară“, ung.*), 20 (*bica, bica, taoru = bica, „taur“, etc.*)

2) Nume tătărăști poartă uneori și „Tătărășii“, adică *Țiganii*, robi ai Tătărilor, stabiliți pe la noi (cf. *Tătărăuși*, sat.). *Tamârtașowci* (cuman-*temir-taș*, „piatră-de-fier“) sânt, d. ex., „Tătărășii“ creștini, dulopareci ai măn. Neamțului în sec. al XV-lea (v. *Arhiva istorică*, II, 102). Cf. Picot et Bengesco, *Alexandre le Bon*, Viena 1882, p. 37 și urm. (etimologiile de acolo sânt, însă, cele mai multe, false).

său de derivat din *hulub* (un *Holub* Trohin, în N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, I, 208; cf. n. de sat doljean *Columbeiu*), analog lui *Corbeiu*, *Lupeiu*, *Griveiu*, etc., se dovedește a fi identic cu tăfâr. *Olobey* (și tatăl Mariei din Mangup), *Ulubeiü* (negustor armean din Suceava, la 1476, ap. N. Iorga, *o. c.*, p. 148; cf. „*Uluc-beiü*, gheograful“, în *Cronicarii munteni*, de același, p. 71), *Olbeiü* (notabil armean din Siretiü, în 1610, ap. Hasdeu, *Etym. Magn.*, II, 1698; cf. Goilav, în „*Revista Tocilescu*“, X, 246), deci = cuman. *Olubey*, *Ulubey*, „magnus princeps“ (v. *Codex Cumanicus*, pp. 258, 260, 300; cf. pol. *Kutlubey* = cum. *Kutlubey*, „felix princeps“: *ibid.*, p. 265); — un *Danabasi* e turc. *danabassy*, „cap-de-vițel“ (cf. *Cap-de-boü*, n. de Armeni „moldovenești“ din Ardeal): — *Derewal* (Armean din Suceava, la Iorga, *Ist. com. rom.*, I, c.) e turc. *derè*, urmat de traducerea românească: *vale* (un Armean din Moldova ar putea fi și acel „*Dominus Czyran*“ de la p. 153, nota 2: *Țăranu!*); — *Ghiulea* e turc. *gül*, „trandafir“ (cf. *Triandafil*, *Vartic*, etc.); ¹⁾ — un *Pălăuz*, iarși, e identic cu însuși etnicul *Polowci*, „Cuman“, lit.: „*Bewohner der Fläche*“ (v. Zeuss, *Die Deutschen und die Nachbarstämme*, p. 744), ca și bulg. *Palauzoff*, ung. *Palócz*, etc.

Scopul nostru, însă, aici, nu poate fi acesta; cu atât mai mult, cu cât, incurând, vom avea prilejul să insistăm asupra chestiunii. Pentru acum, ne mulțumim a înșira câteva nume proprii românești de origine orientală (evitând, neșăgăsit, pe cele deja relevate): *Balmez* e turc. *bilmez*, 'prost', prin rus. *balbes*, idem (Berneker), de unde și rom.-dial. *belbas* (Mold, nord.); — *Carabela*, „Stâncă-neagră“ = cuman. *bila*, „cos“ (*Codex Cumanicus*, p. 304; cf. mgl. *Bila-lungă*, „Stâncă lungă“, n. de loc., la Papahagi, *Megleno-Românii*, II, p. 39, și mr. *bel*, *abel*, *abeali*, pietrele cari servesc la jocul „în cinci pietre“: *Delametra*, *Dict. mr.*, Papahagi, *Din lit. pop. a Arom.*, p. 168); — *Carabaș*, din t. *hara-bach*, „pêtre, mélisse“ (Youssouf), lit.: „cap-negru“ (cf. oaze *cărăbașă*, bulg. *cernoglava*), sau = *cărăbaș*, în jocul călușarilor, „cântărețul din *carabă*“ (*carabă*, fig.: „umflat, sătul“, — v.

1) Pentru omonimul *ghiul*, „scul, ghem“ (Șăineanu, III, 182), cf. și exemplul din N. Iorga, *Brașovul și Românii*, p. 24: „940 *ghiuluri* de ață de cusut fel“, unde *fel* = germ. *Fell*, „blană, cojoc, piele“.

rev. Ion Creangă⁴, V, 310—, înseamnă o parte a cimpoiului și vine, probabil, de la turc-ar. *qarabba*, propriu: „garafă, ploscă¹⁾”; — *Caracuş* (lit. „pasăre-neagră”, cf. l. *aquila*, sc. *avis*, gr. μέλας și μορφνός, „de couleur sombre (aigle), vautour”: Boisacq, 64.), *Dugan*, *Togan*, *Tohan* (t. *doghan*, „șoim”; cf. megl. *duan* „șoim de munte”, *Buzdugan*, *Zăgan*, *Zăgănescu*, *Tohăneanu*), ambele având, împreună cu *Balaban* și *Şahin*, aceeași însemnare generică de „vultur” (cf. *Vulturescu*, *Şoimescu*, *Coroiu*, poate chiar *Bărăgan*, atestat și ca n. de persoană: „fântâna lui Bărăgan”, într'un act din 1615, ap. Hasdeu, s. v.), ca și n. topic *Cartal* (Zenker, 699; Barbier, III, 449; cf. *Caracuşeni*, in Basarabia); — *Bezu*, *Beza* = turc. *bez*, „toile” (Kieffer-Bianchi, I, 209), cf. *Bezești* și *Bezari*, „Pânzari”, — *Buiçliu*, „Mustăciosu” (t. *buiq*, „grand”, s. *biiqlu*, „jeune homme”, de la *bouiq*, „moustache”: Bianchi, I, 250, 262), cf. *Burnea*, „Nărtiță”, din t.-pers. *burni*, „nasutus” (Cod. Cum., 345), *Dudac*, „Buzilă, Buzatu”, din t. *doudaq*, „lèvre” (Barbier, I, 306). *Deşliu*, „Colțatu”, din t. *dichlu*, de la *dich*, „dent” (Bianchi II, 571); cf. *Zubcu*, *Zubaşco*, etc.: originar, porecle satirice (Pe *Samurcaş*, din *samour qach*, Barbier, II, 459, îl explică: „sourcils touffus”); — *Carataş*, t. *kara-lach*, „ardoise”, lit.: „piatră-neagră” (Ureche, ed. Popovici, p. 92: „stânce neagre de piatră, de fac foc cu dânsa”), cf. *Carătaş*, *Caretaş* „fabricant de carete”; — *Ciogolea*, „Vrabie”, t.-pers. *çugul*, „moineau” (Zenker, 358^b; cf. *ibid.*, 358^a: *çugul*, „intrigant détracteur, calomniateur”); — *Cocuz*, „nevoiaş” (Zenker; Barbier, II, 568: *qoqoz*, „indigent, sans ressources”); — *Curt*, „Lupu” (cf. *Curt-Bunar*, „Fântâna-Lupului”); — *Djuvara*, „pardon, permission” (Bianchi, I, 397; cf. megl. *giavara-giuvara* = ceat-pat: Papahagi, I, 70); — *Erhan* = *Er-chan*, „Mann-Fürst” (Vámbéry, *Das Türkenvolk*, p. 22); — *Faca*, „pauvreté, indigence” (Youssof, 262); — *Ghidigiu* (de unde: *Ghidigeni*), din t. *ghudiji*, „qui mène paître, pătre” (Bianchi, II, 656), mai curând ca din *ghidigiu*, fonetism moldovenesc pentru *bidiviu*, „cal” (aşa, Şăineanu, *Inf. or.*, I, p. CCCXXVIII; *Bidiviul*, ca n. de fam.,

1) Caracterul românesc al „Kaluscharilor” bulgari se trădează, în voia lui Arnaudoff (*Bulgarsche Festbräuche*, Leipzig 1917), și prin numele cântecului lor: „Floritschika” (p. 62).

v. St. Nicolaescu, *Doc. slavo-rom.*, p. 294); — pentru *Halippa* cf. turc.-arab. *galib*, „vainqueur, supérieur, le plus fort, prépondérant“ (Zenker, 644), dar și rom.-dial. *halipa*, „vêtement déchiré“ (v. Dict. Acad.); — *Giani* = t. *djani*, „criminel“ (Barbier, I, 521); — *Ispir*, „palefrenier, groom“ (Youssouf); — *Mazlâm*, „modeste, persécuté“ (*ibid.*); — *Murafa*, „procédure“ (Calfa, *Dict. fr.-turc.*); — *Possa*, „dépôt“ (Youssouf); — *Sofian* poate fi și *sofiian*, „pieux, dévots“ (Kieffer-Bianchi, II, 130). — *Tafrali*, „fastueux, insolent“ (Barbier, II, 290), „arrogant, prétentieux, anmassend“ (Zenker, I, 600), „proud, conceited“ (Redhouse, 1241); — *Tell*, „colline“ (Youssouf). — N. de fam. *Borzea* amintește pe *Borzul*, n. de șef cuman din 1211 (cf. N. Iorga, *Hist. des Roum. de Trans.*, I, 49) = *borz*, „aes alienum“, *borzli*, „debitor“ (*Cod. Cum.*, p. 302), și pe sl. *bârzo*, *borzo*, „iute“ (cf. *Bârzu*), ung. *borz*, „ariciu“. — Pentru *Bengliu*, cf. țigan. *bengli*, „teuflisches Weib, Teufelin“. (P. J. Ješina, *Români Cib*, p. 73), rom. *Bengea*, *Bengoiu*, *Bengescu*, *Bengulescu*, de la *benga*, *bengu*, „drac“ (acesta din urmă, în „Revista istorică“, VI, p. 264). — O mențiune specială, în sfârșit, pentru *Caraiflac*, cunoscutul nume turcesc al Munteniei, care apare într-o baladă din Păsculescu, p. 261, ca nume de persoană: „alelei, taică Novac, fecior lui *Caraiflac*“ („Turcilor, *Spahiilor*“ de acolo sună la Tocilescu, I, 84: „Turcilor, *Pasfi(r)ilor*, și mai mari *Nicenilor*“ = *ienicerilor*!).¹⁾

Cât privește toponimicele turcești, — majoritatea, dobrogene —, v. între altele: N. Iorga, *Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogee, passim*, și *La Dobrogee roumaine* (extras din „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale“ pe 1919). — O. Tafrali, *La Roumanie Transdanubienne*, Paris 1918, când nu împrumută din Iorga, dă traduceri greșite: *Turcoaia*, „le Turc“ (în loc de „la Turque“), sau *Văcăreni*, „les vachers“, în loc de: „colons ou habitants venus de *Văcari*“, care, acesta, înseamnă: „vachers“ (p. 130), și pune

1) *Caterdzi* (Simon), „Incepătorul neamului Catargiilor în părțile noastre“ (N. Iorga, *Ist. com. rom.*, I, p. 221), ar face mai probabilă etimologia *catârghi*, „crescător s. negustor de catări“, decât *Catargi*, „fabricant de catarge“, fără gr. *κάτεργο*, „galeră“. — Tot așa, *Culoglu* poate însemna, nu numai *Robescu*, ci și: *Pedestrașu* (cf. *Peșacov*, din sl. *pešak*, de unde și ngr. *πεσάκος* = *πεσῶκος* și rom. *într'un peș*: Codin).

semn de întrebare după „Merland“ al lui Allard (p. 144), în care, — Dobrogean get-be-get, cum se recomandă, — nu recunoaște totuși pe *Mârleanul* nostru!

Izdat, „când se umflă burta boulu“ (*Noua Rev. Română*, XIV, 235), **izdat**, „umflare la stomah“ (Boceanu, *Cuvinte din jud. Mehedinți*, p. 94), contra căreia se descântă „de izdat“ (v. d. ex. colecția Daniil Ionescu), apoi, printr'un proces firesc: „drac.“

Cf. turc. *izdiad*, „accroissement, augmentation“ (Kieffer-Bianchi, I, 27).

Lambă¹, 'coulisse, rainure', **lambă²**, 'corde de tilleul qui est attachée de l'esse de l'essieu soit au palonnier soit au marche-pied d'une petite voiture' (Cihac, II, 164).

Cf. turc. *lamba*, „lignes ou filets servant de bordure autour d'une corniche“ (Barbier, II, 697).

Moglan, „bădăran, țaran prost“.

Cuvântul pare înrudit cu *olan* (turc. *oghan*) și *icioglan* (v. Șăineanu), *adam-oglan*, „om“, lit.: „fiul omului“. Prototipul său ar putea fi *agemoglan* sau *iamoglan*, de care vorbește cronicarul (Kogălniceanu, *Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, 410): „Obiceiu au Turcii, în al patrulea an, să iea a zece den copii, parte bărbătească, ca să adaoge pururea slujba împărăției. . . Pre cari apoi îi duc la Țarigrad, pre alții la Odriu și pre la alte schele de-i dau de-i hrănesc, pre unii la Brussa, pre alții la Karaimani, de să înveață la țarine. Acestora le zice *Agemoglan* sau *Iamoglan*, adevă nevinovați coconî. . .“ (cf. *ageamiu* și *prost*, originar: „nevinovat“ și Dicț. Ac., s. v. *gloan*, iar, în altă ipotesă: *moc*, *mog*, *mogul*, lit. „Mongol“?).

Negeac, „biciul ceiușului (ceaușului), în jocul călușerilor“ (Pamfile, *Sărbătorile de vară*, p. 55), e turc. *nadjaq*, „marteau masse d'armes“ (Kieffer-Bianchi, II, 1073), precum *canciuc*, „biciu“, e turc. *kançuk*, idem, ngr. *καμπόλι* (Byzantios).

Năbârgeac, adj. și subst., „prostănac“ (Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 51), *năbârgeag*, „prostuf, prostălău“ (Pamfile, *Agricultura la Romîni*, p. 252), *năvârgeac*, „copil rezzăit, necertat de părinți, care face boțoroage“ (rev. „Ion Creangă“, VIII [1915], p. 39), e turc. *na-bê-ğa*, „déplacé, inconvenant, inopportun“ (Youssouf, 857), *naberdja*, „déplacé, désagréable, inconvenant“ (Kieffer-Bianchi, II, 1071), alipit la grupa suf. *-eac (-eag)*. — Un *Năvârgeacul*, n. topic, în j. Vâlcea, v. Dicț. geogr.

Neder, interj, strigătul repetat al buratecului în cimilitura sa (Pascu, *Despre Cimilituri*, I, 108), atestat și în „Cântecul Păpușilor“ (Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, I, p. 39), e adv. interog. turc. *nedür*, „qu' est-ce? quel est? qu'y a-t-il?“ (Kieffer-Bianchi, II, 1099). — Compară varianta din Păsculescu (*Literatura pop. românească*, p. 386), unde strigătul broatecului (tot „puif de Ungurean“) e: *verder, verder* = germ. *wer der? wer da?* „qui vive?“ (din acesta din urmă, cu fonetism unguresc: rom.-dial. *berdo?*), — cuprinzând, în același timp, și o alusie, obișnuită în cimilituri, la culoarea broatecului (verde, cf. fr. *verdier*).

Oină, numele cunoscutului joc de minge, n'a fost, pe cât știu, explicat în mod satisfăcător.

Tiktin, plecând de la varianta *hoina* (contaminație cu *hoinar!*), îl raporta la rus. *vojnă*, pol. *wojna*, „Krieg“, — ceea ce nu se potrivește de loc cu caracterul jocului, care n'are nimic războinic.

Pascu (*Etimologii românești*, p. 66) îl consideră ca pe un joc „de oi“ (cf. *de-a baciul*).

„Codex Cumanicus“, ed. Kuun Géza, p. 256, are însă următoarele două cuvinte, care nu se pot despărți de *oină* și *oinaș* (*oinar*) ale noastre: *oyn*, „ludus“, *oynas*, „collusor“ (*).

Salamangea, „stofă de mătase verde, taftă“ (Păsculescu, *o. c.*, p. 375: „cort de catifea și *salamangea*“), n'are, firește, nimic comun cu *salle à manger*, ci e o simplă corupție populară din *şamalagea* = *alăgea* (de) Şam (Damasc), turc. *şam-alağası*, „éttoffe de soie rayée, fabriquée à Damas“ (v. Şăineanu, *Infl. or.* II¹ 335; N. Iorga, *Negotul și meșteşugurile în trecutul românesc*, pp. 75, 254), precum *gerfe* (p. 57) e *gevrea*, „batistă“ (Şăineanu, II¹ 179) și nu trebuie confundat cu *ehbreă* (p. 342) = *gebreă* „otrepă“ (II¹, 177).

De astfel de estropieri și confuzii mișună, în special, colecția citată a d-lui Păsculescu (nu relevăm decât turcisme sau cele în legătură cu ele): *Dereă*, glosat: „costiș, loc ridicat, de-lușor“ (p. 336), de fapt, tocmai contrariul: turc. *derè*, „vale“; —

[*] Cf. *Dicționarul Academiei* sub *hoină*, de unde (copil) *hoinar*, pentru care C. Lacea popune etimologia turc. *oĵun* „joc“, *oĵnamati*, „a se juca“].

gârbojie („tărtăcuță roșie plină de —“) din cimilitura măcieștului sau nasului (p. 341) = *cârmojie*, „miche de pain“, s. *cârmâz* = turc. *kyrmyz*, „cramoisi“, „vermeil“, lit.: *vermiculus*, „Scharlach-laus“, contaminat cu *gârbov* (cf. nas *coroiel*, „acvilin“, lat. *aduncus*) și *boz, boji*, (cf. Panțu); — în *gealap* (p. 342) e evidentă confuzia dintre *ge(a)lat*, „gâde“, și *gelep*, „oier“; — *singir*, „stânjen, lanț“ (p. 378) = *singir*, idem, iar *singer*, „cuțit mare turcesc“ (*ibid.*) = *hanger* (contaminat, poate, cu *sânge*); — *Chizel, chizil* din Ialomița (p. 52) n'are nevoie să fie transportat în Asia-Mică (p. 312), pentru a fi turc. *kyzyl*, „roșu“ (deși cunoaștem un cântec popular obscen, în care e vorba de „o jalbă la Sultan“ a „fetelor din *Natapan*“ = Matapan!); — *ierbănăș*, „dajdea ce o dădeau populațiile prădate“ (p. 348), e o fantasmă glotologică (probabil, datorită etim. pop. cu *ban*) pentru *Ierbinaș* (cf. p. 48) = *Arbănași*, „Albanezi“; — *Odridului* din text (p. 261) redă tot atât de greșit, ca și *Odrihul* din indice, pe: *Odriului* (rămând cu *caduiului*), — care, firește, nu e Ohrida (indicele), ci Adrianopolea (și: Udriiu); — *Dârșovean* (pp. 301, 303) nu e *Dârstorean* (indice), ci *Hârșovean* (cu *d*-protetic), etc., etc. — Cazul lui *televechie*, „un fel de așternut, ehilim“ (p. 382), care, ca formă, reproduce prototipul turc mai exact decât obișnuitul *tivilichie*, „pieptar lung al țărâncelor“ (p. 383), e drept să fie semnalat ca o „excepție onorabilă“. Și aici, însă, înțelesul e greșit dat!

Tâlv, „*Lagenaria vulgaris*, *curcubita lagenaria* L., cucurbătă, tidvă, tiugă, troacă“ (Panțu, p. 299), să nu fie, totuși, identic cu turc. *telv*, „épine, buisson“ (Kieffer-Bianchi, I, 326)?

Tiutiuc, '1. bucată de lemn scurtă și groasă: „pune un tiutiuc sub roata căruței, să nu fugă la vale“; 2. nume de familie' (Boceanu, *Glosar de cuvinte din jud. Mehedinți*, p. 105), **tutuc**, „trunchiul de lemn pe care se sparg lemnele de foc“ (*Noua Rev. Română*, XII, [1913], 285), e turc. *tutuc*, „obstacle, ce qui retient“ (Kieffer-Bianchi, II, 199), *toutouq*, „voile, rideau, paralysie“ (Barbier, I, 302, 305). — De adăugit la sinonimele: *opritoare, piedică, carastolă* din Pamfile, *Industria casnică la Români*, p. 139¹).

V. Bogrea.

1) Pentru dubletul *tiutiuc-tutuc*, cf. *tiuiun-tutun, tiuleiu-tuleiu* (turc. *tülê*, „plume d'oiseau“, din Zenker, 326 ?).

IX.

Un ecou al vechii mode franceze la noi:

Pulpană.

Întrebuințat astăzi numai în expresia: *a se ținea de pulpana cuiva* (v. Zanne, *Proverbele Românilor*, III, 324), sinonimă cu *a se ținea de poalele cuiva* (*ibid.*, p. 313), cuvântul acesta demodat însemna, precum se știe: „panide vêtement, *basque*“. Înregistrându-l, supt forma *plopană*, în Dicționarul său manuscript (f. 215, după excerptele d-lui G. T.-Kirileanu), Iord. Golescu îl glosează: „îndoitura hainelor celor largi ce se pune, se învâlește, se aduce una peste alta. Cum: plopana anteriiilor, jubelei, binișu'ui ș. c. l.; haine lungi ce sânt dăspicate, dăschise pă denainte“. — „Părțile de jos și dinainte ale hainei“, glosează și Păsculescu (*Literatură pop. rom.*, 373) versul: „Și-l luară [pe pârcălab] de *pulpană*“ (p. 208). — Dintre scriitorii mai noi, îl găsim la N. Iorga, în *Amintiri din Italia*: „De odată, pe neașteptate, la o răspântie, dai cu ochii de un domn corect, de marmoră ori de bronz, îmbrăcat în surtuc cu *pulpană*, cu perucă și haină din al XVIII-lea veac. . .“ (cf. *Revista Nouă*, III, p. 139).

Etimologic, cu excepția lui Cihac, care-l soțotia ca de aceeași origină (slavă) cu *poală*, cuvântul a fost explicat din rom. *pulpă*: „partea hainei care atinge pulpele“ (cf. vgr. *ποδήρης*, „hitonul ionic, lung până la glezne“, lat. *talaris*, sc. *tunica*, și rom.-dial. *pulpar* din „Noua Rev. Română“ pe 1914, p. 37). Cel dintâiu care a derogat de la această părere generală, bănuind „originea străină“ a lui *pulpană*, e d. Ș. Pușcariu (*Contribuți la gramatica istorică*, p. 16¹).

Cred că putem face un pas mai departe, precisând că rom. *pulpană* e fr. *pourpoint*.

Formal, variante ca: *polpană* (Polizu); *pulpoană* (Cihac) ar represinta înseși fazele intermediare între un **purpoan(ă)*, reflexul imediat al neologismului, și *pulpană*; iar rom. *șarabană*, „haraba“, din fr. *char-à-banc*, prin rusește, are îndoitul avantajul de a oferi o analogie pentru schimbarea de gen și de a

1) Că dubletul *rotan* = *rodan* (cf. mr. *aruideaună*, bulg. *rodan*, ngr. *ροδάκι*, etc.) ar putea fi, totuși, etimologic, — dovedește însuși echivalentul frances: *rouet*, din *roue*, „roată“.

indica filiera prin care va fi pătruns la noi cuvântul frances: rusească sau polonă. E drumul pe care ni-au sosit un *mundir* (fr. *monture*), *surtuc* (fr. *surtout*), *jiletcă* (fr. *gilet*), *botfor(t)i* (fr. *bottes fortes*: de aici și obscurul *făstebote*, într'un inventariu din sec. al XVII-lea, publicat în „Arhiva istorică“, I, 63? Cf. pop. *bofturi*: Pamfile, *Industria casnică*, p. 342), *brunel* (originar: *priunel* = fr. *prunelle*; cf. însemnarea pe o „Henriade“, aparținând lui V. Vârnăv, în „Neamul românesc“ din 8 Oct. 1915; intermediarul ar putea fi, totuși, în acest caz, grecesc: ngr. *μπρουνέλα*, „prune sauvage“ = it. *prunella*), *baidir* (fr. *bayadère*, după Philippide, „Arhiva“ din Iași, XX, 480), apoi: *patret* (fr. *portrait*), vr. *hărjeate* (după Tiktin, „Archiv f. d. Stud. der neueren Spr. u. Lit.“, vol. 129, p. 171 și urm., fr. *hasard*), etc., etc. (*Fildicòs*, „flanelă supțire“, e turc. *fildeqoz* „fil d'Écosse“: Bârbier, II, 436).

Cât privește sensul, el nu opune nicio piedecă serioasă: un *pourpoint* avea, adesea, „des basques“ (v. Piton, *Le costume civil en France du XIII-e au XIX-e siècle*, p. 149), putând fi și „une veste à manches et à girel“ (cf. Quicherat, *Histoire du costume en France*, ad loc.). Dar, și fără de asta, o schimbare de înțeles în această materie nu are nimic surprinzător: dacă un turc. *mahramâ*, „ma(h)ramă, năframă“, a putut deveni în grecește *μαχλάμην*, „sorte de vêtement, tunique“ (Sathas-Legrand, *Les exploits de Digénis Akritas*, pp. 211, 293), supt influența etimologiei populare cu *χλαμύδα* „mantă“, de ce ar fi imposibil, ca, printr'un fenomen analog de etimologie populară (cu *pulpă*), *polpoană* al nostru să fi ajuns a însemna ce înseamnă?

Observăm în fine, în legătură cu varianta *plopană* din Golescu, că cuvântul nostru nu are a face cu *poplean* din cutare cântec popular: „fuștiulițe de *poplean*“ (N. I. Dumitrașcu, *Flori de câmp*, p. 27), care se identifică, credem, cu ung. *paplan*, *paplon*, „Bettdecke“, „macat“ (Szamota-Zolnai, 746) = gr. *πάπλωμα*, *plapomă*?

V. Bogrea.

X.

Span. NINGUNO, „niciunul“.

Provenința celui de-al doilea *-n-*, neetimologic, din acest cuvânt, e încă o problemă a filologiei romanice (cf. Meyer-Lübke, s. v.).

E. Kieckers, care o reia în „Indogermanische Forschungen“, XXXVIII (1920), p. 211, se gândește la repetarea anticipată a lui *-n-* din *uno*, ca în lat.-vulg. *semptem, vinginti*, fr. *concombre* (lat. *cucumerem*), adăugând în același timp că Vossler, după o comunicare verbală, ar fi mai curând pentru o contaminație cu *non*.

O explicație încă mai simplă și mai directă a fenomenului ar fi, poate, a se admite influența lat. *ningulus* = nullus (Festus, ed. Lindsay, p. 184), — el însuși, produs al analogiei cu *singulus*.

V. Bogrea.

XI.

Cînce.

Un cuvânt care, întocmai ca și locuțiunea *zo te cuște*, s'a izolat pentru a trăi numai într'o expresiune figurată este *cînce*. Această expresiune este: *-Mi-s* (= „sânt“) *cince de sătul*. Com. Coca (Bănat). Se mai găsește și ca nume propriu de familie, dezvoltat din poreclă și având forma *Cincea* în Glediri și Monor (j. Bistrița-Năsăud).

De la început ne izbește infățișarea latinească a cuvântului. În adevăr el trebuie să se derive din lat. *cimex, icem*, „ploșniță“, „stăniță“, care a putut să dea românește mai întâiu *cîmece*, apoi prin sincoparea lui *-e-* neaccentuat *cîmce*; în sfârșit prin asimilare *cînce* (cf. vegl. *činko*, ital. *cimice*, piac. *cizma*, bergam. *šiméga*, log. *kimige*, port. v. *chimse*, span. v. *zisme*, span. mod. *chinche*, neap. *pimmeče*, idem. ap. Mayer-Lübke, Rom. Et. Wb. No. 1915, p. 152)¹⁾. Cele două cuvinte străine, pe care le avem pentru a numi insecta numită de el, l-au silit să se retragă în expresiunea citată mai sus, al căruia înțeles trebuie să fie: „Sânt plin ca o ploșniță care se umflă când se satură“, „Sânt ploșniță umflată (plină) de sătul“.

1) Cuvântul se găsește și în albaneză în formele *k'imek* și *tšimek*. Relativ la cea dintâi G. Meyer, AEtWb, p. 227 ne spune: „Aus se. *kimak* 'Wanze' im Küstenland nach Vuk, das aus einem rom. Dialekt stammt, de., wie das Alb. und Vegliot. In lat. *cimicem* das *c* als *k'* sprach“. *Tšimer* e rostirea scutariană a lui *k'imek* v. ibidem. Grecescul τσιμική 'Wanzek Hundelaus' = it. *cimice*, v. G. Meyer. Neugriechische Studien, IV, 93.

Cujei'că, cânjéu,

La p. 451 a *Rum. Deutsches Wörterbuchu-ului lui Tiklin* găsim următoarele: „cuje'ică sf. Art Kleid. DOS. VS. Apr. (mi-am lepădat cujeica jos ce torceam). — Et. Wohl zu slav. Koža „Haut“, vgl. *cojóc* u. wegen der Endung *scurte'ică, ciube'ică* etc.“

Atât înțelesul, cât și etimologia, pe care de altfel le admite și D-l G. Pascu, *Sufixe românești*, București, 1916, p. 236; sunt date greșit, deoarece D-l Tiklin a pornit numai din citatul pe care ni-l dă din Dosofteiu fără a-l înțelege. Avea totuși puțința să găsească lămuriri în privința înțelesului în dicționarul lui Alexi, care ne dă: „*cujeică* f. Rocken, n“. De fapt în partea nordică a Văii-Someșului instrumentul de tors numit de cea mai mare parte a Românilor *furcă* după forma sa primitivă, nume străbătut și la popoarele învecinate (bulg. *furka, hurka*; alb. *furke*¹⁾), se numește *cuje'ică*.

În Biserica-Albă din Marămuș se aude forma *cujelcă* (com. Dr. AL. CZIPLE, profesor la liceul grăniceresc din Năsăud).

Această din urmă formă ne indică și originea cuvântului. El derivă din rut. *kyželika*, și acesta un derivat al lui *kyžel*, s. *kyzil'* („quenouille“, „Spinnrocken“ cf. rus. *kyžel*, srb.-cr. *kyželj*, sl. *koželj*, ceh. *kužel*, pol. *kuz'el*, care pare a fi străin apoi formele paralele mai aproape de originea p.-sl. *kedělъ* s. *kedel'a* rut. *kudel'a*, rus. *kydel'a*, bg. *kžděl'a, kždělka*, skr. *kudjelja* etc. v. Berneker Sl. Et. Wb., p. 598²⁾) Sufixul *-eică* s'a dezvoltat din *-elscă* sub influența analogică a cuvintelor terminate în *eică* < sl. *eika*, care „formează diminutive în rus., rut. (Belić, § 54)“ și „există și în bulg., cf. bulg. *karageika* 'espèce de prune', *povareika* 'cuillère de cuisine'³⁾, ca: *cațaveică* < rus. *kațaveika, copeică*

1) Asupra numelui *furcă* vezi studiul regretatului D. PUSCHILA: *Furca de tors* publicat în *Conv. lit.* XLVIII (1914) începând cu Nr. 5, p. 469 și l.—A. CANDREA, *Straturi de cultură și stratur de limbă la popoarele romanice*, lecțiune de deschidere ținută la Facultatea de litere din București, publicată în *Vieața nouă*, 1913, No. 10 și 1914, No. 11.

2) Amintim la acest loc că același cuvânt slav și tot cam pe aceeași cale, dar dintr'o formă mai veche *Kuzal, a dat naștere, cum a arătat Miklosich, *Slav. Elem. im. Magy.* cf. Nyelvőr, XI, p. 169) și ungurescului *guzsaly*, care încă are înțelesul de „quenouille“, „Spinnrocken“

3) G. PAȘCU, o. c., p. 238.

< rus. *kopeika*, *șubeică*, *jubeică* < rut. *șubeika*, *colomeică* < rut. *kolomiika*, megl. *veică* 'petite branche' < bulg. *vealka*, *bârzelcă* (*bârzeică*, *bârgeică* și *bârjeică*) 'săniuță' < bulg. *bârzei* 'rapide', *deveică* adj. fem. 'habile' < bulg. *deavoika* 'vierge, jeune fille', subț care s'a desvoltat și în *tindeică* (*intindeaică*, megl. (s)*tindec'lă*) < *tindeche* „eiserner Stab, der im Webstuhle die Leine spannt“ < lat. *tendicula* și *suveică*, „navette“ (< *suvaică, megl. *suvalcă* = bulg. *sovalk*), care mai are și forma *suvelniță*; pentru care cf. slov. *suvalnița*; apoi *giubeică* < *giubeă*, *tăbeică* (*tăbăică*) 'săculeț' < *tab-*, *ciuteică* < *cioată*, *scurteică* < *scurt* (> bulg. *scurteika*), *borbeică* (*băbeică < *babă*), *bujleică* < *pujlă*, *borșeică* < *borș*, *ciubeică* < *ciubuc*, *cucuveică* < *cucuveă* etc.

După cele expuse și cunoscând împrejurarea că în limba veche pronumele relativ *ce* înlocuiește adeseori cazuri cu prepoziție, pasajul citat al lui Dosofteiu, *mi-am lepădat cujeica jos ce torceam*, se va interpreta: „mi-am lepădat *furca* jos (corect: „jos *furca*“) din care *torceam*“.

În sfârșit trebuie să adăugăm că dintr'o formă paleoslavă *koželk (cf. Berneker, l. c.), deci mai veche, credem că e de derivat *cânjeu* = lemnul pe care se pune caierul H. VII, 211, cfr. XIV, 351, Damé, T. 140; *cânjău* = durița mică, făcută pe furca de tors, ca să nu cadă caierul. Rădulescu-Codin, cf. H. XI, 312, care a fost apropiat de *gânj* (< paleosl. *gažk) în forma *gânjeu*. Când *furca* [de tors] se desface în două, partea ce poartă caierul se numește *gânjeu*, sau *gavan*. Damé, T. 140, din care îl și derivă Dicț. Acad. II, fasc. III, p. 224, Pentru sufix cf. *grindeu* < *grindeiu* < paleosl. *grēndek, Dicț. Acad. II, fasc. IV, p. 313) etc.

†Cunoștințe și †neștiințe.

†*Cunoști'nte* < *cognoscens*, -ntem e un cuvânt vechiu, dispărut astăzi din graiul viu, care lipsește din dicționarele noastre etimologice, cu toate că a fost relevat încă de Cipariu, *Chrest.* (Blaj, 1858), p. 125, care îl găsisse în *Sicritul de aur* (1683) în propoziția: „Să sfârșiră rudele mele, și cunoștinții miel mă uitară pre mine (*Chrest.*, p. 118).¹⁾ Aseme-

1) Cipariu mai dă și alte exemple în *Principii de limbă și scriptură*, Blaj, 1866, p. 198, așa din *Pravita de la Govoră*, 1640, fol. 56 r.: *Preotul de va trece dentru cunoștinții lui într'altă țară* și din *Cazania lui Vartaam* (1643), fol. 113 v.: și *toți cunoștinții lui stătură departe de însulă*, și fol. 139 r. *de câtră cunoștinții tăi* [te va cuprinde] rușine.

nea l-a întâlnit și relevat cu înțelesul de „amici“ și fostul profesor de la universitatea din Cluj Dr. Gr. Silași în *Psaltirea lui Viski scrisă la 1697* (v. studiul lui Silași asupra acesteia: *Psaltirea calviniano-română versificată în Transilvania*, VIII-1875, p. 143 și 152), în care o parte însemnată din psalmi sânt copiați de pe un text mai vechiu tradus după *Psaltirea ungurească* a lui Szenczi Molnár Albert!) în ps. XXXI, 9: *Entre tocz allenisi aj mjej Me delaim vecsini Sze tem kunostinczi Kend me ved nainte kaszei* etc.²⁾ În sfârșit l-a întâlnit subsemnatul în textul unui fragment dintr'un *Molítvenic* românesc manuscris din jumătatea I-a a sec. XVII copiat de pe un text scris, cum vom arăta altădată, înainte de 1580, în propozițiile: *Toți căți mă veți vedé mor'tū, cu dragoste sărutați-mă soții miei acum. iubiții și cunoștinții miei* (f. 25 v°, r. 8—9) și *plângeți dereptū mine frați soții și rodurile și cunoștinții* (f. 27 r°, r. 7—8)³⁾.

Pricina că acest cuvânt n'a fost luat în seamă de dicționare cred că nu e atât scăparea din vedere a lexicografilor, ci mai mult împrejurarea că ei, cunoscându-l din câte un singur text, l-au considerat ca greșală de tipar în loc de „cunoșcuții“, ori că l-au socotit de neologism introdus de traducător după modelul vreunui text latinesc pe care a putut să-l aibă în vedere afară de cel unguresc. Dar împrejurarea că cuvântul se găsește în manuscrisul amintit, care prin limba sa aparține intru toate textelor așa numite „husite“ și a fost tradus din slavonește, ne dovedește că el eră popular și se întrebuintă încă în sec. XV—XVII, fiind o prețioasă rămășiță — cu înțelesul verbal încă nepierdut tocmai în întregime, deși a ajuns

1) v. Silași, o. c. p. 143 și Dr. Sztripszky Iliador și Dr. Alexics György, *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbeli román fordításban*, Budapest, 1911, p. 190-191.

2) Textul îl dăm după copia făcută de Silași care se găsește în proprietatea liceului grăniceresc din Năsăud.

3) *Pagini literare*, I (1916), No. 7, p. 143.

să fie considerat ca substantiv — a participiului prezent în *-inte* < ens, -entem, din care ne-au mai rămas astăzi numai *părinte* < parens, -entem, și *plointe* (olt. Muscel) „temps pluvieux“ < plovens, -entem (= clas. pluens) — cu păstrarea lui *-o-* aton sub influența lui *ploaie* — având caracter de substantive și *fierbinte* < fervens, -entem cu caracter de adjectiv.

Aceeași însemnătate trebuie să o atribuim și lui † *neștiinte* < nesciens, -entem, pe care l-a întâlnit Silași cu înțelesul de „együgyű“, „prost“ tot în Psaltirea lui Viski, ps. CXIX, 65: *Kuventul teu kari el jou aminte Lumînadze minte entunekate Pre nestinczi envacze premendrie.*

Pricina dispariției acestor două participii trebuie să fi fost omonimia: s'au confundat cu formele identice din punct de vedere fonetic ale substantivelor *cunoștință* și *neștiință*.

Îmbăgivă, îmbăgiră.

La p. 52 a *Glosarului de cuvinte dialectele* publicat de A. Viciu în AAR., București 1906, găsim cuvântul *îmbăjnă*, *a-l*, „a-l purtă cu vorba“: „nu mai *îmbăjnă*, că nu te cred“, Reteag. Modul cum și-a strâns Viciu materialul *Glosarului* nu e dintre cele mai necriticabile. El însuși ne spune: „In adunarea și controlarea materialului mult m'au ajutat școlarii mei“ (p. 6, AAR., p. 64). Astfel în lucrarea sa strânsă în mare parte pe baza spuselor unor copii nepricepuți s'au strecurat o mulțime de greșeli. Și cuvântul *îmbăjnă* e dat greșit în urma celirii lui *v* ca *n* în comunicarea unui astfel de elev care a mai crezut că pe *g* trebuie să-l transcrie cu *j*. Și forma dată de el a putut să ademenească pe unul dintre cei mai distinși filologi ai noștri, dl Bogrea, ca să o aducă în legătură cu *basm*. Forma adevărată însă a acestui verb foarte des întrebuințat în graiul ardelean și maramureșean este *îmbăgioa*, *îmbăgiuă*, *îmbăgioă*, *îmbăgiuă* cu înțelesul de „a purtă cu vorba“, „a incurcă pe cineva“, de pildă: „Ce mă *îmbăgiezi* atâta? Spune-mi drept cum s'a întâmplat!“ „L-o *îmbăgiuat* cât l-o *îmb. giuat*, dar n'o mai avut încotro, o trăbuit să-i

deie banii". „L-o îmbăgiuat cu fel de fel de vorbe și povești și în sfârșit o trăbuit să-i ieie fata", „Lasă-l nu-l mai îmbăgiuă", etc. Se întrebuintează și figurat, d. p. în zicerea: „astăzi vremea e îmbăgiuată" („adecă nesigură, nu se știe dacă va fi timp frumos sau urit"), com. R. Ionașcu din graiul de pe la Năsăud în Rev. Crit.-Lit., II, Iași, No. 2, Februarie 1894.

Verbul *îmbăgiuă* sau *îmbăgiuă* negreșit trebuie adus în legătură cu latinescul fem. *ambages*, -is [*ambi-ago*], care are nu numai înțelesul de „das Umhergehen", „der Umweg", întrebuintat mai mult de poeți (în proză a început să se întrebuinteze numai după epoca lui August): *Lumina flexum Ducit in errorem variarum ambage viarum* (despre Labirint), Ovid. Met. 9, 161; *Daedalus ipse dolos tecti ambagesque resolvit*, Aen. 6, 29; *Luna multiformi ambage torsit ingenia contemplantium*, Plin. 2, 9, 6; *Itinerum ambages*, id. 36, 13, 19 no. 2; *Longis illic ambagibus itur*, Claudian. IV. Cons. Hon. 226, etc., ci și pe cel de „Umschweif", „Weitläufigkeit", „Ausflucht" în vorbire, „*de dicendo, agendo* (Gloss.) circuitus verborum vel anf(r)actus. obliquitates. circuitiones. dubietas et circuitus. incertum. sermones ambiguos sine ambage[s]: sine circuitu. (*Thesaurus linguae latinae* s. v.) care a trebuit să fie cunoscut și în latina vulgară, căci îl găsim adeseori și la scriitorii de comedii cei mai populari ai Romanilor: *Sed quaeso ambages, mulier, mitte atque hoc age*, Plaut. Cist. 4, 2, 81; tot așa id. Pseud. 5, 1, 10; *Quas, malum, ambages* (*Schol.* „perplexiones") *mihi narrare oecipit?* Ter. Heaut. 2, 3, 77; *Non hic te carmine ficto, Atque per ambages et longa exorsa tenebo*. Verg. Georg 2, 45; *Vix pueris dignas ambages fallendae fidei exquirere* Liv. 9, 11. fin.; *Ne te longis ambagibus ultra, Quam satis est, morer*, Hor. Ep. 1, 7, 82; *Quando pau periem missis ambagibus horres*, id. Sat. 2, 5, 9; *Praebuimus longibus ambagibus aures*, Ovid. Met. 3, 692; tot așa id. ib. 10, 19; (din care în mod natural s'a desvoltat cel de „Dunkelheit", „Rätselhaftigkeit", „Zweideutigkeit" (într. cu *ambiguus*): *Et praecipitata jacebat Immemor ambagium vates obscura sonarum*, Ovid. Met. 7, 760; *Obscurae sortis Patres ambagibus*

errant, id. Fast. 4, 261, și despre răspunsurile oracolelor: *Ambage nexa Delphico mos est deo Arcana tegere*, Senec. Oed. 214; *Redditum oraculum: quaerent sedem caecorum terris adversam*. Ea ambage Chalcoecdonii monstrabantur, Tac. Ann. 12, 63; tot așa id. ib. 2, 54; 11, 34). etc.

Ca prototip trebuie să presupunem o formă *ambagella -am, care se va fi întrebuințat des în latina vulgară în înțelesul amintit de „Umschweif“, „Weitläufigkeit“, „Ausflucht“ în vorbire și din care s'a putut desvoltă substantivul românesc *îmbăgeană, dispărut acum din limbă, iar din acesta s'a derivat îmbăgioa s. îmbăgiuă. Pentru fonetism cfr. *aciolă*, *aciua* și *aciolă**) care după d-l A. Philippide derivă din lat. *acellare, verb compus din ad și cella, în înțeles de „odaie pentru servitori, pentru săraci, coteț, vizunie“, „ferarum foramina“, *Corpus gloss. V, 445*43 Desvoltarea fonetică o explică D-l Philippide astfel: „Von *cella* wurde das rum. Wort durch *a-* abgeleitet, *-ll-* wurde entweder in *ü* verwandelt oder beibehalten, je nachdem es nach oder vor dem Akzent stand“ (*Zeitschrift, XXXI—1907, p. 288*). „Etimologia aceasta este singura admisibilă,¹⁾ căci ea se potrivește atât din punct de vedere semantic, cât și formal. Sensul fundamental al¹⁾ lui *aciua* trebuie să fi fost „a ascunde“ și e posibil ca lat. *celare*, „a ascunde“ să se fi prefăcut în „cellare“, sub influența cuvântului *cella* „ascunziș“. Pe când *accella trebuia să dea *aceăuă, *acellare trebuia să dea *acelă. După *aceăreă s'a format infinitivul *aceoă*,¹⁾ *aciua*, cu noul prezent *aciuez*, iar din contaminarea acestei forme și a infinitivului *acelă s'a născut forma *aciolă*, cu prezentul *acioléz*“ (Pușcariu, *Dicționarul limbii române*, p. 19).

Intru'lp.

Relativ la *intru'lp* din strofa atât de cunoscută din *Nunta Zamfirii lui Coșbuc*:

*) Variantele sânt: *acitu*, *aciez*, *acioesc*, *acioez*, *aciou*, *aciol*, *acioléz*, *aciuesc*, *aciuu*.

1) Gaster în *Zeitschrift III, 469* și Hasdeu: *acquieo*, *acquiesco*. Cihac: paleo-sl. *utežati*, *utešti* „fugere, aufugere“.

De-ai fi văzut cum au jucat
 Copilele de împărat,
 Frumoase toate și *întrulpi*
 Cu ochi șireți ca cei de vulpi
 Cu rochii scurte până'n pulpi
 Cu păr buclat,

Di *Tiktin, RDWtb*, p. 842 ne spune: „adj. wohlgestaltet“ . . .

„Nach des Verfassers persönlicher Mitteilung dem Reime zuliebe aus *iutru'p* gebildet.“) Lucrul însă nu este tocmai așa. Di coleg. C. Sanjoan (acum director al liceului de fete din Sighet), care a petrecut mult timp în Telci (j. Năsăud), comuna învecinată satului de naștere al lui *Coșbuc*, îmi comunică că cuvântul există în graiul poporului de-acolo și l-a auzit de mai multe ori.

„Ce băeți *întrulpei!*“, a zis odată un om despre copiii altuia și a explicat că e se înțelege „unul și unul“, „ca dintr'o bucată“. Astfel *Coșbuc* încă a putut să-l cunoască de copil, rămânându-i în tesaurul său de cuvinte în mod subconștient, iar într'un moment de inspirație l-a întrebuițat cât se poate de plastic.

Cuvântul „altfel e probabil un postverbal derivat — cu omiterea lui *-ic* considerat ca sufix din *întrulpică* (rostit: *întrulpică*), *întrumpică* (rostit: *întrumpică*), *întrunpică*, *întrunchipă*, derivat și el din *într'un chip*, care se întrebuițează în părțile Năsăudului ca adverb în forma metatetică *întrulpic*, *întrumpic* și *întrunpic* (rostit: *întrulpicic*, *întrumpicic* și *întrunpicic*). Au împărțit lucrul „*întrumpic*“ (= „într'o formă“). Locurile moștenite sânt „*întrumpic*“ (= „egale“). Ne-am „*întrulpicicat*“ s. „*întrumpicicat*“ (= „cât a dat unul, a dat și celalt“).

Înțelesul de „unul și unul“, „într'o formă“, „ca dintr'o bucată“ al lui *întrulpi* al lui *Coșbuc* se explică ușor din formele de mai sus.

Lea'ca

În comuna mea natală Zagra (j. Bistrița-Năsăud) se alungă câinii, cu cuvintele *te*, *iê-te* (și: *iêtea!*), *ciba* și *lea'ca*. Cărturarii mai întrebuițează pe: *marș!*

[* Și mie mi-a spus *Coșbuc* același lucru S. P.]

Cel dintăiu e evident pronumele ung. de pers. *Il te*, al doilea e rus. *liaca* „der Hund“ și „die Scheuche, das Schreckbild“. *Marș* e de origine germană.

Oci't.

Pe la Năsăud se întrebuițează adjectivul *oci't* cu înțelesul de „leit“, „chiar“: *ii ocit tată-so*. Cf. și comunicarea lui Corbu (Zagra, j. Bistrița-Năsăud): *ocit* = „acurat“. — Et. < paleo-sl. *očitz* „manifestus“.

A păulă.

Pe Valea Someșului se întrebuițează verbul *a păulă* cu înțelesul de *a păți*, *a pătimi*. L'am auzit de nenumărate ori în satul meu de naștere Zagra (j. Bistrița-Năsăud) în fraze cum e: *ca asta n'am păulat-o* (»ca asta n'am pățit-o«). *Să știi c'a păulat-o* (= „să știi că i-a umblat rău, a pățit-o“).

Tot din Zagra face o comunicare pentru *Dicționarul Academiei* și consăteanul meu d. Corbu. „*Nu știu ce-oi mai păulă* (= „ce am de petrecut“). Îl găsim și în *Glosarul lui Viciu* cu înțelesul de „a păți, pătimi, experiă“: „*multe a mai păulat și biata N. cu herlmiul ei!*“ (Someș) și în *N. R. r. I, S. II, 157*: „*Vai și amar de zilele mele, că ce păulez eu cu el să nu mai păuleze pui de șarpe!*“ (Reteag).

Din punct de vedere fonetic *păulă* ar corespunde unei forme latinești *păbŭlare în loc de *păbŭlari* (< *pabulum*) a mîncă (despre oameni), a paște (despre animale) (cf. eng. *pavlar* „das Vieh füttern“ MEW, 6131, p. 452).

Din punct de vedere semantic trebuie să plecăm de la pendant-ul corespunzător *mîncă* din fraze ca: *Biata preoteasă! ce-a mîncat de la părinte: Și pe lumea ceealaltă cred c'o să-și aducă-aminte!* DULFU, Păc. 203. *A doua zi [băiatul] trebuie să aducă ichiurile, caprele, mielele . . . , căci altfel mîncă la palmă . . . până le aduceă . . .* Delavr. Par. 320. *De mîncat se poate mîncă bătaie, trînteală, batjocuri și alte necazuri: Fiecare . . . povestii căte o batjocură, o trînteală sau o bătaie bună mîncată de la Turci.* Ghica, 499. ap. *Tiktin*. *De păulat s'a putut să se păuleze la fel. Nipoate mai mîncat-ai sălăți de acestea de când*

ești, Creangă, 210. Și cu toată stăruința lui moș Fotea și a lui bădiță Vasile, Smărăndița a mâncat păpara, Creangă A. 3. Chiar și azi mâncai păpară. Co. I. 404, A mânca păpară = être battu, être trompé. Zanne IV, 64. cf. Z. f. 34, 19—20 etc. Cel ce a mâncat-o îi știe gustu = „cel ce a pățit ceva“ Zanne, III, 571.

Intrebuințarea noțiunii mâncării cu această accepțiune e foarte veche. O găsim și la Plautus! „pugnos edere, die Fäuste kosten, d. i. Schläge bekommen, Plaut. Amph. 309“ (Georges, Ausf. LDWb., ed. VIII, 1913, p. 2335).

Papahagi ne dă următoarele paralele balcanice: „Ar. Mică fuște, lemn, școp (dr. a mânca bătaie). Alb. hangren škop (= sie bekamen Prügel). Ngr. τρώγω ξύλο Blg. jade boj (džrvo). Tii agaž yemek (Șăineanu CV)“ (*Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen, Albanesischen, Neugriechischen und Bulgarischen*, Jahresbericht, XIV, 127).

În felul acesta trebuie să credem că *păulă*, ca să-și poată asigura viața cel puțin pentru un oarecare timp s'a retras într'un colț de limbă — el se aude numai pe Valea Someșului, izolându-se în accepțiunea pentru care am dat exemplele citate mai sus.

Premăta'riu.

Se întrebuințează în Nordul Văii Someșului cu înțelesul de „sărăntoc“, „necăjit“: *Am audzât că sânt mulce nunț. Cîine să'nsoară? — Da căț premătari, căț traș și împinș. tăț să acață geolaltă* (Dialog auzit în Zagra, j. Bistrița-Năsăud).

D-l T. Capidan îmi comunică din dialectul aromân cuvântul *părmătari* cu sensul de „negustor“. Dalametra dă forma *părmătar*. Dacă cele două cuvinte din dialectul dr. și ar. sânt identice, — ceea ce e foarte probabil, dată fiind putința evoluției sensului de la „negustor“, „colporteur“, „cocropcar“ la cel de „sărăntoc“, „necăjit“ —, ele s'ar deriva din n.-gr. *παρματάρης < *πραγματάρης < πραγματευτής „marchand, mercier; colporteur“ prin schimb de sufix (Cf. Pascu, *Suffixe*, p. 92). Ar rămâne să se stabilească când și cum a pătruns acest element grecesc în ținutul amintit. Pentru aceasta însă ar trebui un studiu mai lung, luându-se în considerare toate elementele

grecești câte se cunosc în graiul de acolo, precum și alte fenomene de limbă care ar putea să ajute deslegarea acestei probleme. Deocamdată însă sântem nevoiți să ne mulțumim cu această notiță, înregistrând cuvântul din fruntea ei.

Săra'f.

În lucrarea sa *Paliia de la Orăștie 1582*, București, 1911, p. 16 D-l Dr. I. Popovici ne spune: „În cele următoare prezent în șir alfabetic toate cuvintele ungurești din Paliia pe lângă originalul lui Helfai“.

Din însuși felul cum e redactată această propozițiune se pare că D-l Popovici n'a luat în seamă la adunarea elementelor ungurești și prefața Paliiei, pe care n'avea cum s'o compare cu originalul lui Helfai. Numai așa ne putem explica cum de lipsesc dintre acestea cuvinte ca: *mester* < ung. *mester*, *oraș* < ung. *város*, *pildă* < ung. *péllda* (= germ. *Bild*), *varmigie* < ung. *vármegye*, *viteadză* < ung. *vitéz*, etc., ori nume ca *Jigmond* < ung. *Zsigmond*, *Frênți* < *Ferencz* (= germ. *Franz*), ca să nu mai pomenim de *Ardeal* < ung. *Erdély*, care toate se găsesc în prefața amintită (v. *Bianu-Hodoș Bibliografia românească veche* I, p. 93—97).

Dar scopul nostru nu este să ne ocupăm de aceste cuvinte foarte cunoscute, ci să atragem atenția filologilor asupra altui cuvânt care le-a scăpat din vedere tuturor acelorora care s'au ocupat de elementele ungurești ale limbii noastre, precum și lui Tiktin în *DRG*.¹⁾

E vorba de cuvântul pus în fruntea acestei notițe pe care îl întâlnim în următoarea propoziție: *ci doi sărafi den scaunulū milostivniciei pre cei 2 ingeri de la groapā au semnatū* (*Bianu-Hodoș, o. c., p. 94*).

Săraf, când e vorba de o lucrare tradusă din ungurește, nu poate să fie decât element unguresc (cf. ung. *szeraf* = germ. *Szeraf*), căci din paleo-sl. ne-a rămas *serafim* (cf. paleo-sl. *serafimъ* > gr. *σεραφίμ*).

1) Nu-l găsim nici în Mario Roques, *L'original da la Paliia D'Orăștie*, publ. în „*Mélanges offerts à M. Emil Picot*“ (Extrait), Paris, 1913, care încă ne dă o listă de elemente ungurești din *Paliie*, fără să aibă pretenția de a fi complet.

Súslă.

Cuvântul *súslă*, s. f., se întrebuintează în ținutul Năsăudului cu înțelesul de „vinars de prune în cea dintâi formă a lui, nedestilat, nefiert a doua oară“.

E din rus. *suslo* „die Branntweinmaische“. Din acest *súslă* trebuie derivat numele localității *Susleni* din Basarabia și *Súslănești* din j. *Muscel*.

†Utri'nde.

Încă la 1875 constată, fără a da și etimologia, Silași în studiul său *Psaltirea calviniano-română versificată (Transilvania, VIII, p. 162)* că în *Psaltirea* de la 1697 a lui Viski se întâlnește „foarte des“ conjuncțiunea *utrinde* cu înțelesul „de aceea, deci, pentru aceea“, lat. „ergo“. Înțelesul a fost bine redat de Silași, ceea ce se vede și din propozițiile pe care le dăm mai jos, notând în parantese cuvântul unguresc care-i corespunde în originalul lui Szenczi Molnár Albert:

ps. I, 4 *Utrinde* (= „azért“) *vor remënë en vëcsië*;

ps. II, 3 *Utrinďe* (= „ki miatt“) *dë fricë vor si ameczi*;

ps. II, 5: *Utrinďe* (= „azért“) *voj kraji și dsudecele Den acseste binye va envaczacz*;

ps. IV, 2: *Utrinďe* (= „hát“) *kum luj si nu gresicz Tremuračz, și temeczive*;

ps. VI, 8: *Utrinďe* (= „azért“) *voj pizmasi myei Voj doszeditori myei Tare ve rusinacz*;

ps. VII, 4: *Utrinďe* (= „azért“) *te szkole Domně En lok ennált entre jej sztë*;

ps. IX, 10: *Utrinďe* (= „azért“) *in tine kredzuczi kari te stiu szor uzbei*;

ps. XII, 7: *Utrinďe* (= „azért“) *pre Dihania ta czinë*;

ps. XVI, 1: *Utrinďe* (= „azért“) *sufletum Domnuluj teu Dzi; tum jest Domn și czië më veszelesk*;

ps. XVIII, 8: *Utrinďe* (= „azért“) *pre pizmasi voj myej goni Pene nuj voj bate, nu moj odihni*;

ps. XXII, 10: *Utrinďe* (= „azért“) *Domne nu te deperta*;

ps. XXVII, 4: *Utrinďe* (= „azért“) *luj en Beszereka szvente*

Fekenduj sirtve ej voj Kenta jeu; 5: Utrinde (= „azért“) mie enke emi voja Szecz ved szvente facza ta oh Domne;

ps. XXVIII, 4: *Utrinde* — n'are corespondent în textul unguresc — *pre jej ej va batě; 6: Utrindecz (= „azért“) pezeste nerodul;*

ps. XXXI, 7: *Utrinde* — n'are corespondent în textul unguresc — *k'akmu me doszedesz k En mare nevojě Tu me milujeste;*

ps. XXXII, 3: *Utrinde (= „azért“) lú Dumnedzeu tocz vernics Sze sze rodse;*

ps. XXXIII, 4: *Utrinde* — n'are corespondent în textul unguresc — *tot natul sze temecz pre D[o]mnul;*

ps. XXXVI, 2: *Utrinde (= „azért“) szupt arepa ta omeni plekaszevor;*

ps. XLI, 2: *Utrinde (= „azért“) si jeu czie dzik Domně Fim milosztiv miě;*

ps. XLII, 2: *Utrinde* — n'are corespondent în textul unguresc — *misze varsze Inima sicz dorestě; etc.*

S'ar părea la întâia vedere că e vorba de un neologism introdus de traducătorul care, afară de textul unguresc, ținea socoteală și de vreun text latinesc.

Lucrul însă nu este așa. Cuvântul trebuie să fi fost popular, căci se găsește și în *Cartea cu învățatură* a lui Coresi de la 1581, p. 73 (ed. Pușcariu—Procopovici, tot p. 73) în propozițiunea:

Otrinde, o ome, deaca îmbogățești, nu grăi c' „amă scăpată den grije și den nevoe și mii-amă spăsită eu sufletulă, că amă destulă, de pociu face în totă chipulă“. Tot în această formă se găsește și la An. Car.: *Otrindé = „ideo“.* Învederat *otrinde*, în amândouă cazurile, se va cefi *utrinde*. Ce privește pe Coresi, e cunoscut că schimbul grafic între *u* și *o* eră obișnuit în textele noastre vechi. Chiar și în cartea citată a lui Coresi găsim, de pildă, la p. 302 *ucărtiă*, iar la p. 303 *ocărtiă* (v. ed. Pușcariu—Procopovici, p. 274). De un cuvânt necunoscut pentru cei ce tipăreau cartea, de-aici o greșală de scriere, nu prea poate fi vorba, căci se găsește în partea omiletică, nu în evangheliile. În privința formei date de An. Car. avem o dovadă absolut

sigură că trebuie cetită *utrinde* în *Psaltirea* lui Viski care îi eră contemporan anonimului, și-a scris lucrarea în Boldogfalva (= „Sântămăria) din j. Hunedoara, deci nu prea departe de Caransebeș ori Lugoj și o întrebuintează în această formă, cum am arătat, de nenumărate ori. Din punct de vedere etimologic avem de a face cu adverbul latinesc *utrinde* (din *uter* și *inde*) „auf beiden Seiten, in beiden Fällen“.

Za'die.

Cuvântul *za'die* (*za'ghie*) îl întâlnim cu înțelesul de „surtă, credință“ (= „cătrință“) mai întâiu în *Lexiconul Budan*, iar după acesta în Alexi, Polizu, Burcian, Damé, care-i dă înțelesul „tableie“ și trimite la „fotă“, etc.

În Vaida, *Material jargon de dialect sălăgian* (În „*Tribuna*“ din Sibiu, 1890, No. 83 sqq.) i se dă înțelesul de „șorț; măramă“ și se adaugă: „În înțelesul din urmă în o poezie din jurul Crasnei:

*Cu zadia boare-i făcă
Și din graiu așă grăia*

(*Gaz. Trans. N. 42, a. 1888, S. M.*)“ Dar „boare“ sau „vânt“ poate să facă țaranca și cu „șorț“-ul. Înțelesul de „măramă“ deci nu poate fi luat în considerare.

M. Pompiliu, *Graiul românesc din Biharea, în Ungaria*, în *Conv. lit. XX.* (1886), p. 1021 îi dă înțelesul de „pestelcă, șorț dinainte“. Se poate ca în Bihor să aibă în adevăr acest înțeles pe care și l-a câștigat prin extensiune. Dar adevăratul înțeles este acela care îl are prin părțile Năsăudului, și anume „cătrința“ sau „pânzătura“, cum i se zice în unele sate, „din napoi“ în contrast cu șorțul care se poartă numai dinainte. Zadia se pune, firește, și dinainte, dar atunci se face deosebire între „zadia dinainte“ și „zadia din napoi“.

Tiplea în *Glosarul Poeziilor sale populare din Maramureș*, Buc. 1906 ne dă: *Zadie*, pl. *zadii* = „cătrință, rochie“. Înțelesul din urmă e dezvoltat, evident, prin extensiune.

Za'die se întâlnește des în literatura populară. Ne mărginim să cităm numai câteva exemple mai caracteristice: *Zadii de mătasă. Să le poarte sănătoasă. Marian, Nașt. 304. Zadii răs-*

fătate, cârpe împănate. Cojoace'mbumbate, ibidem, 607. Când te văd vecină bine cu zadia de la mine. Culegere de doine, etc. Braşov, Ciurcu, 1891, p. 56, Neagră-i ca zadia'n cui Şi nu-i dragă nimănu. Țiplea, P. p. 68. Din părți le unguene e și proverbul: Zadie băgată'n casă Multă zarvă'n casă lasă (= de nora rea ce face vrajbă între ceilalți casnici), Zanne, P. II, 432.

Recapitulând cele expuse mai sus constatăm că cuvântul *za'die* are înțelesul de „cătrintă“, „pânzătură“, „șorț“, „fotă“ și „rochie“ și e cunoscut numai în Bihor, Transilvania nordică, Maramureș, Bucovina și, deoarece Cihac încă îl cunoaște, Moldova. Această împrejurare ne ajută să-i găsim mai ușor etimologia. Ea nu e cea dată de Cihac, *Dict. d'ët. d.-r.*, II, 468, care-l derivă din un paleo sl. *zaděši-zadeja*, *zaděvati-zaděvaja*, „imponere“, „injurare“, ci e din rus. (rut.) *zadiii*; -ia, -ee, adj. „dindărăt“ (Pavlowzsky, *RDWb.*, 387, : „hinter“). Dovada sigură o găsim în dicționarul rutean al lui Velechovski, care ne dă (f, 243) ca al doilea înțeles al lui *zadnicia* f. „der hintere Teil des Weiberkleides“. Cum am amintit, acesta a trebuit să fie și înțelesul original al românescului *za'die*. Mai târziu, prin extensiune, a numit și „zadia dinainte“, „șorțul“, „rochia“.

Zgâmboiu (zgâmb, zgâmbă'u).

Știința nu face deosebire între cuvinte. De aceea ne luăm îndrăzneala să ne ocupăm și noi în cele următoare de acest cuvânt pe care-l cunoaștem din părțile Năsăudului cu înțelesul de „die Spitze des männlichen Gliedes“. Am auzit, d. p., un țăran strigând într'un moment de supărare într'un ton batjocuritor propoziția: *mânca-mi-ar zgâmboiul!* Zgâmboiu i se zice în batjocură și unui copil care stă gură-cască.

Între comunicările făcute pentru *Dict. Acad.* găsesc: *zgâmb*, *zgâmboiu* = „dinte“ (în sens rău), Com. Ar. Tomiac, Straja (Bucovina).

Derivate auzite de mine sânt: (trans.) *a zgâmboi* și *a zgâmboiă* = „a trage pielea de pe zgâmboiu“; *a-și zgâmboi* (*zgâmboiă*) *ochii* = „a-și zgâmboi ochii“; (refl.) *a se zgâmboi* (*zgâmboiă*) = „a se înholbă“. Afară de acestea se găsește între comunicările pentru *Dict. Acad.* următoarea: *a se zgâmb-*

boiă = „a se crepă coaja“: *nucile se bat când se zgâmboaie bine de coaja verde*. Com. Olmaz, Măgurele (Teleorman). Înțelesul din urmă este, evident, figurat. Adevăratul înțeles trebuie să fie cel cunoscut de noi.

Ce privește etimologia, cuvântul trebuie să fie un eufemism, și credem că a fost derivat prin sufixul *-oiu* din un mai vechiu *gâmbă < paleo-sl. *gomba* (*goba*) = σπόγγος „Schwamm“, „burete“ (cf. lit. *gûmbas* „Erhöhung, Knorren, Gewächs an einem organischen Körper“, la Berneker, *SlEtWt.*, 340) cu care se aseamănă membrul viril „zgâmboiat“. Pentru derivație cf. *furcă* — *furcoiu* etc. Am putea cită și exemple mai apropiate cu înțeles, dar cruțăm cetitorii. Din același cuvânt și în același chip s'a derivat prin sufixul *-ău* *zgâmbău. *Z* a intrat în cuvânt în urma contaminării cu *zgâi*, cu care are înțelesul înrudit. Deoarece paleo-sl. *gomba* (*goba*) n'a putat !dă în românește decât *gâmbă, credem că *zgâmb* este, ori un primitiv reconstruit din *zgâmboiu* și *zgâmbău*, ori un postverbal al lui *zgâmboi* (*zgâmboiă*).

Zo`te cuște.

Cuvintele oricărei limbi trăiesc o viață foarte asemănătoare vieții animalelor: se nasc, se dezvoltă, slăbesc și mor; se și reproduc dând naștere adeseori unei numeroase familii de derivate și compuse. Aproape în fiecare zi vedem că intră în limbă termeni noi, iar între ei și vechile cuvinte se încinge o luptă pe viață și pe moarte fără considerare la situația avută. Mult mai tinere, mai puternice și mai bine înarmate pentru luptă, cuvintele nouă scot pe cele vechi din situația pe care le-o râvnesc și le fac pe încetul să fie uitate, să se învechească, pe urmă să moară. Cu un cuvânt, și cuvintele, ca și speciile de animale, cunosc și practică lupta pentru existență!).

În această luptă, care — acțiunii răspunzându-i de obicei o reacțiune corespunzătoare — poate să fie foarte îndelungată, întreruptă uneori de acalmii și armistiții provizorii ori durabile, un fenomen foarte interesant de studiat este cum uneori cuvântul, înainte de muri se retrage într'un colțișor de limbă, se

1) Albert DAUZAT, *La vie du langage*, Paris, 1910, p. 177.

cristalizează într'o locuțiune, în care trăiește uitat, vegetează veacuri întregi până când timpul care roade toate în sfârșit îl face să dispară.

O astfel de locuțiune este *zo te custe*, care se întrebuințează, după cum îmi comunică D-I Traian Gherman, directorul liceului de fete din Blaj, în ținutul Beiușului fără ca localnicii să-și dea seamă de înțelesul ei, de aceea o și rostesc într'un singur cuvânt: *Zotecuste*; atâta doar că simt în ea un fel de salutare.

În adevăr locuțiunea ni se pare, când o auzim, mai întâiu rostită într'un singur cuvânt, oarecum străină, deși cât se poate de latinească, căci e evident: *deus te constet* = „Dumnezeu te țină, Dumnezeu te trăiască“.

Pentru istoria limbii ea e importantă din două puncte de vedere. Mai întâiu ne păstrează aceea formă mai scurtă *zo* = *zău*, în loc de *Dumnezeu*, care afară de formula de jurământ: *zău!* se mai găsește numai în textele vechi și izolat în locuțiunea *ajtedzeu* = „ajute Dumnezeu!“ cf. HASDEU, *Et Magn.*, I, 608—9, III, col. XXI), iar al doilea, mai face să trăiască până la o zi verbul *a custă* = „a trăi“ (trans. și intrans.), „a ținea“, „a rămâne“, care se luptă cu moartea aproape de o sută de ani, în forma analogică de conjunctiv *custe*!)

Acest verb eră întrebuințat în veacul al XVII-lea pretutindeni în Moldova, în Ardeal și în Bănat.

Se găsește în Paltia de la Orăștie în forma *să custarem* = „de vom trăi“ (*Cipariu, Chrest.* p. 53).

Varlaam și Dosofteiu îl întrebuințează de nenumărate ori. Astfel în *Cazania* lui Varlaam găsim:

ce are iubì să custe în veci (l. 217); *el iubiiã să nu moară nice odatã, ce să custe totdeauna, să mânânce numai și să beã* (l. 277); *acest vonic bogat cercã traiu mult se custe* (l. 277²); *cum să custe aciastea întru ai mulți, când putredesc* (l. 350²); *s'arã și custã de unele ca acestea, de nãprasnã vine moartea* (l. 350²); *frãmse-*

1) Pentru fonetism cf., alături de forma de conjunctiv cea mai lătită și literară *guste* a verbului *gust* și *guște* la V. PĂCRLĂ, *Monografia comunei Rășinariu, Sibiu*, 1915, p. 128, apoi forme ca acesteia în loc de acestea etc., care se aud în multe regiuni.

țea și norocul curund trec, iară dzău tot va custă (I, 301); trupul să moară, iară sufletul să custe fără moarte (II, 23); custă 40 de zile plângând și postindu-să (II, 25); au doară gândești că veri custă în veaci (II, 40)

La Dosofteiu îl aflăm:

d) în *Psaltirea în versuri*:

domnul cu vecii custă pre așezare (29); dăruiește, doamne, a ta bunătate să ne custe (62); cât îmi este traiul, să cust cu dulceață (71); pizmașii custă cu traiu dulce (128); peste rod de rod să-i dai să custe lung trai (198); să vă custe sufletele în viață (227); va custă cu crăie dulce (237); ziua aceia va să custe vreamă nencetată (282); casa ta custă'n veci fără smântă (321);

b) în *Viețile sfinților*.

lată tău custă (302); nu să cade să custe oamenii fără dumnezău (41²); le custă pruncii fără sminteală (111); cf. încă 264^p, 4; 271⁴; 2826⁹.

La 171 îl găsim alături de sinonimul său *a răi* 171b³, v, *Jahresbericht*, V.)

Se găsește în SICR. DE AUR CCR. *Cipariu, Chres* p. 126, *de acum încă până vom custă dă-ne păstori buni sufletești*, și în *Documentele românești din arhivele Bistriței* publicate de N. IORGA: *Să te custe dumnezeu întru Domnie cu tot orașul împreună* (I, 3, dela 1597); *iar eu mă voiu ținea aicea în Moldova lângă omini mieși până cându voiu custă, ce vădzu că nu voiu custă multă* (I, 80 de pe la 1650); precum și la AN. CAR. cu înțelesul de „conservor, vivo“.

Citatul de la 1597 ne arată vechimea locuțiunii despre care vorbim.

Fie că l-au învățat din cărțile bisericești amintite mai sus, fie că-l cunoșteau din graiul poporului, verbul *a custă* îl întrebuițau des și corifeii renașteri noastre culturale și literare la începutul veacului al XIX-lea.

Astfel îl găsim la MAIOR în *Istoria pentru începutul Românilor în Dachia* în următoarele locuri: *Acolo aproape de Patriații, nu aveți nădejde să poată custă* (16); *Sub nume de Unguri*

1) Cipariu îi dă la acest loc și etimologia: „custă constare 'vivre'“. Mai târziu s'a ocupat de el Tiktin, ZRPh, XI, p. 78.

custă: Bohemi, Greci, Șpanioli (17); *Grăește despre Konstan'ie, ta'al lui Constantin ca de cel înainte de sine custat* (26); *Așa au custat Românii în Dachia cu Goții* (33); *Voiu arată în Istoria cea Besericească a Românilor, carea, custând, cu ajutorul lui Dumnezeu cuget a o adună* (250).

Tot așa de des îl găsim și în HRONICA lui ȘINCAI: *Inscripțiile, care până în ziua de astăzi custă mai cu samă în Ardeal* (I, 77.); *Se poate vedea din inscripțiile ce până astăzi custă în Gradișca* (I, 1130); *Picnul, Capul și Novele, care mai nainte numai din câte un turn custă* I, 832); *Acesta au poștit slobozenie... ca să poată custă și în țerile împăratului* (III, 1634).

În jumătatea a doua a secolului al XIX-lea teritorul în care se întrebuițea cuvântul s'a redus foarte mult. Îl aflăm la Moți și în Bihor, dar și aici mai mult în formele fixe ale poeziei. Ni-l dau de pildă, FRÂNCU—CANDREA, într'o poveste: *Așa între dealuri și munți, custă uu om sărac cu numele Toader* (M. 267), și M. POMPILIU într'o poezie: *Nu mă da dup'aistă.*

Cât pe lume voiu custă Pp. 63/8). Il mai găsim în sfârșit la ZANNE, PR. R. III, 188 în:

Ieea lată că se gată, Ieea 'ngustă că mai custă = „adică cu Ieea lată se gătește averea, cu Ieea 'ngustă averea ține mai mult“.

D-l director al învățământului mediu A. Ciortea (Cluj) mi-a comunicat că în Măierău, lângă Iara (j. Murăș-Turda, pl. Reghinul-sup.) mai spuneau bătrânii, de pildă Ilie Ciortea (1817—1907) formula de binecuvântare: *Dumnezău să te custe!* (=Ban. *să te trăiască Dumnezeu!*). Generația mai tânără nu o mai întrebuițează. Atâta, cred și după mărturisirea D-lui Zucu, stud. în litere, de origine bănățean, poate să atesteze și D-l WEIGAND în JAHRESBERICHT, IV, 328.

Cuvântul începe a nu mai fi înțeles. Versuri ca:

Cât oi gustă și-oi trăi

Fată mare n'oi iubi

DOINE, 27/9),

în care s'a pus *gustă* în locul lui *custă*, ne arată că acesta a încetat de a mai *custă*. Cu generația viitoare poate să dispară și locuțiunea *zo te custe*. Dar dacă al ei *zo* nu mai are puterea

s'o mai *custe* în limbă, e datoria noastră a filologilor s'o prohodim cel puțin cum se cuvine.

N. Drăganu.

XII.

Cuvinte și etimologii de rectificat.

Se întâmplă adeseori că o greșală de scrisoare ori de tipar ori chiar copiarea greșită a unui cuvânt pe fișe, mai ales când e vorba de cuvinte dialectale ori vechi, poate să inducă în eroare chiar și pe cei mai distinși și scrupuloși filologi, ademenindu-i să dea etimologii uneori fantastice.

Iată câteva cuvinte și etimologii de acest fel care trebuie scoase din dicționarele noastre.

1.- Foamene.

În *Dicț. Acad.* II, p. 148 găsim:

Foamene + s. f. = *foame*. Vor vie via'a de ve[*a*]c: Nu vor avè scârbă, nece durerea. . . nece a se face foameni, nece va lipsi vară. . . CUV. D. BĂTR. II, 462. — Pentru etimologie, cfr. *foame*.

La *foame* ni se spune că "limba noastră păstrează și urme de o declinare *fames*, — **în*is, ca în sard. *famine*, span. *hambre*, gascon. *hami*" etc. D-l PUȘCARIU s'a lăsat ademenit de acest fapt pentru a admite cuvântul citat mai sus în *Dicționar*. De fapt cuvântul nu există. În *Codicele Todorescu*, care încă ne-a păstrat textul *Cugetărilor în ora morții* din care se citează, în locul corespunzător (f. 872°, r. 13), citim *oameni*. Deci se dovedește de întemeiată bănuiala lui HASDEU (*Cuvente*, II, p. 488, N. 88) care admitea alternativa că: *foameni* poate să fie „în loc de *foameți*, plural de la *foamete*“, ori, „printr'o eroare grafică“ sub influența începutului verbului *face* de mai nainte, „pluralul *oameni*“. Dar, și fără a cunoaște redacția *Codicelei Todorescu*, din însuși textul ne putem convinge că nu poate să fie vorba de *foameni* = „foameți“, căci cu câteva rânduri mai sus ni se spune că în raiu: „nice va lipsi ploaie, nice căldură de soare, nice vor munci, de *foame* nice de sete“, etc., ci va fi numai bine și fericire și „nu va lipsi a

munci, nice a se face (să să facă) oameni (= „a se naște, a se înmulți oamenii“), nice va lipsi vară, nece toamnă, nece primăvară“, etc.

2. Čer.

Subt titlul. „*Rumänische Etymologien*“ D-I PHILIPPIDE dă în ZRPH, XXXI (1907), fasc. 3, p. 282—309 o serie mai lungă de etimologii ca rezultat al cercetărilor D-Sale etimologice făcute în cursul redactării până la litera D a *Dicționarului limbii române*. No. 53 (p. 303) este cer (čér), pe care-l explică în modul următor:

„Substantiv m. Pl. ? 1. 'Fizionomia unei familii, semnul după care se cunoaște un om din ce familie se trage'. *Șezătoarea* II, 186. Familiengepräge, Familienzug; signum gentis; air de famille, cachet de famille. 2. 'Un mod de a-și înșamnă prin creștături lemnele sale ori pe cele făcute de el pentru proprietar. În sine e un fel de răbuș: fiecare om își are înșă sămnul său neasămănător cu al altora'. *Șezătoarea* II, 186. Zeichen; signum; signe. — Et: Dasselbe mit alb. čerâ Miene, Gesichtsausdruck, it. *ciera*, Ansehen, Miene, welches Ascoli *Archiv. glott.* IV, 119 vom lat. *cera* Wachs bild ableitet“¹⁾

Dar dacă controlăm puțin citatele pe care își clădește D-I Philippide etimologia, găsim că temelia e foarte șubredă. Citatele date pentru a stabili înțelesul cuvântului sânt amândouă din contribuția *O samă de cuvinte (Din munții Sucevii)* publicată în *Șezătoarea* de I. Teodorescu. D-I A. Gorovei în intro-

1) Afară de ital. *cera*, *ciera* 'înfățișare, fizionomie' mai putem adăuga engadinul *cera*, cu același înțeles și sardul *akkerare* 'a se arătă (la fereastră)'; cf. și neap. *cayera* (în care MAYER-LÜBKE, EtWb. No 1670 (p. 131) vede o contaminare cu AERE) și compusul *malacayera* 'înfățișare bolnăvicioasă, față rea, aspect rău'.

În privința acestor cuvinte romanice părerile sânt diferite, MEYER-LÜBKE, l. c., admite că sânt împrumutate în limba italiană din franțuzește, unde există cuvântul *chère* (în expresia *faire bonne chère*) și există odinioară forma *chlere*, care, ca și sardul, provențialul, spaniolul și portugezul *cara*, presupun un tip latin *CARA împrumutat din grecescul *καρα* 'cap'. De mult ASCOLI (*Archivio glott. ital.* IV, 119—122) s'a ridicat împotriva acestei păreri exprimate și de alții, și vede în cuvântul italian și retoroman pe lat. CEREUS 'de ceară' (CEREAE IMAGINES), căutând să explice toate iregularitățile fonetice ce apar în dialectele italiene de nord și care mai cu seamă îl fac pe Meyer-Lübke să admită că acest cuvânt e împrumutat din franțuzește. D-I PHILIPPIDE, cum vedem, admite părerea lui ASCOLI.

ducerea la această culegere de cuvinte (Şez. II, p. 125) spune relativ la *c* înainte de *e* din transcrierea cuvintelor: „Sunetul însemnat prin *c* se rosteşte într'un mod care numai prin auz se poate deprinde“. Aşadar *cer* nu se va ceti *čer*, cum crede D-I Philippide, ci *čer*, iar acest *čer* moldovenesc nu e decât alterarea fonetică a cuvântului *fier*, care a dat mai întâiu *hier*, apoi *čer*.

Cât priveşte, însemnarea de subt 1, este cunoscut că poporul nostru întrebuiţează de obicei un *fier* anume făcut pentru a arde (*infieră* s. *înfieri*) pe armurul sau pe coapsa viteilor un semn distinctiv al stăpânului. De-aici (p. ext.) se numeşte *fier* şi semnul răntas la vită pe locul infierat. cf. Pamfile J. II. *Vaca asta are fieru' lui cutare, are fieru' satului. Pieile vândute să n'aibă fiare*. Com. 1. Panţu (*Dict. Acad. Rom.*, t. II, fasc. 2, p. 117). Figurat s'a spus apoi şi despre asemănarea dintre copil şi părinţi şi rude, despre fizionomia asemănătoare a unei familii, semnul de pe care se cunoaşte un om din ce familie se trage „A avea fierul cuivă“ = 'a semăna cu cineva'. *Gheorghe are fierul mă-sei* (= seamăna). Pamfile, J. II. (*Dict. Acad. Rom.*, I. c.)

Tot cam aşa se va explica şi însemnarea de subt. 2. Crescăturile au luat în mod figurat numele semnelui ars cu *fierul*, care încă se obişnuia pe lemne.

3. Cîntură.

În aceeaşi lucrare D-I Philippide la p. 304 ne dă subt No. 57 următoarea etimologie:

„Cintură (Cîntură).

Subst. f. Lanţujel, Kettchen; catella; chainette (Pipă cu *cintură*, mălaiu nu-i la gură. Zanne Proverbe III, 303. Bihor-Ungaria). — Et.: *cinctura*.”

E vorba, evident, despre o greşală de tipar care a prilejit această etimologie. Pipa n'are *cintură*, ci *ciutură*, „Mundstück am Pfeifenrohr“ de care, adevărat, se leagă adeseori un lanţujel. *Ciutură* în metrul popular poate primi accentul şi pe silaba penultimă (cf. *slujeşti pe-o tundra sură Şi pe-o pipă cu ciutură* la Iarnik-Bârseanu, p. 409, ap. TDRG.) Pentru etimologie v. Puşcariu, *Et. Wb.*, p. 39, No. 382 şi TDRG, p. 370.

Este aceeași greșală pe care i-o impută lui Damé însuși D-I Philippide cu câteva pagine mai înainte (o. c., p. 282—3): „Einige Beispiele mögen dies beweisen. Damé: „Cladă (a). v. appeler. ‘El cladă moartea’ (V. Alexandri), il appelle la mort.“ Es gibt aber kein Zeitwort *a cladă* im Rumänischen, und die Stelle in Alexandri Poezii, vol. II, București, 1897, pag. 228 lautet: ‘Leahal, cladă moartă, greu cade pe pământ’, d. h. ‘der Pole, eine todte Masse, sinkt schwer zu Boden’. — Damé: „Clăpâng. adj., Moldova et București, qui a les oreilles pendantes.’ Aveà niște urechi clăpânge’ (I. Creangă), il avait les oreilles pendantes.“ In der Tat existiert ein Wort *clăpâng* nicht, sondern das bekannte *clăpăug*, und die Stelle in Creangă, Poezii, Iași, 1890, pag. 239 lautet: ‘Omul acela aveà niște urechi clăpăuge’. Und so manches andere.“¹⁾

4. Obercă.

La pag. 1069 a fasciculei a 17-a a DRG. al lui Tiktin apărută la 1910 găsim următorul cuvânt:

„**Obercă**’ (a.) v. intr. umherirren Buc. Qu. *Am umblat tot obercând prin pădure* Sbiera Pov. 258. — Et. Unbek.“

Controlând textul în Sbiera găsim: *A imblat orbecând prin pădure*, deci întreg articolul, împreună cu „Et. Unbek.“ a fost clădit pe o greșală de copiere în fișe.

Altfel forma corectă *orbecă* nu e necunoscută pentru Tiktin, care cu un an mai târziu în fasc. 18, p. 1093 a DRG, ni-o dă — alături de *horbocăi*, *orbecăi*, *orbocăi* — ca o formă secundară a lui *orbăcăi*. În realitate însă lucrul pare să fie tocmai întors. Admitem adică, împreună cu D-I S. Pușcariu (*Et, Wb.*,

1) D-I V. Bogrea ne atrage atenția că nici *cucină* < coquina nici *cucini*’u < *cuci*’nă + *iu*, date de Philippide în acelaș loc (p. 308) nu există în adevăr. E vorba de o cetire greșită a pluralului substantivului *cinie*, ‘unealtă, instrument, meșteșug’ înaintea căruia se găsi prepoziția *cu* în cele două exemple care urmează: *Au făcut . . . curțile ce’le Domnești . . . casele cele cu cini, grădini grajduri*. Let. I, 23|23.

Au sărit [focul] în patru locuri pe curtea domnească, pe casele de la harem, pe casele cele nalte de la cămară (cu cini[i]le), pe ceasornicul de pe poartă, pe biserica cea mare domnească Let, III, 323|3.

În exemplul întâiu și V. A. Ureche. *M. Costin, Opere cômplete* I, 558, bănuia că e vorba de o corupție și se întrebă dacă nu este a se ceti *cu cinci grădini*.

p. 107, No. 1224). că *orbecă* (prez. *órbec*) „wie ein Blinder im Finstern (umher) tappen“, „tasten“, nu „umherirren“, este forma originală, iar aceasta nu se poate despărți de *orb* < *orbis*, -a, um „blind“, ci trebuie derivată din *orbicare. Iterativul *orbăcăesc*, împreună cu celelalte forme secundare ale sale, e un derivat al lui *orbecă* prin sufixul -ăesc, care e propriu verbelor de origine onomatopoetică, de care se apropie *orbecă* prin înțelesul său.

5. Ghiftui și ciumurlui.

În *Dicționarul Academiei Române* vol. II, fasc. IV, p. 257 ni se dă cuvântul următor: „Ghiftui vb. IV-a trans. *Bourrer*. — *A îndopă cu mâncare, mai mult decât trebuie, până la disgust. Ghiftuia porcii din fărina aceia. Economia. 101. O lacomilor, care și de cele mui bune bucate vă ghiftuiți. Drăghici, R. 70, cfr. Șez. IX. 66. Erau toți ghiftuiți de sătui. Muscel, 76. Fig. Un visternic . . . , vrând cu bani [pe Dömn] să-l ghiftuiască. Beldiman, Tr. 431. Ghiftuiți de patimi. Konaki, P. 303. Pământ ghiftuit de vлага ce i-au dat veacurile trecute. I. Ionescu, C. 219. Știința medicală cu care m'am ghiftuit în curs de 40 de ani. Atecsandri, T. 1200 [Și: (hiperurbanism?) + **biftui** vb. IVa, (cu derivatul) + **biftuire** s. f. *Biftuirea crocodilului, norocul hameleonului. Cantemir, Ist. 205]“. Nu se dă etimologia. Pricina e probabil că s'a pornit greșit de la forma transitivă, deci de la noțiunea de „a îndopă cu mâncare, mai mult decât trebuie, până la disgust“, cum ni se spune, în loc să se pornească de la forma reflexivă pentru care ni se dă altfel un singur exemplu, deși această formă e cea mai întrebuițată în graiul zilnic. **A se ghiftui** = „a se intoxica“. *Porcii sau ghiftuit* = „porcii au mâncat prea mult, încât s'au îngreșat prin intoxicare“.**

În felul acesta etimologia cuvântului e evidentă. Avem de a face cu un derivat al germanului *Gift* = „venin“. Cât privește forma *biftui* atestată la D. Cantemir, ea nu e decât o redare grafică greșită a acestui cuvânt în urma confundării lui cu cuvintele care, având la început un *bi-*, în graiul moldovenesc se rostesc cu *gh'i-*, ca de pildă *gh'ine* în loc de *bine* etc. Cantemir a simțit în *ghiftui* un *biftui* și l-a transcris în acest

chip. A făcut acelaș lucru pe care l-a făcut, de pildă, și Laurian și Maxim când în loc de *cimpi*, care e forma bănățeană și literară a moldovenescului *cinchi*, ne-a dat *cimți*, formă care nu există. etc. E un hiperurbanism fără semnul întrebării.

Alături de verbul **a se ghiftui** ca un fel de „calque linguistique“ al lui avem pe **a se ciumurlui**, tot cu înțelesul de „a i-se aplecă cuivă, a i-se face rău, a-și strică stomahul în urma mâncării prea cu poftă mai ales din mâncări unsuroase, a se intoxica; a se îngreșoșă, a avea greață de ceva“, „a face gălci de greață“. *Ce mai faci, vere Pantelimoane? — Ce să fac? Is cam ciumurluit.* ION CREANGĂ, II, 250. *Când era soarele în de sară, cam pe la achindii, buhaiu ciumurluit de tot, chică mort grămadă la pământ* (Ungureni — Botoșani). ION CREANGĂ. IV. 103. [Și: **a se gemărlui** vb. IV^a. N. R. R. 1910, 86. **a se șiemărlui** vb. IV^a GR. BĂN.

Derivat: ciumurlueală s. f. = „boală de om“ (evident „intoxicare“) (H. X, 360, XII, 333); „boală ce cuprinde tot trupul și-l slăbește, influență“ (Vicovul-de-sus și Dorna, în Bucovina) com. G. NISTOR; „constă în o slăbăciune a trupului provenită dintr'o muncă forțată sau dintr'o beție nastrușnică, ce ține 3—4 zile de-a rândul“ (ȘEZ. III, 130); „când omul are această boală îl dor toate ciolanele, tot trupul“ (ȘEZ. V, 57). Eu îl cunosc cu înțelesul de „îngreșoare“, „stricarea stomahului cu mâncare prea multă și unsuroasă“.

— Cât privește etimologia, D-I. PHILIPPIDE¹⁾ îl derivă din un românesc *ciumur* — mie necunoscut din graiul poporului —, care ca și în *cimurro* (≡ „răpciugă“; fig. „guturaiu“), după D-Sa, ar fi v. gr. *χομῶ φού*. Ungurescul *csömör* s'ar derivă din românescul *ciumur*. Cred însă că începutul în *ciu*-al cuvântului l-a înșelat de astădată pe D-I PHILIPPIDE. Insuși D-I PHILIPPIDE nu o mai susține cu absolută convingere.¹⁾

SCRIBAN (ARHIVA, 1912. Nr. 4) primește explicarea dată de PHILIPPIDE pentru rom. *ciumur* și ung. *csömör* dar adaugă „*l* din *ciumurluiesc*“ denotă ungrismul“ și „De la *ciumur* se

¹⁾ Mai pe urmă în *Un specialist român la Lipsca în Viața românească*, V. (1910). No 4, p. 48: „Eu nu zic că am numai decât dreptate, măcară etimologia propusă de mine e foarte probabilă. . .“

derivă *ciumărez*, produc un gust amar și astringent, fac gura pungă (Muntenia)".

Tot așa de rău o nimerește și TIKTIN, care dă înțelesul „infolge übermäßiger Arbeit völlig erschöpft werden; -t zer-schlagen“ și citează un exemplu în care cuvântul, din întâmplare, e întrebuințat figurat: NAD. NUV. I, 86 (*nesfârșită-i [ziua] când ți-i foame și ești ciumurluit de trudă*) și în privința etimologiei adaugă: Viell zu *cému'r*, also „weich werden wie Kleiber-lehm“ (p. 367), iar pe *cimúr* îl derivă (p. 322) din turc. *çamúr* „Schlamm, Lehm“.

Pentru ȘĂINEANU și la 1908 (*Dict. universal*, ed. II, p. 155) origina e necunoscută. Dar explicarea cuvântului nu e așa grea cum se pare din cele expuse mai sus. Fără să avem pretenția de a da o etimologie nouă, căci apropierea s'a făcut și din partea altora (WEIGAND¹), ci mai mult pentru a arăta dezvoltarea semantică paralelă a lui *ghiftul* cu *ciumurlul* constatăm că acest din urmă e împrumutat din ung. *csömörlik* inf. *csömör-leri* care însemnează întocmai ceea ce am arătat că însemnează cuvântul românesc și e un derivat al lui *csemer*, *csömör* durere de pânțecă (*hastekerő csemer* sau *csömör*) și „greață“, „fastidium cibi“. Insuși *csemer* încă a intrat în românește, fără însă a se menține, cum se vede din AN. CAR. care ne dă: „*csemër*. Nausea“.) Acest *cemir* a putut să ne dea derivatele *ciumăresc* „a lua gust amăricios, vorbind în special despre vin“ (LM.), *ciumărez*: dragostea nu se ciumărează (*Coresi, carte cu învățătura dela 1580—81*, p. 374, ed. Pușcariu-Procopovici, p. 338. *ciumărat* (Avram Corcea, *Balade pop.*, ap. PHILIPPIDE, I. c.), *ciumăros* „cum e gutul gutuei și al porumbelor“ (Baronzi, *Limba română și tradițiunile ei*, I, 115, ap. PHILIPPIDE I. c.) mai curând decât *ciumă* cum crede DI WEIGAND (cf. PHILIPPIDE, I. c.).

Csemer, *csömör*-ul unguresc e de origine slavă. Cuvântul slav, pe care în forma *čemerъ* și deosebitele derivate ale acestuia îl găsim în toate limbile slave (*r., rut., bulg., s.-kr., slov., čeh., pol., sorb. s.*) e de origine germană și se derivă din v.-germ.

1) *Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der rom. Phil.*, raportul pe 1905, I, 80.

2) DI POPOVICI, *Nyelvör*, XXXVIII (1909), p. 212 a atras mai întâiu atenția asupra acestui unguirism vechiu.

hemern „Nieswürz“, „spânz“ (cf. lit. *Kemerai* Pl. „Alpkraut, (Was-serdost“ etc.). Desvoltarea semantică a cuvintelor slave a fost „spânz“ — „veninul spânzului“ — „simptomele de boală pro-vocate prin acesta“ — „mânie, supărare“ (v. BERNEKER, I, 143). Accepțiunea din urmă nu o avem în limba românească, cum nu se găsește nici în ungurește.

6. Heredi'e-hurueală.

În Dicț. Ac. II^v, p. 387 ni se dă de două ori cuvântul *heredi'e*, odată cu înțelesul de „lucru, ocupațiune“ (fr. *occupation*), citându-se Viciu, Gl., a doua oară cu cel de „huruială“ (fr. *bruit sourd*“), amintindu-se că e comunicare a Dlui I. CORBU. În realitate avem de a face cu același cuvânt. D-l CORBU a făcut greșala că a tradus un provincialism cu o accepțiune provincială a cuvântului „huruială“, iar de-aici a urmat înțelegerea și tradu-cerea greșită a acestui cuvânt. *Hurueală* nu însemnează nimic decât „lucru“ în propozițiuni ca acele care urmează: *Ce-ți mai faci atâta hurueală? Atâta hurueală am pe cap.* E derivat al verbului *a se hurui*, care se întrebuițează des în ținutul Năsăudului în fraze ca: *Cu ce te mai huruești?* etc.

7. Feleștioc.

Cuvântul *feleștioc* îl găsim în *Dicț. Acad.* (T. II, f. II, p. 94) cu două înțelesuri:

1. „Pământul făcut dintr'un băț scurt despicat la un capăt și având în despicătură o bucățică de petecă (cârpă) sau niște câlți. Este *feleștioc* de uns osia căruței cu păcură și *feleștioc* de uns ciubotele cu răbueală, cfr. Creangă, *Gl.*, Damé, I, 13; Pamfile, I. C. 140. *De inima căruței atârnau păcornița cu feleștiocul și posteuca*, Creangă, P. 106; cf. A. 46“.

2. „(În Munții Sucevii, în Mold.) „Fitul pentru opaiț, făcut din [tr] o bucată de petecă“. *Șez.* II., 227/15; cf. III, 83/18“.

Evident înțelesul al doilea e secundar și s'a dezvoltat prin extensiune.

Cuvântul mai are și forma *feleștiu'c* (*TDRG.*, *Dicț. Acad.*). I. Iordan, *Diftongarea lui e și o accentuați în pozițiile ă și e* lași, 1921, p. 217 mai dă, citând pe Cihac, și forma *fotoșto'c*.

Controlând însă în Cihac, *Dict. d'et. daco*rom.*, vol. II, p. 498 s. v. și în indice nu am găsit această formă.

Derivat e *Fălăștioa'ca* (n. top. în Vlașca, v. Iordan, l. c.)

Ce privește etimologia, Cihac (l. c.) îl derivă din ung. fölözö, felezö „râcloire“. Această etimologie o admite și Iordan (l. c.). Tiktiñ (*DRU.*, p. 616) nu încearcă să dea o etimologie oarecare, spune numai: „Scheint mit dem ebenfalls dunkeln sfișto'c „Sprengwedel“ verwandt zu sein“. În sfârșit *Dict. Acad.* (l. c.) constată: „Etimologia necunoscută. (Forma mai veche pare a fi *feleșteu*, care ar putea fi un cuvânt de origine unguerească; terminația *-eu* a putut fi înlocuită prin *-ac* după analogia lui *sfeștoc*).“ Fără a mai vorbi de etimologia lui Cihac, care e imposibilă din toate punctele de vedere, constatăm la rândul nostru că această explicare parentetică a *Dict. Acad.* se apropie mult de adevăr, fără însă a-l ajunge.

În adevăr cuvântul e de origine unguerească și la origine a avut terminațiunea *-eu*. Forma mai veche însă nu a fost *felește'u*, care se întrebuintează astăzi (cf. *Dict. Acad.*, l. c., p. 94, la Marian, S. III, 35 și 36 se dă, probabil greșit, *feleșteu*) pentru a însemna un „pământuf“, „motoc“ pentru uns, împiștrirea ouălor de Paști ori întrebuintarea de piston în proașca copiilor, ci *feștele'u*, (cf. *feșteli* — prin Mold., Buc. și Ban. — cu înțelesul: 1. „a (se) murdări“, „a (se) mânji“, „a (se) mângăli“, fig. „a (se) necinsti“. 2. refl. (Mold. despre animale) „a-și face treaba“, pe care *Dict. Acad.* l. c., p. 106, îl consideră de un derivat din ung. *festeni* „a văpsi, a colora“ prin suf. *-eli*.)

Feștele'u, metatezat *feleș'teu* un „pământuf de uns sau mângălit“, a putut fi ușor contaminat cu *sfeșto'c*, *sfișto'c*, *sfișto'c*, *sfeștio'c*, *sfeșto'c*, *sevasto'c*, cu care avea un înțeles înrudit, căci însemnează „Weihwedel“ (= Munt. *mătăuz*) și constă din o legătură de busuioc. Tiktiñ revenind asupra acestuia din urmă citează exemplul: *Când pornesc pe uliți cu zi întâiu ca să stropească cu sfistocul părintele blagocinu toate băcăliile . . . Ianov, CL. V. 133, și ne dă o explicare destul de acceptabilă: „Vgl. nordserb. (nach Mikl. Et. Wb. s. v. vi-) sviik „Flachshund“, bulg. sviitk „Bund“, russ. sviatok „Rolle“, zu slav. viti „winden“ (s) feșt-in Anlehnung an (s)feșta'nie“ (DRG, p. 1419).*

XIII.

Decurrere.

Am găsit acest verb numai sub forma gerundiului *decurând*, într'una din legende versificate despre Maica Domnului, culese de d. Tudor Pamfile, în partea Moldovii-de-jos și publicate în colecția: Sărbătorile de toamnă și postul Crăciunului. Studiu etnografic. București, 1914 (Vol. XIX din colecția „Din viața poporului român“ Culegeri și studii, Academia Română). Se găsește în următoarele versuri; *Maicuța Domnului . . . mergea . . . Cu fața albă zgâriind, Cu păr mare decurând. 20. Cu păr galben decurând. 21. Și cu părul decurând. 21b.* Înțelesul e clar. Fraza însemnează: cu părul (mare s. galben) despletit, căzându-i pe spate. Așadară atât ce privește înțelesul cât și funcțiunea de verb intransitiv, corespunde latinescului *decurrere*. Cf. Multa pituita decurrit. Cels., ap. Georges. Pituita in oculos decurrens. id. ib. Cuvântul se găsește și în alte limbi romanice, cu accepțiuni analoge.

Căutând să stabilim istoricul acestui verb, constatăm că nici în părțile în care se păstrează legenda, verbul acesta nu se mai întrebuintează, căci așa trebuie interpretată nota culegătorului, în care zice că „*decurând* e o expresie ce se poartă din gură în gură și ține loc de despletind“. Explicația sensului prin despletind e falsă și e foarte probabil că la aceasta l-au sedus pe culegător cuvintele derăpânând și zmulgând care înlocuiesc pe *decurând* în niște variante ale aceleiași legende. Astfel găsim la pag. 15b următoarele versuri: Purces-a Maica Domnului . . . Față albă zgârâind, Păr galben dărăpânând, cu nota culegătorului: Păr galben despletind (pe spate, cum obișnuesc femeile, când le moare cineva din casă ori dintre rudeniile apropiate), iar la pag. 23b: Maica Domnului . . . plecă . . . Față albă zgâriind, Păr galben zmulgând (Jud. Bezău). Așadară, cum verbul nostru *decurând* îl găsim în aceste variante înlocuit prin altele cu înțelesuri îndepărtate și cu funcțiune deosebită, fiind verbe transitive, e cert că el a dispărut de mult din limbă și că atunci când s'a înlocuit, nu i se mai cunoștea înțelesul. Faptul că în varianta în

care se găsește verbul nostru, găsim cuvinte ca: *verdeleancă*, *fulfuroată*, *cațelico*, pe care nu le mai întâlnim în celelalte variante, cred că ne îndreptățește să credem că toate celelalte variante sânt mai recente.

C. Lacea.

Articole mărunte.

Câteva cazuri de asimilare și disimilare în limba română.

1. Prin progresele mari ce le-au făcut, în deceniile din urmă, cercetările etimologice, aiurea și la noi, am ajuns să cunoaștem azi originea celor mai multe cuvinte ale limbei. Cu mijloacele simple ale legilor fonologice și ale celor câteva principii semasiologice stabilite, cu greu se vor mai putea găsi multe etimologii nouă.

Pentru explicarea greutăților formale, vedem cum astăzi se admite în măsură tot mai largă influența asimilatoare și disimilatoare a sunetelor încunjurătoare, concepută odinioară în măsură prea îngustă. Învățații încep să se convingă tot mai mult că în afară de cazurile atât de dese de asimilări și disimilări ale lichidelor, și alte consonante, mai puțin apropiate între sine, se influențează reciproc. Tendința de a nu repeta imediat aceeași articulație, face ca, mai ales în mișcarea „allegro”, în vorbirea repede, dintre două sunete egale unul să fie substituit printr'un sunet înrudit numai în ce privește locul de articulație sau chiar numai fonia, dar deosebit în celelalte elemente constitutive. Astfel Meyer-Lübke, în *Mitteilungen des rumänischen Instituts*, p. 38 dă o serie întreagă de cuvinte cu disimilarea lui $p-p$ în $t-p$, iar în *Dicționarul limbilor romanice* no 5211 și 5875 se dau cazuri interesante de disimilare pentru $r-r$ în $s-r$ și $n-n$ în $d-n$. Tot astfel Berneker, în *Dicționarul limbilor slave* p. 47 admite o disimilare $b-b$

în *d—b* spre a explica pe sârbescul *dobar* 'castor' din *bobar. Chiar Tiktin, care este atât de precaut la etimologii și nu se hotărăște ușor să urmeze pe tinerii lingviști ce cearcă să spargă cătușele școlii neogramatice când se simt stânjeniți de ele, admite în ultima fascicolă a *Dicționarului său român-german*, ca posibilă o disimilare *p—m* în *c—m* spre a explica pe *screm* din *exprimo*, iar la *scânțete* dă o explicație și mai cutezată, dar ingenioasă.

2. Printr'o disimilare *m—n* în *b—n* cred că se explică cuvântul nostru *câlmoiu*, care se întrebuițează în Brașov și are înțelesul de 'caltaboș', adică mațul gros al porcului umplut cu ficat și plămâi tocați (ceea ce în alte regiuni se numește *chișcă*, *maioș*, *gâlbaș*, sau *câlbaș*).

Mi se pare că forma *câlmoiu* este identică, la origine, cu forma *câlbaș*, care derivă din slavul *kalbasa* (bulgărește, *kolbasa* rusește, *kolbász* ungurește), apropiat de cuvintele terminate cu sufixul *-aș*. Dar acest sufix, fiind diminutiv, iar *câlbașul* — în opoziție cu alte soiuri de „cârnați” — fiind făcut din mațul gros al porcului, s'a simțit un fel de contrazicere între cuvânt și terminațiunea înțeleasă ca sufix și de aceea s'a întâmplat printr'un fenomen pe care l-aș numi „logică populară” (cf. „etimologie populară”) o substituție a lui *-aș* printr'un sufix augmentativ, mai corespunzător. Astfel s'a născut forma *gâlban*, întrebuițată prin părțile Buzăului (cf. *Dicționarul Academiei*), sau forma *gâlboiu*.

Pe vremea când sufixul *-oiu* se rostea încă *-oñu*, deci pe când există încă pronunțarea *câlboñu, s'a întâmplat asimilarea labialei *b* față de nazala următoare, prefăcându-se în labială nazală: *câlmoñu*, de unde broșoveanul *câlmoiu*.

Un alt exemplu de acest fel nu cunosc, dar se pot citi câteva cazuri analoage de asimilare și disimilare.

Cel mai apropiat caz este al cuvântului *balamuc*, din *Malamuc* (cf. *Dicționarul Academiei* s. v.) în care *m—m* s'a disimilat în *b—m*, adică labiala nazală s'a schimbat în labială orală față de labiala nazală următoare.

Un caz de disimilare *v—b* în *v—m* îl avem în *vrajbă—vrăjmas*, în care vedem cum labiala orală preface o labială orală următoare în labială nazală.

m (labială nazală) prăfăcut în *n* (dentală nazală) din pricina altei labiale se întâlnește în multe cazuri: *malva* > *nalbă*, formica > *furnică*, *posmă (cf. slav. *posmčiti*), > 'posnă, poate și în turc. *bakam* > *băcan*, turc. *kaimakam* > *caimacan* (alături de *caimacam*), care însă pot fi explicate și printr'o apropiere de sufixul *-an*. Din alte limbi romanice se mai pot cită cazuri ca: *mappa* > *veneț*; *napa*, friul. *nape*, log. *nappu*, franc. *nappe*, catal. *napa*, alb. *nape* (alături de forme cu *m-*, cfr. Meyer-Lübke, *Etym. Wb.* No. 5342), *membrum* > ital.-nord. *nembro*, friul. bellun. *nembri*, surselv. *nember*, span. *nembro* (alături de forme cu *m*, cf. *ibid.* no 5488), *mespilus* > ital. *nespola*, franc. *nèfle*, span. *nispola*, portug. *nespera* (alături de formele cu *m-*, cf. *ibid.* no 5540) cf. și *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 37—38. — Fenomenul invers de prefacerea lui *n* (dentală nazală) în *m* (labială nazală) prin asimilare față de o labială îl avem în bucina > *bucium*, slav. *basni* > *basm* (alături de *basn*, *basnă*), *mulți ani* — *mulțumesc*, (forma *aferim* se găsește și în turcește alături de persanul *aferin*, de-și nu cuprinde o asimilare produsă pe teritoriu românesc), *preajdnă > *preajună* > *preajmă* (Weigand, *Jahresbericht* XIV, 111—112).

În sfârșit, pentru acțiunea disimilatorică a lui *n* din sufixul *oñu* asupra nazalei precedente se poate cită cazul lui *mișun+oñu* > *mușuroiu* (alături de *mușunoiu*), ung. *bodon+oñu* > *buduroiu* (*Dicționarul Academiei române* s. v.) și *gheunoaște* > *gheuroaște* (Densusianu, *Graiuul din Țara-Hațegului*, p. 41). În *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 42 am arătat cinci cazuri în care influența acestui *n* din sufixul *-oñu* a produs fenomenul invers, de asimilarea lui *r* în *n*. De astădată sânt în stare să dau un exemplu pentru disimilarea lui *n*—*n* în *l*—*n* tot într'un cuvânt derivat cu sufixul *-oñu*.

Este cazul lui *urloiu*, întrebuințat în Brașov în înțelesul de 'horn'. În alte regiuni locuite de Români întâlnim toate formele intermediare (cf. *Dicționarul Academiei* sub *horn*), care ne dau putința să constatăm că *urloiu* derivă din *hornoñu*, augmentativul lui *horn*. În Brașov orice *h* inițial amuțește (cf. *oț=hoț*, *aină=haină* etc.), iar prefacerea lui *o* neoccentuat în *u* eră explicabilă din momentul ce se pierduse conștiința legăturii etimologice cu *horn*.

Cât despre cazurile în care o nazală se preface în *l* sub influența altei nazale, ele nu sânt rare, d. ex. arom. *numtă* și *luntă* 'nuntă', istro-rom. *lumer*, în Dolj *lumără* (*Jahresbericht* VIII, 316) < *număr*, *numără* (ca în Tesino *lombrà*, în Vicenza *lombrare*, cf. alban. *dembroh*, în Bergell *drombäs*, pentru alte forme de disimilare în acest cuvânt cf. Meyer-Lübke, *Etym. Wb.*, No. 5993), *nomen* > v.-rom. (plur.) *numere*, reto-rom. *lume* (ca în log. *lumene*, romagnol *lomina*), alături de *amenință* și *amerință* avem *amelință* și *amelifă* (ca în sardul *amelezzaï*), arom. *acumtil* (Daniil) din *acumtin*, alături de *Bănățean* întâlnim forma *Bălățean* (*Jahresbericht* VII, 82), franc. *en avant!* a devenit *alivanta*, turc. *fener* + *ar* > *fenerar > *fenenar > *felenar*, *felinar*. Cazul invers, când *l-l* se disimilează în *n-l* sau *l-n* îl avem în *sene*, pluralul din *șa* (*Jahresbericht* VIII, 266), născut prin disimilare mai întâiu în forma articulată *șenele* < *șelele*, *celalant* < *celalalt*, în nemijlocită apropiere: arom. *pulmu* < *pumnu* (poate prin contaminare cu *palma*), iar în limbile romanice: *cuntellus alături de *cultellus* (Meyer-Lübke, *Etym. Wb.* No. 2381), lombard. *navel* < *labellum* (ibid. 4804).

3. În *Lateinisehes Tl und Kt* p. 42 am adus verbul nostru *înteți* în legătură cu lat. *incitus*, din care s'ar fi putut ajunge la un derivat românesc *inceți. Dar, adăogam acolo, necunoscând alte cazuri de disimilare a lui *tș-ts* în *t-ts*, etimologia aceasta nu mi se părea sigură. Mai târziu (*Convorbiri literare* XXXIX, 305—306) am găsit în *reteză*, pentru care propuneam etimologia *recaediare un exemplu asemănător pentru disimilarea *tș-dz* în *t-dz*, care ce mi se părea că poate confirmă întâia etimologie!)

1) Ultima etimologie „cu totul neîndestulătoare“ după Tiktin *Dicț. rom.-germ.* s. v., o admite Meyer-Lübke în *Dicționarul său etimologic* No. 7106. Weigand, *Jahresbericht* XIX—XX p. 140—141 crede că *reteză* e bulgărescul *otrěz*, de unde *otrezaz, apoi *roteaz, *râteaz și *retez*. Prefacerea lui *o* în *ă*, metateza neobișnuită, conjugarea l-și faptul că în dialectele care păstrează pe *dz* avem sunetul acesta, păstrat numai în elemente latine, nu-i par lui Weigand piedeci prea mari. Tot el *ibid.* p. 136 crede că *înteți* e *intitiare, reeditând o etimologie propusă de Cihac în anul 1870. Dar *attitiare > *ațăță*, pe care-l citează însuși, ar fi trebuit să-i arăte că de la *intitiare n'am fi ajuns decât la *ințăță, iar dacă vechiul frances *entiser* are înțelesul lui *înteți*, francezul modern *inciter* este tocmai cuvântul cu care dicționarele traduc pe *înteți*.

Astăzi pot să aduc și alte exemple pentru disimilarea duor africcate, al cărei rezultat este prefacerea uneia din ele în dentală.

Albatarifa e o plantă, „cu care se spală la ochi cei cu albață“ (Hasdeu. *Etym, Magn.* I.721, din Bârlad). E evident că acest cuvânt e disimilat din *albațariță, derivat din *albață* (= albeață) cu sufixul *-ariță*, cu care se formează numirile atâtor plante vindecătoare.

De la *lândzid* 'lânged (= bolnav)' se derivă verbul aromânesc *lândzidzescu*, care apare și sub forma disimilată *lândzidzescu* (din dicționarul ms al lui Weigand).

Forma *dzeadit* la Aromâni și *gedet* în Maramurăș nu cred să fie o metateză din *deadzit* aromânesc și *deget* dacoromânesc, ci rezultatul unei disimilări din forma mai veche (asimilată) *dzeadzit*, întrebuintată la Aromâni, la Megleniți (*zețizit*), la Istroromâni (*zâzet*) și la Dacoromâni¹). Tot astfel îmi explic pe italianescul *diaccio*, *diaccido*, născut prin disimilare din *giaccio, *giaccido, în loc de *ghiaccio, *ghiaccido (întocmai ca *giaggiuolo* din *ghiaggiuolo* < *gladiolus*).

În sfârșit avem cuvântul nostru *puțintel*. Că este un diminutiv din *puțin* o vede orișicine; sufixul prin care e derivat încă n'a fost explicat până acuma. Asemănarea pe care o face Tiktin în *Dicționarul* său cu *mititel* și *săculet* spre a explica pe *t* din *puțintel* (alături de *puținel*), nu este o explicație, cât timp. cele două cuvinte la care ne îndreptăm nu sânt explicate nici ele,

- Cred că *puțintel* s'a născut prin disimilare din *puțincel, care e derivat din *puțin* prin sufixul diminutival *-cel*, varianta sufixului *-icel*, *-icea*, scoasă din forme sincopate ca *muncel* (*monticellus*), *vâlcea* (*vallicella), *folcel* (*follicellus), *fruncea* (*fronticella), *ulcea* (*ollicella) și pe care îl găsim în derivate românești ca *pățcel*, *sățcel*.

Tot astfel *mititel* s'a dezvoltat din *micicel, derivat din *mic* ca *măricel* din *mare*. Atât că dezvoltarea nu s'a oprit la stadiul

1) Cfr. No. 25 din „cuvintele normale“ în cercetările dialectale ale lui Weigand. Cf. și calabrezul *yiditu*, *yiritu*, neap. *yirețe*. — Nu văd asemănarea plantei *dediței* ca niște 'degete mici', încât mă îndoiesc că numele aceasta s'ar putea explica dintr'o formă *degeței.

*miticel sau *micitel, ci, prin asimilațiune, a progresat la *mititel*(¹).

Forma *țiceră* în loc de *ciceră* explicată într'un mod convingător de N. Drăganu (v. mai sus, p. 123) este un nou exemplu pentru disimilarea de care vorbim.

4. Sufixul *-ar* nu arată la Români originea, proveniența, precum îl aflăm bunăoară la Albanezi (cf. *fuș-ar* 'locuitor la șes', *katund-ar* și *fșat-ar* 'sătean'²). Într'un singur caz îl întâlnim cu această funcțiune, anume când sfârșitul tulpinei se termină cu consonanta *n*:

Beclean — *Beclenar* 'locuitor din Beclean'

Obedeni — *Obedenar*

Ocna — *Ocnar*

Perșani — *Perșinar*

Pian — *Pianar* (dial. *K'enar*)

Poieni — *Pojenar*

Văleni — *Vălenar*, etc.

Cred dar că acest sufix *-ar* nu este *-arius* latin, care nici în latinește nici în limbile romanice nu are funcțiunea aceasta, ci s'a născut prin disimilare din sufixul *-an*, care une-ori apare în locul lui *-ean* (cf. studiul meu: *Contribuțiuni la Gramatica istorică* I pag. 234—235). În loc de a se zice *Poienean s'a zis *Poenear, cu disimilare, și apoi *Poenar* prin apropiere de multele derivate în *-ar*, dându-se acestui sufix o funcțiune nouă, care totuși nu s'a putut extinde și asupra altor cuvinte decât cele care aveau un *n* în tulpină. Am avea deci ceva analog cu sufixul latin *-aris*, care, cel puțin în epoca veche, eră varianta lui *-alis* de câte ori în tulpină exista un *l*: *qlaris*, *popularis*, *vulgaris*, față de *aequalis*, *capitalis*, *mortalis* (cfr. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, II, 434 și 464).

Că de fapt acest sufix *-ar* s'a dezvoltat prin disimilare din

1) Faptul că avem forme nedisimilate, precum *pecingine*, sau că prin asimilare s'au născut forme ca *gice*, *cicior* (în loc de *zice*, *k'icior*) nu pot fi aduse ca dovadă contra disimilării celor două africcate, căci fenomenele de disimilare și asimilare nu le întâlnim la toate cuvintele cu aceleași combinații de sunete, ci numai la unele din ele.

2) La Aromâni găsesc un singur exemplu, *Bilițar* 'locuitor din Bilița'. Cum însă în tulpină întâlnim un *l*, probabil că și în acest cuvânt avem a face cu o disimilare.

-an ne-o dovedește următorul caz. În Brașov există numele *Vlădăreanu*, pe care îl purtă o persoană originară din satul apropiat *Vlădeni*. Acest nume s'a dezvoltat de sigur din **Vlădeneanu* prin aceeași disimilare a celor doi *n*, numai cât de astădată cu putere regresivă, iar nu progresivă. Un alt cuvânt doveditor este *Șoner*, care însemnează „locuitor din satul *Șona*“, lângă Făgăraș. Acesta e un singular analog din pluralul *Șoneri*, care e evident disimilat din **Șoneni*.¹⁾

Astfel de cazuri în care influența disimilatorică sau asimilatorică schimbă forma unui suf. x sau terminațiunei unui cuvânt, apropiind-o de forma altui sufix, mai avem în limba română. Ele sânt cu atât mai interesante cu cât explică uneori funcțiuni neașteptate cu care se prezintă unele sufixe. Astfel Candrea și Densușianu arată la nrele 180 și 358 ale *Dicționarului* lor că forma moldovenească *brățeà* cu înțeles de 'brățară' nu este derivată din *braț* cu sufixul diminutiv *-eà*, ci e un singular nou din pluralul **brățale*²⁾, de la **brățală*, disimilat din *brățară*, iar forma *Cireșel* 'lunie' nu trebuie pricepută ca 'cireș mic', ci e disimiliată din *cireșer* = *cireasă* + suf. *-ar*, care derivă numiri de luni. Alte exemple ar fi; *călușel* în loc de *călușer*, cu același sens și cu asimilația lui *r* față de *l* precedent; *furceriu* 'furcă de fier' în loc de *furcel* (= *furcă* + *el*), cu asimilare, *burtical* 'cojoc de postav' disimilat din **burticar* (= *burtică* + *ar*, ca în *piept-ar*), meglenitul *dărdăral* 'flecăr', disimilat din **dărdărar*, derivat în *-ar* din *dăsdăres* 'flecăresc'. Alături de *groșteiu* 'purcel' întâlnim și forma *groșter*, care ne arată că trebuie să plecăm de la un cuvânt **groștel* din lat. **grossicellus* din al cărui plural *groștei* — căci despre porci se vorbește de obicei la plural — s'a făcut noul singular *groșteiu* (cfr. *Dicționarul Academiei Române*).

5. Cele mai multe și mai neobicinuite cazuri de asimilare

1) Același principiu de disimilare „prohibitivă“ — după expresia lui Brugmann — la alegerea sufixului îl întâlnim în derivatul *Romașcan* „locuitor din Roman“, în loc de **Romanean*.

2) Tot așa cuvântul *harale* cu înțelesul de 'saci' în colecția de Poezii populare a lui G. Dem. Teodorescu, pag. 612, nu e un plural de la **hară*, precum s'ar părea, ci o formă disimilată din *harare*, pluralul lui *harar* 'sac mare de pânză groasă' din turc. *harâr*.

și disimulare le întâlnim la împrumuturile din alte limbi. Faptul acesta se explică ușor dacă ne dăm seamă cum se fac aceste împrumuturi. Într-o regiune oarecare, în care populația românească este amestecată ca o populație streină, a cărei limbă o cunoaște și o vorbește până la un oarecare grad, Românul primește în limba sa un cuvânt strein — bunăoară unguresc — pe care îl exprimă corect, dar cu micile modificări necesare pentru ca el să poată intra în sistemul cuvintelor vechi ale limbei. Acest cuvânt împrumutat trece apoi din gură în gură în regiunile învecinate. Cât timp el e primit de alți Români care știu și ei ungurește, forma lui va rămânea, sub controlul cuvântului unguresc cunoscut, de cele mai multe ori, cu pronunțarea 'corectă'. Abia din momentul când, răspândindu-se mai departe, el trece peste zona în care limba ungurescă e cunoscută, începe pronunțarea 'greșită'. Cel ce repetă acest cuvânt auzit dela vecini, adesea nu-și mai aduce aminte de el exact și fie că în mintea lui s'a produs o asociație cu alte cuvinte ale limbei sale, sau că e influențat în mod inconștient de sunetele următoare sau precedente, la rostirea lui se produc aceluși „greșeli” de pronunțare, care se pot apoi generaliza cu mult mai ușor decât la cuvintele vechi ale limbei, unde există vecinul control al oamenilor din jur și al familiei cuvântului însuși.

Iată câteva dintre aceste cuvinte :

Alături de *bivol* < bulg. *bivol* întâlnim forma *bibol* în Biblia din 1688 și în Țara Făgărașului (unde ea se pronunță azi *ghibol*); — turcescul *bedevi* a fost împrumutat în Muntenia — și de aici a trecut prin cântecele populare și în Ardeal și Moldova — supt forma *bidiviu*; în Ialomița întâlnim însă și formele *bidibiu* și *bidiđiu*; — ungurescul *guba*, un fel de 'sarică' apare sub forma *bubou* (*bobou*); — ungurescul *bazsarozsa* 'bujor' apare în unele regiuni ca *bojorătă*, în altele ca *băbărujă*; — termenul paleoslav *prěobraženije* 'Schimbarea la față' a fost împrumutat de biserica noastră sub forma *preobrazenie*, care în popor se pronunță *pobrajeni* și, cu asimilare, *bobreajăn*; — cu rusescul *polubočka* e înrudit cuvântul nostru *poloboc*, care se rostește și *boloboc*; — rusescul *galačiti* a devenit *gălăgi*; — rusescul *korganz* a devenit *gorgan*; — tot *gorgan* e numirea care

în unele regiuni se dă unei varietăți de struguri, numite aiurea *gordan* (și *górdin*, cf. rus. *gördina*); — ungurescul *gomb* apare la noi sub forma *bumb* (poate sub înrăurirea familiei reprezentate prin cuvântul *boambă*); — din cele două forme *hulboacă* și *bulboacă*, cea dintâiu pare a fi cea originală, derivând din ruten. *hlubokij* (cu *l* velar) 'adânc', iar cea din urmă rezultatul unei asimilări consonantice, probabil, sub influența familiei reprezentate prin cuvântul *bulbuc*; — cu rusescul *pókoletz* 'viață amară' stă în legătură cuvântul nostru *pocâltit*, care apare și sub forma *cocâltit*; — din germ. *Werbung* avem cuvântul *bărbunc*; — din grec. *πρόσπατος* avem *proaspăt*; — din *huduroiu* s'a dezvoltat varianta *hududoiu*. Numărul acestor exemple se poate înmulți ușor, mai ales dacă considerăm și neologisme ca *șoseă*, *vagabond* etc., intrate în popor sau la mahalagii sub formele *șuşă*, *bagabont*, etc.

Sextil Pușcariu.

II.

Persoana a doua a singularului aorist.

Meyer-Lübke (*Romanische Gramm.* II. § 267) a arătat că terminația *-și* (*lăudași*, *tăcuși*, *arseși*, *auziși*) în persoana a doua a aoristului singular, în loc de *-ști*, precum am așteptă (din lat. *-asti*, *-isti*) se explică, analog ca în italienește și la Retoromani, printr'o contracție *-ști-tu* > *ș-tu*, explicabilă în cazurile când pronumele personal urmă după verb.

Nu numai acest *tu*, care de sigur urmă destul de rar, ci mai ales pronumele conjunct al acuzativului, urmând atât de des în mod enclitic după verb, va fi fost cauza contracției amintite.

În Cartea cu învățătură a lui Coresi la pag. 184 rând 34 (ediția Comisiei istorice) întâlnim un exemplu care păstrează încă forma presupusă de Meyer-Lübke și confirmă pe deplin explicarea sa: Eu am *proslăviiu-mă*, că fiul tău cunosciui-mă; e tu iară *proslăviști-te*, că părintele meu *erezuși-te*.

Sextil Pușcariu.

III.

Calques linguistiques.

Este aproape un curent printre filologii care se ocupă cu studiul limbilor balcanice ca, ori-decâte-ori dau de câte un cuvânt cu origine necunoscută, dar care este același la unele sau toate limbile balcanice, să admită că este de proveniență slavă, albaneză sau chiar greacă, însă numai românească nu. Așa bună oară, ca să dau numai câteva exemple cunoscute, cuvintele *bălaur* (care există în rom., alb., sârbocr. și gr.), *codru* (rom., alb.), *baciu* (rom., alb., bulg., sârbocr. gr. etc.) se socotesc de cele mai multe ori ca intrate în română, când în realitate pot să fie și românești și numai de la noi să fi trecut în alte limbi,

Desigur că acest curent care se manifestă mai mult la cercetători străini și în special bulgari (cfr. *St. Romanski, Lehnwörter lateinischen Ursprungs im Bulgarischen*, în *XV. Jbr. d. Inst. f. rum. Spr.*), se explică până la un punct din prea marele credit pe care l-a avut limba română la celelalte limbi balcanice și în special la limbile slave. Mulțimea cuvintelor slave din aceste limbi pătrunse în româna face pe fiecare să creadă, la primul moment, că originea cuvintelor despre care este vorba trebuie să fie căutată în afara de domeniul limbii române. Și cu toate acestea multe dintr'insele și-au luat obârșia din limba română, iar altele au fost decalcate după cuvintele românești.

Unul dintre aceste din urmă este și cuvântul *flori*, întrebuințat în ținutul Năsăudului precum și în alte părți,* cu înțelesul de „menstruație“ și despre care N. Drăganu a vorbit pe larg în revista „Transilvania“ anul XLI No. I—II din Ianuarie-Aprilie 1910, p. 47, derivându-l din lat. *fluores* (menstrui). Originea cuvântului este asigurată și de forma franceză *flueurs* precum și cea actuală *fleur* (cfr. Hazfeld-Darmesteter, *Dictionnaire Général*, p. 1075) admisă de *Dicționarul Academiei* și de

[*] După o comunicare a dlui N. Iorga, expresia *flori de lună* e cunoscută și prin Moldova S. P.]

(Meyer-Lübke *Rom. Etym. Wb.* No. 3390). Este, prin urmare, incontestabil că nu avem a face cu o însemnare metaforică a cuvântului „floare“, ci cu însuși „fluores menstrui“, așa cum se găsește și la baza cuvântului francez.

Ceea ce pare curios, acum, este faptul că cuvântul acesta, astăzi cu o întrebuintare mărginită, a fost copiat, sau, ca să mă servesc de termenul consacrat, a fost decalcat de Bulgari, de Sârbi și de Albanezi, cu care Românii au stat în atingere încă din timpurile cele mai vechi. Și fiindcă în cuvântul *flori* ei nu vedeau decât forma plurală a lui *floare*, acestui cuvânt din limbile în chestiune, i s'a mai adăugat și al doilea înțeles de „fluores menstrui“. Astfel la Albanezi, cuvântul *l'u'le*, în afară de înțelesul propriu de „floare“, mai are și pe acela de „menstruation“ (G. Meyer, *Etym. Wb. d. Alb. Spr.* p. 250), înțeles desigur străin, după cum cu drept cuvânt, a recunoscut și K. Treimer, discutând etimologia cuvântului: „Menstruation ist eine anscheinend unverständliche Nebenbedeutung und lag aller Wahrscheinlichkeit nach auch in *l'u'le* ursprünglich nicht drinnen“ (*Mitt. d. Rum. Inst. an d. Univers. Wien* I B. 352). — La Bulgari, de asemenea, cuvântul *tsvětje* „floare“ mai are și înțelesul de „scurgere (curățenie) la femei care se întâmplă în fiecare lună“ (oăstienie u ženskite koeto stava vsiakoi mėssets), și i se mai zice: „mėsečina, mėssets, žensko vrėme, pranje“. (Naiden Gerovz, *Rėčnikz na bulgarskzi jazikz*). — În fine la Sărbocroați, cuvântul *tsvijet*, pe lângă „floare“, mai însemnează și „menstruum“: žensko vrijeme, pranje, pranitsa mjesečina. *Činiti dočt ženi tsvit* (se pare că muierii îi vine periodul) A. Vladimirović, ap. *D. Daničić, Rjėčnik* etc. Vol. I. 864.

După cum la Francezi, pe lângă întrebuintarea lui sub forma ce ne preocupă „fleur“ se mai zice și „fleurs blanches“ (leucorrhée de la femme) tot așa și la Sărbocr., în afară de „tsvijet“ se mai zice și „bijeli tsvijet“ (flori albe), așa cum îl găsim în următorul citat: *Kad te bolest tada je bijeli cvijet: u vrime ad točja ženskoga, koje reku bili cvit.* A. Karadžić ib. Desigur că această din urmă expresiune n'are nici o legătură, ca chestiune de derivațiune cu cea franceză sau cu oricare alta ce se va mai fi găsit în celelalte limbi romanice. Ea

trebuie să fie sau decalcată după expresiunea românească, care după o comunicare a domnului N. Drăgan se aude prin părțile Năsăudului și astăzi: „flori albe“, având înțeles de „scursoare albă“ provenită din boli lumești, sau să se fi format în limba sârbo-eroată, ca metaforă, din momentul ce cuvântul *tsvijet* (period) există în limbă.

Se înțelege de la sine că pentru ca acest cuvânt să ajungă a fi decalcat de toate limbile balcanice, afară de limba greacă, la început trebuie să fi fost cunoscut în întreg teritoriul limbii române. Așa se poate înțelege cum a putut pătrunde până și la Albaneji, atunci când Aromânii — vorbesc mai ales despre cei din Macedonia, — nu-l cunosc. În privința aceasta se poate spune cu siguranță că în străromână existau amândouă expresiunile din limba latină: *fluores* (menstrui), păstrat în daco-română și *mensis*, primitivul lui *menstruum*, -i sau *menstrua*, -orum, în: *mulieris mensis* sau, mai des, la plural *mulierum s. feminarum menses* (cf. Georges, Lat.-Deutsches Handw.) păstrat până astăzi la Aromâni. În acest dialect se spune *il' vine meslu* sau *are meslu*. În multe părți se întrebuintează și cuvântul *arada* „rând“ (gr. *αράδα*, lit. *αράδιά*, alb. *radh*) în *il' viniră arăzle* (ii veni periodul).

Dacă însă acum, cunoscându-i originea, este ușor a stabili din ce anume limbă s'a făcut acest calque linguistique, nu tot așa ușor este a se ști dacă toate celelalte limbi l-au decalcat direct din limba română, lucru aproape cu neputință — sau s'a făcut de la una la alta, pe baza bilingvității așa de răspândită la popoarele balcanice.

Domnul L. Spitzer ocupându-se cu originea acestui cuvânt¹⁾ arată că el nu se găsește numai în limbile franceză și română, după cum este dat în REW., dar și în vechea prov. *flors*, în span. *flor*; iar Littré îl dă și pentru italiana *fiori* „il mestruo“, la Francesco Redi (sec. 17., după Petrocchi). În afară de aceasta, cuvântul nu este atestat numai pentru sec. XVI, ci, după Littré, încă din sec. XIV, (forma engleză *flowers*, cu această însemnare, datează încă de la 1400), iar forma lui de astăzi pentru

1) Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen. Band 139, Heft 1—2 p. 89,

vechea prov. trebuia să fie *fioōrs pentru *flors*. Se înțelege că toate aceste observații sânt foarte juste, decât la uniformizarea acestor două forme: *fluor* și *flor* — încă din limba latină — a contribuit foarte mult, după cum însuși domnul L. Spitzer recunoaște, pe de o parte omonimitatea lor, iar pe de altă parte tendința eufemistă izvorită din aceeași interdicțiune proprie oricărui *tabū*. Aceasta reese și mai mult din cele spuse de Nicéforo (în „Le génie de l'argot“ citat de autor): Le sang de la menstruation ainsî que le sang de la défloration est sacré, puisqu'il représente le sang de la race et puisqu'il contient un princip spirituel: l'âme du vivant (c'était aussi l'opinion des Juifs, des Romains, des Arabes).

Că aceste două momente, și în special cel dintâiu, au contribuit la păstrarea lui *fluores* încă până astăzi, aceasta se poate deduce și de acolo că pe când popoarele romanice îl au aproape toate, dintre celelalte neamuri nu l-au decât acelea care au venit în contact cu acestea: la răsărit îl au Bulgarii, Sârbii și Albanëjii, decalcat de la Români, iar la apus îl au Germanii¹⁾ de la Francezi. În orient lipsește numai la Greci, pentru-că contactul lor cu Românii în timpurile vechi n'a fost mare, iar la apus la toate celelalte popoare germanice. Se înțelege că în privința aceasta nu mai puțin caracteristic este și faptul că pe când popoarele slave de sud (Sârbii și Bulgarii) îl au așa după cum am văzut mai sus, celelalte popoare slave, cu care Românii n'au venit în contact mai des, nu-l posedă.

Această singură constatare ne dovedește că, indiferent dacă forma românească vine de la *fluores* sau *florem*, traducerea ei în limbile slavice de sud și în albaneză a fost făcută din limba română, după cum traducerea ei germană din limba franceză. La Sârbi și Bulgari nu poate fi vorba despre o formă metaforică, având ca tertium comparationis culoarea, de oarece ca nu există ca atare și la celelalte popoare slave. De asemenea nu se putea produce nici în mod izolat în fiecare din aceste limbi, de oare-ce cuvântul având atâtea denumiri eufe-

1) Blume „monatliche Zeit der Frauen“ în Moriz Heine, *Deutsches Wörterbuch* Leipzig 1905, citat și de aut r.

mistice (mësets, mësetđina, žensko vrëme etc.) nu se simțea nevoia să se recurgă la o altă formă metaforică.

Un alt caz de calque linguistique ne înfățișează și cuvântul *carte*, cu înțelesul de „scrisoare“ și „carte de studiu“. Domnul P. Skok crede că aceste înțelesuri sânt decalcate după acelea pe care cuvântul *kniga* le are în sârbește, din singurul motiv că înțelesurile din l. română nu se mai întâlnesc la celelalte limbi romanice (*Arhiv f. Sl. Phil.* XXXVII, 23).

Se vede că d-l Skok s'a luat numai după Dicționarul lui Berneker, în care înțelesul de „scrisoare“ este dat numai la Sârbocroați. Însă, de fapt, această însemnare o are cuvântul și în bulg., și cu acest înțeles *kniga* este singurul cuvânt întrebuințat în limba populară. Forma *pismo* „scrisoare“ se întrebuințează mai mult în limba literară. *Mi proslovi tăjz kniga ta vižz kakz mi piše* (citește-mi această scrisoare și vezi ce-mi scrie) Gerovz o. c. Tot așa și cu înțelesul „carte de studiu“. *Učisja Gherghi na kniga, Hubava kniga nauče, Stava-mi Gherghi gramatik?* (Gh. învață la carte, bună carte îmi învață, Gh. imi ajunse grămătic) ib. În afară de Bulgari, cuvântul, după cum se știe, există și la Albaneji. Aci, pe lângă *leter*, mai avem și forma mai populară *karte* (cit. carta): *A di ti sa [băn rii karte taukli per prijašta?* (știi tu cât face o scrisoare recomandată pentru streinătate?) — Dacă vom trece acum la celelalte limbi slave, vom vedea că în nici una din ele nu se găsește înțelesul de „scrisoare“. Se înțelege dar că avem a face cu un înțeles balcanic. În condițiunile acestea el nu putea veni decât de la Români, căci numai aci îl întâlnim cu toate înțelesurile formei latine *charta* „hârtie, scrisoare, carte de studiu“, dintre care cel dintâiu s'a păstrat încă până astăzi în dialectul arom.: *Carte albă tră scriare cărți* (hârtie albă de scris scrisori.) Acest înțeles trebuie să se fi păstrat și în dialectul drom. până la pătrunderea cuvântului „hârtie“, din care apoi s'a dezvoltat înțelesul de „document“ și popularizat în proverbul: „ai carte, ai parte“. De altfel înțelesul de „scrisoare“ nu s'a păstrat numai la noi, ci și în celelalte limbi romanice: provențala, catal., span. și portugheza (cfr. M.-Lübke o. c.), ceea ce este o dovadă

și mai puternică că în Balcani înțelesul „scrisoare“ este de origine românească.

Un calque din albaneză în aromână este următorul: În dialectul arom. cuvântul *voiu* „vreau“ măi însemnează în Epir (la Aromânii din Sud) și „sânt dator, datorese ceva cuivă“, o însemnare care-i cu totul opusă înțelesului propriu ce are cuvântul în toate dialectele române. *Părăzli ți ți vream, ți-l dedū. Căți părădz ți voiu?* „banii ce-ți datoriam, ți-i-am dat. Căți bani îți sânt dator?“ (La Pap. *Basme* și alte exemple). • Forma *voiu* cu acest din urmă înțeles trebuie considerată ca un cuvânt aparte și, ca înțeles, trebuie căutat în una din limbile balcanice de unde a putut fi decalcat. Pentru dial. aromân va trebui să ne îndreptăm mai întâiu la limba greacă. Aci găsim verbul $\Theta\acute{\epsilon}\lambda\lambda\omega$ cu însemnarea de „a fi dator“ pe lângă aceea obicinuită de „a voi“ $\delta\acute{\epsilon}\nu \tau\omicron\upsilon \Theta\acute{\epsilon}\lambda\lambda\omega \pi\lambda\acute{\epsilon}\omicron\nu \pi\omicron\lambda\lambda\acute{\alpha}$ „nu-i mai datoresc mult“. Cum însă și la Greci acest înțeles nu poate fi originar, întru cât $\Theta\acute{\epsilon}\lambda\lambda\omega$ din limba veche nu avea decât înțelesul de „a-voi, a trebui“, el este decalcat, la rândul lui, dintr’o altă limbă balcanică, care nu poate fi alta decât limba albaneză. Aci avem *duań dua* (*gheg*) *du* cu primul înțeles „sânt dator, datoresc, trebuie“ și apoi acela de „vreau, iubesc“. *Sa pare te du?* „câte parale îți datoresc?“ Este greu a se ști dacă acest calque, la Aromâni, s’a făcut din limba greacă sau direct din limba albaneză. Ceea ce ne face a crede că înțelesul arom. a fost decalcat din cel grecesc, este faptul că în înțelesul acesta nucuscut la nord, unde influența alb. este mult mai intensă. Însă ea nu este exclusă dacă ne gândim că și înțelesul al treilea din dialectul ar. „a iubi“, care ar putea veni din albanezește, nu există la Greci.

T. Capidan.

IV.

Câteva cazuri de etimologie populară la nume de plante.

1. **Cruzătea** se întâlnește adesea (Ureche, *Dicționar frances-român*, s. v. *bruyère*; Ciotori, *Note despre Scoția*, în „Viața

Românească" pe 1915, p. 241) ca nume românesc al plantelor *Barbarea vulgaris* R. Br. (la Panțu, p. 78: *cruşătea*), *Calluna vulgaris* Salisb. (*iarbă-neagră* la Panțu, p. 129), etc. — Adevăratul nume e: *crujătea* = *cruşătea* (cf. *cruşin*), de la *cruşesc*, „roşesc” (pentru care, v. Philippide, in „Zeitschr. f. rom. Philol.“, XXXI, 308).

2. **Fiara-pământului** (Iord. Golescu, Dicț. ms., f. 22) nu e decât *fierea-pământului*, lat. *fel terrae*, it. *fiele di terra*, mgr. φελτερὰ γῆς χολή = *Erythraea Centanesium* Pers. (cf. Langkavel, *Botanik d. spaeteren Griechen*, p. 47) — Numele popular latin de *fel terrae* (Plinius) infirmă aserțiunea lui Pascu („Arhiva” din Iași, XXV, 193), că *fierea pământului* ar fi = *febra pământului*.

3. **Floarea-oștilor** (Rev. „Tinerimea Română”, III, [1898], p. 158) = *Anemone nemorosa* L., zisă și *floarea Paștilor*, e o etimologie populară din *Osterblume*, numele german. — De la *Paștilor* (floarea), prin *Păștiță* (cf. fr. *Pâquette*), s'a ajuns, în același timp, la: *oiță*, *oițe* (v. Panțu, p. 100): prin a *paște*.

4. **Frunză-de-potcă**, fr. *patte-d'oeie*, germ. *Mauer-Gänsefuss*: contaminație între *patka*, „gâscă” (v.-bulg. пѣтъка, anas, „rață”, nsl. *patka*, bulg. *patka*, mr. *pata*, „gâscă”), și *pot(e)că*, „drumușor”; cf. *iarba-drumurilor*, cellalt nume al plantei (Panțu, p. 104).

5. **Lingura-popii** = *Asarum Europaeum* L. (Panțu, p. 222): „popa” a răsărit, în denumirea plantei probabil, din *popivnic* (*pochivnic*, *popilnic*) = sl. 'băutor', 'bețiu' (cf. fr. *cabaret*).

6. **Răstupească** *Melissa officinalis* (Ardeal), numită încă: *roiniță*, *iarba-roilor*, *mătocină* (*matcă!*), *iarba-stupului*, *floarea-stupilor* (Panțu, 239), e o contaminație între *rostopască* s. *iarba rândunelei* = *Chelidonium majus* L. (Panțu, 240) și *stup*.

7. **Termer**, una din numeroasele denumiri pentru „cartofi”, e atestat la Panțu, p. 48. — Spitzer (*Die Namengebung bei neuen Kulturpflanzen im Französischen*, in „Wörter und Sachen”, IV, [1912], p. 163) îl notează, fără a-i da de rost, — Să nu fie o traducere „sui generis” a germ. *Erdäpfel*: *ter(i)-mer(e)?* (Cf. și ngr. γεώμηλα, iar, pentru *țară* = pământ, cf. megl. *țară-albă*, „pământ alb”: Papahagi, *Megleno-Români*, II, 183).

8. O simplă alterare fonetică are de rezultat adesea desprinderea numelui plantei de adevărata-i tulpină și alipirea lui la alta. Astfel, *corobațică* din Panțu, p. 74, numește planta *Centaurea Gyanus* L., „vinețelele“, pe când, în realitate, ea se potrivește mult mai bine plantei *Lactarius volemus* Fr., fr. *vache*, *vachotte*, „vinețica-cu-lapte“ (p. 329): *corobațica* e, de fapt, *corovațica*, deminutivul lui *corovă* = rus. *korova*, „vacă“, de unde *corovatic*, numele a două varietăți de *Verbascum*, zise și *coada-vacii*, *coada-boului* (p. 154). — Pentru această din urmă denumire notăm varianta *volovatic*, de la rus. *volove*, „boi“ (jud. Iași).

9. **Tăciunul** = *Symphytum officinale* L. (Grigoriu-Rigo, *Medicina pop.*, II, p. 221), deci: *iarba-lui-Tatin* s. *iarba-Tot-nului* (în răspunsurile la Chestionariul Hasdeu, și: *iarba-lotatinului* s. *iarba lui Lotatin*, din: *lu-Tatin* = lui Tatin), se explică ușor prin varianta de ponunțare dialectală *tacinul* (ibid., p. 221), interpretată de etimologia populară ca: „tăciune“.

10. **Mândrușaim**, nume al *mușcătelului* (în com. Cazacu din jud. Brăila), e un evident dublet prin etimologie populară (cu *mândru*) al lui *indrușaim* (v. Panțu, supt *mușcat*), *indrișaim*, — de origine turcească (Șăineanu, *Infl. or.*, II¹, 226), ca alte câteva din n. de plante românești: pentru *sânge-de-nouă-Irați* (Panțu, 252), cf. turc. *iki qardaş qanî*, le sang des deux frères, plante pharmaceutique, *sanguis draconis*“ (Barbier de Meynard, II, 233).

V. Bogrea.

V.

Trei porecle românești.

1. Un epitet satiric pentru Evrei, foarte răspândit în Nordul Moldovei, este: **Parhă**, **Parhal**.

Originea lui e, sigur, rut. (s. polon.) *Parh*, *Parhalii*, „juif“, popr.: „teigneux“, *Jidioga parhalii*, „juif teignéux“ (v. *Κροπτάδια*, ed. Heilbronn 1883, vol. V, pp. 155, 158, 172).

De la Evreii „noștri“, în schimb trebuie să fie imprumutată injurătura clasică a Evreilor ucrainieni: *A ruach in dâin taten arâin*, „que le diable entre dans ton père!“ (ibid., p. 168).

2. „Ungurul mai e numit șoacăț, dar aceasta poreclă se aplică în special Nemților“ (Candrea, *Porecele în Romîni*, p. 137; cf. p. 139).

Citatul din Alecsandri („Cucoana Chirița în voiagiū“), îl are deja Cihac (II, 391), care înțelege, greșit, pl. *șoacățe* („vameșii nemți“) ca: „rat, raton“ (De aici, Tiktin: „Ratte, Deutscher“). — Am putea adăugi alte exemple (din Pamfile, *Jocuri de copii*, sau Morariu, *De la noi*, pp. 32, 57, etc.), dar nu credem necesar. Semnalăm, totuși, pentru vechimea lui, din ms. 2060 al Academiei, — după excerptele d-lui Kirileanu, — f. 28^v, următorul exemplu: „Șoacăți le voiu zice unora ce se luptă cu bătrânii“; iar, pentru înțeles: *șoacăț*, „puturos, leneș“ (Rădulescu-Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 71).

Originalul cuvântului românesc e, după toată probabilitatea, sârb. *šokac*, „der Schokatz (Kroate lateinischen Ritus)“ (Filipović).

Pe cât știm, lexicografii sârbi nu s'au fixat asupra originii acestui cuvânt (din it. *sciocco*, după Vuk; după alții, din *čakaoc*, etc.). — În ce privește originea *Șoacăților* înșiși (căci epitetul are, vădit, numai o valoare confesională), părerile istoricilor și ale etnografilor sânt, iarăși, împărțite. Radonić (*La Batchka*, Paris 1919, p. 60 și urm.) vorbește de „les Serbes catholiques appelés *Bouriev'tzi et Choktzi*“ (cf. același, *Histoire des Serbes de Hongrie*, Paris 1919, p. 111 și urm.; Niederle, *La Race Slave*, p. 176 și urm.), iar istoricii unguri îi consideră ca „Dalmați și Ilirieni“ (*ibid.*).

Pentru întâia părere se pronunțase de mult și Czoernig (*Ethnographie der österreichischen Monarchie*, II, p. 168): „Im Sprachgebrauche damaliger Zeit [sec. XVI] wird *Uskok* und *Wlach* manchmal gleichbedeutend genommen, doch scheint darin der Unterschied beachtet, dass man mit dem Namen *Uskok* räuberische und kriegerische Flüchtlinge mit dem Namen *Wlach* aber Flüchtlinge aus der Kleinen Walachei bezeichnete; obwohl man mit beiden [vorzüglich Bosnier, Serben und Razer, mit letzteren aber insbesondere *Nichtunirte* in Gegensatze der *Unirten* (Kroateu, *Sokzen* und *Dalmatiner*) begriff“ (cf. *ibid.*, III, 135): „Dass die Wohnsitze der Serben der sogenannten *Razen*, *Schokacen* und *Bunjevacen* verschiedenen Veränderungen in Un-

garn und im Banate unterlagen . . .“). — Relativ la înțelesul originar al termenului *Uscoc* însuși (slav. „a sări“, „a emigră“), e instructiv mr. *a giuca de locu* = a emigră: „džiucăm de locu și de tru patridă ne mistecăm cu alte soi. . .“ (Ucuta, citat de Capidan, *Inceputul de mișcare culturală la Aromâni*, în „Convorbiri literare“ pe 1909, p. 881). Cf. Marković, *Kroatien-Slavonien*, Agram 1873, p. 53.

3. **Godârvaci, codârvaci**, „oameni porcoși, necuviincioși, ca batjocură pentru cei ce-și trag obârșia din Ruși“ (rev. „Ion Creangă“, IX, 121), porecliți ei înșiși; *porci* (Candrea, *o. c.*, p. 140; cf. cupletul satiric împotriva Rușilor, „gliganî“ (porci sălbateci) și „ritanî“, păstrat în mss. Ac., ca o „cîntare a țeranilor Moldovei din anul 1844“).

Cu tot curiosul „aer de familie“ cu (*gel-be-gel*) *coada vacii* (etimologie populară?), nu credem să aibă vreo legătură cu acesta. Să aibă vreuna cu *godac*, „purcel“, bulg. *gudja* „Schwein“, etc.? — *Non liquet*.

P. S. — Pentru *bandraburcă*, „cartofă (de Brandenburg)“, cf. sîrb. *bavarac*, „bayerische Kartoffel“, apoi: n. de loc. băcăuan *Bandrabura*, n. defam. *Brandaburul* al Mitropolitului Meletie (v. N. Iorga, *Ist. Bisericii*, II, 344), „țara Brandiburului“ (într'un doc. din 1762, ap. N. Iorga, „Neamul românesc“ din 4 Maiu 1918) și *Brandaburii ot Cernăuți*, însemnați, împreună cu „Ungurenii ot Suceava“, într'un Catastif de dăjdii moldovenesti, de pe la 1760 (N. Iorga, *Studii și documente*, XXII, p. 135).

V. Bogrea.

VI.

Evoluția lui en în in după labiale

de Vivian G. Starkey.*)

În *Studien zur rum. Philologie* 1. 56. Tiktin menționează că labialele înainte de *in* și *im* < lat. *en*, *em* nu se palatalizează:

*) Dl. Meyer-Lübke a avut bunăvoința a ne trimite lucrarea aceasta menită pentru al doilea volum al „Comunicărilor“ Institutului român din Viena și datorită unui elev al său mort în războiu. Ne facem o pioasă datorie publicând-o în traducere românească în acest Buletin, în care, la alt loc (v. recensia cărții lui I. Iordan), vorbesc despre același fenomen fonologic.

imping, fierbinte și conchide din faptul acesta că evoluția lui *e* devenit *i* după consonante labiale e relativ târzie și că în compoziții ea s'a săvârșit abia după veacul XVII-lea, cum rezultă din șovăirea ortografiei între *e* și *i*: *mente* și *minte*, *cuvinte* și *cuvinte*, *tene* și *tine*. Tiktin persistă și mai târziu la această părere (cf. *Grundriss für rom. Philologie* 1^a, 574), acceptată în urmă și de Meyer-Lübke, *Gramm. der rom. Sprachen* 1. § 94 și Densușianu *Hist. d. langue roum.* 1, 312. Singur Byhan o combate (cf. *Jb.* III, 16 ș. u.) susținând că duplicitatea de forme cu *e* și *i* prezintă numai o grafie care n'are nici o importanță pentru pronunțare. Grafia aceasta a trecut din mănăstire în mănăstire și de la om la om cu aceeași șovăire între ambele forme, pronunțarea rămânând însă peste tot aceeași. Pronunțarea acestui sunet, scris când *e* când *i*, și apărținător chiar limbii române străvechi, trebuie să fi fost un *i* (deschis), fapt care explică și menținerea nealterată a consoanelor labiale. Weigand, în introducere, aprobă această părere și califică expunerile lui Byhan ca „definitiv sigure“.

Dar o cercetare mai amănunțită a textelor vechi duce la rezultate de altă natură.

În Codicele Voronețean avem regulat și aproape exclusiv мѣтрѣ 39|10, 74|1, мѣтрѣ 60|8-9, мнѣтрѣ 43|1 și în perfectul вѣтрѣмъ 17|3, вѣтрѣмоу 17|14—18|1, вѣтрѣмъ 24|7, 99|5, вѣтрѣмоу 99|7-8, 100|5; de altfel pretutindene e. În Codicele Sturdzan al popii Grigorie din Măhaciu, lucrul, la prima vedere, e mai puțin lămurit. O seamă de texte șovăie între *e* și *i*, altele apar cu *i*. Alături de textele acestea însă stau altele, care au aproape fără excepție *e*, și care, lucru ce trebuie relevat, se prezintă consecvent și cu evoluția rotacizării. Cum însă rotacizarea e un fenomen dialectal și cum șovăirea între *n* și *r* nu se datorește numai unei simple manieri grafice sau numai capriciului de a redă din când în când un sunet intermediar, va trebui să vedem și în acest *en* (în loc de *in*) un reflex dialectal ori de câte ori *er* înlocuște după labială pe *in*. În *Legenda Duminecii*, Cuv. din Bătr. II, pag. 21 ș. u., găsim, în afară de un singur caz, peste tot *e*: мѣнтѣ § 12. домерѣвъ § 4, 5, 6 etc.; chiar și când accentul premerge: дѣмѣтраца § 7. Forma pe care Hasdeu la pag. 43 o dă cu

сѢНТЕЕ îi aparține probabil lui însuși. Originalul va fi având paralel cu suprapunerea linioarei de abreviere numai forma сѢНТЕЕ¹⁾. Și, paralel cu acest *e*, rotacismul ДОМЕРКЪ § 4, 5, 6 etc., vezi alte exemple în C. d. B. II, pag. 57. — Predica din C. d. B. II, pag. 117 ș. u. are iarăși numai *e*: КЪВЕНТЕ § 233—234, МЕНТЕ § 232, АБЕНЧЕ § 243, 246, сѢНЦІИ § 240; chiar și când accentul premerge МЕНЧРОСА § 237, КЪМЕРКЪМЪ § 241, сѢНЦѢСКЪ-СЕ § 238²⁾. Și rotacismul apare aici constant: ИРЕМА § 234 235, ЧИРЕ § 234 etc. În *Legenda lui Avram*, ibid. pag. 181 ș. u., apare în toate cazurile, *e*: МЕРЕ § 155 corespunzător lui ЧЕІРЕ § 156, și iară rotacismul МЪРЖАКЪ § 157. Dimpotrivă textul *Legenda sf. Vineri* ibid. pag. 139 ș. u. are încă regulat *e*, dar numai ici-colo pe А. Legenda aceasta e însă după Hasdeu nu originalul, ci o copie după o redacțiune necunoscută și faptul acesta motivează și hibridul caracter al acestei bucăți față de celelalte texte din Codicele Sturdzan: cf. МЕНЕ § 184 (atestat de 3 ori), 187, 188, 189, 192, МЕІРЕ 186, ВЕНЕРИ § 180, 181 etc. și pentru *r*: АТЪРКАТЕ § 189, сѢРА (= sună) 184 alături de amintit *МЕНЕ*.

Foarte accentuată e diferențierea între *i* și *e* în Psaltirea Scheiană. În partea întâiu a paginilor celor doi copiști apare aproape fără excepție *e*, în partea a doua *i*. Cu alte cuvinte: această diferită evoluție a lui *e* urmat de un *n* + consonantă, după labială, corespunde celorlalte particularități fonetice ale textului acestuia, menținerii lui *u* final și rotacizării lui *n* inter-

1) Forma *sfinți* în traducerea textului e deasemenea fără importanță, fiind a se datori numai faptului că Hasdeu analizează legătura de abreviere în formă modernă. —

2) Elucidarea chestiunii dacă în textul original al Codic. Sturdzan, deci în limba lui Popa Grigorie, pronunțarea normală eră odinioară *e* sau *i* și *r* sau *n* reclamă cercetarea tuturor textelor lui Popa Grigorie. Menționez numai că pentru *i* par a pleda formele *Dumireci* pag. 43 (în titlu) despre care Hasdeu C. d. B. II, pag. 43 zice: „Acest titlu e scris tocmai la pag. 126, dar tot cu mâna lui Popa Grigorie”, precum și *ciri* în glosele scrise de însuși popa Grigorie la *Intrebarea Creștinească*, ibid. pag. 107. În ce privește forma *ciri*, arcaicul *cene*, prin coordonare cu *mene*, se menține la ipoteza de evoluție cu *e* întocmai ca și *tene*, cfr. Tiktin, *Stud.* I, 56. Că de fapt Grigorie rotacisează și el, pare a fi dovedit prin aceste două cuvinte cf. Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urumänischen*, 40, 1.

vocal. Dimpotrivă, în textele Coresiene e cu mult mai bine reprezentat *i*, și numai relativ rar *e*.

După ce deci, corespunzător textelor, avem a face cu scrierea consecventă a unui *e* sau a unui *i*, vom admite și pronunțarea cu *e* sau cu *i* pentru diferitele texte. De importanță deosebită e și faptul că în orice altă poziție decât după labială apare numai grafia *i* înainte de *n*. Dacă totuși întimpinăm forme ca *cene*, *sene*, *tene*, atunci acestea sânt a se explica cum am arătat mai sus. Cazuri izolate ca ДОНЦІЕ C. d. B. II pag. 57 le putem însă de sigur considera ca simple grafii sau greșeli de ortografie.

O localizare preciză a formelor cu *e* și a celor cu *i* nu poate fi dată, totuși se pot fixa anumite indicii. Într'un inventar al mănăstirii Galata dela Iași, din 1588 (C. d. B. I pag. 179) e de trei ori atestată forma ВЕШМИНТЕА 9—13, 122, 196, pe când în textele transilvănene întâmpinăm până pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea destul de adese forma cu *e* (cf. în Gaster, *Chrest.* vol. I: РВВІТЕАІ (pentru РВВІНТЕАІ) pag. 366, РВВІТЕАІ pag. 368, ПЕМЕНТАСКЖ pag. 367, ПЕМЕНТЕЩИ pag. 367, СЕМЕНЦІЕ pag. 368, СЕМЕНЦІНАЕ pag. 367 într'o Psaltire din 1710 și РВВІТЕАІ pag. 350. МЕНЧІНИ pag. 351, ↑ ВРХХМЕНТЕ pag. 352, de pe la 1705 etc.

Acestea par a sta în contradicție cu faptul că diaconul Coresi, care a lucrat timp mai îndelungat la Brașov, scrie numai *i*. Dar Coresi e originar din Târgoviște (Muntenia), unde se și pare că și-a tradus Evangheliarele (cf. ediția Timuș-Piteșteanu, precuvântarea lui C. Erbiceanu). Deci reflexul *i* la Coresi va fi o influență a idiomului muntenesc, precum apariția pe ici-colo a lui *e* o influență ardeleană. Acest *e* pare a se fi menținut până astăzi în comuna *Țella* pe Mureș*), de nu cumva cântecul publicat de Weigand în Jb. IV pag. 307

mul mō mir, brato, dze tšene (tine)

dze še nu veń (vin) dzuua la meńe

prezintă particularități fonetice de altă natură.

*) Cf. și Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrum.* pag. 32—33, în Beihefte.

Un nou exemplar din Evangheliarul lui Coresi (1561).

Cunoscutul bibliofil ardelean, dl I. Marțian a descoperit un nou exemplar din Evangheliarul lui Coresi, tipărit în anul 1561, din care se cunoșteau până acuma numai două exemplare, unul, cu câteva lipsuri, în posesia Academiei Române, descris „în mod provizor” în *Bibliografia românească veche* I, 43—46 și al cărui text a fost tipărit cu litere latine de Dr. Gerasim Timuș Piteșteanu (*Tetraevanghelul diaconului Coresi*, reimprimat după ediția primă din 1569—1561, de — cu o prefață de Constantin Erbiceanu. . . București, Tip. Cărților bisericești, 1889); — și al doilea, complet, la Muzeul național din Budapesta (R. M. K. II. 85 sz.), semnalat mai întâiu de M. Gaster (*Gröbers Grundriss* II. Bd. 3 Abt. S. 266) și descris de M. Roques în *Romania*, 36 (a. 1907), p. 429—434, care reproduce în transcriere latină filele ce lipsesc în exemplarul din București, completând astfel lipsurile din ediția lui Gherasim T. Piteșteanu. Acest exemplar a mai fost descris odată de Ios. Popovici în *Magyar Könyvszemle* vol. XXI, fasc. 2 (Aprilie-Iunie 1913) p. 106—109.

Ca și în cele două exemplare descrise, exemplarul lui Marțian poartă pe fila dintâiu și pe cea din urmă a fiecărui caiet, jos în mijloc, signatura. Greșelile de signatură sânt cele relevate de Bianu-Hodoș și M. Roques. Totuși se găsesc câteva deosebiri, care par a se reduce la scăpări din vedere a celor ce au descris exemplarele de la Academia Română și de la Muzeul național din Budapesta, și adică:

Bianu și Hodoș notaseră că „caietele 4 și 9 sânt fără signatură” (p. 43) ceea ce Roques rectifică: „le cahier 9 n'a aucune signature (mais le cahier 4 a les siennes dans l'exemplaire de Buda-Pest)” (p. 430). În exemplarul Marțian caietul 4 are de asemenea signatura, dar ea lipsește la caietul 3, 9 și 18. De asemenea lipsește signatura pe pagina din urmă a caietelor 8 și 30 (aceasta din urmă fiind albă). Tipăriturile cu roșu

nu s'au făcut începând cu f. 114 — f. 120, ci au fost scrise ulterior cu mâna, cu cerneală roșie.

În exemplarul Marțian lipsesc cu totul cinci foi, dintre cari două foi albe (1 și 111), dinaintea evangheliilor lui Mateiu și Luca, foaia 252 cu epilogul, precum și foile 234 și 237 din caietul 30 (cu signatura greșită 29), care sânt adăogate ulterior, scrise cu mâna.

Tot astfel lipsește, ca în celelalte două exemplare, titlul și predoslovia, dacă va fi existat. În locul lor, în exemplarul Marțian, se găsesc, la început, două foi, dintre care cea dintâiu, în parte ruptă și deterioarată, iar a doua, legată întors, adecă cu verso înainte. Aceste foi aparțin, „Tâlcului evangheliilor“ tipărit de Coresi în 1564. Foaia dintâiu poartă jos signatura 31, corespunzând deci cu caietul final din „Tâlc“ și începe cu cuvintele: „Frații miei, această evanghelie învață pre noi și ne dojenește, cum noi creștini să fim pururi) deșteptați și să preveghem și să ne ținem noi gata a merge înainte lui Dumnezeu“ și se termină pe r. al foi următoare cu cuvintele: „Dereptă aceaia nu zice nici Hr. Luc[a] 38: când va ve ni fiulă omenescă, gândiți, oare, afla-va fapte bune pre pământă? că zice și grăiaște aimintea așa: valre gândiți că va găsi credință pre pământă? dereptă aceaia varenice în vremea morții sale nu-i va fi cu credință în Is. Hs., așa va îmbla ca și ceale cinci fealte nebune; iară tu, Doamne, dă-ne împărăția ta, amină“. Urmează apoi, pe v., „Scara în carea veri afla lucrure scumpe adevărate în tâlcurile Ev[an]g[he]liilor în ceastă carte“, întocmai cum a fost reprodușă de Bianu și Hodoș în *Bibl. veche* I, p. 518.

După caietul 30 (cu signatura greșită 29), cu care se termină Evangheliă lui Ioan, urmează, în exemplarul Marțian, zece foi, dintre care cea dintâiu și cea din urmă au, la început și la sfârșit, câte o filă albă. Restul e scris frumos cu mâna cu cerneală neagră (textul) și roșie (inițialele, titlurile, sfârșiturile și indicațiile asupra cetirii), la început cu un frontispiciu ornamentat, cu 27 rânduri pe o filă; literele r, y, ț, f, z, h și șt, în rândul de jos al paginei, sânt cu mult mai lungi decât celelalte. Cuprinde

1) Tipărit поурѣрѣ.

cele unsprezece evanghelii ale Invierii (Mat. XXVIII, 16—20, Marcu XVI 1—9, 9—20, Luca XXIV 1—13, 12—36, 36—53, Ioan XX 1—11, 11—19, 19—31, XXI 1—15, 15—25). Urmează Ioan XI, 1—45, Corint. XIV, 6—9, Ioan V, 17—23, Corint. XV, 20—28, Ioan VI, 35—39, Corint. XV, 39—45, Ioan V, 40—44, Thessal. IV, 13—17, Ioan V, 24—30. Textul este același ca al Noului Testament de Bălgrad (1648), după care presupun că a fost copiat. Numai ici și colo găsim câte o formă deosebitoare, precum *margă* (N. T. meargă), *vedzură* (N. T. văzură) ș. a. În cele două evanghelii de la început copistul scrie încă s, de la a treia evanghelie înainte are 3 ca în Noul Testament de la 1648.

Tot pe redacția Noului Testament de la Bălgrad, însă într'o formă cu schimbări de amănunt, se bazează textul scris mai târziu, foile 234 și 237, care lipseau în exemplarul Marțian, precum se vede din următoarele citate alăturate:

*Exemplarul din Buda-
pesta f. 234^r (după
Roques, Romania 36,
433).*

derepce era vineri era
amu zi mare acea sâmbă-
tă, rugară Pilat săfrân-
gă fluerele lor și să-i
ia. vineră voinicii. și
întăiului amu frâmsără
fluerele. și altuia ce era
răstignitū cu nusul. la
Is. mearseră. ca văzură
el că e mort, nu frâm-
seră lui fluerele

f. 237

*Exemplarul de la
Academia Română
(după ed. Timuș Piteș-
teanul p. 2.1)*

cunoscură ucenicii că
easte Is. grăi amu lor,
feciori. doară aveți ceva
măncare, răspunseră lui
ba. el zise lor. aruncați
a dereapta a corabiei.
și veți afla.

*Exemplarul Marțian
f. 234^r*

căci era sara sărbătoare.
că era o dzi mari(!)
aceaia sâmbăta. rugară
pre Pilat ca să le zdro-
bească fluerele lor, și să-i
ia. viniră voinicii(!) și
celuia dentăiu îi frâm-
sără fluerele și celuia-
laltū ce era răstigniră
cu el. iară la Is. deacă
viniră, cum vădzură pre
el, că era mortu, nu-i
frâmsără fluerele.

f. 237

cunoscură. ucenicii că
iaste Is. dzise dreptu
aceaia Is. lor. ficiori,
au aveți ceva de mân-
cat răspunsără lui ba.
el dzise lor aruncați de-
dereapta corabii mrea-
jele dzise lor, și veți afla

Noul Testament f. 135^r

căce era sara sărbătorii
(că era o zi mare acea-
ia Sâmbăta) rugară pre
Pilatu, ca să le zbro-
bească fluerele lorū, și
să-i ia. Veniră voinicii
și celuia dentăiu îi frâm-
sără fluerele, și celuia-
laltū ce era răstignitū
cu elū. Iară la Is. deaca
veniră, cumū văzură pre
elū că ară fi mortū, nu-i
frâmse fluerele.

p. 133^r

cunoscură ucenicii că
iaste Is. Zise dereptū
aceaia Is. lor, feciori,
au aveți ceva de mân-
catū? răspunsără lui, ba.
Elū zise lorū, aruncați
de-a dereapta corabii
mreaja, și veți afla.

Presupun că același text a servit ca bază celui ce a făcut, cu o scrisoare mai rouă, legată, câtevea îndreptări în textul coresian și adecă pe foile 15, 135—136, 149, 155, 163, 182, 184, 202—203, 208—209. Că aceste corecturi sânt mai târzii se cunoaște nu numai după scrisoare, ci și din faptul că ele îndreaptă și evanghelia din urmă a Învierii din caietul intercalat și care reproduce textul din Noul Testament de la 1648. Spre a da o probă despre felul acestori îndreptări, reproduc începutul zacealei 25, punând alături textul original, cel corectat și cel din Noul Testament de la Bălgrad.

*Textul original
coresian:*

In vremea aceeaia întră elū în Capernaumū. Apropie-se' cătră Elū sutariulū rugă elū grăiia. Doamne coconul mieu zace în casă slabă iute pățitū. și grăi lui Is. Eu voiu veni și-lū voiu vindeca și răspunse sutașulū zice. doamne nu sintū destoinicū la coliba mea să mergi. ce trecândū zi cu cuvântulū. și se va vindeca coconulū mieu. și amu eu omū sântū suptū despusū. amū suptū mine voinici, și grăescū unuia să margă și mearge. și altuia să vie și vine. robulū mieu, să facă aceasta și face, auzi Is. zise mǎrgătorilorū după elū. . .

*Exemplarul Marțian
(corectat)*

Intrândū Is. în Capernaumū s'au apropiat cătră Elū un sutaș rugându-l pre el și grăind doamne coconulū mieu zace în casă bolnav și să chinuiaște rău. Și au zis Is. lui Eu voiu veni și-l voiu vindeca pre-el. iar răspunzând sutașulū au zis. doamne nu sântū destoinicū la coliba mea să mergi. și se va vindeca coconulū mieu. că și eu sântu om suptū biruintă. având supt mine slujitorī voinici. și grăescū unuia să margă și mearge. și altuia să vie și vine. și robulū mieu, să facă aceasta și face. iară Is. auzind aceasta s'au mirat și au zis celor ce merea(!) după dānsul. . .

Noul Testament 1648

— Iară întrândū Is. în Capernaumu să apropiē cătră Elū un sutaș rugându-l pre elu: și grăindu. Doamne, feciorulū mieu zace în casă. slăbănogū și iute să chinuiaște. Și zise Is. lui, Eu voiu veni și voi vindeca pre Elū. Și răspunse sutașulū, zise, Doamne nu sântu destoinicū să întri în casa mea, ce numai și cu cuvântulū, și să va vindeca feciorulū mieu. Că și Eu sântu Omū, suptū puteare rānduitū, și amū suptū mine viteaji: și zicū cestuia, pasă: și mearge, și altuia vino, și vine, și sluglii meale, fă aceasta, și face. Iară deaca auzi Is. aceasta, să mira: și zice celoru ce mergeā după Elū. . .

Alte însemnări cu mâna nu se găsesc decât pe v. foi 12; sus în dreapta, scris de-a curmezișul, cu cerneală roșie T (urmează un loc mâncat de cari) *омитропол.*

„Economia“ din 1806 – de Șincai.

În anul 1806 a apărut în crăiasca tipografie a Universității ungherești din Buda o carte în 8° mic de 123 de pagini și 15 pagini nenumerate pentru indice, intitulată „Povățuire către Economia de Câmp pentru Folosul Școalelor Românești cea[1]or din Țeara ungherească, și din părțile ei împreunate. Cu milostiva îngăduință a împărăteștii, și Chesaro-Crăeștii, și Apostoliceștei Măririi. Ne legată cu 30 crei“. (cf. și *Bibliografie veche* II 486). Autorul ei nu se cunoaște. Iorga (*Ist. lit. sec. XVIII* p. 246) crede că ea ar putea fi a lui Petru Maior sau lucrată din îndemnul lui.

Cartea aceasta fiind extrasă pentru Dicționarul Academiei, de mult mi-a bătut la ochi asemănarea mare ce există între limba ei și cea a *Hronicului* lui Șincai. Adesea găsim în amândouă cărțile aceleași cuvinte, expresii și nuanțe de sensuri, neîntrebuințate sau rare la alți scriitori (un exemplu găsește cetitorul la discutarea etimologiei lui *îmboldori* – p. 232, altele în Dicționarul Academiei, d. ex. *îmbuיעi* s. v. *buiac* etc.). Presupunerea că autorul acestui manual de Economie a fost chiar Șincai o întărește următoarele pasaje: „Pre vreme ploioasă, deacă se pasc oile în rături, mai totdeauna capătă călbează. . . ; de aceasta oilor le caută să se stângă, tătuş am văzut în Ardeal, în varmeghea Dăbăcei, la Groful Vaș Daniil, că cu brahă și cu otcă de vinars (rachie) s’au mântuit de călbează nu numai oile, ci și vitele ceale cornute, care încă se călbezise“ (p. 94). „Am văzut cu ochii în Ardeal, varmeghia Dobăcei, satul Suhu-tard la groful Vaș Daniil, unde se scoteă puii de curcă câte cinci șase sute“ (p. 109).

Contele Vass a fost, precum se știe, sprijinitorul lui Șincai, la care a petrecut timp îndelungat pe când era instructorul copiilor lui.

Acest manual dovedește cu câtă râvnă lucră Șincai pentru ridicarea școalelor românești.

Un pasaj din Evangheliarul de la 1560--61 al lui Coresi rău înțeles până acum.

În *Evangheliarul românesc* de la 1560—61 al lui Coresi găsim la (*Pned. 7 ned*). *Zac. 56* următoarele propozițiuni: „au nu e acesta feciorul al celui. au mumă i se cheamă Maria. e frații lui Iacov, Iosif și Simôn și Iuda. și surorile lui nu toate întru noi sânt. de unde amu aceastea toate. și se săblăznicia de el“.

Este învederat chiar de la cea dintâiu cetire că întâia propozițiune nu are înțeles. D-l P. V. Haneș în studiul său intitulat *Evangheliarul românesc din 1561 în comparație cu cel slavonesc*, publicat în *Convorbiri literare*, XLVII—1913, No. 10, la p. 995 ne spune relativ la acest pasaj următoarele:

„E feciorul al celui (pag. 52), e rău tradus. În textul slav e ТИКЪТОНОВЪ (V, 3, 23), adj. pos., fabri, deci „al muncitorului“, „al lemnarului“. Chiar găsim în Biblia de la 1688 „teslariului“ (Matei XIII, 55). Traducătorul român a luat pe ТИКЪТОНОВЪ drept pronume“.

Explicarea dată de d-l Haneș însă nu ni se pare de loc probabilă. Ea trebuie căutată altundeva.

Traducătorul (cine va fi fost el nu știm, dar știm că era din un ținut unde influența ungurească era puternică, ceea ce dovedește limba lui) a tradus corect pe acest ТИКЪТОНОВЪ cu genitivul cuvântului *aci* < ung. *ács* „dulgher“, „teslar“, „faber“, ТИКТОЛЬ. Propozițiunea noastră la început a avut deci forma: „au nu e acesta feciorul *aciului*“ (scris *ăчюлди* ori *ăчлди*).

Dacă nu e vorba de o simplă greșală de tipar săvârșită de vreun culegător, faptul ar trebui explicat în felul următor:

Coresi, care era muntean, nu cunoștea acest maghiarism. *Scriptio continua* i-a îngreunat și mai mult citirea și recunoașterea cuvântului. El a făcut deci și de astădată ceea ce a mai făcut și alteori între împrejurări asemănătoare. A încercat să ne dea ceea ce credeă că poate să fie în text după felul său de a vorbi. În partea întâiu a cuvântului a văzut articolul *a*,

care în Ardeal se întrebuițează în această formă și pentru masculin și plural. L-a înlocuit deci cu forma corespunzătoare cuvântului determinat. Pe *ciului*, care în această formă nu mai are înțeles, l-a îndreptat în *celui*, genitivul pronumelui demonstrativ *cel*, *cea* (= „acel“, „acea“).

Acest fapt constatat în acest chip are pentru noi o înțelegere însemnată.

Mai întâiu ne arată că maghiarismul *aciu* are o vechime destul de mare în o parte a limbii românești.

Al doilea, în caz că Coresi, și nu vreun culegător, a făcut schimbarea despre care am vorbit mai sus, am avea o dovadă mai mult că Coresi avea înaintea sa un text mai vechiu, pe ale cărui ardelenisme, când nu le înțelegea, le îndreptă cum îl tăia capul.

Al treilea, el e potrivit pentru a se stabili raportul dintre *Evangheliarul* lui Coresi și cel copiat de Radul de la Mănăstirea de la Mănăstirea între 3 Iunie și 4 Iulie 1574 lângă târgul Ruși pe apa Vedei.

D-l Iorga (*Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688*, București, 1904, p. 23) crede că acest din urmă ne-a păstrat textul vechiu în întregime, pe când Coresi ar fi avut dinaintea o copie din care „s'ar părea că lipseau câteva pagini pe care tipăritorul ar fi fost silit deci să le traducă din nou“. Aceasta ar însemna că Radul n'a copiat pe Coresi. D-l Iorga însă a fost indus în eroare de împrejurarea că nu cunoștea decât exemplarul defectuos reimprimat de arhiereul dr. Gherasim Timuș Piteșteanu¹⁾, care se găsește în posesiunea Academiei Române și e descris în *Bibliografia românească veche* a D-lui Bianu, v. I, p. 43—sq. De-atunci încoace s'au mai descoperit și exemplare complete. Astfel se găsește unul „complet, curat și frumos în Muzeul Național din Budapesta“²⁾, iar altul a fost dat din partea d-lui I. Marțian, maior pensionat, d-lui Pușcariu pentru a-l studia. După descoperirea acestor două exemplare, în care se găsește și textul care lipsește din exemplarul Aca-

1) *Tetraevanghelul diaconului Coresi*, reimprimat după ediția primă din 1560—61 de arhiereul dr. Gherasim Timuș Piteșteanu, cu o prefață de C. Erbiceanu, București, 1889.

2) V. Dr. I. Popovici în *Noua revistă română*, XI (1912), Nr. 11, p. 167.

demiei Române, firește, ipoteza D-lui Iorga nu se mai poate susține.

Evangheliarul lui Radul de la Mănăcești în adevăr, cum a constatat mai întâiu M. Gaster, prezintă „una identită assoluta“ cu cel al lui Coresi. El nu e decât „una copia della stampa“, care reproduce chiar și „gli errori della stampa“. Astfel „in XIII 36, si legge presso Cipariu a grâului invece di agrului (*Crestomazia*, I 17), e tal quale nel manoscritto“, iar „in XXIV 49, si dovrebbe leggere *bețivii*, ma stampa e manoscritto hanno ugualmente *beții*“.¹⁾ Dl I.-A. Candrea asemenea susține că „Radul Grămăticul... copiază, la 1574, pentru Pătrașcu vodă, Tetraevanghelul tipărit de Coresi în 1560—1561“.²⁾

Imprejurarea că în Evangheliarul lui Radu se reproduce exact propoziția „au nu este acesta fečorul al celui“ a lui Coresi arată același lucru, deși nu trebuie să ne scape din ve-

1) *Archivio glottologico italiano* diretto de G. Ascoli, XII, Torino (1890...2) p. 199. — Notăm că forma + *bețif* pare a nu fi o greșală de tipar, ei a existat în adevăr. Se întâlnește și la Anon. Car. și în Hașdeu, *Cuv. d. bătr.* II, 464. Cf. *Dict. Acad.*, II, 550. În locul corespunzător textului din urmă în Codicele Todorescu, f. 89 ro, p. 11 întâlnim *bețivii*, v. ed. noastră publ. de Ac. Rom. București, 1913, p. 65 și 219.

2) I.-A. Candrea, *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, București, 1916, I, p. CV. — Hașdeu care s'a ocupat mai întâiu de Evangheliarul lui Radul Grămăticul încă a încercat (*Columna lui Traian*, 1882...83) să găsească originalul de pe care a fost copiat acesta. Dar punctul său de plecare a fost greșit: a comparat acest manuscris cu texte tipărite ulterior (1648, 1688, 1643 etc); deci nu putea să ajungă la un rezultat definitiv, cel mult putea constata eventuala dependență a acelor texte de textul de pe care el a fost copiat. Totuși comparând manuscrisul de care ne ocupăm cu unele pasaje reproduse de Cipariu din Omiliarul lui Forró Miklăuş, despre care altfel crede că e o traducere mai veche, care împreună cu altele au circulat în manuscris „până a le veni timpul de a vedea lumina“, constată că „ne întâmpină o perfectă identitate a textului“. Bănuiește așadar și el o apropiere între evangheliile lui Coresi și cele ale grămăticului Radu (Cf. *Columna lui Traian*, 1883, p. 310, 315—317, 321 și Gaster, l. c. p. 198).

[De aceeași părere e M. Roques, *Romania* 36 (a. 1907), p. 431 nota 2: „qui n'est, sans doute, qu'une copie de l'Évangile de Coresi“. Sânt, cu toate astea, câteva deosebiri între Coresi și Radu din Mănăcești, care nu se pot explica ca inovații ale acestuia din urmă, ci ne fac să credem că el a avut înaintea sa același manuscris ca și Coresi. O astfel de formă este acel *maire* citat de mine în darea de seamă asupra lucrării lui I. Iordan. În introducerea ediției Cărții cu învățătură a lui Coresi se vor arată și alte asemenea forme. S.*P.]

dere că Radu vorbește de un »izvodü“ de pe care a copiat (v. *Columna lui Traian*, 1882, p. 56), deci, mai curând, manuscris.

N. Drăganu.

- X.

O rectificare.

Deoarece o greșală neîndreptată poate ușor să dea naștere la o serie de alte greșeli, în cele următoare îmi voi lua voie să fac o rectificare, deși cam întârziată.

În cartea, altfel bine controlată și bine scrisă, a d-lui Șt. Ciobanu: *Dosofteiu mitropolitul Moldovei și activitatea lui literară* (Contribuție la istoria literaturii românești și a legăturilor româno-ruse literare din secolul al XVII-lea), traducere din rușește de Ștefan Berechet, Iași, 1918, p. 14—15 ni se spun următoarele:

„Cele mai vechi texte românești păstrate până astăzi sunt niște mici fragmente găsite de același învățat.¹⁾ Primul din aceste manuscrise (două file complete și mici fragmente din alte file) prezintă un fragment dintr'un *Apostol* din a doua jumătate a secolului al XV-lea, scris în limba slavonă amestecată cu românește.²⁾ Câteva file păstrate din manuscrisul cel de al doilea — fragment din Evanghelia învățătoare — tot de la aceeași dată, sunt scrise în slavonește paralel cu text românesc. Și acest text, după părerea profesorului N. Iorga este unul din cele mai vechi.³⁾ În sfârșit textul al treilea — câteva cuvinte în limba română — sânt lămuriri la textul *Mineiului slavon* din 1492.⁴⁾

Relativ la cele dintâi două texte n'avem nici acum, cum n'am avut nici altă dată,⁵⁾ nici o pricină deosebită de a nu

¹⁾ N. Iorga, *Câteva documente de cea mai veche limbă românească*. Analele Academiei Române. Seria II. Tom. XXVIII, pp. 99—115.

²⁾ *Ibidem*, pp. 100—105.

³⁾ *Ibidem*, Anexa. (Câteva documente . . .).

⁴⁾ *Ibidem*, pp. 112—113.

⁵⁾ *Două manuscrise vechi: Codicele Todorescu și Codicele Marțian*: Ed. Acad. Rom. București 1914, p. 17—19, 72 și 83

admite datarea fixată de D-I. Iorga, că adecă ele sânt „simțitor mai vechi decât *Apostolul de la Voroneț* și *Psaltirea de la Scheia*“ și „trebuie de sigur să le punem în fruntea celor mai vechi urme de limbă românească“¹⁾ Cel mult din punctul de vedere al limbii am putea să constatăm doar că nu ne dau nimic mai vechiu decât cele două texte citate. Dar și din acest punct de vedere, scurtimea părților păstrate nu ne dă putința să ne facem o judecată hotărîită. Constatăm însă că din amîndouă lipsește rotacismul, ceea ce D-I Iorga explică în modul următor: „Lipsește rotacismul“, zice el, — „care se poate, dată fiind vădita vechime a manuscriptului nostru, să nu fi fost un fenomen de limbă așa de general cum s'a crezut la început“²⁾

Nu mai putem fi de acord cu D-I Iorga, cum eram³⁾, după ce am văzut cum datează cel de-al treilea manuscris. Altfel însăși datarea nu e a D-lui Iorga, căci iată ce ne spune el, *l. c.*, p. 112—113:

„Un particular din Ardeal⁴⁾ posedă un mineiu slavon, pe care-l datează 1492. El cuprinde explicații românești. Până ce voi putea vorbi mai pe larg de dînsul, dau, aici, după fotografia unei foi,⁵⁾ cuvintele românește ce sunt pe dînsa“.

„a treia dzi după nașterea pruncului dac[ă] va vini popa, va sta înaintea ușii casei și va dzice.“

De fapt lângă un *Mineiu* slavon scris, cum se poate vedea de pe v^o foi ultime a caietului care poartă numărul 11, la 1492, s'a legat un fragment de 17 foi din un *Molitvenic* slavon cu note tipiconale românești scris mult mai tîrziu de altă mînă.

Hîrtia *Molitvenicului* e mai subțire și are ca filigrană un scut susținut de ambele părți de căte un patruped inaripat și cu cioc de sgriptor (pajură), — nu e leu, căci are coadă,

1) N. Iorga, *ibidem* pp. 100 și 101

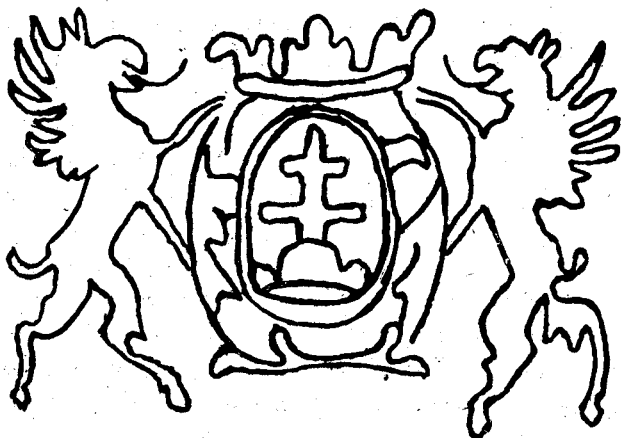
2) *ibidem*, p. 100. ... D-I S. Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Ur-rumänischen*, p. 40 zice: „Ich glaube, dass wir nicht fehlgreifen, wenn wir als rotazierend die Gegend bezeichnen, die sich nördlich von Mureș erstreckt und auch den grössten Teil der Bukovina mit der nördlichen Moldau umfasst.“

3) *l. c.* p. 83.

4) N'a ținut să fie numit în lucrarea D-lui N. Iorga, nu-l vom numi prin urmare nici aici.

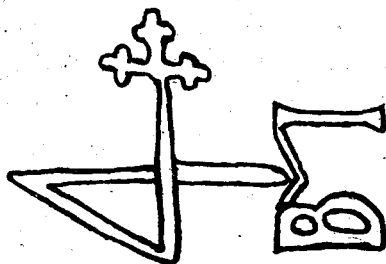
5) *V. p. c.*, p. 112.

scurtă, urechi relativ lungi și ascuțite și picioare de capră, în mijlocul căruia pe o ridicătură mai înaltă, alături de care sânt

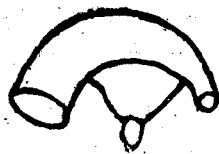

(Fig. 1.)

două mai mici, se înalță o cruce dublă. De-asupra scutului se găsește și o mică coroană. (v. fig. 1). Pe unele foi se găsesc literale BM, împreunate în partea de-asupra, iar din mijlocul acestora se ridică în sus o figură în forma de 4 cu vârful împreunat, a căruia linie de întretăiere de la mijloc se prelungește în dreapta, terminându-se în o cruce ramificată în alte trei cruciulițe mai mici. (Am mai putea-o descrie și ca un triunghi drept-unghiular, ai cărui cateți se prelungesc în afară: unul în

(Fig. 2.)

(Fig. 3.)

jos până la mijlocul literelor, al doilea în dreapta în formă de cruce ramificată în alte trei cruciulițe mai mici — v. fig. 2). De-desubtul literelor se găsește un corn de vânătoare cu un ciucure la mijloc (v. fig. 3).

Hârtia aceasta e chiar de același fel cu hârtia pe care o găsim și în cele 10 foi intercalate între f. 238 și 239 a Evangheliarului lui Coresi, exemplarul D-lui I. Marțian (Năsăud), pe care s'au copiat câteva evanghelii și apostoli, cum a arătat D-l S. Pușcariu¹⁾, de pe *Noul Testament* tipărit în Bălgrad la 1648. Ea trebuie să se fi fabricat și întrebuițat în ultimii ani ai domniei lui Mihail Apaffi I, căci o găsim întocmai, chiar cu aceleași litere în vol. II al colecției de filigrane a baronului Ios. Kemény, *Signa interna chartarum seculo XIV., XV., XVI., XVII. et XVIII. in Transilvania olim obviarum*, care se află în Biblioteca Universității din Cluj, și anume în o scrisoare către principele Apaffi trimisă din Sibiu („Cibino“) la 18 Aprilie 1689 prin Samuel Keresztesi. Partea a doua (figura în formă de 4 cu cruce, cornul și literele) o mai găsim într'o scrisoare trimisă prin Paul Inczédi la 1688. Motivele mărcii, în special pentru partea a doua, le găsim și înainte, ca și după acești doi ani, dar literele, care după toată probabilitatea sânt inițialele numelui fabricantului, sânt altele. Altfel hârtia, judecând din cele trei coline pe care se ridică crucea dublă, pare se fie de proveniență ungurească.

Marca hârtiei din *Mineitul* slavon e cu totul alta. Descrierea ei nu mai importă, cunoscută fiind data scrierii lui.

Fragmentul, după cum se arată în indicația deasupra paginilor, ne-a păstrat părți din „provodul preuțesc“, o „m[o][i]t-viciune“ și „provodul pruncesc“.

„Explicațiile românești“ sânt foarte puține. Afară de partea „moltviciunei“, reprodusă de D-l Iorga de pe f. 11 v°, mai găsim pe f. 13 v° și 14 r°:

„și să cădască și să i'ntre în ca || să. dzicându“; pe f. 14 r°, la mijloc:

„Cin[stitul?] provod pruncilor“;
pe f. 14 v°:

„scris în provodul cel mare“;²⁾ pe f. 17 v°;

„După več[e]rnie va luă popa, cădelniță și va dzič[e]“.

1) *Dacoromania* I p. 346.

2) Numerotarea privește numai foile *Moltventcului*, fără a socoti *Mineitul* care se află înainte.

În baza celor expuse mai sus, pasajele citate la început din lucrarea D-lui Ciobanu vor trebui îndreptate în înțelesul acestei rectificări, iar *Molitvenicul* nostru va trebui considerat nu ca una dintre cele dintâi urme ale scrisului românesc, ci ca o dovadă cât de târziu se mai întrebuițe limba slavonă în biserica românească ortodoxă din Ardeal, chiar când preoții români aveau nevoie ca indiacțiile tipiconale, să li se dea în limba lor.

N. Drăganu.

XI.

Cazania protopopului Popa Pătru din Tinăud (Bihor). Manuscris.

Manuscrisul¹⁾ acesta l-am găsit în satul Ortiteag, în biserica căruia am dat și peste un exemplar din psaltirea românească a lui Coresi din 1570. Este un volum mare, în folio, de 30 cm./20 cm., legat în scoarțe de lemn, învelite cu piele. Scoarța din urmă lipsește. Este numerotat de însuși scriitorul manuscrisului. Începe cu fila 3 și merge cu numerotarea până la fila 600. Numărul 300 îl însemnează pe câteva file cu „T“, iar pe toate celelalte, cu semnul „m“. După fila 600 urmează încă patru file nenumeroate dintre cari a patra deteriorată; celelalte cari au mai fost la urmă, nu se păstrează, fiind rupte. Manuscrisul e scris de aceeași mână, cu litere mari, clare, cu inițiale și titluri cu cerneală roșie.

Pe dosul scoarții dela început cetim însemnarea aceasta: *Dă cându au începutu Mihaiu Avășu (?) au [fos]to ani din zidire lumii 7229 ă ră dăla Hs. 1721.*

Pe filele 463 verso, și 464, jos, găsim:

Ačasta sf[â]ntă carte o petrecut-o dieacu Blagă Pătru dela Tistag²⁾ tătă, din doscă până în doscă, pe[n]tru ră[n]du în-

1) Mi-a fost dăruit împreună cu exemplarul din Psaltirea lui Coresi, de către preotul Iosif Moldovan, cărui fi mulțumim din toată inima și aici. Exemplarul acesta din psaltirea Coresi, deși deteriorat, este aproape complet. Vom vorbi cu altă ocazie despre el.

2) Chistag, județul Bihor, aproape de Tinăud.

vătători, să o știe spune bine înai[n]te cistitului norod, să nu-i fi rușine.

Apoi o scris în luna lui Iunie 3.

Insemnarea e de pe la 1800, după felul scrisului.

La fila 557, jos:

Sfârșitul învățăturilor din dumeneca în 30.

Scris-am ačastă sf[â]ntă ev[an]g[h]elie de învățătură eu mai micul, sluga lui Hs., popa Pătru, lăcuiitoriu în Kinăud¹⁾ [= Tinăud]

La fila 573, jos.

Mulțemescu tatălui și fiiului și d[u]hului sf[â]nt, că-m[i] dedeș[i] milă și așutoriu dela sf[i]nția ta, de cum așunsu începutul cu pace și cu sănătate. Apoi pe verso:

Aicē bine să socotești, dēcă nu-ț va așunge ev[an]g[he]lii cu ap[o]s[to]le, până în mitariu, fariusei, tu te întoarnă di în dărăpt, de le zi de a doa oară cât va trăbui și glasurile și ev[an]g[he]liile și ap[o]s[to]lele și așē vei așunge dumeneca mitariului și fariseului²⁾.

Urmează pe filele 573 verso, 574 și 574 verso:

Aicē iaste scara trebelor ce sânt intr'ačastă sf[â]ntă carte:

- 1) De[s]pre post în dumeneca lasă post, în a 2[-a] învățătură.
- 2) Despre ispovedanie în dumeneca a 2[-a], în post, la a 2[-a] învățătură. etc.

Scara acesta cuprinde în total 32 capitole, dintre cari ultimul este:

Despre carii-s destoinici să fie preuși și nu să popesc, la dumeneca în 16.

Al doisprezecelea punct din scară, care trimete la cazania în care se vorbește despre eretici, îi numește pe aceștia și "Unguri".

Despre Unguri că hulesc trupul D[o]mnului, sf[â]nta cuminecătură, caută la sâmbăta paștilor.

Lucrul acesta dovedește că preoții Români, în predicile ținute în biserici, apărau credința ortodoxă față de celelalte

1) Deci se începuse alterarea dentalelor înainte de e, căci ungurește se zice *Tinód*, de unde *Tinăud* > *T'inăud* > *Kinăud*. Cf. mai sus *Kistag* (*Tistag*).

2) Cu această cazanie se începe textul.

neamuri de altă credință din Ardeal, cum se poate vedea și din „*Invățătura la învierea lui Hs*“:

Și dzic ei [ereticii]: cum poate fi trupul lui Hs. în pâne văzută și în vin. nu iaste de crêdere. Ei într'un chip cu fariseii hulesc. Acum toți ereticii, Ariianii, Afundații, Calvinașii hulesc sf[â]nta cumenecătură. . . . și cu minčunile lor chiamă preuții noștri minčunoș[i] (fila 180 verso).

Dupa scară, pe fila 574, verso, cetim :

*Cu mila m[i]l[o]stivului D[u]mn[e]zău scris-am eu proto-pop **Popa Pătru**, lăcuitoriu în sat în Kinăud, ačastă sf[â]ntă ev[an]g[he]lie, ce iaste de învățătura deîn toate dumenecile preste an. Și ačastă carte iaste tipărită di în țara ruscă și iaste izvodită și întoarsă pre limbă rumănescă de un popă rusc; și multe cuvinte am tocmit. Și ce veți afla zmintit, tocmiți.*

Inceput-am a scrii diîntăiu când au fost anii diîn zidirê lumiei 7190 și dela nașterê d[o]mnului nostru Is. Hs. 1682, crugul soarelui au fost în 22, crugul lunei în 8; și au fost themelionul în 4.

Inceput-am cu scrisoarea diîn luna lui Maiu diîn 8 dzile, într'o luni, și am gătat până aici cu scrisoară, în luna lui răpciuni în 4 dzile, într'o luni.

În 17 săptămăni am scris ačastă sf[â]ntă ev[an]g[he]lie, ce s[ă] zice poucenie.

Urmează apoi apostolii pe filele 575—598, după care vine scara întregii cărți, pe filele 598—600. După scară găsim ultima însemnare:

O d[o]mnul D[u]mnedzău deîn vecie mare har dau și laudă sf[i]nției tale, tatăl și fiul și d[ul]hul sfânt că cum mi-ai dat milă și prilej de am început a scrii ačastă sf[â]ntă ev[an]g[he]lie și o am scris cu sănătate și cu pace și am gătat cu mila sf[i]nții tale până în sfârșenie, așe foarte te laud și te slăve[sc] până în v[ec]i, amin¹).

Anii dela Hs. 1682 sfârșit-am până aici cu scrisoară, în luna-lui Octomvrie în 6 dzile, într'o vineri.

1) Semnul **h** dela sfârșitul cuvintelor nu l-am transcris, semnul **h** l-am scris cu **ă**; pe **h** cu **ě**, pe **h** cu **ia**.

Eu Popa Pătru, lăcitoriu în Kinăud, am scris această carte de învățături, cu mila milostivului d[um]nezeu. amin.

Urmează patru file cu câteva evanghelii de la Marcu și Luca, cu titluri în slavonește, sfârșindu-se cu:

СВѢТАА С ВЪ СРЦНОЕ ОМ ЛЪКН . . . ПА'І. Celelalte foi ce mai urmau lipsesc. *f. nota 1! cu o linie*

Din mărturisirea ce o face protopopul Popa Pătru reese că a transformat mult, „a tocmit“ (= a îndreptat) din traducerea aceluia „popă rusesc“ de care vorbește și pe care nu-l putem identifica aici. Limba textului are foarte multe elemente din graiul de azi de pe Valea Crișului, unde este Tinăudul, satul lui Popa Pătru, care a trebuit să fie un activ „scriitor“, cu înțelesul de copist, dar poate și de „remanieur“ al textelor ce le-a transcris, din care se mai cunoaște un manuscris miscelaneu, la Academia Română, scris la 1685 de protopop Popa Pătru (cf. Catalogul manuscriselor, românești, tomul II, p. 467, No. 714) și care acum se găsește la Moscova, încât' nu l-am putut vedea. Dar persoana nu poate fi decât aceeași cu a noastră, socotind după felul însemnărilor, după nume și după data în care l-a scris (trei ani după Cazani). Ne propunem însă a face altă dată o cercetare comparativă între graiul Cazaniilor pe care le va fi spus și cetit poporului, în vremea păstoriei sale, protopop Popa Pătru, și între graiul de azi din regiunea Tinăudului.

G. Giuglea.

XII.

Material pentru vocabularul botanic al limbii române.

Grădini țărănești din Banat.

Plantele cultivate prin grădinile țăranilor noștri sânt foarte felurite, potrivit gradului de cultură al ținutului, climatului ce stăpânește acolo și trecutului istoric. Istoria culturală își scoate cele mai importante elemente din studiul comparat al grădinilor țărănești. Dar și studiul limbii găsește în numirile plantelor cultivate de țărani date interesante cu privire la originea și des-

voltarea organică a limbii. Astfel de date ofere și lista plantelor de grădină din Sudvestul Banatului, culese de mine în vara anului 1920. Comunele vizitate sunt: Mehadia (M), Pecienecica (P), Svinița (S), Tișovița (T), Zagujeni (lângă Caransebeș (Z)). Toate, localități străvechi.

Lângă numirile populare adaug termenii literari ori științifici, numai unde o identificare este mai anevoioasă. Localitățile sânt indicate cu inițialele lor.

Numirile fiind colectate din teritoriul unde a trăit autorul anonim al dicționarului valachico-latin dela Caransebeș la începutul veacului al XVIII-lea, am ținut să fac o comparație între acel „*Dictionarium*“ publicat de Gr. Cretzu și numirile de azi. Am *subliniat* numirile identice, iar numirile plantelor ce se găsesc în dicționar într'o formă mai mult sau mai puțin modificată, le-am notat cu (+). Numeroase numiri de plante din acest dicționar nu le-am auzit în puținele localități ce-am vizitat. Să fi pierit ele din cultură?

a) *Pomi, tufe și vie.*

Prune de toamnă (=bistrițe) M P, de vară M P, drugoane M, grase M, gorgoloașe P, **Mere sălcii** Z, de Sântămărie Z, pogăși Z, plotogoase Z, roșioare Z, de Sânpetru M Z, mărșanțhe M Z, mărșanche P, de Sfântu Ilie M, sarbet'e M, țigănești M Z, orășanești Z, botu-oii Z, *oarzâne* Z, rănete (rainette) Z, tirchișetafle (= Türkische Tafel) Z, ionatane (= Jonathan) Z, ledere (= Leder-Apfel) Z, tufoase Z, de sadă Z.

Pere de Sântu Ilie M Z, de Sânt-Petru M Z, †de Sântămărie Z P. trăgulite Z, cu nîezu roșu Z, †de iarnă P, țucăr-pere P.

†**Cireșe** ultoite M, păsărești M, *pârgavițe* Z, de Mai Z, ochiu-boului Z, Ciureșe d'el'e t'impurii P, de sâmpetru. P.

Căișițe Z, zărzălițe P.

Nuci M P.

Struguri albi Z P, negri Z P, lunguiuși Z, d'e iarnă P.

Viță de vie brăghină M P, tămăioră M, țâțche (= țâța caprii) M, țitariu P, paradaisă M, rizling M; *aguridă* (sălbatcă) M, P, S, T.

Iaguzi (= frăgari, duzi) cu iagud'e, albi M P, negri M P, module (= sure) P, viorinți (= roșițici) M, *Frăgar Z.*

†**Agrishi** M, Z, P.

Pierseci Z. t'ersăci M, *Piersăci P.*

Strugurei Z P, ribizi M.

b) *Legume etc.*

Fasole (†făsui): *Păsulă* albă M, galbenă M. grasă P, moale M, gălbiñoară Z, cu târși Z, oloagă Z.

Mazăre M, *madzăre P.*

Paprică M, piparcă Z.

Ceapă M, mănuntă Z, lunguiușă Z, boboloașă Z.

Ai M Z, †usturoi P.

Hagime M Z

Pras P, *Pras M.*

Crastaveți P, †Crăstăveți Z.

†**Rădiși M Z,** Răd'icle roșii P, albe P.

Salată Z, Salată putersalat (*Buttersalat*) M, cu căpățină P, mică P.

Morcov M Z, morcoji P.

Pătrânel M, Pătrunjei sau pătlăgele Z, mirodie P.

Păștanat (= păstărnac) M, păștanac Z.

Țeler Z P.

Cherărobe Z.

†**Vardză căpățină P,** chel P, carfioale P.

Bărăd'ici (= pătlăgele roșii) Z, Părădăiși P, care se mănă cu pită (= pătlăgele vinete) P.

Grumpii (= cartofi) t'impurii M, crumpei timpurii P, Crumpii roza Z, vânăți Z, d'e lună Z; Crumpei de lună P, d'e iarnă P.

Cucuruz M, mic P, mare P, mijlociu P.

Lebenițe Z, *Pepeni Z,* †Ludăi Z, trăgulă și curcúbet'e P. **Duleți** (= bostani) P.

Copșum Z.

Mac Z.

Șofran Z.

Șpanat P.

Mărar P.

Cimbru P.

Brosbă (= Helianthus tuberosus) P̃.

c) *Plante de ornament.*

Golopăr (= calapăr: Chrysanthemum balsamita) M, P, călăpăr Z, Gheorghine (= Dahlia variabilis) M, aliene Z. Lemnuddinului (= Artemisia abrotanum) M Z — Cârligei (= Aquilegia vulgaris) M — Iarbă crață (= Mentha crispa) M — Plăntiși (= Phalaris arundinacea v. picta) M, plânticele P — Romoņite (= Chrysanthemum parthenium) M Z P — Sânfireag (= garoafe, Dianthus caryophyllus) M, Sânvireni târcați Z (din ungurescul székfűvirág) — Floare de toamnă (= Chrysanthemum indicum) M P, albă, roșie (Callistephus chinensis) P — Bujur (= Paeonia officinalis) M Z P — Crin (= Liliu candium) M Z — Vioală (= Cheiranthus Cheiri) M, albă P, roșie P (= Matthiola annua) — Miņuțe (= Bellis perennis) M — Iglice (= Primula acaulis var) M, ogliștei Z — Fionfiu (= Vinca minor) M Z, foifir P, — Ochiu-boului (= Chrysanthemum leucanthemum) M — †Trandafir (= Rosa centifolia) M, trandafir P — Măgrin (și păsuele) = Robinia pseudacacia M. — Floarea soarelui (= Helianthus annuus) M Z — Floare roșie de sacsăe (= Pelargonium zonale) T, Flori roșii P, Floare lată Z — Floare rotată (= Pelargonium Zonale) T, creață (= Pelargonium odoratissimum) T, P — Zambile (= Hyacinthus orientalis) Z — Tătăiși (= Chrysanthemum cinerariaefolium) Z — Măierană (= Origanum maiorana) Z — Pupi Z — Iederă Z — Tămăioară (Chenopodium ambrosioides) Z — Priboi (= Geranium macrorrhizum) Z — Fucsăne (= Fuchsia) Z, ciucurei P — Floare lată (= Pelargonium zonale) Z — Rozmolin Z, rosmărin P — Adurmițele (= Iromdea purpurea) Z — Tulipani Z — Spânz Z — †Busuioc P — Leuștean P — Levendru (= Levendula Spica) P — Uliandru (= Nerium Oleander) P.

Al Borza.

Recensiuni.

Emil Gamillscheg, *Oltenische Mundarten*, Wien, 1919. un vol. în 8°, pp. 116 (Extras din Analele Academiei din Viena, secția filos.-ist, vol. 190, memoriul 3).

Cel ce a așezat la noi temelia studiilor dialectale e G. Weigand. Ținta ce și-o pusese, de a cutreiera tot teritoriul daco-român (după ce vizitase pe Aromâni, Megleniți și Istroromâni), fiind aproape prea mare pentru un singur cercetător, el a trebuit să treacă grăbit și să mărginească sfera cercetărilor concentrându-și atenția asupra câtorva chestiuni. Întreaga sa educație lingvistică l-a îndrumat cu deosebire asupra fonologiei și în măsură mai mică asupra morfologiei; sintaxa și lexicul) limbei l-au interesat mai puțin, deși adesea întâlnim în studiile sale dialectale observații prețioase și din aceste ramuri ale gramaticii.

Dialectologii noștri, care au urmat după el, alegându-și câte un teren restrâns — cu deosebire acele regiuni asupra cărora Weigand atrăsese atenția (regiunea Pădurenilor, Țara Oașului, Țara Hațegului) — au putut să-l studieze mai temeinic și mai cu răgaz, completând materialul predecesorului lor și rectificându-l în amănunte. Valoarea acestor scrieri stă în materialul lor mai bogat; preocupările lingvistice rămân însă aproape aceleași ca la Weigand, deși în cei douăzeci și mai bine de ani de când a publicat acesta întâiele sale studii, studiul dialectologiei a deschis orizonturi largi și a pus în circulație probleme nouă.

Tocmai dialectele, bogate în începuturi sau resturi de evoluțiuni de limbă care nu s'au putut generaliza, ne permit să recunoaștem principiile diriguitoare ale graiului omenese mai ușor decât „limba comună”, purificată în mare măsură de tendințele

1) Caracteristic este faptul următor. Intre „cuvintele normale”, introduse pe *pin*, pentru ca să aște reflexele lui *p* urmat de un *i* lung accentuat. În a doua călătorie, observând că acest cuvânt în multe regiuni nu e cunoscut, l-a substituit prin altul: „ich habe es daher durch *vin* ersetzt” (*Jahresbericht* IV 271). Problema dispariției cuvintelor și a înlocuirii lor prin altele, care interesează într'un grad atât de mare pe lingviștii moderni, nu îl preocupă atunci când pe Weigand.

particulariste, prin opera îndelungată a școlii, dominată de regularitatea gramaticală și a seriei lungi de literați, conduși de considerațiuni stilistice. Dé aceea dialectologul nu trebuie să aibă numai preocuparea filologului, mulțumit să adune și să claseze cât mai mult material nou spre a completa sau rectifica lucrările înaintașilor, ci și intuiția lingvistului atent asupra tuturor fenomenelor de limbă.

Această intuiție lingvistică o are Gamillscheg, unul dintre cei mai distinși elevi ai lui Meyer-Lübke, cărui hărțile lexicale ale lui Gilliéron i sânt familiare. El constată că „aceleași foște pe care geografia lingvistică modernă le-a descoperit pe teren gallo-roman, se pot observa în plină acțiune” și în graiul celor douăzeci și patru de comune oltene, grupate în jurul orașului Târgu-Jiu, pe care le-a studiat pe timpul ocupației germane. Douăzeci și una de hărți lexicale, lucrate cu multă îngrijire, ilustrează extensiunea în spațiu a celor mai multe din fenomenele acestui graiu, așezat între dialectul muntean și relungirea în Oltenia a dialectului bănățean.

Spre deosebire de dialectologii noștri, el nu caută săculeagă un material bogat de terminologie specială, nu-l interesează de loc folclorul și nu tipărește nici un text. În schimb atențiunea lui e îndreptată în alte direcții. Cu urechea sa fină caută să prindă cele mai subtile nuanțe de pronunțare a sunetelor și să le fixeze pe hârtie; știind că fiecare cuvânt își are istoria lui, el caută să urmărească, pe baza acestor distincțiuni fonetice, răspândirea în spațiu a cazurilor pe care gramatica le unește în serii, stabilindu-le exact granițele; în sfârșit, pregătit printr'o temeinică școală lingvistică, e atent asupra tuturor fenomenelor care pot să ne descopere cauzele evoluțiunilor de limbă. Dacă, în camera de studiu, de multe ori sântem nevoiți să studiem limba din texte literare, asemănându-ne cu anatomul ce caută să deducă funcțiunea organismului omenesc din cadavrul pe care îl disecă, dialectologului îi este dat să surprindă acest organism în funcție, el poate urmări viața însași a limbei.

Unul dintre meritele principale ale cărții lui G. sânt tocmai observațiunile de acest soi, care ne permit să pătrundem

mai bine secretele graiului omenesc. El arată (p. 69) deosebirea ce există în rostirea aceluiași cuvânt în vorbirea curentă („mor' de beat“) și atunci când vorbitorul repetă cele spuse („mort de beat“), ne arată cum un fenomen de fonetică sintactică („niș de cum“), poate să se generalizeze devenind într'o comună lege fonologică („č final se preface în ș“), fără însă să izbutească să treacă granițele „celulei lingvistice“, după cum numește Dauzat comuna (p. 69); cum (p. 79) pronunțarea orașenească („aripi“) alungă în unele părți pe cea indigenă („ăripi“), dar cum, în alte părți, ca și pe teren gallo-romanice, dialectul poate „opune o reacțiune conștientă față de forma jiterară“ (p. 24); cum deosebiri nouă sintactice pot modifica o pronunțare regulată („și“ din lat. *sic* se pronunță altfel când leagă două cuvinte asemănătoare, și altfel când substituie pe vechiul *e* din lat. *et*, prin care se legau două părți de vorbire cu înțeles opus, sau: *ici*, neaccentuat în mijlocul propoziției, față de *aici*, accentuat, la sfârșitul propoziției p. 9) etc. Din „răspândirea geografică a formelor cu *i*, fără considerare la construcția cuvântului“, el crede că poate face concluzia de ordin principiar că „nu numai cuvintele călătoresc, precum se accentuează mereu în vremile din urmă, ci pot călători și tendințe fonetice reale, care se manifestă de câte ori se întâlnesc în condiții egale. Legile fonologice nu sânt deci abstracțiuni teoretice, pe care noi le scoatem din materialul de cuvinte, ci ele se pot naște și dezvoltă de sine, independent de acest material“ (p. 67). Asupra unor observații ale lui G. vom stărui ceva mai mult.

Vom începe cu partea *fonetică* și cu deducțiile *fonologice* ce se pot face din observarea mai exactă a sunetelor limbii române.

Mărturisesc din capul locului că sânt ceva cam sceptic față de subtilități fonetice, așa cum le stabilește G., când criteriul, pe baza cărora se stabilesc, este urechea. Oricât de încordată e atenția cercetătorului în prinderea sunetului și în redarea lui în scris, repeziciunea cu care trebuie să lucreze și ideile care involuntar se asociază în mintea lingvistului, vecinic preocupat și de aflarea rațiunii care determină evoluțiunile limbei,

sânt elemente turburătoare, care îl împiedecă de a fi totdeauna exact și nepreocupat în reproducerea celor auzite. Cetind o astfel de lucrare simți adesea nevoia controlului, ai vrea să te convingi însuși că de zeci și sute de ori ai auzit în viață un sunet pe care nu l-ai remarcat și asupra căruia acum ți se atrage întâia oară atenția. Aici consistă marele folos al gramofonului: de câte ori ai o îndoială, pui placa în aparat și îl faci să-ți repete de nenumărate ori același cuvânt, până ce ajungi să-l percepi exact, — un experiment pe care nu-l poți face cu subiectul viu de la care culegi materialul de limbă, căci îndată ce-l silești să repete un cuvânt, la el dispăre elementul inconștienței și devenind însuși atent asupra sunetelor pe care le rostește, le modifică rostindu-le.

Nu voi cită decât un singur exemplu. G. aude un *ö* lung, în combinația cuvântului *de* și a articolului nehotărît *o*, d. ex. *dö ureche* = „de o ureche“, *dö sărută* = „de o sărută“ (pag. 11). Nimic mai ușor de admis decât rezultatul *ö* din combinația fonetică *e* și *o*. Dacă un Român, chiar având o educație fonetică, nu-l observă în limba sa sau a connaționalilor săi, cauza poate să fie tocmai nedeprinderea lui cu acest sunet, care îi e strein. Dar dacă un German sau un Francez crede că aude acest sunet în gura unui Român, poate și el să fie influențat de obicinuința cu acest sunet în limba sa. Atunci unde e garanția că el a auzit bine, iar nu Românul?

Acest scepticism nu trebuie însă să ne împiedece de a urmări cu atențiune constatările autorului, mai ales atunci când ele aruncă o lumină nouă asupra fonologiei.

Astfel (în § 8) se constată că între *f* inițial și un *a* următor se aude un sunet intermediar *o* în *f^oașă*, *f^oață*, *f^oală*, *f^oalcă*, *f^oapt*, *f^oapte*, *f^oarmec*, *f^oată* (de la *a fătă*), nu însă în *fac* și *fag*, în care *c*, *g* următor par a fi oprit această evoluție. Fenomenul se întâlnește și în alte regiuni. Astfel pronunțarea *f^oarmec* în loc de *farmec* e atestată în Maramureș și prin Transilvania. Ea a fost explicată (Candrea-Densusianu, *Dicț. Etim.* No. 551 și *Dicț. Acad.*) prin trecerea lui *ă* în *o* după labială, deci *fărmăcă* > *formecă* și apoi *f^oarmec*; dar împotriva acestei explicări vorbește faptul că acolo unde se pronunță *f^oarmec* nu sânt cunoscute*

forme cu *ă* în silaba următoare, deci stadiul intermediar *făr-măcă* nu pare a fi existat. După constatările lui G. vom presupune deci că *foarmec* s'a dezvoltat direct din *farmec* (și deci *formecă* este forma analoagă) prin intercalarea unui *o* între *f* și *a*. Tot astfel trebuie să se fi născut și *foame* din lat. *fames*, fără legătură directă cu formele *fom* din dialectele italice de nord și retoromane sau cu *fome* portugez. Deci *oa* din *foame* nu s'a născut prin metafonia lui *o* dintr'o formă mai veche **fome*, ci prin intercalarea lui *o* în forma mai veche *fame*. Faptul că pronunțarea dialectală *oa* în loc de *a* s'a generalizat numai în acest cuvânt și este mai răspândită în *foarmec* decât în alte cuvinte, nu are nimic surprinzător.

Paralel cu această evoluție se constată intercalarea unui *e* între *č*, *ğ*, și *a* următor (*čas*, *ğ'am*), observată și de Weigand în alte regiuni, d. ex. în văile Oltului, Gilortului și Amaradiei (*Jahresbericht* VII 48), și a unui *i* între *č* și *o* următor (*čiocan*); tot astfel se constată o șovăire între *a* și *ea* după *r* (*cireap* < *ciorap*), un fenomen care stă în legătură cu pronunțarea deosebită a lui *r*, asupra căreia Weigand a atras de repetite ori atenția și la care se reduc și pronunțările *streang*, *brazdă* etc. Nimic mai firese decât pluralul analog *cirepi* de la singularul *cireap* (cf. *treji*—*treaz* etc.). G. crede că din pronunțarea cuvântului „*ciorap*“ poate stabili chiar o nouă lege fonologică și adecă prefacerea lui *cio* în *ci* înaintea unui *e* următor: singularului *cioreap* (< *ciorap*) trebuie să-i corespundă pluralul *cirepi*. În legătură cu acest fenomen explică el forma dialectată *picere* (pentru a cărei răspândire cf. *Jahresbericht* VII 32. VIII 260, IX 164) în loc de *picioare*: triftongul *ioa* (*eoā*) s'a simplificat în *ea* și **piceare* s'a dezvoltat în *picere* deodată cu *vedeare* > *vedere*.

Un alt fenomen nerelevat până acuma este că *o* inițial se diftongează în *uo* numai în elemente latine: *uorb*, *uom* (§ 23); el se pronunță ca *o* deschis în împrumuturi din limba slavă: *oțel*, *oțravă*, *oțpresc* (§ 4). Faptul că tot cu *o* deschis se pronunță și *o țără*, *o ținea*, este un indiciu despre contragerea relativ târzie a lui *uă* (din *una* și *illa*) în *o*. Pronunțarea *uo* a lui *o* a auzit-o și în poziție medială, în elemente vechi și nouă: *cuopăr*, *puot*, *cluotă* (§ 23).

Remarcabile sânt cu deosebire observațiile lui G. cu privire la sunetele *ă* și *â*.

Weigand a arătat cel dintâiu că *ă* și *î* (*â*) nu reprezintă numai două sunete, ci o scară întreagă de vocale „laringale acoperite“ („gedeckte Kehllaute“), pe care el le transcrie foneticeste cu un cerculeț dedesubt și dintre care *î* și *â* reprezintă, după Weigand, variante ale sunetului *î*, iar *o*, *ă* și *ê* variante ale sunetului *ă*. O explicare fiziologică satisfăcătoare și nediscutată a acestor sunete n'a dat însă nici Weigand.

G. face o distincție și mai amănunțită, crezând că avem a face cu două serii vocalice, una „cu articularea limbii ridicate“ („mit erhöhter Zungenstellung“), pe care le însemnează cu un cerculeț deasupra (*â*, *ê*, *î*, *û*, *ô*) și care e reprezentată în grafia noastră prin *ă*, iar alta cu „articularea extremă a limbei“ („mit äusserster Zungenstellung“), reprezentată în grafia noastră prin semnele *î* și *â* și transcrisă de el foneticeste prin circumflexul de-asupra vocalelor (*â*, *ê*, *î*, *ô*, *û*).

Deosebirea între seria vocalelor obicinuite *a e i o u* și între vocalele reprezentate prin tipul *ă* (transcrise de el *â*, *e*, *î*, *ô*, *û*) consistă în aceea că la acestea din urmă limba se ridică mai tare și deci se strâmtează mai mult canalul prin care se strecoară aerul; dacă limba se ridică și mai mult și canalul este deci și mai strâmtat, ajungem la vocalele reprezentate prin tipul *â* (transcris de el *â*, *ê*, *î*, *ô*, *û*). „Dacă după o spirantă postdentală sau alveolară rostim un *e*, iar vârful și mijlocul limbii rămân în poziția avută la articularea spirantei, spațiul de rezonanță se micșorează spre cerul gurii, iar impresia acustică a lui *e* va fi mai întunecată decât pentru un *e* curat. Sunetul pe care-l auzim este *ê*“ (pag. 18). Astfel se explică de ce *e* se preface în *ê* după dentalele *s*, *z*, *ș*, *j*, *st* și *r*. Dacă articulăm cu vârful limbii plecat și cu mijlocul limbii ridicat spre partea cea mai înaltă a palatului gurii, ajungem la sunetul *â*; când strâmtoarea e și mai mare, ajungem la *â*. „Sunetele *a-ă-â* și *k(a)* formează o serie, în care fiecare sunet se deosebește de sunetul următor printr'aceea că rigola prin care iese aerul se strâmtează cu un grad mai mult“ (pag. 29). „Când strâmtoarea se face spre vâlul palatului, se naște sunetul *û*. Consonanta

plozivă corespunzătoare acestui $\hat{u}$ este $q(u)$ velar, vocala curată corespunzătoare este u . Un stadiu intermediar $\hat{u}$ (corespunzând lui $\hat{a}$ în seria a), la care limba să ia o poziție intermediară, pare deasemenea a exista, dar urechea deosebește foarte greu pe acest $\hat{u}$ de $\hat{u}$ (pag. 29). Tot astfel e greu de deosebit $\hat{e}$ de $\hat{a}$ (pag. 30). Paralelizmul acesta între vocalele curate și cele „întunecate“ nu este complet la celelalte vocale. Astfel i se articulează ca s , iar $\hat{i}$ ca $\hat{s}$, cu vârful limbei ceva coborît, având ca stadiu intermediar pe $\hat{i}$ (p. 29, 30).

Tabloul vocalic „rostit cu o precizie uimitoare“ în comuna Topești, și alcătuit „numai pe baza observărilor acustice“ este deci, după G. :

i	$\hat{i}$	—	s
	$\hat{e}$	$\hat{i}$	$\hat{s}$
e		$\hat{e}$	t
a	$\hat{a}$	$\hat{a}$	k
o	$\hat{o}$	$\hat{o}$	$q(a)$
u	$\hat{u}$	$\hat{u}$	$q(u)$

Pe baza acestei scale vocalice autorul izbuteste să elucideze, în multe privințe, dezvoltarea istorică a sunetelor române $\hat{a}$ și $\hat{a}$, de proveniență atât de diferită.

Ar fi de dorit ca aceste constatări ale sale să fie verificate de alt cercetător cu un auz tot atât de fin. Deși urmăresc de ani de zile cu atenție pronunțarea acestor sunete în diferite regiuni, n'am putut constata până azi, afară de $\hat{a}$ și $\hat{a}$ obicinuit în graiul Românilor, decât o nuanță spre i (așa pronunț eu bună oară pe $\hat{a}$ în *râu*), una spre e (așa pronunță Bănățenii pe $\hat{a}$ din e la sfârșitul cuvintelor) și un sunet intermediar între $\hat{a}$ și $\hat{a}$, care se aude foarte des în Bucovina. În orice caz explicarea fonetică pe care o dă G. pentru ca să caracterizeze aceste sunete nu este completă, căci de sigur nerotundirea buzelor și tensiunea mai mică a mușchilor organului nostru vocal — probabil și alte elemente — au un rol hotărîtor la articularea lor.

Deosebiri ce se fac în regiunile Târgu-Jiului între diferitele feluri de $\hat{a}$ și $\hat{a}$ sînt menite a elucidă câteva probleme etimologice. Astfel aflînd (p. 32) pe *adânc* cu „ $\hat{a}$ din u “, G. crede

că etimologia nu poate fi *adancus*, susținută de mine, ci *aduncus*, susținută de Candrea-Densusianu; tot un „â din u“ are *mănânc*; comparându-l cu forma vegliotă *manonk*, G. crede că și în acest cuvânt *â* se reduce la un *u*; am trebui să plecăm în acest caz de la o formă *mandunco (cu *n* propagat); rămâne însă de explicat dispariția lui *d*, căci de o asimilare a grupului *nd* în *nn* nu poate fi vorba, dat fiind că la Istro-români avem forma rotacizată (*mărănc*), care presupune un *n* scurt. Același „â din u“ apărând și în *porânci*, se pare că forma cu *â* s'a dezvoltat din *porunci* pe teren românesc și deci nu avem a face cu pătrunderea acestui cuvânt în limba română în două epoci diferite, cu pronunțarea diferită slavă a nazalei, precum presupunea Byhan în lucrarea sa din al V-lea Anuar al lui Weigand.

Cred însă că G. merge prea departe, voind să explice unele fenomene generale, ca metaforia lui *e* și *o* accentuat, plecând de la nuanțe de pronunțări aflate pe frântura de teren studiată. Auzind în câteva sate pronunțarea *eă*, el crede (p. 41 ș. u.) că aceasta a fost pronunțarea generală a diftongului transcris de vechile noastre texte prin *ĕ* (din *e* accentuat urmat de poziția *e*) spre deosebire de *ea*, redat în grafia chirilică prin *ѧ* (din *e* accentuat în poziția *a*, *ă*). Acest *eă* — despre existența căruia e atât de convins pentru vremile vechi, încât nici nu mai întrebunțează asteriscul — s'a prefăcut mai târziu în *ee*, dând rezultatele de azi *e* și *ę* în diferite regiuni. Paralel admite o dezvoltare *florem* > *floere *floăre > *floare* (p. 50). În recensia altei lucrări, voiu avea ocazia să arăt, tot în acest volum din *Dacoromania*, ce cred despre metaforie; deducțiile lui G. sânt departe de a mă fi convins.

În general cred că este riscat, din punct de vedere metodic, a voi să explici transformări fonetice care se găsesc și în alte regiuni, bazat pe niște constatări, care s'au făcut numai pentru regiunea studiată. Astfel pronunțarea *čureasă* se găsește adesea și în alte părți. Weigand o notează în *Anuarele* sale III 218, VIII 263, IX 167 și o explică ca rezultând din menținerea buzelor rotunzite la *ș* și pentru vocala următoare și mai citează exemplele *ciurciuvea*, *ciurechiu*, *ciurică*, exemple care se pot înmulți. — Fenomenul se găsește și la Unguri și, probabil

și în alte limbi. Nu e deci nevoie să admitem, ca G. (p 18), că *ciurel* (diminutivul lui *ciur*) a devenit *cirel* printr'un fenomen de asimilare vocalică, iar apoi, prin apropiere de *ciur*, a fost refăcut în *ciurel*, atrăgând și pe *cireașă*, care printr'un fel de inversiune fonetică („Überentäusserung“) a devenit *ciureașă*. — Forma *frățini* (în loc de *frățâni*) se găsește de asemenea și aiurea și cred că trebuie explicată, ca și formele *scoțind*, etc. din vechile noastre texte, ca un „hiperurbanism“ în regiunile care prefac pe *i* în *â* după *ț* etc. — Dacă G. ar fi cunoscut formele dialectale și vechi *strein* (aceasta e privită de mulți ca formă literară) și *striin*, n'ar fi citat forma *strin* între cazurile cu *âi* contras în *i* (p. 13). — Forma *cerșaf* se explică mai lesne dintr'un mai vechiu *čărșaf*, cu trecerea regulată a lui *ă* în *e* după palatale (cf. p. 17).

Din punct de vedere metodologic, este cu mult mai indicată calea inversă: a explica fenomenele particulare, observate într'un subdialect, din tendințele generale ale limbei.

În § 4 G. observă, în graiul oltean din jurul Târgu-Jiului, că *a* inițial are un accent secundar și este despărțit de consonanta următoare printr'o mică pauză a răsuflării: *ă-cú, ă-ștêpt*. Neexistând fenomenul acesta la celelalte vocale inițiale, G. crede, dacă-l înțeleg bine, că pauza se explică prin nehotărârea momentană a vorbitorului de a întrebuiți forma cu *a* inițial sau fără de *a* în exemple sinonime ca: *coperi-acoperi, colea-acolea* (cf. în alte părți și *mestecă-amestecă, lămâie-alămâie, lăută-alăută*, etc.).

Dacă observația făcută de G. e justă — și nu avem nici un motiv să ne îndoim de aceasta — atunci ne putem explica de ce *a* inițial neaccentuat n'a trecut în *ă* (precum *a* trecut bunăoară *o* neaccentuat în *u* și la începutul cuvintelor): accentul secundar a oprit această trecere, precum *a* oprit-o și la *a* final când eră articol feminin (din *illa*) sau când eră element de întăriri a pronomelor și adverbilor (din *illac* sau *hac*).

Cât despre pauza care se aude și astăzi între acest *a* inițial și consonanta următoare, cred că G. are dreptate când o atribuie momentului psihologic al șovăirii. Șovăirea aceasta pare a avea patru cauze: una morfologică, alta fonetică, a treia

sintactică și cea din urmă neclarificată încă. Cea morfologică privește formele duble ca *acoper* și *coper*, *amestec* și *mestec* etc. din lat. **accooperio-cooperio*, **ammixtico-mixtico* etc., care, după ce prefixul *a* (*ad*) și-a pierdut calitatea de a mai modifica înțelesul cuvântului compus, au devenit sinonime. Cea fonetică o avem în cazuri ca arom. *arak'u*, megl. *ampirat* în care *a* s'a adăugat înaintea unui *r* vibrat și înaintea nazalei urmată de consoanantă (*imperator* > *mperat*), ca un fel de sprijin spre ușurarea pronunțării, întocmai precum la noi s'a adăugat un *h* (*hrăpesc*) sau un *i* (*impărat*). Cea sintactică trebuie să dateze din timpul când la noi se putea întrebuiți articolul și în mod proclitic, când deci se putea zice tot atât de bine *a mamă* sau *mama*. În toate limbile romanice articolul proclitic a dat naștere la împreunări și despărțiri greșite (cf. franț. *ierre-lierre*, *oriot-loriot*, *agriotte-griotte*, *la pendicite* etc., rom. *o midă* > *omidă*, megl. *nînel-un inel*, etc.). Tot așa trebuie să fi fost și la noi; unele cazuri de afereză a lui *a* inițial se vor fi explicând prin despărțirea greșită a articolului (*arânduneă*, *arâie*, *anămaie* etc. fiind considerate ca articulate s'au despărțit în *a rânduneă*, *a râie*, *a nămaie* etc., de unde forma nearticulată *rânduneă*, *râie*, *nămaie* etc.). Și prepoziția *a* în unele locuțiuni a fost de sigur despărțită greșit, astfel în *atoamnă* considerat ca *a toamnă*. În sfârșit cazul din urmă, căruia nu i s'a dat încă o explicare satisfăcătoare¹⁾ nici în limba română și nici în limbile romanice, unde se întâlnește de asemenea, e al pronumelor și adverbelor compuse cu *eccu-*, care apar când cu *a* inițial, când fără de el: *acel-cel*, *acolo-colo* etc., apoi și *aest-est*, *aici-ici*. Aceste cauze multiple și concomitente au trebuit să producă simțul că *a* inițial e „caduc“, că poate fi pronunțat sau nu la începutul cuvântului, fără ca înțelesul să se altereze și prin urmare momentul de nesiguranță relevat de G. devine explicabil. Și aici limba încearcă însă să aducă ordine, să dea un rost acestui *a* caduc, deși filologii n'au ajuns să descopere încă „regula“ după care se dirijază cazurile destul de numeroase de afereză a lui *a* la noi (*miel*, *noatin*, etc.), nici cazurile de „a protetic“ mai puțin numeroase la Dacoromâni (*alăută*, *alămâie* etc.), foarte răspândite

1) Cf. și studiul lui A. Procopoviei, publicat în acest volum.

însă la Aromâni, nici, în sfârșit, cauzele care determină amuțirea lui *a* inițial neaccentuat atât de răspândită la Istroromâni (*cășe* = casă și acasă, *ăflu* dar *flân*) și aproape generalizată la Megleniți (*guridă* = aguridă, *lună* = alună etc.).

Instructive sânt cazurile de fonetică sintactică relevate de G., căci ele ne dau posibilitatea să surprindem „la loi phonétique en marche” după expresia lui Gilliéron. Astfel el constată că pe când dispariția unui *t* în *mor' de beat* se întâlnește numai în limba curentă, dar că *t* reapare îndată ce vorbitorul repetă propoziția, în alte cazuri și adecă în grupul final *-nd* (*când*, *prind*, *aprinzând*, *făcând* și în toate gerundiile), *d* nu se mai rostește nici în vorbirea atentă. Deci în regiunea studiată, poziția sintactică proconsonantică s'a generalizat atât de consecvent încât putem vorbi de „legea fonologică”: în grupul *nd* final, *d* amuțește. Știm că în alte regiuni -- bunăoară la Istroromâni -- pronunțarea fără *d* e generală numai la cuvântul *cân* (=când), în alte regiuni i-se alătură și *gân* (=gând), atrăgând după sine chiar și pe *gâni* (=gândi, bunăoară în împrejurimea Clujului), deși aici *nd* e intervocalic. Exemplele citate de G. *să te găses' sănătos*, *primes' daru'* ne arată calea pe care sufixul *-esc* a pierdut pe *c* final (p. 97), un fenomen care se regăsește generalizat în dialectul meglent și în unele comune la Istroromâni.

Pentru prefacerea nazalei dentale *n* în nazală labială *m* prin asimilare organică față de o labială următoare, se aduc exemple ca *im pat*, *m-brațe* etc., cunoscute și din alte cercetări dialectale și din grafia unor scriitori vechi, ca Dosofteiu ș. a. Cunoscută e și prefacerea lui *m* în *n* înainte de dentale. Remarcabil e însă, în dialectul studiat de G., faptul că întâlnim, tocmai împotriva acestei reguli: *de-on* putea, *ne-om* duce, după o regulă sintactică care pretinde forma *on* în propoziția începătoare și *om* în propoziția următoare a unei perioade. De sigur că această regulă nouă s'a extras din cazuri în care în propoziția începătoare *om* eră urmată de un verb începător cu dentală, iar în propoziția următoare de un verb începător cu labială. Din întâmplare s'a nimerit ca acest raport să se repete într-o sumă de cazuri, încât în mintea vorbitorului, vecinic preocupat să grupeze materialul lingvistic în categorii gramaticale, s'a putut

naște o regulă sintactică nouă, care da un rost gramatical deosebirilor ivite pe cale fonetică. Noua regulă gramaticală s'a generalizat, având ca urmare chiar „contradicții fonetice“ ca cea relevată de G. Avem deci un caz de „sintaxă fonetică“ în opoziție cu cazurile de „fonetică sintactică“ arătate mai înainte.

Sântem la începutul unei epoci a revizuirii convingerilor noastre asupra principiilor de limbă. Nesiguranța începutului se resimte și în lucrarea lui G., atât de fertilă de altfel în soluțiuni, pe care încearcă să le dea în camera sa de lucru materialului strâns pe teren. Multe din explicările sale de amănunt nu sânt convingătoare, tocmai din cauza că întrebunțează un aparat prea complicat și artificial, dând o bogăție de soluții din care nu avem să alegem decât pe cea mai probabilă. E ca în medicină: boalele cele mai greu de vindecat sânt cele la care poți aplica tratamentele cele mai variate.

Partea cea mai însemnată a studiului lui G. e dedicată, precum am spus, fonologiei. Schimbările fonetice sânt urmărite — cum nu se putea altfel, date fiind multele cazuri de apofonie, metafonie, metaplasme, etc. în declinarea și conjugarea românească — și în a doua parte, rezervată morfologiei. Relevăm din această parte câteva observații interesante.

La plural se face deosebire între *coadele fetei* și *cozile animalelor* (p. 80), de la *golumb* pluralul e *golumbei* (§ 35), iar de la *nasture* avem forma „supletivă“ *bumbi* (p. 11).

Forma *ziuă* nu se găsește decât în legătură cu prepoziții; *de ziuă*, *la ziuă*, de sigur din cauza regulii sintactice că după prepoziții (afară de *cu*) trebuie să urmeze forma nearticulată și a impresiei că *zi* nu e destul de expresiv ca formă nearticulată. „Se pare deci că forma *ziuă* este refăcută ulterior din forma articulată *ziua*, intrând apoi în concurență cu forma *zi*“ (p. 81), o observație importantă pentru istoria tipului *stea—steauă—steaua* în limba română.

Se constată (§ 35), la feminine, tendința de a înlocui genitivul și dativul în *-ii* prin *-ei*, chiar când pluralul se termină în *-i* și când aparțin declinării în *-e*, deci *boalei—bolile*, *carnei*. E aceeași tendință pe care o găsim și în limba literară, cel puțin în cea a oficiilor de stat, cu forme hibride ca *șeful gărei*,

universităţii. Şi lui G. i s'a comunicat genitivul *cărţii* (p. 83). Se păstrează însă *-ii* la genitiv când, după anumite consonante, *-i* se preface în *î*: *morţi* 'morţii', şi se găsesc şi cazuri inverse, precum e genitivul *boali[i]* (p. 83), al cărui *oa* din tulpină e motivat numai înainte de terminaţia *e* şi *ei*.

În Topeşti populaţia analfabetă pronunţă *io*, iar cei ce ştiu carte *ieu*, ca la oraş (§ 36). G. crede că la origine forma dintâiu se întrebuiţea în poziţie reaccentuată, deci: *io vin*, dar: *cine vine? ieu* (p. 84). Forma *me-aş cumpără* o aduce G. în legătură cu trecerea lui *ia* în *ea* după labiale. Ea este însă răspândită şi în alte regiuni, care după labiale păstrează pe *i* neschimbat (*fier*, nu *fer*). Tot astfel *i să numără* nu e un caz de disimilare, ci, ca şi *ni se*, *vi se*, analog după *mi se* (*pare*).

Faţă de pluralul, *ăstea*, cu *st* conservat, avem genitiv-dativ singular *ăşteia* (ăştia), cu şt. G. (§ 37) caută să explice trecerea aceasta fonetică după legile constatate în dialectul pe care-l studiază. Cum însă fenomenul e răspândit şi în alte regiuni, unde aceste schimbări complicate nu se pot constata, cauza schimbării o vom explica mai bine prin accentul, care, precum relevă şi G., în genitiv-dativ singular eră pe terminaţiunea *-ei*. Ca şi cealaltă formă veche, păstrată încă în unele regiuni: *acéii* <*eccu-illaei*, avem să plecăm deci de la *istaei* > *ăstéi*; formele *ăstei*, *acelei* sânt mai nouă, şi refăcute după plural.

În dialectul studiat de G. pronumele demonstrativ se aşază totdeauna după substantiv şi are finalul *-a*.

La pronumele posesiv se constată (§ 40) două forme: una accentuată şi una conjunctă. Cât priveşte pe cea accentuată, cred că propoziţia „în loc de *miele* se găseşte şi . . . *mele*” trebuie întoarsă, căci *mele* e forma mai apropiată de etimologie (lat. *mea* aveă *e* închis) şi, de fapt, forma uzuală în româneşte, iar *miele* cea analogă, după masculinul *miei* (lat. *meus* aveă *e* deschis). Interesant e ceea ce se spune despre formele conjuncte *miu*, *tu* şi *su*, cu genitiv-dativ feminin *si* (probabil şi *mi*, *ti*, ca în alte părţi): *tu* şi *su* sânt răspândite pe întreg teritoriul, pe când *miu* e mai restrâns; la plural apar formele accentuate (deci: *casa frate-tu*, însă *casa fraţilor tăi*). Aceste forme scurtate, nerelevante de gramaticile noastre

practice, sânt vechi și, precum relevă G., răspândite mai de mult și în Italia și păstrate azi în Italia sudică. Un fapt ce merită a fi reținut este și întrebuițarea promiscue a lui *lu* și *lui*: *casa lu frate-miu* în unele comune, *c. lui frate-meu* în altele¹⁾.

În § 46 avem observații interesante despre substituirea viitorului prin condițional și invers.

Din faptul că află forma *sunt*, G. crede (§ 48.) că avem să plecăm de la o formă latină **suntu* (pentru *sunt*) și, cel puțin pentru unele comune, nu admite influență literară și nici etimologia *sint*. Pentru forma *potiu* se dă o explicație ingenioasă: Formele *potes*, *potest* au împiedecat trecerea lui *poti* o în *poț* conservându-l sub forma aceasta până mai târziu, când a devenit *po'o* > *poč* împreună cu *quid* > *ke* > *k'e* > *l'e* > *če*.

Sintaxa și lexicologia ocupă în studiul lui G. un loc mai restrâns, ceea ce se explică prin faptul că pe un teritoriu atât de mic deosebiri sintactice și lexicale sânt într'adevăr mai puține și în orice caz mai puțin bătaoare la ochi.

Totuși avem câteva observații interesante, valabile în parte și pentru limba românească grăită în alte părți, precum: întrebuițarea perfectului compus numai de la verbe durative; cele incoative au numai perfect simplu (§ 47), subiectul se acordă cu predicatul și când îi urmează (d. ex. „cu biciul se dau lovituri“), chiar când acordul se face pe baza subiectului logic, nu gramatical (d. ex. „când îl văzură, li se pârură că cade ceru' pe ei“). Consecutio temporum în exemple ca: adormi, de poți să tai lemne pe el (prezintele după perfectul simplu), dar: adormise de puteai tăia lemne pe el (imperfectul după mai-mult-ca-perfectul) (§ 50).

Dintre particularitățile lexicografice relevate în § 51, amintim pe *asin*, despre care presupun că e cuvânt literar, introdus prin școli, precum indică și accentul ne la locul lui; diminutivul *ciurel*, care a înlocuit pe *ciur*; *fecioară*, care se întrebuițează numai pentru fete „care se poartă curat îmbrăcate“ (fiind-că este atributul Maicii-Domnului); forma *gâmfă*, în loc de *îngânfă*, cunoscută și din alte părți (v. *Dicționarul Academiei*, pe care

1) Cf. acum articolul meu în *Zeitschrift f. rom. Phil.* 1921, p. 76 ș. u.

G. îl consultă numai pentru primele două litere ale alfabetului) și pe *căpără* în loc de *scăpără*, pe *mârzare*, cu asimilație, în loc de *mânzare*, observarea că *lăcuesc* se întrebuițează numai de generația veche, pe când cei tineri au pe literarul *locuesc*. Sensul de 'lumânare' pe care-l mai are *lumină*, de sigur că nu se datorește influenței germanului *Licht*, care, dialectal, are amândouă înțelesurile; dacă există o influență externă, mai de grabă vom admite înrăurirea slavă (cf. bulg. *vdělo*, cu amândouă sensurile). Interesantă e observarea cu privire la forma *beată*, care e femininul de la *biet* și de la *beat*. Omonimitatea aceasta putând să producă echivocuri supărătoare, *beată* în înțeles de 'vrednică de compătimit' se menține numai în topica *o beată femeie*, unde nu poate fi îndoială (cf. *sărmana fată* = fata vrednică de milă, față de *o fată sărmană* = o fată lipsită de mijloace), dar se zice *o femeie sărmană*, căci *o femeie beată* sau *femeea este beată*, are numai înțelesul de 'amețită de băutură'.

Sextil Pușcariu.

Iordan Iorgu, *Diftongarea lui e și o accentuați în pozițiile ă, e. Iași, Viața românească*, 1920 [pe învelitoare, 1921]. Un vol. în 8°, pp. 352. Prețul 28 Lei.

Chestiunea metafonei lui *e* și *o* a preocupat pe aproape toți câți s'au îndeletnicit cu fonologia românească. Condițiile în care ea apare au fost recunoscute mai întâiu de Samuil Clain în 1780 (cf. R. Ionașcu, *Gramaticii României*, p. 18), ele au fost stabilite în linii mari de Mussafia în 1868, iar partea cea mai mare din lucrarea cu care Tiktin și-a făcut intrarea în mod atât de strălucit în 1884 în filologia romanică tratează cu deosebire această chestiune. În anii din urmă a revenit asupra ei Meyer-Lübke (în *Mitteilungen des rum. Instituts an der Universität Wien*, p. 6—7) și a atins-o Gamillscheg în lucrarea despre care vorbesc la alt loc al acestui volum din *Dacoromania*, apoi I. A. Candrea în *Psaltirea scheiană* și O. Densusianu în fasc. 1 al tomului II din *Histoire de la langue roumaine*; aceste patru din urmă lucrări rămase necunoscute lui Iordan, de sigur din pricina greutăților de comunicație aduse de războiu.

I. abordează din nou chestiunea, cu talent, cu pricepere și sârguință, întemeiat pe un material cu mult mai bogat, pe

care îl clasează în multe categorii și subdiviziuni, izbutindă să dea câteva explicații nouă de amănunt și — ceea ce merită a fi relevat în deosebi — discutând și chestiuni de ordin principiar. Dacă totuși nu izbutește nici el să dea explicații convingătoare problemelor rămase nelucidate de înaintașii săi, cauza este că soluțiunea n'o putea, aduce nici materialul mai bogat, nici o clasare mai minuțioasă a lui, ci un punct nou de vedere, recunoașterea unui nex causal rămas ascuns. Perspectivele nouă nu i le putea da însă metoda de investigație neogramatică, care-l face să creadă și azi că transformarea sunetelor se întâmplă prin „alunecări“, cărora le opune „analogia“.

Voiu căuta în cele următoare să arăt un nou punct de vedere cu privire la metafohia lui *e* și *o*, care deosebindu-se mult de al lui I., face inutilă analiza amănunțită a lucrării sale.

Cauza care produce metafohia — și a celor mai multe diftongări — este, precum s'a recunoscut de mult, accentul¹⁾. Condițiile sânt un *a* (*ă*) sau *e* în silaba următoare. În cuvintele atone în frază, *e* și *o* se păstrează (sau sufer alte schimbări): *peste*, *nece* (>nici), *nește* (niște), *cătră* (<contra), etc. La schimbări ulterioare de accent adesea nu se mai produce metafohia: *curcubătă* (și la Aromâni, din cucurbetă), *presăr* (<presăr), *dépân* (din depân), etc. În cazuri ca *acela*, arom. *acmôțe*, accentul eră odinioară pe silaba finală, care eră un adverb demonstrativ; s'a pronunțat deci *acelă*, ca franc. *celui-là* (cf. *Dacoromania* p. 182 n.) Din faptul că nu avem *aceala* nu putem deduce că *a* următor nu produce diftongare. În general mi se pare oțioasă discuția dacă numai *ă* sau și *a* se poate considera ca pricină a metafohiei. Cine ne poate spune dacă pe vremea când a început diftongarea, *a* final neaccentuat se pronunță *a* sau *ă* (cum crede I. p. 36)? Metafohia o găsim și în formele nearticulate (*găleată-soață*) și în cele articulate (*găleata soața*), iar cuvintele toponimice și personale în *-a*, nu pot servi ca dovadă contra metafohiei, precum crede I., căci ele sânt

1) Cazurile de *e* proton trecut în *ea*, relevate de Weigand *Die Dialekte der Bukovina und Bessarabiens*, p. 49, și *Jahresbericht* IX 185, d. ex. *neavastă*, *leagă* etc. se reduc la un fenomen nou și mărginit asupra unui teritoriu mic. Cf. și observația ce o face Iordan, p. 103, cu privire la pronunțarea dialectală *acela*, *cevă*, *eră*, în Moldova.

formații mai nouă, aproape toate de origine streină. Cât despre cele în *-ea*, lipsa diftongului nu se explică prin disimilarea lui *ea-ea* în *e-ea* și a lui *oa-ea* în *o-ea*, ci prin originea acestui sufix născut din *-i+a*, precum am arătat în *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 31.

Ceea ce e surprinzător pentru romanist, este faptul că metafohia lui *e* și *o* se întâmplă sub influența vocalelor următoare *a* și *e*, pe când în alte limbi romanice, vocalele care produc schimbări în silaba accentuată precedentă sânt *i* și *u*. De aceea Meyer-Lübke, considerând în cercetările sale întregul complex al limbilor romanice, emisese odinioară (*Romanische Grammatik* I § 83) părerea, că lat. *e* s'a diftongat în *ei*, care s'a redus iar la *e* înaintea unui *i* sau *u* din silaba următoare, pe când celelalte vocale, indiferente și în alte limbi romanice, n'au împiedecat evoluția mai departe a lui *ei* la *ea*. Teoria aceasta n'a aflat adepți și a fost combătută bunăoară de E. Herzog (*Streitfragen* p. 31), care arată că, dacă *e* s'ar fi diftongat în *ei* și *ea*, independent de vocala silabei următoare, ar trebui să avem *cea* din *quid*. De altfel Meyer-Lübke însuși a revenit asupra părerii sale de odinioară; în studiul amintit (precum și în *Einführung*³ § 51) metafohia românească e numărată între deosebirile caracteristice față de celelalte limbi romanice. Tot acolo se constată că *o* următor nu are în limba română influență asupra vocalelor precedente, că este deci „indiferent“ ca și *u*, pe când în celelalte limbi romanice *o* și *u* se deosebesc în ceea ce privește influența lor metafohizantă¹⁾.

Ceea ce-l făcuse pe Meyer-Lübke să nu admită diftongarea înainte de *a*, *e* nu a fost însă numai comparația cu alte limbi romanice, ci și speculațiuni de ordin fonetic: „dacă metafohia lui *e* înaintea unui *a* următor s'a putut întâmpla ușor, e foarte problematic ca ea să se fi putut produce și înaintea unui *e* următor“. Tot d'n această cauză încearcă și Gamillscheg, precum am arătat la alt loc al *Dacoromaniei* (p. 370), să dea o explicație nouă diftongării cu care ne ocupăm.

1) Cele spuse de Iordan la pag. 17 despre Meyer-Lübke trebuie reținute acum în sensul acesta.

Într'adevăr, din punct de vedere fonetic, prefacerea lui *e* și *o* în *ea* și *oa* înaintea unui *a* următor o înțelegem ușor ca produsul unei acomodări organice, ca o potrivire prea timpurie a organelor de articulație pentru poziția următoare. E. Herzog (*l. c.*) citează și din alte limbi cazuri de diftongare analogă, în care noul diftong cuprinde în partea primă vocala originală, iar în partea a doua vocala din silaba următoare, d. ex. în vechea-nordică *berga* > *bearga*, în anglo-saxonă *herot* > *heorot*, etc.

După aceste exemple am așteptă ca înaintea unui *e* următor rezultatul diftongării să fie *ee* și *oe*, iar nu *ea* și *oa*. Greutatea aceasta n'a înțeles-o Iordan și deci explicările sale fonetice sânt tot atât de neîndestulătoare ca și ale lui Tiktin, care considerând pe *a* și *e* de „offene Vokale“ — un termen vag — crede că ele au avut influență identică asupra vocalei precedente (*Zeitschrift f. rom. Phil.* XI 59).

Influența lui *e* din silaba următoare trebuie să fi fost alta decât a lui *a*. Dacă în cursul veacurilor a dat același, rezultat aceasta nu însemnează că drumul pe care s'a dezvoltat *e* și *o* înaintea unui *a* a fost identic cu drumul pe care l-a urmat înaintea unui *e*.

Avem indicii, dimpotrivă, care ne fac să credem că influența unui *e* asupra vocalei accentuate din silaba precedentă nu s'a restrâns asupra lui *e* și *o*, ci a atins și alte vocale, producând diftongi ai căror prim element a fost vocala accentuată, iar al doilea element un *e*, care în cele mai multe cazuri a devenit *i*. Numai că această evoluțiune, veche și ea, nu s'a generalizat asupra întregului teritoriu, iar în cursul timpului s'a pierdut în parte, chiar și în regiunile unde dăinuise odinioară, păstrându-se azi abia în câteva „relicte“.

Da-ă admitem această metafonie, atunci își află explicarea forme curioase ca *taire*, *minuine* etc. pe care le întâlnim atât de des în textele noastre vechi. O listă a lor a fost dată mai întâiu de T. Raica în *Revista politică și literară* p. 115, apoi de Candrea în *Psaltirea Scheiană* I, p. XXXVII și de O. Densusianu în *Histoire de la langue roumaine* t. II p. 52-53 (ai), 53 (âi)

54 (ei), 72 (ui), unde se citează exemple și din alte texte decât din Psaltirile husite, astfel forma *maire* = mare și plur. *mairi* într'o scrisoare moldovenească din a. 1593 (*Doc. Hurm.* XI, 349 și 350) și forma *buine* în Evangheliarul de la Petersburg (*Conv. lit.* XXV 36). S'ar mai putea adăoga cazul lui *maire* în Tetraevangheliarul lui Radu din Mănicești, Luca IV. 33 (ed. Gaster pag. 93), căruia la Coresi îi corespunde *mare* (Evangheliarul din 1561 f. 123 v.), apoi *n'are*, scris *nâire*, într'o poezie dintr'o carte de pe la 1666 (*Iorga, Studii și Documente* XIII, 7).

Astăzi aceste forme nu se mai păstrează în limbă, dacă nu cumva s'au născut din ele, în poziție atonă în frază, acele particule curioase din părțile Crișului-repede și din Valea Bereteului: *mîufe*, *tiufe*, (*mîfe*, *tițe*, *tăufe*) relevate de Weigand (*Jahresber.* IV 301 și VI 41), care stau alături de accentuatul *mare* și *tare*. Numai pronunțarea *âi* în *câine*, *mâine*, *pâine* este caracteristică azi pentru dialectul muntean. Ea a fost odinioară cu mult mai răspândită, pentru că o găsim în Codicele Sturdzan, în Pălia de la Orăștie (cf. Densusianu, *op. cit.* 53), la scriitori moldoveni ca Varlaam, etc. Despre vechimea ei ne vorbește dialectul meglenit cu *poîni*, *coîni* (din *pâine*, *câine*). O rămășiță a diftongului *ai* s'a păstrat încă în forma *âi* *nine* auzită de Weigand (*Jahresber.* VIII 273) în mai multe sate din Muntenia. Pentru explicarea acestui cuvânt. trebuie să plecăm de la un tip latin-vulgar *alînus în loc de *alnus*, păstrat și în sardul *alînu* (cf. I. A. Candrea, *Conv. lit.* 39, 1119), care trebuia să dea *âren și, cu asimilație, *ânen. Din forma aceasta din urmă, s'a născut *âinen*, mai târziu (cu trecerea lui *e* accentuat în *i*, ca în *carpên-carpin*) *ainin*, și cu metaplasma (cf. *carpine*) *ainine*. Formele obicinuite *arin* și *anîn* dătoresc schimbarea accentului influenței numeroaselor cuvinte terminate în *-în* (după Candrea, *l. c.* unei contaminări a lui *alînus* cu *vernînus*). Și megl. *taiti* alături de *tati* < blg. *tate* arată aceeași metafonie.

Dar și pentru diftongul *ie* produs din *i* accentuat, urmat în silaba următoare de *e*, avem un exemplu, este *Aprilem* > *Priere*, apoi, cu metaplasma, *Prier*. Probabil că și forma *grier* derivă dintr'un mai vechiu *griere* (formă care se aude și astăzi),

și că în lat. *gryllus* (din grec. γρύλλος, Walde, *Etym, Wb.* p. 354) y avea valoarea unui i lung.

Tot astfel e și o urmași de e s'au diftongat în ee și oe. De obicei două vocale cu aceeași calitate, urmându-se nemijlocit, nu sânt suferite, ci se ivește o disimilare calitativă a lor. Prin disimilare s'a născut din ee un ee, care s'a dezvoltat mai departe devenind ea. Ca urmă de diftongul ee s'ar putea considera grafii vechi ca *creeade* (Densusianu, *op. cit.* 63) și pronunțarea de astăzi ee în unele regiuni din Moldova (leemne *Jahresber.* IX 165, meeri < meere 166, peește 173—174) și Basarabia (peeni, leemni, peești Weigand, *Die Dialekte der Bukovina und Bessarabiens* 31, 37, 43), deși e mai probabil că avem a face cu grafii greșite în textele vechi și cu dezvoltări mai recente în dialectele citate. Cât pentru oe, dezvoltarea lui în oa, e cunoscută și din alte limbi, d. ex. din limba franceză, unde oe a dat oa și ua.

Dar diftongul ee a putut să se contragă și în e și am putea crede că un cuvânt ca *verde*, în unele regiuni, s'a dezvoltat în *veerde* > *veerde* > *vearde*, iar în altele a dat *veerde* > *verde*. Atunci rostirea *verde*, care se găsește regional și la Aromâni, ar fi dialectală în timpuri străvechi. Împotriva acestei supoziții vorbește faptul că și în Muntenia sau la Fărșeroții din Albania, unde azi se rostește *verde*, avem forme ca *șase* sau *dzațe* (nu *șese*, *dzețe*), care se reduc la o formă mai veche *șease*, *dzeate*. Pe lângă acest argument, relevat de Tiktin (cf. și Weigand în *Krit. Jahresber.*, raportul pe anii 1910—1911, vol. I, pag. 123), se mai poate aduce și altul, tot atât de hotărîtor: în regiunile care rostesc astăzi *verde*, *pește*, infinitivele scurtate ale verbelor de conj. II și imperativele scurtate ale verbelor de conj. IV se termină în -eă, d. ex. *vedeă*, *păzeă*. Aceste se reduc la forme mai vechi *vedeare*, *păzeaste*, care, pierzând pe -re sau pe -ște, păstrează încă diftongul ea, redus la e (*vedere*, *păzește*) numai în formele pline. Vom admite deci că formele *verde*, *pește*, *vedere*, *păzește* etc. s'au dezvoltat din *vearde*, *peaste*, *vedeare*, *păzeaste*, atestate în textele vechi.

Totuși lucrul nu e așa de simplu precum se pare; de aceea e bine să știm exact care este raportul în spațiu și în

timp, între rostirea *vearde* și *verde*. Pentru rostirea *e* la Aromâni, Iordan (p. 167) citează, după *Basmele aromâne* ale lui Papahagi, câteva exemple din Bitolia, Gopeș, Moloviște, Ohrida, Ticura și Veles. Informații mai precise putea lua din scrierile lui Weigand, *Aromunen* II, p. 347—348 și 357, unde aflăm că rostirea *ea* înaintea unui *e* e caracteristică pentru Albania nordică (Fărșeroți), pe când în regiunile nord-estice întâlnim *ea* și *e*; în Muscopole *ea* se păstrează înainte de *st* (nveastil'i), încolo se preface în *e* (dede), ceea ce explică grafiile lui Boiagi (cf. și *Jahresbericht* II, 89), — dar mai ales din complinirile date în *Jahresbericht* XIII, p. 66—70, unde se citează forme ca *biserică*, *cămeșe*, *vedi* din Gopeș — și în *Jahresbericht* XVI, 207, unde aflăm că nu numai *ea* se preface în *ē*, ci și *oa* se schimbă în *o*; acesta și înainte de *ă*, ca în aproape întreg Ardealul. — Megleniții au *ea*; numai în comuna Lugunța se pronunță *ē* (după o comunicare a lui T. Capidan).

Istroromânii au azi *ē* pentru *e* urmat de *a* (*ă*) sau *e*, dar numai în elemente latine, iar din elementele slave numai în împrumuturile străvechi, care aveau în paleoslavă *h*: *beseda* 27|1 (paleosl. *besěda*), *neveste* 18|49 (paleosl. *nevěsta*), *sopșle* 20|2 (paleol. *sopěla*), *vșra* 27|1 (paleosl. *věra*), *vșme* 4|28 (paleosl. *vrěma*) și în cuvântul *iășer* (paleosl. *jezero*). În toate celelalte cazuri, fie că avem a face cu un *e* ulterior în elemente latine (*dende* < de înde, *prende* < pre înde, *ănențe* < înainte) sau cu cuvinte streine: *capela* 18|44, *casete* 4|33, *svetș* 19|24, *teske* 16|25 etc., *e* nu s'a mai diftongat. Dacă Iordan își culegea materialul istroromân din textele publicate de mine — la acestea se rapoartă cifrele citate — sau de Weigand, se putea convinge ușor despre această regulă, atât de consecventă, încât ea ne poate servi drept criteriu pentru aflarea vechimei în limbă a unui împrumut strein. Luându-se însă după Iosif Popovici, ale cărui texte băjbăe de greșeli de transcriere și de tipar — precum *voju* avea în curând ocazia să dovedesc — a dat de acel haos de forme cu *e* și *ē* din care, firește, n'a putut alege nici o regulă.

Pentru Dacoromâni, I. nu dă nicăiri un tablou al răspândirii geografice a lui *ea*, *ē* și *e*, deși ar fi putut-o face ușor utilizând *Alla-*

sul lingvistic al lui Weigand. Harta generală („Übersichtskarte“) no 2 ne arată într'adevăr, că pronunțarea *ea* și *ę* cuprinde tot vestul teritoriului dacoromân, cu partea cea mai mare a Olteniei și a Transilvaniei, apoi o parte însemnată a Moldovei, precum și Basarabia aproape întregă; în vest și nord se rostește încă diftongul *ea*. Pronunțarea *ę* e caracteristică pentru Muntenia cu Dobrogea, pătrunzând în vest și în Oltenia (până la Jiu și în nord până aproape de Caracal), în nord, în Ardeal (prin Țara-Oltului) și în Moldova (aproape de Galați). Pronunțarea intermediară *e* (cu nuanțe când spre *ę* când spre *e*) o găsim pe la Negotin în Serbia, de la Craiova spre vest în Oltenia, în Muntenia de la Oltul de sus spre Curtea-de-Argeș, Găești, Titu, Târgoviște, Câmpulung și la nord-est pe la Râmnicul-Sărat, Focșani spre Nămoloașă, în Ardeal între Coahalm, și Sibiiu, în Basarabia de sud până aproape de Bolgrad, iar în Moldova pe o fâșie de la Ungheni, de-alungul Prutului, până la revărsarea lui, cu Hârlăul, Iașii și Hușii, apoi altă fâșie între Bacău și Adjud, de amândouă laturile ale liniei ferate.

Dacă pentru studiul actual al limbei sântem destul de bine informați, textele noastre vechi ne pun unele probleme foarte grele cu privire la rostirea lui *e* accentuat înainte de *e* următor, pe care Iordan a încercat să le elucideze, fără să aducă mai multă lumină decât predecesorii săi.

Într'adevăr, dacă luăm bunăoară *Cartea cu învățatură* a lui Coresi, care redă mai bine limba acelor regiuni ce au astăzi pronunțarea *pește*, vedem că față de nenumărate cazuri de *ea*, numai excepțional se găsesc scrieri ca *înmulțește* 359/20 (față de *înmulțește* 62/34 etc.), *grăește* 170/34 294/7 473/35 (față de *grăiaște* 22/22 etc.), *mărturisește* 75/2 (față de *mărturiseaște* 2/14), *spăsește-te* 30/8 (față de *spăseaște* 72/30), *meștersugește* 323/28, *legea* 304/11 (față de *leage* pasim), *pierde* 72/77 358/22, 431/11 *pierdere* 378/6 402/13 416/7 *pierderei* 386/30 (față de *piiarde* passim), *mierea* 241/9 (față de *miia-rea* 3/28 etc.), *ezerului* 475/4 329/3 (față de *iazzerulü* 335/7 etc.); ceva mai dese sânt scrierile cu *e* la Radu din Mănicești, care are *hrănește*, *iubește*, *învește* etc., unde Coresi scria *hrăneaște* 215/9, *iubeaște* 368/18, *înveaște* 215/16. Că semnul *ѣ*, pe care îl întrebuințază Coresi mai totdeauna pentru acest sunet, avea la el într'a-

devăr valoarea diftongului *ea*, se vede lămurit din exemple ca *vedt*, *d'tu* = de au, *cartt* = *carte*+*a*, în care și azi se pronunță în Muntenia și Brașov *ea*. Teoria lui Tiktin, că prin *Ń* vechii noștri scriitori voiau să exprime pe *ę*, nu se poate admite pentru Coresi.

Dimpotrivă, traducerea Psalmilor — care după toate probabilitățile s'a făcut în regiunile nordice ale teritoriului dacoromân — și copiile lor — care deasemenea aparțin părților nordice — au foarte multe exemple de scrieri ca *pește*, cu *ε*, cf. Candrea, *op. cit.* XXV. și XLVIII și Densusianu, *op. cit.* 59—60, unde se citează o mulțime de exemple din alte texte, între ele și din *Palia de la Orăștie* (cu forme ca *acele*, *aceste*, *dede*, *fete*). Avem deci chiar un text din Banat, unde diftongul *ea* se păstrează până azi nealterat, care scrie în unele cazuri *e* în loc de *ea*. (Exemple și la Tiktin *Studien* p. 86, Lambior, *Romania* X 136).

Dacă la Coresi se poate presupune că formele cu *ea* în loc de *e* se datoresc unei tradiții literare sau că trecerea lui *ea* în *e* începuse în dialectul său (muntean-brașovean) tocmai pe la sfârșitul veacului al XVI și deci neconsecvența transcrierii ar reoglini șovăirea în rostire, nu tot așa stăm cu celelalte texte. De oare-ce formele cu *e* se găsesc tocmai la scriitorii și copiii mai puțin culti, ele par a redă pronunțarea dialectală; dar, această pronunțare e încă și astăzi *ę* sau chiar *ea*!

Iată dar o problemă din cele mai încurcate. Pe de o parte, forme ca *vedeă*, *șase*, chiar în regiunile care azi pronunță *pește*, dovedesc că stadiul *ea* trebuie admis pentru vremurile vechi și în aceste regiuni; pe de altă parte avem însă forme vechi ca *pește* în regiunile în care azi se rostește *peaște* sau *pește*; chestiunea se complică dacă mai adăogăm că forma *vede* se găsește dialectal și la Aromâni, care de altfel au rostirea *veade*. A reduce totul la tradițiuni ortografice, precum face Densusianu (*op. cit.* 63) în contradicere cu sine însuși¹⁾ și precum admite,

1) Într'adevăr, nu vedem cum s'ar fi putut stabili înainte de sec. XVI o tradiție ortografică, dacă, precum presupune Densusianu (*op. cit.* p. 1) „cele mai vechi monumente de limbă românească nu sânt mai vechi de sec. XVI” și că înainte de această epocă „se întrebuintă limba vorbită în scris, pentru a scrie note fugitive și socoteli”, iar când — excepțional — se scriau și alte lucruri, ca jurământul lui Ștefan cel Mare din 1485, „astfel de încercări rămăneau izolate”.

după el, și Candrea (*op. cit.* p. CXXIII ș. u.)¹⁾, nu merge și nu explică, în tot cazul, de ce în regiunile cu *ε* păstrat până azi întâlnim scrierile cu *e*, care nu pot fi de sigur nici întâmplătoare, nici greșite.

Pentru ca să putem să aducem o lumină în chestiunea aceasta încurcată, trebuie să ne lepădăm de prejudecățile și concepțiile aprioristice ale școalei neogramaticale, care privește evoluțiunile fonologice ca un fel de molimă ce se răspândește fără ca noi să avem conștiință de ea, sau ca niște avalanșe care cuprind dintr'odată toate cuvintele construite la fel. Cercetările mai nouă ne arată dimpotrivă că fiecare cuvânt își are istoria lui, că suprafețele fonetice ale cuvintelor construite la fel nu se acoper, că omul nu este numai un mediu inconștient care transmite și propagă, ca pe niște bacili, schimbările fonetice, ci că ceea ce noi numim o lege fonologică este adesea rezultatul tendinței de „categorizare“ a materialului brut de limbă, al puterii de sinteză a minții noastre, care stabilește neconținut raporturi nouă și „serii gramaticale“ nouă. Schimbări fonetice se nasc în tot momentul și în toate părțile. Unele din ele se răspândesc în cercuri tot mai largi, cuprinzând încetul pe cele mai multe sau chiar pe toate cuvintele construite la fel. Câte lupte însă, câte învingeri parțiale nu au precedat unei astfel de generalizări! Dacă nu ne mulțumim să urmărim numai răspândirea geografică a unui fenomen de limbă și întinderea lui în timp, ci facem și tăietura transversală, ca să putem proiecta suprafețele geografice în vremile trecute, dacă cercetăm deci și stratigrafia unei inovațiuni lingvistice, atunci ne vom convinge că subtratul unitar de astăzi există o mulțime de straturi cu alte întinderi decât cele de acum.

Făcând această tăietură transversală în diferitele regiuni dacoromânești, pentru ca să urmărim în timp și spațiu lupta între rostirea *peaște* și *pește*, vom căpăta chipuri diferite. În Muntenia, unde azi rostirea *pește* este o trăsătură caracte-

1) Candrea admite părerea lui Densusianu ca dovedită și argumentată: deoarece în copiile Psaltirii găsim scrieri cu *ea* în loc de *ε* și *e*, care nu se pot explica decât printr'o tradițiune ortografică, urmează că originalele trebuie să fie mai vechi decât copiile cu cel puțin câteva generații, timpul necesar ca *ea* să se fi prefăcut în *ε* și *e* în rostire!

ristică a dialectului, vedem că subt stratul de azi avem un strat în care predomină încă rostirea *peaște*, în luptă cu formele mai nouă *pește*; subt acest strat întâlnim stratul omogen *peaște*, din care ne-au rămas până astăzi relice ca *șase* (din *șease*), *vedeă* (din *vedeare*), *păzeă* (din *păzeăște*). — În Banat avem astăzi stratul aproape omogen *peaște*. Excepție fac cuvintele *verde* și *merge*, pronunțate cu *e* (Weigand, *Jahresbericht* III 217), care însă și ele, într'o regiune mică, prin jurul Caransebeșului, se pronunță *vearde*, *mearge*. Pronunțarea *verde*, *merge* poate fi în Banat nouă, aceste cuvinte fiind oarecum întâii crainici care duc și în colțul sudvestic al teritoriului dacoromân rostirea care în Muntenia este generalizată, sau ele pot fi rămășițele unei rostiri străvechi, precum crede Weigand, care așază aceste cuvinte pe aceeași treaptă cu *mierlă* și crede că *e* nu s'a diftongat din pricina lui *r+cons.* următor. Dacă facem și în Banat tăietura transversală, vedem că subt stratul de azi, aflăm în sec. XVI, un strat cu mai multe cazuri de *e* în loc de *ea*: *acele*, *aceste*, *dede*, *fete* în Palia de la Orăștie. În cuvintele acestea, *e* neputând fi urmașul direct al latinescului *e*, vom admite că și în Banat s'a dat un timp lupta între *ea* și *e*, din care *ea* a ieșit biruitor. — Și mai evident e acest lucru în regiunile nordice, unde formele cu *e* sânt atestate în număr mare în textele vechi, deși azi rostirea e *ea* sau *e*.

În regiunea aceasta nordică putem surprinde chiar un amănunt din lupta care se dădea între formele cu *ea* (e) și cu *e*. Dacă privim lista de exemple vechi cu *e* în loc de *ea*, vedem că numai *ceteri* (*cetere*), *degete*, *dederă*, *feceră* și *săgetele* sânt proparoxitoane, iar dintre acestea cele din urmă au alături forme paroxitoane (*dede*, *fece*, *săgete*, poate și *deget*, intru cât *u* final poate nu se mai rostea silabic) și este probabil că și *ceteră* la plural se pronunță cu *i* șoptit, deci eră bisilab. Se pare deci că proparoxitoanele au fost cele dintâi care au primit, în regiunile nordice, pronunțarea cu *e*. Atunci ne explicăm de ce, dintre împrumuturile slave, tocmai proparoxitoanele nu au diftong (*cleveță*, *peșteră*, *stepenă*): acestea, intrând în limbă după ce *e* devenise *e* în proparoxitoane, nu au mai putut fi atinse de această transformare fonetică.

Urmează din această expunere că, pe când în Muntenia forma mai nouă *pește* a învins pretutindeni forma mai veche *peaște*, în Banat și în regiunile nordice, forma mai nouă *pește* a fost învinsă de forma mai veche *peaște*. În aceste regiuni avem dar un caz de regresiuine, precum numește Meyer-Lübke *Einführung*³ § 71 astfel de reveniri la o formă mai veche, citând acolo câteva exemple din alte limbi, sau o metamorfoză a legilor fonologice, precum le numeă încă în 1886 O. Jespersen (*Phonetische Grundfragen* § 168). Un astfel de caz de regresiuine este la noi derotacizarea lui *n* intervocalic: *r* în loc de *n*, odinioară răspândit pe un teren destul de mare, e redus azi la cele câteva sate din Munții-apuseni, care rostesc *bire*, *pâre* etc. în loc de *bine*, *pâne*, etc. Precum am arătat în *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 41, pronunțarea *bire* nu a putut să fie generală la Dacoromâni, căci atunci nu ne-am putea explica cum de la a fost înlocuită prin forma mai veche *bine*. Trebuie, dimpotrivă, să admitem că numai o parte a teritoriului dacoromân — de sigur nordul și în parte vestul — avea rostirea *bire*, pe când cealaltă parte — sudul — păstră pronunțarea *bine*. După ce rotacismul eră de mult încheiat, forme ca *bine*, auzite de Românii de nord în gura conaționalilor lor de la sud, făceau impresia de forme nouă și deci ele s'au putut răspândi cu puterea de expansiune a formelor tinere.

Tot ca un caz de regresiuine am considerat formele *pâne*, *câne* în regiunile în care odinioară se rostea *pâine*, *câine*, și tot astfel se explică ușor forme ca *mene*, *cuvente* etc., atât de frecvente în textele vechi și care au dat naștere la fel de fel de discuțiuni. De oare-ce nici Iordan n'a izbutit să le dea o explicație satisfăcătoare, precum nu sânt convingătoare nici explicațiile date în timpul din urmă de I. Candrea (*Psalt. scheiană* I, p. 132 ș. u.) și O. Densusianu (*Hist. d. l. langue roum.* II p. 65 ș. u.), va trebui să ne oprim ceva mai mult la chestiunea aceasta.

Trecerea lui *e* în *i* în poziție nazală¹⁾ e de sigur una dintre

1) »Poziția nazală“, care prefăce pe *a*, *e*, *o* în *â*, *i*, *u* o formează un *n* — simplu sau combinat — și un *m* urmat imediat de plozivă. Grupele *nn*, *nm*, *mm* și *mn* n u formează poziție nazală. Acestea-s lucruri cunoscute de mult și mă mir cum Iordan le ignoră. Păstrarea lui *n* nerotacizat când eră dublu (*an*, *cunosc*, *pană* etc.) apoi pluralul *ai* din *anni* (față de *buni*

cele mai vechi evoluțiuni fonetice în limba noastră și este, fără îndoială, mai veche decât diftongarea cu care ne ocupăm. Părerea lui Tiktin, că *e* în poziție nazală s'a păstrat până prin sec. XVII, a fost combătută cu argumente convingătoare de Byhan și acum în urmă de Iordan și de Densusianu (*op. cit.* 67—68). Cel mai puternic argument, dat de Byhan, este următorul: forme ca *mene* etc., dacă ar fi vechi, ar fi trebuit să devină în dialectul istroromân *mere (sau, cu metafonie *mere*), căci *e* înaintea unui *r* nu se preface în *i*. Faptul însă că Istroromânii au *mire* etc., dovedește că *e* se prefăcuse în *i* înainte de rotacizarea lui *n* intervocalic. Știm însă că rotacismul e un fenomen cu mult mai vechiu decât începutul textelor noastre vechi; trecerea lui *e* în *i* în poziție nazală trebuie deci să fie și mai veche. Nu putem considera însă ca Byhan și Weigand formele *mene*, *cuvente* etc. ca simple grafii stângăce pentru a redă un *i* deschis. V. Starkey a arătat aceasta în articolul publicat în acest volum din *Dacoromania*, observând în același timp că aceste forme aparțin mai ales regiunilor rotacizante.

Atunci cum se explică ele? Explicarea cea mai logică este, că formele acestea s'au dezvoltat mai pe urmă din *mine*, *cuvințe*. Precum modernul *lege* nu continuă direct pe latinescul *legem*, ci a ajuns să aibă vovcala latină după ce trecuse prin alte stadii, tot astfel *mene* a trecut prin stadiul *mine* înainte de a primi iar pe *e* al latinescului *me*. Însuși faptul că nici o singură dată nu întâlnim forma *meane dovedește că *mene* trebuie să aibă în silaba primă un *e* recent, în tot cazul mai nou decât metafohia lui *e* accentuat înainte de *e* următor în cuvinte latinești. Cauza care a prefăcut pe *mine* în *mene* este influența

din *boni*) dovedesc că de fapt *nn* eră pronunțat și la Români odinioară altfel decât *n*, un lucru contestat pe nedrept de I. În nota de la pag. 19, unde se susține că *an* — pronunțat multe veacuri *anu* — ar fi fost monosilab! Cuvântul *geană* — cu *n* păstrat la Istroromâni! — presupune un *genna, modelat după *pinna*, precum a arătat Weigand și precum am dovedit și eu (*Zeitschrift f. rom. Phil.* XXVIII 682) cu analogii din alte dialecte și limbi romanice. Părerea lui Pascu, că s'ar fi rostit vreodată la singular *gindă și *pină, iar la plural *gene* și *pene*, nu poate fi luată în serios și mă mir de Iordan că o primit-o (p. 181). Cât despre tratamentul deosebit al lui *en* latin în paroxitoane (*tine*, *yine*) și în proparoxitoane (*tineri*, *vineri*), el a fost explicat de Byhan, iar în urmă dovedit ca foarte vechiu de Meyer-Lübke (*Mitteilungen*, p. 6), unde se citează tratamentul paralel italian (*tiene*, *viene*, dar *tenero*, *venerdi*).

asimilatoare a lui *e* din silaba următoare. Într'adevăr, precum a arătat Iordan și Densusianu (*op. cit.* 65) acest *en* în loc de *in* nu apare decât când eră urmat de *e*. Am avut deci mai întâiu *mine*, *cuvinte* în epoca străromână; apoi, mult mai târziu, în regiunea de nord a teritoriului dacoromân, s'au născut dialectal formele asimilate *mene*, *cuvente*, care se reflectează în textele noastre vechi, fără să fi ajuns însă să cuprindă toate cuvintele construite la fel. Cu timpul a urmat regresivitatea, și formele *mine*, *cuvinte* au pătruns din nou de la sud și în aceste regiuni nordice.

Rezultatele la care am ajuns se pot deci rezuma în următoarele puncte:

a) Diftongarea lui *e* și *o* accentuați înainte de *a* (*ă*) din silaba următoare nu s'a întâmplat în același fel ca diftongarea lui *e* și *o* accentuați înainte de *e*;

b) un *e* următor a produs diftongarea celor mai multe vocale accentuate; diftongul ce a rezultat conține în partea primă vocala originală, iar în partea a doua un *e*. Din *ae*, *âe*, *ue* au rezultat mai apoi diftongii *ai* (taire), *âi* (câine), *ui* (minuine); *ie* s'a menținut (*Prier*); din *oe* a rezultat *oa* (*soare*), *ee* s'a schimbat în *ee* și apoi în *ea*;

c) pentru cronologia acestor diftongări nu avem date absolute și nu știm nici dacă ea a fost contemporană sau nu cu diftongarea lui *e* și *o* înaintea unui *a* (*ă*) următor. Totuși se poate stabili cronologia relativă, din care rezultă că:

α) diftongarea înainte de *e* este, bineînțeles, mai nouă decât diftongarea, în parte preromană, a lui *ě* latin în *ie*, căci și *e* din diftongul *ie* ia parte la ea, ex. v.-rom. *piarde*, arom. *k'arde* etc.

β) este mai nouă decât prefacerea lui *e*, *o* și *a* în *i*, *u* și *â* în poziție nazală, căci avem: *pline*, *pune*, iar forme ca *mene* și *câine* presupun un stadiu anterior *mine*, *câne*;

d) extensiunea în spațiu nu pare a fi fost aceeași pentru toți diftongii produși de un *e* următor. Generalizat asupra întregului teritoriu român apare numai *ea* și *oa* din *e* și *o* urmat de *e*. Diftongul *âi* din *â* urmat de *e*, e comun dialectului me-

glenit și subdialectului muntean, dar eră odinioară răspândit și în Transilvania și Moldova. Diftongul *ai*, din *a* urmat de *e*, apare mai des în dialectul copiștilor Psaltirei husite; urme de el aflăm în vechime însă și în Moldova, prin Transilvania, iar azi în Muntenia (*âinine*) și probabil și în Bihor (*tiure*). Diftongul *ui*, din *u* urmat de *e*, se găsește iarăși la copiștii Psaltirii husite și la traducătorul Evangheliei păstrate la Petersburg. Diftongul *ie* se mai păstrează în *Prier* (din *Priere*) și poate în *grier*.

e) Cât despre reducerea diftongului *ea* în *e* înaintea unui *e* următor, ea este mai veche decât întâiele noastre texte scrise și nu este exclus ca întâiele ei începuturi să dateze dinaintea despărțirii dialectelor, căci o găsim regional la Dacoromâni și la Aromâni. În tot cazul prin sec. XVI și XVII eră mai răspândită decât azi, când apare generalizată în Muntenia, pe când prin vestul și nordul teritoriului dacoromân formele cu *ea* (*e*) au înlocuit, prin regresivne, pe cele cu *e*.

f) Tot prin regresivne se explică generalizarea formelor ca *mine*, *cuvinte*, în regiunile care în veacurile trecute cunoscuseră asimilarea lui *i* (urmat de *n*) în *e* înaintea unui *e* din silaba următoare (*mene*, *cuvente*).

Rămâne să mai adăogăm câteva cuvinte despre o chestiune căreia, cu tot dreptul, i-a dat o deosebită atenție: când se poate consideră de încheiată trecerea fonetică a lui *e* și *o* în *ea* și *oa*? Încheiată deplin am văzut că ea apare numai în dialectul istrorom. În celelalte dialecte, modelul formelor flexionare face ca ea să nu fie încheiată cu desăvârșire. Schimbul regulat al vocalei accentuate în flexiunea cuvintelor vechi ca *plec* — *pleacă*, *inel* — dial. *ineale*, *dorm-doarme* — *doarmă*, *om* — *oame* — *oameni* etc. a servit de model și cuvintelor intrate în limbă după ce legea fonologică a metafoniei se încheiase, încât îl găsim repetându-se chiar și în neologisme ca *aprob* — *aprobă* — *aproabe* etc. Limba agonisind prin metafonie un nou mijloc de a deosebi, în mod formal, nu numai prin dezinență, ci chiar prin vocala accentuată a tulpinei, diferitele forme flexionare, a făcut uz de el în mare măsură, trecând] chiar une-ori peste limită. Astfel am auzit — și cred că această formă nu sună „strein“ celor mai mulți Români—chiar un plural ca *ceasoarnice* în loc

de *ceasornice*, deși în acest cuvânt, între *o* și dezinența pluralului *e* mai e o silabă, cu vocala *i*. La baza acestui hiperzel de a distinge pluralul de singular stă același prin ipiu pe care l-am relevat cu exemple în *Conv. lit.* 39, p. 63 și care a creat plurale ca *piepțini* (în Săcele, lângă Brașov), *frașini* (V. Vârcol, *Craiu din Vâlcea*), arom. *K'eğiri* „pietre“, *iezișori*, plur de la „iedișor“, etc.

Precum a observat Iordan foarte bine, dintre neologisme, mai ales acelea au primit metafora, care găseau forme înrudite între cuvintele vechi ale limbei, d. e. neologismul *percep-perceapă*, *proced-proceadă* s'au modelat mai ușor după *pricep-priceapă*, *purced-purceadă*, cu care formează dublete în limba noastră, decât altele. Intr'adevăr, intrarea neologismelor în limbă o putem asemăna cu sosirea unui tren în gară. Unele din neologisme — întocmai ca pasagerii ce coboară din tren — rămân singure pe peronul gării, căutând în zadar vreun cunoscut de care să se poată alipi — și neaflându-l, pleacă adesea mai departe, fără să se mai oprească în limbă decât o clipă; — altele iar, abia au coborât din tren și asupra lor se reped rudele, luându-le de mână și silindu-le să descindă la ele: soarta acestora este pecetluită pe veci și influența acestor rude se exercită neconținut asupra lor. Dar precum se întâmplă cu călătoria, adesea rudele indicate ca să-i întâmpine, lipsesc de la gară și atunci nou venitul intră în oraș singur. Astfel vedem că de la adjectivele nouă: *cavaleresc*, *englezesc*, *franzuzesc*, *latinesc* femininul e *cavaleriească*, *englezească* *franzuzească*, *latinească*, cu același sufix ca în derivatele vechi ale limbei, dar de la *grotesc*, femininul e *grotescă*, de la *pitoresc* femininul obicinuit e *pitorescă*, deși Vlahuța își intitula cartea sa *România pitorească* etc. (Iordan, p. 103). Conștiința că avem a face cu neologisme, împiedecă, la cărturari, adaptarea lor la vorbele vechi; poporul, dimpotrivă, dă neologismelor — care pentru el sânt simple împrumuturi din limba altei clase sociale — cu mult mai ușor o formă corespunzătoare românească: exemplul lui *amorează*, citat de Iordan, ne-o dovedește. Tot ca aceste neologisme trebuie considerate multe dintre cuvintele de origine slavă, intrate în limbă prin traducerea cărților sfinte și prin slujba bisericească.

Mult mai greu este de a constata, de ce împrumuturile directe din alte limbi, care nu au schimbul *e-o* și *ea-oa* în diferite forme flexionare, apar când adaptate spiritului limbii, când refractare. Cauzele sânt multiple; în privința aceasta aproape fiecare cuvânt își are istoria lui, pe care cu greu o mai putem reconstrui astăzi. Vechimea împrumutului e de sigur una dintre cauzele esențiale. Cuvintele intrate în limbă înainte de ce metafohia să fi început, iau în mod firesc parte, împreună cu elementele latine, la transformare. Calitatea vocalei în limba din care cuvântul a fost împrumutat de asemenea a tras în cumpană. Cuvintele slave cu *ě* (rostit *ę* sau chiar *ea* în unele dialecte bulgare) au fost mai ușor asimilate vechilor cuvinte cu *ea* sau *ę*, decât cele cu *ъ*, care se rosteau probabil cu *ę* sau chiar cu *ĭ*. Poate și sunetele încunjurătoare să fi promovat sau să fi oprit rostirea *ea*. Iordan dă o listă mare de cuvinte fără metafohie, care au ca element comun un grup de consonante următor, neobicinuit în elementele latine, iar Weigand (*Jahresber.* III 217) crede că *r*+cons. următor a împiedecat diftongarea lui *e* pretutindeni în *mierlă* și, în Banat, în cuvintele *verde* și *merge*. Despre diferența în proparoxitoane și în paroxitoane, relevată și de Tiktin, am vorbit mai sus. Aceste împrejurări: vechime, calitate, sunete încunjurătoare și accent, nu ajung însă să explice toate cazurile refractare, tocmai fiind-că granița în timp a acestei evoluțiuni fonetice a rămas multă vreme — și este încă din cauza cazurilor flexionare în parte și azi — deschisă. Astfel, cuvinte ca *cucurbetă* și *soră*, ajunse în poziția metafohiei prin schimbarea accentului (*cucúrbetă* > *cucurbétă*) sau prin metaplasmă. (*soru* > *soră*) din vremuri străvechi — căci le găsim și la Aromâni, întocmai ca la Dacoromâni — au păstrat totuși pe *e* și *o* nealterați. Un cuvânt ca *meșter* pe care l-am primit, după toată probabilitatea, de la Ungurii, care-l pronunță *mešter*, apare consecvent în textele vechi cu *ε*, nu cu *ϕ*. Cuvintele rostite azi *pedeapsă*, *mirezamă*, *coroană* au în textele vechi forma nediftongată *pedepsă*, *mirezamă*, *coronă*. Acestea mai ales dovedesc că tendința de generalizare a metafohiei stăpânește încă și azi la Dacoromâni. Chiar cuvântul *mierlă* (*mirlă*), care din toate elementele latine, în toate dialectele, e singurul fără

metafonie și despre care Iordan crede, probabil cu drept cuvânt¹⁾, că s'a pronunțat un timp mai îndelungat *mierulă, l-am auzit rostit în Tereblecea, în Bucovina, *narlä*. Exemplele acestea arată că tendința de generalizare a unei evoluțiuni fonetice — cât timp analogia formelor flexionare există — nu încetează. Între cei ce vorbesc o limbă există în toate timpurile oameni cu simțul limbei mai dezvoltat, adică indivizi care au o noțiune mai clară despre raporturile dintre diferitele elemente ale vorbirii. Aceste raporturi, în fonologie, sânt cele pe care noi, filologii, le arătăm în legile fonologice. Dependența unui *ea* sau *oa* de *ă* următor, precum apare din sute de exemple flexionare ale limbei, fiind recunoscută, a putut produce în timpuri mai recente pe *pe-deapsă*, *mireazmă*, *coroană*, *narlä*, mai întâiu în graiul unor indivizi cu simțul limbei mai dezvoltat, fiind apoi imitate de alții.

Partea aceasta, care urmărește generalizarea metafoniei asupra cuvintelor mai nouă din limbă, e de sigur cea mai interesantă în lucrarea lui Iordan și denotă că autorul are înțelegere pentru probleme lingvistice. Ea nu poate fi însă rezolvită decât făcând istoria acestor cuvinte și căutând firele de înrudire pe care și le-au creat din momentul când au pătruns în limba noastră. Felul pur formal al neogramaticilor, care deosebește între cuvintele vechi, atinse de „alunecarea“ sunetelor, și cuvintele nouă, modificate prin „analogie“, este arbitrar, precum trebuie să recunoască însuși Iordan, care nu e în stare să precizeze, care dintre cuvintele neromane au pătruns în limba noastră înainte de metafonie și care după începerea ei. Dar chiar între elementele vechi ale limbei, de sigur că la început nu toate au fost „molipsite“ de-odată de „bacilul“ metafoniei, ci inovațiunea aceasta a început mai întâiu la câteva și numai apoi s'a răspândit la altele — tot prin analogie. „Analogia“ nu stă

1) Explicarea aceasta e de preferit celei date de Candrea-Densusianu în *Dicționarul lor etimologic* Nr. 1104, care cred că forma regulată *miarlä a fost înlocuită cu *mierlä* sub influența formelor diminutive des întrebuințate *mierluță*, *mierliță* etc., precum și a masculinului *mierloiu*. Această explicare pur formală, pe care autorii Dicționarului etimologic o întrebuințează atât de des (d. ex. la *frasin* în loc de *frapsin*, din cauza lui *frăsinet*), nu-i convingătoare, precum observă cu drept cuvânt Iordan. Păstrarea lui *merula* trisilab n'are nimic surprinzător, iar menținerea lui *l* netrecut la *r* printr'un fel de „disimulare prohibitivă“, din cauza altui *r*, o regăsim și în arom. *căloari* < calorem.

în opoziție cu transformarea fonetică, ci ea este promotoarea ei. Mai mult decât atât. Cred că voi avea în curând ocazia să arăt că analogia poate produce chiar o lege fonologică.

Înainte de a termina, fie-mi îngăduit să mă ocup și cu o altă chestiune din fonologia românească, atinsă în trecut de I., care însă merită a fi discutată, fiindcă mi se pare că nu e lămurită în deajuns.

Vorbind despre *fereastră*, I. crede (p. 45) că lat. *fenestra* ar fi trebuit să dea la noi *fieastră, căci *n* + *ë* se moaie și apoi „cade”; de aceea el presupune un tip latin vulgar *fenestra, cu *e* lung, deși spaniolul *finiestra*, *hiniestra* probează un *e* scurt. „Abateră limbii românești de la regula celorlalte limbi romanice se datorește deosebirilor dialectale din sânul limbii latinești populare însăși”. Același scrupul îl are (p. 50) la *něco* > *innec* crezând că menținerea lui *n* se explică în acest cuvânt prin formele accentuate pe terminațiune, și (p. 60) la *fântâneă* < *fontanëlla, unde menținerea lui *n* se explică prin influența primitivului *fântână*. Aceeași părere o găsim exprimată la Candrea-Densusianu în *Dicționarul lor etimologic*, care presupun pentru limba latină vulgară o formă asimilată *ferestra, căci „clasicul *fenestra* ar fi devenit normal *feniestra* > *feiastră*”. Încă în *Le consonantisme* p. 56 Candrea presupunea, evident din aceleași motive, o formă *anillum în loc de *anëllum*. Dacă cercetăm însă și celelalte cazuri cu *n* + *ë* sau *ae*, vedem că mai avem și *naevus* > *neg*, *nëbula* > *negură* cu *n* păstrat înainte de *e*, față de care (ca și la *inel* și *innecă*) autorii dicționarului citat nu par a avea de făcut nici o rezervă. S'ar mai putea adăoga că și înainte de *i* se menține *n* nealterat: *junĭcem* > *juni(n)că*, *coturnĭcula* > *potârniche*, *venĭre* > *venire*, cf. și *luni*, *buni*, *aduni*. Astfel fiind faptele, Tiktin (*Elementarbuch* § 22) crede că *ë* accentuat latin apare ca *e*, nu ca *ie*, după *n* — și prin urmare acest *n* rămâne nealterat — ca și după *r* (cf. *rëus* > *reu* > *ău*) și după *ç*, *ğ* (cf. *caelum* > *cer*). Probabil că în *ne* pentru *nie*, ca și în *re* pentru *rie* și *ce*, *ge* pentru *cie*, *gie* (cf. *civĭtatem* > *cietate > *cetate*) nu avem a face cu menținerea lui *ë* nediftongat, ci cu o reducere mai târzie a diftongului *ie* în *e* după anumite consonante, precum o putem urmări

în zilele, noastre în Banat, unde *ie* devine iar *e* după labiale: *fer*, *pept* etc. din *fier*, *piept* etc.

Dacă acestea sânt faptele, de unde derivă părerea unor filologi că *ne* ar fi trebuit să dea *ne* și apoi *ie*? Dintr'o idee preconcepută, că celelalte dentale (*t*, *d*, *s* și *l*) — Jordan crede chiar că *z* + *ě* ar fi trebuit să dea *je* și se simte obligat să dea o explicație „neregularității“ ce apare în *zěma* > *zeamă* (p. 47) — muindu-se înainte de *ě* și *ī*, trebuie să se fi muiat și dentala *n*. Dar paralelismul în desvoltările fonetice nu este totdeauna complet și e greșit a voi să-l generalizezi la stabilirea legilor fonologice. A doua cauză e că *n* urmat de *i* latin vulgar se moaie totdeauna: *cuneus* > *cuñu* > *cuiu* etc. Dar influența lui *i* străvechiu este adesea alta decât a unui *i* născut pe teren românesc (cf. *caelum* > dacor. *cer* dar *brachium* > *braț*, arom. *țer* dar *peciulus* > *k'ičor*, *rubeus* > *roib*, dar *bēne* > *gine* etc.), încât se poate foarte ușor ca *n* urmat de *i* latin vulgar să se moaie, dar să rămână cu voloarea lui dentală înaintea unui *i* românesc.

Sextil Pușcariu.

Prof. Dr. Gustav Weigand, XXI.—XXV. *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, herausgegeben von — Leipzig, A. Barth, 1919. Un vol. în 8°, pp. XIV+180. Prețul 6,50 mărci.

Volumul acesta, care în împrejurări normale ar fi trebuit să fie un volum jubilar, după douăzeci și cinci de ani de rodnică activitate, apare în proporțiile restrânse impuse de războiu și e dedicat foștilor elevi ai seminarului din Lipsca, morți pe câmpul de luptă. Între aceștia sânt doi Români Transilvăneni, regretatul Alexandru Bogdan, autorul *Metricei* lui Eminescu, și Dionisiu Nistor, de care legau atâtea nădejdi frumoase cei ce l-au cunoscut, un Bulgar și patru Germani, între cari, Fritz Streller dăduse pe vremuri frumosul său studiu asupra „verbului ajutător în românește“; Walter Domaschke n'a apucat să-și vadă tipărită disertația de doctorat, care apare tocmai în acest anuar.

Anuarul începe cu un studiu *Assoziative Erscheinungen in der Bildung des Verbalstammes im Rumänischen* (p. 1—56) de Paul Haas. De mult se simțea lipsa unei lucrări care să strângă și să rânduiească cazurile atât de numeroase și variate ale formelor „analogice“ în conjugarea verbului românesc. E cunoscută libertatea aproape anarhică care există, chiar în limba noastră literară, în privința aceasta. Pe lângă conjugarea *adap*, *adapi*, *adapă*, întâlnim, chiar la scriitori îngrijiiți, *adăp*, *adapi*, *adapă*, iar în vorbirea mai puțin îngrijită auzim și *adap*, *adăpi*, *adapă*, sau *acăt*, *acheți*, *acață*, etc. Cercetarea filologică a acestor cazuri (și a altora de acest soi) era indicată pentru o disertație de doctorat. Cel ce și-a pus în gând s'o facă, aveă, înainte de toate să strângă, — dacă se puteă, la fața locului, iar dacă n'aveă această posibilitate, consultând texte vechi și dialectale — un material cât mai bogat și cât mai sigur, adevărit cu citațiuni, pe care nu le puteă contesta nimeni. Pe baza acestui material se puteă urmări în timp și în spațiu fenomenul care ne interesează; mai mult decât atât, se puteă urmări fiecare caz, stabilindu-i-se cu oarecare aproximație nu numai timpul când apare inovațiunea, ci și sfera ei de răspândire, și forța ei de a se impune în limba literară. Eu bunăoară întrebunțez de obicei formele cu *a* (*sar*, *scap* etc.), dar numai *acăt*, *desfăș*, stau la îndoială dacă am să aleg forma *adap* (pe care o simt mai literară) sau *adăp* (care mi se pare mai „veritabilă“, simțind că am a face cu un termen întrebunțat mai ales la țară), dar nu zic niciodată *împăc*, *îngrăș* etc., care mi se par greșite.

Numai pe baza unui material bogat și îngrijit se pot da explicațiile, care nu au voie să fie șematice, judecând toate cazurile de același fel după același calapod, ci, mai mult decât ori și unde, trebuie să se țină seamă de puterea de atracție a verbelor înrudite sau opuse ca înțeles sau apropiate ca formă și mai ales a celor ce se găsesc adesea întrebunțate împreună. Astfel de serii gramaticale nu se nasc dintr'odată și pe întreg teritoriul, ci ele sânt rezultatul unei acțiuni lente de asocieri individuale, ce pornesc de la câteva cazuri izolate.

În privința materialului, lucrarea lui H. este o decepție. Acest material e cules din gramatici, nu din graiul viu sau din

lectură, nici măcar din dicționare mari ca al Academiei sau al lui Tiktin. De aceea el nu e nici bogat și mai ales nu este sigur. Citații nu întâlnești mai de loc, iar dintre cele câteva, unele sânt greșite. Astfel la pag. 11 se citează, după *Crestomația* lui Gaster, forma *îngrășă-se*, spre a se dovedi că de la *îngraș (îngrăș)* persoana 3 sing. din prezintele indicativului este *îngrășă*. Dar în pasagiul citat, din Coresi, avem o formă a aoristului! Consultarea de texte eră cu atât mai indicată, cu cât autorul nu știe bine românește și crede posibile forme ca: *eu sār; tu seri, el sară, să sare*, de la *sări* (p. 7), *imprăștiu, imprășli, imprășlă, să imprăște, să adăște, să îngaimă* sau *să îngaimă* (p. 11), *pasc, păști* (p. 16), la care se mai adaugă greșeli de tipar ca *îngrăs* (p. 7.), *însfac* (p. 14) *laš* (=las) p. 57, *coagălo* (=coagulo) p. 26, *auridu* (=auricula) p. 53, etc. Dacă ar fi consultat textele noastre vechi și dialectale, ar fi aflat pe lângă formele analoge *împing, mint*, pe care le crede (p. 30) generale, și formele „regulate” *împâng, învânc, mânt*; dacă ar fi întreat un Român, ar fi aflat că de la *cuvântă, zvântă* și de la verbele în *-mântă* forma uzuală pentru p rs 2 din sing. indic. prez. nu e *cuvânți, zvânți, -mânți* (p. 28—39), ci *cuvinți, zvinți, -minți* etc. Dacă, înainte de a susține apodictic că verbele în *-ec*, nu prefac, după labială, pe *e* niciodată în *-ă*, ar fi cetit ce se spune în *Dicționarul Academiei* despre *fermecă* (pe care-l consideră la p. 20 născut prin „Prefixvertausch” — recte „Suffixvertausch” p. 51 — din *farmăc*), ar fi văzut că în dialecte se găsesc și forme cu *ă*.

Pentru a putea distinge cazurile etimologice de cele analoge e necesar să cunoști etimologia cuvintelor de care vorbești. Pentru *lăpădă* e a se compara acum *Dacoromania* p. 220 ș. u. De asemenea pentru *conteni* (p. 226) și *întrămă* (p. 235), etimologii pe care autorul le putea cunoaște din *Conv. lit.* XLII. Despre *dezbără* (p. 7) și *răzămă* (p. 19) autorul știe că sânt „de origină slavă”, dar nu ne arată etimonul, de care am fi fost totuși atât de curioși și care ar fi trebuit să-l știm pentru ca să judecăm la ce sunet se reduce *ă* în *dezbăr* și *a* în *razăm*. Precât știi eu, o etimologie cât de cât plauzibilă din slavonește pentru aceste două cuvinte nu s'a dat până acum. Dimpotrivă pe *dezbără* îl derivă P. Skok (*Časopis pro moderní filologii a literatury*, Praga,

vol. VI p. 41 ș. u.) din lat. *disvolare, iar pentru *răzimă* propusesem eu odinioară (*Conv. lit.* XXXVIII, 260) o etimologie albaneză. Pentru *adulmecă* mă face vinovat, citându-mi Dicționarul etimologic, de o etimologie greșită. Într'adevăr, eu nici odată n'am „adus în legătură acest cuvânt cu ar. (aromunisch? altrumänisch?) *olma* (?) din lat. *urma* (?)“. Pentru *arăt* stă la îndoială (p. 7) dacă trebuie să se hotărască pentru *elatare* sau *erectare*, hotărându-se (p. 10) pentru acesta din urmă. Dacă ar fi consultat *Dicționarul Academiei*, ar fi văzut că singura etimologie admisibilă e *arrectare a lui Cihac; ea explică toate schimbările vocalei accentuate în acest cuvânt, care a dat naștere atâtor analogii.

E adevărat că H. se pare că nu crede în legea fonologică ce am stabilit-o în *Conv. lit.* XXXIX 314 ș. u. cu privire la transformările lui *e* și *i* după *r*. Deși acolo am dovedit, cred, cu exemple numeroase că o prefacere a acestor vocale în *ă* și *â* nu se găsește după *r* (simplu) intervocalic (din *r* sau *l*), el totuși scrie „eine Behauptung für die er (adecă *eu*) den Beweis schuldig ist“ (p. 11). Dar despre influența lui *r* asupra vocalelor următoare H. are altă părere, în care recunoaștem opinia lui Weigand (cf. raportul acestuia asupra lucrărilor de filologie românească pe anii 1910—1911 în *Kritischer Jahresbericht* I, 123), ca și care citează cazul dialectalului *meră* (pluralul de la *măr*), ca dovadă că *e* poate trece în *ă* după *r* intervocalic. Dar tocmai acest cuvânt ne dovedește că aici ayeni a face cu un fenomen regional de origine recentă, care nu poate fi confundat cu trecerea lui *e* în *ă* după *rr* și *r* inițial, comună tuturor dialectelor române și deci străromână. Într'adevăr, forma *meră*, ca și forma dialectală *meșă* (pluralul de la *masă*) arată că *e* final după *r* și după *s* a trecut în *ă* după ce *ea* precedat de labială se prefăcuse în *a* în poziție tare, căci dacă ar fi fost anterior acestei treceri am avea *mară*, *masă*. Cum însă influența labialei asupra unui *e* următor se găsește numai la Dacoromâni, trecerea lui *mere* în *meră* nu poate fi confundată cu prefacerea, comună tuturor dialectelor, a lui *reu* sau *urresc* în *rău*, *urăsc*. Cu numiri nouă, mai mult sau mai puțin potrivite, ca „Schmalzungen-r“ sau cu propoziții ca „das *r* [in strâng] hat allmählich seinen palatalen Charakter f (de unde știe H. că în *strâng* s'a pronunțat *r* vreo-

dată palatal?) verloren und wurde Schmalzungen-r, womit natürlich auch die verdampfende Wirkung auf den Folgevokal erklärlich ist“ (p. 31) nu explici nimic. Explicație ar fi numai când ai putea spune precis când, unde, în care cazuri și de ce tocmai în aceste cazuri, *r* se pronunță alfel decât de obicei.

Spre a explica trecerea lui *clamo* în *chem*, H. admite stadiul intermediar *cl'ămu* (p. 27), reeditând părerea lui Lambrior că *a* accentuat a trecut în *ă* înainte de *m* simplu (deci *lucrăm* ar fi forma „regulată“), în care azi nu mai crede nimeni. „Excepțiile“ *alamă* (cuvânt nou!), *aramă*, *mamă* (cu doi *m*!) și *seamă*, ne spune (la pag. 27), că le-a explicat aiurea, fără să ne trădeze unde, iar la pag. 48-49 admite că trecerea lui *o* în *u* „vor ungedecktem *m* ungewöhnlich ist“.

Pentru trecerea lui *in* în *un* înaintea unui *u* următor el crede că e necesar ca după nazală să mai urmeze o labială, și contestă că s'ar găsi undeva formă *untru* (p. 32—33). O putea afla cu ușurință în Anuarul lui Weigand V 169, precum și pe *puntru* (din *pântru*) VIII 271, cf. și *rundunică*, *curund*, *cășut*.

Dacă ar fi cetit ce am scris eu în *Conv. lit.* XLIV., 470 ș. u. despre *au* latin (cf. și *Conv. lit.* XLVI., 144, *Mitteilungen des rum. Instituts zu Wien* p. 8) n'ar fi susținut monstruoșitatea că *răposă* cu *o* este „eine Schreibung offenbar durch franz. *reposer* veranlasst“ p. 53 și mai ales n'ar fi scris că forma „regulată“ a participiului lui *auzi* ar trebui să fie **uzit* (p. 58), gândindu-se, probabil, că *au* neaccentuat trebuia să treacă — și la începutul cuvintelor! — în *ău*, acesta să se contragă în *o*, care nefiind accentuat, să treacă în *u*. Că H. nu prea e în curent cu cercetările mai nouă, dovedește și faptul că citează (p. 55—56) o lege fonologică pe care am stabilit-o acum șaisprezece ani, deși de atunci încoace am revenit de repetite ori asupra chestiunii lui *qua* > *pa*, abandonând părerea de odinioară.

Câteva amănunte încă. Ce însemnează verbul *refec* citat (pag. 16) între neologisme? Ce e *interc* dat la pag. 44?

Aș vrea să relev și câteva idei nouă din această lucrare, dar le caut în zadar; cel mult ar merita să fie urmărit gândul că în forme ca *adăpi* (la pers. 2), *ă* se datorește lui *i* următor ca în pluralele feminine *căldări*, *văi* etc.

Dimpotrivă, lucrarea lui Walter Domaschke, *Der lateinische Wortschatz des Rumänischen* (p. 65—173), are toate calitățile unei bune disertații de doctorat, așa cum sântem deprinși să le întâlnim în Anuarele lui Weigand. Autorul a coordonat cu multă pricepere materialul lexical de origine latină al limbei noastre după categorii, dându-ne un tablou, instructiv și din punct de vedere istoric-cultural, asupra cuvintelor păstrate de la strămoși.

Stabilirea unor categorii de înțelesuri este foarte anevoioasă; clasificarea cuvintelor unei limbi în aceste categorii și mai grea, dată fiind *polisemia* celor mai multe din ele și dezvoltarea semantică, care adesea face ca o vorbă, aparținătoare unei categorii, să ia în cursul timpului un înțeles ce se potrivește într'altă categorie. Regule fixe neputându-se stabili, arbitrarul nu poate fi înlăturat cu desăvârșire. Întocmai ca cel ce își așează cărțile bibliotecii sale după categorii și adesea stă la indoială dacă cutare operă trebuie trecută între cărțile de istorie, de geografie sau de filologie, tot astfel numai bunul simț va hotărî, în care categorie trebuie împărțită o vorbă cu mai multe înțelesuri. Dar o astfel de împărțire nici nu trebuie să aibă pretenția de a fi pur științifică, ci ea tinde mai mult spre un scop practic, foarte util. Domaschke și-a dat seama perfect de acest lucru, a vorbit la nevoie despre același cuvânt la două locuri, nu s'a sfiit a despărți animalele domestice de cele sălbatice, tratându-le pe cele dintâiu în legătură cu omul, iar pe cele sălbatice în legătură cu natura. De obicei el pleacă de la înțelesul etimologic al cuvântului, ceea ce nu-l împiedecă însă a clasă, în mod foarte înțeleptesc, pe *învăță* între cuvintele în legătură cu viața intelectuală a omului, abstrăgând de la legătura etimologică a acestui cuvânt cu *vitium* latinesc.

Scoțând numeraliile, pronumele, adverbele, prepozițiile și conjuncțiile, pe care le tratează pe scurt într'un capital final, D. împarte întregul material lexical în două grupe I. Natura înconjurătoare, II. Omul. În fiecare din aceste grupe se fac subîmpărțirile următoare: I. Natura înconjurătoare. A) Natura anorganică: 1. Fenomene atmosferice (corpuri cerești, vreme), 2. Structura pământului (părți constitutive, bogățiile pământului, metale, apa); B) Natura organică: 1. Flora (părțile plantelor,

arbori, tufe, flori și plante mărunte, plante otrăvitoare, plante mici), 2. Fauna (părțile corpului, viața animalelor și strigătele lor, sugătoarele, fiarele sălbatice, pasări, reptili, pești, insecte, animale inferioare). II. Omul. A) Corpul. 1. Structura corpului (capul și părțile lui, brațele și picioarele, trunchiul, părțile genitale), 2. Viața fizică (fenomene de viață organică, funcțiuni ale corpului, boale și stări patologice, stare și mișcare). B) Formele apercepției prin sensuri: 1. Cele cinci sensuri, 2. Văzul (culori, mărime și extensiune, formă, termeni pentru a exprima cantitatea, repartitia în spațiu), 3. Auzul, 4. Gustul, 5. Mirosul, 6. Pipăitul. C) Viața intelectuală: 1. Intellect, 2. Simț, 3. Voință, 4. Limbă, 5. Caracter (noțiuni etice). D) Viața practică: 1. Hrana (gătirea bucatelor, hrana animalică, băuturi), 2. Îmbrăcăminte (rufe, încălțăminte, stofe, facerea hainelor, podoabe), 3. Locuință, foc, lumină (casa și părțile ei, mobile, termeni generali, foc și lumină, termeni de construcție), 4. Ocupațiune (termeni generali: unelte și materii; termeni speciali: agricultură, grânele și cultura lor, legume și nutreț, pomicultură, viticultură, creșterea vitelor, animale de casă: vite, galițe, tratamentul vitelor, lăptării; vânat; țesătorie; alte ocupații), 5. Societatea omenască (familia și rudele de sânge, rude prin înscrisire; educație și instrucție; viața socială; muzică și cântare; muncă și stăpânire; negoț și comunicație; mijloace de transport; administrație, drept; războiu și arme; viața religioasă, credința creștină, sărbători creștinești; socotirea timpului, termeni generali în legătură cu timpul).

La sfârșitul lucrării autorul face o scurtă sinteză, din care relevăm următoarele constatări juste: „cuvintele vechi de origine latină servesc spre a numi obiectele cele mai importante și mai indispensabile, alcătuiind oarecum șira spinării limbei române” (p. 171). „Numărul cuvintelor importante, de origine latină, e considerabil pe toate terenele, deși concurența ce i-o fac cuvintele streine, intrate în masă în limbă, a fost mare” (p. 171). „Elementul latin apare foarte conservativ... Limba română este adesea mai apropiată în privința formei și a înțelesului cuvintelor de limba latină decât multe din limbile romanice (p. 172), care au stat în neconținut contact cultural una cu alta și

s'au influențat neconținut și în privința tezaurului lexical" (p. 171). „Se observă mai ales tendința de a înlocui termenii abstracti prin termeni concreți" (p. 171).

D. își dă seama că azi nu mai cunoaștem decât o frântură a cuvintelor de origine latină ce au trebuit să existe odinioară în limba română; chiar în cursul celor câteva secole din urmă, pe care avem posibilitatea să le urmărim literaricește, putem observa stingându-se o mulțime de termeni latini. Cu cât mai multe vor fi fost cuvintele ce s'au pierdut în cei 600—700 de ani, despre care nu avem documente literare! (p. 171). De aceea autorul recomandă, foarte înțelepțește, să fim precauți când din materialul de limbă de astăzi voim să facem deducții asupra stării culturale a strămoșilor noștri: pierderea unui cuvânt se explică de multe ori prin ieșirea din uz a obiectului însuși, dar foarte adesea ea se datorește unei „întâmplări" (p. 172—173).

„Întâmplare" numim tot ce nu putem explica în mod logic. În timpul din urmă se fac tot mai stăruitoare încercări în lingvistică de a descoperi cauzele care determină dispariția cuvintelor și înlocuirea lor prin altele. Deși aceste cercetări n'au izbutit încă să stabilească criterii sigure, totuși ele ne conving din ce în ce mai mult că ieșirea din uz a unui cuvânt nu însemnează de cele mai multe ori pierderea noțiunii însăși și că infiltrarea limbei cu cuvinte streine se datorește mai mult tendinței de a avea un termen mai plastic în locul celui banalizat prin prea deasă întrebuințare sau palizit din pricina polisemiei.

De aceea precauția la care ne îndeamnă autorul e foarte la locul ei; deducțiile pe care le facem din tezaurul lexical de astăzi asupra traiului și stării culturale a strămoșilor noștri trebuie mai cu seamă controlate cu rezultatele — ori cât de puține și adesea nesigure — pe care istoria și etnografia le adună cu alte mijloace de investigație.

Totuși autorul nu poate rezista tentației, atât de firești de altfel, de a face la sfârșitul aproape fiecărui capitol, și deducții asupra materialului lingvistic păstrat.

O valoare documentară au aceste deducții numai când ele sânt de natură *pozitivă*, când adecă constatând existența

neîntreruptă a unui cuvânt latinesc în românește, concludem asupra continuității noțiunii însăși. Ținând seama și de dezvoltările semantice ale acestor cuvinte străvechi, sântem într'adevăr în situația să întrezărim câte o părțică din traiul strămoșilor noștri. Bogăția de termeni latini în legătură cu economia de vite și cu lăptăria sau cu țesătoria, ne arată pe vechii Români ducând în mare parte o viață pastorală și pregătindu-și în casă îmbrăcămintea. Multele cuvinte latine care însemnează arme primitive și acțiuni războinice, apoi cuvinte ca *a fură*, *furt*, *fur*, *a răpi*, *a prădă*, *a despoia* ne vorbesc despre luptele mărunte pe care strămoșii noștri aveau să le poarte. Dar imaginile ce le putem reconstrui nu privesc numai viața materială, ci și cea morală și intelectuală. Verbele *a certă*, *a defăimă*, *a pre-pune*, *a urî*, *a iertă*, *a se împacă* sânt încă azi, în raporturile noastre sociale, tot atât de des întrebuințate ca în vechime. Dacă analizăm cuvintele privitoare la creșterea copiilor, avem impresia că strămoșii noștri se bucurau de cea mai deplină libertate în copilăria lor, scoși de timpuriu de sub tutela părintească: cuvântul *castigare* nu avea înțelesul de „a pedepsi“, ci cu totul alt sens.¹⁾

Dar D. nu se mărginește la astfel de concluziuni, ci face din lipsa unor termeni latini, pe care îi găsește în alte limbi romanice, și deducții *negative*, alunecând însuși pe calea de care atât de înțelepțește ne dădea sfatul să ne ferim. Cât de nesigur e acest drum ne arată un singur exemplu. Precum am spus, termenii de țesătorie sânt în majoritatea lor de origine latină. Totuși alături de verbul *a țese* avem substantivul de origine slavă *războiu*. Acest fapt ne îndeamnă să nu ne aventurăm la concluzii prea hazardate dacă, alături de latinescul *ară*, avem pe slavul *plug*. Studiile mai nouă etnografice au arătat că forma plugului nostru e eminaminte latină, și obiceiul de a umbla cu *plugușorul* la colindat e de sigur și el străvechiu și s'a putut naște sau a putut fi înțeles și dezvoltat numai la un popor agricol. Apoi mă întreb chiar, dacă pierderea lui *arat* (din *aratrum*), pe care Aromânii îl păstrează până azi, nu se datorește

1) Totuși *Lexiconul Budan* dă pentru *castigă* și sensul „a vedea de copii, a-i educa“.

unei simple omonimii, dacă, adecă, expresia *mergem, ieșim la arat* trebuie s'o analizăm ca pe: *mergem la secerat, la cosit* sau ca pe *mergem la seceră, la coasă*.

În general am impresia că autorul, înainte de a lăsa să vorbească documentele pe care i le dă limba, avea o idee fixată asupra felului de traiu și a stării culturale a strămoșilor noștri, pe care le consideră foarte primitive. El crede că locuințele Românilor în vechime erau niște așezări rare și depărtate unele de altele, constând din niște colibe primitive, închegate cel mult din lemn cioplit, în interior cu o întocmire foarte simplă și o vatră de foc, precum le întâlnim și azi la păstorii călători aromâni; nimic nu indică asupra unei culturi orășenești (p. 132). Slavii ne erau superiori în privința culturală, economică și politică, de la ei am primit numirile pentru instituțiuni și indeletniciri și obiecte în legătură cu un stadiu cultural mai înaintat (p. 171), precum și cele ce exprimă abstracțiuni și fenomene psihice (p. 115).

Nu vreau să cercetez întru cât acest punct de vedere corespunde sau nu adevărului; metodicește el este însă de sigur greșit și îl aduce pe autor în situații foarte curioase.

Astfel, din faptul că terminologia în legătură cu calul este de origine latină, din faptul că termenii latini pentru transportul pe apă lipsesc cu desăvârșire și din faptul că pentru părțile carului avem numai cuvinte streine, el deduce că transportul se făcea de strămoșii noștri pe cal. Un comerț însă fără mijloace mai perfecte de transport nu se poate închipui. Ideea ce o are D. despre starea culturală a Românilor vechi de asemenea îl face să admită a priori că pentru schimbul de mărfuri ce-l practicau vechii Români „abiă putem întrebuința termenul de comerț“ (p. 157—158). Termenii fundamentali *cumpăr, vând, preț, împrumut, dator* nu ajung ca să admitem că acest comerț s'ar fi făcut în stil mai mare. Dar iată că dă de cuvântul *negof* (cu familia sa *negofa, negustor* etc.) Acest fapt în loc să-l pună pe gânduri, îl face să scrie „trotz alten Vorkommens sind *negof, negustor* kaum Erbwörter, weil sie im Romanischen und auch im Aromunischen, Albanischen nicht vorkommen“ (p. 156). Dar forma și înțelesul cuvântului româ-

nesc corespunde întocmai celui latin; dar cuvântul e popul-r și apare în cele mai vechi texte; dar în dialectul aromân lipsesc atâtea sute de cuvinte străvechi conservate la noi, iar lipsa lui la Albanezi nu dovedește, pentru Români, nimica; dar autorul aduce în lucrarea sa însuși o mulțime de exemple de cuvinte de origine romană păstrate numai în limba noastră și lipsind limbilor romanice de vest (din lista publicată de mine în *Locul limbei române între limbile romanice* p. 31—32 rezultă că numărul acestora alcătuiește 5—6% din toate cuvintele noastre de origine latină!)

Tot astfel nu admite continuitatea lui *pepine* „aus kulturellen Gründen“ (p. 138), iar despre *păun* crede că ne-a venit mai degrabă din bulgărește, căci această pasăre nu e nici azi prea cultivată la Români și a fost cu atât mai puțin o pasăre de casă la Românii-păștori (p. 143). Pentru ca să ne convingă de acest lucru, autorul, făcând critica reală a cuvintelor, ar trebui să dovedească, măcar prin vreo indicație asupra unor lucrări de specialitate, că planta și pasărea arătate prin aceste cuvinte n'au putut fi familiare vechilor Români.

Din capitolul despre cucurbitacee la Hehn, *Kulturpflanzen* (p. 304 ș. u.) nu reiese că pepenele n'a fost cunoscut în evul mediu în regiunile noastre (în multe părți prin *pepene* se înțelege „bostanul“ sau „castravetele“, o confuzie pe care o întâlnim și în alte limbi). Cât despre *păun*, penele ornamentale ale acestei păsări — care nici la vechii Bulgari n'a putut fi cu mult mai răspândită decât la vechii Români, oricât i-ar fi considerat pe aceștia D. de superiori nouă culturalicește — au putut foarte bine conserva numele ei latin.

Dar *păun* nu-i singurul cuvânt pe care D. îl consideră mai degrabă de origine slavă decât romană, ci în lucrarea sa întâlnim un număr considerabil de alte cuvinte, a căror origine latină e contestată. Cu rizicul de a da acestei recenziilor o extensiune mai mare decât se obicinuește, va trebui să stăruesc ceva mai mult asupra acestei chestiuni, care merită a fi lămurită din punct de vedere principiar.

În afară de lucrările lui Kr. Sandfeld-Jensen, Weigand și elevii săi sânt singurii care se ocupă în mod stăruitor cu ra-

portul între limba română și limbile vorbite în Peninsula balcanică. De aproape trezeci de ani, în Seminarul din Lipsca se studiază aceste raporturi într-o serie de lucrări de valoare, apărute în Anuarele Seminarului. Conviețuirea lungă cu unele din aceste popoare și dezvoltarea în aceleași împrejurări de trai și sub aceleași influențe culturale se manifestă în limba noastră printr-o serie întreagă de asemănări, mai ales în ce privește felul de a întrebuița aceleași cuvinte și aceleași expresii idiomatice și construcții sintactice.

Dacă studiem de aproape tezaurul lexical, frazeologia și sintaxa limbilor europene de vest, ne vom convinge că în limba franceză, engleză, germană, italiană, etc. există de asemenea un număr considerabil, nu numai de cuvinte împrumutate sau calcate după același model, ci și foarte multe construcții sintactice¹⁾ și expresii figurate identice. Cauza acestor asemănări este ceea ce sântem obicinuiți să numim „cultură occidentală“, comună din vechi timpuri acestor popoare în contact neconținut unul cu altul. Termenul de „Balkansprachen“ întrebuițat atât de des de Weigand și de elevii săi, trebuie deci înțeles în același fel ca termenul de „limbi occidentale“. Precum putem vorbi de obiceiuri sau de mentalitate balcanică, în opoziție cu obiceiuri europene și mentalitatea occidentală, putem subsuma și asemănările glotologice între popoarele cu limbi diferite care au stat sub influența Bizanțului în termenul de „limbi balcanice“. Precum însă, în occident, asemănările aceste — care de sigur nu sânt nici mai puțin număroase, nici mai superficiale decât cele din orientul european — nu ne împiedecă să distingem lămurit limbile franceză, engleză, germană, italiană una de altă, tot astfel trebuie procedat și în Orient. Aflând un cuvânt comun ca formă sau ca model în toate limbile de sub sfera de înrăurire a Bizanțului, nu ajunge să-l decretăm de „Balkanwort“ — căci prin această numire n'am explicat nimic — ci tre-

1) „Sintaxa limbilor romanice de azi apare în foarte multe privințe cu mult mai de aproape înrudită cu sintaxa limbei germane moderne sau a limbei neo-grecești, decât cu a limbei latine clasice. Dacă cineva s'ar apucă să facă, fără cunoștințe istorice, deducții asupra înrudirii limbilor din sintaxa lor, constatările sale ar stabili raporturi defavorabile limbii latine“. Meyer-Lübke, *Einführung*³ § 10.

bue să căutăm originea lui, pe care aproape totdeauna, o vom găsi în una din limbile acestea. Când cuvântul acesta se poate urmări până în limba veche grecească, originea va fi grecească, când el e comun și limbilor slave de vest sau est, probabil că originea e slavă, când el e latin, îl vom considera ca o rămășiță a populației romane de la Dunăre, ai cărei urmași sântem noi.

Întru cât ne privește în special pe noi, faptul că avem atâtea asemănări incontestabile cu limbile balcanice, nu exclude întru nimic că vorbim o limbă romanică. Când aflăm pentru un cuvânt al nostru o etimologie latină, care din punct de vedere formal, semantic și al criticii reale nu întâmpină nici o piedecă serioasă, e firesc, ca să ne oprim la ea; iar dacă același cuvânt îl găsim — împrumutat sau decalcat — în vreuna din limbile balcanice, e firesc iarăși ca să admitem că e împrumutat din românește. Căci de sigur cel ce își dă seama despre felul cum se fac împrumuturile dintr'o limbă într'altă nu va putea admite că Românii au primit numai și n'au dat altor popoare, chiar superioare culturalicește — exemplul Sașilor din Ardeal este o dovadă pentru aceasta — cuvinte și expresii de ale lor.

Impresia pe care ne-o dau studiile lui Weigand și ale elevilor săi este că expresiei „Balkansprachen“ i se dă înțelesul de un fel de înrudire organică, bazată pe substrate streine comune; „Balkanwort“ nu e numai o numire ce are avantajul scurtimei, ci e considerat ca o explicație. Influența activă a limbei române asupra limbilor învecinate se reduce la câțiva termeni păstorești. Când însă un cuvânt, evident romanic, se găsește și la Slavi, cu deosebire la Bulgari, se trage adesea la îndoială continuitatea lui în limba română, iar când poate fi îndoială dacă o vorbă românească derivă din latinește sau din vreo limbă balcanică, etimologia neromanică este preferită a priori, trecându-se cu ușurință peste dificultăți semantice și formale.

Această evidentă exagerare este în dauna studiilor atât de folositoare făcute în seminarul de la Lipsca și nu mi-o pot explica decât prin faptul că studiul romanisticii se cam neglijează și astfel asemănările izbitoare cu limbile balcanice și ocuparea aproape exclusivă cu ele, duc în mod fatal la unilateralitate.

Iată câteva exemple din lucrarea lui D.

Pag 70. *boare* e derivat din bulg. *burja* „furtună, viscol”. Greutățile semantice și formale, relevate în urmă de *Dicționarul Academiei*, nu sânt o piedecă pentru D. — Pe *ceață* din *caecia* l-a admis și Weigand; totuși D. îl crede bulgar. — 77. *stâlpar* e derivat din bulg. *stâlparz*, cu același sens ca „stâlpul” nostru, deși înțelesul cuvântului românesc ne trimite la **stirpalis* (din *stirps* „ramură”) și forma nu ne împiedecă să admitem această etimologie. — Pe *broască* îl crede albanez; dintr'o lucrare recentă a lui L. Spitzer, publicată în *Indogermanische Forschungen*, latinitatea cuvântului e evidentă. — 90 *mustață* nu derivă după D. din lat. *mustacia*, deși forma și înțelesul se acoper deplin cu acest cuvânt răspândit în toate limbile romanice, deși părțile corpului, în special numirile în legătură cu părul omenesc, sânt toate de origine latină (cf. și *barbă, a rade, a tunde, a tușină*), ci cuvântul ne-a venit de la Bulgari, care-l au de la Greci. Tot astfel crede că *țâță* derivă „de sigur” din bulgărește (p. 92). — E pos ibi că *inimă* în înțelesul de „stomac” în expresia *mă doare inima* să fie decalcat — dacă în general voim să admitem un model strein, căci această localizare greșită a unei dureri interne s'a putut naște independent — după bulgărește, precum admite D. (p. 93), dar posibil e și cazul invers, căci găsim și în franțuzește *j'ai mal au coeur*. — 100 *lunatec*, care în celelalte limbi romanice e cuvânt savant, ar putea veni, după D. din bulg. *lunatek*. — 114 Pentru *supără* admite, cu Weigand, posibilitatea unei derivări din malorusul *supra* „ceartă”, deși cuvântul acesta e răspândit din vechime pe întreg teritoriul dacoromân, iar desvoltarea lui semantică o regăsim, precum am arătat în Dicționarul meu etimologic, și în Spania. — 127 *săpun* este, pentru D., un „Balkanwort”. Când însă singur constată (p. 127) că în românește s'au conservat deosebit de bine cuvintele care stau în legătură cu curățenia corpului, continuitatea în limbă a săpunului, pe care îl poate fierbe în casă orice gospodină, e firească. — (128) *sat* e albanez (cf. acum articolul lui V. Bogrea în *Dacoromania* I. 253. ș. u.) — (129) *curte* e iarăși „Balkanwort”. — (130) *almar*, deși corespunde perfect latinescului *armarium* și se regăsește și la Istroromâni, e împrumutat din ungurește. — 135 *mă-*

tură ar fi slav. Deoarece trecerea lui *l* între voale în *r* nu se găsește în nici un împrumut din limbile slave, iar sincoparea lui *u* în sufixul latin *-ulus* e de dată și mai veche, nu înțeleg cum mai poate fi susținută etimologia lui Miklösich. — 163 *Rusalii* e slav (cf. recensia la scrierea lui J. Jud, în *Dacoromania*); tot astfel *Crăciun*: „es kommt auch in den slavischen Sprachen vor und stammt *jedenfalls* von dort.“ Dacă căutăm în *Dicționarul etimologic al limbilor slave* de Berneker, vedem că slavul *Kra-čun* (s. v.) e derivat din românește, iar acesta din lat. *calatio*. Tot astfel derivă Berneker pe *gușa* (s. v.) al S'avilor învecinați cu noi (Bulgari, Sârbi, Ruteni) din românește.

Dacă pe de o parte un Berneker, după consultarea întregii bibliografii și având în vedere toate limbile slave, iar pe de altă parte dacă un romanist de talia lui Meyer-Lübke, au alte păreri decât Domaschke cu privire la originea unor cuvinte ca cele citate — și numărul lor s'ar putea înmulți — sântem în drept să afirmăm că judecata acestuia e unilaterală. Că este și prevenită, dovedește mai limpede cazul lui *Sâmbătă*, despre care cetim: „die Namen der Wochentage sind ausser *Sâmbătă* 'Sonnabend' (slav.) merkwürdigerweise alle romanisch geblieben“. Pentru noi, care știm că termenii primordiali creștini sânt latini, „merkwürdig“ ar fi ca să întâlnim cuvinte ne-romanice pentru zilele săptămânii. De asemenea ar fi într-o câțva surprinzător — deși cazul se repetă și în englezește — ca între toate numirile, latine, ale săptămânii, *Sâmbătă* să fie slavă. De fapt, după cele arătate în recensia ce publicăm mai la vale asupra unui studiu de J. Jud, rezultă că și acest cuvânt e de origine latină. Neregularitățile formale (intercalarea lui *m* și genul feminin) sânt în deajuns explicate acuma și se regăsesc și în vest; dimpotrivă, greutățile formale, spre a explica acest cuvânt din paleosl. *sъбота* sânt cu mult mai mari. Într'adevăr, după studiul lui Byhan (*Jahresberisht* V 351—352) nazala slavă ar fi trebuit să fie redată, în acest cuvânt, împrumutat în vremuri vechi, prin *un*, iar *o* neaccentuat din silaba următoare, adăugăm noi, nu putea da *ă*, ci reflexul lui regulat ar fi fost tot *u*. Am așteptă deci *sumbută. Când e vorba de o etimologie latină, ni se cere cea mai strictă aplicare a

legilor fonologice; un caz de asimilare, disimilare, metateză, sincopă, metaplazmă, schimbare de gen etc. îi face pe criticii severi să încrunte imediat fruntea. Când însă cuvântul românesc e derivat din slavonește, atunci legile fonologice aproape nu există, iar accidentele generale sânt admise cu cea mai largă îngăduință.

Să-mi fie permis a ilustra aceasta cu un exemplu în afară de lucrarea cu care mă ocup, spre a arăta că acest lucru se întâmplă și la filologii din țara noastră — ca un fel de reacțiune împotriva maniei înaintașilor noștri de a găsi oricărui cuvânt o origine latină.

Aflând, cu ocazia ediției Cărții cu învățătură a lui Coresi, verbul *a plăsă*, cu înțelesul „a bate în palme“, l-am derivat din *applausare (Conv. lit. XLVI., 1912, p. 143—144; ar fi fost mai nimerit să-l deriv din *plausare*, care e atestat în latinește). Mai târziu am aflat că la această etimologie se gândise și Cipariu și o propusese și Ar. Densusianu. Nu este de sigur nici o mirare ca unui filolog de azi să-i scape ceea ce scrisese odinioară Cipariu și A. Densusianu. Că s'au gândit și alții la aceeași etimologie, e numai o probă mai mult că ea este probabilă. După stabilirea legii fonologice: *au* latin proton se preface în *a*, nu există nici o dificultate formală, precum nu există nici piedecă semantică: în pasagiul corespunzător din Vulgata, lui „*să plăseadze cu mărul*“ îi corespunde: *plaudite manibus*. Totuși etimologia aceasta nu e admisă de Tiktin (*Rom. Deutsches Wb.* s. v.), care îl derivă din „slav. (serb. nslov. czech.) *plesati* = ksl. *plāsati* 'tanzen, jubeln', vgl. zur Bedeutung czech. *plesati rukama* 'mit den Händen klat-schen'“, nici de Meyer-Lübke (*Rom. Wb.* No. 6587), nici de Densusianu—Candrea (care nu-l pomenesc în Dicționarul lor etimologic) și, bine înțeles, nici de Domaschke. Etimologia lui Tiktin o dă și N. Drăganu (*Transilvania* LXIII. 1912, p. 157—158 și *Codicele Todorescu*, p. 158—160), necunoscând articolul meu din *Conv. lit.* XLIV., 470 (unde arătasem că *repausare* a dat *răpăsare, de unde, pe de o parte, la Aromâni, *arăpăs*, pe de altă parte, la noi, cu trecerea lui *ă* > *o* după labiale, *răposare*). El găsește în alte psaltiri corespondentul „*săită-vor* cu

mărure" și crede că aceasta ar fi o dovadă că întâii traducători ai psalmilor au introdus pe *plasati* din originalul slavon sub forma *plăsă*. Tot atât de bine însă se poate admite că *plasati* din original le-a adus aminte de cuvântul lor românesc *plăsă*, care li s'a părut mai potrivit, fiind vorba de „o batere din mâni“, decât corespondentul „săltă“, pe care-l alege alt traducător, ținându-se în mod sclavic de original. De asemenea Candrea (*Psaltirea scheiană*) CCXXXII. dă: *plăsă* < ПЛАСАТИ. Nici unul dintre cei ce derivă cuvântul din slavonește nu și-a pus întrebarea de ce nu avem *plinsă* (dacă ar derivă din forma cu *e* nazal, precum susține Candrea) sau *plesă* (dacă ar derivă din forma sârbească cu *e*, căci cele slave de nord nu pot fi luate în considerare). Trecerea lor *e* în *ă* după *pl* nu li s'a părut neobicinuită. Dar cuvântul acesta se găsește și la Aromâni, unde *plăsedz* (de conj. I., ca verbele străvechi!) arată o dezvoltare semantică care indică vechimea lui: „turtesc, lățesc prin apăsare“ (Dalametra p. 173). Dl. T. Capidan imi comunică că acest înțeles de „turtesc“ implică însă totdeauna ideea „bătând cu palma“, ceea ce pentru mine este concludiv pentru etimologia din lat. *plausare*. Avem însă și altă dovadă. Într'o lucrare despre morfologia verbului român (care se va publica în viitorul volum al *Dacoromaniei*), A. Morariu arată câteva urme de conjunctiv latin păstrat în românește și în formele pluralului. Astfel e *blem* și *bleți* (alături de forma mai nouă *blăm*, *blați*) din *ambulemus*, *-etis* și istrorom. *pasêț* din *passetis (alături de vechiul-rom. *păsați*). Ca al treilea exemplu trebuie considerată forma „să *plăsentu* ca mâinile“ din Coresi, pe care citând-o în *Conv. lit. l. c.* o credeam influențată de sinonimul *să batemu*, nefiindu-mi cunoscute aceste cazuri de conjunctiv păstrat. Acum cred că acest *plăsem* corespunde lat. *plausemus* și e o dovadă mai mult de originea latină a cuvântului. Într'adevăr, ar fi cel puțin neobicinuit, ca terminațiunea aceasta, explicabilă în câteva rămășițe vechi, cu înțeles aproape interjecțional (*blem*, *bleți*, *păseți* sânt un fel de „haidel înainte!“, *plăseți* un fel de „aplause!“), să se fi adăogat la un verb de origine slavă, intrat târziu în limbă. Astfel *plăsă* < *plausare* întrunește cele trei condiții pe care Meillet (*Linguistique historique et linguistique générale*, Paris 1921)

le cere unei etimologii bune, căci în cazul nostru „concordanțele gramaticale se adaugă la concordanța sunetelor și a sensului” (p. 32).

Că D. este critic în judecarea etimologiilor latine, e de sigur o calitate pe care nu noi i-o vom contesta. E preferabil, într-o lucrare de acest soi, să ni se dea un material sigur, decât unul împestrițat cu etimologii îndoioase. De fapt, o parte mare a etimologiilor respinse nu mai pot figura între elementele latine ale limbei române. Totuși în adunarea materialului său și în cernerea lui, autorul n'a fost totdeauna bine călăuzit.

Înainte de toate el nu consultă lucrările mai nouă etimologice. Ca bază a luat Dicționarul meu etimologic, apărut în 1905. Dacă ar fi văzut exemplarul meu, cu zecile de îndreptări și de adăuse în manuscris la fiecare pagină, de sigur că și-ar fi dat seama că el nu mai poate fi izvorul exclusiv, după un deceniu și jumătate, atât de mănos tocmai în cercetări etimologice. Dicționarul lui Tiktin, care de la 1905 încoace a apărut în cea mai mare parte, Dicționarul etimologic al lui Candrea și Densusianu, Dicționarul limbilor romanice de Meyer-Lübke, Dicționarul Academiei, care cuprinde mai multe etimologii nouă decât bănuiesc mulți, apoi studiile lui Papahagi, Giuglea, Drăganu, Bogrea și alții nu sânt pomenite aproape nici odată. Adevărat, că autorul a consultat rezumatele anuale din *Kritischer Jahresbericht*. Dar, fără supărare, din toată activitatea uriașă și atât de rodnică a lui Weigand, partea etimologică e de sigur cea mai slabă, încât D. nu și-a ales tocmai sfetnicul cel mai potrivit. Astfel vedem respingându-se etimologii clare și admitându-se altele, vădit greșite.

Iată câteva exemple, addende și corrigende: 68 *lume* în înțelesul latinului *lumen* a lăsat urme în limba noastră, cf. Candrea-Densusianu, *Diçț. etim.* s. v. — 69. Pentru *intunecă* avem acum etimologia lui Giuglea **innocitōre*, cu mult mai convingătoare decât **intunicare* al lui Byhan. — 72 Pentru *deseacă*, care lipsește în materialul bogat de fișe al Dicționarului Academiei, eră dator să dea citația locului unde l-a găsit. — 78 *mestecăn* „das von Weigand zu *a mestecă* gestellt wird”; dar etimologia adevărată a fost dată de Candrea, *Conv. lit.* 39, 1128

(cf. acumă și Candrea-Densusianu, *Dict. et.*) — 82 *zbernă* e derivat tot din *belare* (cu *e* lung), deși o nouă paralelă pentru derivarea din *vërres* putea afla în franc. *beugler*, din v.-franc. *bugle*, iar acesta din *buculus* „bou mic” (Meyer-Lübke, *Et. Wb.* No. 1370). — D. derivă pe *necheză* din *rhonchizare*, deși în *Conv. lit.* 46, 141—143 am. dat, cred, etimologia adevărată (*hinnitulare). — 83 Pentru *aripă* cf. Meyer-Lübke, *Zeitschrift* 31, 582—586 și Schuchardt, *ibid.* 721—725. — 88. Derivarea lui *cută* din *cutis* (cu metaplasma), propusă de mine, o respinge pe motivul că nu însemnează „Runzel” „wie Pușcariu angibt”, ci „Falte”. Să am iertare, dar dacă eu, ca Român, spun că întrebuințez acest cuvânt în înțelesul de „zbârcitură” — indiferent dacă îmi admite etimologia sau ba — cel ce știe românește numai din cărți nu are dreptul să conteste acest înțeles. L-ar fi găsit, dacă și-ar fi dat silința, și la Polizu („Runzel”), la Damé („ride”) și la Tikin, care citează și un exemplu din Nădejde. Îl întrebuințează și Delavranța (*Sulfânica* 174): Aceste fețe . . . , pârлите în focul luptelor, nu prind cute, apoi L. Rebreanu (*Ion* II. 80): Obrajii încrustați cu multe cute, mărunte și subțiri. Aproximarea celor două idei „Falte” și „Runzel” e atât de firească — și francezul *pli* are amândouă sensurile. — încât Odobescu (*Scrieri* III 581) vorbește de o „pânză *zbârcită* (în loc de *zgârcită*) de cute”. Cuvântul latin s'a păstrat și în Sicilia, Piemont și Sardinia. (cf. Meyer-Lübke, *Et. Wb.* No. 2432.) — 92. Existența lui *gamba*

1) Mi se pare că și negarea pur și simplă a existenței unui sens sau chiar a unui cuvânt este un procedeu pe care D. l-a învățat de la dascălul său. Astfel, Weigand, găsind bună oară la Ruși cuvântul *papușa* cu înțelesul de „Wickel (aus Tabaksblättern)”, crede că românescul *păpușă*, care se întrebuințează și cu înțelesul acesta („păpușă de tabac”) e împrumutat din rusește, deși admite că rusecul *papușol* e împrumutat din nou din românește (*Jahresbericht* XVII. 365). În Dicționarul meu etimologic sustineam tocmai invers, că formele slave sânt împrumutate din românește, unde cuvântul ar putea fi — precum propusese N. Sulică — un derivat din lat. *pappus*. În sprijinul acestei păreri aduceam forma a r o m â n e a s c ă *păpușă*, căci la Români transdanubieni nu putem admite un împrumut din rusește sau rutenește. Greutatea aceasta însă o înlătură Weigand (*l. c.*), afirmând că *păpușă* nu e cuvânt popular la Aromâni, ci un dacoromânism. Oricât de bine ar cunoaște Weigand dialectul Aromânilor, trebuie totuși, înainte de a face o afirmare atât de categorică, să cerceteze lucrul mai amănunțit și să nu se bizue numai pe amintiri și pe simțul limbii. Într-adevăr, după cercetările mele, cuvântul *păpușă* există la Aromâni. T. Capidan, dându-și seama de întreaga importanță a chestiunii, îmi afirmă că pe la ei în Macedonia cuvântul *păpușă* e cât se poate de popular și că se întrebuințează cu deosebire ca termen de comparație pentru miresele gălitate frumos.

e contestată pe nedrept, cf. *Dict. Acad.* subț *agamba*. Cât despre *pes*, el s'a păstrat în expresia *în piezi* și în derivatul *pieziș* (D. Pușchilă, în *Anuar de Geografie și Antropogeografie*, II. p. 159—160 Buc. 1911). Înlocuirea lui *pes* prin *pectolus* s'ar putea datorî unei influențe culinare, întrucât în vechea italiană nordică aflăm pe *peșo* cu înțelesul de „zampetta di porco”; am avea deci aceeași cauză care a făcut ca *ficatum* să înlocuiască pe *iecur*. — 98. *saturare* e păstrat și în limbile romanice, cf. Meyer-Lübke *Et. Wb.* no. 7622. — 100 *zgrăbunță* ar fi, după Weigand, *zgaibă* + *zgâriă*! — 100 Explicarea ce am dat-o în *Conv. lit.* 39, 304 pentru *puchios*, *puchinos* dintr'un *puchiu* neatestat, i se pare neprobabilă. E. Herzog îmi comunică că în Bucovina cuvântul *puchiu* — pe care l-am întâlnit, ca nume de familie și în Ardeal — există de fapt. Și în Brașov se găsește cu înțelesul de „păduche” (com. de C. Lacea). — 103 *răpăcă* 'a se da pe ghiță' e, după Weigand, un derivat din a *răpi*. — 109 *puțin*, fără să se țină seama de cele arătate de Meyer-Lübke *Et. Wb.* no. 6550 e derivat tot din *putinus, iar *nițel* din *mic*, care la rândul său, e masculinul lui *mica*! (p. 106). — 110 *despărți* nu poate fi *dispertire*, ci *dispartire. — arom. *frimintu* nu se opune etimologiei *fragmento*: citația dată de D. e greșită, referindu-se la etimologia propusă de mine pentru *înșină*. — Explicarea lui *mă uit a* dat-o Sandfeld-Jensen în *Indogerm. Forsch. Anzeiger* XX 182. — 114 *duoare* e întrebuițat și azi dialectal, ceea ce se vede și din dicționarul meu, no. 562. — 118 Pentru *strigă* se dă tot etimologia *exquiritare. — 124. Pentru *cărpător* avem acum etimologia, cu mult mai plauzibilă, a lui D. Pușchilă (*Conv. lit.*, 12, II, 91—92) din *coopertorium*, care, subț forma *krpatur* a pătruns și la Slavii de sud (cf. Bartoli, în *Omagiul Jagić*). — 125 *cureă* nu poate fi — din cauza dialectalului *cură* (cu *r* lung) — *corella, ci e *corrigia*, cum se admite la pag. 157. — D. admite, cu Weigand, că *nasture* e „germanisches Lehnwort im Balkanlatein”. — Etimologia *baier* din *varius* n'o mai susțin nici eu, precum se putea convinge din *Dict. Acad.*, unde se dă adevărata explicație a cuvântului. — 130. *Aburcă* „mă suiu într'un arbore” ar fi, tot după Weigand, un derivat din *abur*! Meyer-Lübke, *Et. Wb.* no. 606 nu numai că admite etimologia mea din *arboricare, ci citează și pe tosc. *abbricare* „a

se cătără pe un pom", în sprijinul ei. — 138. Nu se admite *păioară* < *palleolum*. Cine cunoaște țesăturile fine ale țărăncilor noastre nu se va îndoi că acest cuvânt latin s'a păstrat, cu sens nealterat la noi și nu va admite că cuvântul românesc e un derivat din *paie*. Tot cu *paiu* crede Weigand că e identic și termenul ciobănesc *paie* "lâna moale a oilor", pe care Giuglea l-a derivat în mod convingător din *pallium*. Și etimologia pe care Giuglea a dat-o lui *incurcă* e mai probabilă decât **incuricare* „Zusammenlaufen der Fäden“, pe care D. (147) o admite după Weigand. — 144. Cu totul neadmisibilă e etimologia *brânză* < **brancia*, tot după Weigand. — 150. Cuvântul *aiă* dat de Hasdeu, *Etym. Magn. Rom.* nu există și deci nici etimologia *avia* (care ar fi dat *aibă*). În pasagiul reprodus de Hasdeu avem a face cu pronumele demonstrativ; de aceea în *Dicționarul Academiei* n'am înregistrat cuvântul. — 152. *Nuntă* nu-i *nupta*, ci *nuptiae*. — 155. Pentru *batjocură* e a se consulta acum *Dicț. Acad.*

O idee cu totul neobicinuită are autorul despre neologismele de origine latină în limba noastră. Am văzut mai sus că el crede posibil ca vorba *negoț* să fie un latinism cărturăresc intrat în limba noastră. Tot ca „vorbe savante“ sau „formațiuni cărturărești“ consideră el și alte cuvinte întrebuințate de poporul nostru de la sate și de autorii noștri vechi. Cum influența limbii latine scrise a încetat la noi din timpurile cele mai vechi, nu vedem pe ce cale au putut intra în limbă aceste neologisme. Astfel el zice că *sân*, un cuvânt pe care-l auzi zilnic la toți țărani români, ar fi „nicht recht volkstümlich“ (p. 92), dar crede vechiu *sânul de mare* (p. 75)! De origine cărturărească crede și numirile de plante ornamentale precum: *calce*, *căprifoiu*, *șerpântă*, *șerpunel* (p. 80), apoi pe *legumă* (care în unele regiuni a ajuns să însemneze „merinde“) și *curcubetă* (p. 138), pe *lăcusă* („ist sachlich nicht alt“), pe care-l crede intrat în limbă prin limba bisericească (p. 86), pe *viperă* (p. 85) și *vătreg* (p. 152) (deși poporul le pronunță, în Ardealul nordic, *ziperă*, *zîtreg* ca pe *zin* din *vin*), pe *viers* și *vioară* (p. 155), pe *flacăra*, fiindcă apare în texte abia în sec. XIX și nu-i cunoscut în Moldova (p. 130), pe *legământ* („der Bedeutung nach kaum alt“ p. 133), ea și când strămoșii noștri n'au putut avea și sub-

stantive abstracte, pe *dedă* (care se găsește în texte vechi, deci nu poate fi neologism), pe *vărgură* („kirchliche Bildung“ p. 163), pe care-l întâlnim în *Codicele voronețean* etc. E locul să ne întrebăm însă cum de *lăcustă* apare cu *a*, ca în latina vulgară, iar nu cu *o*, ca în cea clasică, cum au putut forma Români pe *șerpântă* cu un sufix neexistent în limbă, pe când derivatul **serpentia* se explică perfect de bine ca un derivat latin vulgar, cum au ajuns întâii traducători de texte bisericești, din limba paleoslavă, să facă din *virgo* un *vărgură*, etc?

Concluzia: lucrarea lui D., făcută cu multă îngrijire și bun simț, dă un material prețios, dar incomplet, care trebuie întrebuițat în mod critic.

Sextil Pușcariu.

G. Weigand, tratează despre numele de localități aromânești din Pind. (*Die aromunischen Ortsnamen im Pindusgebiete*, p. 60—64 și 174—180).

Ele au o deosebită însemnătate pentru trecutul Aromânilor, mai ales că istoria ne vorbește așa de puțin despre ei. În afară de aceasta, explicarea lor etimologică arată, după autor, întâiu: „unde anume a existat o populațiune înainte de sosirea poporului despre care este vorba; al doilea: care anume a fost aceea populațiune care l-a precedat și s'a contopit cu el (căci o populațiune părăsind țara cu desăvârșire, abia dacă mai lasă vreo urmă de nume de localități); și al treilea: unde anume s'au mai făcut așezări nouă“.

Înainte de a trece la fiecare nume de localitate în parte, mă opresc un moment la punctul al doilea din lămuririle ce ne dă explicarea etimologică a numelor de localități. O localitate cu nume grecesc sau bulgăresc ne arată că înainte de venirea Aromânilor în aceea localitate a trebuit să fi locuit Greci sau Bulgari; dar că la sosirea Aromânilor a trebuit neapărat să fi existat Greci sau Bulgari, căci altminteri abia dacă ar mai fi rămas vre-o urmă de nume de localitate grecesc sau bulgăresc, aceasta îmi pare exagerat. Dintr'o lucrare făcută de subsemnatul la institutul domnului Weigand, rezultă că din numărul total de nume de loc. în Tesalia, aproape șaptezeci la sută sânt de origine slavă. Toate aceste nume de loc. au fost date în cursul veacurilor VII—X,

când Slavii pătrunseseră până în inima Greciei. Astăzi elementul slav se întinde în sudul Penins. Balc. numai până în *Costur*; existența lui în Epir și Tesalia este cu desăvârșire exclusă. Așa fiind se naște întrebarea: oare Grecii și în parte Aromânii, care au ocupat locurile cu nume slave, au trebuit neapărat să găsească Slavi în toate localitățile, pentru ca numele date de ei să se fi putut continua mai departe? De sigur că nu. Au fost unele centre mai însemnate, în care o parte din elementul slav s'a putut menține și mai departe. Dar că majoritatea cătunelor au fost părăsite cu desăvârșire, nelăsând în urma lor de cât numai numele, aceasta se poate deduce întâiu din caracterul vremelnic al așezărilor slave în Tesalia ca și în România, până la fixarea lor definitivă în regiunea unde îi găsim astăzi; al doilea — și mai ales în ceea ce privește Tesalia — din cauza felului barbar cum s'au purtat Bizantinii față de elementul slav, după înfrângerea definitivă a acestuia (1014), când numai din lipsa elementului grecesc din Macedonia, el s'a mai putut păstra până astăzi în această provincie. De altfel, în ce privește Peninsula Balcanică, așezări nouă în regiuni și localități părăsite, din care astăzi n'a mai rămas de cât numele, se fac și azi. Citez numai un singur caz: Comuna *Doliani* care este una din cele mai frumoase din regiunea Veriei, nu datează decât numai de treizeci și cinci de ani. O bună parte din Aromânii din *Selia*, o altă comună aromânească, tot din regiunea Veriei, așezată pe înălțimile muntelui cu același nume, ne mai vroind să-și părăsească locuințele, iarna, spre a se duce cu turmele în regiunea călduroasă a Caterinei, s'au stabilit la poalele muntelui; acolo unde ar fi putut petrece și în timpul iernii și unde existase odată o comună, dar din care la așezarea Aromânilor, nu mai rămăsese decât numele slav *Doliani* și ruinele unei bisericiuței părăsite a Sfântei Marii. Astăzi comuna numără 120 de case, toate nouă și clădite cu un caț, cu o școală primară românească, clădire model. Deși la așezarea lor, Aromânii n'au găsit nici o familie bulgărească, mai ales că în regiunea aceea nici nu se găsesc Bulgari, totuși ei n'au schimbat numele vechiu al comunei. Dacă acest proces s'a putut petrece în zilele noastre, când Aromânii despre care este

vorba erau readuși la conștiința națională, și, în mândria lor, s'ar fi putut lipsi de o numire slavă, înlocuindu-o prin una românească, ce trebuie să ne închipuim că s'ar fi putut petrece în veacurile de pribegie pentru elementul slav, când sute de comune erau părăsite și când chestiunea numelui, dacă era slav sau grecesc, nu jucă nici un rol pentru nouăle așezări?

Toate numele de loc. discutate sânt în număr de 70, dintre care 21 sânt de origine aromână. *Furca, Samarina, Armata, Pădz, Avdela, Ameru, Păltin, Chiară, Călar'li, Coturi, Cornu, Orghil'i, Ndeș'li, Coch'i'li, Sclineasa, Lužești, Mocosi, Generadzli* (gr. Dzeneraidhes), *Sturdza, Cereș*; 15 de origine greacă: *Palioseli, Smixi, Pirvoli* (Perivoli), *Laca, Paliochori* (de două ori), *Macrini, Flamburari, Calichi, Milia și Palomilia, Petruli s. Pertuli, Malacași, Glidzadhes, Aivun, Cuțușlean*; 29 de origine slavă: *Breaza, Turia, Lăbănița, Bozovon, Dobrinovo, Leșnița, Cerneși, Grebenit, Drăstenic s. Trăstenic, Dragari, Doliani, Leascoviț, Minciu* (gr. Meșovo), *Saracu s. Siracu, Lepenița, Viliciani* (gr. Velitsena), *Dolen, Drausta, Giurgia, Gardista* (Gardhichi), *Muciara, Veternico, Camia, Burjic s. Brujic, Liabovon, Nevoden, Coteana, Pârleango* (gr. Pernjako s. Perliangon), *Clinovo*; 4 de origine necunoscută, *Băiasă, Pira, Gudhovasda și Cioran*.

Dintre numele de origine română, *Samarina* poate derivă din *Sanctus Marinus*, deși numele Marin la Aromâni nu prea este obicinuit, totuși el a existat odată mai ales că există și biserica Sf. Marin. Observ numai că un *Sanctus Marinus* ar fi trebuit să ne dea *Sămărin*, sau cel mult *Sămărina* (cu a final ca în *Crușuva-Crușovo, Magarova, Târnova* etc.) însă în nici un caz *Samarina*, căci de la *Sancta Maria* nu avem *Stamaria*, ci *Stămărie*. Păstrarea celor doi a în poziție neaccentuată nu se poate explica printr'un simplu „Vokalharmonie“. — *Păltin* (cu a pentru a) rămâne neexplicat. Ar fi trebuit să avem *Pal-tin*. — *Ndeș'li* poate derivă din *des*, sub influența verbului *ndes*; dar ce ar însemna „die dicht gedrängt Zusammenwohnenden“, la țară, unde oricât de indeseate ar fi casele una în'alta ele sânt relativ rare? — *Selineasa* rămâne neexplicat, deși ca formă este un cuvânt aromănesc. — *Lužești* (pronunțat în gr. *Luzestî*) poate derivă din *tud* pl. *lazi*. Cuvântul este de origine

bulg. și există numai în dialectul megl. și nu-i exclus cazul că să fi existat și la Aromâni. — *Generadzl'i* nu poate derivă din *dzinire* (ginere); ar fi trebuit să avem *dzinirl'i* (așa cum se obicinuește la plur. la toți Aromânii) sau cel mult *dziniqazl'i*. Chiară este, desigur, de origine aromână, însă nu însemnează propriu zis numai „wo die Sonne nicht hinscheint, Schattenseite”, ci „apus”, adică „loclu iu chiare soarle”. În acest sens este întrebuițat și în cunoscutul cântec de la nuntă, pe care neveste tinere și fete îl cântă în unison, în momentul când se bărbierește mirele.)

Lă-ñ-me și speală-ñ-me   Lă-mă și spală-mă.

La șoptlu di tru cheare.   La fântâna de la apus.

Ca apelativ îl cunosc numai sub forma „cheare”.

Dintre numele de origine greacă, *Malacași* rămâne neexplicat. Derivația lui din *μαλακός* „moale”, nu-i cu putință. În orice caz cuvântul este vechiu, căci, ca nume propriu, din care derivă, se întâlnește încă de prin veacul al XIV. Într'o luptă dată în contra Albanajilor, Nichefor Duca, fratele împărătesei Ana, fu ucis în 1358 de niște triburi albaneze conduse de *Bua*, *Malacași* etc., amândoi de origine aromână. (N. Iorga, *Breve histoire de l'Albanie et du peuple Albanais*. p. 36. *Αραβαντινός χρονογραφία της Ηπείρου*. Vol. I. p. 112. și Vol. II p. 113). De asemenea și *Gl'izadhes* din *χιλιάζει* cu însemnarea de „Grossherdenbesitzer”. — *Aivan* nu poate derivă, desigur, din arom., dar și mai greu din bulg., deși, după formă, pare că ar sta în legătură cu numele propriu *Ivan*.

Dintre numele de origine bulgară, *Turia* pe lângă forma gr. *Krania* rămâne obscură. *Aminciu* (autorul scrie Mintschu) în nici un caz nu poate derivă din „mentschovo” маџ-ovo „Bärenort”. În afară de greutățile ce prezintă o formă slavă *м*, nici măcar derivațiunea n'ar fi posibilă în bulgărește. Din *mečka* sau *meče* (căci meč nu s'a mai păstrat) am avea *mečki* s. *mečeško* s. *mečkino*, dar în nici un caz „маџово”. Și în cazul cel mai rău, chiar dacă am admite existența acestei forme, ea ne-ar fi dat în arom. *Aminciovo* s. *Aminciova*, cum avem în *Magarova*, *Târnova*, *Gramaticova*, *Drenova* etc., cu sufixul *-ovo* păstrat. Pre-

1) Numai la Aromânii din Macedonia; în Epir se cântă în grecește.

supun mai de grabă că numele de origine al orășelului pur aromânesc este (A)minciu; acesta trebuie să reprezinte un nume propriu, din care Slavii mai târziu au făcut un *Menčovo*, păstrat astăzi numai la Greci sub forma *Metsovo*, mai cu seamă că numele de loc. în *-ovo* sânt foarte răspândite în Tesalia. — *Dragari* este de origine slavă, însă nu cred să derive din *drag* „lieb“, căci n'aș ști ce ar însemna în bulgărește un derivat în *ar* de la *drag*. Cuvântul trebuie să derive tot din *drag*, însă acesta din vsl. дрѣгъ „drug“ (cu trecerea lui ж > a în dialectul bulg. din Macedonia, ca în мѣка > maka, рѣка > raka etc.) cu înțelesul de „lemn lung“, prăjină netezită. În cazul acesta *dragar* ar fi un nomen agent. ca *stolar* „scăunar“ etc. — *Viliciani* ar putea deriva mai de grabă din *vilitsa vilice* cu înțelesul de „furcă“ sau chiar și de „falcă“, decât din *velik* „gross“, cum dă autorul. *Camia* din *kamenya*, formal merge greu. — *Nevóden* deși se identifică ca formă cu slav. *nevoden* „nicht mit Wasser versehen“, totuși nu cred să fie același cuvânt. Mai întâiu și că dacă de la *voda* există un adj. *voden*, -a, „prevăzut cu apă, ud“, de la *voden* n'am putea avea forma negativă, decât numai construindu-o. Un *nevoden* nu există în limbă. Și din mulțimea numelor de loc. de origine slavă știu că pentru localitățile situate în regiunile lipsite de apă, Slavii întrebuițau derivate de la tulpina *sucho*. Presupun mai de grabă că ar fi de la *navoden* „udat, prevăzut cu apă“, prin înlocuirea lui na- cu particola așa de obicinuită *ne*, din alte cuvinte, *Nevoden* de astăzi fiind pentru un mai vechiu *Navoden.

În capitolul privitor la Aromânii din Acarnania și Etolia, care în veacul al 12 și al 13 alcătuiau *Mica Vlahie*, autorul găsește și astăzi urme despre existența Aromânilor, din numele de localități păstrate până în zilele noastre, ca *Vulpi* așezat pe muntele *Furca*; în apropiere de această comună se află *Paljokatunon*, un nume de localitate, probabil, tot de origine aromână, după cum se vede din al doilea component; *Lata*, un sat situat la o depărtare de 15 km. spre miază-zi de *Ayios Vlasis*. Același nume se găsește și în Eubea, în districtul *Tamíne*, și în Peloponez, unde, după datele istorice, prezența de altă dată a elementului aromânesc este atestată. Mai în spre sud, pe

țarmul de nord al țacului Agrinion se află așezat satul *Gurița*. O altă localitate cu acest nume se găsește în districtul Kallion din Rarnas. În fine o localitate de origine aromână este și *Singrelu* (Συγκρέλιον), adică Singurelu, așezată în partea de sud de *Karpenision*, care pare a fi un *cărpensiș*.

În câmpia Tesaliei, în care altă dată (veacul al XII și al XIII) se află Valahia Mare, și numărul Aromânilor, după mărturiile scriitorilor bizantini, eră destul de mare, autorul nu găsește aproape nici un nume de localitate de origine română. Acestea apar în spre părțile muntoase. Astfel în spre nord de Lamia se află satul *Furca*, despre care a fost vorba; în partea de vest satul *Tobanladhes*, de la *tšobanli* cu suf. — ades. Tot în apropierea de Lamia se află *Gura* cu 900 locuitori; iar la o depărtare de o oră se găsește regiunea cunoscută sub numele de *Cașuni* locuită, altădată, de păstorii aromâni numiți până azi *căciăuni*. În munții de nord ai Tesaliei se găsesc doi munți care poartă nume românești: *Dumenica* și *Ciumanaltă* (ciuma-naltă), însemnat pe harta lui Kiepert *Djumanaltă*. De asemenea între munții *Casia* și *Camburi* se află orașelul *Discata*, singura localitate mai mare care poartă nume românesc, din *disicata* de la *disic* (< lat. disseco) „despic, taiu în două“.

Din această cercetare a numelor de localități autorul deduce că regiunea ocupată de Aromâni, de la început (veacul al X), a fost aceea de pe înălțimile Pindului, care se găsește la izvoarele râurilor Aspropotam și Vovusa. Mai puțin locuită a fost aceea de pe munții Orthrys și Casia și și mai puțin câmpia Tesaliei, în care numai în timpul iernii Aromâni se coborau în număr mai mare.

T. Capidan

Skok Dr. Petar I. *Mărunțisuri filologice* (în limba cehă) în „Časopis pro moderní filologii a literatury“, Praga Vol. III., VI. și VII.

2. *Studii lexicale serbo-croate* (în limba serbo-croată) în *Rad.*, 222, p. 117.

3. *Contribuții la cunoașterea cuvintelor de origine romanică în limba serbo-croată* în „Zeitschrift für romanische Philologie“ vol. 36, 38 și 41.

4. *Recensie* (în limba cehă) în *Glasnik zem. muzeja*, vol. 30.

5. *Particularități de limbă latină-vulgară în inscripțiile provinciei romane Dalmația* (în limba serbo-croată) în „Djela jugoslovenske Akademije znanosti i umjetnosti“ Kn. XXV., Zagreb 1915. Un vol. în 8°, pp. XIII. + 130. Prețul 4 cor.

6. *Studii de toponomastică ilirică* (în limba serbo-croată, cu un rezumat în franțuzește). Extras din „Zemljanskog muzeja u Bosni i Hercegovini“ XXXI. (1919) p. 151—160.

Lucrările profesorului de limbi romanice la Universitatea din Zagreb, prezintă un interes deosebit pentru noi, căci acest distins elev al lui Meyer-Lübke înțelege studiul limbilor romanice în întregul complex al extensiunii lor și dă o deosebită importanță limbii române. Ca Iugoslav, relațiile româno-slave îl interesează cu deosebire, iar raporturile cu limba albaneză și veche-dalmată intră în mod firesc în cadrul cercetărilor sale.

Cred dar că fac o operă utilă dacă voi da în rezumat părțile acelea din diferitele sale studii care se rapoartă la limba română, mai ales că aceste studii s'au publicat adesea în reviste și în limbi puțin cunoscute la noi.

1. În vol. III., p. 403 autorul arată că serbo-croatul *Captat*, al cărui *a* proton se reduce la *u*, iar acesta la *i* latin, derivă dintr'o formă *civitate în loc de *cīvitate*, al cărui *i* a rezultat din *ī* prin asimilație față de *i* următor. Această formă, cu *i* scurt în prima silabă, o presupune și la baza cuvântului românesc *cetate*, al cărui *e* ar rezulta din contracția celor doi *i* după amuțirea lui *y* intervocal. Știm că Meyer-Lübke (*Rom. Gramm.* I. § 350 și *Einführung*³ § 190) presupune că *cetate* s'a dezvoltat din *cielate, cu absorbirea lui *i* în *č* precedent, ca și în cazuri ca *caelum* > *cier > *cer*. Candrea—Densusianu, în *Dictionarul etimologic* No. 322 pleacă și ei, ca Skok, de la o formă *ceelate dezvoltat în conformitate cu legea fonologică pe care o stabilesc ei despre „treccrea lui *ī* aton la *e*“.

În vol. VI., 41 ș. u. se dau următoarele etimologii: *Biț*, ca și serbo-croatul *bič* din *vīteus*. — *Căni* ca serbo-croatul *kniti*, din turc. *kynā*. Precum am arătat în Dicționarul Academiei, răspândirea geografică a cuvântului românesc ne împiedecă a-l deriva din turcește; *căni* ar putea fi însă un împrumut din sârbește sau e ungurescul *kenni* „a mângăli”. — *Cobori, dobori, pogori*, ca și serbo-croatul *koporati* etc. sânt considerate ca formații onomatopeice, iar nu împrumuturi din slavonește. — *Colnic* din bulg. *klanik*; înțelesul se apropie în parte de serbo-croatul *klanac*. — *A (se) dezbră* e derivat din *disvelare, propriu „a desvăli”, apoi „a desbrăcă”, comparându-se cu alb. (d)zbulon, zbulon „a desveli” < *exvelare*, mbulon „a învăli” < *invelare* și cu *advelare* R. E. W. 214, franc. *dévoiler* etc. — Etimologia lui *gândac* din poleosl. *гѣдѣ* + suf. *-ac* e veche (cf. Byban, *Jahresbericht* V, 312). — *Tigale* din serbo-croat *tigaľa*.

În vol. VII. p. 166 ș. u. *Diiu, Odriiu* se explică din locativul slav *vъ Bъdině, Odrině*. — Megl. *tinir joni* „mire” se compară cu serbo-croat. *hrabar* „mire”, mai de mult, „erou, voinic”. — *Ian(i)* este *ia + n*, ca în serbo-croat. *dano* din *da + no*, slov. *in* din *i + n*, ceh. *ten*. — Cuvântul *miață*, pe care-l găsim în Codicele Voronețean și în Țara-Oașului (*mňatǎ*), precum și la Aromâni (*ňatǎ*) cu înțelesul de „friguri, fierbințală” îl derivă din *ignitia; trebuie să fi existat și o formă *meșină din care au fost împrumutate serbo-croat. *micina, nicina*. Dacă această etimologie e justă, precum se pare, ea așază într’o nouă lumină istoria cuvântului *miel*. În *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 37 am arătat că forma *miel* nu poate deriva din *mňel*, precum s’a crezut, mai întâiu fiind-că această formă trebuia să se păstreze în dialectele care mențin pe n până azi, ca cel bănățean (unde avem *miel* și *mel*), apoi fiind-că un *n* urmat de *ě* nu se moaie, precum arăt din nou la alt loc al acestui volum din *Dacoromania* (p. 395—397). Dacă deci în *agnellus* grupa *gn* ar fi dat *mn* ca în *lemn, semn, pumn*, am avea *mnel* iar nu *mňel* sau *miel*. De aceea ziceam, în studiul citat, că *miel* face impresia că derivă dintr’un tip *agmëllus, care ar fi trebuit să devină *aumiel > *amiel > *miel*. Acest *agmëllus ar putea fi o contaminare între *agnellus* și *agmen* „turmă”. Această explicare, pe care Ettmeyer o numește „asnprechende Deu-

tung" (*Prinzipienfragen der romanischen Sprachwissenschaft*, p. 10) și-ar găsi o paralelă, precum mă face atent G. Serra, în acel *caprētum din Italia de nord (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Wb.* No. 1647) care nu însemnează „turmă de capre”, ci „căpriță”. Dar mi se pare că și *agnellus* a putut da *miel*. Dacă privim celelalte grupe consonantice în limba noastră, vedem, că ele apar simplificate înainte de accent, cf. *coxa* > *coapsă* față de *maxilla* > *măseă*, *octo* > *opt* față de *arrectare > *arăță*, *septem* > *șapte* față de *septimana* > *s(ă)tămână*, *comparo* > *cumpăr* față de *comprehendo* > *cuprînd* etc. S'ar putea deci ca față de *pugnu* > *pumn*, *lignu* > *lemn*, *signu* > *semn* să avem, înaintea accentului, *gn* > *m*, precum pare a rezulta din *agnellus* > *miel*, *agnicia > *miță* (*Lexiconul budan și Candrea—Densusianu, Dicț. et.* No. 1142), *agnelliola > *mioară* și *ignitia > *miță*. Impotriva acestei legi fonologice se opune *cognatus*, care a dat *cumnat*, iar nu *cumat. Ca în toate cazurile unde sântem nevoiți să stabilim o lege fonologice pe temeiul unui număr restâns de exemple, și aici e foarte greu de a spune care dintre cele trei cuvinte arată transformarea normală: *agnellus* (și derivatele) și *ignitia sau *cognatus*. Posibil ar fi însă ca acest cuvânt din urmă să presupună, în epoca de formație a limbei române, o formă *comnatus, refăcută, prin reintegrarea prefixului, din *cognatus*, poate după analogia lui *com-pater* și *com-mater*, care, precum a arătat Meyer-Lübke (*Mitteilungen* p. 4—5) făceau parte dintr'o clasă de cuvinte cu o dezvoltare deosebită în latinitatea balcanică. Fazele fonetice în dezvoltarea lui *gn-* > *m-* par a fi fost $\eta\eta$ (η = nazală velară), apoi (cu disimulare) ηm și apoi un *m* care trebuie să fi avut un caracter de sunet muiat, căci altfel nu ne-am putea explica de ce în urmașele lui *ignitia apare dialectal $\acute{n}$ (și în Codicele Voronețean cuvântul trebuie cetit *miiță*).

Vol. VII, 229 ș. u. Pentru dezvoltarea lui *întrebă* din *interguare, propus de Meyer-Lübke, Skok admite stadiile următoare: *intērogať* > lat. vulg. *interogāt > *intreogāt (cu substituirea lui *entre* preroman în loc de *inter* clasic) > *intrēgoat, *intrekuat (prin ocolirea diftongului neobicinuit *eo*, cf. ital. *ai* în *maida > *madia). — Spre a explica pe *luă*, presupune labializarea lui *e* în *u* înainte de amuțirea lui *v* intervocal, deci *luvare

▷ *luare*: (Forma *luă* s'ar putea explica; cred și printr-o similitudină: *levare* ▷ *lvare* ▷ *luare*). Aceeași evoluție o presupune pentru *levis* care a dat **lu*, apoi **iu*, la care s'a adăugat sufixul —*șor* după model slav (cf. serbo-croat *lagušān* ∠ ЛАГУШКЪ + suf. *j(a)n*). Din *mai ușor* s'a putut naște apoi *mai ușor*. Arom. *licșor* n'are nimic a face cu *levis*, ei derivă din comparativul slav *lęzši*, în care —*ši* a fost înlocuit prin suf. —*șor*.

2. Numele unei familii domnitoare montenegrine în evul mediu *Balša* e considerat ca o formă românzată a numelui de persoană slav *Bělz* + *ša*. — p. 130 Sufixul augmentativ serbo-cr. —*enda* se compară cu românescul —*andru* (pentru care a dat în urmă E. Herzog o explicaie, cf. *Zeitschrift f. rom. Phil.* 1921 p. 74).

3. Între cuvintele de origine romanică în limba serbo-croată se dau și următoarele împrumuturi din românește: În vol. 36, p. 648 ș. u. *Kočenica* din arom. *coașin*, *laja* etc. din *laiu*, *pura* din *purintă*, *trze* din arom. *trădziu*. — În vol. 38, p. 344 serbo-croat. *aranija* din *arămle*, *balaura* din *bălaur* (despre originea acestui cuvânt v. în urmă articolul lui N. Jokl în *Zeitschr. f. rom. Phil.* 1921, p. 228 ș. u.), *hrńkaš* din *rńcaș*, *mrđ'elu* din *mărgea*, pe când se pronunță încă *mărgeala* (cu *l* velar; mai probabil din plur. *mărgele*, căci cuvântul se întrebuințează de obicei la plural și împrumutul ar trebui să fie extrem de vechiu ca să fi apucat rostirea cu *l* velar), *skuteljka* din *șurteică*. — Vol. 41, p. 147 ș. u. serbo-cr. *burag* din megl. *buric*, *intačili* din *inteți*, *jabušottiti* din *a-bușile*, *kŗpuša* din *căpușă*, *parlog* „reîmprumutat” din *pārlog*, *plaj* din *plaiu*, *skrt* din *scurt*; *hńrcă* se compară cu serbo-cr. *hrga*. — În vol. 38, p. 551 ș. u. se dau nume locale de origine română pe teritoriu serbo-croat.

4. În recensia lucrării lui Kadlec, *Valaši a valaškė pravo*, sânt atinse câteva chestiuni interesante, astfel p. 307—310 se dă o analiză a numelor de vlahi în documentele medievale sârbești, în legătură cu numele de persoane la Românii transilvăneni și câteva nume la Sârbii de azi; între aceste nume câteva sânt curat românești, precum *Bun*, *Sîngur*, *Oparitul*, *Surdūt*, *Mackat*, etc., altele numiri desmierdătoare slave, românzate

prin omiterea sufixelor slave *-e, -a, -o*, precum *Rud, Vlad, Grad, Bud, Dan* < *Rude, Viade, Bude, Grade, Dane* etc., în stârșit numiri desmierdătoare slave, la care s'a adăugat articolul românesc: *Bogdul, Radul* etc. < *Bogde, Rade* (scurtat din *Bogdan, Radoslav* sau *Radivoj*.) — Pag. 298 ș. u. Despre însemnarea cuvântului *vlah* pe teritoriul serbo-cr. și explicarea de ce acest nume a ajuns la Croați să se dea Sârbilor ortodocși, mijlocitorii fiind Turcii. Despre regiunea *Vlahi Inferiores* în Herțogovina.

În *Archiv. f. slav. Philol.* vol. 35, p. 348 se dă etimologia cuvântului *jintifa* din paleosl. *žatica* păstrat și în serbo-cr. *žetika* (Herțogovina). Despre articolul publicat în vol. 37. vorbește P. Cancel la alt loc al *Dacoromaniei*.

5. Studiind limba inscripțiilor romane din Dalmatia, ale cărei particularități fonologice, morfologice, sintactice și lexicografice se arată cu foarte importante explicații și note, Skok atrage de repetite ori atenția asupra asemănarilor ce le prezintă aceste particularități cu limba română. Astfel:

Pag. 30. *Vetranus* = *bătrân*. — 40. Forma *aiā* pentru *avia* o crede conservată în românescul *aiă*; acest cuvânt însă nu există, cf. *Dacorom.* p. 416 — 71. *fi* < *fieri* = *esse*. — 71. *veri* < *volis* cu funcție de indicativ. — 50. Pentru *ins* cf. *inpsuius*. — 16, 85. Pentru *urđin* cf. forma *urdenare*. — 24, 26. Pentru *uša* cf. forma *ustearius*. — 40, 84, 87. Pentru prefacerea lui *sti* în *ssi* > și cf. *depossio* < *depostio*. — 33. Pentru *zi* cf. *di* în loc de *dies*. — 68. *doō* < *dua*. — 88. *Socrus, socra*. — 76. Cu construcția românească *Isusu lu cunoscū* se compară: *Peregrinum filium in lege sancta christiana collocabi eum*. — 79. *ca să* comparat cu *quod si*. — 80. Multe cazuri de dativ cu funcțiune de genitiv. — 85. *Natus* cu înțelesul românescului *nat*. — 86. Pentru *vita* a se compară *vita* = *corpus*. — 87. *tot* ca întărire a substantivului < *totus* = *summus*. — 85. *urđin* megl. = poruncesc, arom. = rânduesc < *ordinare* „a porunci, a rându”. — 87. *tata* = *pater*.

6. Din „Studiile de toponimie ilirică” remarcăm ca important și pentru noi faptul că numiri locale slave de origină latină, precum *Vegium* > *Bag*, *Gelanum* > *Ugljan*, *Geminianus* > *Gumaj*, cf. și *gelatina* > *gațatina*, dovedesc că „g înainte de e, i în latina ilirică nu era încă palatalizat în epoca ocupației slave (sec. VI—VII)”.
S. Pușcartiu.

Haneş, Petre V. *Scritorii basarabeni*. Curs liber ținut la Facultatea de litere din București în anul 1919—1920. București, Alcalay, 1920. Lei 15. Un vol. în 8°, pp. VIII+263.

Ciorbanu, Étienne, *La continuité Roumaine dans la Bessarabie annexée en 1812 par la Russie*. Extrait du *Buletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine* V—VIII-e année, No 1. Bucarest, Cultura neamului românesc, 1920. Un vol. în 8° pp. 31.

Unirea Basarabiei cu Patria — mămă a atras în mod firesc atenția cercetătorilor asupra acestei provincii românești, despre care în deobște se știa numai că ducea o viață vegetativă din punct de vedere național, întrucât stăpânirea rusească sugrumă orice mișcare culturală românească. Cu toate acestea, conștiința națională s'a păstrat și în Basarabia; două scrieri recente ne arată că am avut acolo chiar și o oarecare mișcare literară, care nu va putea fi trecută cu vederea de aci înainte de istoricii noștri literari. Cea dintâiu scriere se datorește lui Petre V. Haneş, care în timpul războiului a cutreierat Basarabia și a căutat urmele trecutului, iar a doua lui Ștefan Ciobanu, membru al Academiei Române, care se adresează înainte de toate streinilor, informându-i despre continuitatea spiritului românesc în provincia de peste Prut.

Cartea lui Haneş, care redă cursul liber ținut de d-sa la Facultatea de litere din București, se împarte în următoarele capitole: Răpirea Basarabiei la 1812, — Legăturile cu Basarabia după 1812, — Literatura română la sfârșitul veacului XVIII — Amfilohie Hotiniul, — Gavril Bănulescu, — St. Mărgeallă, — Al. Hăjdeu, — C. Stamati. Ca cele mai multe scrieri ale lui Haneş, studiul acesta se caracterizează printr'o informație bogată, bazată pe consultarea întregii bibliografii anterioare și pe câteva date nouă, culese din lectura sârguincioasă a revistelor și scrierilor de pe la mijlocul veacului trecut. Astfel autorul izbutește să dea un tablou mai rotunzit decât înaintașii săi asupra vremilor și persoanelor, pe care ni le înfățișază uneori într'o lumină nouă și izbutește să le caracterizeze, precizând locul ce li se cuvine în mișcarea literară și culturală a timpului lor. Prin analiza amănunțită a scrierilor lor, el izbutește să con-

firmе unele păreri exprimate în trecut de cel ce a desțelenit la noi ogorul istoriei literare, dl. Iorga, iar în unele amănunte să rectifice câteva date. Cartea e împodobită cu 19 ilustrații și are un indice îngrijit de nume.

Episcopul Amfilohie de Hotin, cu care începe autorul seria „Scriitorilor Basarabeni“ și a cărui „Geografie, tălmăcită după Buffier“ știm că o întrebuiță Vartolomeiu Măzăreanu în școala Mănăstirii Putna, nu poate fi socotit încă între cărturarii din Basarabia, întru cât activitatea sa e anterioară răpirii acestei provincii din partea Rușilor.

Cel dintâiu arhiepiscop român sub noua stăpânire rusească este Gavril Bănulescu, căruia H. îi dedică un capitol lung (p. 94—146), încercând să rehabiliteze numele celui ce a fost stigmatizat, pentru ținuta sa oportunistă, de școala naționalistă a lui B. P. Hașdeu, ca „coadă de topor“ al politicei țariste. Autorul arată că Bănulescu, care avea o cultură remarcabilă pentru vremea sa, a contribuit prin întemeierea „dicasteriei duhovnicești“ și a tipografiei din Chișinău, la menținerea limbei române în biserica din Basarabia și că influența activității sale s'a resimțit decenii de-arândul, până când Rușii au luat cunoscutele măsuri de prigonire. Dacă este adevărat că Liturghierul său și Gramatica de la 1819, ieșită din teascurile de la Chișinău, au fost două momente hotăritoare pentru conservarea limbei strămoșești în biserica și școala basarabeană, totuși ni se pare nedovedit că Bănulescu „a căutat să împace stăpânirea politică a Rușilor cu stăpânirea bisericească și culturală a Românilor“ (pag. 124), iar punerea alături a numelui lui cu al lui Șaguna este o încercare riscată și nepotrivită. De curând învățatul istoric al Bucovinei, dl. Iancu Nistor (*Istoria bisericii din Bucovina*, Buc. 1916) a izbutit să pună în lumina adevărată personalitatea celui-lalt arhipăstor care a avut trista misiune să păstorească biserica unei provincii răpitate prin vicieșug. Din studiul acesta temeinic vedem că bătrânul Dosofteiu Herescu în Bucovina a fost un păstrător înțelept al bisericii sale, care a știut să se împotrivească cu energie ingerinței prea mari a stăpânitorilor și a fortificat biserica prin așezăminte solide și înțelepțești. Fără să fie nevoie a invoca figura marelui Șaguna, e de ajuns să com-

parăm activitatea lui Herescu cu a lui Bănulescu, ca să înțelegem marea deosebire ce există între ei. Acesta din urmă nici nu putea avea tendințele pe care i le atribue H., căci prin educația sa în școlile rusești, el era înainte de toate ortodoxul convins că numai prin protecția lui Alexandru I — care îi acordase în vremuri grele o pensie anuală de 6000 de ruble din caseta sa particulară — credincioșii săi pot fi izbăviți de „giugul Agarenilor“. El datorează prea mult Rușilor, încât să nu fie un devotat servitor al politicii lor; exemplul de supunere necondiționată pe care capul bisericii îl dădea intelectualilor a fost de sigur tot atât de trist în urmări ca și binele pe care l-a făcut Liturghierul său. Faptul că Bănulescu nu vorbește de limba „moldovenească“, ca înaintașul său Amfilohie Hotiniul, ci de limba „românească“, e mai de grabă o dovadă despre tendința de a șterge urma trecutului moldovenesc în provincia răpită, decât de o conștiință națională. De altfel întrebuițarea acestui cuvânt se explică, probabil, la Bănulescu, prin obicinuința câștigată în școalele din Bistrița Ardealului, la care a învățat în copilărie.

Între pușinii intelectuali basarabeni care au manifestat bucuria pentru evenimentele culturale sau politice ale Românilor de peste Prut, a fost, în tinerețile sale, Șt. Mărgheallă, care iscălește scrisoarea către Eliade a tinerilor Români aflați la Paris, și care a publicat la 1827, la St. Petersburg, o Gramatică rusească și românească, pe care H. o analizează cu de-amănuntul (p. 147—158).

Cel mai frumos capitol al acestei scrieri, ilustrat cu citații bine alese, e cel dedicat lui Alexandru Petriceicu Hajdeu (159—191), care prin sentimentele sale naționale, prin cultura sa temeinică și prin talentul său de scriitor, trebuie numărat între cei mai de frunte reprezentanți ai generației de la 1840 și ca cel mai de seamă între scriitorii basarabeni rămași acasă. „Cuvântul“ său rostit în 1837 către elevii școlii din Hotin, remarcabil prin conținutul său, a avut un răsunet mare în Ardeal, unde-l publică Barițiu în „Foaia pentru minte“, în traducerea lui C. Stamati, în Țara-românească, unde-l reproduce Eliade în „Curierul“ și în Moldova, unde-l remarcă Kogălniceanu în „Dacia literară“.

„Epistola către Români“ trimisă fiului său Bogdan la 1858 denotă sentimentele adânci naționale ale acestui bun Român, iar novela sa istorică „Domnia Arnăuțului“ cuprinde pagini care pot sta alături cu ale contemporanilor săi Bălcescu și Al. Russo.

Mai cunoscut la contemporani, decât Al. Hăjdeu din cauză legăturilor neîntrerupte cu literații de peste Prut, dar incontestabil mai puțin talentat, este cavalerul Constantin Stamati, a cărei operă H. o analizează în cel mai lung capitol al scrierei sale (p. 192—255). Stamati aparține, ca și Idei, epocii lui Eliade și Asachi, care căută să îmbogățească literatura prin cât mai multe traduceri și adaptări. Lui nu i-au lipsit nici gustul artistic nici puterea de muncă, dar i-a lipsit talentul. De aceea cred că H. i-ar fi dat cea mai justă caracterizare punându-l între acei scriitori ai noștri care în toate timpurile formează categoria diletanților sânguincioși, ce n'au izbutit să învingă greutatea formei și din al căror scris abia se desface o bucată sau două ce pot rezista vremii.

Rămâne să facem câteva observații de amănunt, de puțină importanță și una de natură generală, pe care o credem mai importantă, autorului care ne făgăduiește continuarea studiului său până în epoca *Luminătorului* și *Cuvântului moldovenesc*, a celor două reviste care au însemnat o renaștere națională în Basarabia, după o lungă epocă de lăncezire, și din jurul cărora s'a ivit poetul Al. Mateevici:

Formele șezind, prinzind nu trebuie considerate numai ca variante grafice, precum pare a crede autorul (pag. 83), căci ele sânt destul de dese în textele noastre vechi. Tot astfel mulțimesc (pag. 154), pe care am auzit-o și azi în Bucovina. — Despre Bănulescu se spune (pag. 96) că s'a născut în 1747, dată care corespunde cu vârsta de 33 de ani (neimpliniți) la 1779 (pag. 99), dar nu se potrivește de loc cu datele luate fără control din Filaret Scriban (cf. pag. 135): „a învățat opt ani, dela vârsta de 9 până la 17 (1765—1773)“ (pag. 97). — Astăzi știm că „Povăștitorul“ nu e opera lui Gh. Lazar, precum se spune la pag. 203.

Un mare păcat al acestui studiu, întemeiat, precum am spus, pe o foarte conștiincioasă adunare de material, este vor-

băria cea multă ce se face în el de prisos, un adevărat atentat la răbdarea și la vremea celui ce îl cetește. Parcă sântem în vremea răposaiilor V. A. Ureche și Ionescu—Gion! Adevărat că materia e aridă și că, afară de Hajdeu, nici unul din scriitorii studiați nu au opere despre care să se poată spune mult. Dar în astfel de cazuri se va spune numai puținul ce e de nevoie. Ceea ce ne dă H. pe 254 de pagini, s'ar fi putut da, fără nici o pierdere, pe 50 de pagini, dacă s'ar fi lăsat afară introducerea lungă, care, cu toate motivările autorului, e de prisos, și dacă s'ar fi redus la strictul necesar aparatul de note, care repetă încă odată ceea ce spune pe larg textul. Într'adevăr, ce rost are să se citeze textual pasagiile utilizate de autor din scrierile înaintașilor și mai ales de ce, exemplele care au să ilustreze limba scriitorilor se dau în text, fără indicația locului, pentru ca să se repete în note cu această indicație? Aceasta, în vremile când tiparul e atât de scump și lipsa de hârtie atât de mare. Cât despre felul lui H. de a lungi vorba fără folos ajunge să cităm un caz dintr'o sută. În biografia lui Bănulescu autorul vrea să ne spună că viitorul arhipăstor, care eră la 1766 profesor de limba latină la Școala Domnească din Iași, după doi ani se lasă de profesorat și se călugărește la Constantinopol. Pentru aceasta lui H. îi trebuie 12 rânduri: „Ajunge acum la un punct cu desăvârșire serios al vieții. Va rămâne profesor mirean ori cleric? Se va călugări? Pregătirea lui de până acum și râvna de a sui treptele ierarhice ale bisericii l-au îndemnat spre cea din urmă deslegare a întrebării; și după doi ani de profesorat la Iași, îl vedem pornind la Constantinopol să se călugărească. Nu se putea călugări și în țară? Firește că da, însă alt preț se puneă pe un călugăr din chiar scaunul patriarhiei și apoi de ce să nu vadă și Constantinopolul cu biserica lui Constantin cel Mare schimbată în moscheie, cu reședința unuia dintre patriarhi și cu atâta cultură și strălucire ortodoxă?”

Pe când cartea lui H., într'o expunere lungă, ordonează un material în cea mai mare parte cunoscut, studiul succint și sobru al lui Ciobanu ne dă o serie întregă de contribuții nouă

pentru cunoașterea vieții culturale românești în Basarabia, care completează datele lui Haneș. Vedem din scrierea aceasta că starea culturală a acestei provincii a scăzut după răpire, întocmai ca în Bucovina, unde școale moldovenești fuseseră închise. Statistica din 1815 a copiilor de preoți și tineri de carte, publicată la pag. 15 după arhivele consistorului din Chișinău, este o dovadă limpede despre roadele frumoase ale școalelor moldovene. Despre activitatea mitropolitului Bănulescu—Bodoni autorul are o părere mai puțin favorabilă decât H. La pag. 10 în notă se citează studiul lui Stadnicki, rămas necunoscut lui H. Lui Amfilohie Hotiniul i se atribuie (pag. 12—13) și manuscrisul unei „Gramatici a cunoștințelor fizice“, tradusă în 1796 din italienește. Se arată (p. 13) circulația cărților românești în Basarabia și (la pag. 16—17) se relevă cu drept cuvânt activitatea tipografiei din Chișinău, ca răspânditoare de cărți românești. Între anii 1815 și 1820, din teascurile acestei tipografii ieșiră 19.320 de volume. Nu e uitat nici Noul testament din 1817 și Biblia din 1819 apărute la Petersburg. Tipografia episcopală din Chișinău e închisă în 1883 de arhiepiscopul de tristă memorie Paul, același care dăduse un ordin să se strângă și să se ardă toate cărțile românești; abia în 1905, după revoluție, tipografia fu redeschisă. Din școli limba română fu scoasă în anul 1867, cu excepția seminarului din Chișinău, unde ea rămase până în 1883, fiind reintrodusă ca materie facultativă în clasa V-a și VI-a la anul 1905. Despre Gramatica din 1819, C. precizează că e tradusă după Lomonossov și se dau date nouă despre Iacob Hâncu, născut în 1800, director al școlii lancastriane și la seminarul teologic din Chișinău, mai târziu profesor de limba română la Universitatea din Petersburg (p. 21).

Dintre Basarabenii care au scris românește facem cunoștința câtorva nume nouă. Astfel este înainte de toate profesorul de la liceul No. 1 din Chișinău, Donciu (Doncev), care a publicat în 1865 un „Curs primitiv de limba română“ cu litere latine, în a cărui prefață se vorbește cu căldură de „limba noastră care e cea mai frumoasă patrie a sentimentului nostru“ și care, prin reproducerea câtorva din cele mai frumoase poezii ale scriitorilor români dinaintea de 1865, are aceeași influență

binefacătoare ca Lepturările lui A. Pumnul în Bucovina. În același an tipări Donciu și un Abecedar român cu bucăți literare alese.

Gheorghe Gore a publicat între anii 1862 și 1867 în „Buletinul provinciei Basarabia“, în limba rusească, câteva articole critice, bine scrise, despre Alecsandri, Donici și despre poezia populară.

Pe la mijlocul veacului trecut apar „Fabulele“ și „Compozițiile“ lui Ion Sârbu, mândru de originea latină a limbii noastre.

Doi poeți basarabeni, diletanți amândoi, ale căror poezii s'au păstrat numai în manuscris, sânt Gheorghe Păun, care scria pe la 1868 și Alexie Naco, istoricul Basarabiei, de la care ne-a rămas un carnet cu poezii dintre anii 1867—1869, între cari două poeme originale, iar restul traduceri din rusește, cu deosebire din Krylov și Lermontov. Probele — în traducere franceză — date de G. dovedesc că nici unul din ei nu avea un talent remarcabil.

Într-o vreme și trupa de teatru Teodorini a jucat la Chișinău, unde se pare că a dat reprezentații și M. Millo și unde elevii liceului jucau teatru românesc înaintea unui public numeros (p. 20). Premiul întemeiat de basarabeanul Al. Bodescu în anul 1868, la Academia Română, e și el o dovadă de legăturile sufletești pe care unii Basarabeni le păstrau cu conaționali lor de dincolo de Prut.

Sextil Pușcariu.

J. Jud, *Zur Geschichte der bündnerromanischen Kirchensprache*. Vortrag mit Anmerkungen. Buchdruckerei Sprecher, Eggerling & Co. Chur, 1919. (Separatabzug aus dem *II. Jahresbericht der historisch-antiquarischen Gesellschaft von Graubünden*. 1919) 1 vol. în 8° pp. 56.

În acest studiu instructiv și ager, care se ocupă cu termenii bisericesti din dialectul retoroman al ținutului Bünden, căutând să stabilească influențele centrelor bisericesti din Italia și din Franța, se ating chestiuni de interes și pentru filologia

noastră. Vom rezumă deci pe scurt părerile lui J. cu privire la termenii creștini la popoarele romanice.

Limba creștinismului primitiv, în care ni s'a transmis și Noul Testament, este cea grecească. În această limbă propovăduiau apostolii creștinismul, nu numai în Orient, ci și în Africa de Nord și în Italia meridională și mijlocie; chiar în Roma, limba oficială creștinească eră, în sec. II, cea grecească. Astfel se explică că cei mai vechi și mai tipici termeni creștini sânt grecești: *ecclesia, parochia, coemiterium, pentecoste, pasqua, epiphania, baptizare, baptismus, elemosyna, biblia, monasterium, monachus, episcopus, presbyter, diaconus, canonicus, eremita* ș. a. Propovăduitorii evangheliei au trebuit însă, întocmai ca misionarii de azi, să înlocuiască limba greacă cu cea indigenă în regiunile în care nu eră înțeleasă și astfel a trebuit creată o terminologie latină pentru occidentul romanic. Două căi le stăteau deschise: sau traduceau termenul grecesc pe latinește, sau împrumutau termeni existenți din terminologia păgână, cărora le dădeau un înțeles nou, creștinesc. Astfel s'a creat *quadragesima* (scil. *dies*) în loc de τεσσαρακοστή (ἡμέρα), astfel termenul păgân *operari* (*sacris* sau *diis*) devine creștin și se păstrează până azi în germanul *opfern*. Nu trebuie să uităm nici rolul creator al limbei, care a introdus și în terminologia creștină cuvinte nouă sau a dat înțelesuri nouă cuvintelor vechi: astfel în loc de *coemiterium* se introduce pe afocuirea *area*, cu înțelesul de „cimiter“.

În limba bisericească latină, existau deci, începând cu sec. III, trei straturi suprapuse:

1. unul mai vechiu, de cuvinte grecești: *baptizare, ecclesia*, etc.

2. unul de cuvinte latinești care traduceau pe cele grecești sau le înlocuiau: *quadragesima, quinquagesima*, etc.

3. unul de formațiuni nouă: *area „cimiter“*, *vascellum „sicriu“*, etc.

Dialectul roman din Bünden cunoaște mulți termeni de categoria a doua, în opoziție cu alte limbi romanice: pe *basilica* latin în loc de *ecclesia* grecesc, pe *quinquagesima* în loc de *pentecoste*, pe *plebe* în loc de *parochia* etc. Că concluziune pu-

tem trage din acest fapt? Istoria cuvântului *basilica* ne dă răspunsul: „În provinciile romane, în care se poate atesta existența unor comunități creștine orășenești bine organizate, prin secolele I—III, adecă în Italia mijlocie și meridională, în Franța de sud, cu Lyon ca centru bisericesc, în Spania estică, deci în provinciile mediterane, rămâne nealterat termenul *ecclesia*, introdus din vechime și înrădăcinat în limbă; numai în acele regiuni ale Imperiului roman, în care înainte de veacul al patrulea, populația creștină, mai puțin compactă, nu izbutise să se organizeze în comunități bine încheiate, deci în Alpii rhetici, în România, Pannonia și Franța de nord, pătrunde noul termen *basilica*, căruia nu-i stă în cale termenul vechiu *ecclesia*. *Rhaetia* și *Dacia*, sărace în orașe și așezate la periferie, au fost organizate bisericește abia în a doua jumătate a veacului IV”.

Știm că la același rezultat ajunsese studiind mărturiile epigrafice Pârvan (*Contribuțiuni epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, Buc. 1911), care arată că *ecclesia* este până târziu, în sec. V, singurul termen pe care-l întâlnim nu numai în Iliricul roman¹⁾, ci și în Sirmium și Remesiana (p. 87).

În aceeași categorie de cuvinte creștinești târzii, care se găsesc în ținuturile periferice ale Imperiului roman așază Jud (p. 18 și 26—27) și pe *sambata (dintr'o formă orientală cu *m*, cf. Meyer-Lübke, *Rom. Wb.* No. 7479 și cu genul schimbat după *dominica*), păstrată la Români (*sâmbătă*), la Retoromani (*sonda, sanda*, cf. și muntele *Sântis*)²⁾ și în Germania sudică (*Samstag* din *Sambaz-tac*, față de *Sonnabend* al Germanilor de nord), în opoziție cu *sabbatum* al celorlalți Romani.

Dintre ceilalți termeni creștini în limba română, vedem că aproape toți au forma latină, nu pe cea grecească, astfel *quadra-*

1) Cf. acum și Dr. Petar Skok, *Pojave vulgarno-latinskoga jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije*, Zagreb, 1915, p. 12. Totuși *basilica* nu se păstrează numai în limba veche dalmată, ci — alături de termenul curent *k'iše* — ca nume local, și în limba albaneză: *Bješka*, cf. Bartoli, *Das Dalmatische I* § 157. Părerea lui Kretschmer, *Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung* XXXIX (1906) 539 ș. u. că termenul *basilica* s'a răspândit din Bizanț în Peninsula balcanică și în Alpii retici, e combătută și de Pârvan p. 90 și de Jud p. 28 cu argumente hotărâtoare.

2) Pentru răspândirea formelor cu *m* în Franța, cf. Meyer-Lübke, în *Ztschr. f. Deutsche Wortforschung* I 192.

gesima > *păresimi, prebiter*¹⁾ (față de *presbiter*, mai apropiat de forma grecească) etc., deși aceste cuvinte au o răspândire mai mare pe teritoriul roman și nu sânt reduse la provinciile periferice. Dar chiar și termeni de origine grecească, generalizați de timpuriu pe întreg teritoriul romanic, ca *baptizo* (traducerea lui latină, *tingere*, întrebuințată în biserica africană, nu s'a păstrat în limbile romanice), are la noi derivatul vechiu **baptidione* (botejune), care dovedește că a fost asimilat de timpuriu cuvintelor latine.

O revizuire a terminologiei noastre creștine se impune. J. nu insistă prea mult asupra termenilor grecești traduși pe înțelesul tuturor și asupra terminologiei păgâne păstrate sub formă creștină la noi. Faptul că pentru o sărbătoare atât de importantă ca Botezul Domnului, noi nu avem nici o urmă de *epiphania* sau *pasqueta* (cf. Jud, p. 39), dovedește că încreștinarea strămoșilor noștri s'a făcut într'o regiune în afară de raza de înrăurire a poporului grec, în ținuturi fără centre culturale importante, în care limba grecească nu eră înțeleasă. În locul acestui cuvânt apare la noi *Apă-Botează* (devenit *Bobo'ează*), întocmai ca la Slavi: *vodokr_hstz* (cf. bulg. *vodokryštje* și *vodici*) și la Unguri: *viz-kereszt* (cf. O. Asbóth, în *Archiv f. sl. Phil.* XXII, 442), fără ca să știm de la care popor a pornit modelul acestei expresii. *Cârnelaga* și *câșlegile* — în care „carnea“

1) Candrea și Densusianu, în dicționarul lor etimologic, cred că *prebiter* ar fi trebuit să dea în românește **preet(r)u*; forma *preot* ar dovedi că acest cuvânt „a intrat relativ târziu în limbă, după ce *b* intervocalic căzuse de mult în cuvintele din fondul primitiv, și că el a urmat o evoluție deosebită devenind **preüetru*“ etc. Cred, dimpotrivă, că *preut* aparține celor dintâi termeni creștini intrați în limba noastră și dezvoltarea lui formală e tocmai o dovadă despre vechimea lui în limbă. Meyer-Lübke (*Grundriss* I² p. 469—470) a arătat că grupul *avl* + plozivă s'a prefăcut de vreme în *au*: *auca, aucelus, *flautare, amut*, „*ebenso paraula, taula*“. Cred că această vocalizare a lui *v*, după sincoparea lui *i* u următor, nu se reduce la grupele *ävi* și *ävu*, ci cuprinde — cel puțin în romanian estică — și grupa *évi* urmată de orice consonantă. Exemple sânt, afară de *prebiter* > *previter* > *preut* (ar. *preftu*, ca *cavito* > *cauto* > *caftu*), **grevino* > *ingreun*, **grevitatem* > *greutate*, *bibitura* > *băutură*, *bibitorius* > *bădutor*; paralelă ar fi trecerea lui *ovi* în *ou*: *novitatem* > *noutate* și poate, *movito* > **mout* la infinitiv **muutare* > *mutare* (de unde *mut*); e posibil chiar ca și pentru formele *cubitus, nubilus, juvenis*, poate și *subigo*, să trebue să admitem stadiile intermediare **cuut*, **cuot* > **coot* > *coot* etc.

oprită de biserica apuseană, a fost înlocuită prin „cașul” în-terzis în post de biserica orientală — sânt cuvinte compuse întocmai ca cele romanice, numai căt verbul care exprimă opre-liștea nu e *laxare, levare, secare* etc., ca în celelalte limbi ro-manice (cf. Cl. Merlo, *Die romanischen Benennungen des Faschings*, in *Wörter und Sachen* VI—1911, p. 88 ș. u.) ci *ligare*, care se poate compara cu alb. *e l'idure* geg. *e l'idmeja*, „Fastnacht” (G. Meyer, *Alb. Wörterb.* 245). Cu termenii păgâni trecuți în terminologia creștină s'a ocupat Pârvan (*op. cit.*). Varianta ro-saria (pentru *rosalia*) citată de el (p. 112), explică și forma cu-vântului nostru: *rusare*, disimilat în *Rusale*¹⁾. T. Capidan îmi comunică că la Aromâni (și Megleniți) se păstrează încă forma *Arusal'e*, care corespunde exact celei latine.

Nomenclatura hagiografică, (cf. Jud p. 14 ș. u.), este de asemenea nestudiată la noi, deși numele sfinților, păstrate ca nume de botez, de familie sau locale, au o deosebită însemnă-tate prin posibilitatea datării acestor cuvinte. Făcând abstracție de la numirile de origine literară, luate de la Slavi, avem în limba noastră numiri cu treceri fonetice datând din timpuri străvechi, precum: *Nicoară*, *Simnicoară* (cu *l* intervocalic trecut în *r*, *Conv. lit.* XXXIX p. 318—319), *Indrea* (cu *an* trecut în *ân*), numirea locală *Sângeordz* lângă Năsăud (cu trecerea lui *g* în *dž* când eră urmat de *o* accentuat și cu prefacerea lui în *dz* când eră postton, cf. *fecior*, dar *preț*; tot așa la Megleniți *Somdžordz*, pe când forma aromână *Sămdžordžu* poate fi rezul-tatul unei asimilări ulterioare), *Sâmpietru* (cu *ě* trecut în *ie*, arom. *Sămk'etru*) față de slavul *Petru*. Alături de acestea avem însă și forme ca *Sâmțion*, *Sânziene*, — care, întocmai ca „formele semi-savante” din limbile romanice de vest, au pe de o parte tre-cerea lui *t* în *ș* și a lui *d* în *z*, dar păstrează pe *i* următor, — sau forme ca *Sămedru*, *Sumedru* (arom. *Sămedru*, *Sumedru*, megl. *Sqm-Medru*), care deși se regăsesc și în dialectele din sudul Dunării și fac impresie de compoziții vechi, au trecerea neobici-nuită a lui *tr* în *dr* și păstrează, la noi, pe *e* netrecut în *ă* după labială. Chiar și constatarea negativă, că numirile de localități derivate din numiri de sfinți sânt extrem de rare în vechiul

1) Despre *Rusalile* noastre și ale Slavilor vezi în urmă M. Murko, *Wörter und Sachen* II (1910) p. 142 ș. u.

Regat (în *Marele Dicționar geografic* n'am găsit nici un singur nume local începător cu *Sân-* sau *Sin-*) este de însemnătate pentru urmărirea creștinismului la noi.   Sextil Pușcariu.

Rohlf's Gerhard, *Ager, Area, Atrium. Eine Studie zur romanischen Wortgeschichte* (Mit einer Karte) Inaugural-dissertation. Druck von Robert Noske, Borna-Leipzig, 1920. Un vol. în 8°, pp. 69.

Disertația lui Rohlf's, premiată de Facultatea de litere din Berlin, e un studiu temeinic, făcut pe baza unui material bogat în mare parte cules de autor, asupra celor trei cuvinte *ager*, *area*, *atrium* care în limbile romanice apar adesea ca omonime și prezintă o mulțime de dificultăți formale și semantice. Rezultatele acestui studiu pot fi privite, în cea mai mare parte, ca definitive.

În limba română lipsește cu desăvârșire *atrium*, care în toate limbile romanice uneori „are o formă mai mult sau mai puțin savantă“. Cuvântul acesta a intrat în limbile romanice de vest prin limba bisericească, deci lipsa lui la Români e explicabilă.

Și cu privire la *ager* și *area*, limba noastră ocupă un loc deosebit între limbile surori, întru cât nu cunoaște toate acele modificări semantice, care s'au dezvoltat în limbile romanice apusene, unde *ager* prin înțelesul de 'ținut, regiune' a primit înțelesurile 'loc unde o plantă crește în număr mare', apoi 'loc unde se găsește în număr mare o specie de animale' — 'patria unui animal' — 'patria unui om' — 'locul favorit al omului' — 'obicei, instinct, semne caracteristice', iar *area* din înțelesul de 'arie' a primit pe cel de 'strat, grădină' — 'cimitir' — 'cartier' — 'cuib' — 'culcuș de animale' — 'puii animalelor, familie'. Numai înțelesul de 'curte' al lui *arie*, pe care îl întâlnim în unele limbi romanice, se găsește și la noi în unele regiuni (cf. Dict. Acad.). Vedem dar din aceste exemple, ceea ce știm din altele, că limba română, ruptă de vreme de restul romaniei, nu a mai luat parte la inovațiunile de limbă ale limbilor romanice de vest, care mult timp au format — și formează în parte și astăzi — o grupă lingvistică continuativă.

Constătarea făcută de autor cu privire la concurența pe care în limba poporului roman o făcea *campus* lui *ager* se potrivește și la Români. Într'adevăr, la noi cuvântul *agru*, păstrat la Aromâni și Megleniți, nu este prea des întrebunțat de scriitorii noștri vechi, iar azi abia se mai întâlnește în unele părți (cf. *Dicț. Acad.*). Cauza este cuvântul *câmp* care l-a substituit înainte de ce *agru* să ajungă, ca în celelalte limbi romanice, să primească înțelesuri nouă, mai ales în limba vânătoarească.

Rohlf's relevă cele două forme românești *arie* și *are*. Fără să se pronunțe asupra lor, e aplesat a crede că *arie* nu continuă grupa latină *area*, ci e mai degrabă „o regresivă” din forma *aŕa*, curmându-se înainte de vreme palatalizarea (pag. 25).

Judecând după sufixul *-aria* și *-oria*, care au dat *-are* și *-oare* în limba noastră, forma *are* este cea normală (pare a fi și cea mai veche). Dacă avem alături și forma *arie*, aceasta pare a fi refăcută dintr'un plural *arii*, căci grupul *ariae* poate să fi avut o altă dezvoltare, precum crede Meyer-Lübke (*Rom. Gramm.* I p. 441), citat de Rohlf's. Se poate însă ca forma *arie* să intre în categoria cuvintelor *funie* (alături de *fune*), *așchie* alături de *așche*) etc., despre care am vorbit în *Convorbiri literare* XXXVIII (a. 1904), pag. 705—706.

Sextil Pușcariu.

Rășcanu Aurel Inginer, *Dicționar tehnic german-român* (pentru toate ramurile de inginerie, matematică, fizică, mineralogie și fortificație). Cernăuți, Tip. Universitară (R. Brüll) 1920. Un vol. în 8°, p. 236 + 2 (Errata). Preț 20 Lei

Negulescu Corneliu Locot-Colonel din Grăniceri și Todoran Eugen, profesor la Școala Normală „Andrei Șaguna”, Sibiu, *Câteva îndrumări în dialectul ardelenesc pentru a vorbi și scrie mai corect românește*. [Tip. Unirea, Brașov, s. a.] Un vol. în 8°, p. 148+4 (Errata). Preț 7 L. (14 Cor.).

Ciobanu Virgil Dr., șef de lucrări la Institutul medico-legal din Cluj, *Terminologia medico-legală*, Cluj, Cosinzeana, 1920. Un vol. în 8° p. 84. [Preț 25 L.].

Necesitatea unificării limbei literare, mai ales în cât privește terminologia tehnică, a scos la iveală, cu toate greutatele tiparului, câteva lucrări binevenite. Inginerii, profesorii secundari și medicii din Ardeal și din Bucovina, crescuți în școale nemțești și ungurești, vor afla în cărțile inginerului Rășcanu și doctorului Ciobanu termeni științifici uzuali în vechiul Regat. Filologii, și în special lexicografii, vor avea mai puțin folos din aceste cărți, ai căror autori nu caută să înlocuiască terminologia aproape exclusiv și abuziv neologică cu termeni românești, căci scopul lor nu este îndreptarea limbei noastre, ci unificarea ei. Va trebui de aci înainte munca intensivă a câtorva generații de profesori cu respectul limbei materne, ca să înlocuiască treptat, în cursurile și manualele lor, neologismele introduse fără nici o critică și adesea fără selecțiune de înaintașii noștri, care nu cunoșteau, dar nici nu-și dădeau silința să cunoască, bogăția limbei noastre.

„Îndrumările“ lui Negulescu și Todoran, caută, dimpotrivă să îndrepteze limba cărturarilor ardeleni, neînțeleasă adesea în vechiul Regat, mai ales pentru mulțimea de latinisme și barbarisme, dar și pentru întrebuițarea unor cuvinte populare cu alt înțeles decât cel literar. Cartea tratează prin urmare după alfabet a., Cuvintele care se găsesc exclusiv numai (!) în dialectul ardelenesc (latinisme, germanisme, ungurisme); b., Cuvinte cărora în Ardeal li se dau (!) o altă însemnare de cât aceea pe care o au în limba literară românească, c., Cuvinte care se găsesc în limba literară românească, dar care în dialectul ardelenesc au suferit modificări, d., Expresiuni și construcții vicioase. Partea cea mai mare a lucrării o formează explicarea unor neologisme uzuale în vechiul Regat și puțin cunoscute în Ardeal, care urmează după un capitol despre ortografia Academiei.

Intenția autorilor a fost cât se poate de bună; folosul cărții este însă numai în parte real. Multele îndreptări de la Errata a frazelor model, dovedesc că autorii s'au grăbit prea tare să publice o lucrare pentru care e nevoie de timp, de mai multă critică și mai ales de acel simț fin și sigur pentru limbă pe care trebuie să-l aibă cel ce se încumetă a da altora sfaturi cum să scrie și să vorbească bine și frumos.

Sexțil Pușcariu.

Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*. Vol. I. Sibiu, 1921. Editura Asociațiunii. Biblioteca „Astra”, Nr. 1.

Dacă i se cuvine recunoștință cercetătorului de amănunte privitoare la oarecare parte întunecată din trecutul literaturii și al limbii noastre, pe care el prin dovezi nouă o lămurește, e mult mai mare meritul aceluia care, având o vedere clară asupra tuturor cercetărilor migăloase ale „viermilor de carte”, care scurmă după mărunțișuri nouă, ne dă opera de sinteză a întregului.

D-l S. Pușcariu aparține cu vrednicie grupei a doua de învățați. Lucrarea sa, al căreia titlu se găsește în fruntea acestei dări de seamă, e cea mai frumos scrisă și mai clară istorie a literaturii noastre vechi.

Scriind fără pretenția de a ne da o lucrare pur științifică, ci de a face ca cunoștințele despre istoria literaturii noastre să pătrundă în cercurile largi ale publicului prin un fel de „cursuri populare” (p. 9), ne dă totuși, nu cu scopul de „a fi complet, ci folositor” (p. 183), o lucrare științifică în adevăratul înțeles al cuvântului, utilizând cu folos, cum se vede din „bibliografia” de la sfârșitul volumului, afară de operele fundamentale ale D-lui Iorga, despre care însuși autorul ne spune că fără ele „cartea de față nu și-ar fi luat ființa” (p. 184), dacă nu absolut toate izvoarele, dar toate izvoarele cele bune și contribuind uneori și cu date nouă.

În „Introducere” ni se dă mai întâiu o împărțire foarte naturală a istoriei noastre literare, distingând 3 epoce: *epoca veche*, unitară și ca limbă, care se încheie cu sfârșitul veacului XVIII, *epoca nouă*, care se începe cu școala latinistă, și *epoca modernă*, care se începe pe la 1860—70. Acesta e hotarul cel mai bine tras între deosebitele epoce — care ține seamă și de desvoltarea limbii, — deși o continuitate între ele nu se poate tăgădui: „Scriitorii celor trei epoce nu reprezintă niște zale singuratice aruncate într'un morman, ci părți ale aceluiași lanț, încheiate firește una ntr'alta: cel ce caută să ridice zaua cea mai strălucitoare prin noutatea ei, va auzi zuruind întregul lanț al înaintașilor” (p. 4). În subîmpărțire se urmează metoda evoluționistă, dându-se atenția cuvenită influențelor externe și

curentelor de idei care stăpâneau în vremea despre care se tratează. Cu privire la scriitorii mari se adoptă însă metoda biografică, pentru a le putea fixa personalitatea întreagă. E deci metoda atât de mult lăudată de D-I Iorga în *Introducerea la Ist. lit. în sec. XVIII* (p. 8—11), care rezumând zice: „Studiind aceste curente, formarea lor, cursul lor, lupta lor pentru întâietate, absorbirea lor de altele mai puternice sau victoria lor asupra altora mai slabe, — studiază cineva viața sufletească a unui popor, cugetarea și simțirea lui în persoanele care rezumă mai bine și le exprimă în forma fără de moarte a literaturii. Așa se păstrează unitatea, așa nu se distruge armonia, așa se dă întreaga înțelegere“. De această împărțire și de acest fel de tratare, chiar și dacă în practică s'ar face inductiv, trebuie să se țină seamă și în învățământ. E adică nenatural ca în clasa în care se tratează literatura veche, cu care ar trebui să se înceapă cursul de istorie literară, să se studieze și părți din literatura nouă, care n'au cu cea dintâi nici o legătură, cum e de pildă literatura filosofică pe care o cere „Programa“ analitică.

Capitolul I. „Înainte de întâia carte românească“, în care se descrie cultura slavonă din Țările românești în toate felurile ei de manifestare: biserică¹⁾, școale mănăstirești și domnești²⁾, arte (pictură, sculptură, muzică, arhitectură), pentru a se opri apoi amănunțit asupra literaturii și a reprezentanților ei (G. Țamblac, Neagoe Basarab³⁾, cronicile slavone manuscrise, arta tipografică și cele dintâi tipărituri slave la noi), precum și asupra literaturii populare din acest timp și a felului cum trebuie cercetată⁴⁾, e unul din cele mai lungi și mai bine scrise din întreaga carte.

1) Acești la noi, fiind „încătușată în lanțurile tradiției neiertătoare“ (p. 22), e mai conservativă „rămâne, în toată epoca veche a literaturii noastre, stăpână pe cultura timpului, pe când biserica apuseană e nevoită să țină seamă de înflorirea culturală din jurul ei“ (p. 18).

2) Cultura acestora eră „unilaterală, ... pătrunsă de spirit religios și cosmopolit“ ... „care exclude ideea naționalismului ce așază granițe între om și om, aprinde pasiuni între semenii și ridică brațul înarmat asupra vecinului“ (p. 16).

3) Deși a scris în altă limbă, „prin sentimentele lui intime“ „e al nostru“ (p. 34).

4) „Un studiu în privința aceasta, făcut de un om nepreocupat de dorul de a găsi rămășițe romane în orice element al basmelor noastre, de un cercetător cu cunoștințe teologice și de folclor comparat, și înainte de toate cu cumpăt în judecată, ar putea scoate la iveală multe lucruri interesante și instructive, și ne-ar face cu puțință ca în acest capitol de cea mai stearpă producție literară să putem înregistra câteva pagini frumoase sub titlul de „literatură populară“ (p. 52).

În special este de relevat partea privitoare la arte, care ne face să admirăm vechile „opere artistice... anonime”... „ca și arta țărancilor noastre care în minunatele lor țesături și cusături continuă arta decorativă, bogată în culori alese și infinită în varietatea liniilor” (p. 24).

Scopul urmărit de autor a făcut ca al doilea capitol „*Întăile scrieri și tipărituri în limba română*” să fie tratat ceva mai sumar. E greu să insiști adică asupra vechilor manuscrise husite și a celor dintâiu texte românești tipărite înaintea unui public lipsit de pregătire filologică. Ni se dă însă și aici tot ce este absolut necesar, chiar și o scurtă, prea scurtă, caracterizare a limbii acestora. La „*a doua influență apuseană*” (luterană și calvină) se oprește adică mai ales la activitatea lui Coresi care are o dublă importanță: mai întâiu „el contribuie în primul rând la *stabilirea unei limbi literare românești înțelese pretutindeni*” (p. 72), a doua „activitatea sa... a dat un puternic impuls naționalizării literaturii noastre” (p. 74). „Cel ce întrebunțează mai întâiu o limbă spre scopuri literare, fixează în scris, în mod firesc, graiul popular vorbit în regiunea sa. Să ne închipuim că în regiunile din nordul Mureșului s'ar fi pronunțat în secolul al XV lea, ca în cele mai multe părți românești de azi, chept în loc de „piept”, ghine în loc de „bine”, hier sau șer în loc de „fier”, ș. a. m. d. Cei dintâi tălmăcitori ar fi scris atunci chept, ghine, hier și urmașii lor ar fi continuat să scrie astfel, fixând pentru totdeauna în limba noastră literară aceste forme pe care noi le simțim urite și care ar face ca limba noastră scrisă să se depărteze foarte tare de oricare altă limbă romanică. Dar întâii traducători husiți vorbeau în satele lor graiul sonor și puternic din Transilvania de nord, care în același timp e și temelie dialectului bogat moldovenesc. În drumul lor spre miază-zi, copiindu-se mereu, scrierile acestea au pierdut unele arhaisme și particularități dialectale neînțelese aiurea (bunăoară rotacismul) și s'au apropiat tot mai mult de dialectul din Ardealul sudic, identic, în trăsăturile sale principale, cu cel din Muntenia. Tipărindu-le, Coresi a stabilit o formă a limbii care eră înțeleasă pretutindeni. Prin legăturile comerciale ale Sașilor brașoveni cu Țările românești, aceste tipărituri s'au

răspândit (cu atât mai lesne, cu cât trebuința lor eră simțită din ce în ce mai mult) și în Principate, unde cunoștințele de slavonește scădeau mereu" (p. 72—74). Astfel: „Din lupta mocnită cu curente stăpânitoare venite din orient, cele două curente apusene, reprezentate prin mișcarea husită și prin tipări-turile ardelen, au făcut să iasă învingătoare limba română. Izvorul din care literatura se adapă și acuma, rămâne același și pot îngrădit în curtea bisericii, dar apa lui curge limpede și răcoritoare, făcând de-aci înainte câmpiile prin care treceă fertile și pentru alte genuri literare" (p. 74).

Nu se trece cu vederea nici literatura profană reprezentată prin cărțile populare apocrife sau mincinoase, zodiare, gromovnice, trepetnice, vieți de sfinți, Alexandria, florilegii, hronografe etc. O vestită colecție de cărți apocrife e cunoscutul *Codex Sturdzanus*. Din pricinile amintite însă nu se oprește prea mult la descrierea lui. Și nu insistă nici asupra literaturii populare propriu zise, încercând fixarea unor produse din acest timp, cel puțin pe temeiul rezultatelor cercetărilor de până acum (*Philippide, Iorga*).

În capitolul III se tratează: „*Epoca de înflorire*" (1640—1720), în care sânt de o deosebită plasticitate și frumusețe biografiile și caracterizările lui Grigore Ureche, Dosofteiu, Miron Costân — cum iscălește singur, — Stolnicul Constantin Cantacuzino, Nicolae Costân, — căruia D-I Pușcariu îi atribue mai multe însușiri bune decât D-I Iorga, — Radu Popescu și mai ales Dimitrie Cantemir.

Ne-ar fi plăcut dacă s'ar fi scris ceva mai mult despre *Varlaam* și mai ales despre *Pravile*, dându-li-se importanța care le revine prin împrejurarea că alcătuesc „unul din cele dintâi coduri în Europa în limba națională" (p. 92).

Mai adăugăm următoarele.

Catehismul calvinesc nu s'a tipărit la 1642 (p. 88), ci, cum se vede din un manuscris (copie) al fostului mitropolit din Blaj, Victor Mihályi de Apșa, păstrat în biblioteca regretatului prepozit I. M. Moldovan, în Iulie 1640¹⁾.

1) Dr. Augustin Bunea, *Ierarchia Românilor din Ardeal și Ungaria*, Blaș. 1904, p. 306—7; cf. și N. Iorga, *Ist. lit. rel.* p. 145.

Oda lui *Haliciu* dela 1674 e scrisă în distihuri, nu în hexametre curate (p. 96).

Relativ la originea lui Dosofteiu, pe care D-I Pușcariu îl crede, cu Hașdeu, — judecând după câteva aromânisme din limba lui, precum și după numele grecesc al tatălui său Leontari, — Armân, era bine să se amintească barem în partea bibliografică, — unde se mai putea, — că Șt. Ciobanu în lucrarea sa *Dosofteiu Mitropolitul Moldovei și activitatea lui literară* (trad. Șt. Berechet), Iași 1918, p. 75—76, îl crede de origine ucraină, bănuind aceasta din numele de familie Barila (Barula, Barilovici), pe care-l găsește la Ucraini în forma Borola—Bariloviči, precum și din raporturile culturale ale timpului.

Tânguirea privitoare la moartea lui Constantin Brâncoveanu mi se pare că nu exprimă incidental „sentimentele adevărate” ale lui Axintie Uricariul (p. 100—101), ci, cum apare din însăși cronica (Kogălniceanu, *Cron. Rom.* II, p. 163), mai curând o părere oficială dictată de Nicolae Vodă Mavrocordat pentru a se arăta îndurător chiar și față de dușmani: „Care veste venindū la Nicolai Vodă, multū i-au părutū rău, și foarte s’au întristatū... Acestū săvârșitū au luatū acelū vestitū Domnū, Băsărabū Vodă, carele au domnitū 27 ani cu multă fericire, și au făcutū Țeara Muntenească știută și vestită în multe părți a lumii.”

Relativ scurt, dar concis, cuprinzând în puține cuvinte tot ce ne interesează, e capitolul IV, care tratează „*Epoca de decadență*”, care se încheie cu o interesantă pagină privitoare la narațiunile versificate. Asupra unirii unei părți a Românilor ardeleni cu biserica Romei nu se oprește. „Mișcarea aceasta religioasă avu o influență atât de hotăritoare asupra întregii mișcări intelectuale la Români, încât cu dascăli ardeleni care trăesc în a doua jumătate a veacului XVIII-lea și la începutul celui de al XIX-lea începe epoca nouă a literaturii noastre. Deși scrierile lor apar în mare parte în secolul al XVIII-lea, totuși ele nu pot fi tratate în istoria literaturii noastre vechi” (p. 168).

„Ajungând la sfârșitul cărții constatăm cu plăcere că am terminat citerea ei fără oboseală, pentru că stilul limpede, uneori

poetic, presărat cu arhaisme ca „încinde“, „osărdie“ etc.) expunerea clară²⁾ și obiectivă, caracterizările bine prinse ale epocelor și ale scriitorilor — cele mai bune și mai frumoase părți ale cărții, — nu ne-au împiedecat, ci ne-au condus cu îndemănare în înțelegerea și urmărirea paginilor celor mai grele din istoria literaturii românești.

De deosebit folos este „*Bibliografia*“ de la sfârșitul cărții, care deși n'are pretenția de a fi completă, ne dă, cu critică, tot ce este interesant privitor la edițiile și studiile făcute asupra scrierilor noastre vechi. Se discută și chestiunile controversate pe care nu le-a putut atinge autorul în corpul lucrării din pricini pe care le-am amintit, dându-se uneori contribuțiuni nouă.

Mai ales pentru profesorii de la școlile secundare din Ardeal, care au datoria să organizeze bibliotecile școlilor la care funcționează și, înainte de toate, să-și completeze cunoștințele, această parte este de o importanță covârșitoare, mai necesară poate decât partea I a lucrării, de care de altfel încă nu se pot dispensa în lipsa lucrărilor epuizate ale lui Iorga și deoarece cea a lui Adamescu (*Istoria literaturii române*. București. Biblioteca pentru toți) nu este tratată destul de științific și cuprinde multe greșeli.

Relevăm totuși câteva scăpări din vedere.

Dovada nouă, de la p. 192³⁾, privitoare la faptul că Psal-

1) Se observă însă repetarea cam deasă a unor cuvinte, altfel expresive, ca: *zvăcni* — odată scris *svăcni* (p. 60); *mocnit* (p. 71 și 81), și încă unul—două. Poate e de preferat *conștient* lui *conștit* (p. 158), *tămălează* lui *tămălește* (p. 175).

2) Neclar ni-se pare pasajul: „Cu toate acestea, când Neculce voia să se înapoieze, el nu-l dădu slobod, deși dorul de țară îl chema puternic din această Rusie, dela care nu se așteptă la nici un bine: „de viața mea îmi eră cum îmi eră, dar mai mult îmi eră de copiii miei, la ce vor rămâne, că numai doară soldați să fie, iară la alte boerii nu încap“ (p. 133). Dacă n'am ști că pasajul din urmă e reproduș din Neculce, care vorbește despre sine, n'am prea putea stabili pe cine-l chemă dorul de țară, pe „Neculce“, ori pe „el“, adevă pe Cantemir. Eră mai bine: „deși dorul de țară îl chemă pe acesta puternic...“ Nu e destul de explicit nici pasajul următor: „Murind însă Nicolae Costăn și „nelăsând coconi“, Nicolae Mavrocordat căută alt istoriograf, ca să alcătuiască un corp de cronici moldovene. Acesta întrebuițează pentru răstimpul de la 1661 până la 1709 „izvoadele“ amintite, iar pentru anii 1709—1711 copiază cronica lui Nicolae Costăn. Acest corp de cronici îl copiază apoi (în anul 1715) Axintie Uricariul...“ (p. 100). „Acesta“ nu e tot „Axintie Uricariul“?

3) În Psaltirea Coresiană cetim (ps. 113, v. 14): „Ureachii au și nu audu, nasure au și nu aputu“. Cuvântul *a puți* [citește *apufi*] înseamnă „a miroși“ (cf. *Dicționarul limbii române*, s. v.). Copistul Psalticii scheiene, neînțelegând acest cuvânt, a îndreptat versetul în „nasure au și n'a u putu“, fără să observe noisensul ce a rezultat din această schimbare“.

tirea coresiană reproduce un text mai vechiu e cu două ascuțișuri. Ar putea adică să ne facă să credem și că Psaltirea scheiană ar fi putut fi copiată după Coresi pe care nu l-a înțeles. Relativ la *Pravile* se va completa bibliografia cu cea dintr-o lucrare a lui S. G. Longinescu, *Pravila lui Vasile Lupu și Prosper Farinaccius romanistul italian*, București 1909, precum și cu articolul lui I. Peretz, *Pravila lui Vasile Lupu și izvoarele ei grecești* (*Arhiva* din Iași, anul jubilar XXV-1914, No. 5—6, pp. 201—221) care întregește studiile lui Longinescu, arătând că izvoarele imediate ale *Pravilei* lui Vasile Lupu au fost grecești, cum apare din comparația cu nește manuscrise scrise în această limbă.

Deși nu e sigur că aparține Mitropolitului Varlaam, între manuscrisele vechi se putea aminti și „Leastvița lui Ioan Scărariul“ (v. Ghibănescu, *O nouă lucrare a Mitropolitului Varlaam în Arhiva*, anul citat, pp. 65—107).

În sfârșit, cu toate că e vorba de o scriere de popularizare, pentru expunerea frumoasă și gruparea potrivită a materiei, se putea cită între scrierile privitoare la Mitropolitul Antim Ivireanul și N. Dobrescu, *Viața și faptele lui Antim Ivireanul Mitropolitul Ungro-vlahiei*, București, 1910 (Bib. soc. „Steaua“), No. 20, pp. 119.

În legătură cu *Evanghelia învățătoare* tipărită la mănăstirea Dealu în a. 1644, care în parte reproduce *Evanghelia învățătoare* tradusă de Silvestru și publicată la Govora la 1642, iar în partea a doua e un plagiat al *Cărții cu învățătură* a Mitropolitului Varlaam, apărută la a. 1643, înlocuindu-se moldovenismele cu muntenisme, se spune: „Acest fapt e caracteristic pentru emulațiunea între cele două Curți, cea din București și cea din Iași, ca răspânditoare de cultură“ (p. 194). În acest timp însă curtea munteană eră încă tot la Târgoviște. Mutarea la București s'a făcut ceva mai târziu.

La p. 198 ni se spune: „Despre *Psaltirea* lui Ștefan Fogarasi, v. Silași, în *Transilvania* a. 1875, pag. 141—153 și 163“, etc. În realitate, în studiul lui Silași intitulat *Psaltirea calviniano-română versificată*, care s'a publicat în trei numere (12—14), pe pp. 141—145, 151—153 și 169—163 ale revistei citate, nu

se vorbește de vre-o *Psaltire* a lui *Fogarași*, al cărui nume nici nu se pomenește, ci despre cea a lui *Viski* de la 1697, despre care se afirmă că neputându-se traduce în timp de șase zile, ci cel mult să se copieze „18 piese, unele și de câte 25 strofe“ (l. c., p. 143), — ar fi o copie de pe o traducere mai veche. Iorga (*Ist. lit. rel.*, p. 144) bănuia că această traducere ar fi făcut-o *Fogarași*, care alcătuișe și un catehism. După găsirea *Fragmentului Todorescu* de pe la 1570 (v. Sztripszky—Alexics, *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. román fordításban*, Budapest, 1911, p. 146—167) și după aceea a colecției lui *Gri-gore Sándor de Agyagfalva* de la 1642 (v. *ibidem*, p. 174—187), în care se găsesc 20 din psalmii lui *Viski* (v. *ibidem*, p. 190), cu greu se mai poate susține această părere.

Execuția tehnică a lucrării este ireproșabilă.¹⁾ Facsimilele reproduse de pe manuscrisele și tipăriturile noastre vechi, între ele unele inedite, și portretele vechilor noștri scriitori ajută mult tendința didactică a cărții, dând puțința celor care o răsfoiesc să se dispenseze de a le căuta prin alte lucrări, în care le-ar putea găsi în parte.

N. Drăganu.

Buletinul Comisiei Istorice a României, publicat de Ioan Bogdan, vol. II, București 1916.

Volumul se împarte în două: „Studii“ și „Documente“.

Cel dintâiu studiu e al d-lui D. Russo, despre *Cronica Ghicu-leștilor*. Această „nouă cronică a Moldovei“, al cărei autor e, după părerea învățatului bizantinist, un Moldovean, credincios al lui

1) Greșelile de tipar și unele scăpări din vedere, ca d. p. numele lui *Grigore Țambiac*, dat greșit *Gheorghe* (p. 14 și 34), au fost îndreptate cu în-grijire în *Errata*. Totuși, făcându-se corecturile de la distanță, câteva au rămas neîndreptate. Relevez la aceste loc pe cele observate de mine la o singură cetire pentru a se avea în vedere când se va scoate o nouă ediție: „pe precise“ (p. 6) = „de precise“, „inovatori“ (p. 22) = „inovatori“, „ca tradiția“ (p. 24) = „cu tradiția“, „repetându-se“ (p. 44) = „repetându-se“ „genealog“ (p. 103) = „genealog“, „sute de mii de mii“ (p. 116) = „sute de mii“, „face“ (p. 175) = „fac“, „othomanicae“ (p. 153) = „othmanicae“ (cf. Iorga, *Ist. lit. s. XVIII*, I, p. 381 după *Raportul* lui Tocilescu, p. 40), „greșile“ (p. 158) = „greșelile“, „penegirist“ (p. 160) = „panegirist“, *Euconium* [recte: *enconium*]“ (p. 201) = „*Enconium* (recte: *encomium*)“ (cf. și Iorga, o. c., I, p. 381, Nota 1), „Helmot“ (p. 201) = „Helmont“. Nu s'a mai putut omite „d-l“ dinaintea lui „C. Giurescu“ (p. 98), deoarece partea aceasta de text se tipărise încă în 1914.

Grigore Ghica și fiului acestuia, Mateiu, a fost scrisă în românește. Redacțiunea originală însă nu s'a păstrat, ci numai versiunea grecească, din care d. R. dă câteva extrase, însoțindu-le de traducerea românească, cu adnotațiile trebuitoare.

Sub titlul: „Emendațiuni la unii autori greci și români“, urmează un al doilea studiu al d-lui Russo. Între altele, d-sa arată că *a face dentr'o muscă pilă* din Isvodul lui Dubău (reeditat de Giurescu, în vol. I-ii al aceluiași „Buletin al Comisiei Istorice“¹⁾) trebuie corectat în: *a face dentr'o muscă fil* (elefant), corespunzător grec. ἐλέφαντα ἐκ μοίας ποιεῖν. „Copistul a găsit în manuscris φιλῆ și, neînțelegând acest cuvânt rar, l-a transcris *pilῆ*“, explică d-sa (p. 98, nota 1). De fapt, greșala s'a făcut abia la transcripția cirilicului cu caractere latine, cetindu-se *pilă* în loc de *pilū* (se știe că -b final are amândouă aceste valori fonetice). *Pil(ū)*, ca dublet popular al lui *fil(ū)*, care i-a scăpat d-lui R., se găsește atestat într'o sumă de locuri: la cele citate deja de Tiktin, s. v. (din Biblia de la 1688 și Dosofteiu), putem adăugi: „Anonimul Bănățean“ (*pilu*, elephas); „Alexandria“ (cf. N. Iorga, *Fase sufletești și cărți reprezentative*, etc., p. 79); „Herodot“, trad. vr., ed. N. Iorga, p. 538; rev. „Ion Creangă“ pe 1915, p. 300 (într'un „Fisiolog românesc din veac. al XVIII-lea“, ed. Mateescu): „*Filul* iaste gadină mare cu 4 picioare; oamenii cei proști îi zic *pilū*“. — Întocmai așa, ca „oamenii proști“ de la noi, îi ziceau, de altfel, și Cumanii: *pil*, „elephas“ (Codex Cumanicus, p. 298); iar echivalentul latin ar fi, exact, nu „elephas“, ci *elephantus*, dacă nu chiar *Luca* (Lucas = Lucans, Lucanicus) *bos* (cf. K. Meister, *Lat.-griech. Eigennamen*, I, p. 42 și urm.). — În ce privește proverbul grecesc, observăm că el se găsește la Lucian (*Encom. muscae*, sfârșit), de unde a trecut la Suidas, cum și într'o scriere similară (*Encom. stultitiae*, III) a lui Erasmus (cf. *Erasmii Roterd. Adagia*, ed. Băle 1574, p. 249, și Köhler, *Das Tierleben im Sprichwort d. Griechen u. Römer*, p. 33), apoi în germană (*aus einer Mücke einen Ele-*

1) *Hilttelul*, neidentificat, de acolo, p. 249, e sătul băcăuan *Heltew* (cf. Frunzescu, p. 232). — „*Mătoșa Berciui*“ (*ibid.*, p. 19, n. 2) nu e »*Mătoșa Berci*“, ei a *Bercioaei*.

fanten machen) și în daneză: *en myg til en elefant* (v. Nyrop, *Das Leben der Wörter*, p. 129), și că Zanne (*Proverbele Românilor*, ad loc.) îl citează (deși greșit!), împreună cu varianta românească (din Pann): „Puricele, când îi place, cât un elefant îl face”. — Dacă mai adăugim că Coșbuc îl relevase și dânsul odată, într'un articol din „Epoca” (pe 1904, cred), socot că am izbutit să dăm, în același timp, o ilustrare de fapt a proverbului, a cărui formă la Dubău nu are nevoie de nici o emendație, ci numai de o exactă transcriere: „a face dentr'o muscă pilă”.

Studiul ce urmează, asupra „Interpolărilor și datei scrierii *De neamul Moldovenilor* a lui Miron Costin”, e răspunsul răposatului Giurescu la recensia d-lui N. Iorga, a cărui replică, definitivă, se poate citi în *Revista Istorică*, I, p. 229.

Regretatului Giurescu i se datorește și cellalt studiu, care urmează, asupra lui Enache Kogălniceanu, căruia-i contestă paternitatea cronicii, atribuite de M. Kogălniceanu. — Grecismul *a bodisi* („câzând la picioari ca să îl bodisească acest lucru”, p. 146) e, credem, o greșeală; trebuie citit: „ca să *embodisească*”, de la același *enbodisesc*, care se întâlnește mai jos și care e ngr. ἐμποδίζω, „împiedec, opresc”; — *a catandisi* (ibid.) e ngr. καταπτῶ, „sosesc, ajung”; — *a se sănhisti*, „a se măhni” (p. 147), e identic cu *sinchisi* = ngr. συγχύζω, „turbur”, συγχυσίης, „turburător”, etc.: identificările, de altfel, vin de la sine („*kinos* cătră toți” = κοινῶς, „a găsi un *tropos*” = τρέπος, etc). — *Chitap*, „în loc de *pitac*” (p. 148), nu e, cum pare a crede G., un fonetism moldovenesc (**chitac!*), ci un cunoscut turcism: *chitap*, „act” (cf. Șăineanu, *Inf. or.*, ad voc.).

Volumul se mântuie cu o contribuție a d-lui N. Iorga: „*Acte românești din Ardeal, privitoare în cea mai mare parte la legăturile Secuilor cu Moldova.*”

Introducerea, care e, de fapt, o adevărată monografie asupra Secuilor, culminează în următoarele două concluzii, de o capitală importanță științifică și de o impresionantă actualitate politică: 1. Această populație, care poartă, supt atâtea raporturi, marca influenței românești și despre care nu există mențiune autentică anterioară anului 1224, nu poate fi colonizatoarea unor teritorii nelocuite, în care Românii să fi venit ulterior, ca

fugari, ci, — cum arată numele de localități, care, ca și în coloniile balcanice ale Bisericii latine, sânt nume de sfinți, — ea trebuie să fie creațiunea acelor Cavaleri Teutoni, cari se știe că au stăpânit Țara Bârsei și părțile vecine. „Dacă prin această ipoteză Attila și-ar pierde drepturile de părinte și Secuimea șapte secole de vechime, ce putem face!” (p. 183). — 2. Supt Ștefan-cel-Mare, căruia măcar două Scaune secuiești, Odorheiul și Cicul, îi dau dijmă, Secuii luptă la Podul-Înnalt, ascultând de dânsul ca de Domnul lor (Dlugosz). Cf. de altfel: N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, I, p. 58.

Limba documentelor e foarte interesantă. *Bucată* (pp. 194, 198, 201) și *marhă, marfă* (pp. 199, 200, 206), în înțeles de „vite”; — termini juridici, ca: *a face trăsură* (p. 200), *a face val* (p. 199), *a învălui* (p. 201), *a face zeberială* (p. 202), apoi *a i se face canunul* (p. 204); *a trage leage* (p. 253), etc.; — *arezi = areți*, „berbeci” (p. 236), *turnat = înturnat*, „întors” (p. 225), *alrăgat* (p. 250) = *alărgat „alergat”* (cf. *lagator*, ἀλλογᾶτωρ, „vielleicht ein Oberhaupt der Eilboten”: Jireček, *Geschichte d. Serben*, II, p. 11), *îmblători*, „curieri” (p. 226), *folă de brânză* (p. 259, cf. *folărit*), „burduf” (cf. „Herodotul” vr., p. 126), *marghiol și amestecător*, „om șiret și buclucaș” (p. 223), etc. — *Dupină* (p. 210: „ună inelă de dupină”) să nu fie un *doppino*, din it. *doppia*, „gemma artificiale formata di due pezzi di vetro”? — *Prisnea* („prisnea de aur”, p. 211) e cunoscutul *prisne* = sadeă, curat, masiv (cf. și „Herodotul” citat, p. 540), de origine slavă. — *Ebghe* (p. 269: „ebghe săptămână”) pare a fi ung. *egybe*, „împreună” (de la *egy* „unul”). — „*Naoracâre în sus*” (p. 270) = *a urcare?* — *Rugucesc* (*ibid.*) e atestat și'n Pravila lui Vasile Lupu: *rugucindu-să*, în textul corespunzător muntean fiind înlocuit prin: *văetându-se* (v. *Pravila Moldovei*, ed. Longinescu-Patrognet, p. 211).

N, Cartojan, *Alexandria în literatura românească*, București, 1910.

Excelenta monografie a d-lui Cartojan are, pe lângă atâtea merite, unele lipsuri care ar fi păcat să persiste în ediția nouă ce se pregătește. E singura îndreptățire a acestei recenzii întârziate!

— Ca literatură: cartea clasică a lui Krumbacher și, pentru bibliografia mai nouă, articolul lui A. Hilka din „Romanische Forschungen“ pe 1911, p. 1 sqq., dau indicații de prima importanță; de asemenea, opera postumă a lui H. Ausfeld, editată de Kroll: *Der griechische Alexanderroman*, Leipzig 1907. Cf. și: M. Bacherler, *Gualterus* [= Philippus G. de Castellione] *Alexandreis in ihrem Verhältnis zum Curtiustext*, în „Berliner Philologische Wochenschrift“ pe 1917, col. 663 și urm.; W. Hoffman, *Das litterarische Porträt Alexanders des Grossen im griech. u. röm. Altertum*, Diss. Leipzig. 1907. — În românește: pe lângă memoriul d-lui N. Iorga, asupra legăturilor „Alexandriei“ cu Mihaiu Viteazul (București 1915), cuprinzând atâtea puncte de vedere nouă și minunate ilustrații, semnalăm cele trei povești despre Alexandru Machedon, publicate de C. N. Mateescu, în rev. „Ion Creangă“ pe 1909, p. 2 sqq., și 1914, p. 179 sqq. (Tot, acolo, an. 1911, pp. 8—9, o icoană din „Alexandrie“; cf. „Revista istorică“ pe 1919, p. 98, unde se menționează o veche stampă moldovenească, cu chipul eroului macedonean, fostă în posesiunea lui Conachi). Ms. Acad. no. 4104, miscellaneu, cuprinde, între altele, o *Alexandrie* („Și am scrisu eu, Enachi sin Hagi Dragul ot Tighine, în dugheana dum [nealui] giupânului Theodor Dorăbăt; la let 1777 Sept. 5, la Eș am sfârșit“, f. 480) și o „Prea frumoasă istorii a minunatei și iscusitei cetăți *Ottroadii* (= ot Troada) care s'au bătut 12 ani pentru o muieri“, datată: „la 11 August 1777“ (după extractele d-lui G. T. -- Kirileanu). Un ms. românesc al „Alexandriei“ s'ar afla la Hărniciești, în Maramureș (v. Bîrlea, *Inscripții*, p. 113); altul, moldovenesc, ilustrat, scris, la 1790, de „Ștefan, dascăl din Putna“, pentru cutare „neguțătoriu“ din „Chișineu“, ni-l descrie d. St. Berechet, *Doc. slave de prin arhivele rusești*, p. 3.

— Ca onomastică: *Osnenosū*, „întâlnire“ (p. 10), e gr. συνένωσις, idem, întocmai precum *Osinesă* (pp. 45, 71) e gr. σύνεσις, cu același înțeles. — »Lozâii Călugării“ (p. 33) e: *Liuziț Călugărei*, n. de sat din jud. Băcău (v. Frunzescu, p. 90). — „Împărăție preslăvitei *gutie*“ (ibid.) e: *gutii, gutâi(e)*; cf. *Impăratul Gutui* din „Povestea viței de vie“ (rev. „Ion Creangă“ pe 1908, p. 152 sqq.) și *Impărăția poamelor* din Alexici, *Texte de lit. pop. rom.*, I, p. 125: „Când împărăția prea-slăvită Gutăie...“ (poricologie!). — *Ostrovul Macaron* (Μακάρων νῆσος) (p. 43) apare în unele variante supt forma turcească: *Macarelè*, „Țara Feciorilor“ (cf. νῆσοι εὐδαίμονες = sanscr. *Dwipa Sukhatara*, „So-cotora“, la Diodor din Sicilia, 3, 47, apoi fr. *pays de cocagne*, germ. *Schlaraffenland*, dan. *Abeland*), ceeace, în nou a ediție populară a „Alexandriei“, Brașov 1915, p. 74, a devenit: „Țara feciorilor“! (*Hrisodat* și *alt Ivant*, din aceeași ediție, p. 103, sânt *hrisodont*, „chryseléphantin“, și *livanit*, „cedru din Liban“; „sabia de Iachind“, p. 106, e: ὑάκινθος, varietate de ametist; *Iosif cel prea-framos*, p. 125, e δ πάγκαλος Ἰωσήφ, cf. *Pângal, Pângălești*). -- Pentru *Ishender-Yunany*, „Alexandru Ionianul, Grecul“ din *Āl-Iskander*, s. *Al-Roumy* (cf. *Rum*, Ῥωμαίος), v. și *Săthas, Doc. inéd. rel. à l'hist. de la Grèce au moyen âge*, I, Prefață. — *Izbrail*, „adică ales“, din *Gaster*, e, contaminat cu *Israil (Istrail)*, „poporul ales“, numele sârbesc al lui Alexandru: *Izbran* (p. 48), *Izbrat* (p. 51), pentru care cf. și rom. *izbrănesc*, „régler, arrêter“ (Cihac, II, 153), propriu: „distinguer“. — În *Crasnie Anțeluș Craiu* (cf. N. Iorga, *Fase sufletești și cărți reprezentative la Români* p. 20), „*Angeluș, Craiul Frâncilor*“ (ed. 1915, p. 38), s'a amestecat, pe lângă Ahile, *Achilleus* (cf. *Anșelus Craiul* din versiunea *Gaster*, o. c., p. 19, în „*Alexandria bucovineană*“: *Așiguși*, la Novakov, p. 33: *Așileș*), amintirea celui „Ἄγγελος Καλοϊωάννης Κουτρούλης, („*Pleșuvul*“), prin care cronica grecească a Mareii (Buchon, *Chroniques étrangères*, etc., p. 766) înțelege, nu numai pe „despotul de Arta“, ci și pe Ioan Așean însuși (despre identitatea acestuia cu „*Lanțatura*“ din modelul sârb, v. „*Rev. Ist.*“, VI, 182). E o întrebare, chiar, dacă acel *Crassianus* (cf. *Cassianus, Axianus* din Anna Comnena, ed. Bonn, II, p. 620), frate al lui *Kalopetrus*, deci Așean I, din *Ansbertus (Fontes rer. Austr.*, I, 5, p. 24) n'ar putea reprezenta un *Kra(l') Assianus* (= Țar Așen, pron.: *Asian*), sau un *Krasnii-*

Ian, echivalent slav al lui *Kaloioannes*, cu care să fi fost confundat cumva („in hortis Tracie dominus“, *ibid.*, p. 44, trebuie cetit: „in oris“, — originea coruptelei fiind probabil ortografierea: *horis* pro *oris*). În orice caz, forma numelui citat e încă un argument pentru fixarea originalului traducerii (cf. p. 74), întocmai ca și: *Potecesți*, „ce se cheamă cursul cailor“ (p. 52), *Poticesți* (p. 48), adaptare din sârb. *Potecište* = gr. ἰππόδρομος, „loc de curse de cai“ (cf. ἰππότης, „vizitiu, călăreț“, Ἰππόται de lângă Helicon, dar și însuși *potecă* = δρόμος), sau: *Filipa Grada* (p. 36), cf. *Filipus cetate* (Philippopolis), *cetatea Filipusului* (*ibid.*), *cetatea Filipusa* (p. 34), etc. — Pentru *Ispolini*, „monștri cu cap de om și trup de cal“ (p. 63), atestat și în Psalt. Hurmuzaki în înțeles de „urias“, cf. sl. *spolinъ, ispolinъ* = γίγας, explicat de Szafarzyk din *Spalaci, Spali* (v. *Revue Slavistique*). — Pentru *Psoglavii* „Căpcâni, Căpcăuni“ (p. 43), „Cătcăuni, dinainte cu obraz de om grăind omeneste, iar îndărăt cap de câne lătrând cănește“ (cf. ed. Sadoveanu, p. 83), v. Ausfeld, *o. c.*, p. 83; N. Cordier, *Les Cynocéphales dans la légende* (în „Congrès international des traditions populaires“, 1889), cum și mai ales: N. G. Politis, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, II, 962 (dar proverbul Ὅμπρὸς φίλος καὶ πίσω σκύλος are, evident, o accepțiune morală, nu fiziologică !); cf. același, Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας κατὰ τὰς δημώδεις παραδόσεις, tradus de Cl. Nicolaidēs, *La Macédoine*, Berlin, 1899, p. 226 sqq.: ἡ Κόκκινη Μηλιά, „Persia“, „limita extremă până la care, când va reveni, va întinde Alexandru, după tradiția populară, marginile împărăției sale“, corespunde exact, cum observă Politis [II, 671 cf. Nicolaidēs, p. 226], nu numai cu anticul μονόδευδρον și turcotăt. *Kara-agaci*, „copacul negru“, „ulm“ (cf. *Caragaci*, în Basarabia), ci și cu rom. *pân' la măr-roș*, „finis terrae“ [Zanne, III, 662, cu citat din Alecsandri; cf. Ciușanu, *Superst. pop. rom.*, p. 9, cum și „Rev. critică-literară“ III 225, cu varianta de et. pop.: *Malu-roșu*]: un nou reflex al folclorului „alexandrin“ ?) — Explicarea *Rahmanilor* ca *Brahmani* (Șăineanu, *Infl. or.*, I, p. CCLXXX, îi explică din arab. *rahman* = blajin) era dată de Hanusch, menționat de Marian, pe care-l citează însuși C. (p. 99); vsl. *Rahmanū* = *Brachmanus*, ruț. *rachmane*, se găsește, de altfel, încă la Miklosich (Lex. Palaeosl.), iar versiunea sârbă numește pe *Brahmani* explicit: *Rahmani* (Novaković, p. X și n special p. XXVIII, nota 1). *Rachmanu-Ișiclar, Rachmanlar, Rachmanovo* sânt nume cunoscute în toponimica balcanică; *Rahman*, un sat în jud. Tulcea. — *Grefi* (p. 60) e sigur: *Gryphi*, „griffons“. Despre ei, ca și despre „Arimati“ cei „cu câte un ochiu în mijlocul frunții“ (p. 60), de fapt: *Arimaspi*, v. Herodot, IV, 13: Ἀρμασπούς,

ἀνδρας μονοφθαλμους, ... τοὺς χρυσοφύλακας γρῦπας. — *Dardaș* (p. 69, cf. *Dealul Dărdăușului* din jud. Buzău), la Novacovici: *Dandarūșa* (p. LVIII), *Dardanușū* (p. 145), e *Dardanos*, din originalul bizantin (Ausfeld, p. 110). — *Răzvan* (p. 59) = *Arizvarnū* din Novacovici (p. 70), adică *Ariobarzanes* (Ausfeld, p. 69). — *Travala* (p. 54) e țara Triballilor. — *Oșorheiu* nu e *Udvarhely* (p. 28), care e *Odorheiu*, ci *Vásárhely*.

— Localizarea traducerii: părerea d-lui C. se lovește (și, după judecata noastră, se sfarmă) de constatarea d-lui N. Iorga (o. c., p. 20), că noțiunile culturale și turcisme, de care e plină „Alexandria” românească, arată, nu spre Ardeal, ci spre țările românești libere, și în special spre Moldova (spre Moldova arată — adăugim — și moldovenisme ca *mischiu* și *hiulă* din „Istoria Troadei”, p. 30): ele sânt prea numeroase și prea esențiale, pentru a putea fi socotite ca introduse ulterior, prin adaptări de copişti. — Trebuie să spun totuși că fonetisme ca: *Policarpus* (p. 53), *Meleus* (= *Menelaus*, p. 55), *Levcadus*, *Vreonus* (p. 70), *Scamandrus* (p. 74), *Potolomeiū* (p. 64), *podogorii* (p. 76) trimit mai curând peste Munți. Poate că Banatul ar fi cel mai indicat ca loc de origine al primului traducător (din sârbește). — *Stratocamil* (pp. 26, 42) e *strutocamil*, *στρουδοκάμηλος*, „struț”, lat. *struthocamelus*, *passer marinus* (Festus, ed. Lindsay, p. 248), „vrabia de Mare”. — *Jitia* (p. 61) e: „biografia” (*βίος*, *vita*), în popor, azi: „povestea (unor lucruri pățite, trăite)”. — *Lucrumarea* (p. 33), „isprăvile minunate” (cf. *lucru-mare*, *grand'chose*, *magnum facere*, etc. — Pentru *sampsoni*, „dulăi” (N. Iorga, p. 22), cf. și ngr. *σαμψόνι*, idem (tot din turc.). — Interesant de notat, dubletul lexic *lefante* (Cartoian, p. 64) și *pilure* (Iorga, p. 22), de la *pilu*, el însuși un dublet popular al lui *fil*, „elefant” (cf. și turc. *pâl*, „éléphant”: Bianchi, I, 263), etc.

Părerea d-lui N. Iorga (o. c.), despre Alexandru-cel-Mare ca prototip de vitejie, în special pentru Mihaiu-Viteazul, se confirmă cu prisosință prin precedente istorice: de la Scipio (Livi, XXVI, 19), Caesar (Plutarch, *Caesar*, 11), Pompeiu (Salustiu, *Hist.*, III, 88), Octavian (Suetoniu, *Augustus*, 94), până la Balduin Sicilianul, care-și puneă în piept insigniile lui Alexandru (Nicetas Akominatos, ed. Bonn, p. 470: *ἐαυτὸν ἐξωμοίου τῷ Ἀλεξάνδρῳ τῷ πάνυ τῷ Μακεδόν... ἐν στήθεσι, κατ' ἐκεῖνον τρίχας δεικνὺς ῥάμφους καὶ πτερῶν εἰκασίαν ὑπεμφαινούσας*). Iar, dacă Galerius, Dacul ajuns pe tronul Romei, se dădea ca născut „matre compressa dracone” (Aur. Victor), lucrul nu are nimic extraordinar, cum părea a crede Hasdeu (*Ety. Magn.*,

col. 2590): e aceeași tradiție, de la Alexandru, care făcea pe Scipio (*l. c.*) să acrediteze despre el însuși „famam in Alexandro Magno vulgatam, et vanitate et fabula parem, anguis immanis concubitu conceptum“. Ὀφιογενής eră de fapt, cum s'a observat, echivalent cu θεῶν ἔκγονος, *deum suboles*. Și dacă eroul macedonean ironiză pe Darius sau Porus, că se consideră „de o seamă cu zeii“, el însuși se consideră ca atare și cereă să fie considerat (cf. Aelianus, *Var. Hist.*, II, 19). — La numele domnești și boierești datorite, după Iorga (*l. c.*, p. 18), influenței „Alexandriei“ ar fi a se adăugi, poate: *Candachiia*, „bătrâna din Bălăceni“ (N. Iorga, *Cronicele muntene*, p. 86); cf. *Candace*, Κανδάκη, regina Etiopienilor, al cărei nume a devenit dinastic (Pliniu, *Nat. Hist.*, VI, 186: „quod nomen multis iam annis ad reginas transit“), ca *Despina*, răspândindu-se, de altfel, și prin Biblie (cf. Ausfeld, *o. c.*, p. 189).

— Acum, pentru a sfârși, câteva *corrigenda*: „Archypresbiter“ (p. 5) = *Archipresbyter*; — titlul traducerii acestuia (ibid.) trebuie corectat: *Historia Alexandri Magni, regis Macedoniae, de proeliis*; — „că Simon nu“ (p. 6, notă) = „că nu Simon“; — *sumedenie [de] cōpii* (p. 11); — *paroxitone*, în loc de: „paroxitoane“ (p. 22); — un κέφαλος = cap (p. 42) nu există în grecește (cuvântul înseamnă: „têtard, cabot, mormoloc, zglăvoc“, de la κεφαλή, „cap“); — „epitetul“ (repetat, p. 46) = *episodul*, — „v. mai înainte“ (p. 68, repetat) = v. mai sus (altfel, se confundă cu: vezi mai departe, mai jos!), etc.

Notă. — Ar fi destul să spunem că, până la d. C., singurul studiu mai întins asupra „Alexandriei“ românești eră capitolul respectiv din *Literatura populară română* de M. Gaster (București 1883) și, — fiindcă vorbim de acesta, — să pomenim încă două articole ale sale în legătură cu acest subiect: „Alexandria bucovineană“ (în „Rev. p. Arh., Ist., și Filol.“ pe 1894, p. 334 sqq. și „Eine rum. Version der trojanischen Sage“, în „Byz. Zeitschr.“ pe același an, p. 528 sqq. (*Iatu pro Orest*, dacă nu e o trunchiare din *băiatul*, ar putea proveni din *ὄλα* (= οὐδὲν) τοῦ Ἀγαμέμνονος al originalului). — Dar, odată ce e vorba de recenzii tardive, de ce n'am anexă și una asupra cărții lui Gaster însuși? — Deci Că traducerea din 1782 a „Halimalei“ s'a făcut în adevăr „după

grecește", se vede și din ortografia numelui Abu-Bekr: *Am-pumpekir* ('Αμπουμπέκηρ) (p. 94). — *Chitovras* (p. 332) e Κένταυρος. — *Acula*, unde s'a găsit protocolul procesului lui Isus înaintea lui Pilat (p. 354), înseamnă, de fapt, în it. (sicil.) „aquila": identificarea cu *Aquileia* se impune — „Cetatea *Drace*" din legenda celor 12 Vineri (p. 389) este, evident: *Drač*, *Durazzo*, *Dyrrhachium*. — *Avesti'a* (p. 394), explicată de Hasdeu (*Etym. Magn.*, II, 2164) ca sârb. *Vieștița*, e „Aripa Satanei", poate, și din cauza etimologiei populare cu sârb. *tica*, „avis" (cf. *jarptița*, „pasărea de foc", din poveștile rusești). — *Adonoaea*, *Iloea* și *Intrăi fețe*, numele lui Hristos (p. 403), sânt: *Adonai*, *Ili*, *In-trei-fețe* (cf. ἔλωει, ἄδωναι, Ἰαὼ [= Iahvè?] σαβωθ, etc., într'un amulet creștin din sec. al VI-lea, publicat în *Oxyrhynchus Papyri*, VIII, p. 253). — *Atlas*, ca nume al Precistei (p. 404), e, foarte probabil: *Atlas* (cf. *Măgura lui Dumnezeu* și *Atotțiitoare*). — *Gras negru* (p. 412) să nu fie „iarbă (germ. *Gras*) neagră" (cf. Panțu, s. v. *buberic*)? — *Plecate* (p. 420) e, sigur, *aplecate* (greață). — *Păros* (p. 422) e, probabil, *baros*, „ciocan mare". — *Melintia* (p. 397) e *Meletia*, ca *Melinte* = *Meletie*, după *Lavrinte* s. *Arvinte* = *Laurentie*, *Terinte* = *Terentie*, etc. — *Sfeșnicul cel mică celă mare ce stă înaintea lui Hs.* (p. 452) trebuie cetit: „sfeșnicul celă mică, celă carele stă", etc. — *Verghiei* (p. 455) și *Socolații* (p. 456) sânt *Belgii* și *Scoloții*. — *Voscresnele* (p. 469) e terminul slavon pentru „stihirile Învierii" (cf. Miklosich, *Die christl. Terminologie der sl. Spr.*, p. 28), popular: *Vascrisu* (în injurături). — *Că-ai* (p. 472) e o greșală, în loc de: *ceaiă*, *cea*. — *Belgradul baladei ardelene* (p. 484) e, firește, *Bălgradul ardelean* (Alba-Iulia), cu cazarma și „gherla" lui faimoasă: o amintește, cred, și cântecul neogrec despre moartea lui Stavrakoglu (μελιγγρατίζειν, „se repentir", din Legrand, *Poèmes historiques en grec vulgaire*, p. 351; cf. *pénitencier*) și o pomenește, sigur, injurătura populară (până la Pomârla, în Nordul Moldovei): „acastău' și buligradu" (spânzurătoarea și temnița, sc. să te mănânce!). — *Irimie* a înlocuit pe *Elemeh* (p. 493) printr'un fenomen de etimologie populară; cf. *Ilimiu*, numele aceluiași Craiu, în „tăcămii Irozilor" din Basarabia (Pamfil, *Crăciunul*, p. 158). — *Tităra* din ms. de la 1750 al Calendarului pe 140 de ani (p.

502), pe care autorul n'o poate identifica, e „steaua ciobanului“, adică = *Țigăra* (*ibid.*), *Țagăra*, probabil din ung. *czégér*, germ. *Zeiger*, propriu: „arătător (de ceas)“; cf. sinonimele *stâlp* și *steajăr* („parul din mijlocul ariei de treierat“), nsl. *stojećici*, „o stea“ (de la vsl. *stejerŭ*, *cardo*), apoi turc-asiatic *temir-kazik*, „Nordstern“. lit.: „Eisenpfahl“ (*Vámbéry, Türkenvolk*, p. 225), sau *altin-kazuc*, „der goldene Pfahl“ (*idem, Primitive Cultur d. turkotat. Volkes*, p. 154), și rolul de cronometru al *Țigărei* (*Țitera* e mai curând o confuzie formală, fonetică, decât una semantică: cu constelația *Lyrei*). *Țigăra* (v. Otescu, *Astronomia populară*) e și un nume de sat și deal, în j. Bacău (*Dicț. Geografic*, p. 679; *Țigăra*, la Frunzescu, care înseamnă încă un sat cu acest nume, în j. Vlașca). — *Pleamă* (p. 531) e ngr. *πλέγμα*, „sbârcitură“ (cf. *fleamă*, dial. p. *flegmă* = *φλέγμα*). — *Flama* lui Adam (pp. 278—9) nu e decât *palma* (p. 281). — *Undezat* (oțet) (p. 537) amintește foarte mult pe it. *ondeggiato*, „fatto a onde“, cf. it. *ondeggiare* și rom. dial. *undez*, „fierb puțin“ (A. Scriban, în „Convorbiri Literare“, LIII, p. 170), *a da'n undă*, „a începe să fiarbă“ (V. Păcală, *Monografia comunei Rășinari*, p. 525). „Apă, undezată“, și'n ms. 3190 al Acad., f. 151 (după excerptele d-lui G. T. Kirileanu) — *Țilidonie* (p. 540) e, ca și „*helidonica*, adică buruiana rându-relii“ (*ibid.*), planta medicinală *Chelidonium majus* L., *iarba-rândunelii* (v. Panțu, s. v. *rostopasca*). — *Ruminec*, adică *mușățelu* (p. 541) e o grafie polonă pentru: *rumîianet*, *romoniță*, *romaniță*, *roman*, etc. (v. Cihac, *supt roman*), numele plantei *Matricaria chamomilla* L., zisă și *mamoriță* (Cihac, *l. c.*), *mătrice*, *moșițel* (de la *moșesc*, de unde și *mușățel*, *mușățel*, pe care Cihac, II, 517 îl confundă cu *mușcățel*, *mușcat* = *Pelargonium odoratissimum* Ait., *moscatele*; cf. *mușat* = *frumușat). — *Diea cea neagră* în care e înmormântat Avraam (p. 315) e Infernul, Împărăția lui Pluton-Dis (cf. *divites insulae* = *μακάρων νῆσοι*: Horatius *Carmina*, IV, 8,27), gr. *Αία* (de la *Ζεός*, *dies*): deci „bozul *Dia* (Ioiie)“ de jos din „*Nerodotul*“ de la Coșula, ed. N. Iorga (unde „bozul“ e „zeu“ și n'are a face cu *Βόζιος*, epitetul frigian al lui Zeus: Pauly-Wissowa, s. v. *Bozenos*).

N. Iorga, *Histoire des Roumains de la Péninsule des Balkans* (Albanie, Macédoine, Epire, Thessalie, etc.), București, Tipografia „Cultura Neamului Românesc“, 1919; ediție românească, din același loc și an; prețul: 4 Lei.

Intemeietorul „Institutului pentru studiul Europei sud-orientale“, — din a cărei serie de publicații face parte și această operă —, autorul istoriei (germane, italiene, române, franceze și engleze) a Românilor, al istoriei (germane) a Turciei, al istoriei (engleze) a Bizanțului, al istoriei (române și franceze) a Statelor balcanice în epoca modernă, eră, ca nimene altul, chemat să scrie istoria fraților noștri din Sudul Dunării, — pentru străini ca și pentru Români.

„Originile“; „Românii din Pind înainte de pomenirea lor în izvoare“; „Marea-Valahie tesaliană“; „Românii din Pind întemeietori de Stat (1186)“; „Despotatul Epirului și al Valahiei-Mari“; „Răspândirea Românilor în Balcani“; „Românii balcanici supt Turci“; „Renovația economică și culturală a Românilor din Pind“; „Renașterea Românilor balcanici prin Statul român“, — iată capitolele în care se desface această magistrală sinteză istorică, pe cât de rapidă, pe atât de completă, a vieții românești din Balcani.

Ἐξεβάν din Anna Comnena (p. 13) a fost emendat ulterior de însuși d. Iorga în: Τζεβάν (Cioban) (v. *Revista Istorică*, V, 111, unde se relevă și n. topic Καλὰ δένδρα, care amintește pe Καλαὶ δρῦς din Cedrenus; cf. și Τρεδεκτιλίους din Procopius). Dar Βορίλας Λόγγος din Acropolites (p. 19) să nu fie; „Lunca (pădurea) lui Borilă“ (cf. *Misolonghi*)? — Pentru naționalitatea românească a lui Vongoiū sau Bougoiū, cel cu sesquipedalicul epitet de Σερβαλβανιτοβουλγαροβλαχος (p. 26; cf. Βουλγαροαλβανιτόβλαχος: Matranga, *Anecdota Graeca*, p. 677), se pronunță și Aravantinos, *Cronografia Epirului*, I. 156: „Μπογκόης ὁ Βλάχος“. — Un Român suddunărean eră, de sigur, acel Ἰωάννης ὁ Βλάχος, predicator al Mitropoliei din Smirna, în sec. al XVII-lea (v. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίς a Univ. din Atena, X, p. 108, nota), și tot unul de-ai noștri va fi fost și acel Ῥωμανὸς Βοίλας, *Roman Voilă*, bufon al lui Andronic Comnenul (v. Νέος Ἑλληνομνήμων, IX, 301): — Pentru *Geamandura* (Τζαμάντουρα, Τζουμάντουρα)

(p. 28), cel socotit printre οι παίδες του Κομανοπούλου, „copiii lui Cumanopol (fiu de Cuman)“, din diploma lui Andronic Paleologul din 1324 (v. N. Iorga, *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, II, p. 120), cf. turc. (cuman?) *şamandura*, *chemandra*, „choses qui flottent, comme les tonneaux attachés à la quille d'un navire, le disque de fer qui retient la mèche dans la veilleuse, etc.; l'origine de ce mot n'est pas indiquée“ (Barbier de Meynard, II, 155), cum și ngr.-pop. *σημαντούρα*, „bonce“, *σημαντούρα*, idem (supt. infl. lui *σημα*, cf. *σημαντήρ*, „indicateur, bouée“ apoi n. de sat mehedintean *Sumandra*, — ori: *sub-mandră*? —, ngr. *σήμαντραν*, „simandré, tarabat, marque, cachet“, ngr. *ασκομαντούρα* = *ασκοσαμπούνα*, „cimpoi“ (Contopoulos), din *ασκός*, „burduf“ (cf. *ασκοτύρι*, „brânză de burduf“) și *μαντούρα*, „țeavă, pipă“. — Epitetul *Saracacianî* (p. 26), ca și acela de *Karagunizi*, merită, credem, o atenție specială. Pentru a fi înțeles, acesta din urmă trebuie pus în antiteză, nu numai cu cel dintâiu, ci și cu sinonimul aceluia, *Belgun*, „Cojoc-alb“ sau *Căciulă-albă*, cunoscută poreclă a lui Ioniță Asean în pomelnicul de la Panegiuriște, care se întimpină și printre numele românești de persoană din hrisovul pentru măn. din Bania (v. Kadlec, *Vlaši a Valešske pravo*, p. 451) al lui Ștefan Uroș, el însuși un „Cojoc“ (fiindcă acesta e sensul epitetului de *Milutin* = *Μηλωτίτος*, ce i-l dau numai istoricii bizantini: Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, p. 330, nota 3), sau printre numele de sate românești din stânga Dunării: *Belgunul*, în jud. Romanați (v. *Noul Dicț. Geogr.*; la Frunzescu: *Belguna*; cf. *Revistă istorică*, VI p. 262 și V, 138, unde d. Iorga relevază, din *Uricariul*, VII, 3, n. de fam. *Bălgunea*). Numele e, în adevăr, perfect simetric cu cellalt, de care nu diferă decât prin limba de origine a calificativului (turc. *kara*, „negru“, sl. *bel*, „alb“): *gună* însuși, atestat și 'n vr. („postav *guniș*“, într'un document muntean din 1424, la N. Iorga, *Ist. comerțului*, I, p. 63, nota 2), dar mai bine reprezentat în mr. (*guneală*, „sarică“, cf. *Şaguna*, ngr. dial. *σιγούνα* [Tsikopoulos, 89] = alb. *şegun*, *şigun*, „pelisse“ [G. Meyer, *Ngr. Stud.*, III, 20], alb. *gunë*, „Mantel von Ziegenhaar“ [idem, *Alb. Wtb.*], etc.), are la bază pe mgr. *γούνα*, pe care Vasmer (după Miklosich) îl consideră ca rusecul *gunja*, pe când Kretschmer (*Glotta*, I, 368) îl derivă, de acord cu Thurneysen (*Kel-*

toromanisches, 64), — prin mf. *gun(n)a* (despre care, v. Du Cange), — dintr'un original celt (v. Holder, s. v., și art. *Some celtic traces in the glosses* din „American Journal of Philology“ pe 1900, p. 191, iar pentru teza contrarie și: Jespersen, *Growth and structure of the english language*, p. 36). De altfel, originea cuvântului e indiferentă, și, în ipoteza (admisă, între alții de Ișirkoff), că *Belgun* n'ar fi decât traducerea slavă a numelui *Asean*, dacă, „dans la vieille langue tataroturque *Ass* signifie blanc“, restul ar rămâne să se explice prin vsl. *azno, jazno*, „Haut, Leder“ (cf. npers. *azg*, „Ziege“: Berneker, p. 35), — lucru puțin probabil, totuși, față de întreaga familie a numelui *Belgun*, de care nu-l putem izola: ceea ce importă e noțiunea. Intr'o formă sau alta, însă, aceasta se găsește în diferitele denumiri ale Românilor sudici (și nordici!): *bili Vlași* (v. Kadle, o. c., p. 124), *Saracačani, Crnovunci, Karakolčani, Karagunizi*, etc. (v. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, 155); iar aceea ce a determinat-o, a fost, fără indoială, nu numai deosebirea felului turmei (de oi, capre sau cai; cf. Du Cange, s. v. *μαυροπροβατάδες*, „dicti Graecis hodiernis qui Colchidem, seu Tzanorum terram inhabitant, quam Turci *Caracoionlu*, id est *Nigrarum ovium regionem* vocant“), ci și culoarea îmbrăcăminții (cf. *Γενουβίος ἄσπρος, Venetus albus*, etc.): un motiv foarte răspândit în Orient, din cea mai adâncă vechime. *Karagunizii* sânt prezințați, în adevăr, ca purtând *μαύρα μαντήλια 'ς τὸ κεφάλι* (Politis, op. cit. m. jos, I, p. 6), iar numiri „tătărești“ ca acelea de *Kara-Kalpak*, „Schwarz-Hut“ (Vámbéry, *Das Türkenvolk*, p. 373), *Kara-Papak*, „Schwarze Pelzkappe“, la Nestor: *Tzerni-Klobuc*, „Clăbăț-negru“ (*ibid.*, nota 3), care arată limpede că e vorba de culoarea costumului, se întâlnesc și la Herodot, IV, 107 (despre un ἔθνος οὐ Σκυθικόν, după el: „Iar *Melanhlenii* [*Μελάγγλαινοι*] poartă toți haine negre [cf. *Δίονυσος Μελάναυγες!*], pentru aceea le zic așa“ (ed. N. Iorga, p. 241). Despre rostul acestui *kara-* (cf. *Caraiſlac*, etc.), v. și Vámbéry, *Die primitive Cultur des Turkotatarischen Volkes*, p. 232., adăugind, ca nouă elemente de discuție: *Caracâl*, apoi *Maurokastron* față de *Asprokastron*, *Akkerman*, „Cetatea-Albă“, *Santa-Maura*, *Ἄγλα Μαύρα*, față cu *Λευκάς, Λευ-κάδα*, etc. Dar o altă întrebare ar fi, dacă în adevăr *Crnovunci*, e *Crnovci*, „ciobani cu oi negre“, și nu, mai curând, în legătură cu *Crnovund*, „Munte-negru“, o for-

mație hibridă ce nu poate surprinde în acea „macédoine“ care e terminologia balcanică. — *Vlachi de Montanea* (p. 31) n'ar putea explica denumirea de Βλάχοι οἱ Μουντζιάδες, din menționata diplomă a Paleologului (v. *Bulletin*, I. c.)? — *Μεσινία* (p. 38) sânt, și ei, *meșinii* românești. — Între satele românești (p. 60 și urm.), trebuie numărat și acel „Velvendhò“ al Grecilor, a cărui limbă (studiată de E. Budona, într'o monografie de care vom vorbi aiurea) mișună de cuvinte românești și ai cărui locuitori se recomandă singuri, în cutare „expresie proverbială“ (o spune însuși autorul): „ἡμεῖς οἱ Βλάχοι ὅπως λάχῃ“ (cf. și Wace-Thompson, p. 200). — Adăugăm că numele lui Ioniță (*Caloianul*), care, împotriva d-lui Candrea, s'a păstrat, foarte probabil, în „Caloianul“ popular (la Bulgari: *Gherman*, în care Kazarow vede o divinitate tracă), — dovadă însăși varianta *Scaloian* (Teodorescu, p. 211), corespunzătoare lui Σκυλοϊωάννης, porecla lui Ioniță în popor (N. Iorga *The Byzantine Empire*, p. 177; cf. totuși: *scăluș* = *căluș*), — pare a se fi păstrat și în *καλοϊάnnος*, numele „regelui păsărilor“, al *crăișorului* (cf. *regulus*, *regolo*, *roitelet*, etc.), într'o legendă populară grecească, culeasă și comentată de N. G. Politis (*Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ*, I, p. 182 și urm.; II, p. 925). — *Roitelet* e, de altfel, și *trogodytes parvulus*, „ochiul-boului“, numit încă: *împăratul păsărilor*, *împărătuș*, *împărățel* (cf. fr. *petit empereur*), *piț-împărătuș*, *panciaruș*, *paran'uş*, *pântărus*, *țanțaruș*, etc. (Marian, *Ornitologia*, I, 304). — Un termen de comparație tot atât de prețios, ca și *argei* aruncați în Tibru, putea găsi d. Candrea (și Kazarow!) în superstiția slavă a „idolului Cupalo“ (v. N. Iorga, *Operele lui Gheorghe Brancovici*, Iași 1917, p. 22; cf. fragmentul respectiv din *Crestomatia* d-lui Gaster, etc.): ea se raportează mai puțin la *Cucii* dobrogeni (Șăineanu, în „*Rev. Tocilescu*“, III, 263), decât la sl. *Kupala*, „der Bader“ (de la rus. *kupati*, „baden“), epitet al Sf. Ioan Botezătorul (O. Schrader, *Sprachvergleichung und Urgeschichte*, II, 454), la a cărui prăznuire, tocmai, se serbează acest idol („mai ales în seara Nașterii sfântului Ioan Botezătorul“, zice Brancovici), uneori chiar aruncînd în apă „eine Puppe (im Russischen wiederum *kupalo* genannt), mit der man vorher durch das Feuer gesprungen ist“ (Schrader, I. c.).

Al. Rosetti, *Colidele religioase la Români*, extras din „Analele Academiei Române”, București 1920.

O foarte meritoasă lucrare.

Informația însă, cu tot impunătorul aparat de erudiție, lasă de dorit: studii de o deosebită importanță, ca acele ale lui A. Meyer: *Das Weihnachtsfest, seine Entstehung und Entwicklung*, Tübingen, și Lopelmann: *Das Weihnachtslied der Franzosen und der übrigen romanischen Völker* (în „Romanische Forschungen“ din 1914, p. 489 și urm.), au rămas necunoscute autorului.

O lacună care izbește din capul locului, în această cercetare despre cântecele de Crăciun, este omisiunea totală a oricărei discuții relativ la originea numelui Crăciun însuși. *Kalendae* care, direct sau indirect, e, și după opinia d-lui R., originalul rom. *colindă*, *corindă*, putea totuși găsi în *calationem*, etymonul cel mai probabil al rom. Crăciun (cu toată pledoaria lui L. Pintar, din „Arch. f. sl. Phil.”, pe 1912, p. 618 și urm., în favoarea lui *creationem*), un sprijin nu mai puțin efectiv decât în prov. *Kalendar*, „Crăciun”, etc. (p. 17). O foarte interesantă paralelă oferă, în această privință, ngr. *κόλιαντα* ‘die Nacht vor Weihnachten’, *κόλιντα* ‘das von Haus zu Haus Ziehen vor Weih.’ = vsl. *Koľęda*, ‘Neujahrstag’, cum și întreaga posteritate modernă a biz. *καλάνδαι* = lat. *Kalendae*: τὰ κάλανδα ‘Neujahr’, κάλαντα ‘Gratulationsgesang der Jugend am Neujahrsabend’, κάλαντρα ‘Weihnachtslieder’, *καλανδαρης* ‘Ianuar’ (cf. rom. *Cărindar*): G. Meyer, *Neugr. Studien*, II, 32; III, 23.¹) Acel „double emploi” al termenului, „colindă”, pentru cântecele de Crăciun ca și pentru cele de Sf.-Vasile (cf. p. 16) devine și mai clar printr’un vr. *Chișu-Crăciunu* (ms. Ac. no, 4151, f. 322) = ung. *kiskarácsony*, lit.: „Crăciunul-Mic”, designând sărbătoarea „Nașterii Domnului” față de Anul-Nou sau Sf.-Vasile, numit: „Crăciunul-Mare”: 25 Decembre ca început al anului creștin în evul-mediu, față cu *Cărindar* = Ianuar, ca lună începătoare a anului (v. N. Iorga, în „Bulletin”, VIII, 52; cf. L. Radermacher *Beitr. zur Volkskunde*

1) Pentru reflexele lui *calendae* cu înțelesul de „bûche de Noël” în Franța de sud, cf. Jud, *Zur Geschichte der bündneromanischen Kirchensprache*, p. 46. S. P.

aus dem Gebiet der Antike, Viena 1918, p. 102). Alt nume vr., *Născutul* (la Ureche; cf. și „Colinde din Ardeal“ de Viciu, cum și colecția de colinde ardelene dintr'un codex miscellaneus din sec. XVII, semnalată de d. Iorga, în „Neamul românesc“ din 22 Mart 1920), oferă o instructivă paralelă cu formațiunile apusene, din *Natalis* (*pain de Noël, pain de calendrier, „colindeț“,* p. 20, se zice și: *pain de calendre*, cf. ngr. *χριστόπηκτα, χριστόφωμυ*); propriu *Crăciunului* nostru, în schimb, pare a fi sensul de „Decembre“ (v. *Anonimul Bănățean*; cf. istr. *bojitniac*), în concurență cu *Undrea, Andrea* (Sf.-Andrei: cf. „Colindul Sfântului Nicolae“ din Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, p. 14, și încercarea, interesantă, a Americanului Ch. Johnston, de a identifica pe „Moș-Crăciun“ — „Santa Claus“ al Anglo-Saxonilor — cu Sf. Nicolae, relevată în rev. „Razna“, I, p. 184). Pomenind încă de „Vulpea Crăciunului“ (intr'un „Bilet de execuție“ bucovinean din 1811), de obiceiul, mai bine cunoscut, al „Vasilcăi“, care, cum a arătat d. Iorga (*Revista Istorică*, VI), apare și la Englezi, supt forma unui „caput apri“, împodobit cu rosmarin, ca și, la Spanioli, *el Candilejo* (*deblă* din glosarul ms. al lui Golescu, f. 228, e, evident: *devlă, „căpățina de porc“*), și de expresia *a se băgă în lemnelea* (sic) *Crăciunului*, „a se logodi la preot“, spre deosebire de *a să bagă în drot* (sârmă), „a se logodi la ofițerul stării civile“ (Păcală, *Monogr. com. Rășinari*, p. 130), am urmărit mai mult suplinirea lacunei constatate, decât reliefaea ei, — ceceae vom face, de altfel, și 'n cele ce urmează:

Cât privește refrenul colindelor, enigma a fost deslegată, cum se știe, de d. Dan. Așa-zișii „psalmi alleluiatici“, pe de o parte (un fragment din Ps. 136 cu *alleluia* ca refren după fiecare două versuri, v. în ms. Ac. No. 3518, f. 103^v; după excerptele dlui G. T.-Kirileanu), iar, pe de alta, caracterul religios al colindelor propriu-zise (care fac obiectul special al studiului: d-lui R.), ar fi de ajuns pentru a asigura etimologia d-lui Dan *hailerui Doamne = halleluiah Domine!* D. R. adaugă, din parte-i, unele precizări și retușări (p. 25 și urm.¹; citatul *totavač* din

1) Că *allelula* a pătruns prin mijlocirea limbii slave la noi, este probabil, nu însă pentru motivul, „că *alleluia* revine în Psalmi, atunci când sânt ântați de *preoști* în biserică și că *preot* este un termen relativ târziu în limbă“ (p. 26); la p. 437 n. a revistei de față am combătut această părere. — S. P.

Berneker e o greșală de tipar pentru: *l'ol'owač*). Să-l urmăm! În W. Scheffer, *Die französische Volksdichtung und Sage*, I, p. 280, citim: „În împrejurimile Reimsului, în seara de Crăciun, copiii, cu zurgălăi ce țin locul clopotelor, colindă străzile și cer în deobște un dar, prin cuvintele:

Je vous salue avec honneur:
N'oubliez pas les brouillonners.
Un jour viendra,
Dieu vous le rendra.
Alleluia!
Alleluia!
Alleluia!

Iar un „Noël de cour” din sec. al XVI-lea (v. *La Chanson française du XVe au XXe siècle*, ed. „Renaissance du livre”, p. 62) glăsuiește:

Un garçon de Nevers,
Sur un luth agréable,
Chante mille beaux vers,
Sur tous lestons divers
Mêlant sa chanterie
De trompette et clairon,
Don, don,
Avec l'*alleluia*,
La, la
A Joseph et Maria.

Dacă nu e un simplu „tralala”, va fi având vre-o legătură cu acest refren și *trollolay*, cântecul pe care-l întonau tinerii colindători din Scoția veacului al XVI-lea (L. H. Meyer, *Indogerm. Mythen*, II, 528); tot așa, acel „*Lirum larum*” (*brüllen*), prin care Friedländer redă pe lat. *gingilipho* (*exsonare*) din Petronius, *Cena Trimalchionis*², p. 195.

Variante românești ale refrenului, nementionate, ca: *Doamnele* (Păsculescu, pp. 6, 13), *Doamnele* și *Domn din cer* (idem., p. 37), *Ler Doamne, Ler* (p. 17), *Cetinele, cetioară, dragale* (p. 57), *Dai Domnului, Doamne!* (p. 35), *Hondai, leroi, Doamne!* (p. 55), *Ilorelui doamne* (Bibicescu, p. 246), în comparație cu cunoscutul refren bulgăresc „*Hristele Bojele, Coledile!*”, și „*Hoi, dai Bože!*” (v. Kaindl, *Huzulen*, p. 72, n. 1), „*Ho, dai, Bojele!*” (cu caracteristicul sufix de vocativ, trecut și la Țigani: *A devla le, devla bre* = „O Doamnă, Doamne, bre”: Bărbu Constantinescu, *Probe*, etc., p. 9), cuprind, poate, și o posibilitate de explicare a lui *ler Doamne*: din *Doamnele*, formă de vocativ, născută prin analogia lui *Bojele* (despre *Cerneleo, Sâlco-*

leo, — altădată!), s'a făcut, supt influența lui (ai)ler(ui), ler-(ului) precedent: *Doamneler = Doamne ler, de unde, prin personificare: Domnul Ler, Ler-Impărat (cf. p. 28 și urm.), — dacă numai n'o fi adevărată tocmai inversa: Doamnele să fie o corupție din Doamne-ler (cu ler din leroi repetat, pentru motive de ritm; cf. *Le leroi Doamnele* din I. I. Răuțescu, *Colinde*, p. 6). — Într'un refren ca o Ler am da (Păsculescu, p. 43), oleranda, leranda, n'ar fi exclusă o contaminație cu grecește: λειριού ἀνθη, „flori de crin“, cf. *florile dalbe*, *flori de măr*, etc. — Pentru ler, „floarea vârstei“ (Rădulescu Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*), pe care d. R. nici nu-l menționează, deși, foarte probabil, nu e străin de refrenul colindei, cf. și următorul pasagiu din Pamfile, *Cân'ee de țară*, I, p. 350:

Mi-a trecut leriul de grabă,
Nici la plug și nici la sapă
Nu m'am dus și nu mă duc, —
Că de boală mă usuc.

Ultimul capitol (IV) al monografiei încearcă o clasificare pe cicluri și tipuri a diferitelor variante de colinde. O sumă de motive, de note interesante au rămas totuși neatinse. Vom releva una: elementul geografic, — printr'un exemplu concret.

O colindă din Burada (cf. *Istoria teatrului în Moldova*, I, p. 49) vorbește de:

Dealul Gărrăduului,
Valea Rusalinelui.

Luând în considerație varianta *Gararăduului*, d. N. Iorga (*Românii de peste Nistru*, p. 147) a identificat „dealul“ colindei cu *Gura-Răului*, de lângă Sibiiu. „Valea Rusalinelui“, deci: *Ierusalimului*, imediat următoare, arată însă, că, originar, eră vorba acolo de un nume geografic din Palestina, care a fost ulterior adus în legătură cu elemente topice locale, adecă *localizat*.

Care anume va fi fost numele acesta, — ne-ar putea lămuri numai examenul variantelor.

În adevăr, dacă cele din Frâncu-Candrea nu pomenesc decât de „câmp la Rusalim“ (p. 189)¹⁾, „munții lui Rusalim“ (191),

1) Cf. Giuglea-Vâlsan, *Dela Români din Serbia*, p. 109: „Pe Busuioc mi-l loveă Sus la capul pieptului, Pin foaia ilecului [ilicului], In floarea *Ruşălinului*“ (de coloarea rujalinului s. rosmarinului?).

sau „Rusalim“ pur și simplu (194): „Vin din Rusalim, la Vișlăim țin“ (pe „muntele Vișlăimului“ — Betleemului — urcă și Maica Precista, în „Povestea lui Dumnezeu“ din Pamfile, *Sărbătorile de toamnă*, p. 13; iar, într'un cântec din Țara Hațegului — Densusianu, p. 265 — Sf. Ioan se recomandă ca unul „care-a fost în *Vaclaomu* și a botezat pe Domnu“); dacă cutare „plugușor“ din Mândrescu (*Lit. și obic. popor. din com. Râpa de-jos, Transilv.*, p. 219) vorbește și el numai de „câmpul Ierusalimului“, pe care colecția musceleană a d-lui Codin (p. 204) îl pomeneste, de asemenea, alături de „câmpu' *Talimului*“, — în schimb, numeroase sânt variantele, care, cu sau fără Ierusalim, pomenesc apriat de „dealul“ în chestie. („Dealul *Gararăului* s. *Gararimului*“ și „Dealul *Deleleului*“ formează un punct special în chestionariul N. Densusianu din „Rev. cr.-lit.“, III, 223).

Dealul *Garalinului*,
Sub poala Rusalinului,

spune o variantă din Piatra-Neamț (rev. „Ion Creangă“, III, 6).

Și-a arat dealul *Garalimului*,
Fața Erusalimului, —

ună pasagiul corespunzător din culegerea Tocilescu (I₂, p. 1470) ar, ceva mai departe (p. 1474):

In brate te-oiu lua
Și te-oiu ridică
Sus la *garalim*
Și te-oiu scobori
Jos la *garalim* . . .

Intr'o variantă a „Poveștii lui Dumnezeu“ sau „Hristos și Jidanii“, din jud. Neamț, numele se preface chiar, grație etimologiei populare (cu *gură* și *limbă*), în: *Gura limbului* (Rev. „Tinerimea Română“, II, 318).

Notăm că varianta crăineană din Giuglea-Vâlsan, p. 261 și urm., nu are numele, dar acesta există, de fapt, ca patronimic, în Moldova-de-sus: *Garalim* (com. Uricani, jud. Botoșan).

Pe de altă parte, versiunile din Tătărăuși (jud. Suceava), culese de d. A. Vasiliu, vorbesc de „dŃalu *Garaleului*“ (*Cântece, urături și bocete de-ale poporului*, p. 182), într'o comparație caracteristică poeziei populare (p. 137):

Mari-i dealu 'n *Garaleu*,
Dar mai mare drumul meu.

Și, fiindcă, de fapt, în hotarul com. Tătărăuși există un deal cu acest nume (odinioară, răzeșie a unuia Clemente, hărăzită

apoi mănăstirii Probota), cum și un pârâu *Garaleu* (v. *Marele Dict. Geogr.*), am fi dispuși să credem că variantele cu *Garaliu*, *Garaleu* alcătuiesc un tip comun, originar din părțile nemțene și sucevene ale Moldovei. Variante ca „dealul *Garaliilor*” (Pamfile, *Dușmani și prieteni ai omului*, p. 165), „dealul *Galariului*”, pe care arde „casa bojei [= lui Dumnezeu]” (*ibid.*, p. 119), „munții *Galariului*” (p. 386), chiar „munții *Garativului*” (Teodorescu, p. 382), s’ar putea reduce la același tip: *Garaleu*, iar, cu el împreună, în ultima analiză, la: sl. *Gora-ielei*, *Gorë olivnei*, „Muntele Măslinilor” s. „Muntele *Eleonului*” (ἐλαιών s. τῶν ἐλαιῶν ὄρος): „Munții *Eleonului* și copacii Raiului” se pomenesc și ’n colecția „*Cântece, versuri de stea, colinde*, de un prieten al copiilor”, Brașov 1906, p. 4, iar „*Măgura Eleonului*” se întâlnește și ’n cunoscutul apocrif „*Minunile Sf. Sisoie*” (ed. Ciurcu, p. 33): „codrul” sau „pădurea *Eleonului*” din *Evangheliarul* din 1574 reflectă echivocul sl. *gora*, „munte” și „pădure”. Cf. totuși: ἡλίου (ngr. și λίθου!) ὄρος, cum și *Goraliii*, „Muntenii” românii din Galiția.

Iată însă că, alătura cu grupa citată (*Gararăul* i se poate ușor subsuma, prin *Garareul* din Furtună, *Cuv. scumpe*, p. 44), apar forme ca: „dealul *Galileului*” (Pamfile, p. 165), „munții *Galileului*” (Teodorescu, p. 382), ba încă: „munții *Ganaleilor*” (într’un răspuns la Chestionariul Hasdeu, din Orlat-Sibiu; comunicat de d. G. T.-Kirileanu) și chiar: „munții *Canagalilor*” (Pamfile, p. 110; cf. același, *Sărb. de vară*, p. 38; „dealul *Cananăului* = lui Cănanău), — e drept că în concurență cu „munții *Gărgăuțului*” (*ibid.*, cf. *gărgăuț, gălgăuț* dintr’o cimilitură a „ploscei” sau „ulciorului”: aluzie la *gălgăit!*) — care reflectă, incont. stabil, numele *Galileii*. (De ce, însă, peste tot, forma masculină? Cf. totuși, într’o urătură de alt tip, din „*Șezătoarea*”, XIII, 130: „Se duse la *Galilea*, Unde eră hirghilia”). Atunci? Să admitem că avem două tipuri diferite? Sau să admitem că *Garaleu* = *Galileu* (cf. *Galilești*, în *Basarabia*)? — *Non liquet*. Mai mult: dacă ne gândim la un *Golgada* („munții *Golgada*” = *Golgota*? Ori = *golgadagh, „muntele lui *Galga* s. *Calga-Sultan*”, despre care v. *Șăineanu*, *Infl. or.*, II², 27?) din colecția citată a d-lui Rădulescu-Codin (p. 260), problema se complică cu un nou element: *Calvariul*, lat. *Calvaria*, de la *calva* κρανίον. (Un

„Koppe by Calvarie“, *Calvarienberg*, din părțile renane, e poezie, într-o anumită legendă despre originea Sașilor din Ardeal, la G. Meyer, *Essays und Studien*, I, 234).

Incontestabil, apare *Golgota*, într-o variantă din rev. „Ion Creangă“ pe 1921, p. 6 și urm. („Povestea Maicii Domnului“), unde Sf. Ioan, spune lămurit Maicii, că pe fiul ei Isus „sus la *Gorgoftan* l-au pus“, pentruca îndurerata Mamă să „se suie pe dealul *Garaleului*“, înspre care se îndreaptă din nou, spre a găsi pe „meșterul de fier“ ce făcea cuiele poruncite de „Împăratul Pilat“, după ce nădăjdise zădarnic că-și va vedea fiul, spălându-se cu apă din „fântâna de *Neluva*“, la care o trimeseseră „surorile soarelui“, *Itca* și *Matca*.

P. S. — Colecția orădeană a d-lui A. Ciura (reeditată, în parte, de revista „Cele Trei Crișuri“), care nu i-a fost accesibilă d-lui Rosetti, nu cuprinde nimic deosebit, decât doar o variantă „Trei păstori“ (p. 3) și alte: „Trei păcurărași de munte“ (pp. 12—3), — această din urmă, o quasi-„Mioriță“.

„Dumnezeu“ (=Isus Hristos) apare ca cioban (p. 64) și în „Colindul Domnului nostru Isus Hristos“ (la Păsculescu, p. 9: „Oi dalbe-am păzit, sus la Rusalim“). — O descripție a Raiului, asemănătoare cu cea din *Chrestomatia* lui Gaster (p. 61) deși mai sumară, se găsește în „Colindul îngerilor“ din aceeași colecție, p. 61 („svonul albinelor“ — cf. n. de fam. *Zvâncă*, „Clopoșel“ — sună însă, aici, puțir poetic: „zbârnul albinelor“; cf. la Viciu, *Colinde*, p. 81: „bojul albinelor“ = *bâzul, bâzâitul*).

V. Bogrea.

Sextil Pușcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, discurs de recepție la Academia Română, cu „Răspuns“ de Ioan Bianu, București 1920.

După tradiționalul omagiu pios al predecesorului, repozitul N. Quintescu, d. Pușcariu intră în dezvoltarea subiectului. Expunerea începe, metodic, cu un scurt istoric — per summos apices — al diferitelor sisteme de împărțire a domeniului romanic și al criteriilor ce li stau la bază: geografic (Diez), lingvistic (Ascoli), istoric (Gröber), etnic (Bartoli). După romaniști, —

indogermaniștii: Brugmann, în special, cu accentuarea elementului de inovație, datorită în mare parte contactului dintre oameni. Dar, — observă d. P., — asemănările între două limbi pot fi și accidentale. E rolul criticii să distingă ce e organic de ce e contingent. Ca și în lumea biologică, „analogie“ nu înseamnă totdeauna „omologie“. Trebuie deci să discernem critic între inovațiune și rămășiță arhaică, ținând seamă și de *deosebirile* dintre diferite limbi. Din acest punct de vedere, situația romanistului e superioară celeia a indogermanistului: limba latină, ca și poporul roman, se cunosc. El are, deci, baza concretă, reală, necesară cercetărilor sale. Dar, tocmai de aceea, construcțiile pur-logice, speculative sânt inadmisibile: așa-zisa „uniformitate“ a latinei vulgare e dintre acestea. Propagarea unei inovațiuni, însă, nu implică, neapărat, continuitatea geografică. Cum s'ar explica, altfel, atâtea forme, asemănătoare până la identitate și până 'n cele mai mici amănunte, din limba română și cea sardă (cf. și sard. *vethilica*, „biserică“, în locul obișnuitului *chiesa* = ecclesia, supt influența regimului bizantin din Sardinia, despre care M. L. v. Wagner, în „Byzant.-neugr. Jahrbücher“, I. 165)? — Bartoli admite originea comună a colonilor italieni veniți în Sardinia și 'n Dacia; el crede că un contact direct n'a avut loc nici între elementul romanic de Est și cel din Sudul Italiei: marile asemănări ar fi efectul unor „motive etnice“, — ceea ce contestă, în special, Meyer-Lübke, accentuând importanța comunicației. (Pentru rolul negustorilor romani în această privință, cf. V. Pârvan, *Die Nationalität der Kaufleute im röm. Kaiserreiche*, iar acum în urmă: J. Hatzfeld, *Les trafiquants italiens dans l'Orient hellénique*, Paris 1919). — După câteva considerații interesante relative la influența granițelor politice asupra dezvoltării limbii române, d. Pușcariu abordează subiectul *stricto sensu*. Deosebirile esențiale, care, — pe lângă asemănările, explicabile prin substratul comun, — se constată între limba noastră și celelalte limbi romanice, se împart în trei categorii: 1° păstrarea unor elemente pierdute sau înlocuite în Vest (fenomene de conservatism); 2° evoluarea diferită a unor termeni comuni (fenomene de inovație); 3° schimbări ale fondului comun, independente de cele din Apus (fenomene de

autonomie). Urmează documentarea amănunțită a fiecărei categorii, prin exemple, de multe ori cu totul nouă sau măcar înfățișate într'o nouă lumină. Relevăm, în deosebi, exemplele de la p. 34 și urm., tinzând să probeze influența traiului în munți al strămoșilor noștri asupra tezaurului lexic: în locul lat. *via* (p. 35; cf. fr. *voie*, it. *via*, apoi: *via strata*, „stradă“, *via rupta*, „route“, — cf. *drum săpat*: Iorga, *Gesch. d rum. Volkes*, I, 217, — *via calciata*, „chaussée“), avem *cale*, din lat. *callis*, „potecă prin munți sau păduri“, și *cărare*, de la *carraria*, „via carri“, — *drum* și *potecă* fiind împrumuturi slave ulterioare, după contactul cu Slavii în șes. (Dar, — observăm, — șes, *câmp*, etc., înșiși, cum de ni s'au păstrat, din fondul latin?). — În „*rugul drumului*“ din cimilitura oilor, avem un reflex al aceluiași *rugă*, „*rue*“, ca și'n mr. *arugă*, „strungă“, la Românii din Meglenia: *rugă*. — Cât pentru *pavimentum*, „pământ“ propriu: „pavaj, teren, drum pavat“ (cf. *tașiolu*, „drum pietruit“, numele turcesc de până azi al drumului roman spre Adamclisi), el s'ar putea raporta la rom. *păt*, — dintr'un *pavatum = *pavitum*, — întocmai ca *strat*, vr. și dial.: „pat“, la *strata*, sc. *via*, „stradă“, cf. *așternut*, apoi germ *Pfad*, mgr. *πάτος* = *callis* din Ducange, ngr. *μονοπάτι*, „sentier, défilé“, *σκαλοπάτι*, „degré, marche“, de unde vr. *scalopatii* „trepte de scară“ din Diichiti, ed Iorga, p. 64: în ciuda obiecțiilor d-lui Rosetti, ipoteza d-lui Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, p. 96, e foarte plauzibilă!). Explicarea rom. *mare* din *magnus* și *tare* (Meyer Lübke), dacă e cea mai nouă (p. 34), nu e și cea mai bună: *marem* (de la *mas*) e preferabil (cf., între altele: *fată-mare*, de *măritat*, „grande demoiselle“, „vierge“, „nubile“, apoi augmentativele în *-oiu* ca nume de bărbătuși, la animale: *broscoiu*, *vrăbioiu*, etc., deși forme ca: „broaște cu broștoaice, șerpi cu șerpoaice“, — într'un descântec din rev. „Ion Creangă“, XIII, 77, — arhaisme ca: *ursoaie*, *lupoaie*, dublete ale actualelor *ursoaică*, *lupoaică*, întrebuintate și azi ca n. pr.: *Ursoaia*, *Lupoaia*, „soția unui Ursu, Lupu“, — cf. *Manoloaia*, *lordăchioaia*, „femeia lui Manole, a lui lordache“, etc., — ar duce mai degrabă la altă încheiere; v. mai jos). — Părerea generală, că primul element din compusele de tipul *pierde-vară* ar fi un Imperativ (p. 43),

nu se verifică în majoritatea exemplelor românești, unde se pare că ar fi vorba mai mult de o constatare (Indicativ), decât de un ordin sau îndemn: *Cântă-lesne* (cf. *Cântă-bine, Mută-casă, Pârli-oală*, din „Analele Dobrogei“, I, 391), *Rade-oală, zgârie-brânză* (cf. gr. *τρυφήσις*), *Sfarmă-piatră*, „*Fudze-bine*“ (epitet satiric al lui Constantin Cantemir; v. *Vita Cantemiri*, ed. Academiei Române, p. 43), *Sarea-apu*, „*Sare-apa*“ (n. de cascadă, în Meglenia: Papahagi, II, 47), etc. — *A se miră*, în înțeles de „a se uita“ (p. 32, nota) există în vr. (*miră-te*, „note bene, observă cu atenție“, scrie Dosoftciu pe marginea cărții latinești, de care vorbește d. I. Bianu în *Insemnări autografe ale Mitropolitului Dosoftciu*, p. 6) și rom.-dial. (v. Glosariul d-lui Viciu, *ad voc.* [hai să ne mirăm după vaci!]); cf. Dumitrașcu-Reny, *Flori de câmp*, p. 15, și, de asemenea: „unul ară, doi se *miară*“, etc., — aluzie la ochi, — din cunoscuta cimilitură a porcului). — *Punte*, „podeț pe apă îngustă“ (p. 35), poate fi și o specializare posterioară, față de *pod* (slav). — *Mergere*, lat. „a se cufundă“, rom. „a umblă“ (cf. istr. *mere'n fondo*, „couler à fond“), se explică în schimb, admirabil, prin coborirea de pe munte, văzută de sus ca o adevărată *κατάβασις* — în abis. — Pentru evoluția *palus-pădure* (pe care răposatul Pușchilă o credeă săvârșită în regiunea Padului), având la bază, fără îndoială, pădurile de baltă (contrariu: *codru*), este și analogia lat. *silva* față de gr. *ἔλος* (cf. istr. *palud*, „trestie“: Iosif Popovici, *Dial. rom. d. Istria*, I, p. 150).

Deminutivul lui *bour* (p. 36), *bourel*, se aude și azi în înțeles de „melc“ (cf. *coarne boierești* = *bourești) și „ochiul-boului“ (Marian, *Ornitologie*, I, 304); apoi: „*boi, bourei*, în frunte țintăței“, în urături; ba, într'un „colind“ din colecția Păsculescu, p. 57, și, înainte de acesta, în colecția dobrogeană a d-lui Burada, p. 102, întâlnim chiar primitivul, supt forma: *bohor*. — Prov. *drac* (p. 37) în înțelesul apriat de „drac“, l-am găsit și într'o legendă populară din Mistral. — Pentru *a (se) sinecă* (p. 37, nota), pe care încă Melhisedec îl înțelegea ca „semnicatu-s'au semnificatu-s'au, însemnatu-s'au cu semnul sfintei cruci“ (*Rev. p. ist., arh. si fil.* pe 1884, p. 383), iar d. Giuglea (după o comunicare orală) îl credeă din *sericare, ar fi de luat în considerație și vsl. *szničati*, „pronom esse“, nsl. *nikati*, „sich nieder-

beugen" (a se plecă, sc. p. închinăciune?). — Întemeiată mi se pare observația d-lui P. relativ la caracterul deminutival al suf. (obișnuit, augmentativ) *-oiu*, în derivate ca *butoiu*, *alboiu* (p. 43; ori e = *albiu* = *albiu*, cf. *verziu-verziu*, *albăstriu-albăstriu*?). Se putea, credem, adăugi întreaga categorie a patronimicelor mocănești în *-oiu*: *Pătrășcoiu*, *Spiroiu*, *Ispășoiu*, *Florioiu*, *Albăstroiu*, *Fierbântoiu*, *Andrițoiu*, etc. Și poate că nu greșim socotind — în legătură cu lectura *Litovoiu* a d-lui Iorga — la aceeași grupă pe enigmaticul „*Lytuon*“ = *Lytvon'* (*Litvoniū*, *Litvoiu*). — Cu *tufă* (de păr) (p. 44) e de comparat mr. *pic*, „pisc“, vr. *pice*, „panaș de coif, coif“ (Herodot, ed. N. Iorga, p. 385), corespunzător gr. *λόφος*, „colline“, „panache, aigrette, crinière, crête“. (Pentru indoitul înțeles al ngr. *τοῦφα*, „tufă“ și „trufie“, cf. fr. *toupet*, „tufă de păr“, „tupeu“, și rom. *moțat*, *cu moț*). Semnalăm, în sfârșit, interesantele statistici de la p. 39 și urm., dovedind latinitatea lexicului românesc, prin acea valoare de circulație a cuvintelor, de care știa autorul prefeței „Noului Testament“ de la Bălgrad, în 1648, și de care vorbiă, în prefața „Etimologicului“, însuși Hasdeu.

Împreună cu comunicarea d-lui N. Iorga, de acum câțva timp, care fixează locul literaturii române între literaturile române (v. *Bulletin de la Section historique*, V—VIII années, p. 47 și urm.), discursul d-lui Sextil Pușcariu înfățișează o instructivă și convingătoare dovadă de individualitatea bine-definită a sufletului românesc în cadrul romanității biruitoare prin spirit ca și prin arme.

Răspunsul d-lui prof. Bianu pune într'o călduroasă lumină meritele d-lui Pușcariu pentru știința și cultura românească.

V. Bogrea.

M. Beza, *Papers on the Rumanian People and Literature*, with a Preface by M. Gaster, London 1920.

Supt acest titlu, d. Beza strânge, într'un elegant mănunchiu, un număr de șase essays: „Unitatea națională a Românilor“, „Poezia populară“, „Influența engleză asupra literaturii românești“, „Biserica română“, „Călători englezi în România“, „Călători englezi despre Valahii“.

Primele trei sânt lecții făcute la Universitatea din Londra, unde autorul e lector de românește; restul, articole apărute mai de mult în diferite periodice engleze.

Dintre acestea din urmă, articolul despre călătorii englesi la noi, în special, ar fi trebuit, credem, prefăcut, după informația mai bogată din „Histoire des relations anglo-roumaines“ a d-lui N. Iorga.

Operei dd. Wace și Thompson, *The Nomads of the Balkans**) (p. 41), i s'a consacrat, de d. Iorga, un întreg număr din „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale“ (juin 1915); menționarea acestui lucru, într'o notă, ar fi fost, socotim, foarte potrivită și folositoare.

Datarea bisericii Sf. Nicolae dela Curtea-de-Argeș „din veacul al XIII-lea“, în legenda ilustrației, e în contradicție cu textul care vorbește de Alexandru Basarab (sec. XIV) ca întemeietor al ei (p. 2) și cu ultimele descoperiri arheologice și istorice dela această ctitorie a Basarabilor care înlătură definitiv ipoteza d-lui Tafrali (v. A. Lăpădatu, în foiletonul ziarului „Infrățirea“ din Cluj, no. 42).

Traducerile din literatura engleză (cele mai multe, indirecte) sânt cu mult mai numeroase decât lasă a se înțelege d. Beza (p. 62 și urm.). Și ele sporesc mereu. D. Iorga însuși, care tipărise traduceri din englezește, încă de acum 15 ani, prin revista sa „Floarea Darurilor“, publică acum în urmă, în vol. II din *Istoria literaturilor romanice în desvoltarea și legăturile lor*, traduceri unui însemnat număr de pasagii din Shakespeare.

Dacă adăogăm că, în locul d-lui Beza, n'am fi lăsat neamintită cartea engleză a d-nei Stratulescu, nici — cu toate polemicele *et quaedam alia* — lucrările d-lui I. Botez, am isprăvit tot „răul“ ce aveam de zis despre broșura d-sale.

Scrisă cu adâncă iubire, — adevărat *libro d'amore*, ar zice d. R. Ortiz — cu talent și știință, ea e un minunat mijloc de informație a publicului englez despre poporul românesc și rosturile lui morale.

Să mulțămim d-lui Beza pentru aceasta, — împreună cu d. Gaster, care a aflat astfel, el însuși, prilejul să cunoască și să prețuiască viața noastră literară din ultimele decenii altfel de cum o putuse face în articolul din „Encyclopaedia Britannica“.

V. Boyrea.

*) În treacăt: θεσβύτου din inscripția de la biserica Sf. Ilie din Samarina nu e „an error for θεσφύτου“ (p. 275), ci epitetul obișnuit al profetului, originar din Thisbe (în Galileia), *Ilie Testviteanul*; cf. Murray-Piercy, *Biblic Dictionary*, s. *Elijah* (tipărit greșit: „the Tishbite“, în loc de: *the Thisbite*).

Priv.-doz. I. Peisker. *Abkunft der Rumänen*. Wirtschaftlich untersucht. 1 br. Graz 1917.

N. Jokl. *Katun* Idg. Forsch. 33 (1913).

Lucrarea aceasta nu este decât o complectare la o lucrare mai întinsă a actualului profesor la Praga, de cuprins social-economic popular și lingvistic, intitulată: *Die älteren Beziehungen der Slaven zu Turko-Tataren und Germanen und ihre sozialgeschichtliche Bedeutung* (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte III. Neue Forschungen zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte der Slaven I.) Stuttgart 1905; asupra părții lingvistice, cf. Janko în *Wörter und Sachen* I.

Chiar în lucrarea anterioară autorul anunța la p. 320 un studiu deosebit asupra vieții în symbiosă româno-slavă în Balcani, numindu-ne în treacăt „fără îndoială Turco-Tătari romanizați”; studiul într’adevăr a apărut și are teza anunțată. Concluziunile lui P. ne aduc aminte de afirmațiunea lui M. Gaster *Die nichtlat. Elemente im Rum.* (Grundriss d. rom. Phil.¹ I) p. 407, potrivit căreia elementele de limbă comune albanezei și românei precum și celorlalte limbi balcanice, au toate o origine comună, străină limbilor acestora, turanică. Tracii fiind lăsați la o parte ca unii cari „nu se pot susține”: o afirmație apropiată este și aceea făcută, cu ocaziunea unui studiu de folclor, de L. Șăineanu *Romania* 18 (1889) 500—1, cu privire la înrăurirea exercitată de Chazari (tătari judaizați) asupra poporului român. Cf. și W. Wundt, *Probleme der Völkerpsychologie*, Leipzig 1911 p. 81—82. Încercări asemănătoare mai mult pe baze antropologice, s’au făcut spre a se dovedi originea turanică a Slavilor, Rușilor (L. Niederle *Slovanské starožitnosti* I, I. p. 96 nota 1).

În broșura pe care o discutăm, argumentațiunea este sumară, cu mult mai redusă decât în lucrarea anterioară și are o direcțiune etnografică și una filologică. În prima direcțiune, P. subliniază asemănările ce ar fi între vieța păstorilor nomazi turci și aceea a păstorilor nomazi români, după care conchide că această asemănare nu s’ar explica decât prin faptul continuării la Români nomazi a felului pastoral de viață turc și nu cumva sub forma vreunui împrumut, ci sub forma unei străvechi moșteniri. Români ar fi deci descendenții Turco-Tatarilor; trăind mai departe, ca străbunii,

pierzând însă limba moștenită. Autorul a admis așa dară, fără să probeze; nomadismul poporului român, confundând viața oierilor români cu aceea a nomazilor de stepă; la Români nu se poate demonstra nici pentru trecut, nici pentru prezent, o viață nomadă generalizată; fenomene de transumanță văzute de călători și neînțelese, au fost confundate cu acte de nomadism, uneori însă, pe o scară foarte mică. — Nepuținându-se face solidară viața întreagă a seminției cu aceștia, întâlnindu-se chiar vlahi migratorii (cf. P. Cancel *Păstoritul la poporul român* etc. extras din Conv. Lifer. 47 a. 1913). Identitatea vieții pastorale române cu cea turană nu e demonstrată; chiar de s'ar demonstra, aceasta nu ne-ar face însă să admitem cu necesitate originea turanică a Vlahilor, fără nici o argumentație, identitatea de viață putându-se uneori explica și pe alte căi. —

În privința argumentației filologice, avem de amintit citațiunea după Radloff *Aus Sibirien* I, 513 a cuvântului mongol *choton*, *chotun*, tabără, și mai apoi încheierea următoare: Vedem că vorba *Kotun* la Kirkizi, Kalmuki, Buriati, Tătari din R. Sibiriei, precum și la alți păstori de oi nomazi altaici înseamnă tocmai același lucru ca și *cătun* la păstorii de oi nomazi valahi: această vorbă este deci în română un rest, pe care păstorii vlahi l-au păstrat din limba lor la început altaică (p. 47). La întâmpinarea ce s'ar putea face autorului, aceea că vorba ar putea fi un împrumut în altaică, d-sa răspunde cu părerea lui Vámbéry care, consultat, a afirmat că *chotun* este turc: 'turc. *chot* 'șanț'. — În privința cuvântului mongol este de reținut că el fusese citat mai înainte, după o comunicare înscrisă, de Vasmer în *Greko-slavjanskje etjudy* (Izvěstija otděl. russk. jazyka i slov. etc. 12 (1907), 2, 240 nota) și de Miklosich sub forma *Kotan*, ceea ce e mai îndepărtat, dar nu fusese chemat de nimeni în planul întâiu al posibilităților. P. a scăpat însă din vedere remarcabilul articol *Katun* (Zur Geschichte eines Balkanwortes), *Indog. Forsch.* 33(1913)420—433, al lui N. Jokl, unde a fost strânsă laolaltă toată literatura și s'a încercat să se dea cuvântului *balkanic* amintit o explicație prin mijloace interne albaneze. Într'adevăr autorul admite că geg. *Katun*^d, *Ketun*, tosk. *Katunt* ar fi o formă participială a lui *ndεrj*, geg. *ndej* 'întind.

trag, încordez'; punând acest lucru în legătură cu cortul păstorilor nomazi, admite atunci că vorba alb. nu este decât 'das Ausgespannte' das Gezelt' și apoi 'locuință, popas, așezare'. Apărut pe tărâm alb., cuvântul a fost apoi împrumutat Vlahilor și de la aceștia a trecut la Bizantini, unde înțelesul, în concordanță cu cele amintite la semasiologia alb., e de 'tabără de corturi' (la Kekaumenos) (p. 427—9).

Dacă procesul s'a petrecut astfel, atunci ar urmă ca și intermediarul împrumutului, Macedo-românii sau Românii în genere, să aibă sau să fi avut acest cuvânt în înțelesul transmis de el și existent în greacă până azi. Acest lucru însă nu se adeverește. *Cătun* nu este constatat în dialectul aromân¹⁾, iar în drom. el nu are în înțelesul său nimic de 'cort'²⁾. Și nici nu putea să aibă, pentru că Macedoromânii nu trăesc în corturi, ci atunci când nu stau în sate foarte frumoase, stau în colibe (Weigand *Die Aromunen* I, 268, 301 cf. *Kalivă*; Cvijić *Naselja srpskih zemalja* I (Srp. etnogr. zbor. IV, XXXII—III), Jireček *Fürstentum Bulgarien* 119. Și tot astfel va fi fost și în trecut căci cele mai vechi mențiuni de cătune la Vlahi (precum și mențiunile ulterioare) nu ne lasă să înțelegem cătunul ca pe o tabără de corturi mobilă, ci ca pe o locuință fixă, părăsită, sau nepărăsită, o parte a anului. Așa fiind, în succesiunea împrumutului dela Albanezi la Bizantini lipsesc Vlahii, pe cari J. îi admite ca împrumutători ai termenului de la Albanezi și ca transmițători apoi la Greci; în același timp explicația cuvântului român, ar rămâne astfel neîndestulătoare.

Dar, ceva mai mult, cuvântul nu se constată nici la Albanezi astăzi în înțelesul legat de 'cort' (ca de pildă în ngr.); înțelesul alb. e acela de 'sat' (alături de fșat G, Meyer *Etym. Wb. d. alb. Spr.* 112—113), după Jokl. *op. cit.* p. 421, 432, cf. G. Meyer *Op. cit.* 183. E foarte probabil că nici în trecut să nu fi avut alt înțeles decât acel de azi, căci în menționările cele dintâiu, ca și pentru Vlahi, cătunul la Albanezi, nu este

1) Cf. însă *Paljokatunon*, în *Dacoromania* I p. 421. Th. C.

2) Autorul crede (p. 432) că dr. *cătun* ilustrează explicațiunea sa. Grothe *Zur Landesk. v. Rum.* mi-e deocamdată inaccesibil, dar chiar cu nuanța de 'provizoriu', care ar intra în dr., nu văd cum s'ar completa înțelesul de 'cort întins'; ar fi o relațiune mult îndepărtată.

o reuniune de corturi mobilă. Astăzi Albanzii păstori nu trăesc în corturi (Cvijić *Op. cit.* CXXXIV—V). Că există la Kekaunos în Strategikon cuvântul grec. în înțeles de 'tabără de corturi' aceasta este ușor de înțeles prin faptul că acolo el e un termen militar și, pentru o tabără militară, lucrul e lesne explicabil; cf. și celelalte ex. gr. aduse de Jokl. p. 421, în acord cu aceasta. Înțelesul grec, accesoriu, este localizabil numai în greacă.

Mai ușor putem desvoldta pentru cuvântul nostru balcanic explicațiunea dată de Triandaphyllidis *Die Lehnwörter der mittelgr. Vulgärliteratur* 1909, p. 109, cf. p. 87, 94, 96, cuvântului mgr. κατούνα 'bivuacare, cuartier' din lat. prin *καυτούνα, sub influența lui κατά. Termenul constatându-se în viciața militară, este mai lesne de admis originea lui latină, decât vreo alta. Odată cuvântul trecut în mgr. și circulând acolo ca 'bivuacare, cuartier, locuință', a fost cu puțință ca el să fie împrumutat de Vlahi și Albanezi, căci aceștia au intrat în sistemul administrativ bizanțin, iar prin transhumanța sau migrațiunea lor, păstorii vlahi și Albanezi puteau veni mai la S., încă mai bine în atingere cu Grecii¹⁾. Pentru Greci locuințele vlahe sau albaneze vor fi fost niște 'bivuacări' și probabil că administrația greacă să fi categorisit astfel așezările păstorești, după care lucru denumirea va fi putut trece la păstorii înșiși. Că vorba mgr. a trecut spre N. se vede din constatarea ei în slav. bis. și în izvoarele bg. și skc. mai târziu (BEW. 494 Mikl. *Pal.* 284). În același timp semnificația istorică alb., vlahă, sârbă, poate fi pusă în legătură cu aceea de 'bivuacare, cuartier' din mgr. fără greutate; dacă ne facem despre păstorii vlahi o idee mai apropiată de situațiunea actuală și de cea istorică a lor, atunci nu mai e nici o împiedecare semantică, așa cum crede J. (422—3). Dacă greutatea pe care o formează sfârșitul cuvântului alb. (totuși în geg. și forma *Kotun și *Kolun*) poate fi eliminată, atunci explicațiunea din lat., dată cuvântului mgr., poate fi desvoldată pentru toate formele balcanice (cf. Vasmer *Op. cit.* I. c.).

O origine turcă nu poate fi discutată, deși termenul arab *gutun* 'locuință' s'ar întâlni în turcă (lipsește la Kraclitz-Greifen-

1) Interesant e faptul că Românii care nu cunosc vorba *cătun* întrebuințează vorbele *mandră* și *calivă*, ambele de origine greacă.

horst *Corollarien* zu F. Mikl. Die Türk. Elem. in den südost- und osteurop. Spr. Sitzungsber. d. Wiener Akad. Bd. 166 (1911), pentru că vorba discutată este adeverită în Balcani cu mult înainte de invazia Turcilor; nici pe seama Pecenegilor, Cumanilor sau Ţigănilor nu se poate pune tot din pricina constatării lui timpurii generalizate.

Menţionarea cuvântului la unii Turco-Tătari în vremi actuale, cere ca contactul între populaţiunile balcanice şi unii Turco-Tătari să fie anterior veac. XI—XIII. Care sânt acei altaici care vor fi venit în atingere cu balcano-dunărenii înainte de anul 1000? Vor fi fost oare Bulgarii? Curios e însă faptul că în vbg. cuvântul nu este întâlnit; dacă lectura lui Miklosich şi argumentul adus de J. sânt definitive (astfel BEW. 4941 sub *Kat.*), atunci am avea într'adevăr la 1073 menţionat cuvântul în v. sl. bis., şi apoi, admitându-se originea bulgară a acestui text, ar urma că forma *katunъ* să fi existat la Bulgari în veacul X. Ar fi până acuma constatarea unică a cuvântului, totuşi nu nelipsită de unele nesigurante, în vbg¹⁾ În bg. cuvântul acesta are înţelesul de 'ţigan nomad', iar *katunište* înseamnă 'tabără de ţigani'.

Este curios că întâlnim vorba noastră în dialectele indoeuropene, în dialecte altaice şi chiar semitice, aşa că este de socotit şi posibilitatea unei coexistenţe. — Existenţa cuvântului trebuie sever controlată în dialectele turco-tătare, notată precis accepţiunea lui şi apoi ar fi să se vadă ce legături am avut noi spre R., direct sau indirect, cu Turcotătarii; este foarte probabil ca împrumutul să se fi putut face printr'un intermediar dispărut. Chestiunea relaţiilor noastre spre R. în timpuri mai vechi este cu desăvârşire nestudiată, deşi examenul unor anumite forme lexicale române le reclamă. Coexistenţa termenului la noi şi unii turcotătari poate pune în discuţiune şi alte posibilităţi decât cea admisă de Peisker.

Până la noi contribuţiuni în această chestiune, este bine să reţinem, din punctul de vedere românesc, ceea ce ni se pare câştigat: 1) În documentele sârbe acest cuvânt este strâns

1) Jokl întrebuinţează această menţiune pentru teza sa albaneză, p. 431 nota.

legat de viața Vlahilor și Albanezilor; 2) este o identitate de înțeles între forma română, alb. și sârbă veche, 3) în alb. și română avem două cuvinte din aceeași serie, identice: *sal, călun*; 4) cuvântul apare în texte cam odată cu cele mai vechi menționări de Vlahi în limbele respective în Balcani.

Cum forma de viață pastorală este desigur mai veche la Vlahi și Albanezi în Balcani, decât la alții, dacă vorba *călun* n'ar fi împrumutată, ar rămâne să se discute și alte posibilități de existență mai veche a aceleia la noi, cum ar fi de pildă aceea a originii din limbele mai vechi balcanice (Miklosich *Sl. El. im Rum.* 10 îl admitea ca autohton) sau chiar latino-romanice. Aproximarea izbitoare de turcă a făcut să fie admis ca de origine turc la noi, fără a se mai cerceta și alte ipoteze. Toate cuvintele acestea, așa zise, în chip evaziv, 'balcanice' au o origine așa de greu de fixat în chip mulțumitor, în cât e bine să se examineze cât mai multe posibilități, înainte ca decisiva să cadă. — Jireček a afirmat de mai multe ori originea romanică a cuvântului¹⁾, și J. recunoaște (p. 426), că discuțiuni asupra originii romanice ar putea fi.

Asupra lucrării lui P. s'au mai publicat, după știința noastră, următoarele două recensii, făcute din alte puncte de vedere: K. Kadlec, *Deutsche Literaturzeitung*, 1918, 747—754 și Gerland, *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher* I 1920.

P. Cancell.

Conev. B. *Istoriija na 'bulgarkij ezik.* A. Obšta čast t. I. Universitetka Biblioteka Kn. 8. Sofia 1919. X+529, 25 leva.

Profesorul B. Conev, care a urmărit timp, de aproape 30 ani variate probleme din istoria limbei bulgare, strânge acum laolaltă rezultatele cercetărilor sale, uneori chiar în redacțiunea pe care aceste cercetări le-au avut demult. D-sa își propune să cerceteze istoricește limba literară (recte scrisă), adoptând însă pentru chestiunea dialectelor o altă metodă. Afară de capitole generale, cartea cuprinde o listă a monumentelor de limbă neobulgară, un cap. asupra granițelor (vestice) ale limbei bulgare și un cap. asupra clasificății dialectelor bulgare actuale. Cu vo-

1) cf. și Budmani în *Rječnik* AK. IV, 900.

lumul următor autorul va intra în materia sa propriu-zisă, materie care a mai făcut obiectul altor două încercări anterioare, interesante sub unele raporturi, însă neizbutite. Ele sânt A. Kalina, Studii asupra istoriei limbei bulgare (în limba polonă), 1891, I, II. și P. Lavrov, Ochire asupra particularităților fonetice și morfologice ale limbei bulgare (în rusește) 1893; asupra acestora, cu noi contribuțiuni, vezi Miletić în Sbornicul Ministerului de Instrucție din Sofia X (1894) 1—62 și Oblak în Archiv für slavische Philologie 16, 481. Lucrarea de față, concepută fiind în alte proporții, exploatând studiile și materialele publicate de atunci încoace, propunându-și o altă metodă și venind din partea cuiva care a lucrat îndelung pe acest câmp, trebuie să așteptată cu tot interesul.

P. Cancel.

P. E. Guarnerio, Fonologia Romanza, U. Hoepli, Milano, 1918 pp. XXIII + 639.

Autorul a voit de sigur să dea, mai mult pentru Universitățile italiene, un manual de fonetică romanică. Publicat în timpul boalei, de care a și murit, n'a putut face o revedere mai minuțioasă. Vom face deci câteva rectificări la părțile care privesc limba română.

Cartea are următoarea împărțire a cuprinsului: Partea I, Preliminarul cu „La storia comparata delle lingue romanze” (pp. 3—33), care cuprinde un scurt istoric al studiilor de filologie romanică, împărțirea și întinderea limbilor și dialectelor romanice, între care, foarte pe larg sânt tratate cele italiene. Teritoriul „dacic” e împărțit în trei tipuri: daco-român, „macedonic” (noi îi zicem mai corect *aromân*) și istro-român. Tipul I îl subîmpărțește în „valacco” (terminul trebuie schimbat de aci înainte prin cel real, geografic de azi, „muntenesc” sau „din Muntenia”), „moldavo” e „transilvano”. Evident, de aci înainte, va trebui să se zică: tipul „daco-român” vorbit în „Regatul României” și de Românii de peste hotare în: Bulgaria, lângă Vidin; în Serbia veche, lângă Timok (e continuarea graiului munteano-oltenesc); în Banatul de vest (azi în Iugo-Slavia unde se întinde graiul transilvano-bănățean) și în Ungaria de

azi la vest, unde mai sânt resturi de Români, rămași sub vechea stăpânire. La graiul moldovean se va aminti și acela ce se continuă dincolo de Nistru, de către Români moldoveni împrăștiați până spre râul Bug, cum se poate vedea și pe hărțile etnografice streine, destul de număroase astăzi. Nu știm după care criterii tipul aromân arată „le note caracteristice più antiche“ (p. 23); cel mult se poate zice „în unele puncte, care și acestea se regăsesc în daco-româna din veacul XVI“.¹⁾

În privința gradului de conservare față de limba latină, așează limbile romanice în următoarea serie: „Limba italiană — în special cea din centrul Italiei — la care se adaugă și „il tipo sardo logudoreze“, 2. Spăniola sau provensala, una impunându-se, în acest rang, din punct de vedere morfologic, iar cea dintâiu prin fonetism, 4. Portugheza, 5. Ladina, 6. (il) „rumeno se badassimo solo alle condizioni fonetiche, ma rispetto alla grammatica quest' idioma appare imbarbarito di molto, stretto com'è da ogni parte da linguaggi d'altre famiglie, onde veduto nel suo complesso merita, che si releghi all' ultimo posto della serie“ (p. 24), 7. Franceza, care, deși „cosi nobile e attraente“, e așezată aci „per la profonda alterazione organica dell'antica parola“. Această împărțire, nefiind documentată, rămâne ca o simplă impresie generală a autorului. De altfel operațiunea unui asemenea fel de împărțire nu vedem la ce rezultat ar duce, chiar dacă se va face de cineva, într'un chip satisfăcător, ținând samă de toate fenomenele și faptele mai importante care dau caracterul special al unei limbi. Ar fi și o statistică din cele mai minuțioase cântărirea și calcularea romanității limbilor neo-latine.

Totuși, chiar plecând dela o impresie generală, observăm că limba română în fonetism nu este mult mai alterată decât cea italiană. Dicționarul nostru e încărcat, în adevăr, de multe

1) Cf. O. Densușianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. II. (s. XVI) pe care autorul n'a cunoscut-o, fiindcă nu citează la bibli. decât vol. I, 1901, și S. Pușcartiu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, în „Beihfte zur Zeitschrift f. rom. Ph.“, în care se pun față în față diverse fenomene din limba v. rom. și din dialectul aromân.

elemente streine, dar cuvintele trebuie judecate după puterea lor de viață și zona de circulațiune a elementelor unui graiu.¹⁾

După ce arată diferitele probleme ce intră în istoria comparată a limbilor rom., G. face o folositoare descriere a alfabetului fonetic romanic (pp. 33—62), a fenomenelor fonetice (pp. 63—88) cu exemple suficiente. Amintim, în treacăt că it. *forosetta* (ex. de asimilațiune vocalică) nu poate fi *foris + etta*, ci *fore(n)sis + etta*, căci *fōris* > it. *fuōri* (v. p. 234), iar „s finale cade soltanto nel rumeno e nell' italiano“ (p. 523).

Dar, să arătăm care sânt, după noi, rectificările de făcut, pentru limba română, în p. II, III, IV (pp. 91—638), care cuprind vocalismul și consonantismul romanic împreună cu fenomenele speciale ce se leagă de acestea. Vom însemna paragraful și pagina.

Astfel la voc. tonice: 104/98 *fals* e neologism și nu corespunde decât întâmplător lat. *Falsu* (v. și p. 102); 122/111 de adăogat că *a + nu* rămâne intact (*annu* > *an*), numai *a + n* > *ân*; *Manus* > *mână*, iar în v. rom. *mânu*, nu *min*; *îmbi* e v. rom., azi nu mai există (cf. I.-A. Candrea, *Ov. Densusianu, Dicț. Et. al limbii române, elementele latine*, Buc. din care au apărut până acum 4 fascicule, dela A.—P. II vom însemna mai departe numai C. D.). 132/126 forma lit. e *cireașe* nu *cirașă*, iar dial. trans. *cerășă*. Un v. rom. *ciriasă* nu e atestat (v. și S. Pușcariu, *Etym. Wörterbuch der rum. Spr., Lat. Elem.*, singurul citat la bibliografie). 144/144 $\bar{e} \rhd ea$ (iea) când e urmat în silaba următoare de *a* (în v. rom. și de *e*), dar nu și de *o* (*iarbă*, dar *ierburi*). 152/155 *ea* > *a*, (nu *ă* și nu prin faza *ăa*) după palatele, numai în dialecte — nu și în lba lit. *ceapă*, *săgeată* (nu *șapă*); *acea* < *eccum + illa* nu **atque*²⁾ + *illa*. 153/156 $\bar{e} \rhd a$ (în cazurile citate aici), dar nu prin faza *ăa*, ci *ea*; forma mai veche a fost de ex. *feată* cum este azi în arom. (daco-rom.

1) Felul acesta de a vedea, afirmat odinioară de B. P. Hașdeu, este pe larg întrebuițat în „Locul limbii române între limbile romanice“ (București, 1920) a d-lui S. Pușcariu. Aici se pot vedea și apropierile fonetice dintre lba rom. și it. care duc la altă concluzie decât aceea a lui P. E. G.

2) În afară de publicațiile citate, elem. lat. ale limbii rom. se pot controla astăzi în *W. M.-Lübke, Rom., Etym. Wb.*, apărut în întregime, împreună cu indicele.

fată etc). 153/157 v. și etim. *curea* < *corrigia* (în C. D.); *amărăsc* (în loc de *ameresc*, precum: *infloresc*, *inflori* etc.) nu se explică prin trecerea lui *e*, după *r*, la *ă*, care se întâmplă numai când avem *e* (deschis), precum *răus* > *rău*; de aceea *drept* nu *drăpt* < *dirēctus* (ibid). — 157/163 (urmează vocalele deschise). Diftongarea lui *e* lat. în lba rom. cred că e mai bine să se spună că s'a întâmplat în marea majoritate a cazurilor. nu „în parte“ (nu s'a diftongat în proparox.: *tânăr* < *tēneru* etc); se scrie însă *ger* n. *gier*; *cer* etc., căci *i* a fost înghițit de vreme de către guturale (v., de altfel, la p. 167/184). 157/164 *tremură* nu *triemură*; *ia* nu *liea*; p. 165 *șeade* nu *siede*; *crapă* (dial. *creapă*) nu *criepă*; *piatră* n. *pietră*; p. 166 *biel* din lat. *bēllus* nu există în rom., ci numai un *băl*, *bălan*, de origine slavă. Suf. (—*ellu*>) *-el*, nu se scrie *-iel*, decât, cred, după labiale, deși nu cunosc decât *porumbiel* (nu trebuie scris, deci, *pōrumbel* ca la p. 185), dial. *porânghel*, *-ei* (în ținutul Brașovului, de ex.) ceea ce dovedește că e un *ie* după *b*.; p. 167 *țară* (v. rom. *țeară*) n. *țieră*; *iarbă* nu *ierbă*. 157/168 E greșită și incompletă, căci nu vedem pe ce se bazează afirmarea: „nel rumeno l' ie si e confuso fin da antico con e ed a subito le medesime vicende dell'antico e (v. paragr. 144) passando per ä, a, e“ (cf. tratarea amănunțită a soartei lui *e*, ca și a fonetismului v. rom. în *Densusianu* o. c. și I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, Buc. 1916) 157/185. În exemple ca *innec* < *nēco*, *inel* < *anēllus*, *merge* < *mērgere*, *vechiu*, G. vede o reducere a lui *ie* după *n*, *m*. E adevărat că în aceste cazuri *e* are aceiaș soarte ca *e*, dar de ce nu s'a alterat *e* și nu se simte diftongarea lui, rămâne de explicat. O dispariție a lui *n+e* se pretinde de ex. în C. D., n° 576 când pentru rom. *fereastră* pornesc dela un *ferestra iar nu *fenestra* care ar fi dat *feiastră. În acest caz însuși *anēllus* trebuia să fie *aiel > *iie. Pentru *inel* și *in(n)ec* nu trebuie să trecem cu vederea că prepoziția *in-* a dublat pe *n* (și știm că —*nn*— a fost mai resistent decât *n* simplu, deși avem *ai* < pl. *ani*) și a putut să se simtă și *an* din mai vechiul *anel,

1) În afară de publicațiile citate, elem. lat. ale lbii rom. se pot controla astăzi în W. M.-Lübke, *Rem., Etym. Wb.* apărut în întregime, împreună cu indicele.

tot ca o prepoziție *in*-<-*lat-in*, în care caz s'a putut păstra *n* înaintea lui *ē*; iar pentru (*in*)*necă* a mai intervenit și faptul că în timpurile, unde *ē* nu mai eră accentuat, acesta nu mai aveă influență asupra lui *n* anterior, — fenomen ce se observă la atâtea verbe românești. *Merg* din lat. *mērgor* (= a se scufundă), în afară de nediftongarea lui *ē* mai are și greutatea explicării sensului. Se susține astăzi în genere, că Românii, trăind mai mult în munți, au putut confundă (ori să zicem au putut face să „evolueze“) ideia de a dispărea în văile munților cu aceea de „a merge, a umblă“. Dar, pentru un fenomen atât de important, un popor prin excelență umblător, fiindcă eră neam de păstori și de agricultori, — prin urmare de ocupații care pretindeau o mișcare continuă, trebuia să aibă un cuvânt care să exprime această idee. În *mērg* poate fi o contaminare de două verbe, care au avut la început sensul comun de a merge, a umblă, cum s'a întâmplat și cu formele romanice it. *andare*, fr. *aller* etc., în care s'a petrecut probabil o contaminare analogă și foarte explicabilă. În loc, deci, de a trece peste cele două greutăți (fonetică și de sens) ne-am putea gândi și la alte verbe latine, destul de număroase, care aveau ideia de mișcare — căci Românii au fost poporul marșurilor vecinice!).

● 169/192. *spic* n. *spică*; dacorom. e *viță* nu *yite*. 174/199 *grier* (lit. *greier*) nu poate fi *grilus (< *gryllus*), prin trecere lui *ī* la *ie*, fiind urmat de *r* (*gril ar fi ajuns la *grir*!) ci mai bine: *grylliolus > *greior > *greier*, refăcut din diminutive ca *greiorel, *greiurel*, > *greierel* (C. D. No. 755) sau dela un dim. rom. *griior căci cf. obiecția din *M.-Lb.* 3900. mold. *mier* e născut din contaminarea lui *mir* + inf. *meră* (unde *e* este aton cf. C. D. o. c.). Nu cunoaștem cazuri în care *r* să fi cauzat trecerea unui *ī* la *ie*. 176/200 *ī* > *i* numai când urmează după *r* inițial (cf. *râu*, *râmă*); deci *frig* nu trebuie pus ca o excepție, iar *strâc* e dial. (lit. *stric*).

179/206 *furnu* e numai arom., iar *gută* (< *gütta*) nu e popular, după cât știm. 189/220 *pumn* (< *pugnus*) prin scăpare

1) Cf. verbele latine *pērgo*, -*ēre* -*exl* -*ectum* (cu sensul lui „a merge“) și *mēo*-, *are* cari, prin contaminare puteau ajunge la un *merg*, *mergere*. (în dial. trans. *mere*). Participiul lui *pērgo*, -*ēre* s'a putut reface după forme ca *șterg* (*ștergere*) *curg* (*curgere*) etc. (part. *șters*, *curs*) cf. și *M.-L.* REW. No 5525.

din vedere e pus între formele cu trecerea lui $o > u$; iar $o > u$ din *cumpăr*, *cumpăt* trebuie tratat ca o din prefixul *con-*, căci înaintea lui *m* (afară de specialul *nume < nomen*), nu a trecut la *u*, cum se vede din celelalte cazuri citate la acest paragraf (Exemple de $o + m + cons.$ cf. *cumplit*). 198/234 un *vore* ($\angle$ *volet*) nu există; apoi p. 235 *mcare* nu *more*; 236 *nouă* n. *noue*, *coace* n. *coce* p. 240, *gros* nu *gross* (consoane duble nu s'au păstrat în lba rom). 212/264 *fuște* n. *fușt* ($<$ lat. *fuste(m)*).

244/307 (La tratarea vocalelor atone) în *albie*, *foaie*, *ureche* nu consonantele *ci i* (din *-ia*: *folia > foaie* etc.) influențează asupra vocalei finale; nici în *căci*, *nici*, *cinci*, $\check{c}$ n'a schimbat pe *e* final în *i*, ci aceasta s'a întâmplat mai curând când formele aceste au fost atone în frază și urmate de cuvinte începătoare cu o vocală, precum: „nice-una, căce-i-am spus“ etc. (altfel cf. *pace*, *face*, *falce* etc.). În *amară*, *fiară*, *mădună*, $a > \check{a}$, ca ori când a fost aton; cazuri speciale sânt câteva iar în graiul mold. este o tendință de pronunțare a lui $\check{a}$ aton, înaintea unei silabe tonice, mai aproape de *a*.

250/312. De adăugat că *u* final se menține și după vocalele *a*, *o*, *e* (cf. *au*, *iau*, *beau*, *ou*, *nou*, *seu*, *mieu* etc.). 251/313 De precizat că *i* final (scris *i*) n'a dispărut și în lba lit., ci numai în dialecte (deci *nepoși*, *dinți* nu *nepoț* etc.) 251/314 Nu *l* [+7] se preface în *i* (în forme ca *moi* pl. moale) ci *l* dispăre după ce a fost înmuiat de $\bar{i}$ sau $\bar{i}$ în hiat, cum se vede din aromână. 255/320 Nu e nevoie să facem o distincție a parte pentru un $a > \check{a}$, când eră „semiprotonic“, întru cât s'a zis că *a* aton devine $\check{a}$. 268/336. Aceiași observație pentru *a* aton în silabă inițială. 273/342 *Au* aton nu trece la *u* (în *ureche* *u* e din *o* aton inițial). 277/348 *I* nu cere ca *a* dinnaintea lui să devie $\bar{i}$ (cf. *făină*, *bășică*, *părinte* etc.). Cazurile date de G. prezintă o situație aparte (au un *a* urmat de *r*, *s* + cons.); *u* aton $> \bar{i}$ numai când e urmat de *n*, *m* + cons. (v. Bulet. Soc. Fil. I, 28).

283/359 Pentru *ariciu*, foneticește nu se poate, porni dela *ericulus, chiar dacă ar fi atestat. E adevărat că și *ericius* ar da *ariș. O explicație nu s'a dat. Dar poate foarte bine să fi

fost refăcută forma veche *ariș după femininul *aricioaică* (se știe că multe feminine dela nume de animale s'au format astfel: *lupoaică*, *ursoaică*, *șerpoaică* etc.) care mi se pare foarte firesc să fi trecut pe *ș* și la masc. (cf. și forma *bănăț*, *aricioaie* în C. D. No. 85) alături de care trăiește în limbă, ca un al doilea cuvânt, nu numai ca un simplu derivat. 285/362 *Pri'p* (?) < *Aprilius (v. și 357/478) ca și *Prier* < *Apriliș* trebuie lăstate afară ca nesigure și nelămurite. 290/370 Cu totul greșite: *ademanesc* (corect *ademenesc*) < *admănesc și *adevăr* din *adyăr* prin introducerea unui *e* între cele două consonante, fenomen prin nimic probat.

Consonantism:

298/388 *mai* < *māgis* nu < *maius*. 299/391 *despoaie* nu *despōiă*. 300/891 arom. *hi'iu* (*i'* e megl.); mold. *hiu* nu *hi'iu* (scris de G. *hīlu* cu *l* velar). În dacorom. *a* dispărut *l'* muiat, prin urmare trebuie înlăturat și din celelalte forme citate aici; „mold. *me'iu*, *ni'e* (mîle), *ma'iu*, *pa'iu*, *pa'e*. 304/398 *materie*, fiind neologism, e de prisos aici. 306/401 *căldărar* nu *căldăriu*. 308/+03 *-anea*, *-aneu* > *-ăie*, *-ăiu*, nu *-aie*, *-aiu* (cf. *întăui*) 315/411 Pentru rom. *cireasă* trebuie pornit dela *cerēsia* (nu *cera sea*), admis dela Schuchardt încoace pentru aproape toate limbile romanice. 318/416 *târțiu* < *tertianeus nu *tertius* ori *tertivus* (p. 418). 337/447. Pentru formele cu *cl'* (= *chi*) trebuie îndreptat „*arom.*“ în loc de „*valacco meridionale*“. 344/455 pentru păstrarea lui *cl'* în v. dacorom. nu sînt atestate convingătoare forme (cf. Dens. Hist. d. l. r., p. 306) 351/466 *staur* nu poate fi gr. modern *σταυλος* din cauza lui *-l-* > *-r-*. 352/467 și 361/482 *ramă* e megl. 361/483 din *mamma* avem rom. *mamă*; *mumă* pretinde explicație a parte. 361/484 *daună* n. *daun* (lat. *damnum*), dar e problematică pînă acum vechimea lui în lba rom. 365/487 *lampă* nu e un lat. *lampas*, ci cuvânt mai nou. 403/542 *gâmfă* e general, iar *gunflă* e numai sporadic (v. C. D. No. 744). 404/543 *pacă* e dat probabil pentru *împacă* (< lat. *pacat*); *joacă* nu *jocă* (< *jocat*), *pleacă* nu *plecă* (< *plicat*). p. 555 *rog*, *roagă* nu *rug*, *rugă* (< *rogare*). 417/566 *drept* nu *dreapt*. 422/576 *nucă* (< *nucem*), *căci nuc* e pomul. 424/580 *fașă* (lit. *fașe*) < *fascia* nu e „*fuori della norma*, *căci avem -sc + ia* nu *-sca* (ca în

pascere > *paștere*). 441|603 *lăpuc* (dela lat. *lappa*) nu este sigur în fba rom. 449|617 *dzeadzit* este arom. nu „[antico] rumeno”; id. *tșișor*.

Incheiem aci. Ne-am ocupat numai de ceea ce trebuie îndreptat nu și de ce ar fi mai trebuit adăugat pentru lămurirea unor probleme fonetice. La o nouă ediție, la care trebuie să ne așteptăm oricând dela o casă de editură cum este *U. Hoepli* din Milano, credem că se vor face îndreptările necesare. Dacă România va urmări, cât îi va sta în putință, publicațiile făcute peste hotare, în care vor fi și părți privitoare la limba rom., îndreptându sau adăugând informații care scapă ușor streinilor. Observăm însă că publicațiile rom. mai nouă, de cuprins lingvistic, — desigur din cauza greutateilor de transport — par a nu fi pătruns mai de loc în apus.

G. Giuglea.

Karl Bartsch, Chrestomathie de l'ancien français (VIII—XV siècles) accompagnée d'une grammaire et d'un glossaire. Douzième édition, entièrement revue et corrigée par Leo Wiese, professeur à l'université de Münster I. W. Leipzig, Verlag von F. C. Vogel, 1920.

Reținem din prefață: aceasta a XII-a ediție nu cuprinde modificări însemnate față de cele două precedente, dar a ținut samă de edițiile de texte apărute dela 1913 încoace: *Chansons d'Audefrois le Bastard* (pièces 41 a et b), publ. în 1914 de A. Cullmann; ediția operelor lui Guiot de Provins (pièce 48) publ. în 1915 de I. Orr; *Renart le Contrefait* (p. 86) publ. de Gaston Raynaud și Henri Lemaître. S'au avut în vedere criticile făcute edițiilor precedente, afară de cele ale lui Schulz-Gora (*Deutsche Literatur-Zeitung* 1911, p. 933 și ale D-rei E. Richter, pe care d. W. le rezervă pentru o ediție viitoare. Apoi incheie: „Cette nouvelle édition . . ., dont la publication a été retardée par la guerre, est peut-être le premier livre qui, après la terrible tourmente, paraisse en Allemagne dans une forme française. Nos étudiants allemands ne nous en voudront pas de l'avoir conservée, ils en tireront profit comme dans le passé.

Puisse ce livre; auquel, depuis plus de cinquante ans, tant de savants français ont prêté leur concours, contribuer, dans son domaine, à la réconciliation des deux peuples !

G. Giuglea.

Câteva chestiuni de toponimie și limbă română în legătură cu studiul lui: Silvio Pieri. Toponomastica della Valle dell' Arno. Tipografia della „Reale Academia dei Lincei“ Roma 1919. (Appendice al vol. XXVII dei „Rendiconti della Cl. di scienze morali, storiche e filologiche) pp. 446, cu o hartă.

Autorul acestui studiu, profesor la universitatea din Neapole, se ocupă de mai multă vreme de toponimia Italiei. Acum 23 ani a publicat „*Topon. delle Valli del Serchio e della Lima (Archivio Glott. It., quinta dispensa)*“, a cărei continuare este studiul de față. Iată ce ziceă I. G. Ascoli despre prima cercetare de acest fel a lui S. P.: „È il primo Saggio, in cui s'incarni compiutamente quel tipo generale di Toponomastica Italiana, del quale s'è tante volte parlato, e tale insieme che di certo non impallidisce al confronto dei migliori tentativi congeneri che sieno comparsi fuori d'Italia“ (ibid., V).

Toponimia Italiei este un izvor tot așa de însemnat pentru studiul numelor de localități din țările romanice precum este lba it. însăși și, am zice mai mult, precum lat. vulg. servește de bază pentru limbile romanice. Din mulțimea de fenomene ce se pot întâlni și lămuri pe pământul străvechli Italiei, vor găsi toponomiștii romanici puncte de sprijin în acest domeniu, atât de variat ca material științific, al numelor geografice. Aceasta o spunem nu numai pentru că, fiind prima țară romanizată, a primit întâele numiri geografice date de Romani și că prin urmare din ele se pot vedea multe din diversele motive ce stau la baza numelor de localități romanice, dar și pentru că în toponimia italiană, prin documente din cele mai vechi timpuri, se poate urmări veacuri dearândul, soartea numelor care, duse înapoi până la cele mai vechi tipuri, pot fi mai ușor explicate. Dacă în genere numirile geografice sânt mute, întru cât nu mai au de multe ori un sens viu, apoi formele lor fonetice sânt așa de depărtate uneori de tipul primitiv, încât

fără documente la îndemână, acesta cu greu se poate descoperi.

Dar un dicționar geografic este o *harță* cu o puzderie de numiri. De aceea, alături de istorie, geografia cu științele ei învecinate (geologie, botanică, zoologie, etnografie, antropogeografie, etc. etc.) sânt marele izvor de informații la care trebuie să recurgă toponimistul.

D. S. P. a întrebuințat multe din aceste mijloace. Materialul, toată bogăția de numiri din bazinul Arnului Toscanei, l-a adunat din hărți vechi și nouă, din hărțile topografice ale „Institutului Milit. it.” (1/25.000 și 1/50.000), din dicționare geografice, din actele recensământului it. din 1901 și din informații luate personal la fața locului, unde a *identificat și înregistrat forma reală fonetică a numelor.*

Materialul studiat l-a așezat în ordine alfabetică, în chip de dicționar. Apoi, cum se face de obicei și cum impune în mod firesc varietatea de noțiuni la care se referă, numirile sânt împărțite în categorii corespunzătoare acelorora.

Cap. I și II cuprind numiri de persoane: *etrusce, latine și germane* (pp. 11—224). Principial cred că nu este exclusă posibilitatea existenței elementelor și de altă origine decât cele amintite, mai ales când e vorba de nume de proprietari de moșii, ferme, castele, etc., care pot veni ori când și de ori unde într'o țară. Italia nu putea să se sustragă acestui fenomen atât de firesc. Vor fi probabil puțin număroase, de vreme ce d. S. P. n'a observat nimic în această privință; a rezervat însă la urmă capitolul X numelor „incerte sau de origine obscură”. Nu intru în amănunte, căci scopul meu este numai să atrag atențiunea asupra cărții, în interesul studiilor ce urmărește publicația noastră, ocupându-mă de metoda și mijloacele întrebuințate de d. S. P. și câteodată și de forme care mi s'au părut corespunzătoare unora din numirile toponimice românești.

Numele etrusce sânt caracterizate prin terminațiunile: 1) *-na* de trei tipuri: *-ena* (ex. Marcena), *-na* (ex. Nusenna) și *-ina* (ex. Pártiga) și: 2) *-no* (-nano, ex. Ciano, Comenāno). D. S. P. procedează în reconstruirea numelor primitive, de origine etruscă, astfel: „Infatti dal raffronto del nome etrusco e del latino

suo derivato si riesce spesso a una base, della quale il nome di luogo può procedere secondo le giuste norme della fonetica italiana" (p. 11). Numele de persoane etrusce sânt singurele elemente sigure care s'au putut, mai mult sau mai puțin, distinge din urmele rămase de la acest popor. Evident într'un domeniu cum e acela al numelor, aflător încă în stadiu nu prea înaintat, întră și multă „probabilitate“¹⁾.

În masă luate, elementele etrusce date de d. S. P. sânt circa 400 forme de bază, la care evident trebuiesc adăugate alte câteva sute de derivate sau nume ce se repetă. Această constatare arată în de ajuns, deși numai grosso-modo, cât de tari sânt urmele lăsate de un popor civilizat, în toponimie, chiar când e vorba de o suprapunere copleșitoare ca aceea a Romanilor. Nume de persoane socotite de origine latină sunt circa 1000 forme de bază și aproximativ alte câteva mii de derivate sau nume ce se întâlnesc de mai multe ori. O statistică exactă cred că e necesară în toponimie. Dar statistica trebuie făcută în sens de *masă geografică*, reprezentând pe hărți întinderea sau densitatea elementelor de diversă origine, nu numai ca limbă, dar am zice și ca „*semantică toponimică*“. Înțelegem prin asta — dacă expresia merge — sensul special, ideia, de care e legat numele geografic, care e o creație a minții omenești deosebită de aceea a cuvintelor din limbă. Acest sens este provocat întâiu de o necesitate materială concretă mai mult, de legătura dintre om și pământ, și apoi de cea dintre toate formele de viață omenească și punctul de pe pământ de care una din acele fenomene omenești se fixează sau numai se leagă în treacăt. Limba prinde, în una din formele ei existente, sau create adhoc, acea relațiune. Astfel nenumărate fapte din viața sa le scrie poporul în lapidarele și adeseori misterioasele nume geografice.

Statistica deci, în sensul de mai sus, va putea arăta puterea etnică, ori de civilizație a popoarelor ce s'au perândat pe un teritoriu.

În cazul de care ne ocupăm aici este ilustrat micul număr de elemente germane, mult mai puține decât cele etrusce. Sânt

1) V. și studiile citate în direcția acestă la p. 13: precum ale lui W. Schulze, Zur Gesch. Lat. Eigennamen, și ale lui *Elia Lattes*, un bun cunoscător al materialului etrusc descoperit până azi.

circa 200 nume germane de persoane (forme de bază+2—300 celelalte), dintre care unele au putut fi date de Italiani cu nume germane, încetățenite la ei, căci nu prezintă o formă fonetică primordială (p. 201). Reprezentate pe hartă ar fi ca niște mici punctulețe stropite ici colo, pe când cele etrusce ar marca în câteva părți pete mărișoare (cf. de ex. regiunea deasupra de *Arezzo*, între *Siena* și *Valdicchiana* cf. p. 14). Toponimia românească din acest punct de vedere se va arăta foarte frământată și împestrițată din cauza maselor etnice și a stăpânirilor ce au trecut peste pământul Daciei. Aceeași situație o găsim d. ex. și în Sicilia, unde s'au suprapus și amestecat mai multe civilizații și popoare.

*

După numele de persoane urmează cele de plante (cap. IV, pp. 225—257) cu vre-o 400 forme de bază, ceea ce face 2—3000 totalul¹⁾ numirilor toponimice, care însemnează și plante. Dăm câteva din cele ce se întâlnesc și la noi, deși nu prezintă totdeauna aceeași situație morfologică sau de *sens toponimic* care, cum am mai spus, cred că are normele sale, proprii de dezvoltare. *Pianabeto*, *Abetella* (din abies); *Pian dälbero*, *Valdalberi*, *Alberone*, *-uccio*, *-eto* etc. (din albor); *carpineto* (din carpinus); *Cilieggiola* (<ceresus); *Cerreto*, *-a*, *-ello* etc. (<cerrus); *Cornora*, *Corneto* (desca și în top. rom.) *Monte-fienali*, *Finocchio*, — *ieto* etc. (<faenum, -uculum); *Fao*, *Faeto* etc. număroase (<fagus, fagetum); *Cinepro*, *-one*, *-ajo* (<juniperus) etc. etc.

Mai număroase decât cele de persoane sânt și numirile de animale, sălbatică ori domestice. Lucrul e firesc, căci în masa biosferică omul se găsește în mai mică proporție față de plante și animale. În seria de nume de animale (cap. V, pp. 257—269) găsim forme derivate ca *Porcareccia*, *Caprareccia*, *Vaccareccia*, *Vaccaje* cari au corespondente și în limba rom. și arată relațiunea între om, animale și locul unde se cresc acestea.

În ce privește numele de animale și plante, autorul atrage atențiunea asupra unui fenomen frecvent în toponimie. Adeseori numele de localitate nu vine direct dela plantă sau ani-

1) Cum am mai spus, fiecare formă de bază are o familie întreagă de numiri, compusă din derivate și din repetarea de mai multe ori a aceeași numiri (ex. *Sorbo*, *-oll* adeseori; *Sorbello*, *Sorbeto* etc.).

mal, ci dela o persoană. Și la Români de ex. în vechime nume de animale, purtate de persoane, se întâlnesc foarte des (Ursu, Ursa, Lupu, Lupa etc.). În acest caz documentele dau adevărata lămurire.

În cap. VI d. S. P. cuprinde *Nomi locali formati da aggettivi* (p. 269—300), pornind prin urmare numai dela partea formală morfologică. Cred însă că trebuie să se aibă în vedere numai *sensul toponimic* în gruparea numirilor geografice, iar fenomenele ce privesc limba să se grupeze într'un capitol deosebit, pentru interesul lor lingvistic special, cum a făcut de altfel autorul la sfârșitul cărții.

Numirile din acest capitol se pot împărți în mai multe grupuri, după motivul care le-a dat naștere. Astfel sânt unele date după *forma terenului* și impresia, imaginea ce-o produce asupra privitorului: *Mont-aguto*, *Terralba*, *Alto-ciglio* (cf. rom. *buză*, *geană de deal*), *Colle-allegro*, *Poggio-allegro* (cf. rom. *Mândra*, *Frumoasa* etc.). Altele după acțiunea omului asupra pământului locuit, cultivat etc.: *Mont-arso*, *Arsiccia* etc.; sau după forma ce o are cursul apelor: *Acqua-torta*, *Rio-torto* (cf. *Intorsara-Buzăului*, la S. e. de Brașov). Se poate întrezări și numai din cele citate că avem de a face cu o mare varietate de sensuri și motive toponimice.

Cap. VII, (pp. 300—331) cuprinde „*Nomi locali spettanti alle condizioni del suolo*“.

Cum am văzut, multe din formele cap. precedent intră mai bine aici. În aceste numiri este o adevărată descriere geografică și trebuiesc studiate cu harta în mână, cum face geograful când studiază formele de teren. În acest caz se impune să facem apel la mijloacele metodice ce le oferă geografia și cartografia.

Iată o serie de numiri, din acest capitol, dintre care multe se repetă de mai multe ori după cum și formele de teren sânt aceleași într'o parte sau altă a unui ținut: (A) *Reña* (lat. *arēna*), formă it. care pare a fi pătruns, prin comerț, până la noi în părțile Mării-Negre și ale Dunării, unde *rene* corespunde lui *plaje*; *Catino* (lat. *catinu*, „strachină“) corespunde rom. *cățin*, care se întâlnește de ex. în toponomia jud. Jilomița (*Cățini*,

jepși în Baltă) dat formelor de teren joase concave, care le regăsim și în *Venezia Giulia* [cf. *Cadine*, comune în una specie de conca...; *Cadini, Cadino*, (val di —) în dicționarul prof. *Carlo Maranelli*, Bari 1915], fiindcă terenul e de așa natură; tot aceiași sens toponimic îl are *Conca, -one* etc. (S. P. p. 307), cum sânt la noi de ex. *Căldările* (în munții Buceci) pe care le întâlnim în toponimia Spaniei *caldera* pentru văile formate prin eroziune sau în dial. venet. *Calderón* (= dolină, cf. *Terminologia geografica, Raccolta di voc. di Geogr.*, Torino, 1902). Apoi *Cocollo* (Poggio), „in quanto da *cappuccio* venne a significare *cocuzzolo* (d'un monte)” (S. P. p. 309), pentru care cf. rom. *cucui* și a se *cucuța* (a se sui în pom, pe gard etc.).

Forme interesante și pentru limba rom. sânt *Fraina, Infraine; Frane* (Le-) etc. despre care, după Flecchia, d. S. P. zice: „è un'attestazione importante per l'etimologia di *frana* da *voragine*” (p. 311). De aici putem explica pe rom. *părăgină*, dintr'un mai vechiu *voragină* (se zice de vii, stricate, case, drumuri etc. părăsite, dărâmate, ruinate) și a se *părăgini*. Cuvântul rom. a suferit fenomenul social-linguistic de contaminare cu *pârlog* și a *părăsi*, cu care azi aproape se confundă (se zice, casă, vie, fântână *părăsită, părăginită*). Nu este exclusă o contaminare și în forma italiană. (Legătura ce-o face Cihac între formele slave și ung. coresp. lui *pârlog* nu poate explica fonet. pe *părăgină*).

Alte interesante forme sânt *Giro*, localitate „presso un *gomito della Sieve*”, *Girone, -i* (p. 313) care explică pe rom. *genune*. Acesta n'a fost la început decât *cot, întorsura* cursului unui râu, unde, din cauza curbei, apa curge repede în formă de vârtej, adâncindu-și albia. Dela *cotitură* s'a extins înțelesul și la *vâltoarea* de apă ce se formează acolo.

În legătură cu *radius* „in quanto da *linea* venisse a dir *linea di confine* (forse un solco o una fossa)” pune d. S. P. formele *Raggio* (două) *Ragginópolis, Radio, Raggiolo, Ragi, Raggioli, -e*, lângă care amintește și alte numiri corespunzătoare din Emilia și Umbria (p. 323). În adevăr puterea și bogăția terminilor din limba lat. privitori la măsurători de pământ și hotărnicii erau prea mari ca să nu lase urme și în toponimie (cf. și

numele derivate din *quartarius* „modus agri“, p. 323; diră *tabula* „modus et mensura agrorum“ p. 329; și altele).

Adaug, deocamdată aici numai în treacăt, că din *radius*, se clarifică și rom. *răzêș* mold. *rădzêș*) dela un *raz și poate și *răzôr* (brazdă, linie despărțitoare de pământuri, și holde) să fie *radiolus* (pt. formele romanice cf. Meyer-Lübke, *REW*) devenit desigur în lat. vulg. *răzolás, o formă întârziată quasi medievală prin faptul că făcea parte din graiul oarecum semisavant al agrimensurilor (cf. soarta lui *creștin*; și *spânzur*?), care a putut deveni *răzur și apoi *răzôr*, prin acea fluctuație ce se observă în limba rom. între formele asemănătoare *măsur* și *măsôr*, *înfășur* și *înfășor* etc. Iar apoi să fi trecut în limbile slave (altfel Cihac, Tikin). Ca sens, *răzêș* a însemnat „conterminus“ când eră vorba de cei învecinați și despărțiți prin *raz*, *răzôr* (hotar, șanț, despărțitor, linie, brazdă...), dar stăpânitori în devălmășie ai unei moșii. Lângă *răzêș* a luat loc *megieș*, care are același sens etimologic (asupra valorii social-istorice a acestor nume v. studiile lui C. Giurescu, Despre Boeri și „Despre Rumâni“, v. și N. Iorga, *Gesch. d. rum.*, Volkes, I p. 333 și II, 85, unde *răzeș* < *rază*, cu sensul fr. *rayon*; tot așa, Longinescu, *Pravila Moldovei*, p. V). Destul de dese sânt forme ca *Ranco* (p. 323) *Ronco* (325) — ar trebui însă explicat -a- din primul — corespunzătoare lui *Runc* din toponimia rom. Este dovadă a înmulțirii populației și a despăduririlor, făcute cu scopul de „a'cărâți“ (cf. și rom. *curătură*, *arșiță* etc.) un loc, și a-l face bun de cultivat. Italia, cu puținele ei șesuri, se preta, prin forța lucrurilor, la aceste „runcuri“. Obiceiul acesta în Dacia n'ar putea avea explicația lipsei de pământ, fiindcă destule șesuri se întindeau goale și neocupate, pentru populația românească nu prea număroasă într'o vreme. Explicația n'ar putea sta decât în faptul că a fost un obicei puternic la coloniștii romani. La aceasta s'a mai adăugat, mai târziu, înmulțirea Românilor în munții și dealurile păduroase, poate prea păduroase odinioară. Înțelesul cuvântului ca și în limba rom., e aproape mort în italiană. Interesant pentru ce spuneam mai sus, este lipsa acestui cuvânt la Aromâni.

Capitolul VIII privește „*Nomi locali di varia originazione*“ (pp. 332—362).

Printre acestea se citesc însă nume ce stau în legătură cu civilizația, cultura, bogăția solului etc. Ex: *Badino* < *abbas*; *Bas, rca* < *basilica*, „*come edicola o cella o sepulcro*“; sau forme de bază: *camēra*, *campana*, *casa*, *-ula*, *colonia*, *castrum*, *corte*, *Florentia* (▷ *Fiorenza* ▷ *Firenze*), *lateraria-erina* (= mattonaja) ▷ *Laterina*, *Latereta* (cf. megl. *lăturoniu* = mormânt comunicat T. Capidan); *mansio* (> *Macinatico*) etc. etc.

Ne oprim însă atențiunea asupra lui *mausoleum* (p. 349), de unde d. S. P., prin sensul „*che dagli agrimensori si disse de tumuli o monumenti a confine dei campi*“ (după Forcellini; unde v. și formele „*maesolium*, *moesoleum*, *mesolaeum* etc. cf. și Georges, Dicționar) derivă următoarele: *Mus'olea* (La-) = *Musuleo*, *Musileo*, *Muslea*, — *Mosollio*, *Musileo* și adaugă un *Musuleju* în Corsica.

În cazul că acest cuvânt a avut, alături de *basilica* și *monumentum*, o vitalitate și în provinciile orientale romane atunci mult discutatul *mușuroiu* românesc poate fi semnul de hotar (*tumulus*), *movila* de pământ de mai târziu, făcută la capetele moșiilor pentru a fi hotărnicite.

În dezvoltarea acestui discutat cuvânt, a intervenit mai târziu influența lui *mișină*, grămăjoară de spice adunate de șoareci, după seceriș. Are în adevăr și această strânsură a șoarecilor de câmp forma unei movili în miniatură, dar ideea de semn de hotar nu putea porni de aici. Formele aromâne *mușuroniu* și *șumuroniu* și *măsironiu* (cu *u* și *a* în silaba primă) arată că nu pot porni dela *mixtio* (cf. Meyer-Lübke, *REW.*). În ce privește *musaranea* (Candrea, Densusianu, Dicț. Etim.), e departe ca înțeles (în Meyer-Lübke *REW.*, e dat cu sensul de „*Spitzmaus*“ pentru limbile rom.) și prezintă greutăți fonetice.

În ce privește valoarea lui *mausoleum* de cuvânt al unui grup social mai cult, orășenesc, aceasta o vedem și în frumosul exemplu dat de clasicul lat., *pavimentum*, ajuns românescul rustic de azi *pământ*, precum și în *monumentum* ▷ *mormânt*.

Dacă din punct de vedere fonetic ne-am așteptă la un **musurēu*, să nu uităm că în inscripții, din cauza formei speciale ce o avea *mausolēum* îl găsim stâlcit în numeroase chi-

puri. Cred chiar că a putut fi atras ușor de cuvintele în *-eolus*, care era un sufix viu, pe când un *-olēus* era izolat și de sigur părea strein. Dintr'un *mușor (*mausēolus) s'a ajuns apoi la *mușuroiu* (cf. bănaț. *mușuroiū*) și prin amestecul lui *mișină*, și-a alterat și sensul, când obiceiul de a însemna hotarul cu movili de pământ a decăzut. Astăzi se zice „mușuroiu“ despre ori ce mogâldeată, grămadă (cu o nuanță de „rotund, conic“) de pământ, nu numai de cele făcute de furnici, șoareci și orbeți (cf. ori ce dicț.)

În cap. de mai sus se dă și o serie de „*Composti imperativi*“ (pp. 338—343), nume de localități în care intră ca prim element un imp. la pers. II sing., care e urmat de un subst. la ac. sau voc. Astfel: *Bacia-cavallo*, *-bue*, *Caccia-cani*, *-lupo*, *Canta-gallo*, „da intendere: canta o gallo! Forse è designazione di luogo aperto, e dove più presto appare il giorno“, zice d. S. P. Cred însă că e nume de persoană, o poreclă, cum avem și în limba rom. cazuri, în care văd mai curând prez. indic. pers. III-a, decât imper. (ex.: *Frige-Vacă*, *Pierde-vară*, *Taie-frunză-câinilor*, *Sfarmă-Piatră* și ceilalți tovrăși din poveștile noastre). Interesant este *Grattacaccio*, corespunzător rom. *Zgărie-Brânză* (în Basarabia am întâlnit desnumele *Scobiola*, *Scoghioală*, adică „*Scobește 'n oală*“) cu ideea de „zgărcit“: — *Scaricalasino* (p. 342) e mai nimerit să se explice din sensul al doilea, de joc de copii („è anche nome di un gioco fanciullesco“ *ibid.*) care se întâlnește, cât știu eu, în Ardeal (cu expresiile „*încărcăm-măgar*, *descărcăm-măgar*“). În fine *Torcicoda* (alături de *torcicollo*, „anche una specie d'ucello“ *ibid.*) ne aduce aminte de formațiile rom. *Codobatură*, *Capântortură* (pasări). Sânt suficiente aceste câteva cazuri pentru a vedea bogăția fantaziei populare în împreunarea atâtor noțiuni pentru a porecli oameni, animale, pasări și localități.

Cap. IX tratează „*Nomi locali di ragione oscura od incerta*“ (p. 363—392) și în sfârșit se dă „*Indici Gramaticali*“ (p. 393 sqq) în care sânt strânse și rubricate caracteristicile fonetice și morfologice observate la cele câteva mii de numiri geografice ce cuprinde cartea aceasta. Spicuim din ele câteva de un interes mai general. Schimbarea lui *c* în *g* înainte de

a, o, u, i și chiar dispariția lui este, cred, un fenomen ce ne duce spre dialectele galo-romane. În toponimie adeseori numirile se dau și vin prin și dela persoane singuratice care circulă, se mută de colo colo, după cum le silesc împrejurările. Aceste numiri, nefiind totdeauna cuvinte vii în graiul patriei celei nouă, trebuie să se perpetueze cu fonetismul, pronunția noilor veniți. Geografia lingvistică, care dă atât de mare importanță venirii din altă parte a unor fenomene de limbă iar nu dezvoltării lor spontane în regiunea respectivă, în toponimie are o deosebită aplicare. Aici ne putem aștepta să întâlnim numeroase „inovații” aduse din afară, uneori streine cu totul de limba teritoriului în care se așează noii oaspeți.

La morfologie (p. 399) de reținut „Frequentissimi i residui del genetivo singolare, o sia questo in dipendenza d'un nome reggente, o sia isolato e con funzione di gen. ellittico o di locativo (cf. cap. II, III)” și chiar „residui del gen. plur. (alcuni di certo spettanti ad età assai antica)”. Astfel: *Monte Robioro, Galloro, Paganoro, Alberoro, Poggio Santoro* etc. Sau genitive + subst: *Fontipoggio* etc. Cu multă vieață apare suf. *-aticum* (-atico), căci e dat și la nume de persoane: *Filipatica, Valeratica, Severatico* ș. a.

Seria de sufixe este foarte mare, dovedind puterea și varietaatea mijloacelor de botezare de care dispune graiul poporului.

Încheiem această sumară atragere aminte asupra cărții d-lui S. P., mărturisind că a face o critică amănunțită unei asemenea studiu înseamnă a face, vrând, nevrând noi cercetări și a te lăsa dus spre noi descoperiri ce le sugerează un material bogat în probleme cum este acesta. Dacă mai adaugăm că într'o asemenea puzderie de fapte nu s'a putut da totdeauna explicarea justă ori completă — ceea ce d. S. P. ține să afirme unde simte nevoia — n'am știrbi nimic din meritul studiului acestuia, pe care de altfel d. S. P. îl va extinde mai departe și la alte regiuni.

În Italia sânt destul de apreciate studiile de toponimie. Acum de curând Societatea Geogr. It. a hotărît să sprijinească o comisie de filologi, care să înceapă strângerea, în chip științific, a întregului material toponomastic al Italiei.

Spun aceasta și pentru că, după cum se anunță dela „Soc. Geogr. Română“, e vorba să se întocmească și la noi un dicționar geografic al noilor teritorii alipite la patria noastră.

Pentru a nu se face o operă incompletă sau unilaterală, va trebui să se pornească dela început pe baze largi științifice, cu oameni din toate specialitățile (mai ales geografi, istorici și filologi), cu care toponimia stă în strânsă legătură.

G. Giuglea.

O. Densusianu, *Barbu Delavrancea*, discurs de recepțiune la Academia română, cu răspuns de I. Bianu, București 1919.

Dr. Densusianu, fiind ales, ca *filolog*, în locul rămas liber prin moartea *poetului Delavrancea*, arată cu drept cuvânt, că tradiția ce s'a stabilit ca Secțiunea literară a Academiei să cuprindă și filologia merită să fie păstrată, oricât ar părea de deosebite, celor stăpâniți de prejudecăți, aceste două ramuri de activitate intelectuală, care se ating totuși în multe puncte. Nici în antichitatea clasică, nici în vremea Renașterii, filologia nu eră despărțită de literatură, pe atunci critica literară eră chiar confundată cu filologia. „Dacă studiile de limbă erau socotite mai înainte că au legături cu literatura, pentru ce astăzi le-am privi altfel mai ales când... filologia nouă nu se oprește numai la „minuzie di parole“, cum o definea cineva acum vre-o trei sute de ani, ci pornind dela studiul limbii — pentru că acesta este în primul rând domeniul ei — caută să stabilească adevăruri în legătură cu evoluția sufletească, cu întreaga cultură a unui popor ori grup de popoare. Formele lingvistice nu mai sânt studiate după considerațiuni învechite de gramatică și în mod abstract, numai în ele înseși, ci ca expresiune a sufletului, ca valori ce vin să ne releveze viața din trecut ori de azi în multiplele ei manifestări“ ... „Dar mai e ceva mai mult ce apropie — sau aș putea zice: ar trebui să apropie — filologia de literatură. Adevărurile științifice cer și ele să fie prezentate într'o formă care să le facă mai ușor înțelese, să mărească darul lor comunicativ... Când spiritul latin adevărat s'a îndrumat fie spre filologie, fie spre alte cercetări științifice, pe lângă

adevăruri a știut să ne facă să înțelegem mai bine și poezia adevărului, nu numai prin viziunile spre care ea ne îndreaptă, dar și prin forma aleasă, superioară, care o ajută să se întipărească mai adânc în suflet și este semnul adevăratei culturi. Să căutăm deci să se afirme cât mai puternic această tradiție latină...“.

După această îndreptătită introducere „pro domo“, autorul intră în subiect, înfățișându-ne „bogata personalitate“ a lui Delavrancea. Vorbește despre temperamentul său romantic, din care izvoresc primele lui opere, insistând mai mult asupra *Trubadurului*, în care, ca și în *Liniște*, pe lângă inspirația romantică, e și o „notă de realism, în descrierea stărilor dela noi, ... ce dă acestei părți din proza lui Delavrancea un caracter mixt“... „Fără să-și însușească formulele școlii realiste cu toate exagerările ei... Delavrancea nu a putut totuși evita ce ne izbește de atâtea ori neplăcut în literatura realiștilor: stăruința prea mare asupra părților mohorâte ale vieții...“.

„Pornind dela romantism, dânsul i-a dat expresiune sub amândouă aspectele care îl caracterizează, pentru că romantismul poate fi numit lirismul — dacă nu mai bine — nevroza și a exaltării și a descurajării. Sub cel dintâiu aspect romantismul apare în literatura noastră la Alecsandri și Bolintineanu; sub cel de al doilea la Eminescu. Amândouă se întâlnesc în opera lui Delavrancea“.

„Romantic a rămas totdeauna Delavrancea... Romantismul care-l caracterizează îl vom regăsi și când dânsul, depărtându-se câțva timp de literatură, a luat parte la viața politică“.

„După o lungă tăcere și când activitatea sa de scriitor pareă că se oprise, l-am văzut revenind la literatură și de data aceasta ca autor dramatic. Trilogia sa istorică venea să reamintească însușirile sale de a zugrăvi personajele în linii viguroase și de a imbină realul cu fantasticul, făcând mai mult concesii acestuia... *Apus de soare*, *Viforul* și *Luceafărul* sânt totuși mai puțin o operă dramatică decât o evocare narativă și lirică prin care trece statornic gândul de a preamări sufletul străbunilor... Puterea neamului nostru eră și pentru Delavrancea o

credință pe care o aducea din ce-i spunea trecutul cu luminile lui și din mărturiile nouă de ce împodobeste ființa noastră“.

În ce privește stilul, e caracteristic că „regăsim la el procedeul întrebuițat în poezia populară: elementele comparației sânt luate din fapte concrete și obișnuite, nu sânt căutate în asociațiuni... ce fac să zboare departe imaginația și ne duc spre abstracțiuni — sânt, cu alte cuvinte, comparații simple, prinse din impresii imediate, din apropieri care vin dela sine în minte“.

„I s'a adus lui Delavrancea învîntuirea că pe lângă expresiuni de la țară, a lăsat să se strecoare în proza lui și ce se aude în vorbirea de pe la marginea orașelor, dar aceasta a fost o urmare a formei literare ce a adoptat-o... Se poate, de altmintrelea, ca Delavrancea să fi fost îndemnat la aceasta și de gândul de a da prozei lui o culoare locală, muntenească. Cum Creangă scrisese păstrând atâtea particularități ale graiului moldovenesc, Delavrancea și-a zis poate că provincialismele muntenești au dreptul și ele să fie introduse în literatură. Aceasta însă — e locul să amintim — nu ajută la fixarea limbii literare, pentrucă făcându-se prea multe concesiuni formelor dialectale, se întârzie unificarea limbii literare, care trebuie să meargă alături cu unitatea sufletească. Ce ar fi limba noastră scrisă dacă neconținut s'ar introduce în ea provincialisme? Ar rămânea mereu într'o stare haotică“.

Păreră justă, care trebuie să fie cu atât mai mult apreciată, că vine din partea unui filolog, care are o bucurie deosebită pentru fiecă cuvânt nou ce-l întâlnește.

D-I I. Bianu, răspunde arătând meritele noului academician, în special pentru studiul limbei române.

P. Grimm.

Petre V. Haneș, Un călător englez despre Români, o scriere englezească despre Principatele române, tradusă în românește de Constantin Goleșcu, București, 1920, un vol. în 8° 140 p.

Titlul cărții e înșelător; oricine s'ar așteptă să găsească într'însa pe lângă studiul dlui P. V. Haneș și textul traducerii scriitorului englez. Cartea cuprinde însă numai un studiu asupra traducerii

cărții lui *Thornton* despre Turcia și despre Principatele Române, al cărei titlu românesc este: „Starea de acum din obladirea geograficească orășenească și politicească a Prințipaturilor Valahiei și Moldavei după îngrijirile făcute de o lăcuire de ani cincisprezece, atât în Țarigrad, cât și în împărăția turcească de *Thomas Thornton Englezul*, sol fiind la Țarigrad, tipărită la Paris în anul 1812, iar acum tălmăcită în limba românească și dată la tipariu spre cunoștința neamurilor acestor două Prințipaturi de un Roman poftitoriu de îndreptarea neravurilor neamului românesc și a sa luminare spre mărire și buna fericire. La Buda în crăiasca typografie a Universității Ungar(iei), 1826“.

După cum se vede, traducătorul este anonim și scopul lucrării dlui Haneș este să arate cine se ascunde supt acest anonim. Chestiunea a fost distul de mult desbătută: dl Haneș, după cum se vede chiar din titlul lucrării sale, numește pe Constantin Goleșcu, părere ce a fost exprimată mai mult ca o bănuială și de *Pompiliu Eliade* în *Histoire de l'esprit public en Roumanie au XIX siècle*, și de *Nerva Hodoș* în *Introducere la C. Goleșcu, Insemnare a călătoriei mele*, care zice că „dacă n'a tradus el însuși. . . el nu poate fi străin de această traducere, deoarece face o aluzie la ea într-o notă din călătoria sa, încă înainte de tipărirea ei la Buda“. Părerea aceasta a fost combătută de dl Iorga, în *Istoria literaturii românești veacul al XIX-lea*, care susține că autorul traducerii nu putea fi Goleșcu, și crede că ar putea fi mai curând *Eufrosin Poteca*, prieten al lui Goleșcu și autor al mai multor traduceri și lucrări originale din aceeași epocă și tot spre această părere înclină și dl. *G. Bogdan-Duică*, în studiul *Din vremea lui C. Goleșcu* în revista *Cultura Românilor* (anul I, 1915), combătând argumentele dlui Haneș din *Prefața la C. Goleșcu, Insemnare a călătoriei mele*. În lucrarea de acum autorul nu face decât să reia cu mai multă bogăție de argumente teza susținută acum cinci ani în acea prefață.

Chestiunea este interesantă nu atât pentru valoarea traducerii însăși, care, după cum bine arată dl. Haneș, este foarte rău tăcută, cât pentru ideile exprimate în carte însăși și mai ales în notele ce însoțesc traducerea, care cuprind o critică foarte aspră a stărilor sociale de atunci: starea de decădere a țărănimii,

pentru care autorul și traducătorul găsesc vinovați pe preoți și pe boieri, pe care îi înfățișează într-o lumină foarte urită.

Dl. Haneș analizează pe larg ideile traducătorului și le compară cu cele ale lui C. Golescu și ale lui Eufrosin Poteca, exprimate în celelalte opere ale lor și din această comparație reiese clar, ceea ce de altfel a fost recunoscut și de dl. Bogdan-Duică, asemănarea izbitoare dintre Golescu și traducător și deosebirea dintre acesta și Poteca. Prefața traducerii, al cărei stil „nu sună goleştenește” dlui Duică, conține și ea aceleași idei, iar stilul ei, ca și acel al întregii traduceri și al notelor, are defectul, care se regăsește în opera lui Golescu, de a nu fi tocmai clar, întrebuițând uneori cuvinte improprii și fraze neisprăvite, ceea ce nu este cazul lui Poteca, care este un stilist. — Limba traducerii are aceleași greșeli de gramatică, care se întâlnesc în celelalte scrieri ale lui Golescu, și de loc la Poteca, și anume greșita întrebuițare a articolului *al, a, ai, ale* și scrierea greșită a genitivului substantivelor în -ie cu *-ii* în loc de *-iei* și multe alte asemănări cu cel dintâiu din punct de vedere lexical. Sistemul de adnotări seamănă iarăși perfect cu acel din operele lui Golescu.

Traducerea, cum am spus, este foarte rău făcută, e plină de greșeli elementare, ceea ce este explicabil pentru Golescu, dar nu pentru Poteca, care a stat mult la Paris și cunoaște bine limba franceză, cum se vede din alte lucrări ale sale; după cum nu se potrivește pentru Poteca nici modestia traducătorului care spune în prefață: „însumi mă cunosc nedestoinic să apuc condeiul a scrie ceva în însuși limba mea părintească, cu cât mai vârtos să tălmăcesc din alte limbi. . .”, căci Poteca scria încă din 1818: „Tot tălmăcitoriul trebuie să știe două limbi bine, din carea și în carea tălmăcește și așa tălmăcirea lui nu va fi neplăcută. Aceasta au fost și la mine. Nădăjduesc, a plăcea”; pe când Golescu zice în altă lucrare: „Aceasta toate date în tipariu, ca să le aduc dar celor de un neam cu mine, nu pentru de a-mi arată puterea condeiului, căci îmi cunosc ușurimea” și vorbește în același fel și în alte lucrări. Mărturisirea de mai sus se potrivește cu atât mai puțin pentru *Momuleanu*, pe care d-nul O. Densusianu, în *Viața nouă*, Anul XVI, no 9 și 10 (dec. 1920), îl socotește că ar putea mai cuvând fi autorul acestei

traduceri. Momuleanu publicase până atunci *Rost de poezii* și *Caracterurile*, în prefața cărora face considerații foarte juste asupra limbii literare și s'ar putea, poate, dovedi că cunoșteă l. franceză mai bine decât lasă a se presupune această traducere stângace.

Mai rămâne de discutat numai întrebarea pusă de dl. Iorga: De ce Golescu, care eră un om curajos și în alte lucrări ale sale spune multe adevăruri crude boierilor, n'ar fi iscălit traducerea, care în definitiv le spune cam aceleași lucruri? Aici dl. Haneș arată cum Golescu nu putea semnă în condițiile de atunci părerile aspre și mai ales nerrespectuoase venind din partea lui, despre Turcia, Rusia, Austria și despre domnitorii Principatelor; ba chiar critica boierilor, mai ales a celor mari, este mult mai aspră la Englez, decât îndrăznește să o facă Golescu în celelalte opere ale sale.

Un mic detaliu a scăpat d-lui Haneș, pe care-l relevăm pentru că d-sa atrage într'un loc atenția asupra faptului că Golescu nu dădea mare importanță originii latine a Românilor, pe când Poteca insistă de mai multe ori asupra acestui punct. În titlul cărții cuvântul Român este de trei ori scris cu *a* în loc de *â*: limba romanească, neamul romanesc, autorul însuși își zice Roman (cred că dl. Haneș a notat exact ortografia cărții). Se poate totuși ca acest lucru să fie datorat tipografului, care eră obișnuit să scrie astfel cuvântul și pe alte cărți tipărite acolo. Relevăm acest lucru pentru motivul arătat mai sus și pentru că lucrarea d-lui Haneș, este făcută cu un lux de detalii, câteodată mai mult decât eră necesar, și explicabil în parte și prin natura lucrării, care este teza de doctorat a autorului.

P. Grimm.

H. Barić, *Albanorumänische Studien I. Teil*, apărut în *Zur Kunde der Balkanhalbinsel. 7 Quellen und Forschungen*. Sarajevo. Verlag des Instituts für Balkanforschung. 1919.

După studiul publicat de prof. W. Meyer-Lübke „Rumänisch, Romanisch, Albanesisch“ în *Mitt. d. Rum. Inst. an d. Univers. Wien* (1—42), privitor la tendințele de dezvoltare stând la baza limbilor dalmata, alb. și rom., pentru ca din ele să se poată

recunoaște mai cu ușurință adevăratele puteri creatoare care apropie aceste limbi — mai ales albaneza cu româna — în unele puncte, și le despart în foarte multe, vine studiul lui B. Acesta după titlu, pare a fi o continuare a cercetărilor lui Meyer-Lübke ilustrând legăturile dintre limba albaneză și română cu rezultate nouă, obținute din cercetări sigure făcute în amândouă domeniile limbilor în chestiune. De fapt însă lucrarea se înfățișează cu totul altfel. Ea este o continuare a cercetărilor etimologice inaugurată de Holger Pedersen, și continuate de cercetările mai nouă ale lui O. Wiedermann, L. Spitzer, K. Treimer, și mai ale sale lui Norbert Jokl, care în ale sale *Studien zur alb. Etym. u. Wortforschung* a redat elementului indoeuropean multe cuvinte care nu se găsesc în dicționarul lui G. Meyer, iar altele care erau socotite ca elemente streine. Așa dar, în lucrarea lui B. avem o serie de etimologii albăneze, dintre care celea cu forme corespunzătoare în limba română sânt tratate și din punctul de vedere al dezvoltării lor în limba română și, sub acest raport, ele interesează și pe filologii români.

● În privința aceasta, prima impresie ce se desprinde din citirea studiului în chestiune este, că pe cât de aprofundat și cu o minuțiozitate aproape atomistică sânt studiate formele albăneze, pe atât de superficial sânt tratate cuvintele românești. B. cunoaște, pe cât se pare, normele de evoluare a formelor românești; nu cunoaște suficient însă pe cele dialectale. Cu toate acestea, la cercetarea unei forme albano-române autorul este așa de preocupat de rădăcina-tip indoeuropeană din care s'ar putea explica cuvântul alb., în legătură cu celelalte limbi indoeuropene, încât aproape mai deloc nu-i rămâne timp să se ocupe și de forma română, pe care o explică trecând, de cele mai multe ori, peste regulile de prefacere cele mai elementare. Relevez numai câteva cazuri din care cetitorul ușor va putea înțelege felul cum B. tratează cuvintele românești: *Bălaur*. După ce împreună cu L. Spitzer (*Mitt. d. Rum. Inst.* 295 Anm. 1) B. respinge legătura acestui cuvânt cu lat. *bēlua*, numai pentru că lat. *lw* (< *lu*) > alb. *lb*, încearcă să explice formele alb., rom. și sârboocr. fiind seamă de însemnarea lor oare cum deosebită în aceste limbi. De aceea dânsul crede că între înțelesurile pe care cuvântul le are

în alb. *bular*¹⁾ „șarpe de apă“, *buuroŋe* „un fel de șarpe“, *bole* „șarpe mare“; în sârbocr. *blavor*, *blavur*, *blor* „soiu de șerpi mari“ și rom. *bălaur* există o legătură care, la început, ar fi trebuit să pornească de la ideea de „șarpe de apă s. de mocirlă“ (*bular*), din care apoi s'a dezvoltat și aceea de „șarpe mare“ (*bole*, *blavor* etc.) precum și aceea de „bălaur“. Pentru a ajunge la aceasta, B. presupune că ar fi trebuit să existe odată în albaneza străveche un **bālavar* **bāla* compus din **bāla* (o formă dedusă din alte forme actuale și presupusă că a existat) cu înțelesul de „mocirlă, apă“ și **var* (o altă formă tot așa dedusă) însemnând „șarpe“. Cu alte cuvinte **bāla-var* — **bālavar* ar fi însemnat întru început „șarpe de mocirlă s. de apă“ din care apoi s'a dezvoltat și sensul de „șarpe mare, bălaur“. Din acest **bālavar* care a devenit *bālav(a)r*, a rezultat pe de o parte alb. **bolār* > *bular* (din care cu suf. -oŋe: **bularoŋe* > **buluroŋe* > **buvuroŋe* > *buuroŋe*), iar pe de altă parte, trecând prin **bālavr-* a dat sârbocr. *blavor*. Forma românească B. o derivă tot din **bālavar* > *bālav(ç)r* > *bālavaz* > *bālaur* (cu l netrecut în r, din cauza lui -r final).

Ne ocupăm mai întâiu de forma albaneză. Păstrarea lui -v este foarte anevoioasă. Că *bular* ar putea derivă din **bolar* (< **bālavr* < *bālavar* < *bālavar*) se înțelege de la sine; de asemenea, judecând după cazurile analoage din alte limbi, și a doua formă alb. *bole* ar putea derivă din **bolar*, înainte de a fi ajuns *bular*. Însă mi se pare că B. greșește când, pentru sprijinul acestei derivațiuni aduce ca exemplu *mbret* < *imperator*. Căderea lui -s, -t din limba latină care atrăsese după sine și pe aceea a lui -r și -l, eră un fapt îndeplinit înainte de colonizarea Dalmației și Daciei: așa dar *mbret* vine propriu zis de la **imperato*, cu o > u, dispărut la sfârșitul cuvântului ca în l. română. Prin urmare nu avea de unde să cadă, în alb., -or. Același lucru se poate spune și despre celelalte două exemple *kift* < *accipiter* — mai bine de la *acceptor* — și *prift* < **prebitu* < *prē(s)bitēr*, date de autor.

În ce privește acum derivarea formei rom *bălaur* < *bālavar*, ea nu se poate explica, cum face B, numai din lămurirea trecerii lui a în ā și menținerii lui l. În primul rând -v- trebuie să cadă. Iar dacă pentru explicarea formei sârbocr. B. admite păstrarea

1) Din lipsă de caractere, am însemnat pe l velar cu l.

și mai târzie a formei alb. *bălāv(a)r* > sârbocr. *blavor*. (cu -v-), atunci întru cât din punctul de vedere cronologic știm că în limba sârbocr. a pătruns mai târziu decât în limba română, v-s'ar fi menținut și în română și i-ar fi dat o altă înfățișare decât aceea pe care o are azi. Nici cealaltă părere a autorului nu poate fi admisibilă, după care -v- din **bălāv(a)r* a trecut în u în rom. și din acest u a rezultat u: *bălăur*.

Din cele spuse rezultă, că un **bălăvar* ar fi dat în rom. **bărar* sau cel mult **bălar*, trecând prin formele intermediare **bălăuar* > **barauar* > **baraar* > **barar*, însă cu această formă *bălaur* iarăși rămâne neexplicată.

Stăpân. De la început B. admite că alb. *stopân* „Oberhirt” și bulg. *stopanz* „stăpân” sânt împrumuturi din limba română făcute de la păstorii români. În ce privește originea formei române, presupune că trebuie să existe o legătură, ca chestie de derivație, între alb. *štepi* „casă” și între rom. *stăpân*. După cum pentru *štepi* (< *hospitium*) a trebuit să existe un **stop* < **spot* pentru **ospet* > *hospitium* (cu trecerea lui e (> i) < o și a lui ti în t, după niște analogii închipuite și substituiri inadmisibile) tot așa și pentru forma rom. sîrăveche *stopanz* — nu-mi pot explica rostul lui -z — din care au ieșit bulg. *stopanz* alb. *stopan* și rom. *stăpân*, a trebuit să existe un **istopanus* < **hospitanus* și acest **hospitanus*, ca chestie de derivație, să se raporte la *hospitem* întocmai ca derivatul *capitanus* la *caput*.

Desigur, dacă pentru derivarea lui *štepi* < *hospitium* îi eră permis autorului să înlocuiască pe tî cu t și i prin o (după analogia unui cuvânt ca **stop* care ar fi trebuit să existe în alb.) și prin felurite metateze să obțină forma **stop*, nu tot așa de ușor putea să procedeze și cu forma română. Aici, chiar dacă o formațiune lat. vulg. ca **hospitanus*, cum admite B. ar fi fost cu putință, ea tot n'ar fi putut da **istopanus*; din care am fi putut obține *stăpân*, *stopân*, *štópanz*. Căci, după cum *hospitium* și *hospitem* au dat în rom. „uspeț” (mezl.) și „oaspete” (dacor. și ar.), tot așa și **hospitanus* nu ne-ar fi putut da decât **uspătân*. Numai de la această din urmă formă, printr'o afereză rară și metateză neobicinuită, s'ar putea ajunge la forma rom. „stăpân”, dar care nu ne-ar fi de nici un folos, căci ea nu ne-ar

putea explica forma *stopán* și cea sl. *stópanz* (cu o pentru ă), întru cât cele trei forme nu pot fi despărțite una de alta, ca chestie de derivațiune.

Codru. Pentru B. cuvântul rom. este un împrumut din alb. *kode*, iar acesta este pus în legătură cu lat. *castrum*. Pentru acest scop, autorul pleacă de la o formă indog. *kazdhro, care, după autor, sunet cu sunet ar da lat. *castrum* și tot așa și forma *kode*, după trecerea lui $\bar{a}$ în o și reducerea grupei *zdh* > $\bar{z}d$ > dd > d — în virtutea unei norme stabilite de N. Jokl și, în fine, după trecerea lui $-o$ neacc. în ϵ .

Desigur că, în ce privește forma alb., legătura lui cu *castrum* poate fi până la un punct admisibilă, deși în Walde (*Lat. Etym. Wb.* p. 103) îl găsim derivat, dintr'o altă tulpină, despre care autorul nu ne vorbește nimic. În afară de aceasta, derivațiunea lui *codru* din alb. *kode*, numai pentru că se aseamănă ca formă și înțeles, pare imposibilă. Dacă pentru B. păstrarea lui d intersonantic din *kode* prezintă greutate, pentru derivarea lui dintr'o tulpină comună și formei române, pentru noi derivarea lui *codru* < *kode* etc. este cu neputință, din cauza lipsei de metafonie a lui $ó$ urmat în silaba următoare de $\bar{a}$ și după care am fi trebuit să avem *coadră. A presupune că acest cuvânt a fost împrumutat de la Alb. într'o epocă foarte veche, adică atunci când indo- $\bar{a}$: *kāzdhro ar fi dat *koddro > *kodro, asta ar fi și mai puțin probabil, întru cât ele vor fi existat când Românii nu veniseră în contact cu Albanezii.

Toate aceste greutăți ar putea fi înlăturate dacă alb. *kode* l-am deriva din *codru*, iar pentru forma română am pleca tot de la lat. *quadrus* (O. Densusianu, H. I. r. I, p. 72) completat, în ce privește înțelesurile de unele glose date de P. Skok în *Arch. f. sl. Phil.* XXXVII, I—II Heft, p. 84.

Mai întâiu, în ce privește forma, glosa *codra* = $\nu\omicron\mu\acute{o}\varsigma$ (C. gl. I. III 461, 462 ap. P. Skok; III, 183, II 351 ap. O. Densusianu), după aceea numele proprii *Codratus*, *Quodratus* (ap. O. Densusianu, ib.) sânt îndeajuns, ca să ne dovedească trecerea lui a > o din lat. vulgară. Aceasta va fi făcut și pe prof. W. Meyer-Lübke să-l admită — deși cu unele rezerve — în *Rom. Etym. Wb.* Ca înțeles, ținând seamă și de întrebuintărea lui în arom.

și megl., cuvântul poate fi redus la următoarele funcțiuni : 1.º dacor. ar. megl. istr. „pădure, pădure muntoasă, munte“ 2.º ar. (în Gopeși și Clisura), megl. (numai în Cupa) „loc liber în mijlocul satului unde se strâng sătenii.“ 3.º dacor. codru de pâne, ar. codru de pâne și mai ales de plăcintă (indiferent dacă are formă pătrată sau nu), megl: plăcintă¹⁾.

Plecând de la aceste trei înțelesuri, între glosele latine avem întâiu *codra*: *βομός* „Waldweide, Waldtrift“ care ar putea fi începutul înțelesului 1.º; *quadra*: *τόπος* (C. gl. I. II 165 ap. P. Skok) „Ort, Stelle, Platz“ ne-ar da înțelesul 2.º și *quadra*: *τόμος* „Abgeschnittenes Stück“ sau „quadra pars panis dicitur quadra“ (ib. II, 165) ne-ar da înțelesul 3.º.

Încă pe când cuvântul avea înțelesul de „pădure muntoasă, munte“, a trecut la Alb., păstrându-se până azi cu înțelesul „deal“. Această trecere de mai târziu ar explica și păstrarea lui *d* intersonantic.

De asemenea nici părerea lui P. Skok (l. c.) nu poate fi admisibilă pentru noi, după care cuvântul sl. *dělx* „Teil, Gebüsch, Gehölz, niederer Wald, Berg, Hügel“ (cf. Berneker, *Slav. Etym. Wb.* 195) ar fi adus latinescul *quadrum* de la înțelesul de „Teil, Stück“ până la acela de „Wald, Gebüsch, Urwald“, când apoi a pătruns în limbă cu înțelesul de „deal“ pe care îl are azi. Eu cred că înțelesul lui *codru* de „pădure muntoasă, munte“ trebuie să fie dintre cele mai vechi, întru cât avem și nume de localități (cf. Hasdeu, *Cuv. d. Bătr. I*, p. 352). Ca să ajungă la acest înțeles, n'avea nevoie, după cum am arătat, de ajutorul lui *dělx*, care e intrat în limba noastră târziu, cu înțelesul de „Hügel, Berg“, pe care le are și în sârbește, de unde „deal“ ar fi pătruns în românește.

Baciu. Ca și *codru*, B. consideră pe „baciu“ de origine albaneză, punându-l în legătură cu forma ghegă *bari* „vită, păstor“ și derivându-l dintr'un prototip **bar[a]c* care trecând prin **bars*, ar fi dat **barts* > *bats*, cu căderea obicinuită a lui *r* dinaintea spirantelor. Acest *bats* a trecut la Români prin mijlocirea Al-

1) La Românii din Meglen, prin *codru* se înțelege un fel de plăcintă de legume (spanac, varză etc.) cu o gaură la mijloc pe unde se poate vărsa apă, ca să fiarbă legumele, spre deosebire de celelalte plăcinte numite: ticus, ticfină, urzinic.

bano-Românilor — înțelege autorul prin Albano-Români pe Aromânii din Albania sau pe Aromâni în genere? — căci numai așa își poate explica forma rom. *batș* < *bats*. Adică Aromânii i-au zis *bats* și, cum lui *ts* arom. îi corespunde *tș* în dacor., forma alb. *bats* a devenit în dacor. *batș*. Este într'adevăr lucru ciudat cum B. își poate închipui așa ceva, când *tș* (din lat. *ce, ci*), păstrat la Dacoromâni este și baza arom. *ts*. În afară de aceasta, a discuta despre forma arom. fără a avea măcar curiozitatea să vadă în dicționar, că și la Aromâni se aude *bațiu* (*batș*) și numai în Epir *bagiu*, aceasta este și mai ciudat.

Eu cred că trebuie făcută o deosebire între formele cu *ts* și acelea cu *tș*. Albanezul *bats* și gr. *πάτος*, cu însemnare aproape identică, trebuie să fie aceleași cu forma bulg. din Macedonia *balse*. Acest cuvânt nu este dat la Gerovz, cum nu sânt date nici alte multe forme dialectale, el însă există și este familiar acelora care cunosc bulgara din regiunea Bitoliei, Ohridei și din Perlepe. Ea se întrebuințează printre țărani ca termen de respect pentru o persoană mai în vârstă. Celelalte forme, cu *tș* (*batș*) sânt deosebite și după înțeles, și sânt probabil împrumutate de la păstorii români. Cu privire la forma macedo-bulg. *balse*, ea poate fi și un derivat din *bate* (sl. *batę* cf. Berneker, *Slav. Etym. Wb.* 47) întrebuințat ca o formă hipocoristică tot la Bulgarii din Macedonia.

Țarc. Înaintea formei albaneze *Θark* „Hürde, Pferche“ autorul presupune că a trebuit să existe forma **tsark* care a dat cuvântul rom. *țarc*. Acest **tsarc* n'ar fi decât împreunarea articolului *te* și **sark* (din *Θark*): > **tesark* > **tsark*, după cum pe lângă *smbl'e* „dulce“ avem *tambel'* id., și tot așa *ere* pe lângă *tere* „întunec, seară“. Ar fi o explicațiune și aceasta, mai ales că e cunoscută originea lui *Θ* din *s*: *Θ* „porc“ lat. *sūs*, *Θaj* „usuc“ vsl. *suchz* și chiar forme latine: *sica* > *Θike* „cuțit, siccare < *Θek* „încălzesc“ (Dr. Pekmezi, *Grammatik der albanesischen Sprache*, Wien, 1908 p. 27, *Grundriss d. rom. Phil.* 12 1053). Numai că această formă ar fi trebuit să existe și azi în limba albaneză și, în afară de aceasta, în limba română nu mai avem nici un alt cuvânt din alb. format în felul lui **tsark*. Eu socotesc că această împreunare s'ar fi putut petrece și în limba română. Albanezul *te Θark* ar fi putut da în rom. *te sark* (ca *Θumbule*

> sâmbure, *Ōerime* > ar. *sărmă*, nu „sărac“, cum dă autorul p. 11) pronunțat *tăsark > *tsark. Un caz paralel avem și în forma *ciut*. Se cunoaște întinderea acestui cuvânt în limbile slave de nord, pătruns din românește. În alb. bulg. și sârbă se aude numai forma *šut*. Subt această formă cuvântul trebuie să fie de origine alb. *šut* „ohne Hörner“ *šute* „hörnerlos, ohne Hals oder Kopf“ și „Hirschkuh“ (G. Meyer, *Alb. Wb.* 420). Forma română *ciut* vine din *te šut* care a dat *tšut*, scris *ciut* (cf. Indg. Jahrbuch IV (1916) 108). Așa dar, *țarc* rămâne ca un cuvânt românesc care a trecut la Unguri și nu invers, cum dau O. Asboth J. A. XXII, 468 și Alexici, *Magyar elemek az oláh nyelvből* 97.

În fine, tot așa, autorul discutând originea formei alb. *vuañ* „leide Schmerzen“, îl derivă din *wātniō, a cărui tulpină *uāt (*wāt*) se întâlnește și în alte limbi indog. cu înțeles înrudit. Din *wātniō > alb. *vanj* > *vuañ*; iar alături de *wātniō*, autorul presupune și existența unei forme *vāta^hn* din care a ieșit românescul *valăm*. Din toate greutățile ce prezintă o astfel de derivare, B. se mulțumește să dea lămuriri numai asupra trecerii lui -n în -m. Deocamdată forma română rămâne în stadiul lui *vatimare din *victi-mare* + *vates*. (Pușcariu Et. Wb. 1865). — Pentru forma alb. *mođule* „Erbse“ B. pleacă de la un prototip indog. *māđzal care a dat alb. străvechiu *mādalee (din care a ieșit rom. *mazăre*), cu trecerea regulată a lui *ā* > *o*, *al* > *u* și *-e* > *-e*. Inexplicabilă rămâne soarta lui *dž* > *đ* și mai ales lipsa formelor indog. pentru cuvântul „mazăre“, toate fiind streine. — Autorul discutând existența pref. *ma-* (< **mā^h*) în alb., derivă cuvântul alb. *māgule* „Hügel“ > *gamul'e* „Haufen von Erde, Gras“ dintr'un tip indog. *gū-lā „Wölbung“ cu pref. **ma-* care ar fi dat în alb. străveche *magule (păstrat numai în rom. *măgură*, cu *l* > *r* ca în *mazăre* etc.) > *māgule* și care se regăsește și în celelalte limbi indog. cu înțelesul „Wölbung“. În privința legăturii cuvântului cu formele slave, autorul crede că a existat un tip comun alb.-slav. *mā-gūlā care a dat pe de o parte slav. *mogyla < *gomyla*, pe de alta alb. *magule (> rom. *măgură*) > *magul'e*.

Th. Capidar.

Sextil Pușcariu o. Professor an der Universität Klausenburg, Mitglied der rumänischen Akademie der Wissenschaften und *Eugen Herzog* o. Professor an der Universität Czernowitz, korr. resp. Mitglied der rumän. Akademie der Wissenschaften: *Lehrbuch der Rumänischen Sprache*. I. Teil. *Anfangsgründe*. Zweite verbesserte und vermehrte Auflage. Czernowitz, 1920. Graphische Anstalt und Verlag „Glasul Bucovinei“ in Cernăuți. Prețul 8 Lei sau 24 Coroane.

La 1919, a apărut ediția I a acestui manual, și acum avem ediția II. Autorii ne dau în partea primă a manualului — a doua încă n'a apărut — elementele de care are nevoie un German care vrea să învețe limba românească, pentru a putea citi singur texte ușoare. Cartea e destinată, în primul rând, pentru școlile secundare, și numai în al doilea rând pentru instrucțiunea particulară. Subiectele bucăților de citire sânt variate, practice și redactate într'un stil ușor și limpede. La cele trei dintâiu bucăți de citire se dă traducerea juxtalinară, voind, de sigur, autorii, în felul acesta, să mai ia elevului din greutatea începutului. Imediat după fiecare bucată de citire urmează cuvintele înșirate pe două coloane, cu traducerea lor, arătând și accentuarea, iar apoi, urmând metoda euristică, din materialul care îl oferă bucată de citire se dau regulile de fonetică, morfologie și sintaxă. În exercițiile care urmează se repetă, mai ales prin întrebări, materialul învățat și se dă un text românesc de tradus în nemțește, pentru deprinderea regulilor învățate. Totul e coherent, în legătură cu cunoștințele câștigate și progresiv. Atât elevul cât și profesorul sânt puși la muncă serioasă de la început, și elevul se introduce treptat, treptat în firea limbii românești. Autorii dându-și bine seama de greutatea cu care luptă un începător, repetă mereu materialul învățat, variind forma acestor repetiții. Tot pentru aceasta dau la urmă un apendice care cuprinde 20 de bucăți de citire, care au să se citească și să se traducă când va crede profesorul de bine, dar nu înainte de ce elevul și-ar fi însușit anumite cunoștințe gramaticale. Autorii indică pentru aceasta, la fiecare bucată de citire, ordinea când se poate citi. E de remarcat și partea educativă a manualului. Numele autorii nu dau

elevului totul de-a gata, ci îi cer o muncă independentă, care constă în gruparea sistematică în paradigme a paragrafilor de morfologie.

Explicațiile fonetice sânt foarte utile. Autorii caută să familiarizeze pe profesori și pe elevi cu termenii de fonetică. De mare folos sânt grupările cuvintelor în familii, căci învățând elevul cuvintele înrudite grupate la un loc, le va ține mai bine minte decât pe acelea care sânt înșirate unul după altul fără să aibă vreo legătură de înțeles între ele. Mai departe, relevăm explicația clară a pronumelor personale care fac atâta greutate străinilor.

În glosar, ca și în lista cuvintelor de la bucățile de citire, la cele mai multe substantive, se dă și forma pluralului, iar la acelea care prezintă alte greutăți fonetice sau morfologice, se indică paragraful în care se găsește explicația necesară. După altele, găsim indicată familia de cuvinte de care se țin. La unele adjective, găsim forma femininului, iar dacă e nevoie, autorii dau și forma pluralului masc. și fem. La verbe, se dau formele mai grele ale diferitelor timpuri.

Dacă voim — și numai așa se poate învăța o limbă străină — ca elevul să-și întipărească în minte cuvintele dintr-o bucată de citire și să poată dispune de ele la orice prilej, trebuie să pretindem ca să le învețe pe-din-afară. Admițând această procedură, găsec că ar fi fost mai practic, dacă ele n'ar fi fost înșirate imediat după bucata de citire, ci la urmă, înaintea glosarului, pentru că elevul având cuvintele înaintea lui când traduce bucata de citire în clasă, nu poate fi controlat, dacă le-a învățat pe-din-afară sau le citește de alături. Ar mai fi următoarele observări de făcut. La pag. 111 găsim fraza: *Ce zgomot faceți, copii?* Aceasta e un germanism. Vrea să zică: De ce faceți atâta zgomot, copii? Titlul bucății a VIII-a, pag. 25 e „*Lección de geografie*“. Ar fi fost mai corect: O lecție de geografie. La pag. 71: *Erà odată un om care-și bătea bucuros joc de altul, căruia îi plăcea să bea.* Mai clar ar fi: *Erà odată un om care-și bătea bucuros joc de alt om, căruia îi plăcea să bea.* La pag. 110 găsim expresia provincială: *la cât e?* în loc de: cât e ceasul? La pag. 85 autorii pun în gura unei țărance expresia:

ce curios! Sentința de la pag. 34: Fă ce zice popa, dar nu face te face el! nu e de loc educativă pentru elevi, cu toată explicația biblică care o dau autorii în notă. În locul exemplului din paradigma declinațiunii, pag. 78: *un sat natal, unui sat natal, . . . niște sate natale*, se putea găsi alt exemplu, nu tocmai un cuvânt care se apropie, prin însemnarea lui, de nume propriu. În locul formei provinciale: *plumână* se putea scrie: *plămân*. Formele numeralelor *al patrelea, al optelea*, pag. 68, dacă se întrebuițează prin unele regiuni — eu cunosc formele *al patrălea, al optălea* — nu sânt de sigur cele mai uzitate, astfel că ar fi fost mai bine ca ele să fi fost puse în paranteză, după formele: *patrulea, optulea*.

Am observat și unele greșeli de tipar. Înșirarea lor aici ar fi de prisos, deoarece chiar și elevii le pot observa singuri.

Rezumând, ne exprimăm ferma convingere că manualul Domnilor Pușcariu și Herzog, în urma metodei practice după care e compus, prin procedura temeinică și rațională urmată de autori, va afla tot mai multă întrebuițare atât la particulari cât și în școlile cu limba de predare germană. Chiar desfacerea într'un timp atât de scurt a ediției prime ne întărește convingerea noastră.

Constantin Lacea.

Frunză S., Grammatika rumynskago jazyka. (Gramatica limbii române). București. Tipografia Curții regale F. Göbl Fii, 1919, 342 pag.

Autorul acestei voluminoase gramatici românești, scrisă pentru Ruși și pentru Românii care nu știu bine sau de loc românește, își termină prefața cu următoarea frază: „Scopul unei cărți ideale la urma urmelor ar fi acela, de a fi de folos tuturor gradelor de cultură și tuturor inteligențelor“. Cartea Dlui Frunză e departe de acest ideal, căci înainte de toate, ca manual de școală, nu se poate întrebuiți nici chiar în clasele superioare, cu atât mai puțin în clasa III-a liceală, unde s'ar putea introduce, așa speră autorul, dar și acolo „introducerea ei va cere din partea profesorului un tact deosebit“. Numai un om ieșit din școli care are mult timp liber și multă răbdare poate învăța

gramatica limbii române din cartea Dlui Frunză. Ba, aproape în aceeași măsură, poate servi și unui Român care vrea să învețe gramatica limbii rusești.

Ce privește metoda după care e alcătuită această gramatică, iată ce ne spune D. Frunză în prefață: „Autorul a neglijat și calea „pedagogică“, atât de apreciată și de bătută a metoadei așa zise inductive, și. . . pentru elucidarea regulilor gramaticale se ține de neaparata sa metodă a comparației“. Toate regulile și, în genere, tot textul îl dă în ambele limbi, în traducere juxtalinară. Cartea e împărțită în următoarele capitole: 1) Fonetica. 2) Morfologia. 3) Etimologia. 4) Sintaxa și două appendice, dintre care al doilea se ocupă pe 36 de jumătăți de pagini cu limba literară, care, după tonul redacției și după nota sentimentală ce revine de multe ori, ar fi o conferință ascultată cu interes de un public nepretențios, dar n'are loc într'o gramatică. În paradigmele adesea obosite, nu numai că explică, după sistemul vechilor gramatici latinești, regulile limbii literare actuale, dar face și gramatică istorică ocupându-se și cu fenomene fonetice și morfologice din graiul moldovenesc.

Nota sentimentală precum și lipsa de spirit critic reduc mult valoarea cărții. Despre „dialectul moldovenesc“ zice „că oglindește în sine trăsuri impalpabile ale căldurii sufletești și blândeții poporului care-l vorbește“. (pag. 11). Jignit de „sărăcia de terminații cazuale ale limbii române“ (pag. 35), își permite să sporească cazurile, la declinațiunea substantivelor românești, de dragul limbii rusești, la șapte (prefață pag. II) și astfel traduce ablativul psomŭ și prepoziționalul psé cu „cânele“. La pag. 89 zice că „limba română înfățișea în anticitate un simplu dialect latin“. Sufixul-ez al verbelor de conjugarea I-a zice că e franțuzesc (pag. 317). Forma inversă a lui aș avea zice că e avere ași — (pag. 138), a lui aș vrea, vrere-ași (pag. 142). Vorbește de „un singur tot gramatical, (pag. 268 și altele). Are și construcții sintactice rusești, ca următoarea: „Întâlnind de astă dată pe Daci la Tape, îi înfrânse într'o bătălie și mai mare, deși suferind și ei pierderi însemnate“ (pag. 180), sau „Conjugarea pasivă nefiind în spiritul, nici limbii române, nici celei ruse.“

(pag. 194). E curioasă și scrierea într'un cuvânt a vorbelor: pânăla, depildă, întotul, deobiceiu, etc. Întâlnim și provincialisme ca: obijdui, tâmp și altele.

Literatura didactică s'a îmbogățit totuși cu o scriere, la alcătuirea căreia s'a depus multă muncă și care va aduce oarecare foloase unui mic număr de intelectuali ruși și români.

Constantin Lacea.

N. Cartoian, Note asupra Spaniei de Mihail Kogălniceanu, în „Anuarul gimnaziului I. Maiorescu din Giurgiu“, pe 1918—19: pp. 55—63.

Sânt niște însemnări ale lui Kogălniceanu, din timpul petrecerii sale (1846—7) în Spania. D. Cartoian, care pregătește de multă vreme o întinsă și, sperăm, completă biografie a lui Mihail Kogălniceanu, schițează, cu precizia sa cunoscută, în câteva pagini (47—55), împrejurările călătoriei marelui nostru înaintaș în țara spre care-l atrăgeau lecturile sale încă din copilărie și ne dă, după manuscrisul păstrat la Ac. Rom., o probă din aceste însemnări, foarte interesante pentru biograf.

N. Bînescu.

I. Minea, Ce citise generațiunea unirii din Moldova, în „Anuarul gimnaziului I. Maiorescu din Giurgiu“, pe 1918—19, București, 1919, pp. 29—46.

Explorând Arhivele din Iași, d. Minea a putut aduce o mulțime de știri nouă privitoare la împrejurările culturale moldovene din prima jumătate a veacului trecut. D-sa încearcă a strânge, sub titlul de mai sus, datele ce ne înfățișază hrana intelectuală a generației moldovene din epoca Unirii.

Mai întâiu *bibliotecile*, începând cu cea publică, deschisă la 1 maiu 1831, și sfârșind cu cele mănăstirești și boierești, risipite azi aproape cu totul (n'ar fi fost rău dacă autorul, în loc de a le aminti numai, în trecere, ni le-ar fi schițat pe toate câte se cunosc după știrile culese de atâția în vremea din urmă); apoi *revistele*, de la „Albina românească“ a lui Asachi, până la „Zimbrul“ și la foile literare ale lui M. Kogălniceanu.

Câteva date privitoare la școlile de atunci ale Moldovii, la „comitetul de supraveghere a cărților“, la traduceri făcute

de profesori, la piese de teatru și la cărțile streine, mai cu seamă franceze, importate, sânt tot atâtea amănunte interesante pentru refacerea spiritului public moldovean, din 1-a jumătate a veacului trecut.

Folosul ar fi fost mai mare dacă d. Minea ar fi căutat a expune sistematic și complet un capitol din cele mai însemnate ale istoriei culturale a Moldovii.

N. Bănescu.

Revista periodicelor.

— St. Wędkiewicz, *De quelques emprunts du slave occidental au roumain*, publicat în *Revue Slavistique* T. VII p. 111—132. Cracovie 1915.

Autorul studiului „Zur Charakteristik der rumänischen Lehnwörter im West-slavischen“ publicat în *Mitteilungen des rum. Inst. an d. Univers. Wien* (p. 262—291) revine asupra celor spuse în acel articol, completându-l pe alocuri și, în același timp, îndreptând unele păreri emise cu prilejul unei lungi serii de articole publicate în revista *Ceasopis moraského musea zemskeho* de către învățatul ceh I. Valek, privitoare la elementele românești aflătoare în dialectul din Moravia.

De la început autorul se ridică în contra părerii că orice cuvânt strein din limbile slave de nord, care se găsește la Români, trebuie să fie de origine românească. Sânt multe dintre acestea, și mai cu seamă cele referitoare la viața pastorală și recunoscute ca „forme balcanice“ (*baciu, țap, laiu, vatră, arendă, jintiță, ciut-șut*), care ar fi putut pătrunde în limbele slave de nord și din altă parte. Cu atât mai puțin s'ar putea admite aceasta despre unele forme ce se întâlnesc în refrenurile cântecelor copilărești din Moravia. Sânt unele dintr'insele ca *ciri-miri* (alb. *șiri-miri* cf. G. Meyer. *EW.* 406 cu înțelesul de „pêlemêle“, pers. *șuri-muri*, turc. *șur-mur* etc. cf. *Jahresb.* VI p. 369) care sânt formațiuni identice aproape în toate limbile; altele sânt formațiuni spontane individuale fără nici o însemnare și, mai mult, de dragul rimei. — În privința formei *arendă* (cu en) *W.* își menține părerea din *Mitteil.* (p. 280). Cuvântul nu se

ține de fondul latin (cf. O. Dens. H. I. r. 142; Pușcariu Wb. 121). Forma polonă și rusă *arenda* nu este împrumut românesc (cf. Miklosich *Wanderungen* 12), ci reprezintă forma lat. med. *arrenda* „census annuus“ (cf. Berneker, SEW. p. 30). Din rușește sau din limba polonă cuvântul a pătruns în Moldova (cf. *Krit. Jahresb. r. Ph.* VII, I, 90). — Același lucru despre *baciu*. Toate formele balcanice derivă din sârb. *bača*. Căderea lui *a* final în rom. se explică prin analogia subst. masc. Cu toate acestea, pentru noi Români, cuvântul rămâne neexplicat. Vechimea lui în limba română, atestat prin prezența lui și în dial. transdanubienă trece cu mult dincolo de documentele sârbești de la sfârșitul veacului al XIII, în care cuvântul figurează ca nume propriu (cf. Đ. Daničić, *Rječnik*, 141). Nu se știe dacă formele din limbile balcanice (gr. *παράσιος*, alb. *bats* macedor. *batse*) toate întrebuițate ca termeni de respect către o persoană mai în vârstă, nu trebuiesc despărțite, în ce privește originea, de rom. *baciu*, bulg. *baciu* etc. și reduse la forme derivate din bulg. *brate* — *bate* — *batse*. Însă în cazul acesta forma *baciu* ar rămâne iarăși neexplicată (cf. Barić, *Albano-romänische Studien* I Teil, p. 2. Sarajevo 1919; K. Treimer, *Z. f. r. Ph.* 38, 390). — Moravul-polonez *birka* nu este de origine română. W. crede că strigătul de chemare la Ruteni *bir-bir* trebuie să stea în legătură cu *bâr-bâr* de la Români. Ele oferă cu atât mai mult interes, cu cât strigătele întrebuițate pentru animale, de cele mai multe ori, reprezintă nume mutilate. — Greutatea formei rutene *čora* „femme grossière“ din rom. *cioară* nu constă în înțelesul cuvântului, ci în originea lui din limba română. Cea mai veche derivațiune este aceea din limba iliră (cf. Hasdeu *Columna* V, 176). O. Densusianu o aduce în legătură cu celelalte forme romanice friul. *sore* etc. (cf. H. I. r. 231), iar M.-Lübke o reduce (împreună cu calabr. *čaula*, neap. *čaoļę* tarent. *čola* etc. cf. REW. 2449) la forma romană *čaola* (Schallwort) „Krähe“. În condițiunile acestea forma română poate fi despărțită de alb. *sore*, dar nici decum de celelalte forme romane. — Despre *sarcă* (țarcă, țarcuș) nimeni nu mai crede cu G. Meyer (Alb. Wb. 390) că derivă din sl. *svarka*, originea lui maghiară fiind evidentă. — Formele *czaban* „pâtre“ și *czaban* „taureau bélier“ din polonă.

W. le reduce la una singură, sprijinindu-se pe același caz analog din limba alb. *bari* (tosc.) „păstor“ și (gheg) „bétail“. Tot așa rut. *vajda* (∠ ung. *vajda*) „șef de țigani“ și „animal care merge în fruntea turmei“. — Aproximarea arom. *fârlitșu* (*sfâr-litșu* și *sfurli-șu*) date de mine (*Die Nomin. Suff. im Arom.* 55) cu alb, *felitș* și *feritș* nu este exclusă. — Cu privire la *fleandura* W. își menține părerea din *Mitteil.* (p. 271), care este și cea mai bună. Formele slave (rut. polon. *flondra*) n'au nimic comun cu cuvântul rom., iar acesta vine din germ. *flinder*, *flander* (cf. *Jahresb.* X, 187). — Pol. *grapa* și rut. *gropa* nume date la diferitele înălțimi și văi din Carpați, vin după W. din rom., *groapă*. Originea formei române este cea știută, din alb. *grope*. Altfel C. Gălușcă (*Slavisch-rumän. Psalterbruchstück*, Halle a. S. p. 52, 1913) care o derivă din nemțește! — Formele slave cu *n* muiat derivate din *gună* nu sânt de origine rom., căci cuvântul nu există la Români. Dar nu-i cu neputință să fi existat odată, mai ales că el se păstrează la Aromâni, cu înțelesul de „Pelz“ (cf. P. Pap. *Basme* p. 105/25: *Preftul... u lo [vulpea] di čor ș-o-arcă pri gumar. Bună-i mindui năș, tră guna li prifteasă*). În afară de aceasta, nu înțeleg de ce forma arom. (cu g inițial, nu γ) trebuie să derive din gr. și nu din lat. *günna*, -am, când cuvântul există și în celelalte limbi romanice (cf. Meyer-Lübke REW. 3919) iar în arom. este cuvânt popular. Cred că explicația lui G. Meyer (Alb. Wb. 135) a formei arom. este învechită, iar aceea a lui Romanski (*Jahresb.* XV, 107) reprodusă. — Asupra originii lui *gruiu* (gruñu), din care derivă formele slave: rut. *gruñ*, *hruñu*, polon. *gruñ*, *groñ*, morav. *gruñ* „deal, colină“, W. arată aceeași rezervă. De altfel nici în REW. nu este admisă derivațiunea din *grumeus-grumus (cf. *Anal. Ac. R.* XXIX 224). Cf. în urmă *Dict. Acad.* s. v. — Forma *jac* (jaf), pe care W. în *Mitteil.* (p. 268) o apropia de ung. *zsák*, o consideră ca un împrumut polonez. Deasemenea W. revine și asupra etimologiei lui *laiu* ∠ lat. *laneus* dată în *Mitteil.* (p. 278), din care ar fi rezultat *lâñu-*lâiu* și nimic mai mult. Etimologia cuvântului albanez este dată de Bugge, din lat. *labeus din *lābes* „schwarzer Fleck“ (cf. *Ind. Jahrb.* IV B. 1916, p. 109). — Ocupându-se cu originea lui *măgură* din limbile slave sept. autorul discută și originea formei

românești, înșirând și etimologiile date până acum. La acestea observ: *macula* propusă de Cihac n'ar fi dat *măche sau *măcură, cum crede W., ci *mache, *macură, cu *a* păstrat. De asemenea, discutând formele corespunzătoare din limba greacă și alb.: μαγούλα (μογούλα), *magule*, W. oprindu-se la forma alb., după ce expune și cele două derivațiuni ale ei, și anume *magule* < gr. μαγούλα și *magule* < sl. mogyla, termină spunând că nu știe care din aceste derivațiuni ar fi cea mai plauzibilă, dar că, în orice caz, românescul *măgură* vine din alb. *magule*. Aci trebuie să mai adăogăm că, dacă într'adevăr forma alb. ar fi să derive din forma slavă sau chiar din neo-gr., atunci un singur lucru putem ști cu siguranță și anume că românescul *măgură* în nici un caz n'ar putea deriva din forma albaneză (Cf. H. Barié o. c. p. 51).

Th. Capidan.

Archiv für slavische Philologie Vol. 37 No 1—2 (1918) cuprinde 'Un rest de limbă română în] Skr.' datorit d-lui P. Skok. În Dalmația păstorii numără oile nu una câte una, ci cu numere perechi; numele acestor perechi sânt numerele cu soț române, d. p., în regiunea Zadar, *dô*, *pâto*, *șasto*, *șopće*, *zëci*.

Urmează apoi de același autor un articol mai lung, intitulat *Décalques linguistiques*; sânt grupate aci o serie de constatări care ne-ar arăta elemente lat. în română cu înțelesul decalcat după slavă sau sârbă, ca urmare a bilingvismului nostru de odinioară; e o completare la Sandfeld-Jensen, *Grundr. d. rom. Phil.* 1,2 530: 1. *carte* 'scrisoare' și 'tipăritură', ca în sârbă.

2. *codru*¹⁾ în înțelesul dr. de 'parte, munte, pădure' etc. ar fi ca slav *dělъ* 'parte > tufiș, pădure' etc. (BEW. 195).

3. *a înșelă*, completare la Tiktin *Rum.-deut. Wb.* 827 plecând de la skr. *nasamarūi*; ar fi și alte împrejurări în afară de cea amintită de Tiktin, și ar însemna originar: a da cuiva ceva ce nu-i aparține prin natură, ceea ce el nu vede bine sau ceva de care nu știe, și prin aceasta s'ar face înșelarea.

1) Pentru lat. *a* > român *o* din *codru* S. citează două ex. din inscripțiile Daciei (CIL III 12495 și 14 bis) unde întâlnim *Codrato* și *Quodratus*, deci vglat. *o*⁺ *a*⁺ după *qu.*; două ex. și în friul.

4. *mire* din *miles*, semasiologic după sudslavic : bg. *vojno* sau *vojino* 'soț', formare hipochoristică după *vojnъ* 'soldat'; la exemplele dialectale citate de Papahagi Anal. Ac. Rom. XXIX aduce paralele sudslave. Procesul semasiologic n'ar fi deci pre-slav, *veteranus* n'ar fi o paralelă, căci ar fi dezvoltarea lui *vetus* cu *-anus*, ca *medianus* din *medius*.

5. *tare* din *talis*, ca în sudslav. *jakъ* (născut din pronume).

6. *friguri* și croat. *zimica*, *gută* și croat. *kâp* (BEW. 489) ar putea fi și dezvoltări spontane, fără a fi décalques.

7. Expresii identice pentru a arăta subiectul nehotărît, în sudslavă și română.

8. Pasivul format în română ca și în sârbă.

9. Propoziții-optative, repetate : *mâncă-te-ar*, *să te mănânce*; și în sudslavă formarea propozițiilor optative, asemănătoare.

10. *de văzut*; *am văzut* și în sârbă, repetarea verbului când e vorba să se arate că acțiunea exprimată prin el a ajuns la un grad înalt.

11. Condiționalul din XVI și XVII cu *vrea* pentru acțiuni repetate ar avea și în sârbă un paralel : *bi odgovario*.

Cu privire la *împrumuturi române din slavă* autorul notează:

1. român. *ia*, *iată*, *iacă* în skr. *ja*, *eto*, *jako*; pentru *dacă* skr. *dako*; cu înțelesul 'wenn' în Dalmația centrală; iar(ă) comparat cu skr. *jă*, în skr., bg. cu înțelesul 'aber'; *dar(ă)* cu slav. *da* 'aber'; pentru *-r* din *chia-r(ă)* sudslav. *-r(e)*, pentru *iar(ă)* = skr. *ar*, *are*; pentru *dar(ă)* čak. *dar* 'saltem'; în *iară-și* este traducere falsă sau décalque după slav. *-i* (BEW. 416).

2. *Leucă* skr. *lijevča*, ca *colac* din *kolač*.

3. *pârdalnic*, cu înțelesul său pejorativ, ar fi skr. *prđalo* + suf. de adjectiv *-nic*.

4. *scânci*, skr. *skičati*, *skunčati*.

Aceeași revistă, No 3—4 cuprinde o recenzie-referat asupra lui *Slavisch-rumänisches Psalterbruchstück* Hgg. von C. Gălușcă, semnată V. Jagić (p. 533—535). Asupra diferenței între *ж* și *з*, *ѣ* și *ѥ* recensentul, crede că era numai o deosebire grafică, și că confuziunea acestor semne este de origine mediobulgară: *ж* și *ѣ* în această limbă se înlocuiau între ele adesea, din cauza contopirii sunetului repre-

zintat prin x cu acela însemnat cu z. Sub influența ortografiei sârbe, x a făcut loc lui ь. Această stare într-o câțiva chaotică, care se repetă într'alt chip cu ь, a trecut în grafia cirilică întrebuințată la Români. Funcțiunea lui ь nu e numai aceea a bg. ъ, е, ci și aceea a rus. ja; de aci în românește amestecul între ь și ь (p. 535).

Recensentul mulțumește autorului pentru îmbogățirea filologiei slave prin publicarea acestei psaltiri deși, mai târzie, totuși cu o funcțiune aparte, aceea de a fi fost în serviciul bisericii române.

P. 552—555 necrolog asupra lui I. Bogdan, semnat P. Cănel, I. Alexandru și V. Iagić.

P. C.

Transilvania, anul LI (1920).

No. 1, p. 63 și urm. I. Lupaș ne arată cum învățatul doctor de ochi și autorul celei dintâi gramatici românești în limba germană, *Ioan Molnar*, după numele său adevărat Ioan Pinariu, din Sad, fiu al veștitului „Popa Tunsu”, apărător al ortodoxiei în Transilvania, a cerut titlul de nobil cu predicatul de Müllersheim „fiind convins că cu ajutorul acestui titlu va putea deschide mai multe uși zăvorite și intervențiile lui în favorul cauzei naționale nu vor rămâne zadarnice”. Titlul i s'a acordat în 1792, cu toate protestările magistraților sași din Sibiu. La p. 63 într'o notă se atrage atenția asupra unei greșeli de tipar. Dar chiar acolo textul conține o altă greșală de tipar, dând anul 1871 pentru numirea lui ca medic.

No. 2, p. 169 și urm. Bogdan Duică publică câteva documente din care se vede cum o parte din moșia dela Fălțiceni a scriitorului basarabean Constantin Stamatii a fost vândută la Ovrei, deoarece el nu putea să-și vadă de averea lui din Moldova.

No. 3, p. 367 și urm. N. Bănescu publică opt *Scrisori ale lui Odobescu către Barițiu*, dintre anii 1862—1878, care dau date interesante asupra activității lui Odobescu și într'una din ele părerile lui despre Dicționarul de atunci al Academiei, de care zicea că este o operă „cu totul insalubră” și care n'ar

trebui răspândită în Ardeal. Interesant este în deosebi următorul pasagiu dintr'o scrisoare dela 1877 (p. 376):

„Să fim mai presus de toate, *buni Români*, și nu *Romani*; spălăciți; să vorbim curat *românește*, și nu pocit *latinește*. De aceea să nu dăm sistemii preconizată de Dicționar, altă însemnătate și altă resfățire decât acelea ce se cuvin unei erezii, primejdioase pentru cultura viitoare a limbei și a naționalității noastre. Iată limpede și curat care îmi sânt părerile în această privință și așa fi fericit când ele ar găsi tot-atâți aderenți dincolo de Carpați, câți au încă de acum, veghiați și deplin convinși, dincoace.

Dela început, de când am avut ocaziune să mă văd în contact cu mișcarea literară românească din Ardeal, am constatat cu mâhnire o deosebire însemnată în direcțiunile ce urmează cultura noastră. Aceasta nu ne poate duce spre bine; Ardelenii se amăgesc cu credința că, deoarece ei au avut acum 70—80 de ani, pleiada de erudiți patrioți dela Blaj, apoi tot ei stau încă și azi în capul mesei unde se hrănește mintea națiunii.

Ar fi bine să le piară această greșită părere. Ideile exclusiviste extreme, exagerate, cari au fost negreșit spre folosul naționalității acum trei pătrare de secol, nu mai sânt admise în mod serios, astăzi când lumină s'a făcut indetula asupra originii noastre. Ajuns la vârstnicie, nimeni nu-l mai întreabă pe om cine este tătâne-său, ci ce știe. face însuși. — Înțelege dar și Ardelenii, precum am înțe'es noi, că astăzi ne-am luat dela lume iertarea de vârstă, și că ni se cere să fim *Noi*, *Români*, și nu feții smeriți ori răzgâiați ai tatei Traian“.

La aceasta Barițiu a notat pe marginea scrisorii: în medio veritas.

No. 4, p. 476 și urm. se publică o scrisoare, cu data de 8 Iunie 1787, dela *Vlădica Ioan Bob* din Blaj, trimisă ca ordin circular protopopilor din Transilvania, în care le spune că „ponosuindu-se în anul mai de curând trecut directorul școafelor înălțatului C[răiesc] Gubernium și arătând, cum el singur nu e în stat să poată plini cu graba, carea s'ar cuveni, poruncile ce i s'au dat pentru croirea și întemeierea școalelor între Români“, ... „mai ales într'aceea vei fi strădalnic, de vei așeză

școale în toate satele în care nu s'au așezat, și vei judecă că sânt de lipsă" ... „încătu-i despre alegerea dascălilor, te vei înțelege cu sătenii și veți alege dascăl om ca acela, carele șă poată nu numai diac satului a fi, ci și norma a o învăță, și pe cei aleși îi vei trimete pe începutul postului viitoriu al Crăciunului aici la învățătură". Se lămurește că directorul școalelor despre care se vorbește aici eră *Gheorghe Șincai*. — Într'un articol despre *Numirile topografice*, Iulian Marțian, atrage atenția asupra greșelii care o fac unii, din exces de zel, la înlocuirea numelor ungurești de localități, făcând traduceri ca Apahida = Podul tatii, fără a cercetă care este adevăratul și vechiul nume românesc al localității.

No. 5—9 cuprind numai dări de seamă asupra activității „Asociațiunei pentru literatura română și cultura poporului român“, iar No. 10 este închinat scriitorilor noștri morți în timpul războiului din urmă și cuprinde frumoase caracterizări scrise de: Sextil Pușcariu, S. Mehedinți, N. Iorga, O. Densusianu etc. — Despre *Literatura noastră veche* de Sextil Pușcariu (continuare din 1914), apărută acuma în volum, se vorbește la alt loc al *Dacoromaniei*.

P. G.

În *Lamura* anul I, No. 4—5, d-l C. Rădulescu-Codin publică câteva cântece din popor din timpul ocupațiunii dușmane, interesante pentru cunoașterea psihologiei poporului în acea vreme.

În *Luceafărul* anul XV, No. 4—5, un articol de Al. Procopovici, despre *Doi dascăli bucovineni*, cei dintâi titulari ai catedrei de limba și literatura română pe lângă Universitatea din Cernăuți, Dr. Ion. I. Sbiera și Sextil Pușcariu. P. G.

Cele trei Crișuri. Anul I No. 13, 1 Dec. 1920. În „Goethe și Ienăchiță Văcărescu“ dl Sextil Pușcariu ne arată că asemănarea surprinzătoare dintre poezia „Într'o grădină...“ a poetului român și versurile lui Goethe „Ich ging im Walde“ trebuie explicată printr'un original comun, popular, pe care l-au imitat și unul și altul. Explicarea pare cu atât mai plauzibilă cu cât unul din profesorii lui Văcărescu eră un german, Weber, care

a putut să-i facă cunoscute poeziile populare ale țării sale. Cu drept cuvânt, după cum spune dl Pușcariu, ar fi un caz interesant de influență germană, neașteptată, asupra literaturii române a sec. al XVIII-a.

G. O.

În No. 7—1920 al revistei „Cele trei Crișuri“ D-l prototieru Dr. Gh. Ciuhandu începe publicarea unei serii de scurte comunicări care au titlul comun de „*Vechi urme de cultură românească în Bihor*“. Nevom ocupa aici numai de cele cuprinse în anul 1920 al revistei, al căreia titlu e pus în fruntea acestei notițe, rămânând să continuăm cu cele ce vor urmă în anul 1921 în volumul următor al „Dacoromaniei“.

În „Introducere“ (No. 7), D-l Ciuhandu ne arată pricinile care l-au îndemnat să scrie aceste articole, fără să fie „specializat în materie“. „Bisericuțele din Bihor au păstrat și mai păstrează încă, foarte multe comori culturale vechi. În Bihor s'a găsit Psaltirea lui Coresi, de la anul 1570, singurul exemplar cunoscut lumii noastre cărturărești, precum și alte vechi urme de cultură românească. ... Mărturii prețioase ale trecutului nostru bisericesc-cultural sânt manuscrisele vechi, cari... se găsesc în Bihor în mai mare măsură decât în alte părți ale României“ (p. 27)... Și mai înainte s'au adunat de prin Bihor o seamă de manuscrise prețioase care s'au trimis Academiei Române. Câteva a salvat și D-l Ciuhandu „din calea peirii sigure ce le așteptă“. Unele dintre ele i se par autorului că sânt „mai vechi decât însăși produsele similare de tipar“ și că „conțin criterii de limbă mai veche, ce se pogoară până în veacul al XVI-lea chiar“ (p. 29).

Cel dintâiu text pe care ni-l descrie (No. 8) este un *Liturghier manuscris*, care este la fel cu cel al popei Petru din Tinod de pe Crișul-repede, nu departe de Oradea-Mare (Acad. Rom. No. 706), copiat la 9 Aprilie 1679. El pare a fi contemporan, dacă nu mai vechiu decât întâiul *Liturghier* al lui Dosofteiu (1679)¹⁾. Redacția lui e independentă și mai dezvoltată

1) Numele acestuia se tipărește consecvent *Doroftei*. Mai sânt și alte greșeli de tipar, între care unele foarte supărătoare.

decât a lui Dosofteiu, dovadă, cum crede autorul, că Liturghierul bihorean există în manuscris înainte de a-și fi tipărit Dosofteiu pe al său. E riscat însă a trage concluzia că Dosofteiu l-ar fi și utilizat, judecând numai din împrejurarea că în amândouă se găsește cuvântul *feredău* „baie“ (p. 21). Acest cuvânt e întrebuițat mai mult tocmai în Moldova (înțelegând și Basarabia) și Bucovina, iar în Ardeal se întrebuițează numai prin părțile mai amestecate cu Unguri (v. *Dicț. Acad.* IIⁿ, p. 100). Între acestea din urmă este și Bihorul. În urmare cuvântul a putut să apară în textul lui Dosofteiu și în mod independent. Cât privește apoi cele spuse relativ la „anumite uzuri liturgice“ proprii și liturghierului manuscris din Bihor (p. 24), ele pot să se raporteze tot atât de bine și la slujirea în limba slavonă.

Al doilea text (No. 10 și 11) e un fragment manuscris de *Octoih*. El are numai 30 de foi. D-l Ciuhandu crede, după limba în care este scris, că „poate fi de pe la începutul veacului XVII“. Era bine să se cerceteze măcar filigrana hârtiei pentru a avea, la datare, și alt punct de razem, afară de limbă. Tradițiunea literară în biserică a fost adecă foarte conservativă și până târziu în secolul XVIII s'au păstrat în cărțile bisericesti multe cuvinte și forme vechi, ba chiar și astăzi mai auzim cetindu-se forme ca: „nu vă mirareți de aceasta“ ș. a. Ele deci nu sânt totdeauna un criteriu sigur pentru stabilirea datei când s'a scris un text oarecare. Afară de aceea trebuie să mai avem în vedere și împrejurarea că unele graiuri (d. p. și cel bihorean) păstrează unele particularități caracteristice limbii vechi. Astfel o seamă din particularitățile pe care D-l Ciuhandu le crede vechi pot fi și numai particularități dialectale.

Ori cum însă, D-l Ciuhandu face un bun serviciu atrăgând atențiunea filologilor și a istoricilor literari asupra acestor manuscrise. Un și mai bun serviciu ar face dăruindu-le, ori mijlocind dăruirea, Academiei Române din București ori Muzeului limbii române din Cluj și făcându-le astfel accesibile pentru a fi studiate.

N. D.

Patria din Cluj No. 235 și 236 (11 și 12. XII/19) aduce niște interesante notițe ale lui G. Bogdan-Duică *Despre Alexandru Vlahuță*, vorbindu-se despre începuturile literare ale poetului, care în tinerețe nu semănă de loc cu scriitorul măsurat și cumpănit la vorbă din anii maturității. — În No. 148, 150 și 153 (11, 15 și 18 VII. 20) într'o amănunțită dare de seamă asupra *Literaturii* lui O. Densusianu, Ștefan Meteș aduce o mulțime de rectificări de date și amănunte biografice și bibliografice, culese mai ales din scrieri apărute în gazetele din Ard.-al. Conștiinciosul istoric ardelean dă astfel în aceste trei foiletoane o contribuție de mare preț, pentru cei ce urmăresc începuturile literaturii noastre mai nouă. — În numerele din 7. IV, 11. IV, 25. IV, 30. IV, 13. V, 16. V, 23. V, 30. V, 6. VI, 13. VI, 20. VI, 29. VI și 6. VII N. Bănescu vorbește despre Muzeul limbii române și sub rubrica *Cum să vorbim românește?* arată greșeli de limbă, mai ales la intelectualii ardeleni. Cel ce va scrie istoria neologismelor românești va afla în aceste articolașe un material interesant.

În numărul de Crăciun (6 Ian.) un articol al lui G. Bogdan-Duică, despre Elena Negri, femeia care i-a inspirat lui V. Alecsandri cele mai frumoase poezii de dragoste și a cărei amintire se resimte până târziu în versurile poetului. Aflăm din acest mic studiu amănunte despre divorțul ei de Alecu Vârnav și despre călătoria ei la Constantinopol și în Italia.

S. P.

Viața Românească. Anul XII (1920) No 1, Martie. În „Pagini de istorie literară: Vasile Cârlova“, G. Ibrăileanu vrea să ne demonstreze că autorul „Ruinurilor Târgoviștei“ „ar fi fost, poate, cel mai mare poet al Românilor“, de nu murea așa de tânăr. Dar, pe lângă că e totdeauna riscat să se facă astfel de afirmațiuni, d. G. I. singur ne dă motive să ne îndoim de ceea ce susține: din cele 5 poezii care formează bagajul literar al lui Cârlova una este influențată de Lamartine, alta e o idilă în gustul sec. XVIII, iar „Ruinurile Târgoviștei“ — aceasta o

vedem singuri — cuprinde un loc comun, așa de adesea cântat de poeții lirici. Ca să-i acordăm lui Cârlova valoarea însemnată la care credem și noi că are dreptul trebuie să recurgem tot la „considerații istorico-literare“, deci la punctul de vedere relativ.

În „Înainte și după războiu“ pornind de la constatarea că ori-ce literatură se învechește, dar mai ales cea socială, d. G. I. analizează din nou curentul poporanist de la noi, caracterizat prin *milă* față de țaran, *vină* pentru cei culți de a nu fi făcut nimic să îndrepte starea lui și *datoria* de a o face, și ajunge la concluzia că, de se vor aplica sincer reformele, acest curent va dispărea ca inutil. Credem însă că e mai logic să admitem o transformare a acestui curent, iar nu o dispariție totală a lui. În ce fel va fi acea transformare e o chestiune care poate atrage numai pe amatorii de profeții literare.

No 2. Aprilie. I. Iordan în „Numele Moldovei“ crede că râul, de la care mai apoi s'a numit țara, și-a luat numele de la *Molil* (picea excelta) *ova*, prin căderea lui i neaccentuat (cuvintele de mai mult de trei silabe formate cu *-ova* având accentul pe *o* al sufixului).

No. 3. Maiu. În *C. Dobrogeanu—Gherea, G. Ibrăileanu* lămurește tendințele sociologice ale criticei „științifice“ reprezentată la noi de Gherea, în opoziție cu cea „metafizică“ a lui Maiorescu. Pornind de la credința că literatura „e un produs ca oricare altul“ șeful socialist trebuie fatal să ajungă la concluzia că criticul are rolul să o explice, iar nu s'o judece, s'o urmărească în cauzele ei, din care cea mai interesantă — ca mai variabilă — e cea socială. Activitatea politică și cea critică sânt deci la Gherea două fețe ale aceluiași temperament. El va fi contribuit într'o formă familiară, rare-ori impecabilă, să pună în circulație și discuție un mare număr de idei.

Articolul e scris cu pătrundere și pietate.

No, 7 Sept. *Artur Gorovei* în „Din alte vremi“ (amintiri literare,) ne dă anume date despre Delavrancea, insistând asupra omului politic, care a omorât în el pe literat. Acest portret psihic, deși conține oarecare trăsături evident juste, în totalitatea lui ne pare exagerat și prea sever. Orice s'ar spune de ideile lui Delavrancea, chiar ca om politic, el a fost un mare orator.

Amintirile despre Vlahuță sânt scrise cu mai multă pietate. Înteressant și neașteptat ni se pare tabloul în care Vlahuță e prezintat la bal mascat. Nu așa ni l-am fi închipuit pe duiosul și tristul poet.

G. O.

Convorbiri literare, No. 5—6 (Maiu—Iunie 1920) pp. 335—348. *Dr. Ilie Gherghel*, „Câteva contribuții la cuprinsul noțiunii cuvântului Vlach“.

Reluând, cu un bogat aparat de erudiție, discuția asupra mult desbătutei etimologii a cuvântului Vlach, d. Gherghel, pornind dela explicația cuvântului *Blachernae*, dată de Genesios (de la un duce „schit“ Blachernos), și luând în considerare termenul cuman *ulah*, forma mongolă *ulagh* și cea normandă Blökumanland (la Sturlesson), crede că origina cuvântului Vlach trebuie căutată în Orient.

Tradiția raportată de Genesios despre Schitul Blachernos (=Vlachernos), pe care d. Gherghel îl pune în legătură cu regele Hunilor Sabiri Blach (=Vlach) pomenit la Malalas, ca o dovadă a existenței unei populații românești în marginea Constantinopolei, înainte de jumătatea veacului al 5-lea, ni se pare o părere riscată.

N. B.

P. P. Panaitescu începe să publice (p 544—554 și 740—744) niște prețioase *Contribuții la o biografie a lui N. Bălcescu*, după corespondența inedită cu A. G. Golescu, scrisă cam în același timp cu scrisorile adresate lui Ion Ghica. Autorul cercetează și alte izvoare, care îi dau puțința să rectifice unele date cunoscute și să aducă o sumă de știri nouă și necunoscute biografilor anteriori. Data nașterii, 29 Iunie 1819, dată de Tocilescu și confirmată de Iorga prin actul publicat în *Viața și Domnia lui Barbu Știrbei* (Mem. II, 1905, p. 141) trebuie admisă acum, după ce P. a aflat izvorul lui Tocilescu, ca definitivă. Nici data 1822 (*Conv. lit.* 34, 1125 ș. u.), nici anul 1821, care ar rezultă din actul de deces publicat de O. Densusianu în *Noua Rev. Rom.* a. 1901 p. 305—306 nu pot fi exacte. De altfel gazetele aduc știrea că A. Isăceanu a aflat la Palermo actele oficiale despre moartea lui Bălcescu, încât și ele vor contribui să lumineze

această chestiune. Avem date întregitoare și aprecieri juste despre familia sa, pomenită mai întâiu la 1630, despre timpul petrecut în școală, peste care nu mai plutea spiritul lui Lazar, ca la început, despre începutul carierii sale militare și despre partea pe care Bălcescu a avut-o la proiectata răscoală din 1840, împreună cu Mitică Filipescu și cu Vaillant. Urmarea acestui studiu o așteptăm cu nerăbdare.

C. Caracostea continuă studiul său în proporții mari despre *Miorița* (p. 615—634 și 715—723), cercetând de astă dată variantele din Muntenia și Oltenia și căutând să desghioace sâmburele primitiv al baladei populare. „Factorul generator, tulpinai traînică din care au răsărit“ variantele studiate, „e același care a preșezut la nașterea și răspândirea motivului: dragostea vie de îndeletnicirea ciobănească“ (p. 629). Toate celelalte motive, conjurația ciobanilor, coborîrea cu oile din munte, maica bătrână etc. sânt accesorii și adăogate la acest sâmbure. Metoda autorului e: „noi n'am venit, cum s'a făcut de atâtea ori, cu te miri ce teorie, ca s'o impunem materialului poetic, ci lăsăm ca treptat adâncirea însăși a acestui material să ne arăte în chip firesc legăturile lui cu viața din care a purces“ (p. 633). Mai slab reprezentat e tipul „Mioriței“ în Oltenia, unde el apare alterat. Ni se fâgăduște continuarea studiului care va urmări variantele, mai număroase, din Ardeal.

Cu ocazia celei de a optzecea aniversare a nașterii lui *Titu Maiorescu* aflăm câteva pagini dedicate memoriei celui ce a fost sufletul Junimei, semnate de I. Negruzzi, D. Onciul și C. Rădulescu-Motru.

S. P.

D. Jacob Negruzzi continuă și sfârșește *Amintirile din Junimea*. Cei ce caută în ele aprecieri obiective asupra societății care a jucat un așa de însemnat rol politic și literar în țara noastră vor fi decepționați. Ca și *Amintirile* lui G. Panu în sens contrar, cele ale dlui I. N. sânt prea evident părtinitoare. Iar din punct de vedere literar preferim mai de grabă primele. Tonul — deși nu putem cere ca niște note aproape intime să aibă înălțimea și noblețea unui discurs la academie — este

prea familiar, coborîndu-se une ori pînă la vulgaritate. Multe lucruri sînt inutile, cum, spre pildă, ni se par poeziile în legătură cu banchetul Junimei. Reputația de adunare spirituală, legată de cercul Junimei, suferă mult după lectura unor astfel de naivități.

Ceea ce însă considerăm inadmisibil, e să se publice despre Alex. Xenopol, în chiar luna morții lui, ceea ce cetim în aceste Amintiri. Într'o societate în care cei mai mulți luau prea ușor viața — și ne gândim la mai toți contemporanii lui junimiști și alții — în care se muncea mai puțin și se petrecea mai mult de cât se cuvine, în care zeflemeaua și spiritul, chiar cel mai pipărat, țineau un loc prea mare, Xenopol a fost preocupat de probleme serioase și s'a interesat de idei. Evreul acela, dacă evreu a fost (Dna Adela Xenopol a protestat contra afirmațiunii dlui Negruzzi), cu toate scăderile lui — și cine nu le are pe ale sale — a reprezentat cugetarea română cu un mare prestigiu și dincolo de granițe, iar purtarea lui în toate ocaziunile mari a fost așa de românească, cum, din nefericire, n'a fost totdeauna aceea a oamenilor din vecinătatea imediată a dlui I. N.

În același număr în care se scrie despre *Alex. Xenopol* (Ianuarie) mai găsim portretele lui *Samson Bodnărescu*, *Ștefan Vărgolici*, *Anton Naum* și *Ion Creangă*. Nu aflăm n'îc nou decît, poate, că Creangă a fost modelul părintelui *Smântână* în „*O copie după natură*“.

Numărul din Martie—Aprilie cuprinde oarecari detalii despre „dușmanii“ Junimei: „*Fracțiunea literară și independentă*“, compusă din școlari de ai lui Bărnuțiu, și „*Revista Contemporană*“.

Numărul Maiu—Iunie conține amintiri foarte interesante despre *Eminescu*. De remarcat scrisoarea poetului din Sept. 1870 cu aprecieri asupra mentalității germane pe vremea războiului franco-german. Mai citim prețioase precizuni asupra dragostei și legăturii lui cu Veronica Micle, cum și asupra pasiunii pentru Cleopatra Poenaru („Pe lângă plopii fără soț...“).

Numărul de Iulie ne vorbește de Slavici.

G. O.

Cronică.

A. D. Xenopol.

La 27 Februarie 1921 s'a împlinit un an de la moartea lui A. D. Xenopol. Născut în Iași la 23 Martie 1847 dintr'o familie de boierinași români, și-a făcut cele dintâi studii în același oraș, luându-și bacalaureatul în 1867. Căpătând o bursă de la societatea „Junimea“, care la 1871 l-a ales secretar al ei, plecă la Viena, unde studiază dreptul, apoi la Berlin, unde studiază istoria și dreptul luând titlul de doctor în drept și filozofie. Întors în țară, intră în magistratură și ajunge procuror de secție la Curtea de Apel din Iași. Scrie studii juridice și economice, sub influența economistului naționalist *List*, apoi face avocatură din 1878. Pe urmă îl găsim profesor la „Institutul academic“ din Iași, școala unde-și luase bacalaureatul. În 1883 candidează la catedra de Istoria Românilor la Universitatea din Iași, unde e numit profesor și funcționează până în 1915, fiind iubit de studenți pentru povestirea lui simplă și caldă. În 1898 îl aflăm rector al Universității, în urmă de mai multe ori decan al Facultății de litere și filozofie precum și totdeauna alături de mișcările culturale ale studențimii. În 1915 Xenopol se îmbolnăvește și de atunci n-a mai ținut cursuri la Universitate.

Opera lui A. D. Xenopol este destul de cuprinzătoare. Dînsul are marele merit de a fi dat în urma unei vaste sinteze a datelor documentelor, cea dintâiu lucrare științifică despre „*Istoria Românilor din Dacia traiană*“ la 1895, (6 și 12 vol. ed. Șaraga Iași). Acest început a fost nemăsurat de greu, pentru că trebuia o putere de muncă considerabilă și un spirit de obiectivitate neobișnuit la noi mai ales în materie istorică, unde jocul tiradelor înlocuia mai totdeauna justa informație și spiritul critic. Totuși A. D. Xenopol reușește să păstreze obiectivitatea științifică cerută, fiind pătruns „de la un căpat la cellalt — cum scrie singur, *de focul ascuns al iubirii de țară și de neam, care străbate cu scânteile și flăcările ei și prin spuza gândurilor*“.¹⁾

Alte lucrări: *Teoria lui Rössler*, în care respinge argumen-

1) Autobiografia intitulată „Istoria ideilor mele“, manuscris în stăpânirea dnei Riria Xenopol, citată de d. D. Gusti în „Ideea Europeană“ An II, Nr. 62.

tele învățatului german, cu privire la originea Românilor și la continuitatea lor în Dacia, întregind argumentele pur istorice cu dovezi de *toponimie, limbă ș. a.* Mihail Kogălniceanu, *discurs de recepție* la Academia Română, cu răspuns de D. A. Sturdza (17 Martie 1895). Ediția critică a poeziilor lui Eminescu (Șaraga, Iași 1893). *Cuza-Vodă*, lucrare în care aplică concepția sa filozofică despre istorie. *Istoria Românilor*, din lucrarea „Histoire générale depuis 395 jusqu'à nos jours” apărută sub conducerea lui Lavisse și Rombaud. „O scurtă schiță” a istoriei Românilor (2 vol. 1896, Paris, Leroux), premiată de Academia franceză. Apoi publicarea lecțiilor făcute la Collège de France: *Roumains, état social et intellectuel*; — *Românii și Austria, Istoria partidelor politice*, și, în sfârșit o nouă ediție a *Istoriei Românilor* (3 vol.) apărută în București acum, după războiu. Am citat numai câteva din lucrările istorice mai însemnate. Pe lângă conferințele și lecțiile făcute la *Sorbonne și Collège de France*, unde Xenopol a reprezentat cu cinste știința și cugetarea românească, meritele sale sânt recunoscute atunci când dînsul e ales mai întăiu membru corespondent și în urmă, asociat la „*Institutul*” Franței. În nenumărate ocazii Xenopol a fost invitat să țină conferințe, să participe la congrese ș. a. Astfel îl aflăm la 7 Maiu 1914 ținând o conferință la Universitatea din *Louvain* — cu câteva zile înainte de închiderea acestei Universități din cauza bombardamentului german — despre „*Le caractère scientifique de l'histoire*”.

Lucrarea care l-a ridicat pe Xenopol deodată la înălțimea frunțașilor cugetării contimporane, dându-i un loc de frunte în filosofie, sociologie și teoria cunoașterii, este cartea apărută în 1899 „*Principes fondamentaux de l'histoire*” (Paris, Leroux), ed. I și în românește. Aceste Principii au început să fie publicate în revista „*Arhiva societății științifice și literare*” din Iași, pe care Xenopol a și condus-o. În această scriere Xenopol expune concepția sa despre teoria istoriei ca știință. Ea a stărnit o vie discuție filozofică și o lungă controversă între *Xenopol, Lacombe* și *Rickert*, controversă ce se oglindește în „*Revue de synthèse historique*” (1900—1902). *Rickert* — în lucrarea „*Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*” — ajunge, pe alte

1) V. „*Ideea Europeană*” I. c.

căi, la rezultate *asemănătoare* principiilor lui Xenopol. De aceea savantul român, împins de o recenzie apărută în „*Revue philosophique*“, publică în 1900 o admirabilă critică a tezei lui Rickert sub titlul „*Les sciences naturelles et l'histoire*“. Apoi scrie o nenumărată serie de articole în reviste franceze, germane, engleze și italiene. Cele mai interesante, afară de cel citat sânt „*Le caractère de l'histoire*“ (Rev. philos. 1904) „*La causalité dans la Succession*“ (Rev. de Synth. hist. 1904, v. și An. Ac. Rom. Mem. Sect. ist. XXVIII, 531, 1906). Apoi articolele din „*Revista italiana di Sociologia*“, comunicările de la Academia Română: „*Noțiunea valorii în Istorie*“ (în R. de Synth.-hist. febr. 1906 și An. Ac. R. XVIII, p. 325.) „*Neconștiutul în Istorie*“, „*Evoluția în Istorie*“ (An. Ac. R. XXIX), „*Sociologia și Socialismul*“; „*Despre Metoda în Știință și în Istorie*“, (tom. XXXII.) „*Ideile de legi și de prevedere*“ (tom. XXXV.), „*Expunere pe scurt a principiilor fundamentale ale Istoriei*“.

Parte din aceste articole au reîntregit lucrarea sa fundamentală, care apare refăcută într'o nouă ediție franceză numai sub titlul de *Théorie de l'histoire* (Paris, Leroux, 1908). Parte din comunicări și articole de după 1908 trebuiesc citite ca adaus la această lucrare.

Teoria istoriei a lui Xenopol nu este numai o scriere metodologică, ori numai o scriere de filosofie a istoriei. Dimpotrivă, ea aduce, după cum o recunoaște însuși autorul, „*un mod de concepțiune a lumii*“¹⁾, apoi pune o problemă nouă pentru teoria cunoștinții, postulând o *logică a succesiunii*, caracteristică faptelor istorice, individualizate de timp; fapte care se succed și nu se repetă. Cere o metodă nouă pentru istorie. *Inferența* — care se deosebește și de *inducție*, ce conchide de la fapte individuale la legi generale, și de *deducție*, care se coboară de la general la particular, prin aceea că în metoda istorică singurul fel de a stabili adevăruri științifice este *raționamentul de la adevărul individual — cunoscut dinainte — la alt adevăr individual nou*. — Acest fel de raționament nu permite omului de știință formularea de *legi sau reguli general valabile*, ci caută stabilirea de explicații, urmărind înlănțuirea seriilor de fapte

1) Vezi și Henri Berr, *La Synthèse en histoire*. (Paris, 1911).

individualizate de timp. Această înlanțuire în serii poate fi, pentru unele fapte, mai mare — ea poate duce din fapt în fapt până la crearea lumii — ori poate fi, pentru altele, mai scurtă.

Trebuința acestui nou fel de explicare care constituie o nouă atitudine științifică „ce se îndeletnicește cu evoluția, atât a lumii materiale (în care aflăm uneori aceeași individualizare a faptelor în serii, de ex. în Geologie) cât și a lumii intelectuale”, — provine din deosebirea faptelor istorice de faptele științelor care formulează legi. Atât în domeniul naturii, cât și în cel al spiritului, *faptele istorice nu se repetă*, ci se schimbă, evoluează, succedându-se unul altuia (*fapte de succesiune*). Sânt însă alte fapte și fenomene, care se repetă în chip neschimbător, mereu aceleași. Faptele acestea de *repetiție* se aseamănă între dinsele și fiindcă în această repetiție arată unele însușiri statornice generale, ele dau naștere la *formularea legilor științifice*. Faptele istorice, nerepetându-se, având un caracter individual, purtând coloratura epocii lor, neavând deci nici statornicie și nici asemănări între dinsele, nu îngăduesc formularea de legi. Concluzia este: A. D. Xenopol susține că explicația dată de istorie ca știință se reduce la niște generalizări speciale, *seriile, ce urmăresc înlanțuirea faptelor individuale unul de altul*. — „Cunoștința istorică e o cunoștință de deosebiri: și a le șterge pe acestea pentru plăcerea de a formula legi de producere a fenomenelor și a pune astfel istoria pe picior de egalitate cu științele de repetiție (sau numite de către unii științe naturale) este a nu-ți da samă de deosebitul caracter al fenomenelor succesiunii și a nimici tocmai cunoștința istorică.”

Istoria este însă o știință pentru că — în felul ei, cu o metodă specială — dă o explicație faptelor istorice. „Istoria, scrie Xenopol, n'ar fi o știință numai în cazul când n'ar putea dovedi adevărurile sale. În această privință este de observat că, deși dovada în ea este mai greu de făcut decât în științele de repetiție, unde fenomenele pot fi percepute prin simțuri, totuși, cel puțin pentru faptele mari ale istoriei, dovedirea lor științifică, nu se poate contesta.”

Această concepție originală i-a dat lui Xenopol locul de frunte în istoria gândirii filosofice contemporane și formularea

ei e datorită generalizării la care ajunge în urma studiului faptelor din trecutul nostru național mai ales; de aceea filosofia aceasta este o filosofie românească. Concepția istorică la Xenopol, e în germen aceeași ca la cronicarii noștri și mai ales la Miron Costin, cum vom arăta altundeva.

Pentru studiul acestei concepții se pot recomanda lucrările următoare:

a) *Théorie de l'histoire, de Xenopol* și „Expunerea pe scurt” etc., citate mai sus.

b) *Paul Barth, Philosophie der Geschichte als Soziologie*, ed. II, 1915.

c) *Fausto Squillace, Le dottrine sociologiche*, Roma, 1902.

d) *Henri Berr, Théorie de l'histoire*, Paris 1911.

Remulus Demetrescu.

Al. Vlahuță

(1858—1919).

Zmuls din plină activitate și din întreaga învălmășeală a atâtor planuri ce sta să le înfăptuească, s'a stins, la 19 Nov. 1919, tânăr de dor de muncă, sexagenarul Vlahuță (născut la 5 Sept. 1858, v. Adamescu, *Viața și opera lui Vlahuță* în „Lamura” An II Nr. 2 p. 114 și N. Zaharia, *A. Vlahuță; Viața și opera lui*, București 1921 p. 2). „Dacia” sa și a congenialului său tovarăș Brătescu-Voinești abia ajunsese la Nrul 322 al primului an, iar „Lamura” sa, atât de lamură și atât de mult a sa prin perspectiva „de a ajuta poporul să se cunoască pe sine în marile sale puteri făcute” abia trecuse de pragul publicității.

Din chiar începutul activității sale, Vlahuță a fost un interesat pentru obște, fiind, potrivit vârstei sale un acerb critic social (v. Bogdan-Duică, *Despre Alecs. Vlahuță; Notițe* în „Patria” din Cluj, An I 1919, Nr. 235). Dar mai presus de verva caustică a criticului se manifestă, din cele dintâi începutur literare ale poetului, dragostea pentru obidiți. Dragostea aceasta crește treptat și ia proporții eroice atunci când Vlahuță ne dă cele mai energice apostrofe de revoltă împotriva celor ce n'au știut stăvili s'aldarea în sânge a anului 1907.

În același timp însă Vlahuță rămâne propovăduitorul blând al tăcutei religii de dreptate și muncă, de răbdare și suferință.

„Binele te 'nvață-al face

Ça albina mierea ei“ — e sinteza acestei credințe. Și tonul acesta de apostol devine, pe măsură ce, împreună cu vârsta tot mai progresată, pasionatul critic se domolește — din ce în ce mai pronunțat, involvând în mod indirect și o scădere a valorii scrisului lui Vlahuță.

Evoluția aceasta coincide și cu faptele de îndrumător social și literar ale lui Vlahuță. Ziarul său „Armonia“ (v. Bogdan-Duică I. c.), apărut la Târgoviște, din Maiu 1881—Dec. 1883 (Hodoș-Ionescu, *Publicațiile periodice românești*) va fi cuprins de sigur, întocmai ca și colaborarea sa la „România liberă“ etc, nu numai inofensive *armonii* (v. Bogdan-Duică I. c.). Colaborarea ca coredactor (1888—1890), sub direcția lui Hasdeu, la „Revista nouă“ (1887—1895) și redactarea împreună cu Dr. Ureche (1893—1895) a revistei sale „Vieța“ (1893—1896), înseamnă răstimpul când talentul său ajuns și, poate, chiar trecut de culminarea maturității, se manifestă în critică și 'n polemică „într'o notă de seriozitate care va rămâne o onoare pentru peana lui“ (Adamescu, I. c. p. 123). În sfârșit, când, la îndemnul lui Grigorescu, în tovărășia lui Coșbuc, Vlahuță „cu mâinile amândouă“ începe a risipi binecuvântata semănță ce ne-o dădă „Semănătorul“ (1901), atunci preocuparea de a-i face *lamură* și pe cei din jurul său îl cucerise acū cu desăvârșire.

Mai mult însă, neasemănat mai mult decât atât, ne-a dat *artistul* Vlahuță. (Debutul literar și l-a inaugurat, probabil, cu cele două poezii din „Lyra română“, Anul 1880 p. 86 și 103, v. Bogdan-Duică I. c. și Zaharia I. c. p. 17).

Ridicându-se, el singurul printre atâția alții, până la înălțimile măestrului tuturor, Vlahuță se menține alături de *Luceafărul* poeziei noastre. Înrudit sufletește cu Eminescu, s'a apropiat de acesta. L-a apropiat nota dominantă de melancolie și tristețe. Dar îl desparte de Eminescu raționamentul său „făuritor de armonii“, raționament pe care pasionatul Eminescu nu poate sau nu vrea să-l cunoască. Dimpotrivă, în formă,

Vlahuță s'a contopit uneori chiar cu desăvârșire cu măestrul său. (Stabilirea acestor paralele va constitui un interesant obiect de cercetare).

În felul acesta Vlahuță rămâne un discipol, fiind în același timp un măestru, o puternică individualitate.

Individualitatea sa se afirmă de altfel, față de Eminescu, și într'o considerabilă activitate de prozator. Din această latură a scrisului lui Vlahuță va trebui oricând, în special, relevată monumentală operă care zugrăvește în cuvinte ceea ce trăește dincolo de volatilizările pânzelor lui Grigorescu.

Cea mai completă biografie și bibliografie a lui Vlahuță ne-o dă amintita lucrare a dlui Zaharia. Completarea ei o săvârșește fascicola I-a din Gh. Adamescu, *Contribuțiune la bibliografia românească*, București 1921.

Opera lui Vlahuță, mai ales sub raportul mișcării evolutive, rămâne însă să fie studiată. O eboșă, puțin cam geometrică și pedantă, de felul acesta ne-a dat citatul articol al dlui Adamescu.

Cei ce în toamna anului 1919 l-au văzut murind, cei ce clipă de clipă l-au văzut stingându-se, fiindcă „în trupul cela chinuit de suferință multă“ „ai fi zis că nu rămăsese . . . nici o picătură de viață care să nu fi fost trăită, până la urmă, conștiincios și înțelept“, amintesc stăruitor neagra șuviță de păr care ca val de îndărătnică tinereță cădea peste fruntea muribundului, pentru a umbri scânteierea unor ochi ce nu voiau să se stingă . . . Și subț evocarea acestei impresii ne dăm iarăși seama de înalta valoare morală a celui ce peste cadrele literaturii a fost un apostol și unul dintre fericiții învredniciți de „acea tinereță fără bătrâneță și viață fără de moarte“, de care vorbesc basmele poporului nostru „și care nu e numai o poveste, cum ș'ar socoti . . .“ (A. Vlahuță, *Lamură* în „*Lamura*“ An I, Nr. 1, p. 1 s. u.).

Leca Morariu.

Alexandru Macedonski.

(1854—1921.)

Poetul dispărut anul acesta eră una din fizionomiile cele mai curioase ale generației trecute. Figură obicinuită în anume localuri de noapte ale Bucureștilor, prin anume ciudățenii, prin înfățișarea sa amintind tipuri dispărute odată cu al doilea imperiu francez, prin mișcările sale aproape automate, prin anume îndrăzneli, printr'o morgă disprețuitoare de tot ce nu eră conform idealului ce-și făurise, dar mai ales prin ceata de discipoli tineri și pletoși ce-l însoțeau pretutindeni, el își crease o celebritate în care intră, din partea publicului, multă uimire, nițel dispreț și prea puțină admirație.

În atmosfera aceasta, izolat și plin de venin, s'a dezvoltat și a trăit Macedonski până în ultimul timp, când, uitându-se vâlva ce provocase cu atitudinile și polemicile sale, de o trivialitate ce nu se poate închipui, o altă generație, privind în el — poate și pentru că nu-l prea citește — pe un îndrăgostit de idealul integral, neînduplecat în credințe și, mai ales pe un poet bătrân ne mai făcând umbră la nimeni, i-a arătat ceva mai multă dragoste.

A caracteriză pe acest artist este de sigur încă destul de greu. Ne lipsește perspectiva, iar ecoul vieții sale zilnice, prea aproape de noi, ne împiedică de a fi cu totul obiectivi.

S'a născut în 1854, fiu al generalului Macedonski, fost ministru de războiu. Mândru de origina și de creșterea ce primise, se consideră de la început ca o excepție în mijlocul turmei simplilor muritori, în care e condamnat să trăească. Impregnat de cultura Apusului, a Franței în deosebi, ia de cu vreme în poezia sa o notă internațională, pe care o va păstră cât va trăi.

Fire impresionabilă, chemând par'că tot ce-l poate ațâța, nu trăește decât prin și pentru polemici și discuții, în neliniște și iritație perpetuă. Tot ce poate scandaliză aiurea ca atitudine, teorie poetică sau realizare artistică este imediat adoptat. E aceasta o notă feminină, care nu a fost în deajuns pusă în evidență. În legătură cu ea e ușurința cu care se adaptează

și-și însușește toate noutățile în jurul cărora se dă lupta în Apus. Rând pe rând „macabrul“ din opera lui Baudelaire, nevrozismul din a lui Rollinat, perversul și subtilul din a lui Rimbaud trec în opera lui Macedonski, Ceea ce însă eră sincer la aceștia, la el devine o poză, prin care caută să se singularizeze, să se distingă de „burghez“.

Alături de această notă de modă literară, îl vedem impregnat de o concepție despre rolul poetului, care vine de-a dreptul de la Romantici. Artistul, crede el, ori se face a crede, e o făptură unică, în care se concentrează tot ce omenirea are mai de preț, care merită să domine prin geniul lui, căruia totul îi e permis pe de-asupra legilor și a moralei, rege în domeniul ideii. De aici strigătele în contra societății care nu-l prețuește; de aici felul de viață al lui M., amintind uneori pe cea a lui Barbey d' Aurevilly și a lui Villiers de l' Isle Adam; de aici toate acele acțiuni care ar fi compromis pe ori ce simplu muritor: chetele, listele de subscripție, etc.

Și totuși, în afară de aceste influențe ale vremii, care nu-s partea originală a operei lui Macedonski, în afară de înnoirile de formă — aduse din Apus — pentru care merită recunoștința noastră, găsim la el două note demne de remarcat. Una, mi se pare, îi este absolut personală, aproape unică în literatură; alta unică numai în țara noastră. Prima este *ura*, o ură sălbatecă, exprimată cu o violență, cu o lipsă de jenă, care nu cunoaște nimic sfânt, care nu se potolește nici în fața morții, nici în fața suferinței. De aici epigramele, invectivele, articolele polemice, nu pentru că o idee, o concepție ar fi în joc, sau destinul unui popor, — ca în *les Châtiments*, a lui Hugo — ci pentru că societatea, confrății, presa, lumea, Domnul țării, nu-i recunosc geniul, nu-i dau posibilitatea, lui, Macedonski, omului excepțional, să trăiască viața excepțională la care are drept, în virtutea darului divin cu care a fost înzestrat.

A doua notă este un erotism exacerbat, în care nu intră nimic din dragostea duioasă, nimic chiar din sensualitatea plină sănătoasă a omului cu nervii întregi, cu simțuri impresionabile și fine. De iubire, nici urmă. Un priapism, impresionant, de sigur, dar desguștător.

Alături de aceste note, care apar ca Leitmotive ale operei, găsim din când în când notațiuni fericite de impresii, senzații, dar nimic mai mult.

Așa ne apare Macedonski astăzi: neliniștit, chinuit de vanitate, crezând în steaua lui și nu prea, ros de dezacordul între mijloacele sale mărunte și aspirațiile sale grandioase, dându-și seama de acest dezacord și căutând să-l mascheze în fața lumii prin corul cercului de adulatori și publicarea aprecierilor celebrităților streine, mai mult sau mai puțin autentice, asupra operei sale.

Fondează ziarele: *Oltul*, *Vestea*, *Stindardul Țării* în cari scrie articole de un antidinasticism furibund, *Nuvelistul*, *Plevna*, *Dunărea*, *Literatorul* (1880), cel mai însemnat din toate. Publică: *Prima Verba* (1872), *Poezii* (1882), *Excelsior* (poezii 1894), *Bronzes* (în franțuzește 1897), *Thalassa* (roman tradus în franțuzește sub titlul „Le Calvaire de feu” 1906); și piesele *Iadeș*, *Uncheașul Sărăcie*, *Saul* și traduceri din Shakespeare, etc.

G. Opreșcu.

Ioan Caragiani.

Cu bătrânul, foarte bătrânul academician, trecut la cele veșnice în Iași, la 13 Ianuar 1921, dispăre o figură distinsă, dacă nu impunătoare, a culturii noastre.

Originar din Macedonia, căreia i-a consacrat acele „Studii istorice”, așa de bogate în informații rămase, din nenorocire, un fragment, fostul membru al „Societății Academice Române” a publicat o Gramatică greacă în 2 vol. (Iași, 1870 și 1872), cum și câteva traduceri în proză din Homer („Odisseia” și „Batrahomihomahia”, 1876), Aristotel (cartea a II-a a „Poeticei”), Teocrit.

Elevii săi de la Universitatea din Iași, unde a fost, multă vreme și director al Bibliotecii, își vor aduce aminte totdeauna de glumele, — constructive — cu care-și argumentă lecțiile de grecește gustatul povestitor de anecdote al „Junimii”.

V. Bojrea.

W. Wundt.

Moartea celebrului profesor de la Leipzig înseamnă o pierdere imensă, nu numai pentru cugetarea filosofică în gene-

ral și psihologică în special, ci și pentru lingvistică, pe care dînsul o cuprinsese în monumentală-i operă „Völkerpsychologie“ (vol. I: *Die Sprache*, ed. I, Leipzig 1900; ed. II, 1904).

Nu putem spune mai bine ce valoare are contribuția filosofului german în această materie decât reproducând cuvintele ce-i consacră, la 1908, Ch. Albert Sècheyaye, privat-docent la Universitatea din Geneva, într'o carte închinată lui Ferdinand de Saussure, maestrul genial, — mort de curând și dînsul! — a cărui judecată o reflectă:

„... Nimenea nu îndrăznise încă să privească în față problema pentru a încercă să scoată din psihologia modernă o lingvistică teoretică.

„Lucrurile s'au schimbat puținel când, în 1900, Wundt a publicat opera sa asupra Psihologiei limbajului, care, bazată esențial pe rezultatele generale ale lingvisticii moderne, constituie cea dintâiu încercare de a da o expunere a acestei științi a legilor, cu toate mijloacele de care dispune acum psihologia.

„Opera aceasta are o importanță și mai mare. Ea este prima parte dintr'un tratat complet de psihologie colectivă, trebuind să studieze, pe lângă limbă, tot ce se raportează la miturile, credințele și obiceiurile popoarelor. Dar ea are o însemnătate considerabilă din punctul de vedere al științei limbajului, singură. De-aceea a și provocat o mișcare generală de interes din partea lingviștilor, și, fie prin ea înșiși, fie prin discuțiile ce a stârnit și prin lucrările ce a făcut sau va face încă să se nască, ea va marca o dată în istoria cercetărilor lingvistice.

„Meritele operei lui Wundt nu s'ar putea exagera. Admirăm vigoarea intelectuală a omului care, ieșind din domeniul mai restrâns al studiilor sale speciale, știe să-și asimileze substanța unei științi atât de vaste și atât de complexe ca lingvistica modernă. În acest domeniu el dobândește o informație destul de întinsă, pentru ca nimic esențial să nu-i scape, și destul de precisă pentru a-și forma, când trebuie, o părere independentă. Apoi, spiritul său, hârșit în analizele psihologice moderne, renovează știința pe care o atinge, sămănând pe urmele lui ipoteze originale, și dă, asupra celor mai multe

puncte, lecții lingviștilor, al căror elev se constituise. Numai un maestru eră capabil de o operă atât de puternică“.

Lucrarea profesorului Ielevețian continuă, aducând anume obiecții, „care nu cășunează nici o pagubă recunoștinții și admirației noastre“ și care nu și-ar avea locul în această scurtă notiță comemorativă: cei interesați le pot ceti în original (*Programme et méthodes de la Linguistique théorique — Psychologie du langage* — Paris, 1908, p. 21 și urm.).

V. Bogrea.

Emil Thewrewk de Ponor.

Românimea care a dat Ungariei regi și v'ădici, i-a dat, în persoana octogenarului învățat Emil Thewrewk (cetește: Török, „Turcu“), mort la 23 Februar 1917, ca profesor la Universitatea din Budapesta, pe cel mai de seamă filolog clasic.

Născut la Pojon, dintr'o familie „walachischen Ursprungs“ — după propria mărturisire a panegiristului maghiar de la „Neue Jahresberichte über die Fortschritte der klassischen Philologie“ (an. 1916—18, p. 131), — el își câștigase o reputație universală, editând lexiconul lui Festus, pe baza codicelui Corviniar (răpit odinioară de Turci și dăruit Universității din Budapesta de Sultanul Abdul-Hamid al II-lea) și a manuscriptului inedit de la Troyes: până la aparția ediției Lindsay, care întrebunțează copiile lui Thewrewk, ediția acestuia (textul, 1889), deși incompletă, — autorul fusese nevoit a o întrerupe, spre a putea supraveghea tipărirea gramaticii țigănești a arhiducelui Iosif — eră singura științific utilizabilă.

V. Bogrea.

Spiridon P. Lambros.

Născut la 8 April 1851 în Corfù, centrul intelectual grecesc în care văzură lumina zilei poezii Dionisie Solomòs și Aristotel Valeoritis, fiul cunoscutului numismat Paul Lambros și-a făcut studiile superioare la Atena, Berlin și Lipsca, întregindu-le prin călătorii de studii la Paris, Londra și Viena.

Opera-i științifică e de o vastitate cu totul neobișnuită.

N-1 special din revista sa *Νέος Ελληνισμός*, închinat amintirii sale și oferit, duios, de devotata-i văduvă, prețitorilor lui

(Σπυρίδων Π. Λάμπρος, 1851—1919, Atena 1920), cifrează la 479 publicațiunile marelui învățat. El cuprinde, în același timp, și o listă a lucrărilor încă netipărite, aflate în hârtiile neobositului cercetător (pp. 94—138), printre care, o traducere completă a celor cinci volume din „Geschichte des osmanischen Reiches” a d-lui N. Iorga.

Traducerea a fost făcută, — ni se lămurește, — între 24 Ianuarie și începutul lui Septembrie 1918, la Hydra și Scopelos. Ea a mângâiat, deci, amărăciunea exilatului politic, care ispășea acolo păcatul unei atitudini greșite, și, poate, — căci tainile sufletului omenesc sânt atâtea... — făcând-o, colaboratorul la „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale” al celui mai fecund scriitor român, cel mai harnic învățat el însuși, cu care se poate mândri Grecia contemporană, va fi simțit, în vinele sale, picătura de sânge „cuțovlah” pe care se pare că o avea, — cum o avea, de sigur, un alt Corfiot și un alt Spiridon, Vasis cel dintâiu latinist al patriei sale, *Suliot* după tată, iar după mamă, Șerban (Σουρμπάκης) din Ianina mort la 1913, în vârsta de 61 de ani (v. necrologul din *Αθηναί*, XXV, p. 478 și urm.).

Otto Schrader.

(28 Mart. 1855—21 Mart. 1919).

Fostul membru de onoare al Academiei Române era cunoscut în cercurile mai largi ale publicului prin excelentul resumat *Die Indogermanen* din colecția „Wissenschaft und Bildung”, dar mai ales prin acel admirabil *Reallexicon der indogermanischen Altertumskunde*, care, ca operă de popularizare, s'a bucurat de un mare și meritat succes: o nouă ediție, gata în manuscris, își continuă apariția, începută în 1917, sub îngrijirea unui elev al regretatului învățat, d. A. Nehring (fasc. a III-a, 1920).

Fără originalitate deosebită în vreunul din domeniile pe care le-a cultivat, prelucrătorul, împreună cu A. Engler, al celebrei opere a lui Hehn (*Kulturpflanzen und Haustiere*) a știut, totuși, de la început, să găsească drumul de la filologie și lingvistică la istoria culturară: cu tot titlul ei împrumutat de la A. Kuhn (v. chiar ed. III, vol. I, p. 23), *Sprachvergleichung und Urgeschichte* e o adevărată „lucrare programatică” și, de la ea

până la cel din urmă studiu (*Die Entwicklungsgeschichte des Schicksalsbegriffs bei den Indogermanen*, apărut în „*Neue Jahrbücher für das klassische Altertum*“ pe 1919, p. 75 și urm.), aceeași concepție dăinuind întreaga-i activitate.

Ceeace înobilează însă și face deosebit de simpatică această figură a științii germane este, — pe lângă tragedia unui sfârșit de cumplite suferințe, — faptul că, spirit obiectiv și ponderat, Schrader s'a opus în totdeauna exagerărilor pangermaniste în domeniul istoriei culturii: teo-ia, așa de fanatic susținută de un Hans Hahn (*Das vorgeschichtliche Europa*, 1910) și împărtășită, cu oarecare diplomație, de însuși C. Schuchardt, șeful secției preistorice de la Muzeul etnografic din Berlin, care ne-a făcut imensa onoare de a vizita Dobrogea noastră în timpul războiului (v. Prefața la *Alteuropa* sa), teorie care „dizolvă conceptul indogermanismului în acel al germanismului“, punând patria primitivă a culturii indoeuropene „auch in Berlin und Umgegend“ (*Sprachvergl. u. Urgesch.* I. p. IX), a găsit în el un adversar, implacabil.

Și mai ales în zilele noastre, când, din cauza înfrângerii suferite, egoismul național german își caută satisfacția în asemenea iluzii, mai mult sau mai puțin preistorice, anexând, d. ex., divinitățile homerice la panteonul teutonic (așa, între alții, H. Muchau *Bericht über die homerischen Realien*, în „*Jahresbericht*“-ul Bursian-Körte pe 1920, p. 1/2), după ce, nu de mult, proclamaseră *Carmen Arvale* „ein urdeutsches Bittganggebet“ (K. Stuhl!) — un element ca Schrader eră necesar.

Cu el s'a stins o adevărată lumină a științei.

V. Bogre.

Karl Friedrich Brugmann.

La 29 Iunie 1919, a părăsit viața aceasta patriarhul „indogermanisticeii“ contemporane.

O bibliografie completă a operei sale nu-și poate avea locul aici: până la 1909, se găsește una, amănunțită, în vol. XXVI al revistei înființate de el, împreună cu W. Streitberg, „*Indogermanische Forschungen*“, p. 425 și urm.

Singur sau în colaborare cu alții (Curtius, Osthoff, Leskien, Delbrück), în mari lucrări de sinteză, ca *Grundriss der verglei-*

chenden Grammatik der indogerm. Sprachen și *Griechische Grammatik*, sau în minuțioase cercetări de microscop, cu nenumăratele studii și recenzii publicate în aceeași revistă, continuatorul lui Bopp și Schleicher aduce pretutindeni acel adaus propriu care constituie elementul inițial de progres în orice ramură o științii. Și lucrul nu poate miră din partea unui om care, la vârsta de 27 de ani, revoluționează concepțiile curente asupra vocalismului indoeuropean, inaugurând — împreună cu Amelung și Scherer — o nouă eră în studiile lingvistice, prin-supunerea respectului pentru legile fonetice și exploatarea principiului psihologic al analogiei, atât de vitreg tratat până atunci (de un Curtius d. ex.).

„Gramatica grecească“ a sa, din „Manualul“ lui Iwan Müller, dacă nu are meritul de a fi aplicat cea dintâiu acest principiu, — o făcuse la 1883, Francesul Victor Henry, — și dacă nu unește claritatea cu consistența în măsura în care le unește neîntrecuta „Schită“, de o transparentă și soliditate de cristal, a lui Meillet, are, totuși, cuvântul incontestabil de a plecă, ca cea dintâiu, de la prototipele indoeuropene, iar, în adaosul de mai târziu, de a înfățișa, pentru prima dată, o sinteză comparată a limbii grecești.

Această neîntreruptă activitate științifică, de la teza de doctorat din Leipzig 1871 (*De graecae linguae productione supplementaria*) până la ultimele „Selbstanzeigen“ și recenzii (între care, una după dicționarul etimologic grecesc al lui Boisacq), a mers paralel cu o neobosită activitate didactică: începând cu catedra de gimnaziu din Wiesbaden, orașu-i natal, continuând cu „adiunctura“ la Institutul rusesc de filologie clasică din Leipzig și sfârșind cu profesoratul la Universitatea din același centru cultural german, fostul student de la Halle, Leipzig și Bonn, a servit, până la capătul vieții sale, învățământului.

Fără intuiția genială a lui Bopp, fără spiritul ordonator al lui Schleicher, dar având ceva din amândoi acești corifei și nimic din înguștimea de orizont a unui epigon, K. Brugmann, e personalitatea care umple și domină, prin munca, erudiția și metoda sa, ultimele trei sau patru decenii ale lingvisticii indoeuropene.

Moartea lui lasă vacant scaunul de „principe al lingviștilor indoeuropeni contemporani“, și, — Germania neputând opune

decât candidatura lui W. Schulze —, trece sceptrul, fără discuție, în mâinile Francezului Antoine Meillet: coincidență simbolică!

V. Bogrea.

Carlo Salvioni. (3 Mart. 1858—20 Oct. 1920).

Filologul de o activitate foarte întinsă și minuțioasă, mai ales în domeniul atât de variat al dialectologiei italiene, a fost urmașul marelui Ascoli la catedra de „glottologie“ dela „Accademia Scientifico-Letteraria“ din Milano.

Studiile universitare și le-a făcut la Lipsca, unde își trece doctoratul cu „Fonetica del dialetto moderno della città di Milano“ (tipărită în 1884), cu care s'a arătat de la început cercetător cu răbdare și pricepere pentru astfel de probleme.

Se îndreptase spre o școală din Germania, țara clasică a filologiei, într'o vreme când în Italia domină Ascoli. Era însă născut în Ticin (Bellinzona, 3 Martie, 1858), cantonul italian din Elveția, de unde tineretul era atras mai mult spre nord-est, din aceleași motive geografico-politice, care mânau și pe tinerii noștri din Ardeal și Bucovina, spre Pesta, Viena, Germania. Sufletește însă avea să devie un fervent luptător pentru integritatea pământului Italiei. În lupta aceasta a fost de o tărie antică, ilustrată prin moartea ambilor și singurilor lui fii, în războiul mondial. De aceea, la moarte, a fost plâns nu numai savantul pierdut în puterea vârstei, dar și cetățeanul și omul de caracter măreț și dârz în iubirea de neam, dar tăcut pentru durerile lui, căci, fără să-i afle doctorii, în corp, vre-o pricină a suferințelor, s'a stins de „o boală necunoscută“, ducându-se după fiii săi. . .

Activitatea lui Salvioni s'a întins treptat, în domeniul în care începuse, cercetând dialectele italiene, vechi și nouă, întâiu pe cele din nordul Italiei, din valea „Grigioni“-lor, și din alte părți ale peninsulei, apoi graiurile din Corsica, Sardinia, Sicilia, Malta etc, explicând număroase fenomene de fonetică, sintaxă, toponimie etc. Fonolog prin excelență, s'a ocupat cu mare dragoste de studii etimologice, publicând *Postille italiane* al vocabolario latino-romanzo (1897) și *Nuove postille* (1899), contribuții de adausuri și îndreptări la cunoscutul, dar azi învechi-

tul dicționar etimologic latino-roman, al lui Körting. Același fel de revizuire a făcut și pentru noul și marele dicționar etimologic al lui Meyer-Lübke (în „Revue dialect. rom.“). Asemenea „postille“ sau „apunti etym. e lessic.“, a împrăștiat prin mai toate revistele de filologie italiene, franceze și germane, pe care, de sigur elevii lui le vor înregistra cândva într'un indice bibliografic.

Materialul etimologic al limbii italiene îl avea pregătit pentru un nou dicționar italiano-german, ce era să se publice în Germania (cum afirmă d. E. G. Parodi în *Marzocco* din Firenze, 31 oct. 1920).

Din graiurile *Ticin-ului*, — pentru care a înființat, ca să-i apere conștiința și cultura italiană, revista *Adula* (în Bellinzona) — strânsese un vast material în colaborare cu Guarnerio și Merlo. Adaugăm că cercetările erau subvenționate de confederația elvețiană. Pentru publicarea materialului însă a rămas în viață numai profesorul Merlo (v. de Gaurnerio, *Appunti lessic. bregagliotti*, în *Rend. Ist. Lomb.* XLI, XLII și XLIII).

Salvioni a urmărit în dialecte și tipăriturile marilor opere italiene, dovedind marea lor popularitate (cf. între altele, „*Saggiolo bibliografico delle versioni e travestimenti dialettali a stampa della Divina Commedia, dell'Orlando Furioso e della Gerusalemme liberata*, 1902).

Cunoscător și iubitor al dialectului milanez, s'a ocupat mult de opera unui apreciat poet, scriitor în acest graiu, *Carlo Porta*, pentru ale cărui opere, transcrise fonetic în dialect, prepară o ediție critică. A publicat până acum numai corespondența lui C. P. (în „*Archivio Storico lombardo*“ din 1908 și 1909) Contribuții asupra vocalismului vechiu milanez a dat și în *Studi* dedicate lui P. Raina (1911).

Din timpul războiului datează un apreciat discurs al său care are și un interes științific filologic, *Ladinia e Italia* (tip. în „*Rendiconti del r. Istituto Lombardo*“, 1917).

Mort în puterea vârstei, n'a putut să-și publice toate lucrările.

Între filologii italieni este socotit drept un puternic susținător al fonetismului, pe care-l socotea o garanție în cer-

cetările de limbă. Astăzi, și în Italia își face loc, deocamdată sfios, curentul celor ce vor să stabilească principii noi în domeniul studiilor lingvistice, căutând să lase la o parte „legile fonetice“, prin care totuși, până azi s'a stabilit majoritatea elementelor latine din limbile romanice.

G. Giuglea.

P. E. Guarnerio (1854--1 Dec. 1919).

Născut la Milano, în 1854. A intrat de tânăr în învățământul secundar, a fost docent de istoria comparată a limbilor neolatine la Genova, apoi la Pavia, unde de la 1903 a urmat ca profesor la catedra de glottologie clasică și romanică, pe care o ținuse până atunci C. Salvioni.

Activitatea lui G. e din cele mai variate și mai bogate, a abordat chestiunile cu multă pasiune, deși nu întotdeauna în chip fericit. Dialectologia italiană îi datorește contribuții însemnate, rezultate din cercetarea textelor și documentelor vechi, precum și a vorbirii actuale din diverse părți ale Italiei. Între altele a accentuat legătura dintre dialectele din Toscana și Corsica — aceasta din urmă studiată în relațiune cu dialectele nordice din Sardinia (Arch. Glott. It., XIII și XIV). L-a preocupat în deosebi limba sardă, considerând-o ca unitate a parte (cf. „Il Sardo e il Corso in una nuova classificazione delle lingue romanze“, în Arch. Gl. It. XV, 1904). A dat publicității unele din monumentele vechi ale limbii sarde (»Gli statuti della Repubblica Sassarese, testo logudorese del sec. XIV, în Arch. Gl. It. XIII. 1892). Lexicul sard i-a dat continuu prilej de cercetări etimologice (v. Romania, XX, 1891 și XXXIII; „Miscellanea linguistica in onore dei G. I. Ascoli“, Torino, 1901, ș. a). În „Kritischer Jahresb. über d. F. d. rom. Phil. (vol. I, II, IV, VIII IX—XIII) a dat o serie de critici asupra studiilor despre limba sardă, iar mai târziu dă și o privire generală („Relazione retrospettiva degli studi sul sardo fino al 1910“) în „Revue de dialectologie romane“, III, 1911).

Interesant de amintit că, în ce privește istoria dezvoltării lui *c* (*h*) latin, în sarda centrală, a apărut teoria greșită a lui Ascoli — pentru care avea un deosebit cult — în sensul că

dintr'o fază *k'* s'ar fi revenit, prin regresiune, la pronunțarea veche latină de *k* și că n'ar fi, prin urmare, păstrarea până în zilele noastre a sunetului latin (cf. „L'intacco latino della gutturale di *ce ci*“ în Suppl. dell' Arch. G¹, It. IV, 1897). Felul acesta de a vedea l-a menținut și contra noilor explicațiuni date de filologul și Sardul de origine, *Campus*, mort și el, nu de mult. O deosebită atențiune și îndemn a dat culegerilor de poezii populare sarde (v. „Le Launeddas sarde“ în „Rend. Ist. Lomb. LI, 1918), care nu prea erau cunoscute până la acel „Mazzetto di Ninne.-Nanne logudorese“ a lui *V. Cian* și care astăzi sânt studiate de sardistul german, *Wagner* (cf. anii ultimi din *Z. f. rom. Ph.*)

Lăsăm la o parte alte scrieri (v. o înșirare a operilor lui, făcută de *B. Terracini*, în *Rivista di Filologia*, 1920, vol. 48, pag. 85), mai mult sau mai puțin întinse, precum cele privitoare la limba catalană, la tradițiuni populare genoveze, lingvistică indoeuropeană etc., pentru a aminti că a publicat „Vocabolario dei dialetti, geografia e costumi della Corsica“, operă postumă a lui *F. D. Falcucci* (Cagliari, 1915).

Puțin înainte de moarte, ca un fel de oglindire a diverselor sale cercetări, a tipărit un manual de fonetică romanică („Fonologia Romanza“, Milano, Hoepli, 1918), despre care dăm mai sus și o notă a parte.

G. Giuglea.

Paolo Savy-Lopez

(1876—1919).

A murit la Neapole în 27 Febr. 1919. A întreprins o activitate bogată în domeniul filologiei romanice ca cercetător și ca profesor (lector la *Strassburg* 1900—02, prof. la *Budapesta* 1902—03, prof. de literaturi neolatine la *Catania* 1903—15 și în urmă la *Pavia* 1915—19, în care timp a fost și directorul „Institutului italian“ din Paris, creat din inițiativa lui).

Studiile lui sau îndreptat mai mult în domeniul literaturilor romanice, din cari (lăsând la o parte ceea ce a scris asupra lui Dante, Bocaccio, Petrarca, Leopardi etc.) cităm studii de texte, precum e „*La novella provenzale del pappagalo*“ (ediție critică), Napoli 1901, *Altitalienische Chrestomathie* (în colaborare cu *M. Bartoli*, 1903), întrebuintată mult în școlile din Apus; *Trovatori e poeti*, Palermo 1906, etc. (v. *Revista d'Italia*, XXII, 1919, p. 201).

În domeniul lingvistic a scris asupra metatezii în provençală (1902), *Il dialetto antico napoletano* (1906) și în urmă *Le origini neolatine* (Milano, Hoepli 1919), tipărite sub îngrijirea lui *P. E. Guarnerio*, după moartea autorului.

G. Giuglea.

Addenda-Corrigenda.

- p. 78. r. 2 de jos, după *piță-piță* adaugă: = *priță, „că-priță“ — V. B.
- p. 78. r. 2, în notă, în loc de: „gâscă“, citește: „gâscuță“ și adaugă: germ.-dial, *pul*, „Lockruf für Hühner“ = fr. *poule*, „găină“ (Suolahti, *Die deutschen Vogelnamen*, 235); *bocéi*—*bocéi*, strigăt p. chemat bobocii = *bobocei*; — pentru *cușu*, cf. și it. *cuccio*, idem; — pentru *ciuș*, cf. *ciuș-di!* (Păcală, *Rășinari*, 137), a ședea *ciuciu*, „pe vine“ (Rev. cr. lit. III, 93), iar, pentru megl. *ciuș*, „în cărcă“, cf. fr. à *califourchon*, it. *cavaluccio*; — pentru *cașeon*, v. Philippide, *Spec. rom.*, 1907, p. 54 (*coș-coș*, „cătră capră ca să stea la mulș“ [Codin, 21] = sl. *koš*-, „capră“ ?); — pentru *hâș* și *halè*, cf. germ. *hseh*, *ksch*, *hile* (Kleinpaul, *Stromgeb. d. Spr.*, 418—19), *kusch* (Schradder, *Reallex.*², 33); — pentru *piran*, cf. și s.-cr *puran*, „curcan“. — Liste de interj. rom. de acest soi: „Șezătoarea“, III, 188—90; rev „Ion Creangă“, VIII, 168 sq., 228 sq., IX 195, 59. V. B.
- p. 89, nota: pentru *huștiuliuc*, cf. turc. alt-üstülük, „désordre, bouleversement“ (Pascu, *Suffixea*, 334). V. B.
- p. 92, nota: pentru *pitpalac*, cf. și litv. *pūtpela*, „caille“. V. B. Pentru reduplicarea onoma'opeică cf. acuma Frieda Kocher, Reduplikationsbildung im Französischen und Italienischen. Aarau 1921. S. P.
- p. 96 în nota 1, după *acest* adaugă: -*ăi apare sub forma*
- p. 115, r. 21 de sus, după *-m-* se va intercală următoarea parenteză: (cf. totuși τάρτα în Asia-mică după Steph. (Byz. cit. la Walde, Et. Wb. 766). N. D.
- p. 123, r. 12 de sus, după *prin are să urmeze: asimilație și*
- p. 131, r. 13 de jos: dacă *Altenburg* se poate interpreta ca o et. pop. dintr'un *Altân*, (=turco-tăt. altyn „aur“),

— p. 145

am avea încă o confirmare a et. propuse. — *Obryzum* e frecvent în signatura barelor de aur (v. Hill, *Greek and Roman Coins*, 137). — Despre aurul abrudean, v. N. Olahus, *Hungaria et Atila*, p. 63. sqqv., în special p. 88. V. B.

Deși, răsfoind noua ediție îngrijită de A. Nehring a lui O. Schrader, *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*, mai găsim în fasc. II, Berlin u. Leipzig, 1920, p. 330 încă câteva dovezi că râurile se pot numi după plantele care le însoțesc cursul: „und zwar nach den Erlen: das gallische *Vernodubrum* (Verdouble): ir. *fern*. 'Erle', nach dem Buchsbaum: der italische *Pyxûs* (Busento), nach dem Lorbeer: der griechische *Daphnûs*, nach dem Eppich: der griechische *Seltnûs*“, — pentru *Bârsa* se mai poate da o explicație afară de cea de „Birkenbach“ a lui Tomaschek, fără a schimba etimologia dacică pe care am încercat să o fixăm. *Bârsa* poate să fie numai un dublet al vechiului indic *bhurjas* și al corespondentelor acestuia în celelalte limbi indoeuropene. În acest caz el n'ar avea înțelesul de „Birke“, ci pe acel de „Alba“, culoarea (cf. alb. *barð* „weisz“) după care s'a putut numi nu numai mesteacănul, ci și o apă sau un râu, căci: „Nach der Färbung des Wassers scheinen benannt: die italische *Albinia* (Albegna), der griechische *Alphêus*, das germanische *Albis* (Elbe): lat. *albus* etc. 'weisz' (vgl. auch altn. *elf*, *elfa*, 'Flusz'), ferner der gallische *Argenteus* (*Argens*), die irische *Argita* (Bann): *arg*- 'hell glänzend'“ (o. c., p. 329).¹⁾ O indicație în acest

1) Cf. și româneste o întreagă serie de pârae, văi și fântâni numite: *Alba, Albu, Albele, Albaia, Albulești, Izvorul-Alb, Pârâul-Alb, Râul-Alb, Valea-Albului* etc. în *M. D. G.* I, p. 34—35 și 44—45, precum și la Ig. Lenk o. c. I, p. 4 și 15—17. — *Alb, Albe* etc. sânt numiți și mulți munți. Ca „pendant“ corespunzător văii *Bârsa* se poate cită *Bértz*, muntele pe care l-am amintit (Ig. Lenk, o. c. I, p. 129), apoi poate „*Birtz*, ein Berg in der Hunyader Gespanschaft“ (ib. p. 146), „*Kis-Birtz*“ și „*Nagy-Birtz* ein Berg in obern Tsiker Sekler—“ și „im Udvarhelyer Sekler Stuhl“ (ib., II, 2c8 și III, 136—7) ș. a.

sens se pare că ne dau și citate ca: *Oiță bălană, cu lână bârsană*, Marian, *Descânțee*, p. 55. *Dicț. Acad.*, I, p. 503 ne spune că *bârsană* înseamnă aici 'lungă și aspră, de calitate mijlocie'. Oare nu poate să fi însemnat la început numai 'albă', apoi — fiind lâna albă de obicei mai slabă decât cea neagră — 'lungă și aspră, de calitate mijlocie, slabă'? Cf. și: *Cioarecii, numiți în Reșinari nădrăgi, se fac din postav de casă alb, țigaiu sau bârsan*, Moldovan, Țara noastră, p. 127. N. D.

- p. 197, r. 7 de sus: înțelesul de „mare“ a lui *măcicat*, și'n dr. *mășcat*. V. B.
- p. 206, nota, adaugă: cf. totuși cunoscutul *Romanija*, „Rumelia“. V. B.
- p. 208, r. 13 de sus, în loc de: „recente“, cetește: relativ recente (c. sec. XV). V. B.
- p. 211, r. 4 de jos înainte de *Vo-otești*, adaugă: Fonetisme ca *Bala* = *Beala* fac probabilă derivarea lui *Balș(a)* din *Beașl(a)* (Șkok, în „Memoriile Acad. Șudslave“, 1920, p. 117; altfel, Philippide, în art. asupra Barangilor din „Viața rom.“ pe 1916). V. B.
- p. 212, r. 10 de sus, adaugă: cf. *hârciog*, „cricetus“, ung. „hőrcsög“ (Lex. Bud.) *herțiu*, „lințum crassum“, „hurduzău“ (ibid), *Alecu Herțea*, Țigan mânăstiresc, în 1470 (Bogdan, Doc. lui Șt., I, 145). *Valea Herțului*, în j. Gorj (din germ. *Herz*?). — Apoi, în notă: *ciric*, „codru de pâne“ (Codin, 16; Lungeanu, *Zile senine*, 213; Arhibald, *Porcii*, 135), „măsură de suprafețe“ (Gâdeiu, *Mon. com. Bragadiru* 114) = turc. *čerek*, „quart“ (Șăineanu, Infl. or., III, 397); — pentru etim. falsă, din ung. *szücs*, „suciu, cojocar“, v. deja Ureche, ed. Kogălniceanu³, I, 379; cf. și satele (sucevean, nemțean) *Soci*, etc.; — pentru *renie*, cf. încă: *renișul* = *arenîșul, „plaja nisipoasă“ (rău explicat la Pamfile, *Dușmanii*, etc., 291). V. B.

- p. 214, r. 7 de jos, șterge; „Ghibănescu“, iar 13 r, mai sus: „roii“, adăugând: pentru *fârtănasul*, cf. n. de sate dispărute *Pârtănoși*, *Pârtonoși* (Bogdan, o. c., II, 571, 580); — pentru *bezmetic* cf. și pașagiile din Teliman (*Nuvele umoristice*, ed. Socec, 76) și Zanne (Proverbele, IX, 264: „zăpăcit ca un roiu fără matcă“). V. B.
- p. 215, r. 11 de sus, după *Cer-negura*: așa, la Grecescu, Consp. flor. Rom., 372. — Ibid., în notă, cetește: Jassmarkt. V. B.
- p. 216, r. 9 de sus, după Nistor: în „Flacăra“ din 24 Ian. 1915, p. 102 sqq. — Ibid., notă 3, cetește: mr. *arađa*, iar pentru *grum*—, cf. dr. *grum*, *grumuleț*, „movilă“, *grumesc*, „umplu cu vârf“ (Lex. Bud., ultimul, s. v. *popâlnesc*); — pentru sinon. *măglă*, atestat și la Ureche (ed. Giurescu, 57), cf. Cihac, II, 513 și n. de sat *Măgla* (în j. Roman). V. B.
- p. 217, r. 12 de jos: cf. *dornă* „bulboană, ochiu în râu“ (Rev. cr-lit., III, 123; la O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, 57, și et. topicului). — Ibid. 7. r. jos, după *slăbănog*, adaugă *slobonog* (Lex. Bud.), iar, ca paralelă pentru *Vârciorova* — *Vârciorog(a)* (v. și Pascu, *Sufixe*, 218), cf. dubletul *Orșova-Orșoga*. — V. B.
- p. 218, r. 3 de jos, adaugă: *Bârlui* (Vâlcea), *Băldălui* (Dolj), *Orlui* (Buzău, cf. Or); iar, în notă, după *Colun*: *Colon ști* (Codrescu, *Uricariul*, XV, 370), *Colonoasa*, alias *Colunoi* (Bogdan, o. c.), *Pelecani* (Olt), *Turia* (de la *tură*, „taurus“). — V. B.
- p. 219, r. 11 de sus: *Orheiu* e mai curând ung. *Örhely*, „Straja“, iar *Corodești* (v. mai jos), ctitoria boierului *Corod* al lui Alex.-cel-Bun (Bogdan, o. c., II, 322). — Sate cu n. de *Blaj*, în Mehedinți, Romanai, Argeș. — În nota 1, după *Ottac*, „insula“, adaugă: vsl. *otokă*, idem, iar în loc de Seghedin, cetește: *Sighet* (la Ureche ed. Giurescu: *Zeghit*) = ung. *sziget*, „insulă“. — Tot așa,

- n. 2, cetește: „*Gealu-Mare*“, iar după *Gelu*, adoge: cf. *Gelu*, cu sens geografic, de munte, în Doc. din 1075 (N. Iorga, *Ist. Rom. din Ardeal și Ungaria*, I, 30); *Fața Gelului*, munte muscelean, lângă hotar (Frunzescu, 208), e îndoișos. — V. B.
- 221 p. 2, și 3 citește: ci cuvântul se întrebuințează mai cu seamă despre obiecte, pe care le lași să cadă din mână cu un sentiment de greață, deci are sensul de a ‘slobzi din mână’ („auslassen“). E. H.
- p. 222 și 18 după *popular* adauge: în limbile romanice. E. H.
- p. 222 și 1 eliminează: *probabil influențat de exemplul românesc*. — Dl Leca Morariu mi-a atras atențiunea asupra faptului că se cunoaște ‘*schütten*’ în semnificarea de-a ‘naște’ și în Germania însăși, vezi Grimm și Sanders, corespuzător ‘*verschütten*’ pentru ‘avortă’. Paralela aceasta germană dă un sprijin prețios pentru dezvoltarea presupusă a semnificării cuvântului românesc și ne ajută prin aceasta întrucâtva la asigurarea etimologiei propuse. E. H.
- p. 223, și 19 u. *réabdi, uréaști*. Scrisesem diftongii aceștia cu *e* (*e* deschis) și un *a* mic sus. Acest *a* e un sunet de tot ușor („Gleitlaut“), care s’aude răzvedit numai când nu se vorbește prea repede. E. H.
- p. 223 și 21 u. citește: acolo întocmai precum ne așteptăm, *răbd răbdzi* E. H.
- p. 238, nota, adauge: cf. și lat. *inequitare alicui*, „a-și bate joc de cineva“, propriu „a-l călări“ V. B. cf. și p. 521.
- p. 241 și 243 Dl V. Bogrea îmi atrage luarea aminte că originea lui *sprijini* și *șuchiat* a fost explicată în acelaș fel de Dl A. Scriban. Afiarea aceleiași etimologii de doi inși cred că e o garanție mai mult pentru probabilitatea ei. S. P.
- p. 246 n. 2, adauge: sl. *krlo*, „aripă“ (Scriban). — V. B.
- p. 247, r. 6 de jos adauge: rom. *berbece cârnău, oaie cârnaie*, „Fettschwanzschaf“: Tiktin, s. v. *cârnău*, „fleischig“ (zu carne). V. B.

- p. 250 a se adăugă și formele *țuruș* și *țuturuș* „izvor“ la O. Densusianu, Graiul din Țara Hațegului. G.G.
- p. 252 a se adăugă și forma *a oștă*, din O. Densusianu, o. c. p. 40, explicat din oftă, cu înlocuirea lui *ht* > *ft* cu *st*, în slavă (cf. însă v. rom. *ohtă* !) G. G.
- p. 253 r. 12, adaugă: „ca florile *fsatelor*“ (var.: *satelor*, *câmpului*): Ps. Sch, ed. Candrea, II, 212 = Ps. 102, 15. — R. 15 de jos, după *massatum* (cf. Diclescu, *Orig. lb. rom.*, I, 33: **casatum*), în loc de: „admis ex aequo“, cetește: „propus“. V. B.
- p. 255, r. 3 de sus, după *cunetățesc*: „mă așez la oi“. — La nota 3 de adaus: Rut. *caryna* „Schlagbaum im Dorfe“, raportat de Miklosich, ca și alb. *carine* „Art Steuer“, la *cară* = *cesari* (*Et. Wb. d. sl. Spr.*, p. 27), e, probabil, împrumutat din rom. — P. *poar'a* și *gardul țarinei*, v. în deosebi Pamfile, *Agr. la Români*, p. 27 sq. V. B.
- p. 256. r. 13 de sus: I, *Haye*; la nota 1, adde: cf. *pograde*, *progade*, *prograde*, „țintirim“ (Lex. Bud), *pogrăzul*, „cufundă, înneacă“, (Ps. Sch, ed. Candrea, II, 456). V. B.
- p. 258 r. 5 de sus adaugă: v. și Scriban, în „Arhiva“ Iași 1921, p. 72. — Citatul din „Fiziolog“, la p. 105; P. sens, cf. și fr. *affubler* = lat. *affibulare*. — *Făulă*, și'n Lex. Bud. cu var. *feură*. V. B.
- p. 259, r. 3 de jos: „Cunoșteă *uibul* locului“ (Codin, Sărb. pop., 31). V. B.
- p. 260, r. 11 de jos: *hondrobele*, „ustensilia, impedimenta“, și'n Lex. Bud. V. B.
- p. 261, Subt *buchereă*: Cuvântul pare, totuși, identic cu (oaie) *bugără* = *bugar*, „bulgar“ (Acad.), sau **bucară* = (oaie de) *Bukhara*, vestită p. oile sale (cf. it. *bucherame*, fr. *bougran*, etc.). V. B.
- p. 262, *Urcoiu* din notă e atestat și'n Rev. cr.-lit. III, 210. cf. *orca du-te!* (Archiva-Iași, XXIII, 398). V. B.
- p. 264, șupt *mişchie*: p. proveniența sârbă vorbește răspândirea cuv. în cântecul popular sârbesc („sablija dimiskija“) și românesc. — V. B.

- p. 267, supt *proor Implour*, „udatul cu apă îndatinat în ziua de Sf. Gheorghe“ (Viciu, *Glosar*, 110; cf. Codin, *O seamă de cuvinte*, pp. 50, 70 și Rev. cr.-liț. III, 66: „ziua de prii^{tu} lui Sf. Gheorghe“), coroborând cu fr. *ramasseurs de rosée* (cf. Ciaușanu, 32) și spălarea cu rouă în dimineața Sf. Gheorghe la Bulgari (Ad. Strausz, *Die Bulgaren*; 337), face totuși plauzibilă derivarea din lat. **imperorare* (cf. O. Densusianu, *Jraiul din Țara Hațegului*, pp. 53, 269). — V. B.
- p. 267, subț *schilă*, adde: „grămadă de copii nebunatici“ (Codin, 65), cf. *potaiie* — V. B.
- p. 269, subț *hurduzău*: *hurdudieu*, „funie groasă, rudens“ (Lex. Bud.). V. B.
- p. 274, subț *chiligiu*: p. ³sens, cf. și it. *spadaccino*, „che porta la spada solo per pompa“; fr. *spadassin*. V. B.
- p. 276, subț *ghimirliu*, adde: *ghimirlie* idem (Damé, 30). V. B.
- p. 279, r. 4 de jos: p. *șu-kadar*, cf. totuși tăt. *șacârđi* „s'a suit“, într'o form. copil. (An. Dobr., II, 373). V. B.
- p. 282, r. 8, după *jugz* (atestat p. vr.), adde: s.-cr. *gornjak* „Westwind“. V. B.
- p. 285, r. 10 de jos, înainte de *Balmez*, adde: *Balasan* = Balhassan, iar, p. sensul lui *carăbel(a)*, cf. Ramsay, *Hist. Geogr. of Asia Minor*, 61: 'Blac Neck', 'Terrible Pass'. V. B.
- 287, r. 4 de sus, adde: băn. *halupă*, „haină“. V. B.
- p. 307, r. 6 de jos, după (*Bucovina*) are să urmeze: Cihac dă s. v. *ghibăciu*, *dibăciu*: *sghimbóiu*, s., gland (anat.).“ N. D.
- p. 303, r. 10, după *zgâmboiat*, are să urmeze: (cf. *sgâmboi*, *sgîmbotre* < *găba*, **sugăhovati*. fără precizarea înțelesului cuvintelor, la Densusianu, *H. l. r.* I, 269). N. D.
- p. 315, n. 1 a se adăoga după *substantivului* următorul rând sărit la tipar: *cinie* < turc. *çini* „faianță, porțelan“; cf. și . . . N. D.
- p. 348, Di A. Borza, care a studiat manuscrisele lui Șincăi din Oradea-Mare, ne comunică:

„Manuscrisele păstrate în Oradea-Mare, scrise curat, anume pentru tipar, sânt făcute cu siguranță după anul 1806. Aceasta o știm din „Istoria naturii“, în care vorbind despre albine, Șincai spune textual: „Albinele, *despre care am cuvântat în economia cea românească*, care nu pregetă a o vedea pentru folosul tău“... și „despre gânștele ceale casnice *am cuvântat în economia cea românească*“. Economia, la care ne îndrumă, este cu siguranță „Povățuirea cătră economia de câmp, Buda 1806“, publicată anonim, al cărei autor cred a-l fi descoperit prin aceasta în poli-historul Gheorghe Șincai, iar nu în Molnar I., cum se credea până acum!)“.

- p. 353, propoziția primă din alineatul dintâiu trebuie modificată astfel: Nu mai putem fi de acord cu Dl Iorga în privința felului cum datează cel de al treilea manuscris, după ce am văzut cartea. N. D.
- p. 454, r. 9. de sus, adde: pentru Πωρικύλογος, v. D. Russo, *Elenismul în România*, 32 sq. — V. B.
- p. 461, r. 10 de sus, șterge „Sumandra“ (recte: *Șumandra*). — V. B.
- p. 467, r. 3 de sus, pentru *Ler-Impărat*, cf., pe lângă studiul din Rev. Tocilescu, și: *Ler: Ler-Impărat, Lilăr-Impărat, Lei-Impărat*, cu „fetele“ lui (= *fetele* lui Șandru, „roabele lui Alex. Macedon: Șăineanu, *Ielele*, ad loc.), din *Descânțece, vrăji*, etc., Brașov 1908, pp. 31, 53, 74. V. B.
- p. 469, r. 6 de jos, după *Galilești*, adde: cf. însă și varianta: *Halilești* < *Halil*? — V. B.

1) Dr. Gh. Crăiniceanu: *Literatura medicală românească* p. 14.

Partea administrativă.

Muzeul limbei române a fost întemeiat, ca Școală de studii înalte, pe lângă Facultatea de Litere a Universității din Cluj, de Consiliul Dirigent în ședința din 27 August 1919, după planul prezentat de Sextil Pușcariu, care a fost numit director al lui. Muzeul limbei române e adăpostit în edificiul anume cumpărat spre acest scop de Consiliul Dirigent în Strada Elisabeta No. 23, care este proprietatea Universității din Cluj. Pentru adaptări, instalațiuni și crearea unui fond permanent s'a votat suma de 100.000 lei, iar ca budget anual s'a fixat suma de 60.000 lei.

Instalarea completă a Muzeului limbei române s'a putut face abia în toamna anului 1921, din cauza imposibilității de a evacua înainte de acest termen pe fostul proprietar al casei; totuși liberându-se mai de vreme o parte din încăperi, lucrările au putut fi începute în luna Fevruarie 1921.

Ședințele s'au ținut Lunea, de la orele 6—8 p. m. Din Fevruarie 1920 până în Iunie 1921 s'au ținut cu totul 29 de ședințe la care au participat dnii N. Bănescu, V. Bogrea, St. Bezdechi, Th. Capidan, I. Crețu, N. Drăganu, S. Dragomir, R. Demetrescu, G. Giuglea, P. Grimm, C. Lacea, Al. Lăpedatu, V. Meruțiu, A. Morariu, G. Oprescu, E. Panaitescu, I. Popovici, S. Pușcariu, G. D. Serra, M. Ștefănescu, G. Vâlsan, R. Vuia, P. Ziglăra și dnele M. Giuglea și Fl. Florescu.

În aceste ședințe s'au făcut și au fost discutate următoarele **comunicări** (cele însemnate cu asterisc sânt publicate, în întregime sau în parte, în *Dacoromania*):

- 16 Fevruarie — N. Drăganu, **Din toponimia românească a Ardealului (Abrud, Tâmpă, Chiceră)*.
 23 „ — S. Pușcariu, **Câteva cazuri de asimilare și disimilare în limba română*.

G. Giuglea, *Etimologia cuvântului „strein”*
 (Z *extribuinus).

- 1 Martie — Th. Capidan, *Câteva cuvinte din dialectul megl-eno-român (lătăroânu < later, -teris + oneus) dărtoari (< dolatoria, -am).*
— C. Lacea, **Etimologia formei „decurând“ (decurrere) din Legendele versificate ale Maicii Domnului.*
- 8 „ — S. Pușcariu, *Locul pe care-l ocupă limba română între limbile romanice (părți din discursul de recepție la Academia Română.)*
- 15 „ — N. Bănescu, *O carte despre pământul românesc acum o sută de ani; Γεωγραφικόν τῆς Ῥουμανίας de Daniel (Dimitrie) Philippide.*
- 22 „ — N. Drăganu, **Câteva etimologii. Locuțiunea „Zotecuște“.*
— G. Giuglea, *Câteva considerațiuni asupra toponimiei din Basarabia.*
- 29 „ — S. Pușcariu, **Etimologii : a scormoni, a sprijini, a păcăli, aluniță, carămi, Humor, suchiat.*
N. Drăganu, **Un pasagiu rău interpretat din Coresi.*
- 3 Aprilie — S. Dragomir, **Câteva urme din epoca unei organizații de stat slavo-române.*
V. Bogrea, **Etimologii românești.*
G. Giuglea, **„A uștă“, „scruntar“ (<*excontrarius).*
- 26 „ — V. Bogrea, **Etimologii populare la nume de plante.*
- 17 Maiu — Th. Capidan, **Calques linguistiques. Recensia lucrării lui Baritsch (Elem. româno-albaneze).*
- 24 „ — Th. Capidan, *Din toponimia meglenită.*
- 27 Septembrie — G. Giuglea, **Etimologii : Spaț, a piersecă, a ferî, chepcel.*
— N. Drăganu, **Explicarea verbului intrulpă, întrebuințat, de G. Coșbuc.*

- S. Pușcariu, *Originea genetivelor formate cu lu*
(Publicat în *Zeitschrift f. rom. Philol.* 1921, Ianuarie).
- 4 Octombrie — G. Giuglea, *Nealterarea labialelor în poziție
neaccentuată dinaintea lui e scurt
și i lung latin.*
- Același, **Cazania lui Popa Pătru, des-
coperită în Orchiteag.*
- N. Drăganu, *Etimologia cuvântului cânfi, în-
trebuintat de Coresi.*
- Th. Capidan, *Analogii în flexiunea verbală la
Megleniți (Pers. 2. sing. de la
ind. pres. în -iș: antriș etc.)*
- 11 Octombrie — G. Vâlsan, *Planul unui dicționar de termeni
geografici populari.*
- Același, *Contribuțiuni la vechimea populați-
ei românești în Dobrogea. (Publi-
cat sub titlul „Românii din Dobro-
gea“ în *Analele Dobrogei* 1, no 4).*
- 25 „ și 1 Noembrie — S. Pușcariu, **Despre onomatopee.*
- 15 Noembrie. — Th. Capidan, **Vocativul în -le al substanti-
velor.*
- N. Drăganu, **Etimologia cuvintelor cince,
cânjeu, hânsă, suslă.*
- Același, **Rectificări lexicografice: foa-
mene, heredie, huruială.*
- S. Dragomir, *Recensia cărții lui Takáts S.
despre Viața vechiului nostru
popor de păstori.*
- 22 Noembrie — S. Pușcariu, **Cu ocazia cărții lui I. Iordan:
Metafonia vocalelor accentuate
înainte de e din silaba următoare.*
- Același, **Etimologia cuvântului îndelete.*
- 29 Noembrie — S. Pușcariu, *Despre contaminarea cuvintelor.*
- N. Drăganu, **Etimologia cuvintelor ocit și
zgâmbou.*

- 5 Decembrie — S. Pușcariu, Dare de seamă despre lucrarea lui Gilliéron, *Etude sur la défec-tivité des verbes: La faillite de l'Etymologie phonétique.*
- N. Bănescu, *Cele mai vechi știri bizantine asupra Românilor de la Du-năre.* (A apărut în *Analele Dobrogei* II no 3 sub titlul „Paristrion, un ducat de graniță bizantin în Dobrogea“).
- 28 Decembrie — N. Drăganu, *Etimologia cuvintelor spurii și știră.*
- Același, *Despre un manuscris din întâia jumătate a sec. XVII* (Un studiu amănunțit va apare la Academia Română).
- S. Pușcariu, *Dare de seamă asupra unei cărți de J. Jud despre termenii creștini în limbile romanice.

1921.

- 13 Februarie, Sedință publică, în Aula Univer-sității, aranjată de Muzeul limbei române și Institutul de istorie națională cu ocazia centenarului lui Petru Maior:
- S. Pușcariu, *Ideile lui Petru Maior despre limba română* (Conferința s'a publicat în Anuarul Institutului de Istorie națională și în broșu-ră, împreună cu conferințele dlor A. Lăpedatu și I. Lupaș).
- 28 Februarie — S. Pușcariu, *Ceva despre legile fonologice.*
- N. Drăganu, **Rectificarea datei 1492, ad-misă pentru un Molitvenic sla- von cu note tipiconale române.*
- 7 Martie — Th. Capidan, *Etimologia cuvintelor pururea* (alb. perhere) *răful, dibui, megl. și arom. glar, răspease, nșes, (a)ngrâna și țupată.*
- N. Drăganu, **Etimologia cuvintelor vechi; cunoștințe și utrinde.*
- Același, *Traducerea din ungurește a Paliei de la Orăștie o recunosc înșiși traducătorii.*

- Același, *Câteva forme duble ale unor cuvinte românești.*
- 11 Martie — A. Morariu, *Păstrarea imperfectului conjunctiv latin în limba română.*
- S. Pușcariu, **Etimologia verbelor conteni și înțrămă.*
- 4 Aprilie — P. Grimm, *Dare de seamă asupra tezei lui O. Jespersen, Progress in Language with special reference to English, London 1894.*
- 11 Aprilie — N. Drăganu, *Cea dintâiu tipăritură Racotiană, de la 1639.*
- Același, *Cingă nu derivă din *cinga ci din cingula.*
- 18 Aprilie — G. D. Serra expune planul lucrării sale „*La toponomastica del Canavese*“.
- 28 Aprilie — Th. Capidan, *Etimologia verbului împopoțâ (din pupăzâ) și a cuvântului înalgiôs (din turc.).*
- 16 Maiu — Th. Capidan, *Palatalizarea labialelor în dialectul meglenit.*
- G. D. Serra, citește câteva capitole din lucrarea sa „*La toponomastica del Canavese*“.

Biblioteca Muzeului limbii române a numărat la sfârșitul anului școlar 1920—1921, 2526 de opere în 4023 volume și broșuri și câteva manuscrise, necatalogate încă. Și anume:

A. (= Publicații ale Academiei Române)	63	opere în	303	volume
C. (= Calendare)	32	" "	183	"
D. (= Dicționare și Enciclopedii)	198	" "	368	"
Fg. (= Filologie generală și lingvistică)	695	" "	805	"
Fr. (= Filologie română și Istoria liter. rom.)	577	" "	637	"
I. (= Istorie, Geografie și Etnografie)	300	" "	397	"
L. (= Literatură română de la 1800 încoace)	288	" "	350	"
P. (= Literatură populară și folclor)	143	" "	168	"
R. (= Reviste)	83	" "	636	"
V. (= Literatură română veche)	147	" "	176	"

Toate acestea sânt catalogate, într'un *Catalog general* după materii și într'un *Catalog de fișe*, după alfabet.

Această colecție bogată de cărți, între care unele foarte prețioase, chiar și unice, s'a putut strânge, cu budgetul redus și cu câteva ajutoare suplimentare, grație cumpărării în condiții foarte avantajoase a câtorva biblioteci particulare.

Donațiuni s'au primit din partea Academiei Române, Societății geografice române, Comisiunii monumentelor istorice, Comisiunii Istorice, Seminarului maghiar, Seminarului de geografie din București, precum și din partea dlor N. Drăganu, G. Giuglea, P. Grimm, G. Oprescu și S. Pușcariu. Schimburi de cărți s'au făcut cu Biblioteca Universității, Institutul de istorie națională și Seminarul de limba și literatura română din Cluj. S'au legat 654 volume.

Biblioteca, care e deschisă în fiecare zi — în afară de vacanțele de vară — de la 8 a. m. până la 9 p. m. a fost vizitată de numeroși cercetători, cărora li s'a pus la dispoziție și Biblioteca Dicționarului limbii române, împreună cu colecția de fișe, precum și biblioteca particulară a directorului Muzeului.

Personalul: Director Sextil Pușcariu. — Personal remunerat: Locul de Secretar l-au ocupat pe rând dnii N. Bănescu, prof. univ., P. Grimm și G. Oprescu, letcori univ. și Dr. A. Morariu. Custode și bibliotecar: Dr. C. Lacea. Ajutoare: Florica Florescu și Sever Pop.

Publicații. Prețurile mari ale tiparului și hârtiei au făcut imposibilă publicarea „Bibliotecii Muzeului limbei române”, pentru care sânt gata de tipar trei lucrări voluminoase: 1. Th. Capidan, *Megleno-românii*, 2. Sextil Pușcariu, *Dialectul istro-român*. 3. A. Morariu, *Morfologia verbului predicativ în limba veche*. Nădăjduim că în cursul anului viitor lucrările acestea vor putea fi publicate.

„Muzéul limbei române” a publicat în lunile Aprilie—Iunie 1920, o rubrică săptămânală în „Patria” din Cluj, în care s'au înregistrat provincialismele și barbarismele cele mai curente în limba cărturarilor ardeleni.

Nic *Dacoromania*, al cărei manuscript, în cea mai mare parte, eră gata în Iunie 1920, n'a putut apărea la timp. Institutul de editură și arte grafice „Ardealul” din Cluj, înțelegând că o casă de editură trebuie să sprijinească, chiar cu rizicul ne-

rentabilității, publicațiile științifice, primi în editură *Dacoromania*. În mod firesc, această carte se culegea în timpul când tipografia nu era ocupată cu alte lucrări cu termen fix; ceea ce explică întârzierea ei. Cheltuielile nu puteau fi prea mult urcate prin procurarea unei hârtii mai bune și a unor semne diacritice speciale, sau prin prea multe corecturi. Aceasta spre a explica condițiile tehnice imperfecte (mai ales în transcrierea fonetică și a cuvintelor streine) și, din nenorocire, lista lungă de greșeli de tipar. Întârzierea de peste un an a tiparului a făcut necesare și câteva Addende și corrigende.

Apărând în anul în care s'a împlinit o sută de ani de la moartea lui Petru Maior, am dedicat memoriei lui această scriere, care, în Ardealul desrobot, continuă tradiția marilor dascăli ardeleni: cultul limbei românești.

Indice.

compus de C. Lacea și Leca Morariu

a) de materii

- Accentul* (secundar) 183
accidente generale (la onomatopee) 95
adverbe (din interjecții) 100
afereză 372 (a- străromân din e- lat.) 163
alunecarea sunetelor 394
amfibologie 278
analogie 394, (în flexiunea verbală la Megleniți) 562
analiză (greșită) 134
animale (nume de a. derivate din onomatopee) 100
aorist (pers. 2 sing.) 330
Ariani 358
articol (proclitic) 372
asimilare 322 (vocalică) 97, (organică) 373, (b-ñ>m-ñ) 323, (r-ñ>n-ñ) 324, (ă-i>i-i) 241, (o-u>o-o) 240, (o-ă>ă-ă) 239, (o-ă>o-o) 240.
- Balcanic* (cuvânt b.) 407-408, (limbi b.) 407-408, (ecouri ale poeziei pop. rom. în poezia pop. b.) 202-203, 204-208
Banatul (poarta Europei centrale în timpul invaziilor barbare) 155-156
- Calques linguistiques* 331
Călvinași 358
celulă lingvistică 365
condiționalul cu „vrea“ 522
conjugare (verbe de c. I trecute la c. IV) 227, (verbe de c. II trecute la c. I) 288, (derivatele verbale mai nouă sânt mai ales de c. IV) 249
consecutio temporum 376
consonantism (bd>vd) 222, (gd>bd) 222, (k! 325), (l>n) 225, (nct>nt) 223, (nazală>l) 325, (n>m) 324, (p+i>k') 95, (qu>p) 221, (s>f) 104, (ti) 325, (n+e>ne) 395-396
- contaminare* 102, 290, 308, 562 (g și ș propagat prin c. duor cuvinte) 103, (c. semantică provocând c. formală) 103, (c. între onomatopee și cuvinte vechi) 103
creare imediată 80, 81
cuvinte (imitative) 77, 78, (simbolice) 83, (c. nouă căutând razăm în cele vechi) 103, (c. normale) 363. †
- Dacoromânisme* (la Aromâni) 207
derotacizare (la r intervocalic) 388
diminutivul-frecventativ (înțeles) 99
disimilare 322 (d. totală a lui t) 170, (i-i>i-e) 241-242, (n-n>l-n) 247, (r-r>r-l) 247, (d. totală a lui r) 251, (r-r>s-r) 322, (p-p>t-p) 322, (n-n>d-n) 322, (b-b>d-b) 322-323, (v-b>v-m) 323, (m-ñ>b-ñ) 323, (m-m>b-m) 323, (p-m>c-m) 323, (n-ñ>l-ñ) 324, (lab.-m>lab.-n) 324, (l-l>n>l sau l-n) 325, (tș-dz>t-dz) 325, (tș-ts>t-ts) 325
- dublete* (toponimice) 215, 218
epenteză (ă) 169, (u) 177.
etimologie populară 225, 273, 336 ș. u. (fantazia la e. p.) 215
Fonetică sintactică 373
fonie (schimb între conson. fonice și afone la onomatopee) 92

- fonologie* (credința în legi fonologice) 75, (legile fonologice n'au vloată absolută la onomatopee) 184, (nici la numirile topice) 134, (legi fonologice) 563 (nealterarea labialelor în poziție neaccentuată dinaintea lui *e* scurt și *i* lung latin) 562
- Genitivul* format cu *lu* 562
- geografie lingvistică* 364, 499
- Goși* 130
- Haplogie* 172
- hiperurbanisme* 237, 317
- Imperativ* (forma păzeă!) 279
- imperfectul* conj. latin în l. rom. 564
- impresie* acustică, devenită vizuală 82
- împrumuturi* (din românește în Dubrovnik) 199
- infinitivul* (ca substantiv) 100
- înrudire* (italo-română) 112, (româno-sardă) 221, (i. cuvintelor provoacă asimilare formală) 442.
- insuficiența* (organelor de articulare) 83—84, (grafică în redarea sunetelor) 84
- intercalarea* (unui *ă* între tulpină și sufix) 94
- interjecția* (primară) 77, 78, (numărul i. scade cu timpul) 77, (întrebuințarea lor devine din ce în ce mai precisă) 77, (i. onomatopeică ca predicat) 105
- intransitiv* (devine transitiv) 105
- inversiune fonetică* 371
- iterativ* (înțelesul i. al verbelor în—ino se pierde) 228
- Lexicografie* (onomatopeele sub raport lexicografic) 100, 107, 108
- limba* (l. copiilor) 79, (l.-ecou) 80
- logica populară* 323
- Masă geografică* 492
- metafonie* 370, (m. lui *e* și *o*) 377 ș. u. (în împrumuturi recente) 182, (lipsa ei la *e* și *o*) 182—183
- metamorfoza* legilor fonologice 388
- metaplasma* 381
- metoteză* (rn—l>rl—n) 242, (silabică) 250
- Morlaci* 195
- Nazalizare* 173, (n. tulpinei onomatopeice) 90
- negațiunea* („nu“ își pierde valoarea de negațiune) 174
- neogramatici* 75, 323
- neolingviști* 76
- neologisme* 392
- numărarea oilor* la păstorii din Dalmația 521.
- nume* (n. comun devine n. propriu) 112
- numiri topografice* 525.
- Onomatopee* 75 ș. u.
- Palatalizarea* labialelor în dialectul megl. 564
- participiu* (p.-adjectiv cu sens activ) 100, (ca subst. 100)
- pasivul* 522
- păstori* (duc cuvinte rom. în Polonia și Moravia) 126, 127.
- perfect* (simplu) 176, (compus) 176
- plural* (p. provoacă reflexe fonetice în forma singularului) 112
- poezia populară* (din Montenegro conține elemente românești) 202
- polisemie* 401
- postinterjecțional* 100
- postverbal* 100
- prefixe* (a-) 134, (schimb de p.) 164, 174, (acă-) 170, originea p. alb. akə-) 170, (în- și des-) 235 (în->întru-) 236
- prepoziții* (cumulul de p.) 233, 234
- propagare* (p. unui r) 103
- propoziții-optative repeta:e* 522
- proteză* (a) 372, (ă) 290
- Recitative* copilărești 281, 282, 283, 284
- reduplicare* (la onomatopee) 91, 251

regresiune 388, 391
rîma (la onomatopee) 93
Rösler (teoria lui R. combătută) 125—126
rotacizare 341, 342, 388, 389, (la onomatopee) 90

Semantică (deosebiri în dezvoltarea s. română și romanică) 235, (modificări s. rezultate din apropieri formale) 234, (evoluțiuni s. la onomatopee) 102, (toponimică) 492

sincop (e aton) 252

sintaxă (s. fonetică) 374, (onomatopee sub raport sintactic) 104
slavon (influența sl. asupra onomatopeelor rom.) 99

spontaneitate (în derivarea cuvintelor de natură onomatopeică) 99

stratigrafie 386

subiect (gramatical) 376, (logic) 376, (nehotărît în sudslavă și rom.) 522

sufixe românești: -ăesc, -ăi 96, 97, 98, 99; -an 324, 327, 328, -andru 426, -ănesc 99, -ar 27, 328, -ariță 326, -aș 323, -căesc 89, 99, -cel 326, -eă 328, -ean 327, -eică 294, -esc 96, 97, 98, -et 100, -icel, -iceă 326, -ilă 197, -inți 218, -luiu 218, -năesc 89, 99, -nesc 98, -oiu 323—324, 474, -ot 100, -otesc 100, -șor 426, -tură 100, -uesc 97, -ulescu 198, 208 — latine: -alis 327, -aria 440, -aris 327, -arius 327, -aticum 499, -înus 248, -oria 440, — slave: -ati 98 99, -kati 99, -lî 179, -nati 98, 99, -ul 200, 201, -uleta 209, -ulin, -ulinka, uletić 209, -ulov 208, -ulović 208, — (schimb de s.) 98, (înlocuiri de

s.) 217, 320, (silaba finală considerată ca s.) 175, 181
sunete reflexe 77

Tabu 334

Țara Bârsei (dovadă de existența unei vechi împărțiri administrative) 141

topon mie (numiri t. după altitudine) 110, 111, (numiri t. mai conservative față de evoluțiunile, fonetice) 134, (schimbarea genului la numiri t.) 135, (accidentele naturale au numiri mai vechi decât localitățile și organizațiile administrative) 141, (râuri numite după însușirile lor) 142, (numirile de râuri trebuie urmărite la obârșia lor, nu la cursul mai jos al lor) 142, (râuri numite după arbori) 142, 143, (țara numită după râu) 143, (râul numit după obiectul cu care se aseamănă) 144, (amintirea vechii organizații slave păstrată în t. românească) 147, (țara numită după arbori) 143, (numiri t. române pe coasta Dalmației) 196, (literatura t. rom.) 210, (importanța documentului istoric) 211, 212, (importanța cercetării la fața locului) 212, (mania arhaizării) 213, (nume t. de origine ungurească) 219, (numiri t. după nume de persoane) 491, (numiri t. după nume de plante) 493, (numiri t. după nume de animale) 493-4, (numiri t. din adjective) 494, (numiri t. după forma terenului) 494, (numiri t. după acțiunea omului asupra pământului locuit) 494, (numiri t. după forma ce o are cursul apelor) 494, (numiri t. după forma de teren) 494, (numiri t. care stau în legătură cu civilizația, cu

cultura, cu bogăția solului etc.) 497, (numiri t. formate dintr'un imper. și un subst.) 498 (din Basarabia) 561, (megl.) 561
tulpina (onomatopeizată) 103-104

Unguri 357

Valahii din Moravia 126
verbe (din interjecțiuni) 99
vocalism (a din ea din é+e) 187, (ung. á din a scurt) 133, (c+ă>che) 248, (lab. ă>o) 95, (â sunet imitativ) 86-87, (lab.+ă>o) 95, (â>u la Sași și Unguri) 138, 139, (r+e>ă în po-

ziție tare) 223, (t+em+cons>ă) 112, (č, š+e>o) 123, (e inițial) 163, (în urmat de e>en) 388 ș. u. (r+i>â în poziție tare) 223, (ž+i>â) 241, (o>a) 132, (o slav>ă) 197, (grafia o=a în documente, după ungurește) 134, (o păstrat în poziție nazală) 94, (o>a) 252, (u și o secundar) 163, (u>o) 134, 178, 226, (u+cons>v>b>p) 248, (rus. y nu trece în i) 122

vocativ (în o) 185, 186, (în -le) 185 ș. u., (în funcțiune de nominaliv) 202, 203.

b) de nume

Agathon 49
 Alessandri, V. 434, 528
 Alexandrescu, Gr. 62
 Alexandria 13, 24
 Alexandru 45, l. 523'
 Amelung 547
 Amfilohie-Hotiniul 429, 430, 433
 Andromachos 21, 22
 Anghel, D. 102
 Antim Ivireanul 448
 Antipatros 49
 Antusa 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 54
 Aretusa 16, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 29, 30, 38, 39, 40, 41, 42, 47, 56, 58, 60, 63
 Arist 23, 37, 42, 43, 58, 64, 65, 71
 Aristotel 542
 Artemi 18, 25, 27
 Asachi, Gh. 431, 517
 Asbóh, O. 437, 512
 Ascoli, I. G. 490, 548, 550
 Ausfeld, A. 453
 Axintie Uricariul 446

Bălcescu, 431, 530, 531
 Bănescu, N. 523, 528, 561, 563, 565
 Bănuțescu (Bănuți 433), Gavril 429, 430, 431, 432
 Barbey d'Aureville 541
 Barić, H. 505 ș. u.
 Barila 446
 Barițiu, Gh. 430, 523
 Bărnuțiu, S. 532
 Bartoli, M. 471, 551
 Bartsch, K. 489
 Basarab, Neagoe 443
 Baudelaire 541
 Berechet, Șt. 352, 453
 Berneker, E. 335, 410
 Beza M. 474
 Bianu, I. 350, 473, 474
 Bianu-Hodos 344, 345
 Blagă Petru 356
 Bob, Ion, vlădica 524
 Boraccio 551
 Bodescu, Al. 434
 Bodnărescu, Samson 532
 Bogdan, Al. 396
 Bogdan-Duică, Gh. 523, 528

- Bogdan, I. 149, 150, 197, 449, 523
 Bogrea, V. 78, 338, 340, 413
 Boiagi 383
 Boisacq 547
 Bolliac, C. 54
 Bopp 547
 Borza, Al. 362, 558
 Brătescu-Voinești 106, 537
 Bréal, M. 235
 Bugmann, K. Fr. 328, 546 ș. u.
 Bucovina 27
 Budmani, P. 199
 Byhan 341, 370, 389, 410, 413, 424
 Campus 551
 Cancel, P. 427, 523
 Candrea-Densusianu 164, 166, 171,
 174, 181, 184, 366, 370, 423
 Candrea, G. 120, 123
 Candrea, I. A. (Hecht) 115, 142,
 163, 168, 182, 328, 351, 377,
 380, 386, 388, 394, 395, 412,
 413, 463.
 Cankov 186
 Cantacuzino, Constantin Stolnicul 445
 Cantemir, Dimitrie 445
 Capidan, Th. 336, 383, 412, 414,
 438, 560, 561, 562, 563, 564, 565
 Caracostea, C. 531
 Caragiani, I. 542
 Caramanitis 37
 Caramanlău 37, 48
 Cârlova, V. 528, 529
 Carol 48, 49
 Cartoian, N. 453 ș. u., 517
 Chipridimos 21, 22, 24
 Cian, V. 551
 Cihac, A. de 126, 238, 243, 262,
 267, 271, 307, 320, 325, 339, 558
 Ciobanu, Șt. 352, 356, 428 432
 ș. u., 446
 Ciobanu, C. Dr. 440—1
 Cipariu, T. 351, 411
 Ciuhandu, Dr. Gh. 526, 527
 Ciura, Al. 470
 Clain, Samuil 377
 Conev 481 ș. u.
 Corais Adamantios 15
 Coresi 330, 343, 444, 478, 349,
 350, 351, 355, 356, 398, 411, 562
 Coresi Șerban 165
 Cornaro 14, 15, 16, 17, 25, 26,
 31, 34, 35, 38, 42, 44, 46, 47,
 55, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 65,
 66, 67, 68, 69, 70, 71
 Corvin, Iancu 203
 Coșbuc, Gh. 101, 102, 451, 538
 Costăn, Miron 45, 537
 Costăn, Nicolae 445
 Creangă, I. 532
 Curtius 546, 547
 Cuțovlahia 66, 67
 Czoernig 339
 Dan 465
 Dante 551
 Dăuzat 365
 Delavrancea 104, 414, 500, 529
 Delbrück 546
 Densusianu, Ar. 411, 413
 Densusianu—Candrea 411
 Densusianu, O. 113, 115, 120, 121,
 122, 124, 125, 142, 145, 179,
 186, 241, 260, 324, 328, 341,
 377, 380, 385, 338, 389, 390,
 394, 395, 500 ș. u., 525, 528,
 530 557, 558
 Dimofanis 21, 22
 Dobrescu, N. 448
 Dobrogeanu-Gherea, C. 529
 Domaschke, Walter 396, 401 ș. u.,
 Donciu (Doncev) 433—4
 Donici 434
 Dosofteiu, Mitropolitul 177, 295,
 352, 373, 445, 446, 473, 526,
 527
 Dracomachos 21, 22, 56
 Draecardos 21, 22, 56

- Drăganu, N. 79, 331, 333, 352,
411, 413, 562, 563, 564, 565
Dragomir S. 562
Dubău 450 451
- Eftalia 48
Eliade 430, 421
Emilian 46
Eminescu, M. 31, 35, 396, 532,
538, 539
  ngler, A. 545
- Erotocrit, (personaj) 19, 20, 21,
22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 37,
38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 56,
57, 58, 60, 63, 65, (opera) 14,
15, 16, 17, 18, 26, 27, 28, 31,
34, 40, 42, 44, 45, 46, 57, 59,
63, 67, 68, 69, 70, 71, (tradus
de-a-dreptul din grecește) 31,
32, (tradus în rom. de două ori)
35, 71, (traducerea rom. supe-
rioară originalului) 40, (nu tra-
dus ci repovestit în rom.) 44,
(E. lui Fotino prelucrat numai
după Cornaro) 60, 72, (ms. ne-
cunoscut lui Xanthudidis, în bibl.
A. R.) 18, (Noul) 54, 55, 57, 58, 60,
61 62, 72, (Noul E. al lui A. Pann
tradus din Fotino) 61, 72
- Ettmeyer 424
Evghenie 46
- Falcucci, F. D. 551
Făt-frumos 42
Festus 544
Fevronia 46
Filaretos 21, 22, 24
Filerot 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50,
52 — și Antusa (opera) 44, 45,
46, 47, 71, (o compilație) 51,
52, 53, 54, 55, 61, 72 (o prelu-
crare a Erotocritului) 44, 45, 46,
47, 71 (o compilație) 51, 71.
(influența Atexandriei) 48, 53,
71, (asemănări cu poveștile
populare), 45 motive din poveș-
tile populare) 49.
  rescu, Mitrică 531
  rescu, Florica 565
- Fogarasi Ștefan 448, 449
Fotino 37, 54, 55, 56, 57, 60, 61,
62, 64, 66, 67, 68, 72
Frosina 16, 20, 22, 30, 38, 42, 44
Frunză, S. 515 ș. u.,
- Gabelentz, G. v. d. 74, 92, 93
Gălușcă, C. 522—3
Gamiłscheg, Emil 363 ș. u., 377,
379
Gaster, M. 13, 14, 31, 54, 61,
344, 351, 457, 475, 476
Genosios 530
Gerov 188
Gherghel, Dr. Ilie 530
Ghica, Gr. 450. I. 530
Gilliéron 364, 373, 563
Giuglea, Gh. 413, 416, 473, 560,
561, 562, 565
Giurescu 451
Goethe, J. 525
Golescu, A. G. 530, Constantin
502 ș. u.
Gombócz Zoltán 130, 134
Gore, Gh. 434
Gorovei, A. 529
Grammont, M. 77
Grigorescu 538, 539
Grimm P. 564, 565
Guarnerio, P. E. 482 ș. u., 549,
550—1
- Haas, Paul 397 ș. u.
Hahn, H. 546
Hajdeu, Alexandru Petriceicu 430
Haliciu 446
Hân u Jacob 433
Haneș, P. V. 349, 428 ș. u.,
502 ș. u.
Haridimos 21, 22, 28, 36, 37,
38, 46
Hasdeu, Petriceicu Bogdan 13,
96, 126, 129, 130, 131, 164, 167,
196, 239, 259, 267, 271, 326,
341, 342, 351, 429, 446, 456
Hatzidakis, G. 17, 71, 72
Hauschild, Oskar 90, 91
Hehn 545
Henry, V. 547

- Herescu Dosofteiu 429, 430
 Herzog, G. 379, 380, 415, 426,
 513 ș. u.
 Hiecke, Martin 100
 Hilka, A. 453
 Hirt 124
 Homer 542
 Hilmer, A. 77, 92
 Hristodor Ioanu din Trapezontu
 28, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 44,
 67, 71
 Hugo V. 541
 Ibrăileanu, 528, 529
 Iliad, Tudorache 60
 Ioanovici, Dimitrie D. 62
 Ionașcu, R. 377
 Ioniță logofătul 24, 25, 26
 Iordan, Iorgu 142, 143, 351, 377
 ș. u., 529
 Iorga, N. 14, 28, 44, 331, 348,
 350, 351, 352, 353, 429, 442,
 445, 447, 451, 453, 456, 457,
 460 ș. u., 474, 525, 530, 545, 559
 Iosif, St. O. 101, 106
 Iračli 18, 23, 25, 27, 42, 63, 66,
 68, 69 (din Egripos) 21, 22
 Isăceanu, A. 530
 Ispirescu 45, 63
 Jagić, V. 522-3
 Jespersen, O. 85 88, 388, 564
 Jireček 147, 148, 149, 195, 196,
 481
 Jokl, N. 426, 506, 476 ș. u.
 Jud, J. 434 ș. u.
 Kadlec 426
 Karagić Vuk Stef. 201, 204
 Kisch, G. 112
 Kocher, Frieda 552
 Kogălniceanu, Enache 451, Mihail
 430, 451, 517
 Κορνάρος Βιτζεντζος 14, 30
 Körting 71, 549
 Kretschmer 113
 Krumbacher 453
 Krylov 434
 Kuhn, A. 545
 Lacea, C. 415, 515, 517, 565
 Lacombe 534
 Lamartine 528
 Lambrior 400
 Lambros, Sp. 34, 544, 5
 Lăpedatu, A. 560, 563
 Lazar, Gh. 421, 531
 Leonat 48
 Leontari 446
 Leopardi 551
 Lermontov 434
 Leskien 546
 Liocaretis 21, 22
 Lipszky 131, 138, 144
 Lisimach 46
 List 533
 Lomonossov 433
 Longinescu, S. G. 448
 Lucsandra 44, 46, 48, 54
 Lupaș, I. 523, 566
 Macedonski, Al. 540 ș. u.
 Macedo-Români (în Erotocrit)
 67, 68
 Maior, P. 348, 563, 566
 Maiorescu, T. 529, 531
 Maretic T. 200, 208, 214
 Mărgheallă, Șt. 430
 Marian, S. Fl. 78
 Markoff 188
 Marțian, I. 344, 345, 350, 355, 525
 Mateescu, C. N. 453
 Mateevici, Al. 431
 Măzăreanu, Vartolomeiu 429
 Mehedinți, S. 525
 Meillet, A. 412, 547, 548
 Melhisedec 473
 Melich, Iános 139, 135, 137, 138,
 144, 145, 150, 161
 Merlo 549
 Meruțiu, V. 109, 117, 119, 120
 Meteș, Șt. 528
 Meyer, Gustav 121, 127, 332
 Meyer-Lübke, W. 76, 93, 111, 115,
 127, 186, 188, 322, 324, 325,
 327, 330, 332, 340, 341, 364,

- 377, 379, 388, 389, 410, 411,
413, 414, 423, 425, 440, 471,
505, 549
Nicle, Veronica 532
Mihaiu viteazul 70, 71, 72, 206,
207, 453, (glorificat în litera-
tura greacă) 70
Mihályi de Apșa, Victor 445
Miklosich, Fr. 99, 132, 185, 186,
188, 190, 191, 200, 410, 557
Miletič 204
Millo, M. 434
Minea, I. 517
Misiodacia 66, 67
Moldovan, I. M. 445
Molnar, I. 523, 559
Momuleanu P. 61, 504
Morariu, A. 412, 564, 565
Moxa 205
Müller, I. 547
Mussafia 377
- Naco Alexie 434
Naniescu, Petrache 61
Naum, A. 532
Negri, Elena 528 -
Negruzzi, I. 531
Negulescu, Corneliu 440—1
Nehring, A 545
Nicostratos 21, 22
Niculiță protospătarul 69
Nifon, viața Sf.—67
Nistor Dionisiu 396, Iancu, 429
Novacovici 200
- Odobescu, Al. 54, 414, 523
Onciul, D. 531
Oprescu, Gh. 565
Oprîșan, Simion sulger 30
Osthoff 546
- Palamed Gheorghe 70
Panaitescu, P. P., 530
Pann, A. 29, 31, 37, 55, 56, 57,
59, 60, 61, 62, 67, 72
Panu, G. 531
Papahagi P. 79, 127, 337, 413
- Pârvan, V. 436, 438
Pașcu, Gh. 218, 267, 271, 273,
280, 337, 389
Paul, H. 77
Paul, arhiepiscopul 433
Păun, Gh. 434
Pedersen Holger 506
Peisker I. 476 ș. u.
Periandros 44, 45, 49, 53
Perșii (în Filerot și Antusa) 45,
47, 48, 50, 51
Petrache logofătul 24, 25
Petrarca 551
Petru, popa din Tinăud (Bihor)
356, 358, 359, 526
Petru și Asan 69
Pezostrat 19, 20, 22, 41
Philippide, Al. 246, 262, 272, 299,
313, 314, 317, 337, 445, Da-
niel (Dimitrie) 561
Pieri Silvio 490
Pistoforos 21, 22
Piuariu, I. 523
Poenaru, Cleopatra 532
Polidor 10, 20, 21, 23, 41, 45, 56
Pop S. 565
Polițis, N. 68, 70
P. pescu, Radu 445
Popovici, Josif 303, 344, 383
Porta, C. 549
Poteca Eufrosin 503 ș. u.
Procopovici Al. 525
Pumnul, A. 434
Pușcariu, S. 123, 180, 223, 559
291, 347, 350, 355, 442 ș. u.,
513 ș. u., 525, 526, 561, 562,
563, 665
Pușchilă, 415, 473
- Radloff 477
Rădulescu—Codin, C. 825
Radulescu—Motru, C. 531
Rădu-vodă 207
Raica I. 380
Rășcanu, Aurel 440—1
Rickert 535
Rimbaud 541

- Rohfs Gerhard 439 ș. u.
 Rollinat 541
 Romanski 331
 Roques, Mario 344, 351
 Rosetti, Al. 464 ș. u., 559
 Rössler 126,
 Russo, Al. 431
 Russo, D. 449 ș. u., 559

 Sadoveanu, Izabella 106, M. 102,
 106
 Șaguna 429
 Șăineanu, L. 76, 264, 272, 476
 Salvioni, C. 548 ș. u., 550
 Sandfeld—Jensen, Kr. 186, 406,
 415, 521
 Sándor, Grigore—de Agyagfalva
 449
 Sârbu, Ion 434
 Savy-Lopez P. 551
 Saussure F. 543
 Sbiera, Dr. Ion I. 525
 Schleicher 547
 Schrader, O. 545—6
 Schuchardt, C. 548, H. 76, 414
 Schulze, W. 548
 Scriban, A. 239, 556, 557
 Scriban, Filaret 431
 Sèchehayé, Ch. A. 543
 Serra, G. 425 564
 Sihleanu, Al. 54
 Silași 448
 Silvestru 448
 Simion, popa 30
 Șincai 348, 525, 559
 Škok, Petar 132, 209, 335, 398,
 422 ș. u.,
 Slavici, I. 436, 510, 521 ș. u.,
 532
 Solomos D. 544
 Sperber, A. 76
 Spitholiondas 21, 36, 37, 38,
 48, 56
 Spitzer, L. 333, 334, 337, 409,
 506
 Stadnicki 433
 Stamati, C. 430, 431, 523

 Starkey, Vivian G. 340, 389
 Stavrinós 70, 71
 Steinthal 77
 Streitberg, W. 546
 Streller, Fritz 396

 Tafrali, O. 476.
 Takáts, S. 562
 Tamblac, G. 443
 Tăutul, Ioniță 27
 Taverney 126
 Teocrit 542
 Teodorini 434
 Terracini 551
 Thalloczy, L. 196
 Thewrewk, E. de Ponor 544
 Thomaschek 113, 115, 128, 137,
 141, 144
 Thornton, Thomas 503 ș. u.
 Tiktin, H. 108, 128, 131, 139,
 141, 177, 185, 231, 252, 233,
 236, 238, 276, 318, 323, 325,
 326, 340, 341, 377, 380, 382,
 385, 389, 395, 411, 413
 Tqeilescu 530
 Todoran, Eugen 440—1
 Treimer, K. 332, 506
 Triandaphyllidis 479
 Tripolemos 21, 22. 69

 Ungurii (in Erotocrit) 38, 43, 66,
 67, 68
 Ureche, Grigore 445

 Văcărescu, Ienăchiță 525
 Vaillant 531
 Valek, I. 518
 Valeoritis, A- 444
 Vâlsan, G. 237, 562
 Vămbéry 477
 Vărgolici, Șt. 532
 Varlaam 443, 448
 Vărnăv, Alecu 523, Teodor 34,
 Vasile (Vasile ot Botoșani) 28, 44,
 71
 Vasis, Sp. 545
 Vasmer 477
 Villiers de l'Isle Adam 541

- Viski 449
 Vladimirović 332
 V.ad(islav) 70
 V.adistrat, împăratul Vlahiei 22,
 23, 43, 64, 66, 68 69
 Vlahii (în Erotocrit, criteriul pen-
 tru datarea operei) 17, 23, 38,
 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72
 Vlahuță, Al. 528, 530, 537 ș. u.
 Wagner 551
 Walde 113
 Weber 525
 Wędkiewicz, St. 518
 Weigand, G. 146, 168, 186, 187,
 188, 191, 194, 195, 198, 204,
 208, 246, 324, 325, 326, 341,
 343, 363, 367, 368, 370, 378,
 381, 382, 383, 384, 387, 389,
 393, 396, 399, 401, 406, 407,
 409, 413, 415, 416, 417 ș. u.
 Wiedermann, D. 506
 Wundt, W. 77, 102, 476, 542 ș. u.
 Xanthudidis 15, 16, 17, 18, 57,
 68, 71
 Xenopol, Al. 142, 532, 533 ș. u.

c) indice de cuvinte*)

albaneze barð 553 carine 557 dembroń 325 dimiski 264 du 336 dua 336 duań 336 (d)zbuloń 424. fšat 253, 257 fšatar 327 fušar 327 gámul'e 127 germón 239 karte 335 katundar 327 kikel'e 121, 122, 123 kerobat 275 kurbet 275 leter 335 l'ĩdure 438 l'ĩdmeja 438 l'ui'e 332 mágul'e 127, 128 mbuloń 424 nape 324 radh 333 timbi 111	tšere 313 tšimek 293 zbloń 424 alte limbi. acindós țig. 260 a(v)indós țig. 260 bašindos țig. 260 *berz dac. 137 berzovian dac. 137 bengli țig. 287 buli țig. 280 ciriklengero țig. 261 diruva litv. 253 dunum celt 256 durbač țig. 275 durkalo țig. 275 mardi țig. 280 mui țig. 280 putpela litv. 552 germane Berg 125 biesen 103 Bild 303 Birkenbach 141 blöder 263	Botsch sãs. 79 brüllen 90 Burzen(land) 135, 136, 137, 138, 139, 144, 145 daurp gotic. 253 Dorf 253 Erdäpfel 337 flowers engl. 333 Garten 256 gellen 90 Gift 316 grellen 90 Heer 254 hemern 319 hep 79 Heppe 79 Jassmarkt 555 kikeriki! 84, 92, 93 Kuckuck 93 mauen 91 maunen 91 munkã sãsesã 140 opfern 435 Osterblume 337 piepen 93 pik-de-rik 93

*Nu este cuprins în acest indice „Materialul pentru vocabularul bo-
 tanic al limbii române” (pag. 359-362).

prusten 90
 pusten 90
 pul 552
 rumun, säs. 140
 Samstag 436
 schütten 556
 Sonnabend 436
 summen 102
 tändeln 238
 tick-tack 92
 town engl. 256
 tsiba säs. 79
 tuten 92
 verheeren 254
 Wauwau 81
 Werbung 330
 Zaun 256
 Ziege 79
 ziepen 90
 zierpen 90
 Zinke 116
 Zinne 109, 116

grecești

ἀκρόπολις 255
 Ἀλούτας 132
 ἄλυδρα 263
 ἀράδα 333
 ἀραδιά 333
 Ἀσάμος 132
 βόμβος 92
 βούκεριως 262
 γεώμηλα 337
 διμοσι 264
 (ἐ)σωκάρδι 208
 θέλλω 336
 καρναξία 104
 κττοβνα 254
 κάτα 79
 κατσίκι 79
 κλάπα 263
 κλεισοῦρα 114
 κονταίνω 226
 *κουτσοφέγγαρι 261

κυκεών 262
 κύπρος 276
 μάγουλα, μογούλα 127
 μάγουλον 128
 Μαντρακοῦκα 263
 μέδιμος 276
 μετάτο 255
 Μοῖραι 271
 μοῦρών 265
 μπάμπουλας 81
 μπρουνέλα 232
 μωρό(ν) 266
 Ξερκούλα 273.
 ἔβρουξου 131, 132
 Ὀρθησός 132
 ὄχιτικα 170
 πάλις 255
 πάπλωμα 292
 παρδαλός 266
 πέρδιξ 279
 πέρικα 279
 πλάγιον 115
 ποδήρης 291
 πουνέντης 265
 πουνό 267
 *πραγματάρης 302
 πρόσφατος 330
 πρόφρος 267
 πυγμαίος 279
 ραμνί 276
 Σάμος 132
 σίδηρον 265
 σύλα 267
 σπολοκάνι 267
 σταρτός 254
 τάβα 552
 Τέμπη 112, 113, 114, 115
 Τέμπυρα 113, 115
 τέρι 208
 Τζεβάν 460
 τορα 168, 169
 τροπή 269.
 τρυφερός 268
 φέγγαρι 261

φελτερά γης Χολή 337
 φίβλα 258
 φορτικός 260
 φοσ(σ)άτο(ν) 254
 χονδραίνω 261
 χονδροβέλονον 260
 χουδρός 260

latine

abdurare 222
 Abrudava 130, 135
 Abrutum 130, 135
 *accellare 299
 *adjutulare 227
 ad-mo(do) 164, 174
 Adrianus 133
 advelare 424
 ager 439
 agnellus 424 5
 Alburnus 130
 Aluta 132
 Alutus 132
 *ambagella 299
 ambages 298
 Ampelum 132
 *anninnare 80
 annotinus 248
 *arboricare 415
 area 435, 439
 armatium 409
 armus 237
 *attēneo 227
 attīneo 227
 *attitiare 325
 atque 163
 atrium 439
 auricula 177
 avus 146
 balbus 92, 81, 96
 baptizo 437
 basilica 435, 436
 baubor 92
 *baubulare 80
 belare 93, 414

- bombus** 92
Brassovia 116
*brevicus 257
buculus 414
bulbus 92
bullā 92
caecia 409
calamus 226
calatio 410, 464
campus 440
carnalis 246
carnutus 247
casare 252.
castellum 255
castigare 404
caucellus 248
cavito 457
cera 313.
charta 335
cimex 293
civitas 255
coemiterium 435
cognatus 425
comparo 425
comprehendo 425
continere 226, 227, 228
coopertorium 415
corrigia 415
coxa 425
cubitus 437
cubellus 325
*cunctinare 228
*cuntellus 325
cutis 414
ecce 164
eccere-nunc 164, 174
eccum 162, 163, 164
 172, 175, 177, 181
eccum-hac 181
eccum *hacce 181
eccum hic 166, 179, 185
eccum-hoc 180
eccum-hocce 181, 182
eccum-huc 164, 166, 174
eccum-illac 181
eccum-illuc 179
eccum-illoc 178, 179
eccu-illu illac 184
eccum mo(do) 164, 167
 174
eccum-non-magis 174
eccum-nunc 164, 167
eccum-talis 169, 171,
 174, 178
eccum-tantum 170, 171
decurrere 321
deosum 250
depalare 241
*derapinare 228
digitale 247
ecclesia 435, 436
epiphania 437
*ex-corrimare 239
exprimo 323
exvelare 424
fabricare 234
*fabulla 258
fel terrae 337
fib(u)la 358
ficatum 415
firmare 234
flabrum 258
florem 334.
fluctulare 103, 169
fluores (menstrui) 331,
 332, 333
follicellus 326
formica 324
forum 255
fossatum 253, 254, 2 6
 257
fragmento 415
*fronticella 326
galatina 427
gamba 414
gladiolus 326
grumulus 217
grumus 216
halitus 257
hic 167
hoc-ce 180, 183, 184
huc 167, 177
iecur 415
illac 181, 184
illac-ce 180
(i)llac-ce 183
illic 179
impetrare 259
incitus 325.
*inobviare 259
invelare 424
iuvenis 437
labellum 325
*lacusta 152
lapidare 220
levis 426
libita 232
ligare 438
*lignare 228
liquare 221
*liquidare 220, 221
locusta 132
lumen 413
macula 126
magulum 127
malva 32+
manducare 173
mappa 324
maxilla 425
membrum 324
menses feminarum 333
menses mulierum 333
mensis 333
mensis mulieris 333
menstrua 333
menstruum 333
mergere 473
merus 271
mespilus 324
metatum 255
*miscinare 228
monticellus 326

- natalis 465
 natus 427
 ningulus 293
 nomen 325
 non magis 166, 174
 nubilus 437
 nunc 167
 obvius 259
 octo 425
 *ollicella 326
 operari 435
 *orbicare 316
 orcus lat. 262
 ordinare 427
 oscitare 252
 *pabulare 301
 palleolum 416
 pallium 416
 pappus 414
 pasqueta 437
 pavementum 472
 peciolus 415
 persecare 250
 pes 415
 plagium 115
 plausare 411-2
 populari 254
 prebiter 437
 quadragesima 435
 quadrum 132
 quantum 173
 *quodrum 132
 *quotalis 172
 quotus 172, 173
 *quotus-talis 172
 *recaediare 325
 reobdurare 222
 repausare 411
 rhonchizare 414
 *rigdare 222
 *rigdus 222
 rigidare 222, 223, 224
 rosalia 438
 rosaria 438
 rursum 250
 *rusum 250
 *sambata 436
 samus 132
 sanguis draconis 338
 saturare 415
 satus 253, 257
 *sclavus 177
 *scrobula 257
 secare 249
 *semptem 293
 septimana 425
 siiva 473.
 slavus 177
 socra 427
 so-rus 427
 striga 265
 subgrunda 259
 subligo 437
 suflare 104
 sufraginare 228
 susum 250
 talaris 291
 Tape 115
 tendicula 295
 tingere 437
 totus 427
 trama 235
 *tramare 235
 tumes 121
 tumulus 121
 ululare 95
 urulare 95
 ustearius 427
 *vallicella 326
 varius 415
 vascellum 435
 verbascum 338
 verres 414
 vetranus 427
 via 472
 *vinginti 293
 vita 427
 viteus 424
 *vocrinare 228.
 românești
 abeali ar. 285
 abel ar. 285
 Abrud 129, 130, 131,
 132, 133 134
 aburcă 415
 a-bușile 426,
 acătare 162, 163, 169,
 170, 171, 178
 aceala 184
 acel 152, 175
 acela 175, 184, 184,
 185
 acest 162, 163
 aci 162, 166, 167, 175,
 179, 181, 182, 183,
 185 162
 acia 166, 175, 179, 182
 acice(a) 179, 181, 182
 acilea 179, 183.
 acioă 299
 aciolă 299
 aciui 349, 350
 aclo ar. 177, 178, 181
 acloțe ar. 181, 182 183
 acmo 176, 177.
 (a)cmoie ir. 175
 acmu ar. 169, 176
 acmù 162, 164, 165,
 166, 167, 168, 169,
 174, 175, 176, 177.
 acnù 164, 165, 166,
 174, 175
 acnuma 164, 165, 166
 acó ar. 181, 182,
 183
 acoace 162, 180, 182,
 183
 acoalea 183
 acolea 179, 180, 182,
 183, 163

- acolo 162, 163, 178, 179, 180, 182, 183
 acru 164, 165, 166
 acruma 164, 165, 166, 175
 acși ar. 162, 185
 actor 170
 acù 164, 165, 166, 174, 175, 176, 182
 acua 175
 aculè 179
 acu'ò 162, 163, 177, 178, 179, 182
 acum 164, 165, 166, 169, 174, 177, 182
 acuma 163, 164, 165, 166, 174, 175, 182
 acum(u) 164, 165, 166
 acumtil ar. 325
 acumtin ar 227, 325
 admască 265
 adânc 369—370
 adulmecă 399
 aferim 324
 aferin 324
 afină 133
 aftare 162, 170, 185
 aftor 170
 Afundați 358
 afună 133
 afurisesc 133
 agâmbă 415
 ageamiu 288
 agru 440
 agud 133
 ah 77, 78, 81, 89
 ahândos 260
 ahântu ar. 170, 172.
 ahât ar. 170, 172
 ahâtu ar. 170, 172
 ahmo ir. 162, 175
 aht 89
 ahtântu ar. 171, 173
 ahtare ar. 162, 170, 185
 ahtât ar. 162, 170, 173
 aiă 416
 aici 183
 Aivan ar. 420
 ajutoră 227
 ajutori 227
 albatarița 326
 al cătelea 173, 174
 al eătul 173
 alde 225
 alei! 190
 alelei! 190
 aleluia 465
 alivanta 325
 almar 409
 al'umtrea ar. 173
 aluneă 225
 alunică 225
 aluniță 225
 a-mână 233
 amărit 133
 amelinț 247
 amelințare 325
 amenința 247, 325
 amerințare 325
 amestecător 452
 Aminciu ar. 420
 amnù 175
 amò ar. 168, 169, 175
 amò 177
 Ampoița 132
 ampoiou 132, 133, 138
 amproor 226
 amù 164, 167, 168, 169, 174, 176, 177
 amù ar. 169
 amuma 175
 anchir 225
 anchiraș 224
 ande 225
 andoapir ar. 241
 angar(e)a 275
 angrână ar. megl. 563
 aninà 80
 âniurbă ir. 260
 antihos 260
 aoace 180, 181, 182, 184
 aoațe ar. 181
 aoleu! 77
 Apă-Botează 437
 Apahida 525
 arà 404
 arada ar. 333
 arămie 276, 426
 arat 404
 arătă 399, 425
 Arbănaș 290
 Arbud 134, 138
 ardeiu 133
 arendă 518-9
 aret 257
 arate 246
 arezi 452
 Argeș 132, 133
 arie 440
 arin 381
 Ariniș 212
 Arinoasa 212
 aripă 414
 arm 237
 armă ar. 237
 armăsar 133
 arniciu 133
 aroamig ar.
 arucutire ar. 173
 arugă ar. 472
 arucari ar. 173
 aruideauă ar. 291

- Arusal'e ar. meglia 438.
 arvună 133
 arzos 59
 așa 162, 185
 așchie 440
 ași ar. 185
 asin 376
 așternut 472
 așal ar. 284
 atare 162, 164, 169, 170, 171, 172, 174, 178, 185
 atât 162, 164, 170, 173, 174
 ațâțare 325
 ația ar. 181, 182
 ațin 227
 auă ar. 181
 auațe ar. 183
 auș 146
 aușel 146
 Aușeu 146

 baba 82
 ba-ba 81
 babacă 82
 babaie 82
 babalác 82
 babaua 81
 Baba-Novac 82
 băbărujă 329
 babu 82
 bâc! 78
 băcau 324
 baci 331, 510-1, 518-9
 bagabont 330
 băia 105
 baidir 292
 baier 415
 băișoarele 217
 baiu 217
 băji 91, 95
 băja! 80, 105
 băjbăi 82, 91, 102
 băl 92
 Bala 554
 Bala-de-jos 211
 bălăi 93, 96
 bălălăi 92
 balamuc 323
 Bălățean 325
 bălaur 331, 426, 505 ș. e.
 bălbăi 81, 91, 92, 96
 bălbăit 100
 băldăbăc 89, 105
 Balmez 285
 Baș(a) 554
 baltă 197
 băltăc 89
 bănănăi 92
 Bandrabura 340
 bandraburcă 340
 bănțan 91
 bănzăi 107
 bănzar 107
 bănzoiu 107
 băr 84, 89
 bărâi 99, 105
 Baranea 160
 barbă 409
 băr-băr! 105, 519
 bă bunc 330
 bărcobăr! 86
 bărdăun 90
 bărnăi 89
 bărrea! 86
 Bârsa 129, 134, 135, 137, 138, 139, 141, 144, 145, 553-4
 bărsă 140-141, 144
 Bârsan 139
 Bârsana 139
 bărsană 140
 bărsancă 140
 Bărsănești 139
 Bărsău 138
 Bărsăuța 138
 Bărsească 139
 Bărsești 139
 Bârsoiul 139
 bărzăun 90, 91, 96, 107
 Bârzei 139.
 bârzeică 295
 Bărzila 139
 Bărzoești 139
 bărzoia 103, 107
 bărzoiu 90, 103, 107
 bărzoia 107
 Bărzota 139
 Bărzotețul 139
 bașcaliu 280
 bășchi 89
 basm 324
 basn 324
 basnă 324
 băstă 100
 băști 89
 bățan 91
 bătauș 66
 batjocură 416
 bătrân 427
 bau 148

- baubau 80, 81
 băună 80
 băutor 437.
 băutură 437
 bâz 78, 96
 bâză 100, 103, 107
 bâzăi 86, 90, 91, 96, 107
 bâzâit 101
 bâzâitoare 107
 bâzâlău 91, 107
 bâzalnic 107
 bazanas 214
 bazaochi 214
 bâzău 107
 bâzdâc! 89
 Băznoasa 212, 214
 bâzoiu 90 103
 Beclenar 327
 beee! 88
 behăi 96
 behehe! 88, 96
 bel 260
 bel ar. 285
 belbas 285
 belciug 217
 belciuv 217
 beleà 225
 beleaznă 225
 belg 258
 bengă 287
 bengu 287
 berbec 99
 berbeleac 89
 berc 257, 258
 beterdisi 273
 bezmetic 214
 bezmeticesc 214
 bibi 80
 bibic 232
 bibol 329
 bidibiu 329
 bididiu 329
 bidiviu 286, 329
 bieț 377 -
 biftui 316
 bigi-bigi-bigi! 79
 bigioacă 79
 bigioc 79
 bigoagă 79
 bijog 79
 bijoagă 79
 bilă mgl. 260
 bilă 260
 Bilițar 327
 bimbirică 282
 bing-bang g. 92
 bist 282
 biț 424
 bivol 329
 Blaj 555
 bleașcă-fleașcă-pleaș-
 că 92,
 blehoti 100, .
 blotor 269,
 boambă 330
 boanză 100,
 boare 409
 boari-neagră mgl. 282,
 boarnă 100,
 boarză 100, 103, 108,
 bobou 329
 Bobotează 437
 bobreajăn 329
 bocăni 99,
 bocei-bocei 552
 bocofi 100,
 bociu 79
 bodisi 451
 bodiuț 79
 bodor 269
 bofturi 292
 bohor 473
 bojorătă 329
 boloboc 329
 bom! 91
 bombăni 91, 96, 99
 bombănit 101, 102
 boncăi 96
 bondă 232
 bondar 91
 Bongoiu 460
 bont 279
 bonzălău 91, 108
 bonzar 108
 Bootă 212
 borbeică 295,
 borșeică 295
 borză 103
 botfor(t)i 292
 bourel 473
 bouri 216
 boz 290
 bozbăi 108
 bozgun 273
 Bran 161
 Brandaburul 340
 brânză 416
 brățeă 328
 broască 409
 brocard 258
 brohăi 97
 brunel 292
 brr 85, 86, 89
 brrt 85, 88, 89
 bruh! 85, 88

- brz! 90
 bubou 329
 bubui 92
 bucălaie 262
 bucată 452
 bucherea 261
 bucină 324
 bucium 324
 buduroiu 324
 buff 78, 89
 bufni 81, 99
 bufnitul 106
 buftui 89
 bugă 101
 buhăi 96
 buhăiu 101
 buhnă 81
 buiac 348
 bujleică 295
 bulă 284
 bulamac 273
 bulamaciu 274
 bulboacă 330
 bulbuc 92, 330
 bulească 284
 buliarcă 283
 bulumaciu 274
 bumb 330
 bun 426
 bundă 292
 burduf 270
 buric 279
 buric megl. 426
 burtică 328
 burtical 328
 burzoi 108
 burzului 103
 bustubuc 89
 butaş 247
 butuc 263, 274
 buză de deal 494
 bz! 90
 caimacam caimacan
 324
 câine 381
 călăciu-caftan 274
 călăgi 274
 că baş 323
 calce 416
 cale 472
 calea-valea 93
 căli 238, 239
 călmoiu 323
 caloian 463
 Calotă 212
 caltaboş 323
 căluş 463
 căluşel 328
 căluşer 328
 Camia arom. 421
 câmp 440, 472
 canară 273
 canciuc 288
 câni 562
 câni 424
 cănjău 295
 canun 452
 Căpcâni 455
 căprestru 236
 căprifoiu 416
 căprină 249
 căptă 248
 căpuşă 122, 426
 căr 89, 92
 cără 240
 carabă 285
 cărăbaş 285
 carabaşă (oaie) 285
 caragaţă 104
 cărâi 106
 cărâiel 282
 Caraiilac 287
 cărâmi 225
 cărare 472
 cărc! 89
 cărcâi 83, 106
 carcanzali 264
 carcifoaiie 262
 cărcotă 100
 cărcoti 100
 cărindar 064
 cărjă 278
 cărjăliu 273
 cărlăior 246, 247
 cărlan 244, 245, 246,
 247
 cărlană 246, 247
 cărlănar 245
 cărlănuţ 247
 cărmâz 290
 cărmi 234
 cărmojie 290
 Cârna 214
 cărnare 247
 cărnău 556
 Cârnecea 214
 cărneleagă 437
 cărni 234, 239
 cărpător 415
 carte 335, 521
 carti mgl. 262
 ca să 427
 căscă 252
 căşlegi 437
 căştigă 404
 căt 173, 174
 catandisi 451
 caţeon 79, 552
 cătare 162
 catârgi 287
 catarioiu 262

- cațaveică 294
 câtcârīgă 92
 cațelico 322
 cătelin 247
 cățin 494
 căținel 247
 cătun 476 ș. u.
 cătun(ă) 254
 căută 248
 cazac 274
 cearsaf 371
 ceață 409
 cela 162
 celalt 325
 celalalt 325
 celenghiu 274
 cer 423
 certă 404
 cesta 162
 cetate 156, 255, 423
 chelălăi 92, 267
 chepceă 248
 chemă 400
 chepcél 248
 cheptoare 248
 cheutoare 248
 chezi 273
 chiar(ă) 522
 chiară arom. 420
 chic 95
 Chicera 117, 118, 119,
 120, 122, 123, 126, 128
 chiceră 327
 Chicerna 117, 119, 123
 chicerul 117, 119
 chichicear 267
 chichion 262
 chichiță 262
 chicioară 117, 120
 chicior 123
 Chicioareni 120
 chiciură 123
 chiligiu 274, 558
 ch'or-chior ! 104
 chiorăi 92
 chipce 248
 chișcă 323
 Chișu-Crăciunu 464
 chițai 96
 chitap 451
 chițcăi 91
 chițcan 91, 96
 chitiță 262
 chizărel 262
 chizil 290
 chițl 290
 ci 162
 ciclău 121
 cilibiu 274
 cimileaga 278
 cimilură 279
 cimpî 217
 cimi 317
 cimir 318
 cince 293
 cinchi 317
 cinel 273
 cingă 564
 cinie 315 558
 *cintură 314
 cioară 519
 ciocăni 99
 ciofăi 96
 ciontăc 278
 ciopor 245
 ciopoiu 250, 251
 ciotăc 279
 cireasă 328
 Cireșel 328
 ciric 554
 ciricului (Dealul) 212
 citeră (=ticeră) 120,
 123
 ciubeică 294, 295
 ciuciu 79, 552
 ciudă 137
 ciud'e ar. 197
 ciumără 318
 ciumăros 318
 ciumur 317
 ciumurlui 317, 318
 ciumurluială 317
 ciurăi 251
 ciurel 371, 376
 ciuș megl. 79, 552
 ciuș ! 78, 79
 ciuș-di 552
 ciut 512 518
 ciuteică 295
 ciutură 314
 cladă 315
 clămpăni 99
 clămpănit 91
 clăntăni 99
 clapă 263
 clăpăni 91
 clăpăug 315
 clătina 228
 clefăi 96
 clo ar. și megl. 162
 cloc ! 97
 cloacă 97 100
 clocăi 97
 cloci 97
 cloncăi 106
 cloncăni 99, 106
 cmo ir. 162, 175, 176
 cmoți megl. 175
 cmu 162
 coada-boului 338
 coada-vacii 338, 340
 coapsă 425
 coașin ar. 426

- Cobala** 211
cobori 424
coacălit 330
codalb 257
codârvaci 340
codobăță 100
codobatură 257
codobe 257
codolat 257
codoroș 257
codru 132, 331, 473,
 509—510, 521
cojoc 294
colac 522
colăcar 225
colărezi 251
colț ir. 179, 180
colibă 478
colindă 464
colindeț 465
colo 162, 163
colnic 424
Colun 218
comis 148
conăcar 225
conteni 226, 227, 228,
 229, 230
copeică 294
corbert 274
cordar 213
Cordăreni 213
Cordun 216
corindă 464
corlă 76
cormană 239, 240
cormăni 239, 240
cormănitor 240
cormoni 240
cormuni 240
corobațică 338
Corod(eșt) 219
corovatic 338
coș-coș 552
coșeava 282
cotcodăci 100, 106
coțoflenger 261
covițai 96
cozică 216
Crăciun 410, 464
crainic 150, 151, 152,
 153, 154, 155, 161
Crainicova 152
crăișor 463
crășne 269
crastavete 236
Criș 138
cruce 269
crujătea 337
crușân 337
crușătea 337
cruși 337
cruzătea 335
cucioaie 280
cucu! 93
Cucurbeta 215
cucuță, refl. 495
cucura 283
cucurigu! 84, 92
cucuveică 295
cuiu 396
cujban 277
cujeică 294
cujelcă 294
cu'oglu 287
cumnat 425
cumpără 405, 425
cuncină 227
cunetăți 255
cunoștințe 295
cuntină 227, 228
cuprinde 425
cu bet megl. 274
curcubetă 416
curea 415
curișnita megl. 278
curlă 278
curte 409
curu 218
curuelnic 278
cușmete 275
custă 309
cută 414
cutare 163, 171, 172,
 177
cutreambur ar. 173
cutriyir ar. 173
cuțu! 78, 79
dacă 522
dale! 190
dalele! 190
dălmă 231
dâmb 231
dar(ă) 522
dâr! 91
dărdăi 91
dărdăni 96
dărdăral megl. 328
dărtoari megl. 560
dârz 87
dator 405
deadzit ar. 326
deaoș 146
deblă 465
decure 321
dedă 417
dediței 326
defăimă 404
deget 326
degetar 247
deletnic 232
deletnici 232
dereă 289
deșanțat 244
desecă 413
desmățat 244
despărți 415

- despoia 404
 destrăbălat 244
 destrămă 235, 236
 deșuchiat 244
 deveică 295
 devlă 465
 dezbară 398-9, 424
 d bui 563
 dihai 275
 Diiu 424
 dimerlic 276
 diudiuc 275
 dobori 424
 doctor 170
 dodii 282
 doftor 170
 dorângă 269
 Dorna 217
 dornă 217, 555
 dorungă 269
 Dragari ar. 421
 drum 472
 duan mgl. 286
 dubă 263
 dubas 275
 dudui 90
 duium 275
 dumbră 278
 dumnidzale ar. 187,
 194, 207
 dupin 452
 durl 175
 durbase 275
 durbaciuc 275
 durdui 90
 Durmitor 128
 duroare 415
 dutcă 282
 dzeadzit ar. 326
 dzeană ar. 127
 džuneale ar. 187, 188
 ebghe 452
 enbodisi 451
 fâl 1 91
 falangă 263
 fâlfai 91, 98
 fâlfotă 108
 fâlmătuc 83
 fântâneă 595
 fârecă 234
 fârfai 108
 fârfali 108
 farină 247
 fârlifos 276
 fârlitșu ar. 320
 fârnai 107
 fârțai 90
 fârtanasul 214
 fârtat 140
 fârtebote 292
 fâș 95,
 fâș-fâș 91 275
 fâșai 91, 103, 107
 fâșait 106
 fâșc 107
 fâșcău 107
 fâșcăi 107
 fâșneală 107
 fâșnet 107
 fâști 107
 fât-faur 280
 fâța 100
 fâța-mâța 83
 fâțai 90
 fâțaită 100
 fâulă 258 557
 fecioară 376
 fedeleș 270
 felinar 325
 feleșteu 320
 feleștioc 319
 feleștiuc 319
 felinar 325
 fereastră 395
 ferecă 234
 feredău 527
 Ferești 211
 ferie 276
 feșteu 320
 feșteli 320
 fi 427
 fiara-pământului 337
 fier 314
 fierbinte 297
 fierea-pământului 337
 fil 450
 fildicôs 292
 filo'oși 276
 filoscoc 276
 fiolă 258
 firă ar. 268
 firmintare ar. 173
 firmitare ar. 173
 firosoc 276
 fișcă 90
 fiu mgl. 280
 fiulă 258
 fiulare 258
 Fiuta 219
 fiut, fiut 84, 89
 flacără 410
 flamă 409
 faur 258
 fleandură 520
 fleășc 100
 fleășcă 100
 fleosc-ploisc 92
 fliș 89
 fiis 103
 flișchi 89
 flișchii 89
 floarea-oștilor 337
 floarea-Paștilor 337
 floarea-stupilor 337
 Florea 183
 flor (de lună) 331
 floștomoc 83
 fluștură 103
 flutură 103, 169
 foame 367
 foamene 312
 foarcăt 108

- odormente 269
 oflengher 261
 ofoloc 83
 ofolog 83
 foi 102
 fajgăi 92, 102
 fol, fol, fol 91, 452
 folărit 452
 folcel 326
 folfăi 91
 folfota 108
 folfotoc 83
 folmotoc 83
 foloștoc 319
 folțicos 260
 fonfăit 100
 forăi 100
 forăilă 108
 forcoteală 108
 forcoti 108
 forfa 100, 108
 forfăi 102, 108
 forfoană 100
 forfoni 100
 forfota 100, 108
 forfoti 108
 fornăi 108
 fornăială 108
 fornăila 108
 foroi 97
 fos: 95
 foș! 91
 foșăi 95, 99, 108
 foșcăi 92, 108
 foșcălui 102, 108
 foșfăi 91, 108
 foșmotoacă 83
 foșmotoc 83
 foșnăi 99, 108
 foșnet 108
 foșni 108, 99
 fost! 89
 foștomoc 83
 friguri 522
 frimintu ar. 415
 frișcă 90, 278
 fruncea 326
 frunză-de-potcă 337
 fsat 253, 256, 257
 ftari mgl. 162, 170
 fufiă 104
 fufliță 104
 fufulă 83
 fulfuroată 322
 fulg 83
 fulingine 247
 funie 440
 funingine 247
 fur 404
 fură 404
 furcă 328
 furcel 328
 furcerju 328
 furnică 324
 furnică 102
 furnu 137
 furt 404
 fusat ar. 253
 găfă 100
 găfăi 95
 găgăi 90, 96
 găgăit 100
 găl! 91
 gălăgi 328
 gălban gălbaș 323
 gălbază 122
 gălbere 273
 gălboiu 323
 gălgăi 82, 91, 469
 gălgăuț 469
 gălmă 231
 gămfă 376
 gândac 424
 gânj 295
 gânjeu 295
 gâr! 92
 gararău 467 ș. u.
 gârbojie 290
 gârbov 290
 gârgăi 90
 gârgăuț 469
 gâsăi 103
 gâscă 103
 gealag 290
 geamândură 460
 geană de deal 494
 gebrea 289
 gedet 326
 gedia 273
 gelej 290
 Gelu 556
 gemigilăc 277
 Generadzli ar. 420
 genune 495
 gevrea 209
 gheal 273
 ghebrea 289
 ghebereu 273
 ghem 83
 ghemetlic 277
 ghemotoc 83
 gherdan 277
 gheunoaie 324
 gheuroaie 324
 ghibaciu 558
 ghiftui 316
 ghijoagă 79
 ghi jog 79
 ghimburuc 277
 ghimirlie 558
 ghimirliu 276
 ghioarcă 100
 ghiobecuri 276
 ghiodăc 277
 ghionderă 279
 ghiondăc 279
 ghiont 279
 ghiontac 279
 ghiontăc 277

- ghionteă 277
 ghiorăi 92
 ghiorc! 89
 ghiordan 217, 278
 ghiul 285
 ghiupcă 266
 giavara-giuvăra mgl
 286
 gice 327
 Gilău 219
 gired 29
 giriturile 29
 giubea 295
 giubeică 295
 giunelu 188
 giurelu 188
 glar ar. megl. 563
 glg! 91
 gl'idzadhes ar 420
 gligan 340
 gloan 288
 godac 340
 godărvaci 340
 goldan 278
 gordan 330
 górdin 320
 gorgan 329
 gorneac 282
 gornic 150
 gotcă 100
 grădiş 256
 grădişte 256
 greutate 437
 grier 381, 486
 grindeiu 295
 grindeu 295
 groapă 520
 gros 263
 groşteiu 328
 groşter 320
 gruiu 520
 grum 555
 grumi 555
 grumuleţ 555
 grumu ar. 217
 gugiuman 277
 gujban 277
 gumaradă ar. 216
 gună ar. 520
 gunoiu 177
 gurbet 274
 guşe 410
 guzan 91
 guzgan 91
 hăcăi 96
 hăhă megl. 277
 hahaleră 277
 hai! 89
 hai hui 277
 hăi! 89
 hăichi! 89
 haină 324
 hait(i)! 89
 hălăcăi 104
 hălăi 104
 (h)alau 104
 hălălăi 104
 halalaie 103
 hălălaie 104
 halea-palea 281
 Hălliceşti 559
 halidra 262
 halipa 287
 hălm 231
 hălp'ci! 104
 hălpăcăi 104
 hălpav 104
 hăltăc 89
 halupă 558
 hăm! 84
 hăpăi 81
 h răbor 169
 harar 328
 hărcă 426
 hărcioiu 554
 hărdăzău 270
 hărdău 137
 hărjeate 292
 hărji 92
 hărmăi 106
 harmalaie 103
 hărş 89
 hărşăi 92
 hărşcăi 92
 hărşti 83, 89, 105
 hărtăpăni 91
 hărtie 335
 hăş 105
 hăşăi 105
 hăşt 277
 hep-hep! 79
 he-pe-pe! 79
 heredie 319
 herţiu 552
 hinteu 21
 hui! 258, 456
 hiulare 258
 hiurare 258
 hliban 283
 hmo ir. 162, 169, 175
 hmoţe ir. 175
 hodoronc-tronc! 93
 Hodoş 218
 hoina 289
 hoinar 289
 holercă 284
 holm 231
 holum 231
 homăltoc 83
 homoc 269
 Homocea 219
 Homor 219
 hondrobele 260
 hondrolemne 260
 hondroni 261
 hondrubălat 261
 hor! 89
 horn 324

- horp 89
 hoț 324
 hotărac 273
 hrăbor 169
 hrisodont 454
 htari mgl. 162, 170
 hududoiu 330
 huduroiu 330
 hujmete 275
 hulbocă 330
 hulub 285
 hurduc-burduc 93
 hurduz-burduz 270
 hurduzău 269, 558
 huruiaă 319,
 huștinluc 89

 ia 522
 iacă 522
 iapotă 212
 iară 176
 iar(ă) 522
 iarăși 522
 iarba-drumurilor 337
 iarba-lotatinului 338
 iarba-lui-Tatin 338
 iarba-lui-Lotatin 338
 iarbă-neagră 337
 iarba-rândunelel 337
 iarba-roilor 337
 iarba-stupului 337
 iarba-Tatinului 338
 iani 424
 Iași 214
 iată 168, 522
 Ibănești 212
 ici 365
 icioglan 288
 ierbănaș 290
 iertă 404
 ie-tă 300,
 fezerel 262

 îmbăgioă 297
 *imbăjnă 297
 imblător 452
 imboldori 231, 348
 imbondoli 232
 imbondori 232
 imbuieci 348
 împacă 404
 împărățel 463
 împăratul-pasărilor
 463
 împărătuș 463
 împătră 258
 împiciorogă 237
 implour 558
 impopotă 564
 improor 267
 imprumut 405
 inalgios 564
 înaripă 236
 înarmă 236
 înauri 236
 încărcă 240
 încătrò 178
 încoă 181
 încoace 178, 179, 181,
 183, 184
 incolo 178
 încotrò 178, 179
 încunčină 227
 incurcă 416
 indelete 232, 233, 234,
 îndemâpă 233, 234
 îndrăzni 98,
 Indreă 438
 indrișaim 338
 indrușaim 338
 inel 395
 infieră 344,
 ingrădi 255
 ingreună 437
 inimă 409
 innecă 395

 inorogu 282
 îns 427
 înșelă 288, 521
 întetl 426
 întetire 325
 întină 237, 415
 intramă 235, 236, 237
 întraripă 236
 intrarmă 236, 237
 intrauri 236
 între-Ampoile 132
 întrebă 425
 întrulp 299
 întrulpică 300
 întrumpică 300
 întunecă 413
 învâfui 452
 învăță 401
 ionta 278
 iontea 277
 iordan 277
 iortoman 278
 ispolini 455
 iugă 282
 iumuruc 277
 izbrâni 454
 izdad 288

 jac 520
 Jiiu 138
 jiletcă 292
 jintiță 241, 427, 518
 jirebie 241
 jiretul 29
 jitară 150
 jitia 456
 jivină 241
 joavină 241
 jubeică 295
 junelaș 188
 juntiță 241
 jurubiță 241
 Jupa 147

- Jupalnic 147
 jupân 148
 Jupânești 147
 Jupani 147

 lăcui 377
 lăcustă 132, 416, 417
 lăiet 281
 laiu 426, 518, 520
 lambă 288
 lăndidzescu arom. 326
 lăndzid ar. 326
 lăndzidzescu ar. 326
 lănged 326
 lăpădă 220, 221, 222
 lăpăi 98
 larmă 103
 lătăroflu megl. 497, 560
 lăzărel 262
 lea ar. 191
 leaca 300
 leagăn 271
 lefante 456
 legământ 416
 legumă 416
 lele 92
 lemn 425
 lepedeu 271
 ler (Doamne) 466
 Ler-împărat 467, 559
 lete 233, 234
 leucă 522
 liba 78
 licșor ar. 426
 lingura-popii 337
 lioarcă 284
 Liuban 212
 livanit 454
 luă 425—6
 luceflengher 261
 lucrământ 456
 lumără 325
 lume 413
 lumerir. 325

 lumină 377
 lumtă ar. 325
 lunatec 409
 luntre și punte 93
 Lužești ar. 419

 mac 278
 măcăcăi 96
 măcău 278
 măcăuț 278
 maceoală 275
 Măcicatu 197
 Macsut 213
 măglă 217, 555
 măglaș 217
 măgură 123, 126, 127
 128, 512, 520—1
 Măgură 117, 126, 128
 mărăi 98
 măine 381
 măioș 323
 mal 124, 125, 126, 128
 Malacași ar. 420
 Malamuc 323
 mamă 80, 92
 mânănc 370
 mân-ă 173
 mândrușaim 338
 mânecare 140
 Mânicătoarea 267
 mâr 95
 mărădic 270
 mărăi 106
 mare 326, 472
 marfă 452
 mărgea 426
 marghid 452
 marhă 452
 mări megl. 192
 măricel 326
 mârlean 288
 Marmadzău 219
 marș 300
 Mărșani 213
 mărșav 87

 mărzare 377
 mășcat 554
 mășchiu 264
 mășcoale 281
 măseă 425
 mătăcină 337
 mătauz 320
 matracucă 263
 mătură 409—410
 mazăre 512
 megieș 496
 Mehadia 360
 mehehe 88
 melesteu 271
 meligă 278
 merel 270
 mereiu 270
 mereoare 271
 mereu 270, 271
 merge 486
 meriș 270
 meșini 463
 meslu ar. 333
 mestecăn 413
 meșter 303
 miață 424
 mic 326, 415
 miea 245
 miel 424, 425
 mieriu 270
 milioane 247
 Minuta 197
 mioară 245, 425
 miră 473
 miră ar. 271
 mire 271, 522
 mirioară 247
 miriște 253
 mișchie 264, 557
 Mischii 265
 mischiu 264, 456
 misircă 266
 mișină 497

- mistra 265
 mișul 102
 mișună 102
 miță 425
 mititel 326
 mo mgl. 168, 169, 175
 moc 288
 modoran 275
 moglan 288
 moghilă, 127, 128
 mohili 127, 128
 moiu 280
 Molda 143
 Moldă 143
 Moldișul 142
 Moldova 529
 Moldovișul 142
 molid 143, 529
 Molidul 143
 molidv 143
 molift 143
 mor! 91
 mormăi 91
 mormânt 497
 moroiu 265
 moșitel 459
 moșat 474
 moți mgl. 162, 168, 169, 175
 motocel 83
 motocol 83
 mototol 83
 movilă 127, 128
 mugur 123
 muțumi 324
 Muncel 109, 117, 128
 213
 muncel 326
 mundir 292
 mură'n gură 98
 Mureș 138
 mușcătel 338
 mușchi 265
 mustață 409
 mușuroiu 324, 497—8
 mutare 437
 nabârgeac 288
 nadolean 260
 nagară 275
 nalbă 324
 nămaie 372
 nani 80
 naoracâre 452
 Născutul 465
 nasture 415
 nat 427
 năvârgeac 288
 Ndeș'i ar. 419
 nculea ar. 178, 180, 181, 182
 neaoș 146
 necheză 414
 neder 289
 neg 395
 negeac 288
 negoț 405, 416
 negoță 405
 negură 395
 negustor 405
 nene 92
 neștiinte 295, 296
 nșes ar. mgl. 563
 Nevóden ar. 421
 Nicoară 438
 niscântu ar. 173
 nițel 415
 noatin 245, 246
 noatină 248
 noteină 248
 noutate 437
 nuib mgl. 259
 numa 164, 165, 166
 174
 numără 325
 numtă ar. 325
 nuntă 325, 416
 nusi.ă mgl. 197
 oacănă 262
 oacără 262
 Obedenar 327
 obercă 315
 ochiul-boului 463
 ocit 301
 Ocnar 327
 ocoșă 262
 odâr! 275
 odolean 260, 261
 Odriiu 424
 ograda 255
 of! 77, 89
 oftă 89
 oftică 170
 Ohaba 149, 161
 ohtă 557
 oib 259
 oină 289
 oiță 337
 olan 288
 Olt 132, 133, 138
 omidă 372
 opărit 126
 opt 425
 orăcâi 96
 oraș 303
 orbecă 315
 orbecâi 315
 Orheiu 555
 Orlea 218
 Osnenos 454
 oștă 557
 otoman 275
 oturac 273
 păcâi 104
 Păcala 237, 238
 păcli 537, 238, 239
 păcăni 99
 păcat-păcat 104
 paceaură 275
 paci, paci! 91
 păclă 238

- pădure 473
 paie 416
 pâine 381
 păioară 416
 pajură 216
 pălăcrăsescu ar. 236
 palancă 255
 pâl 254
 palmă 325
 Păltin ar. 419
 pământ 497
 până aci(a) 166
 Pângărați 219
 păpușă 414
 păragină 495
 părăgini 495
 părângă 269
 pârdaľnic 522
 păresimi 437
 pârgar 13/
 parhă 338
 parhal 338
 părinte 297
 pârlog 426, 495
 pârmatari ar. 302
 pârros 458
 partalincă mgl. 266
 parta-partă! 91
 pârtaľos mgl. 266
 paseț ir. 412
 păștiță 337
 pat 472
 pata ar. 337
 pârțel 326
 patret 292
 păulă 301, 302
 păun 406
 Pecienecica 360
 pecingine 327
 Peșeș 219
 pepine 406
 perpelită 279
 p rper ță 279
 Persani 327
 peș 287
 petrecanie 267
 Pianar 327
 Piatra lu Craiu 261
 pic-pic! 95
 pic! 92, 95
 pic ar. 474
 pică 95
 picură 123
 pieptar 328
 pierde-vără 472
 piersică 249
 piezi, in 415
 pieziș 415
 pijă mgl. 266
 pil 450, 456
 pildă 303
 piran 79
 piri-piri! 78
 piroșeață 262,
 pișă 76
 piță-piță! 78
 piti 76
 pitpalăc! 92—93
 pitulă 76
 pitulice 76
 plaiu 115, 426
 plăsă 411—2
 plăsturi ar. 236
 pleamă 459
 pleasnă 100
 plecate 458
 plescăi 98
 plesni 98, 100
 plisc 278
 plișcă 278
 plointe 297
 plombă 240
 plopană 291, 292
 Plotun 218
 plug 404
 plugușor 404
 poală 291
 poante 263
 Poarta 161
 probrajeni 329
 Pobrata 211
 poc! 78, 92
 pocăľtit 330
 pochivnic 337
 pocnet 106
 pod 473
 pogori 424
 pogârzie 256
 Poienar 327
 poloboc 329
 popăc! 89
 popilnic 337
 pozivnic 337
 poplean 292
 porcină 249
 porneală 267
 porunci 370
 posnă 324
 postelnic 148
 pot(e)că 337
 potecă 472
 prădă 404
 prăjină 241
 prăstură ar. 236
 preajmă 324
 preajmă 324
 Predeal 161
 pârmatariu 302
 preobrajenie 329
 preot 437, 465
 prepeliță 279
 prepune 404
 presără 240
 preț 405
 Prier(e) 381
 prijini 241
 prind-păduchi! 93
 prior 266
 prisacă 157, 158, 159
 161
 prisneă 452
 priunel 292
 proaptă 241
 proaspăt 330

- Probotești 211
 proor ar. 266
 propti 241
 prost 288
 prour ar. 266
 prrughi! ir. 86
 pss! 88
 pst! 88
 puchinos 415
 puchios 415
 puchiu 415
 puŃai 96
 pui-pui! 104
 puŃlă 295
 puimu ar. 325
 pu'pă 291
 pulpană 291
 pulpoană 291
 pulpar 291
 pumn 425
 pumnu ar. 325
 puneții 265
 punte 473
 pupupu! 93
 purintă ar. 426
 pururea 563
 puțin 326, 415
 puținel 326
 puțintel 326
 răbdă 222, 223, 224
 răcni 98
 rade 409
 răful 563
 răgâi 98
 răie 372
 rămândă 260
 râncaș 426
 rândunea 372
 răpăcă 415
 răpi 404
 răposă 411
 Rarău 219
 răsipi 241
 răspease ar. și mgl.
 563
 răstupească 337
 rătăn 340
 războiu 404
 răzeș 496
 răzimă 398—9
 răzor 496
 Reni 494
 renie 554
 retebeiu 271
 reteveiu 271
 retez 271
 reteză 325
 rodan 291
 roi 102
 roiniță 337
 roitoman 275
 Romașcan 328
 roni 271
 rostopască 337
 rotan 291
 rudă 246
 rug 472
 rugă 472
 ruguci 452
 rugumă 247
 Rumân 140
 rumegă 247
 ruminec 459
 runc 496
 Rusale 438
 Rusalii 410
 Rusalin 467—8
 Rusca 213
 rutes 250
 șa mgl. 162, 169, 185
 șă ir. 185
 șăcăluș 283
 Șacele 213
 șăculteț 326
 șaică 279
 salamangea 289
 săleaf 273
 șamalageă 289
 Samarina ar. 419
 Sămbătă 410, 436
 sămbure 123, 512
 Sămedru 438
 Sâmpietru 438
 sampson 456
 Sămțion 438
 sân 416
 sânge-de-nouă-frați
 338
 Sângeordz 438
 sânhisti 451
 Sânzienne 438
 șapte 425
 săpun 409
 șarabană 291
 șaraf 303
 șărântoc 271
 Șarca 213
 sârgui 137
 sârmă 512
 Șarul-Dornei 217
 sâsâi 87, 103
 Sasca 213
 sat 253, 255, 256, 409
 s(ă)tămână ar. 425
 sătcel 326
 sburător 265
 scaloian 463
 scalopatii 472
 scăluș 463
 scânci 512
 scânteie 323
 scăpără 377
 schilă 267, 558
 schilăi 267
 șchiau 177
 scociori 240, 241
 scol 178
 scorbură 257

- sucardi mgl. 268, 280
 scordoleă 225
 scordoneă 225
 scormoli 240
 scormoni 239, 240, 242
 sco:ni 239
 screme 323
 scurmă 239, 240
 scurmală 239
 scurt 426
 scurtabec ar. 257
 scurteică 294, 295, 426
 Selineasa ar. 419
 semn 425
 șene 325
 șerafim 303
 șerpântă 416, 417
 șerpunel 416
 șes 472
 Sfântăniță 266
 sfârâi 105, 108
 sfârâioc 108
 sfară'n-tară 93
 sfârc 108
 sfârlă 108
 sfârlează 108
 sfârloagă 108
 sfâșia 108
 sfeștanie 320
 sfeștoc 320
 șfichiū 100
 sfor! 95, 108
 sforăciu 108
 sforăi 108
 sfornăi 108
 șft! 89
 și 365
 șider 265
 Sighet 555
 simăl 282
 Simnicoară 438
 sinchisi 451
 sinecă 473
 singer 290
 singir 290
 singur 426
 sită 197
 șkl'au ar. 177
 slăbănog 217
 slobodnic 150
 slobonov 217
 șocăț 339
 șoarece 212
 socardea 280
 Socola 218, 280
 șomăc 212
 Șomeș 133, 138
 șomoltoc 3
 Șoner 328
 șontăc 89
 șoseă 330
 spălăcanie 267
 spălăci 267
 spatar 148
 spolocanie 267
 spriijini 241, 242, 243
 556
 sprijoană 241
 spriijoni 241
 spriijini 241
 spuriu 563
 stălp 459
 stălpăr 409
 stână 140
 stăpân 140, 508 ș. u.
 steajăr 459
 știră 563
 străjar 236
 strat 472
 strein 371, 560
 Streiu 138
 strigă 415
 strigoiu 265
 stup 337
 suară 254
 șubeică 295
 șubred 243
 subsuară 234
 șucada 279
 Suceava 212
 șuchiat 243, 244
 suflă 104
 suger 256, 247
 sugrunde 259
 Șumandra 559
 Sumedru 438
 supără 409
 surd 426
 surtuc 292
 sușă 330
 șut 512, 518
 sută 197
 suvalcă mgl. 295
 suveică 295
 suvelniță 295
 Svișița 360
 țâbă 79
 țabeică 295
 țacă 100
 țăcălie 79
 țăcăni 99
 țăcănit 106
 țăciunul 338
 țâgă-țâgă-țâgălie 79
 țâgălie 79
 tâlbăc 89
 talmoș-balmoș 93
 tâlv 290
 Tâlva 117, 120
 Tâmpa 109, 110, 111,
 112, 113, 114, 116, 128
 Tâmpăhaza 110
 Tâmpănar 110
 Tâmpeni 110
 tâmplă 112
 tâmp(it) 111
 Tândală 238
 tândăli 238
 tânțar 91
 țap 518
 țara 511
 țără 95, 251

- țară-albă megl. 337
 țărăi 97, 98
 țărăi 95, 201
 țăriș-gropiș 93
 țărăță 169
 țarcă 519
 țare 162, 163, 522
 țari megl. 170, 185
 Târnauca 211
 țârțavă 251
 țârțăriță 251
 țârții 245
 țâș 89
 țâșni 89
 țâști 89
 tata 92 427
 tață 92
 tăță 409
 tățai 87
 Tătărași 284
 tate ar, 191
 taur 101
 Tăure (sat)
 Tăurea 135
 tavru ar. 101
 te 300
 televechie 290
 Tempea 110
 teptalacă 279
 tercea-percea 93
 terciu 282
 țermer 337
 terteleac 279
 țese 404
 Tețcani 210
 Ticera 117, 120
 țiceră 327
 țiclău 121
 țidea 273
 țigaie 424
 țigăra 459
 Tigva 215
 țilidonie 459
 țilinc-talanc 92
 Timiș 138
 (s)tindeclă megl. 295
 tindeche 295
 tindeică 295
 tinir joni megl. 424
 țirii 96
 țiri(mi) 268
 Tișovița 360
 titirez 278
 țitirișcă 278
 tincă 79, 278
 tiugă 278
 tiugu-tiugu 79
 tiugu-tiugu-tiugu 278
 tiuleiu 290
 tiutiuc 290
 tiutun 290
 tivilichie 290
 toamnă 372
 Toampa 111
 tocma 175
 tomna 175
 tont 76, 94
 țopăc 89
 tot 427
 trădziu ar. 426
 Trâmboiele 132
 trâncăni 99
 trăsură, a face 452
 treanca-fleanca 93
 trifiră șcu 268
 trișcă 278
 triscatarat ar. 262
 troapă 268
 troncăni 99
 tropeie 268
 tropie 268
 tseatsire ar. 122
 țucluiu 121
 tufă 474
 tuleiu 290
 tumba 216
 tunde 409
 țupată ar. și megl. 563
 țupilă 76
 Turia ar. 420
 țuru 251
 țuruș 557
 tușină 409
 tuști 89
 tutuc 290
 tutni 92
 tutun 290
 țuțur 250, 115
 țuțuruș 557
 uă megl. 181
 uf 77, 78
 uglindală 197
 uib 259
 uidumu 275
 Uin 249
 uită, a se 415
 ulceă 326
 undă 459
 undezat 459
 Undrea 465
 uneroșu 282
 urcoiș 262, 557
 urdin ar. megl. 427
 urdină 427
 ureche 177
 urî 404
 uric 150
 Uricani 150
 urlă 95
 urloiu 324
 Urmeniș 219
 ușă 42/
 ușor 426
 uștă 252
 uti-uti 79

utrinde 304

Vacotă 212

vâjăit 101

val, a face 452

vâlceă 326

Vălenar 327

valeu 77, 78

Vâlsan=Vâlcsan 213

vârciolog 217

Vârciorog(a) 555

Vârciorova 217

vârcolac 140

vârgură 417

varmigie 303

vascrisu 458

vătămă 512

vatră 518

veică mgl. 295

veneție 265

verdeleancă 322

verder 289

viermii 102

viers 416

viezure 123

vig 282

Viliciani ar. 421

vinețele 338

vinețica-cu-lapte 338

vinde 405

vioară 416

viperă 416

viroagă 217

vistiar

vită 427

viteaz 303

Vitorogi 213

vitreg 416

Vlach 530

Vlădăreanu 328

vocot 211

Vocotești 211

voinic 150

voiu ar. 336

Volovăț 211

volovatic 338

Vongoiu 460

vornic 148

vrajbă 323

vrăjmaș 323

Vrancea 218

zadie 306, 307

Zagujeni 360

zângăni 99

zăpăi 106

zărculă 273

zarnă 272

zarzâl 225

zarzân 225

zarzâr 225

zâzet ir. 326

zbâr 96

zbârni 99

zbârniit 101

zbieră 414

zeberială 452

zețit megl. 326

zgâi 308

zgâmb 307

zgâmbău 308

zgâmboi 307

zgâmboiă 307

zgâmboiat 558

zgârie-brânză 498

zgrăbunță 415

zi 427

zice 327

zo 309

zo te cuște 308

zumbăit 102

zumzet 101, 102

zuzăit 101

romanice

adesso it. 165

affubler fr. 557

amelezzai sard. 325

babao it. nord. 81

babao prov. 81

babau gen. 81

bau lomb. 81

bau bau it. 81

beugler fr. 414

borbollar span. 92

bordon span. 91

bordone it. 91

botale sard. 172

bourdon fr. 91

brufolo it. 90

brulicare it. 90

buf(f)are it. 90

bugle v. fr. 414

bulicare it. 90

bumbulla camp. 92

burbudda log. 92

cabaret fr. 337

carnal prov span. 247

carnale it. 247

carneiro port. 247

Carnero span. 247

castello it. 255

charnel fr. 247

château fr. 255

char-à-banc fr. 291

choisel v. fr. 248

chut fr. 89

ciera it. 313

cimice it. 293

cimurro it. 317

ciuccio = ciuco it. 79

clore fr. 234

concombre fr. 293

cotale it. 172

cuccio it. 552

- cuzzo friul. 79
 dévoiler fr. 424
 diaccido it. 326
 diaccio it. 326
 doroter fr. 90
 drac prov. 473
 drombäs, (Bergell) 325
 ecco it. 164
 en avant fr. 325
 entiser fr. 325
 entramar span. 225
 fermer fr. 234
 fibbia it. 258
 fiele di terra it. 337
 fiori it. 333
 fleur fr. 331
 flor span. 333
 flors prov. 333
 fonsato v. span. 254
 fosado v. port. 254
 fossato it. 253
 fossé fr. 253
 ghiaggiuolo it. 326
 gronda it. 259
 grondaia it. 259
 in iter fr. 325
 Karnual vegl. 247
 libidu log. 221
 lombrare vicent. 325
 lomina romagnol 325
 lume reto-rom. 325
 lumene log. 325
 medau log., campid.
 255
 metatö it. 255*
 moro it. 265
 nomadesso vic. 164,
 165
 napa catal. 324
 napa venet. 324
 nape friul. 324
 nappe fr. 324
 nappu log. 324
 navel lombard. 325
 nëfle fr. 324
 nembro ital.-nord 324
 nespera portg. 324
 nespola it. 324
 ninguno span, 292
 nispola it. 324
 oskidu log. 252
 pâquette fr. 337
 patte-d'oie fr. 337
 pavlar engad. 301
 pešö it. 415
 petit fr. 76, 94
 piay bellun 115
 pli fr. 414
 pourpoint fr. 291
 rame it. 276
 roue fr. 291
 rouet fr. 291
 ruskidare log. 252
 russäre it. 252
 sanda reto-rom. 436
 sciocco it. 339
 sonda 436
 tirailleur fr. 98
 tirer fr. 98
 toupet fr. 474
 tramare it. 235
 tramer eng. 235
 tsernoa (Vionaz) 247
 vache fr. 338
 vachotte fr. 338
 verdier fr. 289
 vethilica sard. 471
 yiditu calabr. 326
 yirete neap. 326
 yiritu calabr. 326
 zut fr. 89
 slave
 alkir rut. 225
 aranja bulg. 276
 aranja scr. 426
 babä rus. 81*
 balaura scr. 426
 Balša montenegr. 426
 bârzo 287
 basni 324
 bavarac sârb. 340
 bel 211
 bëlëg 225
 *bëležna 225
 bezmatok sârb. 214
 beznosy 214
 bič scr. 424
 blb bulg. 96
 blyzna rut. 225
 bobák ceh 81
 božele bulg.
 bräno ceh. 158
 brëgü plsl. 125
 bugaj 101
 buhnuti sârb. 99
 buhnuvam bulg. 99
 buraj scr. 426
 Captat scr. 423
 costol sârb. 255
 čemel rus. 218
 čemerz 318
 čuše sârb. 79
 dämbru 278
 dano scr. 424

- derévnya rus. 253
 dimiskija scr. 264
 dobar sârb. 323
 domorodan 275
 dopiram bulg. 241
 družnați plsl. 98
 dubac rus. 275
 dubač 275
 dumbač rus. 275
 dyby pol. 263

 forkati 108

 gagatj rus. 93
 galačiti rus. 329
 glg slov. 91
 glgat slov. 91
 gnojka plsl. 177
 gomila plsl. 127
 gordina rus. 330
 gъdъ plsl. 424
 gъmba plsl. 308
 grad slav. 156
 gudja bulg. 340
 hlěbŭ plsl. 283
 hlubokij rut. 330
 hrabar scr. 424
 hr̄ga scr. 426
 hr̄nkaš scr. 426

 iama sl. 157
 iankul bulg. sârb 203,
 204, 205
 iankule bulg. 194, 202
 iar(a) sl. 157
 intačiti scr. 426
 jabušoliti scr. 426
 jugъ 282

 kalbasa 323
 kaliti plsl. 239
 karvan bulg. 275
 katŭn bulg. 254
 katuna plsl. 254

 kičer sârb. 128
 kičeri croat 121
 kika sârb. 121
 klanac scr. 424
 klanik bulg. 424
 kniga 335
 kniti scr. 424
 kočenica scr. 426
 kolbasa rus. 323
 koporati scr. 424
 korganъ rus. 329
 kormola 239
 korova rus. 338
 kozla 216
 koža sl. 294
 kъdětъ plsl. 294
 krd sârb. 246
 krlo sârb. 556
 Krnul 214
 krpator 415
 krpuša scr. 426
 kъtiti se plsl 239
 kurŭ bulg. 278
 Kyčera rus. 122
 kyželika rut. 294

 lagašan scr. 426
 laja scr. 426
 lapam 98
 Latundur 109
 lětě bulg. 233
 lěto 233
 liaca rus. 301
 lunà bulg. 225
 lunica bulg. 225

 macalo bulg. 284
 macham bulg. 98
 Magura rut. 126
 mahati plsl. 98
 mahura ceh. 126
 Menczul 109
 merae sârb. 271
 micina scr. 424

 mir sl. 253
 mogila 126
 mogyla plsl. 127, 128
 mot 83
 mora plsl. sârb. 265
 mrd'ela scr. 426
 moru 265

 obezmatičiti sl sârb.
 214
 očitъ plsl. 301
 ograda 156
 ogradena 156
 oprěti plsl. 241
 otrěz bulg. 325

 papuša rus. 414
 papuši rus. 414
 parh rut. s. pol. 338
 parhalii rut. s. pol. 3:8
 parlog scr. 426
 patka 337
 patka bulg. 337
 патка plsl. 337
 peklenec slav. 238
 pikel ceh. 237
 pikol pol. 237
 piran rus. 9
 pismo bulg. 335
 pik'u plsl. 238
 plaj scr. 426
 pleskati 98
 plesnați plsl. 98
 pòkoletъ rus. 330
 polku 254
 polubočka rus. 329
 poprěti plsl. 241
 posměti 324
 přeobraženije 329
 prisěka plsl. 157
 prъžina bulg. 241
 pura scr. 426
 puran scr. 552

- Radul bulg., sârb. 203,
204, 205
Radule sârb. 202
rodan bulg. 291
Rotundul 109
rygati plsl. 98
ryknați plsl. 98
scurteika bulg. 295
skrt scr. 426
skuteljka ser. 426
šokac sârb. 339
sovalk bulg. 295
straže 158
supra malorus. 409
sukreñați plsl. 239
svirati 108
svitak bulg. 320
svitk sârb. 320
svitoku rus. 320
teri plsl. 268
tigaña scr. 424
tirati plsl. 98
treti plsl. 98
trice 169
trze scr., 426
tsvêtje bulg. 332
tsvijet scr. 332, 333
uti 79
utka rus. 79
viti 320
vitorogu sârb. 213
vlah scr. 427
vlasti plsl. 70
vodici bulg. 437
vodokrastz 437
vodokryštje bulg. 437
vojnâ rus. 289
volove rus. 338
vrtlog sârb. 217
zadnicia rut. 307
zarcula sârb. 273
žetica scr. 427
žati a plsl. 427
- turcești**
ahk 89
alt-üstülük 552
bakam 324
bedevi 329
bez 286
bila cuman 285
bilmez 285
bozghoun 273
buga 101
buiug 286
bulamač 274
bulamak 274
bulamik 274
burni 286
butac (cuman) 274
čamur 318
čugûl 286
curt 286
demirli 276
derè 289
dichlu 286
diha 275
dinușqy 265
djani 287
doghan 286
doudoq 286
düdük 275
durbaș 275
fech-fech turc. 275
fëiléfous 276
fëilesouf 276
fener 325
fildoqoz 292
galib turc-arab 187
gerdan 277
ghelberi 273
ghueiji 286
göbek 276
guarabba 286
gül 285
gurbet turc-arab 274
- hai-houi 277
hara-bach t. 285
hecht 27/
izdiad 288
kaimakam 324
kančuk 288
kepče 248
*kiligi 274
kyna 424
kyrmyz 230
kysmet 275
kyzyl 290
lamba 288
na-bè-ğa 288
naberdja 288
nadjaq 288
nedûr 289
oghlan 288
oju 289
oyn cuman 289
oynas cuman 289
qazaq 274
qoqoz 286
gylidj 274
šabbak 279
šam-alağasi 289
šu-kadar 279
tekè çaquali 79
telo 290
tutuc 290
Zer-Kûlah turc.-pers
273
ungurești
Abrudbánya 131, 138
ács 349
Adorján 133
afonya 133
áfuriszál 133
ágoda 133

- amarit 133
 árdej 133
 ármesszár 133
 árnic 133
 árvona 133
- Barcza 134, 135, 136,
 137, 138, 139, 144,
 145
 bazsarozsa 329
 bocs 79
 bodor 269
 borz 103, 107, 287
 bujtás 274
- csémélyke 278
 csiba 79
 csömör 317, 318
 csömörteni 318
 csont 279
 Czenk 116, 117
 Czenktető 109
- domb 231
 dorong 269
- Erdély 117
- tehér 211
 festeni 320
 tinta 219
 fodormenthe 269
 fölöző 320
- forni 108
 fortát 140
- gomb 330
 guba 329
 guzsaly 294
 gúzú 91
- hintó 271
 homok 219, 269
 homora 219
 hordozó 270
- kármolni 239
 karom 239
 kenni 424
 kerlan(v) 246
 kolbász 323
 kormány 240
 Kőrös 138
- lábadni 237
 lepedő 271
- maradék 270
 Maros 138
 menesztő 271
 merő 270
 mester 303
 munyekár 140
- Ompolyicza 132, 133
 Ompoly 132, 133, 138
 Óssi 146
- paplan 292
 péda 303
 pit-palot 93
 polgár 137
- ráró 219
 retesz-fej 271
 rona 271
 rumuny 140
- sánta 89
 sar 217
 süke-boka 244
 sűket 243
 Szamos 133, 138
 szeraf 303
 Sztrigy 138
 szücs 554
- te 301
 Temes 138
 tyúk 79, 278
- vármegye 303
 varkulács 140
 város 303
 vég 282
 vitéz 303
 viz-kereszt 437
- zaj 282
 zseréb 241
 Zsil 138

Errata.

pag.	rândul	in loc de:	să se cetească:
7	6 de sus	<i>au adunat-o</i>	<i>a adunat-o</i>
9	15 " "	<i>bunăvoință</i>	<i>bunăvoința</i>
"	4 și 5 de jos	<i>Câmpinin</i>	<i>Câmpiniu</i>
10	1 de sus	<i>Τρυφῶνος</i>	<i>Τρυφῶγος</i>
13	3 " "	<i>Români</i>	<i>Români¹</i>
"	16 " "	<i>considerabil</i>	<i>considerabil³</i>
14	7 " "	<i>vevisă</i>	<i>revistă</i>
16	in titlul al 2-lea	<i>Datorea</i>	<i>Datarea</i>
24	12 de jos	<i>contimporan</i>	<i>contimporan</i>
"	4 " "	<i>1920</i>	?
32	6 " sus	<i>Turci</i>	<i>Turcii</i>
"	12 " "	<i>au</i>	<i>s'au</i>
34	11 " "	<i>această</i>	<i>acesta</i>
"	9 " jos	<i>χ.</i>	<i>χ.</i>
35	9 " sus	<i>toț</i>	<i>foșt</i>
48	12 " jos	<i>căci pe împărăteasa</i>	<i>căci împărăteasa</i>
54	2 " "	<i>Ciuzeu</i>	<i>Ciureu</i>
56	1 " "	<i>de ca</i>	<i>e ca</i>
57	4 " "	<i>pag. 26</i>	<i>pag. 17</i>
"	7 " "	<i>pag. 76 nota 1</i>	<i>pag. 47 nota³</i>
59	9 " sus	<i>Καρδιά</i>	<i>Καρδιά²</i>
62	15 " jos	<i>Physiologus</i>	<i>Physiologus</i>
63	4 " jos	<i>greaca</i>	<i>greacă</i>
64	8 " sus	<i>Βλαδίστρατογ</i>	<i>Βλαντίστρατον</i>
"	18 " "	<i>ci</i>	<i>nici</i>
65	6 " "	<i>desfășurarae</i>	<i>desfășurarea</i>
"	14 " jos	<i>vestea</i>	<i>oastea</i>
66	10 " sus	<i>nsă</i>	<i>însă</i>
67	10 " "	<i>toate versurile</i>	<i>toate prelucrările</i>
69	14 " "	<i>mpotriva</i>	<i>împotriva</i>
"	14 " jos	<i>bizantină</i>	<i>bizantină sau chiar [venețiană]</i>

pag.	rândul	în loc de :	să se cetească :
69	1 " "	Σλαβουγά	Σκλαβουνιά
70	15 " sus	<i>foť</i>	<i>foť</i>
"	17 " "	<i>contimporani</i>	<i>contimporani</i>
71	4 " jos	448, 48	448 στ. 1941—92
88	5 " "	<i>Se fapt</i>	<i>De fapt</i>
92	15 " "	<i>fomoe</i>	<i>forme</i>
"	2 " "	<i>rimul</i>	<i>ritmul</i>
95	6 " sus	<i>dilectele</i>	<i>dialectele</i>
"	3 " jos	<i>valgar</i>	<i>vulgar</i>
96	6 " "	<i>topăe</i>	<i>topăe</i>
97	16 " "	<i>sufirul</i>	<i>sufixul</i>
102	7 " "	<i>inconstient</i>	<i>inconstient</i>
104	11 " "	<i>impersia</i>	<i>impresia</i>
106	20 " "	<i>cotcodăces</i>	<i>cotcodăcesc</i>
"	28 " "	<i>M. Sadovean in Povestirile u</i>	<i>M. Sadoveanu in Povestirile</i>
109	13 " "	<i>Czenktetó</i>	<i>Czenktetó</i>
"	6 " jos	<i>toponimice</i>	<i>topice</i>
112	6 " "	<i>vol JV</i>	<i>vol. IV</i>
114	16 " sus	διώτις	ιδιώτις
127	18 " "	<i>parelele</i>	<i>paralèle</i>
128	9 " jos	<i>ehicior</i>	<i>chicior</i>
144	24 " sus	<i>labi .lăi</i>	<i>labială</i>
"	31 " "	<i>ne m</i>	<i>ne-am</i>
162	7 " "	<i>acolò</i>	<i>aclò</i>
164	4 " "	<i>hum</i>	<i>*hum</i>
"	5 " "	<i>ham</i>	<i>*ham</i>
"	13 " "	<i>Tarmenonem</i>	<i>Parmenonem</i>
"	19 " "	<i>acum(u)</i>	<i>acum(a)</i>
"	21 " "	<i>eccumhuc</i>	<i>eccum-huc</i>
"	5 " jos	<i>prov. ac</i>	<i>prov. ec</i>
165	6, 8, 11 de sus	<i>cântaști</i>	<i>*cântaști</i>
166	15 de sus	<i>eccumhuc</i>	<i>eccum-huc</i>
"	11 " jos	<i>ivorite</i>	<i>izvorite</i>
167	16 " sus	<i>eccum nune</i>	<i>eccum-nunc</i>
"	2 " jos	412	4129,

pag.	rândul	în loc de :	să se citească :
168	5 „ sus	<i>mo i</i>	<i>moți</i>
„	15 „ „	cheiană	Scheiană
„	19 „ „	aceiași	aceeași
„	22 „ „	a	are
169	12 „ „	<i>u</i>	-ù
„	16 „ jos	<i>cct</i> ¹	<i>cct</i> ²
„	1 „ „	adaoge după „de seamă: acesta din urmă mai având și variantele <i>acătărei</i>	
170	19 de sus	pre upun	presupun
171	14 „ „	<i>blăstămată</i>	<i>blăstămată</i>
„	15 „ „	(Reteganul, P. I ^{14/5})	(Reteganul, P. I ^{14/16})
172	9 „ „	etc.	cf.
„	10 „ jos	<i>ahātu</i>	<i>ahātu</i>
„	4 „ „	contremulo	*contremulo
173	23 de sus	nazalizarea	nazalizarea aceasta
„	25 „ „	↑	cu ↑
„	27 „ „	<i>alumitrea</i>	* <i>al'umitrea</i>
174	5 „ „	<i>acnù</i>	<i>amù</i>
„	9 „ „	explicarea	explicarea din
„	21 „ „	* <i>acnuma</i>	<i>acnuma</i>
175	3 „ jos	226 p.	p. 226
176	8 „ „	<i>departe</i>	<i>deșarte</i>
177	4—5 de sus	acetuia	acestuia
„	20 „ „	<i>urecl'e</i>	<i>ir. urecl'e</i>
„	26 „ „	<i>a hiò</i>	<i>achiò</i>
„	27 „ „	<i>cell</i>	<i>ccll</i>
„	5 „ jos	propune, desigur: îl derivă pe <i>acmò</i> , ca și noi, din <i>eccum-mo[do]</i> , propune însă,	
„	3 „ „	<i>acum(a)</i>	<i>acmù, amù</i>
178	4 „ sus	<i>l</i>	<i>cl</i>
„	13 „ „	<i>poț</i>	<i>pot</i>
179	5 „ „	depărțării	depărtării
„	17 „ „	admitem	admitem
„	4 „ jos	<i>kirchenstavichen</i>	<i>altkirchenstavischen</i>
„	2 „ „	ОТЦЕАН	ОТЦА СЕАН
180	14 „ sus	245/5	244/5

pag.	rândul	in loc de	să se cetească :
180	21 „ „	depărării	depărtării
181	4 „ sus	promenită	pomenită
„	17 „ „	în coace	incoace
„	23 „ „	lea	-lea
„	24 „ „	ici	aici
182	1 „ „	lea	-lea
„	12 „ „	acò,	adverbul acò
„	15 „ „	aci	aci
„	20 „ „	acóló,	acóló și
„	25 „ „	de	se
„	12 „ jos	adverbiale	adverbiale. Altfel d-)
„	8 „ „	destin	destinse
183	8 și 11 desus	;	:
„	14 de sus	te	-te
„	18 „ „	acole	acóle
„	23 „ „	196	296
„	23 „ „	influență	influență
184	1 „ „	(adecă i se)	i se
„	5 „ „	la	în
187	17 de sus	dralectul	dialectul
191	6 „ „	nu	un
193	11 „ „	subt	subst.
194	10 de jos	aceste	aceste
195	15 de sus	Nigri	Nigri
196	12 „ „	și	și
„	14 „ „	раточед	браточед
„	11 de jos	марво	марво
„	12 „ „	неватой	некатой
197	3 de sus	еадоуль	радоуль
„	12 „ „	воиналь	копиналь
198	19 de jos	a ori-cărui	al ori-cărui
„	5 „ „	atestat	atestat
199	18 „ „	Adoratice	Adria.ice
„	6 „ „	mulțimea	mulțimea
202	8 „ sus	înțele	înțeles
204	19 „ „	Bysti	Bysta

pag.	rândul	în loc de	să se cetească:
204	20	Sitznici	Sitnici
"	"	carz	carz
"	"	Nuratz	Muratz
"	"	Janzkulz	Janzkul
"	"	ubijenz	ubijenk
"	"	bustz	bystz
"	"	Janzkulz	Janzkul
"	22	Razbyjenz	Razbyjenk
"	"	bystz	bystz
"	"	carz	carz
"	"	Mahomedz	Mehemedz
"	"	podz	podz
"	23	Beogradomz	Beogradomz
"	"	Jankula	Janzkula
207	9	omnle	omule
"	9	nepuțință	nepuțință
209	14	din ccle	prin cele
218	8	eastori	castori
221	1-2	sardice ¹ Concordarea :	sardice ¹ , concordarea
"	4	existând	există
"	8	a—tocmai	a. Tocmai
"	23	după transportă, adaugă :	cu energie
223	5	fratâ	tratâ
224	13	perseverâ)	perseveră)
"	15	epocâ	epoca
"	ultim	résitê	résisté
242	8	întrebuințări	întrebuințări
243	4	cu toate	în toate
247	9	francog.	fr.
248	la nota 3	se va adaugă : și în Valea Roșnii (com. de [N. Drăganu])	
252	2-3	a căscâ	a oftâ
254	15	constructivâ	constructivă :
256	8	pomerium	pomoerium
256	13	La Haie	La Hays
257	14	soffia	souffle

pag.	rândul	în loc de	să se cetească :
262	5 „ sus	κελίκιον	κίλικιον
269	ultim	<i>Graiul in</i>	<i>Graiul din</i>
275	2 „ „	<i>basăa u'</i>	<i>bază n'a</i>
276	3 „ „	<i>munționează</i>	<i>menționează</i>
283	6 „ jos	<i>mèche</i>	<i>miche</i>
288	12 „ „	<i>negeac biciul</i>	<i>negeac, bățul cu</i> [ciocan]
293	4 de jos	<i>de,</i>	<i>der</i>
„	3 „ „	<i>Tšimer</i>	<i>Tšimek</i>
„	2 „ „	τσι ίχι	τσιβίχι
„	„ „	<i>Wanze</i>	<i>Wanze</i>
294	16 „ „	<i>kydel'x</i>	<i>kydel'a</i>
„	15 „ „	<i>-elscă</i>	<i>-elcă</i>
„	11 „ „	<i>ca</i>	<i>precum</i>
„	8 „ „	<i>stratur</i>	<i>straturi</i>
295	18 „ „	<i>apropiat</i>	<i>apropiat</i>
„	14 „ „	<i>*grendelx</i>	<i>gredelx</i>
297	în titlu	<i>Imbăgiva</i>	<i>Imbăgiuă</i>
„	„ „	<i>imbăgină</i>	<i>imbăgiuă</i>
„	17 de sus	<i>dialectele</i>	<i>dialectale</i>
„	4 de jos	<i>imbăgiuă</i>	<i>imbăgiuă</i>
„	ultim	<i>imb giual</i>	<i>imbăgiuat</i>
298	4 de sus	<i>imbăgiuată</i>	<i>imbăgiuată</i>
„	15 „ „	<i>eontemplantium</i>	<i>contemplantium</i>
299	4 „ „	<i>Chaloccedonii</i>	<i>Chalcedonii</i>
„	6 „ „	<i>protot p</i>	<i>prototip</i>
„	10 „ „	<i>*imbăgeană</i>	<i>*imbăgeauă</i>
„	11 „ jos	<i>*aceăreă</i>	<i>*aceăuă</i>
299	4 de jos	<i>aciol</i>	<i>aciol</i>
300	9 de sus	<i>îutru'p</i>	<i>întrúp</i>
„	14 „ „	<i>întrulpei</i>	<i>întrulpci</i>
„	15 „ „	<i>e se înțelege</i>	<i>e a se înțelege</i>
„	15 jos „	<i>(rostit : întrumpică)</i>	<i>(rostit : întrumpică)</i>
„	12 „ „	<i>întrnmpic</i>	<i>întrumpic</i>
„	3 „ „	<i>ciba</i>	<i>ciba</i>
301	17 „ „	<i>herimiul</i>	<i>herhuiul</i>

pag.	rândul	în loc de	să se cetească :
303	2 „ sus	<i>deslegerea</i>	<i>dēslegarea</i>
„	15 „ jos	<i>tutoror</i>	<i>tutoror.</i>
304	18 „ sus	<i>fricē</i>	<i>frikē</i>
„	ultim	<i>Utr nde</i>	<i>Ulrinde</i>
306	9 de sus	<i>surļă</i>	<i>șurļă</i>
308	15 „ „	<i>n'a putat dă</i>	<i>n'a putut da</i>
310	16 „ „	2826, ⁹	282 ^{6.9}
„	17 „ „	<i>răi</i>	<i>trăi</i>
„	7 „ jos	<i>renașteri</i>	<i>renașterii</i>
311	20 „ „	<i>că mai costă</i>	<i>că mai costă</i>
„	10 „ „	<i>Zucu</i>	<i>Jucu</i>
312	11 „ jos	872°	87r°
315	7 de sus	<i>Leahal</i>	<i>Leahul</i>
322	ultim	<i>Dicționarul</i>	<i>Dicționarul</i>
323	12 de sus	<i>plămâi</i>	<i>plămâni</i>
326	ultim	<i>aceasta</i>	<i>acesta</i>
327	10 de sus	<i>loc itor</i>	<i>locuitor</i>
328	14 de jos	<i>dăsdăres</i>	<i>dărdăres</i>
334	5 „ „	<i>ca nu există</i>	<i>ea nu există</i>
336	5 de sus	<i>datorcse</i>	<i>datoresc</i>
„	18 „ „	<i>decălcat</i>	<i>decalcat</i>
„	11-12 „ jos	<i>nucunoscut</i>	<i>necunoscut</i>
338	13 „ sus	<i>Tat-nului</i>	<i>Tatinului</i>
339	3 „ jos	<i>Kroateu</i>	<i>Kroaten</i>
342	19 „ sus	<i>amintitul</i>	<i>amintitul</i>
348	9 „ „	<i>Bibliografie</i>	<i>Bibliografia</i>
352	9 „ „	<i>altf l</i>	<i>altfel</i>
„	2 „ jos	<i>Codiecele</i>	<i>Codicele</i>
353	19 „ „	<i>românește</i>	<i>românești</i>
356	7 „ sus	<i>indiacțiile</i>	<i>indicațiile</i>
357	15 „ jos	<i>acesta</i>	<i>aceasta</i>
363	9 „ „	<i>omenese</i>	<i>omenesc</i>
368	6 de sus	<i>repezintă</i>	<i>reprezintă</i>
„	19 „ jos	<i>e</i>	<i>ē</i>
378	1 „ sus	<i>izbutindă s</i>	<i>izbutind să</i>
388	16 „ „	<i>de la</i>	<i>de ea</i>

qag.	rândul	în loc de	să se cetească :
392	3 „ „	<i>prin ipiu</i>	<i>pincipiu</i>
412	12 „ „	<i>lor</i>	<i>lui</i>
„	8 „ jos	<i>mul</i>	<i>mult</i>
418	7 „ „	<i>biseriçutei</i>	<i>biseriçute</i>
424	ultim	<i>ansprechende</i>	<i>ansprechende</i>
425	17 de sus	<i>fonologice</i>	<i>fonologică</i>
428	4 „ „	<i>Ciorbanu</i>	<i>Ciobanu</i>
446	ultim	<i>citerea</i>	<i>cetirea</i>
450	„	<i>ei</i>	<i>ci</i>
453	5 de sus	<i>cei</i>	<i>ce i</i>
454	13 „ „	<i>nou a</i>	<i>noua</i>
456	13 „ jos	<i>pâl</i>	<i>pîl</i>
459	7 „ „	<i>moscatele</i>	<i>moscatello</i>
461	8 „ sus	<i>bonce</i>	<i>bouçce</i>
464	1 „ „	<i>Colidele</i>	<i>Colindele</i>
464	11 „ jos	<i>penrtu</i>	<i>pentru</i>
465	3 „ „	<i>ântaçi</i>	<i>cântaçi</i>
467	12—13 de sus	<i>urmă-orul</i>	<i>urmă-torul</i>
468	21 „ jos	<i>ar</i>	<i>iar</i>
470	ultim	<i>linguistie</i>	<i>linguistic</i>
471	10 de sus	<i>au</i>	<i>are</i>
„	5 „ jos	<i>î tre</i>	<i>între</i>
476	1 „ sus	<i>Wirtsehaftlich</i>	<i>Wirtschaftlich</i>
481	12 „ jos	<i>bzlgarkij</i>	<i>bzlgarskij</i>
492	5 „ „	<i>ilustrat</i>	<i>ilustrant</i>
495	12 „ jos	<i>a se cucuça</i>	<i>a se cocoça</i>
523	17 „ „	<i>Pinariu</i>	<i>Piuaru</i>
539	9 „ „	<i>ca val</i>	<i>ca un val</i>

Cele 4 ilustrațiuni sânt din *Erotocrit*, iar nu din *Noul Erotocrit*.

Cuprinsul.

	Pagină
Sextil Pușcariu, Muzeul limbei române	1

Studii.

Vasile Grecu, Erotocritul lui Cornaro în literatura românească.	
Prefață	9
Bibliografie	9
Manuscrite	12
Introducere : Grecii și Români. Literatura populară scrisă.	
Erotocritul lui V. Cornaro. Ediția critică a lui Xantudidis. Aprecierea lui Erotocrit. Datarea lui Erotocrit. Restabilirea textului. Edițiile	13
Rezumat din Erotocritul lui Cornaro	18
<i>Erotocritul în literatura românească</i>	
I. Manuscrisele românești ale lui Erotocrit : Ms A din 1787, M cea 1790, B din 1785, C din 1800. Relația între C și B Ms ba din 1818. Alte mss.	24
II. Traducerile românești ale Erotocritului lui Cornaro.	
Cum a ajuns Erotocritul în literatura românească. Hristodor Ioanu Trapezontu. Erotocritul a fost tradus de două ori. Traducerea AMa. Valoarea literară a traducerii AMa	31
III. Prelucrările românești ale Erotocritului lui Cornaro.	
a) Prelucrarea din BCb : Schimbări și localizări. Adăogiri. Valoarea literară a prelucrării BCb . Autorul prelucrării BCb	40
b) Filerot și Antusa : Sâmburele povestirii e luat din Erotocrit. Repetări și amplificări ale motivelor luate din Erotocrit. Adăogiri. Caracterizarea eroilor. Valoarea literară. Mssele Istoriei lui Filerot și a	

Antusei. Ms F din 1837. Ms f. Alte manuscrise Edițiile Istoriei lui Fil. și a Ant.	44
IV. <i>Noul Erotocrit al lui Dionisie Fotino</i> . Fotino parafrazează pe Cornaro. Proveniența cântecelor introduse de Fotino. Fotino și mssle românești ale Erotocritului	55
V. <i>Noul Erotocrit al lui Anton Pann</i> . Ant. Pann traduce pe Fotino. Valoarea literară a traducerii lui A. Pann. :	60
VI. <i>Vlahii din Erotocritul lui Cornaro</i> .	63
VII. <i>Incheiere</i> .	71
Sextil Pușcariu, <i>Din perspectiva Dicționarului. I. Despre onomatopee în limba română</i>	73
Nicolae Drăganu, <i>Din vechea noastră toponimie :</i>	
1. Tâmpa	109
2. Chicera	117
3. Abrud	129
4. Bârsa	135
5. Aușeu	146
Silviu Dragomir, <i>Câteva urme ale organizației de stat slavo-române</i>	147
Alecu Procopovici, <i>Eccum</i>	162
Theodor Capidan, <i>Originea vocativului în le</i>	185
V. Bogrea, <i>Câteva considerații asupra toponimiei românești</i> .	210
Etimologii și notițe lexicografice.	
E. Herzog, lăpădă	220
răbdă	222
Sextil Pușcariu, anchiraș	224
aluniță, belează, cărâmi	225
conteni	226
dâlmă, îmboldori	231
indelete	232
întrămă	235
păcăli	237
șcornoni	239

	Pagina
sprijini	241
șuchiat	243
G Giuglea, cărlan	244
chepceh, noteină	248
a piersică	249
rutes, țuțur, cioroiu	250
a uștă	252
V. Bogrea, Originea rom. SAT	253
V. Bogrea, Elemente latine, aret, berc	257
fiulă, flaur, împătrez	258
sugrunde, uib	259
V. Bogrea, Elemente grecești, ahândòs	260
bucherea	261
chichion, chichiță	262
clapă, halidră, matracucă	263
mischie	264
moroiu	265
părtălos, proor	266
schilă, spolocanie	267
mr. sucardi, tiri(mi), tri- firușcu, troapă	268
V. Bogrea Elemente ungurești, dorângă, fodormente, homoc, hurduzâu	269
mărădic, mereu	270
reteveiu, roni, sărântoc	271
V. Bogrea, Contribuție la studiul elementelor orientale în limba română	272
V. Bogrea, Pulpană, un ecou al vechii mode franceze la noi	291
V. Bogrea, Span ninguno „nici unul“	292
N. Drăganu, cince	293
cujeică, cânjeu	294
cunoștințe și neștiinte	295
îmbăgiuă	297
întrulp	299
leaca	300

	Pagina
ocit, a păulă	301
premătariu	302
săraf.	303
suslă, utrindu	304
zadie	306
zgâmb(oiu)	307
zo te cuște	308
N. Drăganu, Cuvinte și etimologii de rectificat, foamene	312
čer	313
cintură	314
obercă	315
ghiftui și	
ciumurului	316
heredie, huruia	
leală	319
feleștioc	319
C. Lacea, Decurrere	321

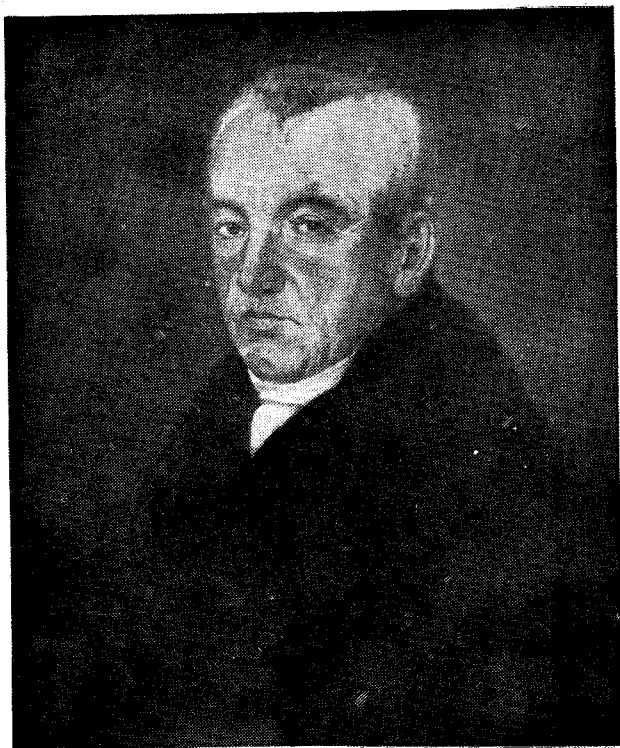
Articole mărunte.

Sextil Pușcariu, Câteva cazuri de asimilare și disimilare în limba română.	322
<i>Persoana a doua a singularului aorist . . . . .</i>	<i>330</i>
Th. Capidan, Calques linguistiques	331
V. Bogrea, Câteva cazuri de etimologie populară la nume de plante	336
V. Bogrea, Trei porecle românești: Parhă, șoacă, godârvaci	338
Vivian G. Starkey, Evoluția lui en în in după labiate	340
Sextil Pușcariu, Un nou exemplar din Evangheliarul lui Coresi (1561)	344
Sextil Pușcariu, Economia din 1806 — de Șincai	348
N. Drăganu, Un pasaj din Evangheliarul dela 1560—61 al lui Coresi rău înțeles până acum	349
<i>O rectificare . . . . .</i>	<i>352</i>
G. Giuglea, Cazania protopopului Popa. Pătru din Tinăud (Bihor), Manuscris	356

Al. Borza, <i>Material pentru vocabularul botanic al limbii române. Grădini țărănești din Banat</i>	359
---	-----

Recensiuni.

Emil Gamillscheg, <i>Oltenische Mundarten</i> (Sextil Pușcariu)	363
Iordan Iorgu, <i>Diftongarea lui e și o accentuați în pozițiile ă, e</i> (Sextil Pușcariu)	377
Prof. Dr. Gustav Weigand, XXI—XXV. <i>Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leizig</i> (Sextil Pușcariu, Th. Capidan)	396
Skok Dr. Petar, <i>Studii diverse</i> (S. Pușcariu)	422
Haneș Petre V. <i>Scriitori basarabeni</i> ; Ciobanu Etienne, <i>La Continuité roumaine dans la Bessarabie</i> . (S. Pușcariu)	428
Ju'd, <i>Zur Geschichte der bündnerromanischen Kirchensprache</i> (S. Pușcariu)	434
Rohlf's Gerhard, <i>Ager, Area, Atrium</i> (S. Pușcariu)	439
Rășcanu Aurel, <i>Dicționar tehnic german-roman</i> ; Negulescu Coreliu și Todoran Eugen, <i>Câteva îndrumări în dialectul ardelenesc pentru a vorbi și scrie mai corect românește</i> ; Ciobanu Virgil, <i>Terminologia medico-legală</i> . (S. Pușcariu)	440
Sextil Pușcariu, <i>Istoria literaturii române, Epoca veche</i> (N. Drăganu)	442
<i>Buletinul Comisiei Istorice a României</i> , vol. II publ. de Ioan Bogdan (V. Bogrea)	449
N. Cartoian, <i>Alexandria în literatura românească</i> (V. Bogrea)	453
N. Iorga, <i>Histoire des Roumains de la Péninsule des Balkans</i> (V. Bogrea)	460
Al. Rosetti, <i>Colindele religioase la Români</i> (V. Bogrea)	464
Sextil Pușcariu, <i>Locul limbii române între limbile romanice</i> (V. Bogrea)	470
M. Beza, <i>Papers on the Rumanian People and Literature</i> (V. Bogrea)	474

PETRU MAIOR

† 14 Februarie 1821.

Portret în Muzeul „Asociațiunii” din Sibiu.

Handwritten text in Church Slavonic script, likely a preface or introductory text for the manuscript.

Handwritten text in Church Slavonic script, continuing the text from the top of the page.

Ilustrațiune din Ms. A. al NOULUI EROTOCRIT.

Ilustrațiune din Ms. A. al NOULUI EROTOCRIT.

Ilustrație din Ms. M. al NOULUI EROTOCRIT.

Dacoromania I

Handwritten text in a cursive script, likely Latin or a related language, positioned below the illustration. The text is partially obscured by the dotted background pattern.

Ilustrațiune din Ms. M. al NOULUI EROTOCRIT.

Ilustrație din Ms. A. al NOULUI EROTOCRIT.
(Autoportretul Logofătului Petrache)

Dacoromania 1.